

Ιωάννης Παππάς

Συμβουλευτική Επιτροπή

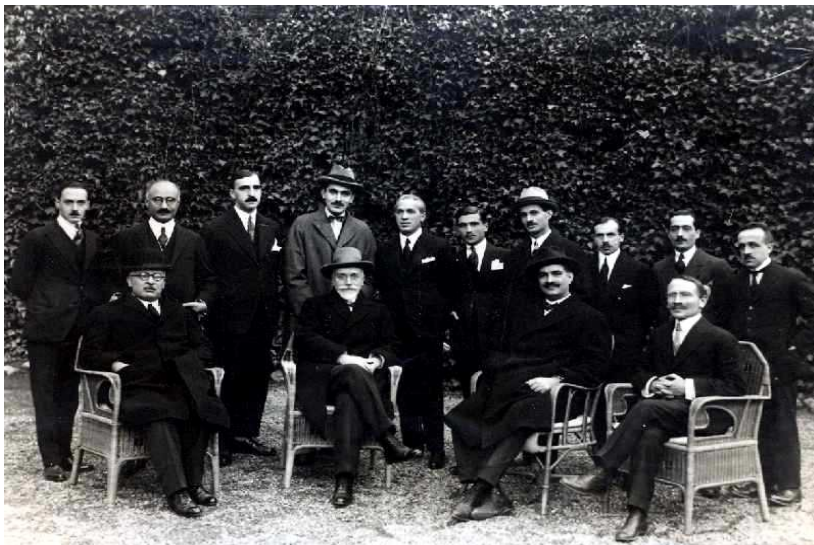
Επιβλέπων
Δημήτρης Καιρίδης

Μέλη
Κωνσταντίνος Κολιόπουλος
Κωνσταντίνος Υφαντής

Διδακτορική
Διατριβή

Αθήνα. 2018

Ο Ατομικός Δρων σε μία Διεθνή Διαπραγμάτευση. Η Περίπτωση της Λωζάννης.

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και
Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Διεθνών,
Ευρωπαϊκών και
Περιφερειακών
Σπουδών

Σημείωση του Ιωάννη Παππά (Α.Μ.1207Δ004) επί του κειμένου

- στο πάρον πόνημα προτιμάται η χρησιμοποίηση της λέξης “Λωζάνη”, όπως αυτή καταγράφεται στα παλαιότερα ιστορικά εγχειρίδια, αντί για τις πιο πρόσφατα συχνά χρησιμοποιούμενες “Λωζάνη” ή “Λοζάνη”
- οι κυριότερες βραχυγραφίες στη σελίδα 6 του παρόντος πονήματος
- η φωτογραφία στο εξώφυλλο διαθέσιμη στο www.elvenizelos.org.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
----------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

1. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΡΩΝΤΑ

ΣΕ ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Υπόθεση Εργασίας	15
Ατομικές Πεποιθήσεις του Δρώντα	26
Ικανότητα αντιμετώπισης ύπουλων τακτικών από τον Ατομικό Δρώντα	32
Ψυχολογικά Χαρακτηριστικά του Ατομικού Δρώντα	34

2. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ

ΣΕ ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Υπόθεση Εργασίας	36
------------------	----

3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗΣ

Διαπραγμάτευση παντού...	46
Ήπιες versus Σκληρές versus Ενδιάμεσες Διαπραγματεύσεις	53

4. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Τα Εθνικά Κινήματα στη Βαλκανική Χερσόνησο	59
Βαλκανικοί Πόλεμοι. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος	61
Μικρασιατικός Πόλεμος και Μικρασιατική Καταστροφή	67

5. ΟΙ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

ΕΝΟΨΕΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗΣ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

Η Ελλάδα προσφέρει ανταλλάγματα στη Σερβία	73
Η Βουλγαρία συγκεκριμενοποιεί την ατζέντα της	77
Η Τουρκία θέτει τη δική της ατζέντα για τις επικείμενες διαπραγματεύσεις	81
Η Μεγάλη Βρετανία σε αλληπάλληλες επαφές με Γαλλία και Ιταλία με στόχο τη σύμπνοια ενόψει Λωζάννης	84
Οι Τούρκοι και οι Δυτικοευρωπαίοι διαφωνούν σε πρώτη φάση ως προς τον τόπο διεξαγωγής των κυρίων διαπραγματεύσεων	90
Σταδιακές προσπάθειες ανασυγκρότησης του ελληνικού στρατού δυτικά του ποταμού Έβρου	95

6. ΟΙ ΑΤΟΜΙΚΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΕΤΟΙΜΟΙ ΓΙΑ «ΜΑΧΗ» ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

Οι διαπραγματευτές προσέρχονται στη Λωζάννη και εγκαθίστανται σε ξενοδοχεία της πόλης	99
Τα κύρια (φανερά και αφανή) πρόσωπα της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη	110
Ο έμπειρος Curzon	113
Ο χαρισματικός και ευπροσάρμοστος Βενιζέλος	115
Ο άπειρος διαπραγματευτικά αλλά και επίμονος Ismet Pasha	118
Ο πρωτοεμφανιζόμενος στα διεθνή σαλόνια Mussolini	120
Προσωπικότητα και Διαπραγματευτής	121
Ατομική Παιδεία – Συλλογική Κουλτούρα και Διαπραγματευτής	131
Λήψη Αποφάσεων και Διαπραγματευτής	139

7. ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΙΚΗΣ «ΜΑΧΗΣ»

ΣΤΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Ο Curzon απαιτεί «ευγενικά» σύντομες διαπραγματεύσεις...	144
Έναρξη των εργασιών της συνδιάσκεψης	156
Η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα της περιόδου και η σύνδεσή της με τη διαπραγματευτική συνδιάσκεψη της Λωζάννης	161
Δυτική Θράκη: Επικύρωση στην Ελλάδα, Αυτονομία, Δημοψήφισμα;	165
Νησιά ανατολικού Αιγαίου: Επικύρωση στην Ελλάδα, Αυτονομία, Αποστρατικοποίηση;	189
Η ανταλλαγή των πληθυσμών στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων	197
Η διαπραγματευτική «μάχη» για τα Στενά ξεκινά...	207
Εντείνονται οι συζητήσεις για την ανταλλαγή των πληθυσμών και τα Στενά	215

**8. ΤΟ 1923 ΦΕΡΝΕΙ ΡΗΞΗ ΣΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΣΤΙΣ 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1923 ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΟΥΣ**

Ο Curzon ανησυχεί πλέον πολύ...	224
31 Ιανουαρίου 1923. Η ώρα του τελεσιγράφου...	233
Διακοπή των Διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη	

9. ΟΙ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΟΥΝ

Αισιοδοξία αλλά και δυσκολίες στην επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων...	241
Τα μεγάλα «αγκάθια» των τελικών διαπραγματεύσεων	245
Πολεμικές Αποζημιώσεις	245
Διομολγήσεις	251
Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος	253
Δικαιώματα Οικονομικής Εκμετάλλευσης	255

Οι Διαπραγματεύσεις καταλήγουν σε συμφωνία. Υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. 24 Ιουλίου 1923.	256
---	-----

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	261
----------------------	-----

Τελικές Εκτιμήσεις μας. Επιγραμματικά.	262
--	-----

ΤΕΛΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ.

Ατομικός Δρων και Διαπραγμάτευση	270
Ελευθέριος Βενιζέλος	271
Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών και Βενιζέλος	276
Κλίμα τέλεσης των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη	281
Δυτική Θράκη	287
Νησιά ανατολικού Αιγαίου	289
Στενά Δαρδανελίων και Βοσπόρου και άλλα ζητήματα.	290
Διεθνοπολιτική Περιρρέουσα Ατμόσφαιρα και Λωζάννη	291
Νικητές και Χαμένοι στη Λωζάννη;	292
Τα «απόνερα» της Λωζάννης	293
Τελική αποτίμηση επί των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη	296
Βιβλιογραφία	302

Στον πατέρα μου και στη μητέρα μου

Κυριότερες Βραχυγραφίες

L.C.N.E.A. Lausanne Conference on Near Eastern Affairs.
His Majesty's Stationary Office

D.B.F.P. Documents on British Foreign Policy.
Her Majesty's Stationery Office

D.D.F. Documents Diplomatiques Francais.
Ministere des Affaires Etrangeres, Commission des Archives Diplomatiques

A.N.R.-A.I.C. Archivele Naționale ale României
Archivele Istorice Centrale

F.R.U.S. Papers relating to the Foreign Relations of the United States

A.E.B. Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εξήγηση ενός παράδοξου φαινομένου επιβάλλεται να αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα μίας διδακτορικής διατριβής. Στην περίπτωση μας, αυτό που θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε είναι το πώς μία ηττημένη χώρα όπως η Ελλάδα κατάφερε να διαπραγματευτεί στην κρίσιμη συνδιάσκεψη της Λωζάννης το 1922/23' με σχετική επιτυχία το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα χάρη στον εκεί απεσταλμένο της Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο Έλληνας επικεφαλής τα κατάφερε για μία σειρά από λόγους σχετικούς με τις διαπραγματευτικές ικανότητές του. Όπως θα παρουσιάσουμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, ο Βενιζέλος κατάφερε ως διαπραγματευτής να πετύχει μία έντιμη ειρήνη γιατί: 1.διέθετε διεθνή φήμη ως προσωπικότητα, είχε πολλές σημαντικές φιλίες στο εξωτερικό και είχε αποκτήσει σημαντική διεθνή πολιτική και διαπραγματευτική εμπειρία. 2.ήταν, κατά την εκτίμησή μας, ένα κράμα αναλυτικής και φιλικής προσωπικότητας, συνδυασμός που πιστεύουμε ότι είναι ο πιο κατάλληλος για το άτομο που ασκεί στην πράξη διαπραγματεύσεις. 3.είχε την αδιαμφισβήτητη ικανότητα να προσαρμοστεί επιτυχώς στις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί την περίοδο της Λωζάννης και διαπραγματεύτηκε με σύνεση και ιδιαίτερη ψυχραιμία. 4.με κίνηση-έκπληξη «έχτισε σχέσεις» στη Λωζάννη με τον ομόλογό του Ismet Pasha. 5.διέθετε «πλάγια σκέψη», πολύ πιο δημιουργική από την «κάθετη σκέψη» και διαμέσου αυτής ξεμπλόκαρε το ζήτημα των ελληνικών πολεμικών αποζημιώσεων. 6.ήταν εξαιρετικός ρήτορας και προέβη στη Λωζάννη σε πολλές επιτυχημένες διαπραγματευτικά γεφυροποιητικές δηλώσεις. 7.μπόρεσε να διακρίνει στο ζήτημα του πατριαρχείου τα βαθύτερα τουρκικά συμφέροντα πίσω από τις εκπεφρασμένες θέσεις τους. 8.διέβλεψε επιτυχημένα την ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατού δυτικά του ποταμού Έβρου ως μεταβλητή διαπραγματευτικής συμμετρίας και ενθάρρυνε αυτή. Με αφορμή, μάλιστα, το πρόσωπο του Ελευθερίου Βενιζέλου, η πρώτη (και κυριότερη) υπόθεση εργασίας μας, στα πλαίσια μίας μικρο-ανάλυσης, είναι ότι ο ατομικός δρων μπορεί να επηρεάσει την πορεία μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης, ασχέτως της ομολογουμένως τεράστιας δυναμικής του κρατικού και του συστημικού επιπέδου ανάλυσης. Η επίδρασή του αυτή μπορεί να είναι είτε θετική, είτε αρνητική, αναλόγως συγκεκριμένων ατομικών παραμέτρων που τον αφορούν και τις οποίες θα αναλύσουμε στη συνέχεια του πονήματος.

Στα πλαίσια της απάντησης της 1ης υπόθεσης εργασίας μας, σταδιακά θα αναλύσουμε τις ατομικές πρωτοβουλίες των Βενιζέλου, Ismet Pasha, Riza Nur, Αλεξανδρή, Curzon, ως τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη σχετικά με την υπόθεση εργασίας μας.

«Στις οδηγίες που δόθηκαν από την κυβέρνηση [εννοεί την τουρκική κυβέρνηση]

δεν υπάρχει αποπομπή του Πατριαρχείου·

δεν ήταν κάτι που είχε περάσει από το μυαλό μας.

Για να μην πάρει μεγάλες διαστάσεις το θέμα δεν το λέγω στους δικούς μας

και σε κανέναν.

Κάποια στιγμή επίσημα πρότεινα στη συνεδρίαση την αποπομπή του Πατριαρχείου

από την Κωνσταντινούπολη και σε αυτό επέμεινα.

Το θέμα σκλήρυνε τόσο πολύ που διαδόθηκε σε όλο τον κόσμο

και κατέληξε να γίνει το τρομερότερο πρόβλημα» Riza Nur Bey

2ος διαπραγματευτής της τουρκικής αποστολής στη Λωζάννη.

Απομνημονεύματά του.¹

Album of the Grand National Assembly of Turkey, Vol.1.

Διαθέσιμο στο www.en.wikipedia.org

Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017

Η παραπάνω δήλωση του Riza Nur συνδέεται με την 1η (και σημαντικότερη) υπόθεση εργασίας μας, σύμφωνα με την οποία ο ατομικός δρων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση μπορεί πράγματι, ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή, να επηρεάσει την πορεία της, είτε θετικά, είτε αρνητικά και να αλλάξει τη φυσιογνωμία της, ασχέτως της ομολογουμένως τεράστιας δυναμικής του κρατικού και του συστημικού επιπέδου ανάλυσης. Ο Riza Nur Bey (υπουργός της Υγιεινής και Κοινωνικής Περιθάλψεως και βουλευτής Σινόπης), «δεξί χέρι» του Ismet Pasha στην τουρκική ομάδα διαπραγμάτευσης και εκπρόσωπος της Τουρκίας για ορισμένα ζητήματα της

¹ Παρατίθεται στο Σταύρος Χ. Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930). Από την αντιπαλότητα στην συνδιαλλαγή*, Εκδ.Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2011, σ.243

συνδιάσκεψης της Λωζάννης, φέρεται να εξηγεί παραπάνω το πώς πήρε μόνος του την πρωτοβουλία να θέσει ξαφνικά ζήτημα πατριαρχείου.² Ασφαλώς, μία τέτοια πρωτοβουλία δεν θα μπορούσε παρά να μεταβάλει τη φυσιογνωμία της εκεί διαπραγμάτευσης, επιβαρύνοντάς την. Η ρήση που συχνά ακούμε: “Όποιος και να πάει στη διαπραγμάτευση το ίδιο είναι, αφού όλα είναι προαποφασισμένα”, θεωρούμε ότι ελέγχεται για την αξιοπιστία της, καθώς πιστεύουμε ότι ο ατομικός δρών (π.χ. Βενιζέλος, Rıza Nur) μπορεί μερικές φορές να υπερβεί τους μέσους όρους σε μία διεθνή διαπραγμάτευση είτε προς τη θετική, είτε προς την αρνητική κατεύθυνση...

Ως προς τη δήλωση περί ίδιας πρωτοβουλίας του Rıza Nur για αποπομπή του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κων/πολης, έπειτα από λεπτομερή μελέτη μας των πρακτικών των εκεί συνεδριάσεων, της σχετικής βιβλιογραφίας και των ελληνικών εφημερίδων της 30ης Νοεμβρίου 1922–13ης Δεκεμβρίου 1922 (ιουλιανό-γρηγοριανό ημερολόγιο αντίστοιχα) εκτιμούμε ότι πράγματι υπάρχει ενδεχόμενο να ισχύει αυτή η ξαφνική τουρκική «έκπληξη» περί του αιτήματος αποπομπής του Οικουμενικού Πατριαρχείου από τα τουρκικά εδάφη. Συγκεκριμένα, ο Curzon στη συνεδρίαση της 13ης Δεκεμβρίου 1922 της πρώτης επιτροπής, δήλωσε εμφαντικά ότι είχε πληροφορηθεί το γεγονός ότι στην τελευταία συνεδρίαση της υποεπιτροπής για την ανταλλαγή των πληθυσμών (προφανώς πριν τη 13η Δεκεμβρίου 1922, χωρίς να γνωρίζουμε επακριβώς την ημερομηνία) τέθηκε θέμα αποπομπής του πατριαρχείου ως όρος για τη συναίνεση της Άγκυρας στην παραμονή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.³ Ο βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση αναφέρθηκε στη συνέχεια και σε άλλα ζητήματα και αμέσως μετά πήρε το λόγο ο İsmet. Ο επικεφαλής της τουρκικής αποστολής πληροφορούμαστε ότι προέβη σε ένα εξαιρετικά σύντομο σχόλιο: *Ο İsmet Pasha επιφυλάχθηκε να απαντήσει στον Λόρδο Curzon αργότερα. Όμως επέμεινε να τονίσει άμεσα με έμφαση το γεγονός ότι, στα πλαίσια της σφοδρής αντίκρουσης από πλευράς του των τουρκικών επιχειρημάτων, ο Λόρδος Curzon απέδωσε σ' αυτόν δηλώσεις τις οποίες δεν είχε ποτέ κάνει και ιδέες για τις οποίες δεν θυμάται να έχουν εκφραστεί.*⁴ Είμαστε σχεδόν βέβαιοι ότι ο İsmet Pasha αναφέρεται

² Βεβαίως, ακόμη και αν πράγματι ήταν ιδέα του Rıza Nur Bey να θέσει ζήτημα πατριαρχείου, όμως η πρωτοβουλία του αυτή φαίνεται να είχε μεταφερθεί και συζητηθεί και στην τουρκική Εθνοσυνέλευση, καθώς την 16η Δεκεμβρίου 1922 κατέθηκε στη Λωζάννη σχετική διακήρυξη της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Αναλυτικά στο Ιωάννης Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1978, σ.267

³ *Lausanne Conference on Near Eastern Affairs, 1922-1923, Records of Proceedings and Draft Terms of Peace*, His Majesty's Stationery Office, London, 1923, σ.211(στο εξής *L.C.N.E.A.*), (μετάφραση δική μου)

⁴ *Ibid*, σ.215 (Τα **bold** γράμματα δικά μου ώστε να τονίσω το ειδικότερο ζήτημα που πραγματεύομαι στο συγκεκριμένο σημείο)

στις «ιδέες» περί αποπομπής του πατριαρχείου. Συνδυάζοντας την παραπάνω δήλωσή του με τα όσα ανέφερε στα απομνημονεύματά του ο Riza Nur εκτιμούμε ότι ο Ismet πιθανώς βρέθηκε στη συνεδρίαση της 13ης Δεκεμβρίου προ απροόπτου εξαιτίας του βοηθού του στη διαπραγμάτευση... Ο Riza Nur Bey, ως δρών πρόσωπο στην υποεπιτροπή για την ανταλλαγή των πληθυσμών φαίνεται να πήρε μία δραματική ιδία πρωτοβουλία η οποία θα επηρεάζε τις εκεί διαπραγματεύσεις...⁵

Λωζάννη, Ελβετία.

Νοέμβριος του 1922.

“Θα είναι”, έγραψε ο Curzon μία ημέρα μετά την έναρξη της Συνδιάσκεψης [ο Βρετανός επικεφαλής διαπραγματευτής στη σύζυγό του Ka Curzon], ένας μακρύς και απελπισμένος αγώνας. Εισήλθε σε αυτόν τον αγώνα, άοπλος, χωρίς υποστήριξη και μόνος. Είχε λίγη αυτοπεποίθηση στις προοπτικές της δικής του επιτυχίας...⁶

.....

Η Ανατολή, απ’ όπου ξεκίνησε η ιστορία, έχει ξαναγίνει το κύριο θέατρο της και η καινούργια της ιστορία σε σχέση με την παλιά είναι παράξενα ποικιλόμορφη και κατά κάποιο τρόπο δραματική, εξαιτίας της περιπλοκής των φαινομένων που συνιστούν τη σύγχρονη διπλωματία [...].⁷ Αυτά έγραφε για την Ανατολή ο Driault το 1920 σε ένα πολύ ενδιαφέρον σύγγραμμά του. Η διεθνής συνδιάσκεψη της Λωζάννης το 1922/23 «γεννήθηκε» μέσα σ’ αυτήν την παράξενα ποικιλόμορφη και δραματική ιστορία της Ανατολής και αποτέλεσε ένα από τα σπουδαιότερα διαπραγματευτικά ορόσημα της ιστορίας της σύγχρονης Ελλάδας. Η εναρκτήρια συνεδρίασή της πραγματοποιήθηκε περίπου τρεις μήνες μετά τη στρατιωτική ήττα της Ελλάδας από την Τουρκία στο μικρασιατικό μέτωπο και εντάχθηκε στο γενικότερο πλαίσιο της προσπάθειας για επίλυση του λεγόμενου «ανατολικού ζητήματος».

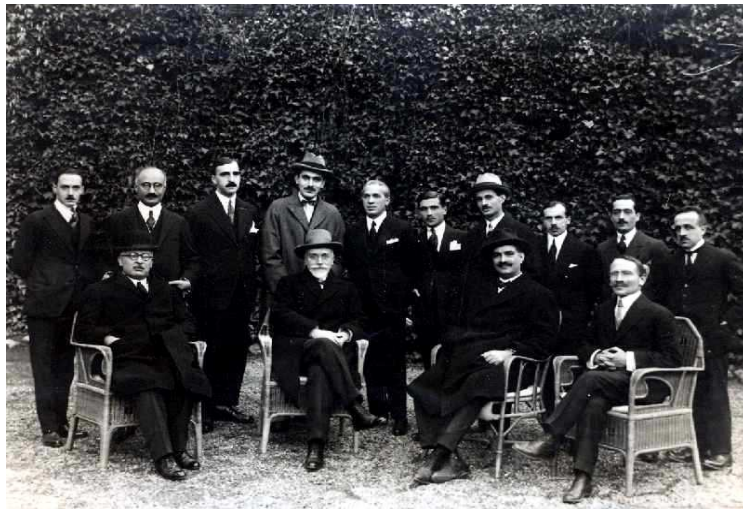
Είναι χρήσιμο να αναφέρουμε από ιστορικής άποψης (σήμερα, βεβαίως, ο γεωγραφικός όρος εγγύς Ανατολή έχει υποχωρήσει) ότι, όπως σημειώνεται, ο όρος

⁵ Επίσημα, πάντως, η τουρκική αντιπροσωπεία φαίνεται να έθεσε το ζήτημα στις 16 Δεκεμβρίου 1922.

⁶ Harold Nicolson, *Curzon: The Last Phase. 1919-1925. A study in post-war diplomacy*, Constable, London, σ.284 (μετάφραση δική μου)

⁷ Edouard Driault, *Το Ανατολικό Ζήτημα. Από τις αρχές του έως τη Συνθήκη των Σεβρών*, μετάφρ. Λίνα Σταματιάδη, μέρ.Α', Εκδ.Ιστορητής, 1997, σ.85

Ανατολή χρησιμοποιούνταν και ακόμη χρησιμοποιείται συχνά για να ορίσει τα εδάφη της Ασίας δυτικά των Ιμαλαίων. [...] Η τωρινή συμβατική διαίρεση της Ασίας σε Εγγύς Ανατολή, Μέση Ανατολή και Άπω Ανατολή κατάγεται από το δέκατο ένατο αιώνα και η βρετανική Ινδία οροθετούσε αυτή τη διαίρεση. Η Εγγύς ή η Μέση Ανατολή είναι ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ινδία, η Άπω Ανατολή είναι πέρα από την Ινδία. Ωστόσο, για τους κατοίκους της περιοχής, αυτή η ταξινόμηση σαφώς δεν είχε κανένα νόημα.⁸

Η ελληνική αντιπροσωπεία στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης
Αριστερά του Ελευθερίου Βενιζέλου ο Δημήτριος Κακλαμάνος
Δεξιά του Ελευθερίου Βενιζέλου ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος

Διαθέσιμο στο www.elvenizelos.org.gr

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017

Γατί, όμως, αποφασίσαμε να επιλέξουμε τη συγκεκριμένη συνδιάσκεψη ανάμεσα σε πολλές άλλες; Ο λόγος αναδίφησής μας στα όσα συνέβησαν στις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης το 1922/23' έγκειται καταρχήν στο γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών είναι μία άκρως ενδιαφέρουσα και πάντα επίκαιρη έννοια και στη σύγχρονη εποχή με κάποιες διαπραγματεύσεις εκ των οποίων η συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στη Λωζάννη ενδεχομένως να διαθέτει κάποιες αναλογίες. Όλα τα κράτη κατά περιόδους εισέρχονται σε διαπραγματεύσεις με άλλα κράτη. Η Ελλάδα συχνά θα βρίσκεται αντιμέτωπη με ζητήματα που τίθενται υπό διαπραγμάτευση, είτε με τους Ευρωπαίους εταίρους της εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε με τρίτα κράτη εκτός αυτής. Η

⁸ Anthony Pagden, *Κόσμοι σε Πόλεμο. 2.500 χρόνια σύγκρουσης ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση*, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Εκδ. Αλεξάνδρεια, 2014, σ.18

μελέτη των ιστορικών γεγονότων που αφορούν καταστάσεις διεθνούς διαπραγμάτευσης πιστεύουμε ότι μπορεί να βοηθήσει να προσεγγίσουμε και να εξηγήσουμε αποτελεσματικότερα τέτοιου είδους παρόμοιες καταστάσεις στο παρόν και στο μέλλον, εφόσον βεβαίως υφίστανται κάποιες αναλογίες.

Γενικότερα [...] η μελέτη των ΔΣ προϋποθέτει συχνά μία αρκετά καλή γνώση της διεθνούς ιστορίας [...].⁹ Η σύζευξη των κλάδων της Διπλωματικής Ιστορίας και των Διεθνών Σχέσεων συνιστά μία ενδιαφέρουσα σύγκλιση στο συγκεκριμένο πόνημα με αφορμή τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης και την έννοια της διεθνούς διαπραγμάτευσης ειδικότερα. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι οι μελετητές των Διεθνών Σχέσεων είναι θεμιτό να συνεργάζονται στενά με τους ιστορικούς.¹⁰ Οι Steans και Pettiford εντοπίζουν και επισημαίνουν τη «συνάντηση» των επιστημονικών κλάδων (όταν αυτή συμβαίνει): *Οι Διεθνείς Σχέσεις είχαν πάντοτε την τάση να είναι ένας κλάδος διεπιστημονικός (ή τουλάχιστον πολυεπιστημονικός), ο οποίος ενσωμάτωνε στοιχεία κυρίως της Γεωγραφίας, των Οικονομικών, της Ιστορίας και της Πολιτικής.*¹¹

Η Διπλωματική Ιστορία, λοιπόν, μπορεί να γίνει το εργαλείο με το οποίο μέσα από το παρελθόν προσπαθούμε να κατανοήσουμε αποτελεσματικότερα το πεδίο των σύγχρονων διαπραγματεύσεων μεταξύ των κρατών, στα πλαίσια των διεθνών σχέσεών τους. Η ύπαρξη, μάλιστα, στη σημερινή εποχή, και πολύ πιθανόν και στο μέλλον, σημαντικών ζητημάτων υπό διαπραγμάτευση, όπου ενδεχομένως να κυριαρχεί το ρευστό περιβάλλον και ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των δρώντων κρατών, μας θυμίζει σε σημαντικό βαθμό την περίπτωση που εμείς μελετούμε. Σ' αυτήν, οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί ενείχαν έως κάποιο βαθμό το στοιχείο της αβεβαιότητας για το ποιος είχε το «πάνω χέρι» της διαπραγμάτευσης.¹² Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Ronald McNeill, του Foreign Office στις 2 Αυγούστου 1923: *Εμείς (Μεγάλη Βρετανία) δεν ήμασταν πια σε θέση στη Λωζάννη να*

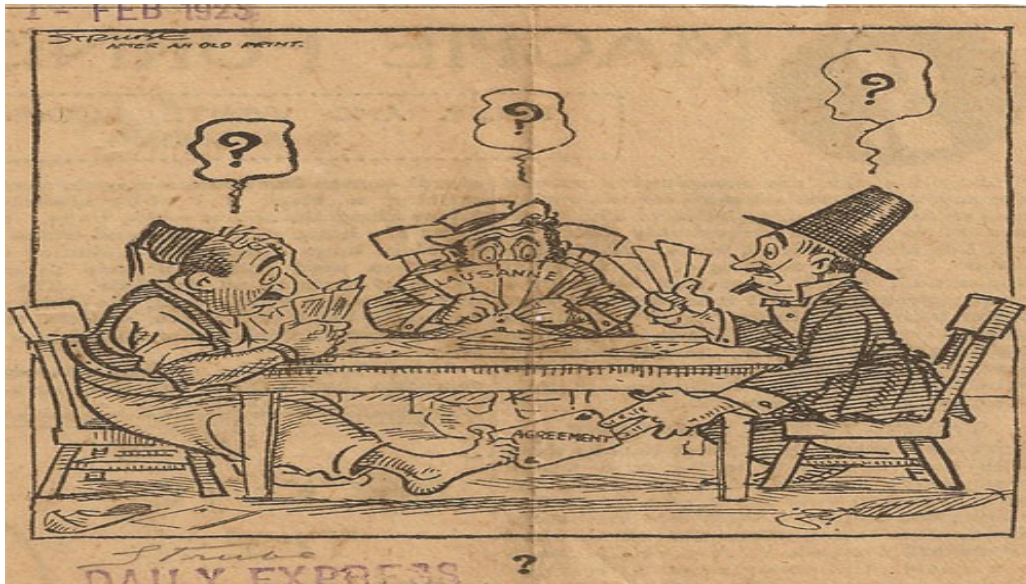
⁹ Jill Steans, Lloyd Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, μετάφρ. Άγγελος Μορφόπουλος, Εκδ. Τουρική, Αθήνα, 2010, σ.23

¹⁰ Φαίνεται ότι η συνεργασία των μελετητών των δύο επιστημονικών πειθαρχιών μπορεί να βοηθήσει κυρίως τους μελετητές των Διεθνών Σχέσεων. Εκείνοι της Διπλωματικής Ιστορίας έχουν να αντλήσουν μάλλον λιγότερα από τον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων. Υπό αυτή την έννοια θεωρούμε ότι η συνάντηση των δύο πειθαρχιών δεν είναι τόσο πολύ αμφίπλευρη, όσο κυρίως μονόπλευρη.

¹¹ Steans, Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, σ.24

¹² Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι αν και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι είχαν κερδίσει τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και είχαν καθυποτάξει τους Γερμανούς και τους συμμάχους αυτών, δεν εισέρχονταν στις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης ως οι απόλυτοι κυρίαρχοι της διαπραγμάτευσης. Και αυτό καθώς, όχι πολύ καιρό αργότερα, οι Τούρκοι κεμαλικό προέλασαν νικηφόρα στο στρατιωτικό μέτωπο της Μικράς Ασίας εκδιώκοντας τον ελληνικό στρατό και μαζί εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες τους.

υπαγορεύσουμε το ρυθμό. Είχαμε να διαπραγματευτούμε ειρήνη με τους Τούρκους επί ίσοις όροις [...].¹³ Η συνθήκη, μάλιστα, η οποία τελικώς υπεγράφη στη Λωζάννη διαθέτει το ξεχωριστό προνόμιο, όπως σημειώνεται, [...] να είναι η μόνη συνθήκη ειρήνης με όλη τη σημασία της λέξης ανάμεσα σε συνθήκες ειρήνης “υπαγορευμένες” από τους Συμμάχους στα ηττημένα κράτη μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο [...].¹⁴ Σκοπός μας είναι να επανεξετάσουμε αυτή τη συνδιάσκεψη μέσα από ένα νέο, διεπιστημονικό πρίσμα. Η μελέτη της δεν θα πρέπει να εξεταστεί σε ένα πλαίσιο αυστηρά απομονωτικό, σαν να αποτελεί κάτι αυτόνομο από τη διεθνή θεωρία αλλά ως μέρος του όλου. Η Λωζάννη αποτελεί μία ξεχωριστή συνδιάσκεψη ανάμεσα σε πολλές άλλες και ως τέτοια πρέπει να εξεταστεί. Στη Λωζάννη, όπως τονίζεται, όλα ήταν διαφορετικά.¹⁵

By Strube στην 'The Daily Express' February, 1, 1923

Διαθέσιμο στο www.mideastcartoonhistory.com. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Ασφαλώς, το ενδιαφέρον για τις διαπραγματεύσεις μπορεί να αφορά το γενικό κοινό, τους εξειδικευμένους επιστήμονες ή και εκείνους που ασκούν στην πράξη διαπραγματεύσεις. Για έναν διαπραγματευτή, το να καταφέρει να ξεκλειδώσει μία διαπραγμάτευση με πολλά, αρκετές φορές αλληλοεπικαλυπτόμενα ζητήματα, με επιμέρους πολλαπλάσια συμφέροντα και θέσεις, συγχρόνως με έναν κυκεώνα προτεινόμενων ανταλλαγμάτων και προτάσεων από τους δρώντες αυτής, αποτελεί μία

¹³ Παρατίθεται στο Eric H. Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference, 1922-1923*, Hunter College, The City University of New York, 1969, σσ.59-60 (μετάφραση δική μου)

¹⁴ Παρατίθεται στο Mim Kemal Öke, *The Armenian Question 1914 – 1923*, K. Rustem and Brother, Oxford, 1988, σ.203 (μετάφραση δική μου)

¹⁵ Kaye Suzanne Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey, 1919 to 1923*, PhD, Mississippi State University, Department of History, 1998, σ.320 (μετάφραση δική μου)

ιδιαίτερα πολύπλοκη προσπάθεια. Η ενδελεχής μελέτη της συνδιάσκεψης της Λωζάννης θεωρούμε πως αποτελεί μία καλή περιπτωσιολογική μελέτη για αυτόν που θα κληθεί να ασκήσει στην πράξη διαπραγματεύσεις, πάντα στο μέτρο και στο βαθμό που υφίστανται αναλογίες και ομοιότητες με υπό διαπραγμάτευση ζητήματα στη σύγχρονη εποχή.

Εξάλλου, η συγκεκριμένη συνδιάσκεψη αποτελεί για την Ελλάδα περίπτωση ιστορικής σπουδαιότητας, είναι ένα ορόσημο και αυτό είναι κάτι που δεν θα μπορούσε να αγνοηθεί από την πλευρά μας. Οι συνέπειες για την Ελλάδα του ιστορικού γεγονότος της συνθήκης που τελικώς υπεγράφη στην ελβετική πόλη, φθάνουν έως τις ημέρες μας σε συμβατικό επίπεδο δέσμευσης και εφαρμογής. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία επικαλούνται τη συγκεκριμένη συνθήκη μέχρι τις ημέρες μας. Εξάλλου, η αξία της συνθήκης που υπεγράφη δεν ήταν καθόλου μικρότερη για τις δυτικοευρωπαϊκές πρωτεύουσες, υπό την έννοια ότι η συγκεκριμένη διαπραγματευτική σύσκεψη εντάσσονταν στο ευρύτερο πλαίσιο διευθέτησης του λεγόμενου «ανατολικού ζητήματος», την εξέλιξη του οποίου η Ευρώπη παρακολουθούσε πάντοτε με αγωνία.¹⁶ Προφανώς, οι ηγεμονικές παρεμβάσεις προερχόμενες από τις συστημικές αξιώσεις και τους στόχους των ισχυρών κρατών, κυρίως του ευρωπαϊκού υποσυστήματος, θα διαδραμάτιζαν έναν σημαντικό ρόλο στην εκεί συνδιάσκεψη, ως επιμέρους εισροή, και αυτό από μόνο του αποδεικνύει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των ισχυρών κρατών της εποχής. Βεβαίως, και κάποιοι από τους εκεί ηγέτες εκτιμούμε ότι παρενέβησαν δυναμικά στη φυσιογνωμία και τα αποτελέσματά της, όπως θα υποστηρίξουμε αναλυτικότερα αμέσως παρακάτω.

¹⁶ Driault, *Το Ανατολικό Ζήτημα*, σσ.83-84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΡΩΝΤΑ ΣΕ ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Υπόθεση Εργασίας

Από τας μικράς Δυνάμεις

δεν είναι δυνατόν να αναμένη κανείς ότι ημπορούν να αναπτύξουν την ιδίαν βαρύτητα επιβολής όπως αι Μεγάλαι [εις μίαν διεθνή Διάσκεψιν].

Εις το άτομον του εκπροσώπου των

απόκειται να κάμη αισθητήν την ιδικήν του προσωπικότητα και να κερδίση επιρροήν ασχέτως προς το μέγεθος της χώρας την οποίαν εκπροσωπεί,

μίαν επιρροήν η οποία θα είναι ανάλογος προς την ιδικήν του βαρύτητα.

Υπάρχει ασφαλώς ο τρόπος διά τον εκπρόσωπον μιας χώρας όπως κατορθώση και επιβληθή [εις το περιβάλλον μίας Διασκέψεως].

Ιδιωτική συνομιλία του Ε. Βενιζέλου με τον Άγγλο συγγραφέα C. B. Chester.¹⁷

Η πρώτη (και σημαντικότερη) υπόθεση εργασίας μας αφορά το 1ο επίπεδο ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων. Αυτή την υπόθεση εργασίας θα επιχειρήσουμε να την προσεγγίσουμε σε θεωρητικό επίπεδο και συγχρόνως σε συνάρτηση με την περιπτωσιολογική μελέτη της συνδιάσκεψης της Λωζάννης. Αυτή είναι η εξής:

- **Ο ατομικός δρων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση μπορεί πράγματι να επηρεάσει την πορεία της ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή είτε θετικά, είτε αρνητικά, ασχέτως της ομολογουμένως τεράστιας δυναμικής του κρατικού και του συστημικού επιπέδου ανάλυσης.**

¹⁷ Παρατίθεται στο Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', Αθήνα, 1969, σ.152

Στην πιο πάνω υπόθεση εργασίας οι μεταβλητές είναι το άτομο (1ο επίπεδο ανάλυσης), το κράτος (2ο επίπεδο ανάλυσης) και το διεθνές σύστημα (3ο επίπεδο ανάλυσης). Αντιμετωπίζουμε το άτομο περισσότερο ως παρεμβαίνουσα (ΠΜ) παρά ως ανεξάρτητη μεταβλητή. Τα κράτη και το διεθνές σύστημα τα αντιμετωπίζουμε βεβαίως ως ανεξάρτητες μεταβλητές (ΑΜ). Εξαρτημένη μεταβλητή μας (ΕΜ) είναι η διεθνής διαπραγμάτευση. Η υπόθεση εργασίας μας, όπως επρόκειτο να την εφαρμόσουμε στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης είναι σύνθετη, καθώς τόσο οι ανεξάρτητες, όσο και οι παρεμβαίνουσες, καθώς και οι εξαρτημένες μεταβλητές είναι δύο ή περισσότερες.¹⁸ Επίσης, η υπόθεση εργασίας μας είναι μη κατευθυντική υπό την έννοια ότι δεν προσδιορίζει επακριβώς μετρήσιμα αποτελέσματα, αλλά συγκρίνει αυτά βάσει της εκτίμησής μας για υπεροχή της μίας ή της άλλης μεταβλητής επί της εξαρτημένης, δηλαδή της διεθνούς διαπραγμάτευσης στην ελβετική πόλη.

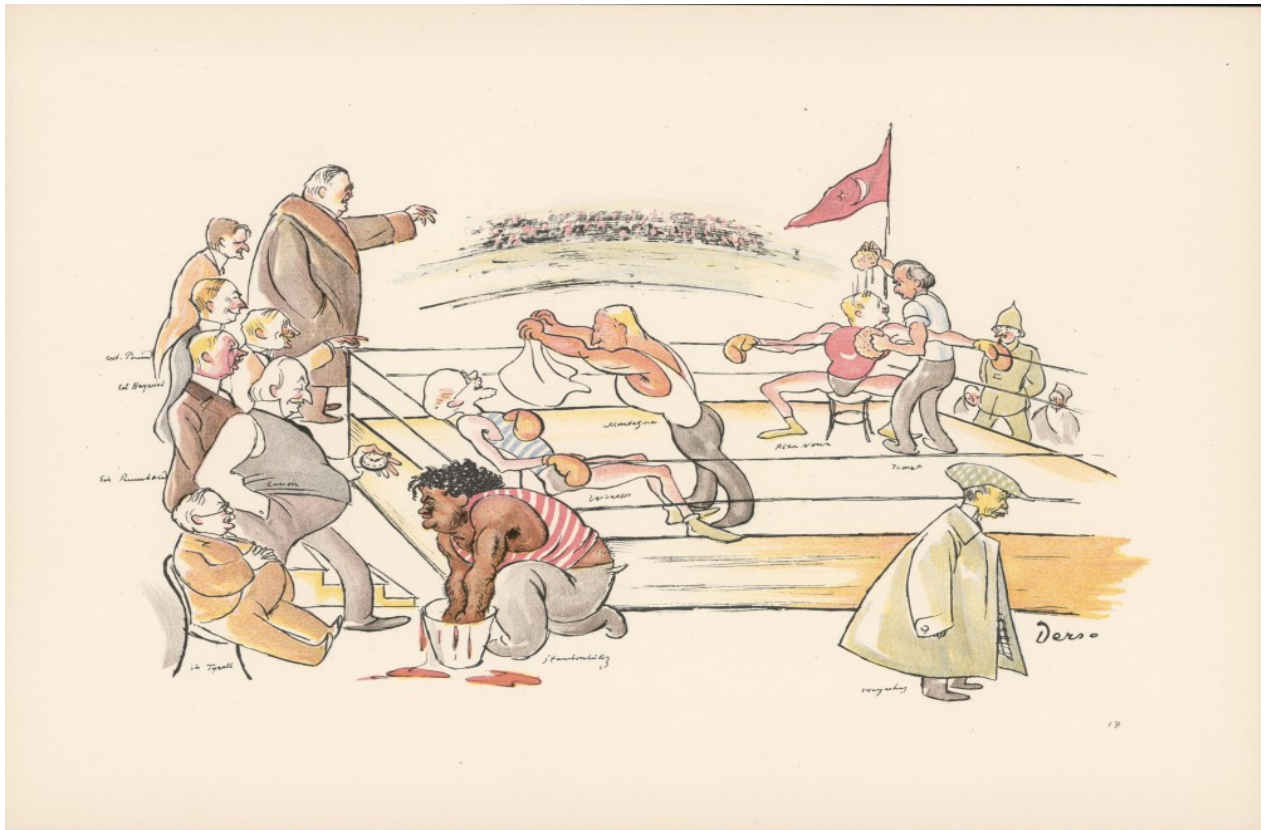
Αναλυτικότερα, ο θεωρητικός συλλογισμός μας ο οποίος χρήζει ελέγχου στα πλαίσια της συνδιάσκεψης της Λωζάννης αφορά κυρίως στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης και συγκεκριμένα στο κατά πόσο ο ρόλος του εκπροσώπου μίας χώρας ο οποίος προσέρχεται σε διαπραγματεύσεις, στα πλαίσια μίας μικρο-ανάλυσης, είναι ή δεν είναι σημαντικός για την εξέλιξη και τα αποτελέσματα στο τέλος μίας τέτοιας διαδικασίας.¹⁹ Είναι, καταρχήν, σημαντικό να αποτυπώσουμε την παρατήρηση του Δημήτρη Καιρίδη σε ένα γενικότερο πλαίσιο σχετικά με την Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής (αρκετά παραμελημένου κλάδου κατά το παρελθόν), υποκλάδου των Διεθνών Σχέσεων, η οποία, βεβαίως, θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε εν συνεχεία καλύτερα και το πιο εξειδικευμένο πλαίσιο των διεθνών διαπραγματεύσεων το οποίο εμείς πραγματευόμαστε. Ο Καιρίδης, λοιπόν, σημειώνει ότι *μία πολύ σημαντική τρέχουσα εξέλιξη στις κοινωνικές επιστήμες είναι η προσπάθεια σύνδεσης του μικρο-με το μακρο-επίπεδο ανάλυσης - με άλλα λόγια, η σύνδεση των δρώντων (ατομικών ή συλλογικών) με τις υπερκείμενες κοινωνικές δομές εντός των οποίων δραστηριοποιούνται. Ως γνωστόν, οι κοινωνικές επιστήμες εστιάζουν στις ανθρώπινες κοινωνίες και ασχολούνται με αφηρημένες δομές, όπως είναι το κράτος, η κοινωνία και το διεθνές σύστημα. Όμως ο μοναδικός χειροπιαστός δρων είναι ο άνθρωπος, και*

¹⁸ Δεν αντιμετωπίζουμε τη Λωζάννη ως μία και μόνο εξαρτημένη μεταβλητή, υπό την έννοια ότι αποτέλεσε συνδιάσκεψη πολλών, και όχι ενός, υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων. Υπό αυτή την έννοια, πιστεύουμε ότι ενέχει χαρακτήρα μίας κεντρικής εξαρτημένης μεταβλητής, όμως με πολλά εξαρτημένα υπό διαπραγμάτευση υποζητήματα στην ατζέντα αυτής.

¹⁹ Ως «Εξωτερική Πολιτική» νοούμε εκείνο το είδος πολιτικής που ασκεί μία κυβέρνηση διαμέσου των εκπροσώπων της για τον χειρισμό υποθέσεων οι οποίες συνδέονται με την πολιτική άλλων κρατών. Για περισσότερα ως προς την έννοια της «Εξωτερικής Πολιτικής» βλέπε ενδεικτικά στο Πάρις Βαρβαρούσης, *Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής*, Εκδ.Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1991, σσ.13-20

θα πρέπει, με κάποιον τρόπο, σε αυτόν να μπορεί να αναφέρεται η κοινωνική θεωρία και αυτόν να συμπεριλαμβάνει κάθε κοινωνική ανάλυση. Το επίπεδο της γενίκευσης είναι χρήσιμο και πολύ συχνά απαραίτητο, αλλά θα πρέπει να μπορεί να συνδέεται και με το συγκεκριμένο, όπως εύλογα απαιτεί η «μικρο-θεμελίωση» (*microfoundations*), η οποία κυριαρχεί πλέον τουλάχιστον στην αμερικανική πολιτική επιστήμη.²⁰

Ως προς την περίπτωση μας, ειδικότερα, το ερώτημα σχετικά με τη δυναμική του δρώντος προσώπου, του ηγέτη, στα πλαίσια μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης, θεωρούμε ότι είναι κρίσιμο, καθώς όταν μία χώρα προσέρχεται σε διεθνείς διαπραγματεύσεις, η όλη συζήτηση (στα δημόσια φόρα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κλπ) περιστρέφεται συχνότερα γύρω από τα κρατοκεντρικά και τα συστημικά στοιχεία της διαπραγμάτευσης (π.χ. ποιοι είναι οι σύμμαχοι της χ χώρας και ποιοι της ψ χώρας στην εν λόγω διαπραγμάτευση, ποια η στρατιωτική ισχύς των χωρών κλπ).

Χαρακτηριστική γελοιογραφία στην οποία διακρίνεται ο Βενιζέλος

να «αγωνίζεται» απέναντι στον Τούρκο εκπρόσωπο Ismet Pasha στη Λωζάννη

By Alois Derso and Emery Kelen 'Guignol a Lausanne'

Διαθέσιμο στο www.peacepalacelibrary.nl. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

²⁰ Δημήτρης Καιρίδης, «προλογικό σημείωμα», στο Valerie M. Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής. Από την Εμπειρία στη Θεωρία*, επιστ.επιμ. Δημήτρης Καιρίδης, μετάφρ. Αντώνης Κλάνης, Εκδ.Πεδίο, Αθήνα, 2017, σσ.7-8

Αντιθέτως, η συζήτηση, συνήθως, εστιάζει πολύ λιγότερο στο ίδιο το πρόσωπο, τον επικεφαλής διαπραγματευτή στις διεργασίες και τους βοηθούς του, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συμβαίνει να υπάρχει - εντυπωσιακώς - παντελής απουσία αναφοράς στις ατομικές ικανότητες, την προσωπικότητα, τις εμπειρίες, την ειδικότερη επαγγελματική εκπαίδευση αυτών κ.α. Με άλλα λόγια, θεωρούμε πως συχνά δεν δίδεται η δέουσα προσοχή στο άτομο που μεταβαίνει για διαπραγματεύσεις ως πληρεξούσιος μίας οποιασδήποτε χώρας.

Η μελέτη μας περί των διεθνών διαπραγματεύσεων θα χρησιμοποιήσει, όπως προαναφέραμε, ως περιπτωσιολογική μελέτη τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης και θα στηριχθεί μεθοδολογικά κυρίως στον κλάδο της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής (και για τις δύο υποθέσεις εργασίας μας). Ο Rosenau αποτελεί έναν από τους πρωτοπόρους στην Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής²¹. Αυτή ασχολείται με μία σειρά ζητημάτων, επικεντρωμένη σε μεγάλο βαθμό στον ατομικό δρώντα στις Διεθνείς Σχέσεις. Ένα από αυτά τα ζητήματα είναι το πώς λαμβάνει ο ηγέτης τις αποφάσεις του. Ένα άλλο είναι η ομαδική λήψη αποφάσεων των ατομικών δρώντων, είτε μιλούμε για μικρές, είτε για μεγαλύτερες ομάδες. Στο συγκεκριμένο πεδίο χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά και ο κλάδος της Κοινωνικής Ψυχολογίας.²² Ένα άλλο είναι η επίδραση των μαζών και της κουλτούρας στη διαμόρφωση των αποφάσεων για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, υποζήτημα το οποίο μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα στο παρόν πόνημα, καθώς η 2η υπόθεση εργασίας μας αφορά στην επίδραση της περιρρέουσας διεθνούς ιδεολογικοπολιτικής ατμόσφαιρας στις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης, στη διαμόρφωση της οποίας πιστεύουμε ότι συνέβαλλαν και οι κοινωνικές μάζες (κυρίως οι κουρασμένοι από τον δραματικό Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στρατιώτες και οι οικογένειές τους, καθώς και οι διάφορες εργατικές συντεχνίες). Ο Snyder προσέγγισε το αντικείμενο της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής κυρίως μέσω της χρήσης περιπτωσιολογικών μελετών.²³ Η Πολιτική Ψυχολογία συνέβαλε αποφασιστικά στην εξέλιξη του κλάδου, με τον Lasswell ίσως να ξεχωρίζει.²⁴ Η ψυχολόγος Margaret Hermann επιχείρησε να προσεγγίσει τους ηγέτες από την

²¹ Βλέπε ενδεικτικά James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, Nichols Publishing Company, New York, 1980

²² Βλέπε ενδεικτικά Irving Janis, *Crucial Decisions. Leadership in Policymaking and Crisis Management*, Macmillan, New York, 1989

²³ Βλέπε ενδεικτικά Jack Snyder, *Myths of Empire. Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca and New York

²⁴ Βλέπε ενδεικτικά Harold Lasswell, *Psychopathology and Politics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1930

πλευρά της Ψυχολογίας συμβάλλοντας και αυτή με τη σειρά της στην εξέλιξη του κλάδου.²⁵

Βασιζόμενοι κυρίως στο θεωρητικό πλαίσιο της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής, αυτό που θα επιχειρήσουμε μεταξύ άλλων να αναδείξουμε είναι ότι οι διεθνείς διαπραγματεύσεις δεν αποτελούν στις περισσότερες εκφάνσεις τους μία αντικειμενική κοινωνική πραγματικότητα που βρίσκεται εκτός της περιοχής της ανθρώπινης νόησης και αντίληψης, όπου η πολυεπίπεδη ισχύς των συμμετεχόντων κρατών έρχεται απλώς μηχανικά να καθορίσει το αποτέλεσμα (σε κάποιο βαθμό μόνο μπορεί να συμβαίνει αυτό), αλλά ένα φαινόμενο που εντάσσεται, μεταξύ άλλων, στη διυποκειμενική αντίληψη των ατομικών δρώντων οι οποίοι δρουν μέσα σ' αυτές καθώς και σε μία σειρά άλλων ατομικών παρεμβαίνουσων μεταβλητών. Γενικότερα, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να απομακρυνθούμε έως ένα βαθμό και όσο είναι μεθοδολογικά επιτρεπτό και αναλυτικά αναγκαίο (όχι όμως και απόλυτα) από την απόλυτα κρατοκεντρική ή/και απόλυτα συστημική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων και ειδικότερα των διεθνών διαπραγματεύσεων. Οι τελευταίες, υπ' αυτή την έννοια, ίσως θα πρέπει να αντιμετωπίζονται περισσότερο ως δράση κατά βάση μη ορθολογικών δρώντων, οι οποίοι έρχονται να επηρεάσουν το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων (πολλές φορές άθελά τους) και να παράγουν (εκ των πράξεών τους) τα αποτελέσματα αυτών.

Βεβαίως, το γεγονός ότι θα βασιστούμε στην Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής, μία μεσαίου φάσματος θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, τόσο για την ανάλυση της έννοιας της διαπραγμάτευσης όσο και ειδικότερα για τις δύο υποθέσεις εργασίας μας, δεν σημαίνει ότι οι μεγάλοι φάσματος θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων δεν ενδιαφέρθηκαν για την έννοια της διαπραγμάτευσης, αν και κατά τη γνώμη μας αυτό δεν πραγματοποιήθηκε κατά τρόπο συστηματικό και κυρίως, όταν συνέβη, δεν απέδωσε μεγάλη σημασία στο άτομο που δρα μέσα στη διαπραγμάτευση, αλλά ασχολήθηκε σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο μ' αυτήν. Γενικότερα, πολλές από τις ρεαλιστικές θεωρήσεις ασχολούνται με την έννοια της διαπραγμάτευσης, ειδικά όταν αυτό αφορά σχέσεις πατρωνίας. Ο Θουκυδίδης, από τους κορυφαίους του Κλασικού Ρεαλισμού, αναφέρθηκε έμμεσα στην έννοια των διαπραγματεύσεων, μέσα από τον περίφημο διάλογο των (ισχυρών) Αθηναίων με τους Μηλίους το 416 π.Χ. με σκοπό να υποχωρήσουν και να προσχωρήσουν οι τελευταίοι στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Ο

²⁵ Βλέπε ενδεικτικά Margaret Hermann, Bengt Sundelius, *Comparative Foreign Policy Analysis*, Pearson Education Ltd, London, 1949

Hobbes κινήθηκε «περιφερειακά» της έννοιας αυτής, ώστε να αποφευχθεί η φυσική κατάσταση της αναρχίας. *Ο Hobbes πίστευε πως υπάρχει μία τέτοια οδός διαφυγής που να οδηγεί από τη φυσική κατάσταση σε πιο πολιτισμένες συνθήκες και η οποία δεν ήταν άλλη από τη δημιουργία και διατήρηση του κυρίαρχου κράτους. Για να μπορέσουν να ξεφύγουν από την αγριότητα, οι άνθρωποι πρέπει να μετατρέψουν το φόβο που νιώθουν ο ένας για τον άλλο σε διάθεση συνεργασίας και συνεννόησης και να συνάψουν ένα σύμφωνο μεταξύ τους, που να εγγυάται την αμοιβαία ασφάλεια.*²⁶ Ο Morgenthau την περίοδο του μεσοπολέμου ανέπτυξε έναν κάπως απαισιόδοξο φιλοσοφικό συλλογισμό. Οι νεοκλασικιστικές ρεαλιστικές θεωρήσεις του μεσοπολέμου γενικότερα έδιδαν μεγάλη σημασία στην ισορροπία δυνάμεων και ακόμη και αν δεν απέρριπταν καθολικά την έννοια της διαπραγμάτευσης, θεωρούσαν (όπως αποδεικνυόταν και με την περίπτωση της Γερμανίας μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο) ότι *οι διαπραγματεύσεις και η διπλωματία από μόνες τους δεν μπορούν ποτέ να οδηγήσουν σε ασφάλεια και επιβίωση στη διεθνή πολιτική σκηνή.*²⁷ Η εγκαθίδρυση εξισορροπητικής ισχύος στο διεθνές σύστημα προτεινόταν ως καταλληλότερη λύση. Γενικότερα, ο Ρεαλισμός (οι Μακιαβελικοί στοχαστές, όπως τους ονόμαζε ο Martin Wight) δεν υποτιμούσε απόλυτα την έννοια των διακρατικών διαπραγματεύσεων αρκεί, όμως, αυτές να πραγματοποιούνται από θέση ισχύος από κάποιο κράτος.²⁸ Οι νεότερες ρεαλιστικές προσεγγίσεις και κυρίως ο Νεορεαλισμός επίσης δεν φαίνεται να αποδίδουν μεγάλη σημασία στην έννοια της διαπραγμάτευσης. *Ο νεορεαλισμός του Waltz [...] ασχολείται ελάχιστα με την πολιτική πρακτική και τη διπλωματία σε σχέση με το στρατηγικό ρεαλισμό του Schelling.*²⁹ Πράγματι, ο Στρατηγικός Ρεαλισμός (όπως αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1980) δείχνει ίσως η πιο συγκαταβατική «δεξαμενή» σκέψης του Ρεαλισμού θεωρώντας ότι η διαπραγμάτευση (διαμέσου της διπλωματίας) επιδιώκει να πετύχει ικανοποιητικά αποτελέσματα τα οποία μπορεί να είναι προτιμότερα από ορισμένες εναλλακτικές λύσεις... *Μία χώρα βέβαια με επαρκή στρατιωτική ισχύ, μπορεί να μην έχει ανάγκη διαπραγμάτευσης.*³⁰

Οι διάφορες φιλελεύθερες θεωρίες ασφαλώς αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην έννοια της διαπραγμάτευσης από τις αντίστοιχες ρεαλιστικές. Σε κάθε

²⁶ Robert Jackson, Georg Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η σύγχρονη συζήτηση*, μετάφρ.Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, Εκδ.Gutenberg, Αθήνα, 2006, σ.119

²⁷ Ο.π., σ.77

²⁸ Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία. Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετάφρ.Ηρακλεία Στροϊκού, Εκδ.Ποιότητα, Αθήνα, 1998, σ.244

²⁹ Jackson, Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ.136

³⁰ Παρατίθεται στο Ο.π., σ.128

περίπτωση, βεβαίως, όπως τονίζεται, δεν πρέπει να συγχέουμε [...] το φιλελευθερισμό με το «φιλειρηνισμό». Μπορεί ορισμένοι φιλελεύθεροι να είναι φιλειρηνιστές, εντούτοις αυτό δεν σημαίνει ότι αποδέχονται κατ'ανάγκη πως η ειρηνική επίλυση των διαφορών συνεπάγεται, σε όλες τις περιπτώσεις, απόρριψη της χρήσης βίας. Είναι φανερό πως ακόμη και οι λαοί ή τα κράτη που αγαπούν την ειρήνη, δεν πρόκειται να παραιτηθούν του δικαιώματός τους να αμύνονται σε εχθρικές επιθέσεις ή ακόμη και να χρησιμοποιούν βία, αν δεν έχουν άλλη επιλογή.³¹ Ένας από τους πνευματικούς πατέρες του Φιλελευθερισμού, ο Ιμμάνουελ Καντ δεν θα λέγαμε ότι ασχολήθηκε επισταμένα με την έννοια της διαπραγμάτευσης, αλλά με πιο γενικές έννοιες σχετικά με την πρόοδο και την ειρήνη στις διεθνείς σχέσεις. Ο Επαναστατισμός (οι Καντιανοί στοχαστές όπως τους ονόμαζε ο Martin Wight), ήταν από εκείνες τις προσεγγίσεις που προσέδισε αρκετή σημασία στην παραπάνω έννοια, μάλιστα υπό το καθεστώς ελάχιστων περιορισμών. Να διαπραγματεύεσαι πάντα και να το κάνεις χωρίς να θέτεις τις προϋποθέσεις και τους όρους με τους οποίους ο Γκροτιανός περιορίζει τη διαδικασία. Η διαπραγμάτευση είναι πάντα καλύτερη από τη μη διαπραγμάτευση ή από οποιαδήποτε άλλη εναλλακτική λύση, για αυτό το λόγο εξακολούθησε τις συνομιλίες, μην τυχόν και κάνεις τίποτα χειρότερο.³² Ο Φιλελεύθερος Ιδεαλισμός του Wilson στα τέλη της δεκαετίας του 1910 και τις αρχές της δεκαετίας του 1920 ασφαλώς ήταν εκείνος που επηρέασε βαθύτατα την αισιόδοξη προσέγγιση επί της ανάγκης για διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών. Για παράδειγμα, στην ειρηνευτική διάσκεψη των Παρισίων το 1919, στην προσπάθεια οικοδόμησης μίας νέας παγκόσμιας τάξης, μετά το δραματικό Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η δημόσια διπλωματία και οι ανοικτές διαπραγματεύσεις αναμενόταν ότι θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν ισορροπημένες και δίκαιες διακρατικές συμφωνίες.³³ Επίσης, η πιο σύγχρονη Νεοφιλελεύθερη Θεσμική Προσέγγιση επισήμανε ότι οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να αντέξουν στο χρόνο μέσω της συνεργασίας και των διαπραγματεύσεων μεταξύ ενός αριθμού παικτών του διεθνούς συστήματος.³⁴

Ο Ρασιοναλισμός (οι λεγόμενοι Γκροτιανοί όπως τους ονόμαζε ο Martin Wight), ως ο μετριοπαθής δρόμος των Διεθνών Σχέσεων της εποχής που συγκροτήθηκε, υπερθεμάτιζε την αξία των διαπραγματεύσεων, αρκεί τα μέρη να συναλλάσσονται επί ίσους όροις (μέσω μίας ισορροπίας ισχύος) και να υπάρχει μεταξύ

³¹ Steans, Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, σ.56

³² Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σ.257

³³ Jackson, Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σσ.68-70

³⁴ Steans, Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, σσ.70-71

τους αμοιβαία εμπιστοσύνη.³⁵ Η Αγγλική Σχολή έχτισε, ως γνωστόν, τις διάφορες θεωρητικές προτάσεις της γύρω από την κεντρική έννοια της λεγόμενης «Διεθνούς Κοινωνίας». Μέσα σ'αυτήν, οι διεθνείς διαπραγματεύσεις έχουν σημασία. Είναι μία σημαντική λειτουργία, υπό την προϋπόθεση τα εμπλεκόμενα μέρη να μην να αντιλαμβάνονται ότι τα συμφέροντά τους διαφέρουν, αλλά και ότι μπορούν αυτά να συμπίπτουν σε κάποιο σημείο.³⁶ Εξάλλου, η Αγγλική Σχολή συμπληρώνει ότι η διαπραγμάτευση μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τα ισχυρά κράτη με σκοπό αυτές να συμβάλλουν στη διεθνή τάξη.³⁷ Ο Bull ανεφέρθη και πιο συγκεκριμένα στις διαπραγματεύσεις και τη συνθήκη στη Λωζάννη υπογραμμίζοντας ότι *η Τουρκία δεν ήταν αποδεκτή από τα ευρωπαϊκά κράτη ως μέλος της διεθνούς κοινωνίας μέχρι τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856, που έθεσε τέλος στον πόλεμο της Κριμαίας, και ίσως δεν απέκτησε πλήρη ισότητα δικαιωμάτων στο εσωτερικό της διεθνούς κοινωνίας μέχρι την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923.*³⁸

Ακόμη και η Κριτική Θεωρία, μίας μαρξιστικής προέλευσης θεωρητική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων, ασχολήθηκε με την έννοια των διαπραγματεύσεων, αν και το έκανε πολύ στοχευμένα. Υπογράμμισε ότι αυτές, στα πλαίσια των διεθνών θεσμών, μπορούν να συμβάλλουν στη διευθέτηση των συγκρούσεων με απώτερο στόχο την εγκαθίδρυση μίας διυποκειμενικής οικουμενικότητας.³⁹ Και ο Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός θα μπορούσε ενδεχομένως να ενδιαφερθεί ενεργότερα στο μέλλον με την έννοια των διεθνών διαπραγματεύσεων και κυρίως με τον ατομικό δρώντα στα πλαίσια αυτών, όντας μία μεταθετικιστική προσέγγιση που ενδιαφέρεται ιδιαίτερος για τις κοσμοαντιλήψεις των ατομικών δρώντων, τις ιδέες, την κατασκευή ταυτοτήτων και το περιρρέον ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι δρώντες κινούνται.

Πάντως, ισχυρή πεποίθησή μας είναι ότι μόνον ο κλάδος της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής μπορεί να προσεγγίσει επαρκέστερα την έννοια των διεθνών διαπραγματεύσεων ως προς τον ατομικό δρώντα μέσα σ'αυτές, τουλάχιστον στα πλαίσια της δικής μας προσέγγισης, καθώς εμείς δίνουμε στο παρόν πόνημα βαρύνουσα σημασία - κυρίως - στη σημασία του ατόμου και τις παρεμβαίνουσες μεταβλητές αυτού και - σε ένα δεύτερο επίπεδο - στη σημασία της κουλτούρας ως

³⁵ Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σσ.227-228

³⁶ Hedley Bull, *Η Αναρχή Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, μετάφρ.Ηρακλεια Στρούκου, Εκδ.Ποιότητα, Αθήνα, 2001, σ.234

³⁷ Ο.π., σ.270

³⁸ Ο.π., σ.52

³⁹ Steans, Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, σσ.172-174

προς τη λειτουργία και τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των κρατών, έννοιες οι οποίες έχουν βαρύνουσα σημασία και στο θεωρητικό πλαίσιο της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής.

Τέλος, θα πρέπει από άποψης ορολογίας να τονίσουμε ότι ο όρος «ατομικός δρων» τον οποίο χρησιμοποιούμε για το πρώτο επίπεδο ανάλυσης στις διεθνείς διαπραγματεύσεις δεν χρησιμοποιείται τυχαία, αλλά αντιθέτως υπό τη λογική ότι θα πρέπει οπωσδήποτε να αναφερθεί ως τέτοιος (με τον επιθετικό προσδιορισμό μπροστά) ώστε να αποκλειστεί μία τυχόν παρανόηση ότι όταν μιλούμε για δρώντες, μιλούμε αποκλειστικά για πρόσωπα. Αυτό δεν είναι σωστό. Ο Κουλουμπής αναφέρει ότι *ένας δρων είναι μία μονάδα ικανή να αναλάβει σκόπιμη (δηλαδή σχεδιασμένη από άνθρωπο) δράση. Οι πολιτικοί δρώντες μπορεί να ξεκινούν από άτομα, όπως είναι οι πρόεδροι κρατών και οι βασιλιάδες, να προχωρούν σε οργανωμένες ομάδες, όπως είναι τα εργατικά συνδικάτα και τα πολιτικά κόμματα, να προχωρούν και άλλο στα έθνη-κράτη, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ιαπωνία, να ανεβαίνουν στις περιφερειακές αγορές, όπως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (Ευρωπαϊκή Ένωση από το 1994) και να φθάνουν τέλος στην κορυφή της κλίμακας, όπου τοποθετούνται οι παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως τα Ηνωμένα Έθνη.*⁴⁰

Στο παρόν πόνημα, λοιπόν, θα υποστηρίξουμε ότι η ανάλυση γύρω από το πρόσωπο το οποίο προσέρχεται σε διαπραγματεύσεις, ως εκπρόσωπος της χώρας του, θα έπρεπε να είναι εκτενέστερη σχετικά με το βαθμό επάρκειάς του, υπό την έννοια ότι το δρων πρόσωπο πιστεύουμε ότι μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την πορεία των διεργασιών, είτε θετικά, είτε αρνητικά, για τα συμφέροντα της χώρας του, μέσα από τα παρεμβαίνοντα χαρακτηριστικά του, ασχέτως του βαθμού επίδρασης των ανεξάρτητων μεταβλητών του κράτους και του διεθνούς συστήματος. Στο μέτρο στο οποίο το σύστημα των φιλοσοφικών πεποιθήσεών του, η ατομική παιδεία του, ο τρόπος που λαμβάνει τις αποφάσεις του, η εκπαίδευσή του, η υγεία του, το ψυχολογικό του υπόβαθρο, γενικότερα η προσωπικότητά του κ.α. αποτελούν μερικά από τα σημαντικότερα παρεμβαίνοντα στοιχεία του, στο μέτρο που υπερβαίνει ορισμένες φορές τη θεσμικότητα του ρόλου που επιτελεί, ο ηγέτης - διαπραγματευτής πιστεύουμε ότι μπορεί να αποδειχθεί στην πράξη –εκτεινόμενος σε μία ευρεία κλίμακα– από συντελεστής συναίνεσης, ηρεμίας και προώθησης μίας δίκαιης επίλυσης, ωφέλιμης για τη διεθνή ή περιφερειακή τάξη, έως πηγή διαρκών

⁴⁰ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, μετάφρ. Νικηφόρος Σταματάκης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995, σ.46

προβλημάτων για μία διεθνή διαπραγμάτευση και τα αποτελέσματά της, μέσα από τις παρεμβατικού τύπου μεταβλητές που αυτός φέρει. Αυτές οι μεταβλητές που παρεμβάλλονται μεταξύ των εισροών προς το σύστημα άσκησης της εξωτερικής πολιτικής και των εκροών που εκπηγάζουν από το σύστημα αυτό (ως αποφάσεις), φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά την όλη διαδικασία. *Ως παρεμβατικές μεταβλητές μπορούν να χαρακτηριστούν οι αρχές και οι αξίες σύμφωνα με τις οποίες λαμβάνονται οι αποφάσεις από την πολιτική ηγεσία, η ικανότητα των ηγετών να παραδέχονται τα σφάλματά τους, η εμπειρία τους και η εκπαίδευσή τους, η ιεραρχική δομή του μηχανισμού λήψης αποφάσεων κλπ.*⁴¹ Μάλιστα, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, η Hermann αναφέρεται στη διπλωματική εκπαίδευση του ηγέτη: *Η Hermann υποστηρίζει ότι οι ηγέτες που είχαν προηγούμενη [διπλωματική] εκπαίδευση έχουν μάθει να υποτάσσουν τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά στις διπλωματικές απαιτήσεις της εκάστοτε περίπτωσης. Οι μη εκπαιδευόμενοι ηγέτες, ιδίως όσοι έχουν εκείνο που η Hermann χαρακτηρίζει «ανένδοτους» προσανατολισμούς ως προς το διεθνές πλαίσιο, είναι πιθανό, όταν λαμβάνουν αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής, να βασιστούν περισσότερο στις προσωπικές τους αντιλήψεις για τον κόσμο.*⁴²

Κεντρικό ερώτημα, λοιπόν, στα πλαίσια συλλογής και επεξεργασίας των διαφόρων στοιχείων της συνόδου της Λωζάννης, είναι στο εάν κάποιος ηγέτης εκεί (π.χ. ο Βενιζέλος), μπόρεσε πράγματι ως ατομικός δρων να επηρεάσει, είτε θετικά, είτε αρνητικά, μέσω της προσωπικής του παρουσίας τις εκεί διεργασίες, ασχέτως της όποιας δυναμικής του κρατικού και του συστημικού επιπέδου κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Καταφατική απάντηση στο προηγούμενο θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι διεθνείς σχέσεις (μέρος των οποίων αποτελούν και οι διεθνείς διαπραγματεύσεις) δεν διαμορφώνονται μονάχα μέσω της αντίδρασης του κράτους σε κάποιο ερέθισμα του κρατικού ή/και του συστημικού επιπέδου. Αντιθέτως, ο ίδιος ο δρων ηγέτης, ως υποκείμενο παρεμβαίνουσας υπόστασης, μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως διαμορφωτής αποφάσεων, ιδιαίτερα σε καταστάσεις κρίσης. Δεν θα πρέπει να ξεχνούμε, όπως σημειώνεται, ότι *τα άτομα είναι οι μόνοι πραγματικοί «δρώντες» στις διεθνείς σχέσεις. Κάθε σημαντική ενέργεια στο πεδίο της διεθνούς*

⁴¹ Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική. Θεωρητικές προσεγγίσεις για το εσωτερικό και το διεθνές περιβάλλον*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2006, σσ.28-31

⁴² Παρατίθεται στο Valerie M. Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής. Από την Εμπειρία στη Θεωρία*, επιστ. επιμ. Δημήτρης Καιρίδης, μετάφρ. Αντώνης Κλάνης, Εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2017, σ.63

πολιτικής είναι το αποτέλεσμα αποφάσεων που έχουν γίνει από άτομα και συνήθως από τους ίδιους τους πολιτικούς ηγέτες.⁴³

Διαμέσου του ιστορικού παραδείγματος της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, θα επιχειρήσουμε να ελέγξουμε την εγκυρότητα της άποψης η οποία διατείνεται ότι ελάχιστα (ή καθόλου) μπορεί ένας ηγέτης να επηρεάσει μία διεθνή διαπραγμάτευση, καθώς, για παράδειγμα, η ισχύς του εκάστοτε κράτους τη δεδομένη χρονική στιγμή, ο ευρύτερος συσχετισμός δυνάμεων και συμμαχιών, αποτελούν πέραν πάσης αμφιβολίας τους σημαντικότερους παράγοντες και κατ'ουσίαν «δεσμεύουν» απόλυτα(;) την πορεία των διακρατικών διαπραγματεύσεων προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση, με τα άτομα-ηγέτες που δρουν μέσα σ'αυτές να μην μπορούν στην πραγματικότητα να την επηρεάσουν ούτε κατ'ελάχιστο, όντας απλοί «διαχειριστές»...

Πεποίθησή μας είναι ότι οι διεθνείς σχέσεις των κρατών, εργαλειακό μέρος των οποίων αποτελούν οι διαπραγματεύσεις, δεν είναι δυνατόν να ειπωθούν ξεχωριστά από το ανθρωποκεντρικό τους πλαίσιο. Το κριτήριο, για παράδειγμα, της στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους ασφαλώς και αποτελεί σημαντική σταθερά στις διεθνείς σχέσεις. Πάντως, [...] *μερικές φορές ένας ηγέτης μπορεί να προκαλέσει μία σημαντική διαφορά και να υπερβεί τους μέσους όρους σε μία συγκεκριμένη περίπτωση.*⁴⁴ Προφανώς, ένας διαπραγματευτής ο οποίος δεν διαθέτει χαρισματικές ικανότητες ή και ενδεχομένως διαθέτει ορισμένα επιβαρυντικά ατομικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας (π.χ.αλαζονεία κατά την τέλεση διαπραγματεύσεων, επιθετικότητα, έλλειψη ηθικών φραγμών, τάση να ψεύδεται συνεχώς, ζητήματα υγείας, ψυχολογικά προβλήματα κ.α.) πιθανώς να επηρεάσει δυσμενώς την όλη διαδικασία διαπραγμάτευσης.⁴⁵ Προς την κατεύθυνση «αποκρυπτογράφησης» του ρόλου του ηγέτη σε μία διεθνή διαπραγμάτευση θα χρησιμοποιήσουμε και ψυχολογικές θεωρήσεις. Εξάλλου, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, πολλές προσπάθειες σχετικά με τη μελέτη του ρόλου των πολιτικών ηγετών στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, επισημαίνεται ότι [...] *εκφράστηκαν μέσα από το συμπεριφορισμό, που αποτελεί αναμφισβήτητα την πιο συγκροτημένη και εκτεταμένη ψυχολογική προσέγγιση στις σύγχρονες εξελίξεις της πολιτικής επιστήμης.*⁴⁶

⁴³ Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.95

⁴⁴ Joseph Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, μετάφρ.Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, Εκδ.Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σ.39

⁴⁵ Όλες αυτές τις παρεμβαίνουσες ατομικές μεταβλητές και την επίδρασή τους θα τις παρουσιάσουμε αναλυτικά στη συνέχεια.

⁴⁶ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, «Ο Ρόλος των Ηγετών στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής», στο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμ.), *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Εκδ. Α.Α.Λιβάνης, Αθήνα, 2005, σ.297

Αυτό που σε θεωρητικό επίπεδο θα πρέπει, λοιπόν, να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψην είναι όλες εκείνες τις παρεμβαίνουσες μεταβλητές οι οποίες συγκροτούν την προσωπικότητα ενός ηγέτη, καθώς αυτός μπορεί, αναλόγως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών στοιχείων της προσωπικότητάς του, για παράδειγμα, να επιβραδύνει μία «εύκολη» διαπραγμάτευση ή αντίστροφα να επιταχύνει μία «δύσκολη» διαπραγμάτευση. Να πετύχει κάποιες βελτιώσεις προς όφελος της χώρας του ή αντίστροφα να ζημιώσει διά των πράξεών του τα συμφέροντα αυτής. Να επινοήσει και να προτείνει ενδιαφέροντα διαπραγματευτικά ανταλλάγματα ή αντιστρόφως να επιχειρεί επίμονα και αντιπαραγωγικά μόνο τη μαξιμαλιστικά (άριστη για τη δική του πλευρά) τελική απόφαση. Ας δούμε, λοιπόν, επιγραμματικά σ' αυτό το σημείο μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία που διαμορφώνουν το προφίλ ενός ηγέτη, καθώς αυτά δύνανται να επηρεάσουν καθοριστικά τη στάση που αυτός μπορεί να έχει στα πλαίσια μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης, επιδρώντας εν συνεχεία στα αποτελέσματα αυτής.⁴⁷

Ατομικές Πεποιθήσεις του Αρχηγού

Οι ατομικές πεποιθήσεις και ειδικότερα οι φιλοσοφικές πεποιθήσεις, οι πεποιθήσεις χειρισμών και οι πεποιθήσεις σχετικά με τη διεθνή πραγματικότητα από έναν αρχηγό αποστολής πιστεύουμε ότι μπορούν να επηρεάσουν ως παρεμβαίνουσες εισροές μία διεθνή διαπραγμάτευση. Οι πρώτες αναφέρονται σε πιο γενικές και θεμελιώδεις θεωρήσεις, ενώ οι δεύτερες στην εδραιωμένη αντίληψη του ατόμου για το πώς θα πρέπει να χειρίζεται τις διάφορες προκύπτουσες καταστάσεις. Βεβαίως, γενικότερα, το σύστημα πεποιθήσεων ενός ηγέτη θα πρέπει ερευνητικά να αντιμετωπίζεται με φειδώ. Οι πεποιθήσεις του μπορούν να χρησιμοποιηθούν, όπως σημειώνεται *ως γενικές κατευθυντήριες γραμμές, εμπειρικά βοηθήματα στη λήψη αποφάσεων, παρά ως συνδυασμός έτοιμων λύσεων, που εφαρμόζονται αυτόματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.*⁴⁸ Πάντως, επισημαίνεται ότι οι πεποιθήσεις του ηγέτη διαθέτουν μία αυξημένη δυναμική και μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις του στα πλαίσια άσκησης της εξωτερικής πολιτικής (προφανώς και στο ειδικότερο πεδίο των διαπραγματεύσεων) με δύο διακριτούς τρόπους: *α.επεκτείνοντας ή περιορίζοντας το πεδίο έρευνας και αξιολόγησης των στοιχείων που διαθέτει, επηρεάζοντας έτσι τη διάγνωση μίας κατάστασης προς ορισμένες κατευθύνσεις και β.οδηγώντας τον ηγέτη*

⁴⁷ Αναλυτικά βλέπε στο Κεφάλαιο 6

⁴⁸ Αρβανιτόπουλος, «Ο Ρόλος των Ηγετών στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής», σ.302

στην προτίμηση ορισμένων εναλλακτικών δράσεων έναντι άλλων.⁴⁹ Μάλιστα, πολλοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι στο σύστημα πεποιθήσεων θα πρέπει να συμπεριληφθούν και οι εικόνες που έχουν ή οφείλουν να έχουν οι πολιτικοί ηγέτες και που είναι οι παράγοντες δημιουργίας των αντιλήψεων που σχηματίζουν αναφορικά με τις προθέσεις των αντιπάλων. Οι εικόνες, δηλαδή, λειτουργούν ως παρεμβατικές μεταβλητές που παρεμβαίνουν μεταξύ των εισερχόμενων πληροφοριών στο σύστημα πεποιθήσεων και των αντιλήψεων που ένας πολιτικός ηγέτης τελικά υιοθετεί. Εάν, βέβαια, οι αντιλήψεις που ο πολιτικός ηγέτης θα έχει δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής – πράγμα καθόλου σπάνιο – το αποτέλεσμα θα είναι η απόφαση που τελικά θα υιοθετηθεί να έχει μεγάλες πιθανότητες να είναι λανθασμένη με δυσμενείς συνέπειες για την εξωτερική πολιτική της χώρας. Ο πολιτικός ηγέτης θα έχει, δηλαδή, εκτιμήσει λάθος τη διεθνή κατάσταση εξαιτίας των λανθασμένων εικόνων και αντιλήψεων που ο ίδιος έχει δημιουργήσει.⁵⁰

Ήδη από τους κλασικούς θεωρητικούς, ισχυρό υπήρξε το ενδιαφέρον σχετικά με τη σημασία των ορθολογικών και μη ορθολογικών εικόνων στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής και στην κατανόηση της δυναμικής της απέναντι πλευράς. Εξάλλου, [...] και με μία άλλη λογική σειρά θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο ίδιο αποτέλεσμα. Αν δηλαδή υποθέσουμε ότι ο πολιτικός χαράσσει την εξωτερική πολιτική όχι με βάση τις προσωπικές του εκτιμήσεις αλλά με γνώμονα και μόνο το «εθνικό συμφέρον» τότε τίθεται και πάλι το ερώτημα σχετικά με την εκτίμηση και τον προσδιορισμό του «εθνικού συμφέροντος». Το εθνικό συμφέρον [...] για τους περισσότερους θεωρητικούς έχει επίσης έναν υποκειμενικό χαρακτήρα και εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από τις εκτιμήσεις, τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις των κυβερνώντων.⁵¹ Το ερώτημα των όποιων αποφάσεων ενός πληρεξουσίου κατά τη διάρκεια μίας διαπραγμάτευσης, πιθανώς αυτές επηρεασμένες και από το εδραιωμένο σύστημα πεποιθήσεών του για μία σειρά από έννοιες είναι λοιπόν καίριο. Στη βάση των κοινωνικοψυχολογικών παραγόντων [...] ο *Holsti* διατύπωσε τα θεωρητικά του συμπεράσματα για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τόνισε ότι εκείνοι που παίρνουν μέρος στις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής δεν ενεργούν με βάση τον πραγματικό και τον αντικειμενικό κόσμο που τους περιβάλλει, αλλά με βάση τις προσωπικές τους αντιλήψεις και εκτιμήσεις. [...] Για τον *Holsti* οι αντιλήψεις που τρέφει ένας φορέας

⁴⁹ Ο.π., σ.302

⁵⁰ Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.106

⁵¹ Βαρβαρούσης, *Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής*, σ.39

συμφερόντων σχετικά με τον εαυτό του και τον περίγυρο του προσδιορίζει ακόμη και τη διαδικασία απόφασης.⁵²

Η πίστη ή η μη πίστη σ'έναν δίκαιο κόσμο, ως ατομική πεποίθηση, θα μπορούσε και αυτή να ενσωματωθεί σε καταστάσεις διαπραγμάτευσης ως προς τον ηγέτη ο οποίος ασκεί τις αρμοδιότητές του στα πλαίσιά της. Η πίστη του ηγέτη σε μία μη δίκαιη διαπραγμάτευση από τους ομολόγους του, εφόσον αγγίζει τα όρια του υπερβολικού, ενδεχομένως να αποτελεί θεμελιώδη εσωτερική πλάνη και να επιδέχεται ως αξίωμα κριτική. Εάν, πράγματι, ο διαπραγματευτής έχει υιοθετήσει στο σύστημα ατομικών πεποιθήσεών του τον παραπάνω φιλοσοφικό συλλογισμό με ακραίο τρόπο, τότε ενδεχομένως να λειτουργήσει στα πλαίσια των διεργασιών ακραία αμυντικογενώς. Η ακραία αμυντικογενής στάση του διαπραγματευτή, προερχόμενη από την ατομική πεποίθηση και πίστη του σ'έναν απόλυτα μη δίκαιο κόσμο, πιστεύουμε πως θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά μία διεθνή διαπραγμάτευση. Ο δρων ηγέτης, σε μία τέτοια περίπτωση, εκτιμούμε ότι θα «ορθώσει τείχη», θα εισέλθει ακραία καχύποπτος προς όλους τους γύρω του, ίσως και επιθετικός και θα επηρεάσει οπωσδήποτε δυσμενώς την όλη διαδικασία σε συνολικό επίπεδο. Γενικότερα, επισημαίνεται, *ότι οι στρατηγικές της αποτροπής και των διαπραγματεύσεων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την κατανόηση της εικόνας που έχουν οι άλλοι για τον κόσμο. [...] Η απεγνωσμένη επιθυμία των πολιτικών ιθυνόντων να κατανοήσουν τους συναδέλφους τους από άλλα κράτη δεν είναι αθεμελίωτη.⁵³*

*“Επρεπε λοιπόν να αφαιρέσω γνώση για να κάνω χώρο για την πεποίθηση”
Εμμανουέλ Καντ, Γερμανός φιλόσοφος*

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Σε κάθε περίπτωση, οφείλουμε να είμαστε και ρεαλιστές. Όταν διακυβεύονται ισχυρά συμφέροντα στις διεθνείς σχέσεις, η πεποίθηση του ηγέτη και της ομάδας που τον συνοδεύει ότι τα πάντα θα λυθούν με έναν «αυτοματοποιημένα» ανυπόκριτο τρόπο και σε απόλυτη αρμονία με τον απέναντι εκπρόσωπο, υπό το πνεύμα μίας «διάχυτης δικαιοσύνης», ίσως να αποτελεί ιδεαλιστική ψευδαίσθηση. Ακόμη και εάν ο συνομιλητής μας σε μία διαπραγμάτευση μιλά τη θεσμική γλώσσα που ο ρόλος του τού υπαγορεύει, «διανθιζόμενος» ο τελευταίος από στοιχεία «αστικής» ευγένειας και μετριοπάθειας, ίσως και ειλικρίνειας σε κάποια σημεία αυτής, αυτό δεν μπορεί να σημαίνει απαραίτητα ότι θα προχωρήσει σε μία δίκαιη διαπραγμάτευση...

⁵² Παρατίθεται στο Ό.π., σ.58

⁵³ Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής*, σ.61

Ανεξάρτητα του βαθμού σοβαρότητάς του, το ψέμα και η παραπλάνηση ως παρεμβαίνουσες εισροές από τον ομολόγό μας μπορεί να συμβαίνουν ορισμένες φορές. Η μεγάλη δυσκολία ως προς το παραπάνω έγκειται στο γεγονός ότι, αν και ορισμένα ψέματα μπορούν να αποδειχθούν διαμέσου ανεξαρτήτων πηγών, πολλά άλλα απλά δεν μπορούν να εντοπισθούν, εκτός και αν κάποιος είναι καλός στο διάβασμα της σκέψης, όμως θα πρέπει να βρίσκεται κάθε φορά κάποιος τρόπος να αποκρουστούν ώστε η διαπραγμάτευση να προχωρήσει επί ίσοις όροις στη βάση μίας υγιούς συνδιαλλαγής. Η δημόσια επίκληση του φιλοτίμου και της αλληλεγγύης των ομολόγων μας ασφαλώς αποτελεί μία κάπως επιπόλαια αντίδραση και ως τέτοια προτείνουμε να αποφεύγεται... Οι ψευδείς δηλώσεις, η άσκηση εσκεμμένης πίεσης και ο ψυχολογικός πόλεμος αποτελούν κάποιες φορές μέρος των διαπραγματεύσεων. Αυτό συνιστά δυστυχώς μία αδυσώπητη πραγματικότητα από τους ομολόγους μας. Και προφανώς επιβαρυντική για την όλη διαδικασία της διαπραγμάτευσης. Από διεθνολογικής σκοπιάς, βεβαίως, αρκετές φορές, γίνεται αναφορά στο λεγόμενο στρατηγικό ψεύδος με σκοπό την υπηρετήση του εθνικού συμφέροντος. Όμως, τα ψέματα στις διαπραγματευτικές διεργασίες «στο τέλος της ημέρας» παραμένουν ψέματα... Η πλατωνική εξήγησή τους, το «γενναίον ψεύδος», μπορεί να τα περιγράψει και ίσως να τα αιτιολογήσει. Όμως, θεωρούμε ότι δεν μπορεί να τα «καθαγιάσει»... Εάν, λοιπόν, ένας διαπραγματευτής εισέλθει στις διεργασίες με την ατομική πεποίθηση και πίστη στον «απόλυτα δίκαιο κόσμο» τότε πιστεύουμε πως θα μπορούσε να επηρεάσει και πάλι (όπως και στην προηγούμενη υποπερίπτωση της πεποίθησής του για έναν «απόλυτα μη δίκαιο κόσμο») το ίδιο αρνητικά τα συμφέροντα της χώρας του. Ο διαπραγματευτής, σε μία τέτοια περίπτωση, θεωρούμε ότι θα εισέλθει ακραία συνεργατικός προς όλους τους γύρω του, ίσως και υποχωρητικός και αυτό θα επηρεάσει οπωσδήποτε δυσμενώς την όλη διαδικασία ως προς τη δυναμική της χώρας που εκπροσωπεί στο τραπέζι των διεργασιών. Η Hudson αναφερόμενη, σε ένα πιο γενικό πλαίσιο ανάλυσης, στην πρόσληψη των πληροφοριών και τα φίλτρα που χρησιμοποιούμε έτσι ώστε να συγκρατήσουμε (ως γνώση) αυτά που θεωρούμε πιο σημαντικά, εύστοχα σημειώνει ότι *αντιλαμβανόμαστε ό,τι αναμένουμε να αντιληφθούμε*.⁵⁴

⁵⁴ Ο.π., σ.66

“Αυτό που ξεχωρίζει την πλειοψηφία των ανθρώπων από τους λίγους είναι η αδυναμία τους να ενεργούν σύμφωνα με τις πεποιθήσεις τους”
John Stuart Mill, Άγγλος φιλόσοφος

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017

Τελικώς, αν αφήσουμε κατά μέρος τις όποιες προσωπικές αντιλήψεις έχει ο κάθενας από εμάς για μία σειρά καταστάσεων, και περάσουμε στην πράξη, στις ενέργειες της κάθε ατομικής μονάδας και ιδιαίτερα στις πράξεις του δρώντος προσώπου σε μία διεθνή διαπραγμάτευση, τι θα μπορούσαμε να πούμε; Πού θα μπορούσαμε να εστιάσουμε; Η φύση του ηγέτη ο οποίος εισέρχεται σε μία κατάσταση διαπραγμάτευσης είναι ηθική και συνεργατική ως προς τον απέναντί του ή εγωιστική και ανταγωνιστική; Μήπως η μακιαβελική και πλατωνική φύση συνυπάρχουν σε ένα παράδοξο δίπολο ανταγωνισμού και συνεργατισμού στον άνθρωπο; Σε μία αρένα πάλης «του καλού με το κακό»; Από τον Χομπς και τον Μακιαβέλι έως και τους αρχαίους Έλληνες σοφιστές, ο άνθρωπος φαίνεται να βρίσκεται συχνά μέσα σε μία αρένα συμφερόντων, πράξεων και ατομικών επιδιώξεων, ίσως και εσωτερικών συγκρούσεων του άλογου με το λογικό μέρος του εαυτού του. Οι Ρουσσώ και Πλάτωνας, αν και πιθανώς να δέχονταν ότι ο άνθρωπος μπορεί πράγματι να εκφραστεί, όμως, θα υποστήριζαν ανεπιφύλακτα ότι στην πραγματικότητα γεννιέται ενάρετος και μπορεί αναμφίβολα να συνεργαστεί με τους υπόλοιπους ανθρώπους.

Ο Martin Wight παρουσιάζει με εξαιρετικό τρόπο την ανθρώπινη φύση από τη σκοπιά των τριών βασικών ρευμάτων πολιτικής σκέψης της εποχής, δηλαδή του Ρεαλισμού, του Ρασιοναλισμού και του Επαναστατισμού. Οι Ρεαλιστές τείνουν προς μία πεσιμιστική θεώρηση περί της ανθρώπινης φύσης. Η τελευταία είναι εγωιστική, ανταγωνιστική και εν τέλει κακή.⁵⁵ Οι Επαναστατικοί τείνουν να μη συμφωνούν με την παραπάνω θεώρηση. Στον πυρήνα της σκέψης τους βρίσκεται ένας άνθρωπος που μπορεί και πρέπει να γίνει καλός.⁵⁶ Οι Ρασιοναλιστές φαίνεται να βρίσκονται περίπου στη μέση των δύο παραπάνω φιλοσοφικών θεωρήσεων. Χωρίς να απορρίπτουν τον ρεαλιστικά εγωιστή και ανταγωνιστικό άνθρωπο, τονίζουν ότι η λογική καθώς και η τάση για συνεργασία έχουν τη δική τους θέση και αξία στην ανθρώπινη φύση.

⁵⁵ Βλέπε αναλυτικότερα Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σσ.31-33

⁵⁶ Βλέπε αναλυτικότερα Ό.π., σσ.33-35

Υπ' αυτή την έννοια, επισημαίνεται ότι *οι Ρασιοναλιστές δεν είναι ούτε πεσιμιστές ούτε οπτιμιστές, όσον αφορά την ανθρώπινη φύση, αλλά τοποθετούν την αντίφαση που βρίσκεται στην εμπειρία μας για την ανθρώπινη φύση στο κέντρο ακριβώς της θεωρίας τους για αυτήν.*⁵⁷

Ο συγγραφέας Matt Ridley, από την πλευρά του, κινούμενος με άνεση μέσα σε ένα ευρύ φάσμα «δεξαμενών» σκέψης, από τη Βιολογία έως την Ανθρωπολογία και την Πολιτική Οικονομία, έγραψε το σημαντικό έργο «Οι Ρίζες της Αρετής». Η συλλογιστική πορεία του Ridley μπορεί να ανοίξει νέα μονοπάτια σκέψης, τα οποία θεωρούμε ότι μπορούμε να τα επικοινωνήσουμε με εποικοδομητικό τρόπο με το πρόσωπο που ασκεί το ρόλο του διαπραγματευτή. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι πίσω από το σοβαρό πρόσωπο ενός διαπραγματευτή κρύβεται εν τέλει η ανθρώπινη φύση του με όλα εκείνα τα ιδιαίτερα στοιχεία που τη συνθέτουν. Την ανθρώπινη φύση επιχειρεί, λοιπόν, να αποκρυπτογραφήσει σε βάθος ο Ridley: *Ζούμε σε κοινότητες, δουλεύουμε σε ομάδες και η ζωή μας χαρακτηρίζεται από έναν πυκνό ιστό σχέσεων με συγγενείς, συναδέλφους, συντρόφους, φίλους, προϊσταμένους, υφισταμένους. Είμαστε μισάνθρωποι και ωστόσο ανήμποροι να ζήσουμε ο ένας δίχως τον άλλο. Ακόμη και σε ένα πρακτικό επίπεδο, πιθανώς να έχουν περάσει ένα εκατομμύριο χρόνια από τότε που κάθε ανθρώπινο ον ήταν πραγματικά και απόλυτα αυτόρκες, ικανό να επιβιώσει χωρίς να χρειάζεται να ανταλλάσσει τα επιτηδεύματά του με εκείνα των συνανθρώπων του.*⁵⁸ Στα πλαίσια μίας βάσης που προτάσσει την απομόνωση όσων προκρίνουν την ατομική ιδιοτέλεια, ο Ridley φαίνεται να επιχειρεί να ενώσει παρά να αποδομήσει τους ανθρώπους στη μεταξύ τους διάδραση. Το βασίλειο των ζώων είναι η αφετηρία της θεώρησής του. Το παράδειγμα προς μίμηση: *Ένα μυρμήγκι μονάχο του -το ίδιο ισχύει και για μία μέλισσα- είναι τόσο αδύναμο και καταδικασμένο όσο και ένα δάχτυλο που έχει κοπεί από το χέρι. Μέσα στο πλαίσιο της αποικίας του, όμως, είναι τόσο χρήσιμο όσο ένας αντίχειρας. Προσφέρει τις μεγαλύτερες υπηρεσίες για το όφελος της αποικίας, θυσιάζοντας την αναπαραγωγή του και θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή του για το καλό της κοινότητας.*⁵⁹ Στη συνέχεια, ο Ridley επιχειρεί να μεταφέρει την ανάλυσή του στο επίπεδο του ανθρώπου: *Η πρώτη ζωή στον πλανήτη ήταν ατομιστική και εγωιστική. Προοδευτικά όμως άρχισε μία διαδικασία πήξης. Η ζωή άρχισε να*

⁵⁷ Ο.π., σ.35

⁵⁸ Ματ Ρίντλεϋ, *Οι Ρίζες της Αρετής*, μετάφρ. Τζέμη Τασάκου, Εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα, 1998, σσ.16-17

⁵⁹ Ο.π., σ.23

γίνεται ένα ομαδικό παιχνίδι και όχι ένας αγώνας μεμονωμένων ατόμων.⁶⁰ Θα ήταν άραγε και η Λωζάννη ένα τέτοιο ομαδικό «παιχνίδι» (τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό) ή ένας αγώνας των μεμονωμένων ατόμων (και των κρατών τους) για επικράτηση;

Ικανότητα αντιμετώπισης ύπουλων τακτικών από τον Απορμικό Δρώντα

Ο ηγέτης ο οποίος δεν έχει την εμπειρία ή/και την εκπαίδευση να αναγνωρίσει και στη συνέχεια να αποκρούσει τις διάφορες τακτικές ψυχολογικής πίεσης που ενδεχομένως χρησιμοποιήσουν κάποιοι ομόλογοί του στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων πιθανώς να επηρεάσει δυσμενώς τη θέση της χώρας που αυτός εκπροσωπεί, υποκύπτοντας ευκολότερα στις πιέσεις. Ως προς τον ψυχολογικό πόλεμο, γενικότερα, από κάποιον δρώντα οι Fisher, Ury, Patton επισημαίνουν ότι συνήθως στοχεύει στη δημιουργία μίας υποσυνείδητης επιθυμίας για γρήγορη ολοκλήρωση μίας διαπραγμάτευσης. Για παράδειγμα, ειδικότερα, [...] η άλλη πλευρά μπορεί να χρησιμοποιήσει τη λεκτική και τη μη λεκτική επικοινωνία για να σας κάνει να νιώσετε άβολα. Ίσως σχολιάσουν τα ρούχα σας ή την εμφάνισή σας: «Δείχνετε σαν να μην έχετε κλείσει μάτι όλη τη νύχτα. Μήπως τα πράγματα δεν πάνε καλά στο γραφείο;» Ίσως προσπαθήσουν να μειώσουν το κύρος σας αναγκάζοντάς σας να τους περιμένετε ή διακόπτοντας τις διαπραγματεύσεις για να ασχοληθούν με κάποιους άλλους. Ίσως αφήσουν να εννοηθεί ότι είστε άσχετος. Ίσως αρνηθούν να σας ακούσουν, υποχρεώνοντάς σας να επαναλάβετε τα όσα είπατε. Ίσως να αρνούνται, εσκεμμένα, να σας κοιτάζουν στα μάτια (Απλά πειράματα που έχουν γίνει με φοιτητές έχουν επιβεβαιώσει τη δυσφορία που αισθάνονται πολλοί άνθρωποι όταν χρησιμοποιείται αυτή η τακτική· επιπλέον οι φοιτητές δεν κατάφεραν να εντοπίσουν την αιτία του προβλήματος).⁶¹

Η χρήση απειλών είναι μία άλλη μορφή ψυχολογικού πολέμου. Αν και πολλοί διαπραγματευτές ενδεχομένως να αποφεύγουν τη συγκεκριμένη ακραία τακτική, δεν αποκλείεται συχνά η πιθανότητα ένα δρών πρόσωπο να καταφύγει σ' αυτήν. Οι απειλές όμως μπορεί να οδηγήσουν σε μία ανταλλαγή απειλών, σε μία βαθμιαία κλιμάκωση που μπορεί να κλονίσει τις διαπραγματεύσεις και να φτάσει μέχρι του σημείου να καταστρέψει μία σχέση.⁶² Στη Λωζάννη έμμεσες απειλές πράγματι εκφράστηκαν όπως θα δούμε στη συνέχεια. Τέλος, η ρουτίνα του λεγόμενου «καλού

⁶⁰ Ο.π., σ.25

⁶¹ Ρότζερ Φίσερ, Ουίλιαμ Γιούρυ, Μπρους Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, μετάφρ.Λίλυ Εξαρχοπούλου, Εκδ.Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σ.184

⁶² Ο.π., σ.185

και κακού» αποτελεί μία επίσης συχνή τακτική στα πλαίσια του ψυχολογικού πολέμου. *Η ρουτίνα του καλού και του κακού είναι μία μορφή ψυχολογικού «χειρισμού». Εάν την αναγνωρίσετε, δεν θα σας ξεγελάσουν.*⁶³

Η ανειλικρίνεια είναι ένα επίσης μεγάλο κεφάλαιο στις διαπραγματεύσεις. Αυτές που πραγματοποιήθηκαν στη Λωζάννη μας τροφοδοτούν διαμέσου της έρευνάς μας με κάποια πιθανά τέτοια παραδείγματα. Η συνάντηση του Stancioff με τον Crowe στο Foreign Office κατά το πρώιμο στάδιο των διπλωματικών επαφών της περιόδου ίσως να αποτελεί μία τέτοια περίπτωση. Ο Βούλγαρος υπουργός ανέφερε στον Βρετανό εκπρόσωπο στην εκεί τους συνάντηση ότι ο πρωθυπουργός της χώρας Stambolijski του ανέφερε ότι Γαλλία και Ιταλία ήταν έτοιμες να υποστηρίξουν τη Βουλγαρία στο ζήτημα της δυτικής Θράκης(!)⁶⁴ Συνέχισε, λέγοντας ότι η Βρετανία απέμενε η μόνη χώρα η οποία εναντιωνόταν στις βουλγαρικές επιδιώξεις. Ο Crowe, προφανώς υποψιασμένος ότι ο Stancioff ίσως να είναι ανειλικρινής σχετικά με τους ισχυρισμούς του πρωθυπουργού της Βουλγαρίας, του ζήτησε γραπτές διαβεβαιώσεις σχετικά με τους ισχυρισμούς του και του ξεκαθάρισε ότι δυσκολεύεται να πιστέψει την ακρίβεια των λεγομένων του. Του ζήτησε δε συγκεκριμένα αντίγραφα του διπλωματικού διαλόγου της Σόφιας με το Παρίσι και τη Ρώμη, με την ημερομηνία και τις υπογραφές όλων όσων συμμετείχαν στις συναντήσεις.⁶⁵ Γενικότερα, τα ψευδή στοιχεία αποτελούν ίσως την πιο αρχαία ύπουλη διαπραγματευτική τακτική.⁶⁶ Ο Mearsheimer εξειδικεύει και εκείνος στο πεδίο των διεθνών διαπραγματεύσεων ως προς τα ψεύδη. Αν και γενικότερα δεν τα προσεγγίζει ως μία εξαιρετικά εκτεταμένη τακτική (ο ίδιος δυσκολεύτηκε ιδιαίτερα να βρει πολλά τέτοια ιστορικά παραδείγματα), όμως επισημαίνει ότι πράγματι μπορεί να υπάρξει διακρατική ψευδολογία και στο πεδίο των διακρατικών διαπραγματεύσεων: [...] *η θεωρία της διαπραγμάτευσης, που έχει τραβήξει την προσοχή των μελετητών διεθνών σχέσεων τα τελευταία χρόνια, δείχνει να προβλέπει πολύ ψέμα σε τέτοιες περιπτώσεις. [...] Προς μεγάλη μου έκπληξη, δεν μπόρεσα να βρω παρά ελάχιστα παραδείγματα ηγετών ή διπλωματών που είπαν ψέματα ή μπλοφόρισαν ενώ διαπραγματεύονταν συνθήκες ή άλλου είδους συμφωνίες. Στην πραγματικότητα μπορεί να υπάρχουν πολλές τέτοιες*

⁶³ Ο.π., σ.185

⁶⁴ Πάντως, στα πρακτικά της συνδιάσκεψης της Λωζάννης που έχουμε στη διάθεσή μας (*L.C.N.E.A.*) ο Βούλγαρος πρωθυπουργός αναφέρεται ως Stambouliisky.

⁶⁵ *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, W. N. Medlicott, D. Dakin (ed.), Her Majesty's Stationery Office, First Series, Volume XXIV, London, (στο εξής *D.B.F.P.*)
The Marquess Curzon of Kedleston (Foreign Office) to Lord Hardinge (Paris), no.612 [C 2961/131/7], March, 1, 1922, σσ.156-160, (μετάφραση δική μου).

⁶⁶ Φίσερ, Γιούρβ, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.180

περιπτώσεις, αλλά, αν είναι έτσι, τότε έχουν συγκαλυφθεί και δεν έχουν καταγραφεί στην ιστορία. Όμως δεν το νομίζω.⁶⁷

Η λύση που συχνά προτείνεται ως προς την αντιμετώπιση των ψευδών δηλώσεων, όταν υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες από τον ατομικό δρώντα για τέτοιες, είναι η μη απόλυτη εμπιστοσύνη προς την απέναντι πλευρά και κυρίως το αίτημα για αποδείξεις-διαβεβαιώσεις. Πάντως, σημειώνεται ότι η πρακτική της επαλήθευσης των διαβεβαιώσεων μειώνει το κίνητρο της απάτης και τον κίνδυνο να σας εξαπατήσουν.⁶⁸ Εξάλλου, όπως επισημαίνεται, παρότι το ψέμα στην καθημερινή ζωή ευρέως θεωρείται αξιόμηπη πράξη, στις διεθνείς σχέσεις αποτελεί αποδεκτή συμπεριφορά γιατί ορισμένες φορές συντρέχουν ικανοί στρατηγικοί λόγοι για να πουν ψέματα οι ηγέτες σε άλλες χώρες ή ακόμα και στον λαό τους. Παρ'όλα αυτά, στην πραγματικότητα δεν λέγονται πολλά ψέματα μεταξύ κρατών.⁶⁹

Ψυχολογικά Χαρακτηριστικά του Ατομικού Δρώντα

Η προσέγγιση της έννοιας της διακρατικής διαπραγμάτευσης η οποία δεν ασχολείται και με τους διάφορους ψυχολογικούς παράγοντες ως προς το υποκείμενο αυτής, πιθανώς να είναι ατελής, μη λαμβάνοντας υπόψην της όλα τα σχετικά κριτήρια.⁷⁰ Το αναλυτικό πρότυπο του Snyder υπήρξε ένα από αυτά που ασχολήθηκαν με τον τρόπο λήψης των αποφάσεων ειδικότερα στην εξωτερική πολιτική. Αυτό το οποίο είναι ανάγκη να επισημάνουμε είναι το γεγονός ότι το θεωρητικό πρότυπο του Snyder, ενσωματώνοντας στην ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής στοιχεία της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, συνέβαλε στο να γίνει κατανοητό ότι η ερμηνεία της εξωτερικής πολιτικής πρέπει να απομακρυνθεί από την παραδοσιακή άποψη ότι το κράτος είναι μία μονολιθική οντότητα που προωθεί με συνεκτικό τρόπο το αποκαλούμενο «εθνικό συμφέρον». Ο Snyder έθεσε ένα θεμελιώδες ερώτημα, στο οποίο η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής οφείλει να απαντήσει: Γιατί οι διαμορφωτές αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής (όχι τα κράτη-έθνη) παίρνουν αυτές τις αποφάσεις και όχι άλλες; Ο Snyder προτείνει ότι η απάντηση σ' αυτό το θεμελιώδες ερώτημα θα πρέπει να βασίζεται στην ανάπτυξη μίας θεωρητικής και εμπειρικής

⁶⁷ John J. Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, μετάφρ. Νίνα Μπούρη, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2012, σ.75

⁶⁸ Φίσερ, Γιούρν, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.180

⁶⁹ Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα*, σ.21

⁷⁰ Ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τις ψυχολογικές παραμέτρους σε μία διαπραγμάτευση το άρθρο των Tommy Garling, Henrik Kristensen, Bo Ekehammar, Gunnel Backenroth-Ohsako, Michael Wessells, «Diplomacy and Psychology: Psychological Contributions to International Negotiations, Conflict Prevention and World Peace», *International Journal of Psychology*, 35 (2), (2000) σσ.81-86

πανοπλίας που να αφορά κατά βάση τη διερεύνηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς σ'ένα αρκετά μεγάλο επιστημονικό εύρος, υιοθετώντας μεθόδους και πορίσματα άλλων επιστημών, όπως της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της επικοινωνίας.⁷¹

Όπως και να έχει, η συμπεριφορά ενός διαπραγματευτή, μέσω των διαφόρων ατομικών ψυχολογικών παραμέτρων οι οποίες τον αφορούν, μπορεί να διαφοροποιηθεί, άρα και να παράξει διαφορετικά αποτελέσματα. Δηλαδή, να παράξει διαφορετικές εισροές οι οποίες θα διοχετευθούν και πιθανότατα θα επηρεάσουν, έστω και σε μικρό βαθμό, τη φυσιολογία του πεδίου άσκησης των διακρατικών διαπραγματεύσεων προς τη θετική ή την αρνητική κατεύθυνση, οπωσδήποτε πάντως θα επηρεάσουν τα δεδομένα αυτών. Υπ'αυτή την έννοια, για παράδειγμα, μία επιβαρυνμένη από ψυχολογικής σκοπιάς προσωπικότητα ενδεχομένως να προκαλέσει σοβαρές παρενέργειες σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι μία τέτοια διεργασία δεν γίνεται μέσα σε μία «γυάλινη σφαίρα» με αποκλειστικούς «πρωταγωνιστές» το κράτος και το διεθνές σύστημα. Γίνεται καταρχήν από ανθρώπους και σε μία τέτοια βάση μικρο-ανάλυσης θα πρέπει να ερευνάται. Πάντως, η διεπιστημονική προσέγγιση για την εξαγωγή και επαληθευσιμότητα χρήσιμων υποθέσεων εργασίας θα πρέπει να πραγματοποιείται με προσοχή καθώς δεν μπορούν όλες οι ψυχολογικές θεωρήσεις να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά (και πρακτικά πολλές φορές αυτό δεν είναι εφικτό) στην προσπάθειά μας για ανάλυση ενός ηγέτη ο οποίος βρίσκεται ή θα βρεθεί στο τραπέζι μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης.

⁷¹ Παρατίθεται στο Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, «Ανάλυση εξωτερικής πολιτικής και διαδικασία λήψης αποφάσεων», στο Κώστας Α. Λάβδας, Δημήτρης Κ. Ξενάκης, Δημήτρης Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Κατευθύνσεις στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, Εκδ.Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 2010, σ.174

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ ΣΕ ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Υπόθεση Εργασίας

*Μας είπεν ο αξιότιμος βουλευτής εκ Κερκύρας
«επιδιώκοντες με τόσην προσπάθειαν την ειρήνην προς όλας τας πλευράς,
δεν συλλογίζεσθε ότι μπορείτε να δημιουργήσετε μίαν νεολαίαν υλιστικήν;»
Πως ημόρεσε να σκεφθή ο αξιότιμος βουλευτής Κερκύρας [...],
πως ήτο δυνατόν να φαντασθή ότι μία γενεά η οποία δεν έχει διαρκώς τον νου της
εις τον πόλεμον, κινδυνεύει να γίνη υλιστική; Αλλά δι' αυτό τάχα υπάρχουν
αι κοινωνίαι των ανθρώπων; Δι' αυτό τάχα υπάρχουν τα έθνη;... Δι' αυτό;...
Τνα ετοιμαζόμεθα διαρκώς εις πόλεμον;...
Και πρέπει να συνηθίζωμεν και την νεολαίαν μας εις την ιδέαν του πολέμου,
διότι άλλως κινδυνεύει να γίνη υλιστική;
Δεν υπάρχει, άραγε και κανέν υψηλότερον ιδανικόν από τον πόλεμον;
Τον ευρίσκω τον πόλεμον ως εξηρηρετικόν υψηλών ιδεωδών, όταν επιβάλλεται,
εις μίαν χώραν αμυνόμενην, και θέλω βέβαια όλην την νεολαίαν της
εις περίπτωσιν τοιαύτην, να εξορμήση όπως προασπίση το πάτριον έδαφος.
Αλλά πιστεύω, με την νεωτέραν πρόοδον του κόσμου,
με την μεταπολεμικήν ψυχολογίαν,
ότι αυτό θα το επιτύχουν μόνον εκείνα τα Κράτη, τα οποία θα πείσουν τον λαόν των,
ότι είναι ειλικρινώς φιλειρηνικά.*

Λόγος του Ε. Βενιζέλου
στη συνεδρίαση της 24ης Φεβρουαρίου 1930 στη Βουλή.⁷²

⁷² Παρατίθεται στο Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', σσ.263-264. Τα bold γράμματα δικά μου ώστε να καταδείξω καλύτερα το αντικείμενο που πραγματεύομαι.

Η υπόθεση εργασίας μας στα πλαίσια του 2ου και 3ου επιπέδου ανάλυσης την οποία θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε σε θεωρητικό επίπεδο και σε συνάρτηση εν συνεχεία με την περιπτωσιολογική μελέτη της συνδιάσκεψης της Λωζάννης είναι η εξής:

- **Η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα μίας περιόδου μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να επιδράσει στο ύφος, το πλαίσιο και τα αποτελέσματα μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης.**

Η διαπραγμάτευση ασκείται από πρόσωπα. Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε ακροθιγώς στο πώς τα πρόσωπα αυτά: 1.την αντιλαμβάνονται ως διαδικασία και διάδραση 2.δρουν στα πλαίσιά της και 3.μπορεί να επηρεάζουν την εξέλιξή της. Όμως, αυτά τα πρόσωπα πρώτον δεν προέρχονται από ένα «φαντασιακό κενό» και δεύτερον δρουν στα πλαίσια μίας οποιασδήποτε κυρίαρχης κουλτούρας. Ως προς το πρώτο, θα πρέπει να αναφέρουμε (καταρχήν σε ένα γενικό πλαίσιο ανάλυσης) ότι είτε με την ιδιότητα του πρωθυπουργού, είτε του εμπειρογνώμονα, είτε του πληρεξουσίου εκπροσώπου, το δρων πρόσωπο εκπροσωπεί πρώτα απ'όλα το κράτος του σε μία διεθνή διαπραγμάτευση και «κινείται» φυσικά μέσα σε ένα διεθνές σύστημα κρατών. Ο ηγέτης, λοιπόν, ναι μεν πρέπει να αναλύεται σε ένα ατομικό επίπεδο τέλεσης των διαπραγματεύσεων, ως εν δυνάμει παράγοντας επηρεασμού μίας τέτοιας κατάστασης, ως παρεμβαίνων ατομικός δρων διοχέτευσης επιμέρους εισροών στην όλη διαδικασία, αλλά δεν πρέπει να ξεχνούμε όλες εκείνες τις παραμέτρους που συγκροτούνται και στοιχειοθετούνται ως εισροές σε μία τέτοια διακρατική διεργασία από το κρατικό και το συστημικό επίπεδο ανάλυσης.

Αναλυτικότερα, οι εισροές από τα διάφορα επίπεδα ανάλυσης προς το σχηματισμό της κατεύθυνσης της εξωτερικής πολιτικής, διαθέτουν μία πολύ σημαντική δυναμική βάση (η οποία προφανώς επηρεάζει και το ειδικότερο πεδίο των διεθνών διαπραγματεύσεων). Ο Christopher Hill, για παράδειγμα, έχει διακρίνει πολλές από τις σημαντικότερες εισροές με επίδραση στην εξωτερική πολιτική κάποιου κράτους. Μεταξύ αυτών έχει αναφερθεί στο μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους, στις διαθέσιμες πρώτες ύλες σ'αυτό, στο βαθμό εκβιομηχάνισής του και στην τεχνολογική πρόοδό του, στην οικονομική ευρωστία του, μεταξύ άλλων και διαμέσου του εμπορίου και στο επίπεδο εξοπλισμών του.⁷³

⁷³ Τσαρδανίδης, «Ανάλυση εξωτερικής πολιτικής και διαδικασία λήψης αποφάσεων», σσ.175-176

Οι εισροές προς τον σχηματισμό της κατεύθυνσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών οι οποίες προέρχονται από το συστημικό επίπεδο ανάλυσης, συνήθως με τη μορφή πιέσεων οι οποίες παράγονται από τις σχηματιζόμενες συμμαχίες κρατών, φαίνεται να είναι εξίσου καθοριστικές. Τέτοιες ασφαλώς υπήρξαν και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη. Ο Ροζάκης τονίζει ότι [...] *πράγματι τυπικά κάθε κράτος που είναι σήμερα μία αναγνωρισμένη διεθνής μονάδα είναι κυρίαρχο. Αλλά στην ουσία τα περισσότερα κράτη δέχονται επιρροές, που κυμαίνονται ανάμεσα σε έμμεσες και άμεσες παρεμβάσεις στο πεδίο της λήψης των αποφάσεων τους κι εξαρτώνται – ως προς την αποτελεσματικότητά τους – από ορισμένες παραμέτρους: από το βαθμό της «ανάγκης» του κράτους που δέχεται την επέμβαση, από το βαθμό της διάβρωσης των δομών και των θεσμών του, από την ικανότητα «πειθούς» του παρεμβαίνοντος κράτους, κ.ο.κ.*⁷⁴ Βεβαίως, από ιστορικής άποψης, όταν το διπολικό σύστημα κατέρρευσε, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αναπτύχθηκε ένας γενικότερος συλλογισμός ο οποίος θεωρούσε ότι ήταν αδύνατον οι συστημικές αλλαγές να μπορούν να εξηγηθούν και να προβλεφθούν μόνο στη βάση των συστημικών μεταβλητών.⁷⁵ Τότε ήταν, μάλιστα, που η Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής φαίνεται να έλαβε ως επιστημονικός κλάδος των Διεθνών Σχέσεων μία νέα ώθηση.

Επικεντρώνοντας, τώρα, στη βασική υπόθεση εργασίας μας στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, ότι δηλαδή η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα μίας συγκεκριμένης περιόδου μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να επιδράσει στο ύφος, το πλαίσιο και τα αποτελέσματα ειδικότερα μίας διεθνούς διαπραγματεύσεως, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε τη δυναμικά εμφανιζόμενη κουλτούρα του ειρηνισμού την περίοδο που τελέστηκε η συνδιάσκεψη της Λωζάννης, κυρίως σε επίπεδο κοινωνιών και μερίδας της ακαδημαϊκής κοινότητας, όπως και παράλληλα εκείνης της ανάγκης για διεθνή και περιφερειακή τάξη μετά τις τραγικές συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως σε επίπεδο πολιτικών ηγεσιών. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στο παρόν πόνημα δεν τοποθετούμε «στεγανά» στην έννοια της κουλτούρας, και την αντιμετωπίζουμε ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή που παράγεται στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης (μέσα στα κράτη), αλλά έπειτα επηρεάζει έμμεσα, σε επίπεδο μακρο-ανάλυσης και το συστημικό επίπεδο (τρίτο επίπεδο ανάλυσης). Με άλλα λόγια, η

⁷⁴ Χρήστος Λ. Ροζάκης, *Διεθνής Πολιτική. Εισαγωγικά Μαθήματα*, τεύχ.Α', Εκδ.Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1985, σ.126

⁷⁵ Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής*, σ.53

σχηματιζόμενη ιδεολογία της περιόδου της συνδιάσκεψης της Λωζάννης θεωρούμε ότι «αγγίζει» και επηρεάζει τόσο το δεύτερο (από το οποίο εξάλλου παράγεται), όσο και το τρίτο επίπεδο ανάλυσης και, οπωσδήποτε, τοποθετείται και στα δύο παραπάνω επίπεδα. Επίσης, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν περιορίζουμε την έννοια της κουλτούρας αντιμετωπίζοντάς την είτε αποκλειστικά ως πολιτική κουλτούρα (εκ των άνω), είτε αποκλειστικά ως κοινωνική κουλτούρα (εκ των κάτω). Αντιθέτως, την αντιμετωπίζουμε ως ένα πιο εννιαίο σύνολο μέσα στο οποίο πολιτική και κοινωνική κουλτούρα συνυπάρχουν και «συνδιαλλέγονται», μέσα σε μία διπλή κατεύθυνση συνεχούς ανατροφοδότησης. Εξάλλου, αυτή είναι εν πολλοίς και η σύγχρονη τάση της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής. *Ένα μάθημα για την ερευνητική ατζέντα της κουλτούρας/εξωτερικής πολιτικής το οποίο προκύπτει από τη μεταμοντέρνα κριτική είναι ότι ίσως είναι ανώφελο να αναζητούμε μία κουλτούρα αποκλειστικά πολιτική. [...] έστω και με πρόχειρη μελέτη της πρόσφατης πολιτικής ιστορίας των ΗΠΑ, είναι σχεδόν αδύνατον να μη δούμε τους πολιτικούς ορίζοντες να αναμορφώνονται σύμφωνα με τις τάσεις της ευρύτερης κοινωνικής κουλτούρας, και αντίστροφα.*⁷⁶ Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στο παρόν πόνημα δεν μας ενδιαφέρουν τόσο πολύ οι διάφορες φορμαλιστικές πολιτικές ιδεολογίες (που σχηματίζονται γραπτώς συνήθως από μία εκ των άνω ομάδα διανοουμένων) ως τυποποιημένα δόγματα πολιτικής δράσης, όσο η κουλτούρα, μία πιο αφηρημένη έννοια η οποία μπορεί κατά τη γνώμη μας να παράγει μία συγκεκριμένη και κυρίαρχη περιρρέουσα διεθνοπολιτική ατμόσφαιρα η οποία με τη σειρά της ενδεχομένως να επηρεάσει στη συνέχεια τις λήψεις αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής και τις διεργασίες μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης.

Το ιδεολογικό πρόταγμα, λοιπόν, του ειρηνισμού και οι κατευθυντήριες ιδέες αυτού, με προεξάρχουσα την αποκήρυξη των ένοπλων συγκρούσεων μετά τον αιματηρότατο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, θεωρούμε (όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια) ότι υποβοήθησε στη διαμόρφωση και τροφοδότηση επιμέρους εισροών που ενείχαν στον πυρήνα τους την ανάγκη για ηρεμία στις διεργασίες της Λωζάννης από τα συμμετέχοντα κράτη και ότι αποτέλεσε μία πολύ θετική ιδεολογική συγκυρία, παρά τις όποιες εκεί επιμέρους ανταγωνιστικές πρακτικές, που ασφαλώς και υπήρξαν. Αυτή η «έξαρση» ειρηνισμού συντελέστηκε παρά το γεγονός ότι σταδιακά εφαρμόστηκαν (όπως ήταν λογικά αναμενόμενο) οι λεγόμενες πολιτικές μνήμης από πολλά κράτη μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Βεβαίως, το βαθμό επίδρασης της κοινωνικής και της πολιτικής σχηματιζόμενης κουλτούρας στις

⁷⁶ Ο.π., σ.178

διαπραγματεύσεις της Λωζάννης δεν μπορούμε και δεν έχουμε την πρόθεση να τον προσδιορίσουμε με μετρήσιμα αποτελέσματα. Αυτό είναι πρακτικά αδύνατον. Εξάλλου, ο Verzberger, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, εύστοχα σημειώνει ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποδειχθούν θετικά οι αιτιώδεις δεσμοί, άμεσοι και έμμεσοι, ανάμεσα στις κοινωνικές-πολιτισμικές μεταβλητές και στην επεξεργασία πληροφοριών που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική. Ωστόσο, η δυσκολία άμεσης παρατήρησης των κοινωνικών-πολιτισμικών αποτελεσμάτων δεν αποδεικνύει το αντίθετο, δηλαδή ότι οι κοινωνικές-πολιτισμικές επιρροές είναι μικρές ή ασήμαντες. Πιστεύω ότι οι επιρροές είναι σημαντικές, μολονότι δεν είναι πάντα απτές και εύκολα παρατηρήσιμες.⁷⁷

Αναλυτικότερα, σε επίπεδο κοινωνίας, οι τραγικές μνήμες του λεγόμενου Μεγάλου Πολέμου επηρέασαν μεγάλα τμήματα των πληθυσμών. Για παράδειγμα, τονίζεται ότι *οι περισσότεροι από τους άνδρες που υπηρέτησαν στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο - στη συντριπτική τους πλειοψηφία ως κληρωτοί - μίσησαν ενσυνείδητα τον πόλεμο. [...] Μετά τον πόλεμο, οι πολιτικοί, τουλάχιστο στις δημοκρατικές χώρες, κατάλαβαν σαφώς ότι οι ψηφοφόροι δεν θα ανέχονταν πλέον λουτρά αίματος σαν αυτά του 1914-1918.*⁷⁸ Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η επίδραση της κοινής γνώμης στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής εξαρτάται από το ποσοστό του πληθυσμού που ενδιαφέρονται για ένα συγκεκριμένο ζήτημα εξωτερικής πολιτικής, από τη φύση αυτού του ζητήματος (ένα ζήτημα ασφαλείας είναι πιθανό να προκαλέσει την ανησυχία μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού), από τη διάρκεια ύπαρξης του προβλήματος και τέλος από τη σοβαρότητα αυτού. Η τελευταία αυτή παράμετρος μάς ενδιαφέρει ιδιαίτερα στο παρόν πόνημα (που αναλύει τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης για την επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος) και γι' αυτήν θα πρέπει να σημειωθεί (σε συνέχεια των παραπάνω) ότι *ο αριθμός των ατόμων που ενδιαφέρονται για την εξωτερική πολιτική αυξάνεται εντυπωσιακά, όταν υπάρχει απειλή σύρραξης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι κυβερνήσεις επηρεάζονται, άλλοτε σε μεγάλο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό, από τη στάση της κοινής γνώμης για τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, ακόμη και εάν η τελευταία δεν ενδιαφέρεται τόσο πολύ.*⁷⁹

Σε θεσμικό επίπεδο τώρα, η ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών, μετά τον τερματισμό του καταστροφικού Α' Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε τη φιλελεύθερη-

⁷⁷ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.179

⁷⁸ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, μετάφρ.Βασίλης Καπετανγιάννης, Εκδ.Θεμέλιο, Αθήνα, 2010, σσ.43-44

⁷⁹ Τσαρδανίδης, «Ανάλυση εξωτερικής πολιτικής και διαδικασία λήψης αποφάσεων», σσ.185-186

διεθνιστική θεσμική «απάντηση» των πολιτικών ηγεσιών στα όσα δεινά είχε προκαλέσει νωρίτερα ο πόλεμος για όλα τα εμπλεκόμενα κράτη. Ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής Wilson, εμπνευστής της ΚτΕ, θεωρούσε ότι στα πλαίσιά της τα όποια διακρατικά ζητήματα θα μπορούσαν να λυθούν ειρηνικά, με δημόσιες διαπραγματεύσεις το προτιμότερο, οι οποίες βεβαίως με τη μορφή που είχαν μέχρι τότε έτειναν να θεωρούνται ύποπτες μυστικής διπλωματίας.⁸⁰ *Οι προτάσεις του Woodrow Wilson σχετικά με τις προϋποθέσεις της ειρήνης, γνωστές και ως «Δεκατέσσερα Σημεία» (ανοικτή διπλωματία, αυτοδιάθεση των μειονοτήτων, ελευθερία των θαλασσών, κλπ.), αποσκοπούσαν στην αποδοχή των όρων της, κυρίως μέσω της ιδεολογικής πειθούς των μαζών στην Ευρώπη, παρά μέσω διπλωματικών τακτικών.*⁸¹ Ως προς την ΚτΕ, κύριοι υπέρμαχοι της ιδέας για την ίδρυσή της ήταν οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί. Και οι Γάλλοι έδειξαν ενδιαφέρον για το νέο αυτό οργανισμό, όχι όπως φαίνεται, εξαιτίας «αγνού ιδεαλισμού», όσο της επιθυμίας τους να σχηματιστεί, όπως τονίζεται, [...] *ένα πλαίσιο για να συνεχίσει η νικηφόρα συμμαχία του πολέμου.*⁸²

Σ' αυτό το σημείο είναι ανάγκη να αναφερθούμε λίγο πιο αναλυτικά στις έννοιες ιδεολογία - μνήμη - λήθη. Η αποσαφήνισή τους θα μας διευκολύνει στην προσπάθεια να κατανοήσουμε καλύτερα τη συλλογική κουλτούρα (πολιτική και κοινωνική) που επικράτησε σταδιακά (όχι όμως για πολύ) στη μεταπολεμική Ευρώπη μετά το 1918 διά των κυρίαρχων ρευμάτων της περιόδου. Καταρχήν, η ιδεολογία ως έννοια διαθέτει πολλές πτυχές οι οποίες θα πρέπει να διερευνηθούν. Ασφαλώς, είναι ευρύτερη από την έννοια της κουλτούρας. Αποτελεί ένα σύστημα πεποιθήσεων το οποίο, αν και αναφέρεται στον καθένα μας ξεχωριστά, διαθέτει και προεκτάσεις υπό το πρίσμα της προεκτεινόμενης συλλογικότητας της εκάστοτε ιδεολογίας στα πλαίσια της κοινωνίας και των πολιτικοοικονομικών σχέσεων. Από τις κοινωνικοψυχολογικές αναλύσεις, μάλιστα, η ιδεολογία ως έννοια σημειώνεται ότι *αντιστοιχεί σε μία διαδικασία οικοδόμησης, ταξινόμησης, ερμηνείας και ελέγχου της κοινωνικής πραγματικότητας. Αντί για παθητική αντανάκλαση ενός προϋπάρχοντος κόσμου, η ιδεολογία είναι μία ενεργός διαδικασία διαμόρφωσης αυτού του κόσμου σύμφωνα με ένα συναινετικό σύστημα αξιών, κανόνων και στάσεων.*⁸³

⁸⁰ Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων*, σ.53

⁸¹ Ειρήνη Χειλά, *Διεθνής Κοινωνία. Διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Εκδ.Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006, σ.35

⁸² Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ισορροπία των Δυνάμεων και Ηγεμονική Πρόκληση. Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κρατών, 1871-1945*, Εκδ.Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2006, σ.117

⁸³ Παρατίθεται στο Στάμος Παπαστάμου, «Κοινωνική Ψυχολογία και Ιδεολογία», στο συλλογικό έργο Σ. Παπαστάμος, Σ. Αντωνίου, Ι. Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α. -Β. Ρήγα, Μ. Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί Προβληματισμοί και Μεθοδολογικές*

Ως προς την έννοια της μνήμης, αυτή φαίνεται να διαθέτει ένα χρήσιμο χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι η ακραία ιδεολογικοποίηση της ιστορίας και κυρίως των τραυματικών πτυχών αυτής, μέσω των λεγόμενων πολιτικών μνήμης ενέχει έναν αυξημένο κίνδυνο για αναβίωση ιστορικών τραυμάτων και διχασμών.⁸⁴ Ως προς τις πολιτικές λήθης αυτές επιμερίζονται (όταν συμβαίνουν) σε τρεις διακριτές κατηγορίες σύμφωνα με τον Ricoeur: α) την παθογενή ολική λήθη – αμνησία που παραγράφει ριζικά το παρελθόν, β) την αμνηστία, που παραγράφει μόνο την επίμαχη / τραυματική μνήμη, η οποία παραπέμπει στη διάσπαση του κοινωνικού σώματος (π.χ. εμφύλιος πόλεμος), με σκοπό την αναγκαία συμφιλίωση των αντίπαλων ομάδων, και γ) την ηθικά επιβεβλημένη λήθη, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη μεταμέλεια του θήτη και τη συγχώρεση εκ μέρους του θύματος.⁸⁵

Στην περίοδο που μελετούμε, αν τα διάφορα ειρηνιστικά ρεύματα και εκείνα της επίκλησης για διεθνή τάξη δεν θα μπορούσαν να «ανταγωνιστούν» και να υπερκεράσουν, δια της ρητορικής τους αφήγησης, τις εκατέρωθεν, ενδεχομένως, ακραίες ανταγωνιστικές πολιτικές μνήμης ανάμεσα στα εμπλεκόμενα στη διαπραγμάτευση της Λωζάννης κράτη, αν δεν θα μπορούσαν να υπερκεράσουν μία (ενδεχομένως) ακραία κατάχρηση των ιστορικών αποτυπώσεων της σπαρακτικής μνήμης της πρόσφατης περιόδου των πολεμικών συγκρούσεων, τότε πιστεύουμε ότι πιθανώς να κυριαρχούσε μοιραία μία συλλογική κουλτούρα επιθετικού ρεβανσισμού η οποία ίσως να επιβάρυνε σημαντικά ως επιμέρους εισροή (επιθετικής φύσεως κουλτούρα) και τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Πράγματι, στη μεταπολεμική Ευρώπη μετά το 1918 σε σημαντικό βαθμό εφαρμόστηκαν πολιτικές μνήμες στα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη. Σε αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα από τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ανεργέθησαν πολλά μνημεία πολέμου.⁸⁶ Στην Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα, το χρονικό διάστημα (προέκυψε και ο μικρασιατικός πόλεμος) ήταν πολύ μικρό ώστε να προλάβουν να εφαρμοστούν εκτεταμένα (ενδεχομένως) ακραία ανταγωνιστικές πολιτικές μνήμης λίγο πριν τις ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις στην ελβετική πόλη τις οποίες και θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Κατευθύνσεις, τόμ.Α', Εκδ.Πεδίο, Αθήνα, 2008, σ.203

⁸⁴ Πολύ ενδιαφέρον για το ζήτημα γενικότερα το Γιώργος Κόκκινος, «Η δυναμική της μνήμης και της λήθης στη δημόσια σφαίρα και οι νόμοι για τη μνήμη στη Γαλλία» στο συλλογικό έργο Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου, Βλάσης Αγτζίδης, *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Εκδ.Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010, σσ.11-127

⁸⁵ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.34

⁸⁶ William Duiker J., Jackson Spielvogel J., *World History*, 6th Ed., Wadsworth, Cengage Learning, Boston, 2010, σ.692 (μετάφραση δική μου).

Η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα του ειρηνισμού και της ανάγκης για διεθνή τάξη θεωρούμε ότι επέδρασε αρκετά σημαντικά στις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη όσον αφορά και τη βρετανική παρουσία στις εκεί διεργασίες, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια. Εισαγωγικά να αναφέρουμε ότι στο εσωτερικό πεδίο, η άνοδος στην εξουσία της συντηρητικής κυβέρνησης του Bonar Law τον Οκτώβριο του 1922 αποτελούσε μία σημαντική εξέλιξη ιδεολογικής ανακατεύθυνσης της χώρας. Το κόμμα του Law καθόλη τη διάρκεια της προεκλογικής καμπάνιας του, επεσήμαινε την κούραση από τη μακροχρόνια βρετανική εμπλοκή στις στρατιωτικές συγκρούσεις και την ανάγκη για ύπαρξη ηρεμίας και σταθερότητας για τη χώρα. Σχετικά με αυτό ο Northhedge σημείωσε ότι *εάν η επακόλουθη Συνθήκη της Λωζάννης... ήταν για τη Γαλλία μία “ειρήνη της κούρασης”, ήταν ακόμη περισσότερο για τη Μεγάλη Βρετανία.*⁸⁷ Η λεγόμενη «διεθνής αρμονία των συμφερόντων» λαμβάνει ως προς το παραπάνω σημαντικό ρόλο. *Από πολιτικής άποψης, το δόγμα της ομοιότητας – ταύτισης των συμφερόντων πήρε σε γενικές γραμμές τη μορφή ενός αξιώματος σύμφωνα με το οποίο κάθε έθνος έχει το ίδιο συμφέρον στην ειρήνη και κάθε έθνος που επιθυμεί να διαταράξει την ειρήνη είναι, κατά συνέπεια, παράλογο και ανήθικο. Η άποψη αυτή φέρει έντονα τα σημάδια της αγγλοσαξωνικής της προέλευσης. Μετά το 1918 ήταν εύκολο να πείσει κανείς το τμήμα εκείνο της ανθρωπότητας το οποίο ζούσε σε αγγλόφωνες χώρες ότι ο πόλεμος δεν ωφελούσε κανέναν.*⁸⁸ Ουσιαστικά, από το 1918 και έπειτα, ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός γίνεται (για λίγο) ο κυρίαρχος φιλοσοφικός συλλογισμός στη διεθνή σκηνή. Η ίδρυση της ΚτΕ έρχεται ως το θεσμικό επιστέγασμα αυτού. Η δημιουργία αυτού του οργανισμού ενθάρρυνε σε σημαντικό βαθμό την ευρεία διάδοση των παραδόσεων του κλασικού φιλελευθερισμού-διεθνισμού. *Οι ουτοπιστές συγγραφείς των αγγλόφωνων χωρών πίστευαν σοβαρά ότι η εγκαθίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών σήμαινε την εξάλειψη της ισχύος από τις διεθνείς σχέσεις και την αντικατάσταση του στρατού και του στόλου από τη συζήτηση. «Η πολιτική της ισχύος» θεωρήθηκε σημείο των κακών παλιών καιρών και κατέστη υβριστικός όρος.*⁸⁹ Βεβαίως, υπάρχει και μία άλλη οπτική σχετικά με την ίδρυση της ΚτΕ, την οποία αξίζει να παρουσιάσουμε λίγο αναλυτικότερα. Αυτή «απεκδύεται» τον ιδεολογικό μανδύα της ιδεαλιστικής παγκόσμιας αδελφοσύνης και της ειρηνικής επίλυσης των όποιων μελλοντικών διακρατικών

⁸⁷ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.31

⁸⁸ Edward H. Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, μετάφρ. Ηρακλεία Στροϊκού, Εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2000, σσ.88-89

⁸⁹ Ο.π., σ.148

διαφορών. Επισημαίνει την πτυχή μίας προσπάθειας για κυριαρχία από τους νικητές του Μεγάλου Πολέμου. Η ΚτΕ, δηλαδή, από μόνη της ως έννοια, έμοιαζε να ενσαρκώνει πράγματι μία ουσιαστική παραδοξότητα. Μιλούσε τη γλώσσα της πανανθρώπινης αδελφοσύνης, αν και η ίδια ήταν συνέχεια μίας στρατιωτικής νίκης των συνασπισμένων δυνάμεων της Entente. Άρα, ίσως, και ένα μέσο έκφρασης, μετά το τέλος του Μεγάλου Πολέμου, της υπεροχής των νικητών, πιθανώς και θεσμικό «όχημα» παγίωσης αυτής της υπεροχής τους και στο μέλλον.

Ο Γουίλσον μάλλον θα διαφωνούσε πλήρως με το παραπάνω. *Γιος πρεσβυτεριανού πάστορα, ο Γουίλσον σκεφτόταν με βιβλικούς διαθηκικούς όρους και όχι με όρους συμβάσεων, και επιδίωκε να οικοδομήσει κάτι που με την πάροδο του χρόνου θα αναπτυσσόταν οργανικά έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις οικουμενικές βλέψεις της ανθρωπότητας και όχι στα συμφέροντα μερικών δυνάμεων, οι οποίες θα μπορούσαν πιθανώς να συμφωνήσουν.*⁹⁰ Πάντως, η ΚτΕ εισάγει πολύ δυναμικά την έννοια της «διεθνούς κοινωνίας», έννοια με πολλές ιστορικές ρίζες. Η «διεθνής κοινωνία», όπως σημειώνεται, *ξεκινάει στις αρχές του Μεσοπολέμου, το 1920, με την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών, του πρώτου παγκόσμιου διακρατικού οργανισμού που στόχο είχε να μεριμνήσει για τα μεγάλα θέματα που απασχολούν την ανθρωπότητα και κατά πρώτο λόγο να αντιμετωπίσει το μεγάλο πρόβλημα του πολέμου.*⁹¹ Η διαπραγματευτική συνδιάσκεψη στη Λωζάννη οργανώνεται σε μία περίοδο, λοιπόν, που το περιρρέον περιβάλλον φαίνεται γενικά να ευνοεί τις ειρηνικές μεθόδους επίλυσης, μέσω ενός κυρίαρχου αξιακού «υποδείγματος» που δεν εννοεί πισωγύρισμα σε παλαιότερες επιθετικές μεθόδους «διευθετήσεων» των εκκρεμών ζητημάτων μεταξύ των κρατών. Το ιδεολογικό timing των διεθνών σχέσεων ήταν τέτοιο, δηλαδή, που να ευνοεί, κατά τη γνώμη μας, την άρση των πολύ ακραίων αντιτιθέμενων τάσεων στη συνδιάσκεψη του 1922 στη Λωζάννη, όπως θα αναλύσουμε και στη συνέχεια μέσα από τα λεγόμενα των πρωταγωνιστών της. Ο Σβολόπουλος επισημαίνει, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ότι *ο Βενιζέλος, όπως και οι ομοϊδεάτες ομόλογοι του στην Ευρώπη, όσοι στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου συμπαρατάχθηκαν στο πεδίο της μάχης στο όνομα της ελευθερίας και της δημοκρατίας,*

⁹⁰ Mark Mazower, *Κυβερνώντας τον Κόσμο. Η Ιστορία μίας Ιδέας*, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σ.121

⁹¹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Διεθνής Κοινωνία. Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας: Μία εισαγωγή*, Εκδ. Ι Σιδέρης, Αθήνα, 2005, σ.37

αποκόμισαν οι ίδιοι μία φρικιαστική εμπειρία και έγιναν, επιπλέον, δέκτες της μαζικής αποστροφής των λαών τους απέναντι στην ιδέα του πολέμου.⁹²

Επίσης, επισημαίνεται ότι ο ιδεαλισμός του Μεσοπολέμου, κήρυκας του οποίου ήταν ο πρόεδρος των ΗΠΑ και πολιτειολόγος Ουίλσον, φάνηκε προς στιγμή να κυριαρχεί στην ανάλυση των διεθνών σχέσεων, για σχεδόν δύο δεκαετίες.⁹³ Η φιλελεύθερη σκέψη βρισκόταν στον πυρήνα της ιδεαλιστικής παράδοσης. Ο Ιδεαλισμός προέκρινε τον αλτρουιστή άνθρωπο, αποκήρυξε τον πόλεμο και επιζητούσε την οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση των συγκρούσεων. Προέκρινε τη δύναμη που έχει η κοινή γνώμη στο να μπορεί να υπερασπίζεται τη δημοκρατία και να συμβάλλει στην ειρήνη και την τάξη. Προέβαλλε την έννοια ενός παγκόσμιου ηθικού συμφέροντος σε συνάρτηση με το συμφέρον των λαών να προασπίζουν την ειρήνη.⁹⁴ Η αισιοδοξία των ιδεαλιστών διεθνολόγων ξεπέρασε τους ακαδημαϊκούς κύκλους και διείσδυσε στον κόσμο της διπλωματίας. Η διπλωματική ορολογία, οι αγορεύσεις στη Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών, ακόμη και η διατύπωση των συνθηκών που συνομολογούσαν τα κράτη μεταξύ τους, απηχούσαν τη λεκτική, τουλάχιστον, προσήλωση και μερίδα Αμερικανών και Ευρωπαίων πολιτικών στις αρχές του ιδεαλισμού.⁹⁵ Όλες αυτές οι εξελίξεις σε επίπεδο πολιτικής και κοινωνικής κουλτούρας, ασχέτως εάν λίγα χρόνια αργότερα αποδεικνύονταν ουτοπικές, ασφαλώς και διαμόρφωναν τη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ένα καταλληλότερο ιδεολογικό πλαίσιο και για τις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη. Εκεί, μέσα από τα πρακτικά της συνδιάσκεψης (αλλά και άλλες πηγές πληροφόρησης) θα δούμε το πώς συγκεκριμένες δηλώσεις των διαπραγματευτών ουσιαστικά μετατρέπονταν σε ένα πιο συνεκτικό πλέγμα ιδεολογικών «εισηγήσεων», σε μία συνεχή ροή τροφοδότησης στο τραπέζι των εκεί διαπραγματεύσεων αντιλήψεων κουλτούρας ειρηνισμού και ανάγκης για τάξη, οι οποίες προέρχονταν και από τους ίδιους τους ηγέτες (εκ των άνω πολιτική κουλτούρα) και από τα διάφορα κοινωνικά ρεύματα στο εσωτερικό των χωρών τους (εκ των κάτω κοινωνική κουλτούρα).

⁹² Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Ελευθέριος Βενιζέλος και διεθνής κοινωνία», στο Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης (επιστ. επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του. Ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Αθήνα, 2014, σ.275

⁹³ Αλέξης Ηρακλειδής, *Η Διεθνής Κοινωνία και οι Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων. Μία κριτική περιδιάβαση*, Εκδ.Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000, σ.52

⁹⁴ Δημήτρης Κώνστας, Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις. Συνέχεια και Μεταβολή*, τόμ.Α', εκδ.Β', Εκδ.Ι. Σιδέρης, Αθήνα, σσ.155-156

⁹⁵ Ο.π., σσ.157-158

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗΣ

Διαπραγμάτευση παντού...

Η διαπραγμάτευση αποτελεί [...] την καρδιά της διεθνούς κοινωνίας και των ειρηνικών διεθνών σχέσεων εν γένει. [...] Εδώ, η τέχνη ενός διπλωμάτη ή άλλου επίσημου εκπροσώπου του κράτους είναι να εντοπίσει τα σημεία κοινού ενδιαφέροντος όπου μπορεί να βρεθεί συμφωνία χωρίς, εξυπακούεται, υπέρμετρες θυσίες ή απεμπόληση πάγιων θέσεων.⁹⁶ Η διαπραγμάτευση, βεβαίως, αποτελεί μία έννοια που βρίσκεται παντού γύρω μας. Μπορεί να διαπραγματευόμαστε στην εργασία μας, στο οικογενειακό μας περιβάλλον, στο φιλικό μας κύκλο ή οπουδήποτε αλλού δραστηριοποιούμαστε. Οι άνθρωποι διαπραγματεύονται συνεχώς. Οι φίλοι διαπραγματεύονται πού θα πάνε για φαγητό. Τα παιδιά διαπραγματεύονται ποια εκπομπή θα δουν στην τηλεόραση. Οι επιχειρήσεις διαπραγματεύονται για να αγοράσουν υλικά και να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Οι δικηγόροι διαπραγματεύονται για να διευθετήσουν νομικές διεκδικήσεις πριν καταλήξουν στα δικαστήρια. Οι αστυνομικοί διαπραγματεύονται με τους τρομοκράτες για την απελευθέρωση ομήρων. Τα κράτη διαπραγματεύονται ώστε να ανοίξουν τα σύνορά τους στην ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων. Η διαπραγμάτευση δεν είναι μία διαδικασία που χρησιμοποιεί μόνον ο επιδέξιος διπλωμάτης, ο εξάιρετος πωλητής ή ο ένθερμος υποστηρικτής των συνδικάτων· Είναι κάτι που κάνει ο καθένας σχεδόν καθημερινά.⁹⁷

Πολλές αναλύσεις σχετικά με τις διεθνείς διαπραγματεύσεις αποδέχονται ότι η αποδοτική διαπραγμάτευση είναι μία τέχνη που μπορεί να διδαχθεί. Υπ' αυτή την έννοια, το παρόν πόνημα μπορεί εν δυνάμει να αποτελέσει, μεταξύ άλλων, και ένα χρήσιμο οδηγό για την τέχνη της διαπραγμάτευσης τόσο σε επίπεδο ηγετών και κρατών, όσο και σε επίπεδο εταιρικών διαπραγματεύσεων, ίσως και πιο εξειδικευμένων μορφών διαπραγμάτευσης. Αυτό, καθώς προσπαθεί να συγκεντρώσει, να κατηγοριοποιήσει και να συνδέσει, σε όσο το δυνατόν πιο απλή γλώσσα και αποφεύγοντας, όσο είναι εφικτό, τους σύνθετους τεχνικούς όρους, μία διάσπαρτη

⁹⁶ Ηρακλείδης, *Διεθνής Κοινωνία. Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας*, σ.90

⁹⁷ Roy Lewicki, David Sounders, John Minton, *Η Φύση των Διαπραγματεύσεων*, μετάφρ.Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Εκδ.Κριτική, Αθήνα, 2004, σσ.26-27

σωρεία πληροφοριών της βιβλιογραφίας σχετικών με την έννοια της διαπραγμάτευσης και, μάλιστα, από διάφορες επιστημονικές θεωρήσεις. Επίσης, είναι σημαντικό να επαναλάβουμε ότι οι διάφορες σχολές σκέψης των Διεθνών Σχέσεων δεν «υπονομεύουν» απόλυτα το κίνητρο της πρόσληψης γνώσης στην τέχνη της διαπραγμάτευσης. [...] ο Μακιαβελικός δεν αγνοεί την τέχνη της διαπραγμάτευσης. Μελετά όλα τα τεχνάσματά της. Ως προς αυτό έχει πολλά κοινά σημεία με τον Γκροτιανό, αν και ο Γκροτιανός θεωρεί ότι οι τεχνικές της διαπραγμάτευσης πρέπει να υπόκεινται σε ηθικούς περιορισμούς, ενώ ο Μακιαβελικός θεωρεί ότι είναι ανοικτές για εκμετάλλευση.⁹⁸ Όπως και να έχει, η τέχνη της διαπραγμάτευσης ενδιαφέρει τους πάντες. Τα διαφορετικά κίνητρα ενασχόλησης και οι αφετηριακές διαφοροποιήσεις της εκάστοτε πλευράς δεν φαίνεται να αναιρούν την ανάγκη «κοινωνικοποίησης» με τη συγκεκριμένη έννοια.

Έχουν γραφεί πολλά για τη σπουδαιότητα των διαπραγματεύσεων. Ένας εύγλωττος χαρακτηρισμός δόθηκε από το αμερικανικό περιοδικό Newsweek: «η διαπραγμάτευση είναι το παιχνίδι της ζωής». Αν αυτός ο χαρακτηρισμός φανεί σε μερικούς υπερβολικός, ας αναλογιστούμε ότι όλες οι σχέσεις και τα αποτελέσματα που προκύπτουν διαμορφώνονται ή βελτιώνονται με διαπραγματεύσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πάρα πολλές περιπτώσεις στην καθημερινή μας ζωή βρισκόμαστε σε διαφορετικές θέσεις από αυτές που έχει κάποιος άλλος. Δηλαδή, όλοι μας διαπραγματεύομαστε συνεχώς – είτε ενσυνείδητα είτε όχι. Αυτό συμβαίνει σε όλα τα επίπεδα, από μία επίσκεψή μας σ'ένα κατάστημα μέχρι τις σχέσεις μεταξύ Κρατών, οι οποίες, κατά κανόνα, διαμορφώνονται και εξαρτώνται από την επίλυση φαινομενικών ή ουσιαστικών προβλημάτων που ενυπάρχουν ή προκύπτουν.⁹⁹ Η διαπραγμάτευση, ουσιαστικά, αποτελεί μία έννοια που διατρέχει τα περισσότερα επίπεδα ανθρώπινης δράσης και όχι μόνον αυτό των λεγόμενων διακρατικών σχέσεων και της διπλωματίας.¹⁰⁰ Κάθε άνθρωπος σε διάφορες εκφάνσεις της προσωπικής, κοινωνικής ή επαγγελματικής ζωής του τη χρησιμοποιεί καθημερινά,

⁹⁸ Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σ.246

⁹⁹ D. Patrick Georges, Αλεξάνδρα Γ. Ευθυμιάδου, Δημήτρης Κ. Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, Εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σ.15

¹⁰⁰ Η Διπλωματία αναφέρεται στις οργανωμένες επαφές των κρατών διαμέσου των εκπροσώπων τους, συνήθως διπλωματών καριέρας. Όπως σημειώνεται, η κύρια αποστολή της διπλωματίας είναι ο επίσημος διακρατικός (διακυβερνητικός) διάλογος και η διαπραγμάτευση προκειμένου να διερευνηθούν σημεία κοινών συμφερόντων και αντιλήψεων ή να εντοπιστούν και να αντιμετωπιστούν σημεία τριβής και σύγκρουσης. Παρατίθεται στο Ηρακλειδής, *Διεθνής Κοινωνία. Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας*, σ.77

Η Διαπραγμάτευση, βρίσκεται στον πυρήνα των ειρηνικών διεθνών σχέσεων και είναι ο εργαλειώδης μοχλός, το μέσο άσκησης Εξωτερικής Πολιτικής ή/και Διπλωματίας. Υπό αυτή την έννοια, την αντιμετωπίζουμε ως υποκατηγορία και των δύο παραπάνω.

άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επιτυχημένα. Όπως τονίζεται, στοχεύει να εξασφαλίσει για τους συμμετέχοντες τα μέγιστα οφέλη στο χαμηλότερο δυνατό ρίσκο.¹⁰¹

Πάντως, η διαπραγμάτευση δεν είναι πάντοτε εμφανής. Καλοί χειριστές της τέχνης της είναι σε θέση να διαπραγματεύονται με συγκεκαλυμμένους τρόπους. Ο Ismet, εκπρόσωπος της Τουρκίας στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, ισχυριζόταν ότι ήταν σχεδόν κουφός. Σε μία ενδιαφέρουσα βιογραφία του Kemal Ataturk σημειώνεται ότι ο Ismet ήταν πράγματι κουφός.¹⁰² Ίσως να ήταν έτσι. Ίσως και όχι. Η διαπραγμάτευση έχει πολύ εκτεταμένα όρια. Άλλοτε φανερά και άλλοτε πιο δυσδιάκριτα και θολώδη. Ο Ismet ίσως να ήθελε να αποφύγει τις πιο δύσκολες ερωτήσεις στο τραπέζι των συνομιλιών στη Λωζάννη και τις όποιες ανεπιθύμητες απαιτήσεις των ομολόγων του. Εκείνες τις απαιτήσεις τις οποίες ούτε ο ίδιος, αλλά ούτε και ο Kemal ήταν διατεθειμένοι να αποδεχθούν...

Πάντως, η διαπραγμάτευση ως έννοια, μετά από ένα «διστακτικό ξεκίνημα», συναντάται όλο και περισσότερο τελευταία στα σύγχρονα εγχειρίδια Διεθνών Σχέσεων και Πολιτικής Επιστήμης. Στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης τη χρονική περίοδο μετά το 2010 ο όρος διαπραγμάτευση έγινε όρος ιδιαίτερα δημοφιλής και αφορά τις συνεχείς διαβουλεύσεις Ελλήνων αξιωματούχων κυρίως με Ευρωπαίους ομολόγους τους σχετικά με τη λήψη δημοσιονομικών, αναπτυξιακών και άλλων μέτρων στη χώρα. Σε επίπεδο επιμόρφωσης, πολλά κράτη πλέον οργανώνουν αναλυτικά προγράμματα εκπαίδευσης στην τέχνη της διαπραγμάτευσης. Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, για παράδειγμα, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 το Foreign Service Institute οργάνωνε τέτοιου είδους προγράμματα προσομοίωσης.¹⁰³ Επίσης, στις αρχές του 1980 το Cambridge (Massachusetts) είχε εξελιχθεί σε κέντρο ακαδημαϊκής παραγωγής πολλών μελετών και προγραμμάτων σχετικών με τη συγκεκριμένη έννοια.¹⁰⁴

Η προσφυγή στα όπλα πιστεύουμε ακράδαντα ότι δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποτελεί τη «λύση» στα διάφορα ανακύπτοντα διακρατικά ζητήματα. Υπάρχουν άλλοι δρόμοι... Ασφαλώς, η διαπραγμάτευση δεν μπορεί να αποτελέσει μία πανάκεια,

¹⁰¹ Lillian Randolph, «A suggested model of international negotiation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.10, no.3. (Sep., 1966), σ.344 (μετάφραση δική μου)

¹⁰² H. C. Armstrong, *Ο σταχτής λύκος. Η ζωή του Κεμάλ Ατατούρκ*, μετάφρ.Δ. Μαλανδράκη, Εκδ.Πάπυρος Πρεξς Ε.Π.Ε., 1972, σ.179

¹⁰³ Gilbert R. Winham, H. Eugene Bovis, «Distribution of Benefits in Negotiation: Report on a State Department Training Simulation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.23, no.3., (Sep., 1979) σ.408 (μετάφραση δική μου)

¹⁰⁴ Chia-Jung Tsay, Max H. Bazerman, «A Decision-Making Perspective to Negotiation: A review of the past and a look to the future», *Negotiation Journal*, (Oct., 2009), σ.468 (μετάφραση δική μου)

μία «δοκιμασμένη συνταγή» για κάθε υφιστάμενο διακρατικό ζήτημα. Το παραπάνω θα ήταν προφανώς ουτοπικό. Επίσης, η διαπραγμάτευση δεν «ανακαλύπτει» αυτόματα και αυτονόητα προτάσεις και ικανοποιητικά ανταλλάγματα για τα διάφορα ανοικτά θέματα. Όποιος εισέρχεται σε τέτοιου χαρακτήρα διαβουλεύσεις δεν ανακαλύπτει άμεσα και τις λύσεις αλλά σταδιακά και συνήθως κατόπιν επίπονων προσπαθειών. Επίσης, για μία σειρά από λόγους, το να καταφέρεις να πείσεις τους ανθρώπους στην αποτελεσματικότητα της επίλυσης των προβλημάτων δια της διαπραγμάτευσης μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολο.¹⁰⁵ Οι διαπραγματευτές δεν είναι «μαθητευόμενοι μάγοι». Παρόλα αυτά, συγκεκριμένα στοιχεία από προσομοιώσεις διαπραγματεύσεων αποδεικνύουν την αξία τους, ιδιαίτερα όταν αυτές βασίζονται σε συγκεκριμένες αρχές.¹⁰⁶

“Δεν θα πρέπει να διαπραγματευόμαστε από φόβο. Αλλά να μη φοβόμαστε να διαπραγματευόμαστε”
Τζων Κέννεντυ, Τζων Κέννεντυ, Αμερικανός πρόεδρος [1961-1963]

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr

Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017

Μέσω των διαπραγματεύσεων δύναται, λοιπόν, να προκύψουν ενδιαφέρουσες προτάσεις και να δοθούν ουσιαστικές λύσεις. Η στείρα και αυτόματη απόρριψή τους, όταν συμβαίνει, πιθανώς να μη λαμβάνει υπόψη τις θετικές πτυχές τους. Η ενδιάμεση έννοια μεταξύ εκείνης της πανάκειας και εκείνης της πλήρους αναποτελεσματικότητας είναι ασφαλώς εκείνη της προοπτικής. Είναι εκείνη της πιθανότητας για λύση κάποιου ανοικτού ζητήματος. Η υγιής και δίκαιη διαπραγμάτευση φαίνεται να κινείται σε κάποιο βαθμό πέρα από τις «δεξαμενές» σκέψης τόσο του ακραίου ουτοπιστή, όσο και του ακραίου ρεαλιστή. Όπως σημειώνει και ο Carr, σε ένα πιο γενικό πλαίσιο ανάλυσης, *το χαρακτηριστικό ελάττωμα του ουτοπιστή είναι η αφέλεια, ενώ του ρεαλιστή η στείριότητα.*¹⁰⁷ Αποψη μας είναι πάντως ότι εκείνοι που ασκούν στην πράξη διαπραγματεύσεις έχουν να «κερδίσουν» σε γνώσεις, έστω και σε μικρό βαθμό, ακόμη και από τις δύο παραπάνω σχολές σκέψης, από τον ακραίο ουτοπιστή τον ενθουσιασμό του και από τον ακραίο

¹⁰⁵ Paul D. Steenhausen, *Negotiating among mediators: Multiparty mediation in international politics*, PhD, University of Southern California, December, 2003, σ.1 (μετάφραση δική μου).

¹⁰⁶ Βλέπε αναλυτικότερα Gilbert R. Winham, H. Eugene Bovis, «Agreement and Breakdown in Negotiation: Report on a State Department Training Simulation», *Journal of Peace Research*, vol.XV, no.4., (1978), σ.285

¹⁰⁷ Carr, *Η εικοσαετής κρίση*, σ.42

ρεαλιστή την «εγκράτειά» του, κινούμενοι κατ'αυτόν τον τρόπο στη μέση των δύο αυτών στάσεων.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή μας, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα κύρια ρεύματα στη θεωρητική προσέγγιση των διεθνών διαπραγματεύσεων είναι: α) η φιλοσοφική ή πολιτική προσέγγιση, που εξαιρεί την αξία της διαπραγμάτευσης ως διαδικασίας που συμβάλλει στην ειρηνική επίλυση των διαφορών β) η ψυχολογική προσέγγιση, που εστιάζεται στη μελέτη της συμπεριφοράς και της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους πρωταγωνιστές γ) η προσέγγιση μέσα από τη θεωρία των παιγνίων που βασίζεται στον ορθολογισμό των πρωταγωνιστών και χρησιμοποιεί μαθηματικές μεθόδους, και δ) η τεχνική-πρακτική προσέγγιση που προσπαθεί ξεκινώντας από την εμπειρική παρατήρηση να εξαγάγει μεθοδολογικά συμπεράσματα και να διατυπώσει συμβουλές πάνω στις τεχνικές που οδηγούν στα καλύτερα αποτελέσματα.¹⁰⁸ Εμείς, στο παρόν πόνημα, προσεγγίζουμε την έννοια της διαπραγμάτευσης φιλοσοφικά, ψυχολογικά και τεχνικά-πρακτικά, όχι όμως και μέσα από τη θεωρία των παιγνίων καθώς διατηρούμε πολλές επιφυλάξεις για τη χρήση μαθηματικών μεθόδων και την αντιμετώπιση του διαπραγματευτή ως (αποκλειστικά) ορθολογικού δρώντος.

Τι σημαίνει, όμως, διαπραγμάτευση; *Η διαπραγμάτευση είναι το βασικό μέσο για να πετύχετε τους στόχους σας. Είναι μία αμφίδρομη επικοινωνία σχεδιασμένη να καταλήξει σε μία συμφωνία όταν εσείς και η άλλη πλευρά έχετε κάποια κοινά αλλά και αντίθετα συμφέροντα.*¹⁰⁹ Ασφαλώς, η παραπάνω μέθοδος δεν αποτελεί μονόδρομο συμφωνίας για τα εμπλεκόμενα μέρη. Ο διαπραγματευτής έχει πάντα μπροστά του την επιλογή να συμφωνήσει ή να μη συμφωνήσει στο τραπέζι των συνομιλιών και ίσως θα πρέπει να αναζητηθούν άλλοι τρόποι ειρηνικής διευθέτησης. Ασφαλώς, η ουσιαστική διαπραγμάτευση απαιτεί επιμονή και υπομονή. Επιμονή στο να βρεθούν τα κοινά συμφέροντα ανάμεσα στους εμπλεκόμενους και να αναδειχθούν αυτά τα συμφέροντα ως τέτοια.¹¹⁰

Με καθαρά τεχνικούς όρους, η διαπραγμάτευση αναφέρεται στη διατύπωση εκατέρωθεν απόψεων των ομολόγων με τελικό σκοπό την επίτευξη επίσημης συμφωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών για κάποια υπόθεση. Αυτή δεν είναι απαραίτητα ανάγκη να αποτελεί αντικείμενο διαφωνίας. Μπορεί να συνιστά

¹⁰⁸ Γιάννης Βαλινάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988, σ.25

¹⁰⁹ Φίσερ, Γιούρν, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.25

¹¹⁰ Bull, *Η Αναρχη Κοινωνία*, σ.234

αντικείμενο κοινού ενδιαφέροντος μεταξύ δύο ή και περισσότερων κρατών.¹¹¹ Η πιο απλή μορφή διαπραγμάτευσης είναι εκείνη στην οποία εμπλέκονται μόνο δύο μέρη, για ένα και μόνο ζήτημα.¹¹² Οι διαπραγματεύσεις διεξάγονται είτε σε διμερές είτε σε πολυμερές επίπεδο με συγκεκριμένα και διακριτά διαδοχικά στάδια. Οι πολυμερείς διεθνείς διαπραγματεύσεις αποτελούν ένα ιδιαίτερα σύνθετο και συχνά δυσεπίλυτο φαινόμενο.¹¹³ Το παραπάνω, βέβαια, δεν αναιρεί την πολυπλοκότητα που ενδεχομένως να παρουσιάζουν οι διεργασίες μεταξύ δύο μόνο ενδιαφερόμενων μερών, για ένα και μόνο μεταξύ τους εκκρεμές ζήτημα.

Οι διεθνείς διαπραγματεύσεις δεν διεξάγονται πάντοτε με απευθείας συνομιλίες των εμπλεκόμενων κρατών. Ένας διεθνής οργανισμός ενδέχεται να διαδραματίζει το ρόλο του μεσολαβητή - mediator - σε ένα δυσεπίλυτο διακρατικό ζήτημα. Βεβαίως, διαμεσολαβητικό ρόλο σε μία διεθνή διαπραγμάτευση μπορούν να αναλάβουν και τρίτα κράτη ή ακόμη και μεμονωμένα άτομα εγνωσμένης αξίας και διεθνούς αναγνωρισιμότητας.¹¹⁴ Γενικότερα, σημειώνεται ότι *όπως προκύπτει από την ανασκόπηση της έρευνας και της πρακτικής στο χώρο της διαμεσολάβησης, παρατηρείται μία εξελικτική πορεία από μία μονοδιάστατη μελέτη του ρόλου του διαμεσολαβητή (ο οποίος αρχικά ερμηνεύτηκε ως μία σειρά από επιμέρους τεχνικές παρέμβασης που υιοθετούνται από ένα μέρος το οποίο θεωρείται «εξωγενές» της σύγκρουσης), σε μία πολυσήμαντη θεώρηση αυτού του ρόλου, σύμφωνα με την οποία, από τη χρονική στιγμή της έναρξης της διαμεσολάβησης, ο διαμεσολαβητής αποτελεί παράγοντα «ενδογενή» της σύγκρουσης και αναπόσπαστο κομμάτι των διαπραγματεύσεων, τις οποίες και επηρεάζει.*¹¹⁵ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διαμεσολάβησης κράτους είναι αυτό των ΗΠΑ στη διαμάχη Αιγύπτου και Ισραήλ για τη Χερσόνησο του Σινά: *Οι ΗΠΑ άκουσαν και τις δύο πλευρές, προετοίμασαν ένα προσχέδιο το οποίο δεν ήταν δεσμευτικό για κανέναν, επιζήτησαν την κριτική και βελτίωσαν το προσχέδιο πολλές φορές έως ότου οι μεσολαβητές θεώρησαν ότι δεν επιδεχόταν περαιτέρω βελτίωση. Έπειτα από δεκατρείς ημέρες και εικοσι τρία*

¹¹¹ G. R. Berridge, *Διπλωματία, Θεωρία και Πρακτική*, μετάφρ. Άγγελος Μορφόπουλος, Εκδ.Κ. Τουρίκη, Αθήνα, 2007, σ.57

¹¹² F. Nimet Beriker, *Negotiating Styles of the minor parties in multilateral peace negotiations: Greece and Turkey at the Lausanne Peace Conference, 1922,23*, PhD, George Mason University, Virginia, 1993, σ.3 (μετάφραση δική μου)

¹¹³ R. Bruce Money, «International Multilateral Negotiations and Social Networks», *Journal of International Business Studies*, vol. 29, no.4., (4th Qrt, 1998), σ.695 (μετάφραση δική μου)

¹¹⁴ Βλέπε αναλυτικά για το ζήτημα της διαμεσολάβησης και Steenhausen, *Negotiating among mediators: Multiparty mediation in international politics*.

¹¹⁵ Μαρία Σιμώση, «Ο ρόλος του διαμεσολαβητή στη διαχείριση συγκρούσεων», στο Διομήδης Μαρκουλης, Μαρία Δικαίου (επιμ.), *Πολιτική Ψυχολογία. Προβλήματα και Προοπτικές*, Εκδ.Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2005, σ.201

προσχέδια, οι ΗΠΑ κατέληξαν σε ένα κείμενο που ήταν έτοιμες να προτείνουν. Όταν τελικά το εισηγήθηκε ο πρόεδρος Κάρτερ, το Ισραήλ και η Αίγυπτος το αποδέχθηκαν.¹¹⁶

Τέλος, έχει αξία να αναφέρουμε ότι οι διαπραγματεύσεις συχνά προτιμώνται ως διαδικασία από την προσφυγή σε κάποιο διεθνές δικαιοδοτικό όργανο.¹¹⁷ Ο λόγος είναι αρκετά προφανής. Η διαπραγμάτευση ως διαδικασία φαίνεται να είναι πολύ πιο ελεγχόμενη. Ανά πάσα στιγμή το κράτος μπορεί να κωλυσιεργήσει ή και να αποχωρήσει. Αντιθέτως, η προσφυγή σε διεθνείς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς διακρίνεται για το δεσμευτικό της χαρακτήρα. Αναμφίβολα, οι αποφάσεις των τελευταίων δεν μπορούν να είναι πάντοτε υπέρ ενός και μόνο κράτους. Άλλοτε θα δικαιώνουν τη μία και άλλοτε την άλλη πλευρά. Επίσης, ενδέχεται η δικαστική απόφαση που θα προκύψει να ακολουθεί τη μέση οδό. Σε καμία περίπτωση, λοιπόν, δεν μπορεί να αποκλεισθεί μία όχι και τόσο ευνοϊκή απόφαση για το κράτος που θα επιλέξει τη δικαστική επίλυση για κάποιο ανοικτό ζήτημα.

Οι στόχοι μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης μπορεί να ποικίλουν. Οι διαπραγματεύσεις για ανανέωση μίας συμφωνίας αποβλέπουν στην ανανέωση μίας υφιστάμενης συμφωνίας. Αρκετά σημαντικό για όλες τις πλευρές είναι η συμφωνία που θα προκύψει να συνεχίσει να διακρίνεται για τον εποικοδομητικό της χαρακτήρα. Αντίθετα, οι διαπραγματεύσεις για συμφωνία αναδιανομής αποβλέπουν στην τροποποίηση μίας υφιστάμενης συμφωνίας. Μία τέτοια προσπάθεια τροποποίησης μπορεί μεταξύ άλλων να αφορά την αναδιανομή εδαφών, μετά από μία στρατιωτική σύγκρουση, και γενικά διακρίνονται για τον ακραίο της και πολλές φορές τελεσιγραφικό χαρακτήρα τους. Οι διαπραγματεύσεις για εξομάλυνση των σχέσεων δεν ανήκουν στην κατηγορία των ήδη υφιστάμενων συμβατικών καθεστώτων. Πρόκειται για διαπραγματεύσεις που στόχο έχουν την αποκατάσταση των σχέσεων

¹¹⁶ Φίσερ, Γιούρν, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.164

¹¹⁷ Πάντως, η προσφυγή σε κάποιο διεθνή δικαιοδοτικό μηχανισμό (είτε με τη μορφή Διεθνούς Διαιτησίας, είτε με τη μορφή Δικαστικού Διακανονισμού) για την επίλυση κάποιας διεθνούς διαφοράς είναι αλήθεια ότι προτιμήθηκε από διάφορα κράτη αρκετές φορές κατά το παρελθόν. Η συγκεκριμένη επιλογή των κρατών στηρίζεται εν πολλοίς στο κριτήριο της αμεροληψίας του δικαστηρίου απέναντι στο υπό κρίση εξεταζόμενο θέμα. Ένα ζήτημα, βεβαίως, που ενδεχομένως να προκύψει από την προσφυγή σε κάποιο διεθνές δικαιοδοτικό όργανο, αφορά στην εκτελεστικότητα της απόφασης που θα προκύψει. Σε κάθε περίπτωση, η υποχρέωση της καλόπιστης συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις αποτελεί μία συμβατική αρχή για όλα τα κράτη, με το πρόβλημα να εντοπίζεται κυρίως στην ύπαρξη αποτελεσματικών μηχανισμών αναγκαστικής εκτέλεσης μίας απόφασης ενός διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου. Επίσης, είναι ανάγκη να σημειωθεί ότι η σχέση της Ελλάδας, ειδικότερα, με τους διάφορους δικαιοδοτικούς μηχανισμούς κατά το παρελθόν υπήρξε μάλλον κυμαινόμενη. Κυρίως κατά τον Μεσοπόλεμο υπήρξε μία μεγαλύτερη τάση της Αθήνας για επίλυση ζητημάτων της στα πλαίσια της διεθνούς δικαιοταξίας. Μάλιστα, ορισμένες γνωμοδοτήσεις του ΔΔΔΔ αφορούσαν άμεσα τη Συνθήκη της Λωζάννης, υπό την έννοια ότι άπτονταν ζητημάτων της εκεί συνδιάσκεψης, όπως για παράδειγμα η γνωμοδότηση για την Ανταλλαγή Ελληνικού και Τουρκικού Πληθυσμού το 1925.

μεταξύ δύο ή και περισσότερων κρατών. Στη συγκεκριμένη κατηγορία ανήκουν και οι λεγόμενες διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία σχέσεων. Συμβατικό καθεστώς δεν υφίσταται ούτε και σ' αυτήν την περίπτωση. Αντιθέτως, επιχειρείται να δημιουργηθεί ένα τέτοιο. Αυτού του είδους οι διαπραγματεύσεις είναι, για παράδειγμα, εκείνες που αναφέρονται στην ίδρυση ενός διεθνούς οργάνου (για παράδειγμα αυτές για την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών κατά το παρελθόν).¹¹⁸

Ήπιες versus Σκληρές versus Ενδιάμεσες Διαπραγματεύσεις.

Οι διαπραγματεύσεις δεν διαθέτουν απολύτως ομοίμορφο χαρακτήρα ως προς τη φιλοσοφία τέλεσής τους. Στις ήπιες διαπραγματεύσεις η ηπιότητα αφορά καταρχήν το ζήτημα που τίθεται υπό επίλυση. Παράλληλα, ήπια συμπεριφορά μπορεί να κρατείται και προς το πρόσωπο που εκπροσωπεί την απέναντι πλευρά, σε ένα πιο προσωποκεντρικό επίπεδο ανάλυσης.¹¹⁹ Συχνά, η πραότητα προς τον ομόλογο συγχέεται με την έννοια της απεριόριστης εμπιστοσύνης προς αυτόν. Ο ήπιος διαπραγματευτής φθάνει, βεβαίως, ορισμένες φορές, στο σημείο να αποκαλύπτει το κατώτατο αποδεκτό του όριο.¹²⁰ Οι ήπιες διαπραγματεύσεις συχνά οδηγούν στην οριστική διευθέτηση κάποιου εκκρεμούς ζητήματος. Ωστόσο, κάποιες φορές, ο ιδιαίτερα υποχωρητικός χαρακτήρας σε μία τέτοιας φιλοσοφίας διαδικασία οδηγεί σε αποτελέσματα ανισορροπίας.¹²¹ *Το σοβαρότερο, η επιδίωξη μίας ήπιας και φιλικής διαπραγμάτευσης επί των θέσεων σας καθιστά ευάλωτους απέναντι σε κάποιον που διαπραγματεύεται βάσει σκληρών θέσεων. Σε μία διαπραγμάτευση βάσει θέσεων το σκληρό παιχνίδι κυριαρχεί πάνω στο ήπιο. Εάν ο σκληρός διαπραγματευτής επιμένει σε παραχωρήσεις καταφεύγοντας σε απειλές, ενώ ο ήπιος διαπραγματευτής υποχωρεί για να αποφύγει την αντιπαράθεση και επιμένει να καταλήξει σε συμφωνία, το παιχνίδι της διαπραγμάτευσης γέρνει υπέρ του σκληρού διαπραγματευτή.*¹²²

Στις σκληρές διαπραγματεύσεις τα συμμετέχοντα μέρη διακρίνονται για τη σχεδόν αδιάλλακτη στάση τους. Η διατήρηση καλών σχέσεων και μετά την υπογραφή της συμφωνίας δεν φαίνεται να αποτελεί την ύψιστη προτεραιότητα των εμπλεκόμενων μερών. *Εάν η άλλη πλευρά ανακοινώνει μία σταθερή θέση, είναι πιθανόν να μπειτε στον πειρασμό να της κάνετε κριτική ή να την απορρίψετε. Εάν*

¹¹⁸ Παρατίθεται στο Βαληνάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, σσ.29-31

¹¹⁹ Φίσερ, Γιούρι, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.42

¹²⁰ Ο.π., σ.42

¹²¹ Ο.π., σ.26

¹²² Ο.π., σσ.37-38

κάνουν κριτική στην πρότασή σας, μπορεί να μπειτε στον πειρασμό να την υπερασπιστείτε σθεναρά και να περιχαρακωθείτε σε αυτή. Εάν σας επιτεθούν, ίσως μπειτε στον πειρασμό να υπερασπιστείτε τις απόψεις σας και να περάσετε στην αντεπίθεση. Με λίγα λόγια, εάν σας πιέσουν πολύ, θα έχετε την τάση να τους πιέσετε κι εσείς. Ωστόσο, εάν το κάνετε αυτό, θα καταλήξετε να παίζετε το παιχνίδι της διαπραγμάτευσης βάσει θέσεων. Η άρνηση της θέσης τους τους εγκλωβίζει. Η υπεράσπιση της θέσης σας εγκλωβίζει εσάς.¹²³

Τα τελευταία χρόνια, εμφανίζεται στη βιβλιογραφία ένας πολύ ενδιαφέρων τρίτος -ενδιάμεσος- τύπος φιλοσοφίας διαπραγμάτευσης ως «απάντηση» στις ιδιαίτερα σκληρές και τις υπερβολικά ήπιες διαπραγματεύσεις. Οι συγκεκριμένης φιλοσοφίας διαπραγματεύσεις συχνά καλούνται και ως «διαπραγματεύσεις βάσει αρχών» και κυρίαρχο στοιχείο του συγκεκριμένου τύπου διαπραγμάτευσης είναι η προσπάθεια διαχωρισμού του υπό διεργασία ζητήματος από τον ανθρώπινο παράγοντα ο οποίος συμμετέχει σ'αυτήν.¹²⁴ Αυτές στην πραγματικότητα δεν είναι ούτε ήπιες ούτε σκληρές διαπραγματεύσεις στην ολότητά τους. Η στάση επί του ζητήματος που έχει τεθεί προς διακανονισμό χαρακτηρίζεται από αποφασιστικότητα. Υπ'αυτήν την έννοια, φαίνεται να προσεγγίζει σε κάποιο βαθμό τις σκληρές διαπραγματεύσεις. Όμως, η στάση έναντι του ομολόγου μας χαρακτηρίζεται από ηπιότητα. Υπ'αυτό το πρίσμα, δανείζεται σε εξίσου μεγάλο βαθμό, στοιχεία και από τις λεγόμενες ήπιες διαπραγματεύσεις.¹²⁵ Η συγκεκριμένης φιλοσοφίας τέλεση μίας διαπραγμάτευσης θεωρούμε ότι ίσως να βασίζεται σε κάποιο βαθμό στην ψυχολογική θεωρία της λεγόμενης γνωστικής ανακολουθίας. Σχετικά με την τελευταία ένας χρήσιμος εμπειρικός κανόνας είναι να δείξετε την έμπρακτη συμπαράστασή σας στους ανθρώπους της άλλης πλευράς με το ίδιο σθένος που παρουσιάζετε το πρόβλημα. Αυτός ο συνδυασμός υποστήριξης και επίθεσης ίσως φαίνεται αντιφατικός. Από ψυχολογικής απόψεως πράγματι είναι· ωστόσο η αντιφατικότητα είναι αυτό ακριβώς το στοιχείο που κάνει το συνδυασμό να λειτουργεί. Μία γνωστή ψυχολογική θεωρία, η θεωρία της γνωστικής ανακολουθίας, υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι δυσφορούν με την αντιφατικότητα και προσπαθούν να την αποτρέψουν. [...] Είναι ο συνδυασμός της συμπαράστασης και της επιθετικότητας που λειτουργεί, ενώ το καθένα από αυτά τα στοιχεία μόνο του ίσως αποδεικνυόταν ανεπαρκές.¹²⁶

¹²³ Ο.π., σ.154

¹²⁴ Ο.π., σ.26

¹²⁵ Ο.π., σ.26

¹²⁶ Ο.π., σσ.91-92

Η ενεργή ακρόαση του ομολόγου μας αποτελεί μία δημιουργικού χαρακτήρα τεχνική, ανθρωποκεντρική και αποτελεσματική σύμφωνα με τις «διαπραγματεύσεις βάσει αρχών». Απαιτεί προσήλωση στο συνομιλητή, ελάχιστες διακοπές του και ενθάρρυνση για συνέχιση της παραπάνω λεκτικής κατάστασης. Η ενίσχυσή της επιτυγχάνεται με φράσεις του τύπου “καταλαβαίνω”, “πολύ ενδιαφέρον”, “σ’αυτό έχετε δίκιο”, “συμφωνώ μαζί σας” κλπ. Τα παραπάνω γεφυροποιητικά λεκτικά μηνύματα είναι σημαντικό να συνοδεύονται και από οπτικά αντίστοιχης νοηματοδότησης. Η διατήρηση οπτικής επαφής, το χαμόγελο και το ελαφρύ κούνημα του κεφαλιού αποτελούν θετικά κριτήρια από την πλευρά της γλώσσας του σώματος. Τέλος, να σημειωθεί ότι ο μέσος άνθρωπος εξακολουθεί να μιλά όταν δεν διακόπτεται.¹²⁷ Επιπρόσθετα, *προκειμένου να ενθαρρύνουμε τον ομολόγο μας για ομιλία, ο καλύτερος τρόπος είναι οι «Ανοιχτές Ερωτήσεις».* Αυτού του είδους οι ερωτήσεις χαρακτηρίζονται από το ότι δεν μπορούν να απαντηθούν με ένα ναι ή ένα όχι. Τέτοιες ερωτήσεις συνήθως αρχίζουν με ένα ερωτηματικό επίρρημα (πώς), ή μόριο (γιατί) και σε ορισμένες περιπτώσεις με μία αντωνυμία (ποιος, -α, -ο, τι).¹²⁸

Η προσέγγιση των συναισθημάτων του απέναντι φαίνεται να είναι επίσης χρήσιμη τακτική σ’αυτή τη φιλοσοφία διαπραγμάτευσης. *Ένα βασικό στοιχείο που αφορά στις διαπραγματεύσεις και το οποίο συχνά λησμονείται στις επιχειρησιακές και τις διεθνείς συναλλαγές είναι ότι δεν έχετε να κάνετε με τους εκπροσώπους της άλλης πλευράς, αλλά με ανθρώπινα πλάσματα. Και τα πλάσματα αυτά, όπως κι εσείς άλλωστε, έχουν συναισθήματα, βαθιά πίστη σε κάποιες αξίες, διαφορετικό παρελθόν και οπτική, ενώ συχνά εμφανίζονται απρόβλεπτα.*¹²⁹ Συχνά, φαίνεται ότι εκείνοι που συμμετέχουν σε κάποια διαπραγμάτευση ξεχνούν πως απέναντί τους βρίσκονται άνθρωποι, ορισμένες φορές με προσωπικές ανασφάλειες, ίσως τάση για παρεξήγηση ορισμένων δηλωτικών πράξεων των συνομιλητών τους και γενικότερα συναισθήματα κάποιες φορές εύθραυστα. Η αποκάλυψη και η αναγνώριση των συναισθημάτων στα πλαίσια μίας διαπραγμάτευσης από έναν ικανό και έμπειρο ηγέτη ίσως επιτρέψει στην απέναντι πλευρά να ξεθυμάνει. *Μιλήστε με τους ανθρώπους της άλλης πλευράς για τα συναισθήματά τους. Μιλήστε τους και για τα δικά σας. Δε βλάπτει να πείτε: «Ξέρεis, οι δικοί μου νιώθουν ότι τους υποτιμάτε και έχουν αναστατωθεί. Φοβόμαστε πως ακόμα κι αν καταλήξουμε σε μία συμφωνία, αυτή δεν πρόκειται να τηρηθεί. Λογική ή παράλογη, αυτή είναι η ανησυχία μας. Προσωπικά πιστεύω ότι μπορεί να*

¹²⁷ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.122

¹²⁸ Ο.π., σσ.122-123

¹²⁹ Φίσερ, Γιούρυ, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.49

κάνουμε λάθος που φοβόμαστε κάτι τέτοιο, αλλά νιώθουν έτσι οι υπόλοιποι. Μήπως και οι δικοί σας έχουν τις ίδιες ανησυχίες;» Κάνοντας τα δικά σας, ή τα δικά τους συναισθήματα, κεντρικό θέμα της συζήτησης, δεν τονίζετε απλώς τη σοβαρότητα του προβλήματος, αλλά επιπλέον κάνετε τις διαπραγματεύσεις λιγότερο επίφοβες και περισσότερο εποικοδομητικές. Απελευθερωμένοι από το βάρος των κρυφών συναισθημάτων, οι άνθρωποι είναι πιθανότερο να καταπιαστούν με το πρόβλημα.¹³⁰

Ο εκνευρισμένος ομολογος δεν μπορεί να αποκλεισθεί ως πιθανότητα σε ένα τραπέζι διαπραγματεύσεων. Η ανταπόδοση, η υποχώρηση, ή η διακοπή των σχέσεων με την πρόωπη αποχώρηση από το τραπέζι των συνομιλιών, ίσως να αποτελούν μη αποδοτικές πρακτικές έναντι του και δείγμα ενός άπειρου διαπραγματευτή. Η ανταπόδοση στο επιθετικό ξέσπασμα της απέναντι πλευράς αποτελεί μία ενστικτώδη αντίδραση. Η δράση πολλές φορές όμως φέρνει αντίδραση. *Κάποιες φορές αυτό τους αποδεικνύει πως κι εσείς μπορείτε να παίζετε το ίδιο παιχνίδι και τους κάνει να σταματήσουν. Συνήθως όμως αυτή η στρατηγική οδηγεί σε μία μάταιη και δαπανηρή αντιπαράθεση. Τους παρέχετε δικαιολογία για την παράλογη συμπεριφορά τους.¹³¹ Η τακτική της υποχώρησης-μη αντίδρασης ενδεχομένως να αποτελεί επίσης επιζήμια πράξη. Όπως σημειώνεται [...] ανταμείβει τους άλλους για την κακή τους συμπεριφορά και σας φορτώνει με την ρετσινιά της αδυναμίας την οποία αυτοί – και άλλοι – ίσως προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν στο μέλλον. [...] Καμιά φορά δειλιάζουμε και κατευνάζουμε παράλογους ανθρώπους, έχοντας την εντύπωση πως αν υποχωρήσουμε για τελευταία φορά, θα τους ξεφορτωθούμε και δεν θα χρειαστεί να τους αντιμετωπίσουμε ποτέ ξανά. [...] Υπάρχει μία ρήση που λέει πως κατευναστής είναι κάποιος που πιστεύει ότι αν ρίχνεις συνέχεια μπριζόλες σε έναν τίγρη, κάποια στιγμή ο τίγρης θα γίνει χορτοφάγος.¹³² Ως προς τη διακοπή των σχέσεων, η ένσταση έγκειται στο κόστος που πιθανώς αυτή να έχει όταν βρίσκεται μία διαπραγμάτευση σε εξέλιξη. Πράγματι, υπενθυμίζει στην άλλη πλευρά το κόστος που προκύπτει και συχνά την ωθεί να φερθεί πιο λογικά. Παρόλα αυτά, το κόστος που συχνά προκύπτει είναι αρκετά σημαντικό, καθώς ίσως να σημαίνει έναρξη από το μηδέν της διαδικασίας.¹³³ Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να βρίσκεται από έναν ατομικό δρώντα κάθε φορά και ένας τρόπος που να οδηγεί σε λύση του υπό διαπραγμάτευση ζητήματος, όμως, χωρίς*

¹³⁰ Ο.π., σσ.62-63

¹³¹ Ουίλιαμ Γιούρν, *Πώς να ξεπερνάτε την άρνηση. Από την αντιπαλότητα στη συνεργασία*, μετάφρ.Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Εκδ.Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, σ.52

¹³² Ο.π., σ.54

¹³³ Ο.π., σσ.54-55

την παρεμβολή ανέξοδων προσωπικών επιθέσεων οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν, ως παρεμβαίνουσα εισροή, ανεπανόρθωτη ζημιά. Όταν σας επιτίθενται, μην αντεπιτίθεστε. Διακόψτε το φαύλο κύκλο αρνούμενοι να αντιδράσετε. Αντί να πιέσετε κι εσείς, αποφύγετε την επίθεσή τους και στρέψτε την προς το πρόβλημα. Όπως συμβαίνει και στις ανατολικές πολεμικές τέχνες τζούντο και ζίου ζίτσου, αποφύγετε να «παρατάξετε» τη δύναμή σας απευθείας απέναντί τους. [...] Αντί να αντισταθείτε στη δύναμή τους, διοχετεύστε τη στη διερεύνηση των συμφερόντων, στην επινόηση επιλογών για αμοιβαίο όφελος και στην έρευνα για ανεξάρτητα πρότυπα.¹³⁴

“Δίψομονής πείθεται ο ήλιος”
 Παλαιά Διαθήκη – Παροιμίες ΚΕ 15

Το παραπάνω εκκλησιαστικό ρητό διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017

Ως προς το ουσιαστικό περιεχόμενο των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων, η εστίαση στα πραγματικά συμφέροντα και όχι στις εκπεφρασμένες θέσεις του έτερου μέρους της διαπραγμάτευσης φαίνεται ότι αποτελεί μία πολύ σημαντική (κατά τη γνώμη μας πιθανώς τη σημαντικότερη) θετικού αθροίσματος πρακτική. Τα ενδιαφέροντα είναι ανάγκη να αντιληφθούμε ότι βρίσκονται στο υπόστρωμα των θέσεων των εμπλεκόμενων κρατών σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Η συγκεκριμένη φιλοσοφία διαπραγμάτευσης, μέσω της ικανοποίησης των υποκρυπτόμενων ουσιαστικών συμφερόντων, φαίνεται πράγματι να αποτελεί μία ενδεδειγμένη στρατηγική, ευέλικτη και δημιουργικού χαρακτήρα για την επίτευξη ικανοποιητικής λύσης για όλους σχετικά με ένα ανοικτό ζήτημα. Φυσικά, δεν αρκεί μόνο να εντοπίζονται τα πραγματικά συμφέροντα των συμμετεχόντων μερών σε μία διαπραγμάτευση, αλλά και να εναρμονίζονται ώστε να αποβαίνουν αποτελεσματικά προς την κατεύθυνση επίλυσης. Ίσως, το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εστίασης στα πραγματικά συμφέροντα να είναι οι διεθνείς διαπραγματεύσεις του Καμπ Ντέιβιντ μεταξύ Ισραήλ και Αιγύπτου στα τέλη της δεκαετίας του 70'. Το Ισραήλ είχε καταλάβει τη Χερσόνησο του Σινά από την Αίγυπτο το 1967 κατά τη διάρκεια του Πολέμου των Έξι Ημερών. Όταν η Αίγυπτος και το Ισραήλ κάθισαν μαζί στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το 1978 για να διαπραγματευτούν μία συνθήκη ειρήνης, οι θέσεις τους ήταν ασυμβίβαστες. Το Ισραήλ επέμενε να κρατήσει ένα μέρος του Σινά.

¹³⁴ Φίσερ, Γιούρυ, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.155

Από την άλλη μεριά, η Αίγυπτος επέμενε ότι κάθε σπιθαμή του Σινά έπρεπε να επιστραφεί στην εδαφική κυριαρχία της. Και πάλι οι ίδιες χρονοβόρες διαδικασίες και πάλι οι ειδικοί που σχεδιάζαν χάρτες και πρότειναν μεθοριακές γραμμές που μοίραζαν το Σινά μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ. Ένας τέτοιος συμβιβασμός φαινόταν τελείως απαράδεκτος στην Αίγυπτο. [...] Εξετάζοντας τα συμφέροντά τους αντί για τις θέσεις τους, οι δύο πλευρές κατάφεραν να βρουν μία λύση. Το συμφέρον του Ισραήλ είχε να κάνει με την ασφάλεια· δεν ήθελαν να βλέπουν τα αιγυπτιακά τανκς να περιμένουν στημένα στα σύνορά τους, έτοιμα να εισβάλουν ανά πάσα στιγμή. Το συμφέρον της Αιγύπτου αφορούσε στην εδαφική κυριαρχία.¹³⁵ Η συμφωνία που τελικώς επιτεύχθηκε λάμβανε πολύ σοβαρά υπόψη ακριβώς αυτά τα βαθύτερα συμφέροντα των δύο εμπλεκόμενων κρατών. Έτσι, αν και προέβλεπε επιστροφή της Χερσονήσου του Σινά στην πλήρη κυριότητα της Αιγύπτου, συγχρόνως επέβαλε αποστρατικοποίηση μεγάλου μέρους αυτής.

Η επινόηση μίας σειράς εναλλακτικών επιλογών αμοιβαίου οφέλους αποτελεί μία σπουδαία τακτική στην προσπάθεια επίλυσης ενός υφιστάμενου ζητήματος. Όπως υποστηρίζεται, γενικότερα, υπάρχουν δύο πιθανότητες για τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε μία διαπραγματευτική διαδικασία. Η μετριοπαθώς επιθετική στάση είναι αυτή όπου θέλουμε βασικά ένα καλό κέρδος για μας. Η στάση κερδίζω-κερδίζεις είναι αυτή όπου θέλουμε αυτό που είναι πιο συμφέρον για εμάς, ενώ ταυτόχρονα καταλαβαίνουμε πως αν τα συμφέροντα του άλλου εξυπηρετηθούν σωστά, μπορεί να βοηθήσουν τα δικά μας συμφέροντα πολύ περισσότερο. Για να είναι αποτελεσματική η διαπραγματευτική διαδικασία και τα δύο μέρη πρέπει να αισθάνονται ότι κέρδισαν.¹³⁶ Ένας τέτοιος συμβιβασμός μπορεί επίσης να επιτευχθεί κατανέμοντας τη διαφορά ανάμεσα στις αρχικές απαιτήσεις των εμπλεκόμενων.¹³⁷ Η ικανοποιώντας σε ένα θέμα τη μία πλευρά και σε ένα άλλο την άλλη πλευρά.¹³⁸ Ας δούμε το πλαίσιο: Αυτό έχει περιγραφεί λεπτομερώς από τον κοινωνιολόγο Τζωρτζ Χόμανς σε μία εργασία του που δημοσιεύτηκε το 1961 και είναι γνωστή ως «το θεώρημα του Χόμανς» [...]. Ένα απλό παράδειγμα αποτελεί η ανταλλαγή ενός κουτιού πλούσιων σε συστατικά μπισκότων με μία άπαχη μπριζόλα, όταν το πρώτο το κατέχει κάποιος που αγαπάει το κρέας και προσέχει τη δίαιτά του και το δεύτερο ένας χορτοφάγος που του αρέσουν τα γλυκά.¹³⁹

¹³⁵ Ό.π., σσ.75-76

¹³⁶ David Oliver, *Πώς να Διαπραγματεύεστε Αποτελεσματικά*, μετάφρ.Μαρία Καρακωστανόγλου, Εκδ.Ελευθερουδάκης (ειδική έκδοση για τον Ελεύθερο Τύπο), σ.5

¹³⁷ Berridge, *Διπλωματία*, σ.93

¹³⁸ Βλέπε αναλυτικότερα Ό.π., σ.94

¹³⁹ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Τα Εθνικά Κινήματα στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Ο 19ος αιώνας σηματοδοτεί την εμφάνιση των πρώτων εθνικών απελευθερωτικών κινημάτων στη βαλκανική.¹⁴⁰ Η ελληνική επανάσταση του 1821 αποτέλεσε ένα από τα πρώτα. Στη Σερβία σημειώθηκε ακόμη νωρίτερα. Η πρώτη σερβική εξέγερση εκδηλώθηκε στα 1804. Η εξάντληση από τις πολυετείς συγκρούσεις και η αδυναμία των Σέρβων εξεγερμένων να εξασφαλίσουν πρακτική υποστήριξη από τις ισχυρές δυνάμεις της εποχής αποδυνάμωσε βαθμιαία τον εθνικοαπελευθερωτικό τους αγώνα. Η δεύτερη σερβική εξέγερση το 1815 ανέδειξε την ιστορική φυσιογνωμία του Μίλος Οβρένοβιτς. Τελικώς, ο επίλογος γράφεται με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης το 1829 και την αναγνώριση της αυτονομίας της Σερβίας και με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830 με την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Πολύ ενδιαφέρον θεωρούμε το γεγονός ότι *ο ιδεότυπος του ανατολικού εθνικισμού, ο οποίος αναφέρεται στη διαδικασία εθνικής συγκρότησης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, μπορεί να ερμηνεύσει μεγαλύτερο εύρος φαινομένων από τον εθνικό εθνικισμό. Η εθνική συγκρότηση στη Δύση ήταν συνέπεια μίας τριπλής επανάστασης: της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό, της συγκέντρωσης του κρατικού μηχανισμού και της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής επανάστασης. Η εθνική συγκρότηση στην Ανατολική Ευρώπη είχε την αντίθετη πορεία, από το έθνος στη δημιουργία κράτους. Η τριπλή επανάσταση εμφανίστηκε πολύ αργότερα και ανισομερώς.*¹⁴¹

Συνεχίζοντας τώρα τη σύντομη ιστορική μας περιδιάβαση, η εκκλησιαστική αυτονομία των Βουλγάρων σηματοδοτεί την έναρξη πορείας και για εθνική χειραφέτησή τους. Η ιστορία της θρησκευτικής ανεξαρτητοποίησης της

¹⁴⁰ Για μία συγκριτική μελέτη της οικοδόμησης κράτους από την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και τη Σερβία, κατά το 19ο αιώνα η οποία και αντιπαραβάλλεται με την περίπτωση της Ρουμανίας, βλέπε και Μαριλένα Κοππά, *Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19ος αιώνας). Τρεις και μία περιπέτειες*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2002.

¹⁴¹ Χαράλαμπος Μπουμπιατζόγλου, *Συγκριτική ανάλυση δύο παραμέτρων της διαδικασίας εκδημοκρατισμού: οι σχέσεις πλειοψηφίας – μειοψηφίας και το διεθνές στρατηγικό περιβάλλον. Η περίπτωση της Μολδαβίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Αθήνα, Ιούλιος, 2013, σ.28

Βουλγαρικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης αποτελεί ένα ενδιαφέρον ιστορικό ζήτημα, του οποίου οι απαρχές τοποθετούνται στον 9ο αιώνα.¹⁴² Πράγματι, το 1870 επιτυγχάνεται η αυτονόμησή της από το Πατριαρχείο. *Η πολυπόθητη ημέρα για τους Βουλγάρους ήδη έφθασε. Στις 28 Φεβρουαρίου 1870 ο σουλτάνος εξέδωσε φερμάνι, με το οποίο ιδρύοταν ανεξάρτητη Βουλγαρική Εκκλησία.*¹⁴³ Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 έρχεται να εκπληρώσει και τις εδαφικές βλέψεις των Βουλγάρων. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αντιδρούν εντονότατα και με τη Συνθήκη του Βερολίνου, όχι πολύ καιρό αργότερα, συμφωνούν στο σχηματισμό ενός πιο συρρικνωμένου βουλγαρικού κράτους. Επίσης, το 1829 οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ανακηρύσσονται αυτόνομες. Επόμενη σημαντική ημερομηνία γι' αυτές αποτελεί το 1858, όταν Βλαχία και Μολδαβία ενώνονται σε μία ηγεμονία. Τέλος, το συνέδριο του Βερολίνου το 1878 ανακηρύσσει την ίδρυση του ρουμανικού κράτους, με πρωτεύουσα αυτού το Βουκουρέστι.

Η χρονική περίοδος που έπεται του συνεδρίου του Βερολίνου και τερματίζεται με τον Α' και Β' Βαλκανικό Πόλεμο αποτελεί μία ενδιάμεση ιστορική περίοδο αρκετά ενδιαφέρουσα ως προς τις εξελίξεις στη βαλκανική χερσόνησο. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ο ενδογενής πλέον ανταγωνισμός των κρατών της περιοχής. Μέχρι πρόσφατα, ο ανταγωνισμός αυτός είχε ως σχεδόν αποκλειστικό αποδέκτη τη σταδιακά παραπαίουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα δεδομένα πλέον είναι διαφορετικά. Τέλη του 1885 η Σερβία κηρύσσει τον πόλεμο στη Βουλγαρία. Γρήγορα τα βουλγαρικά στρατεύματα περνούν στην αντεπίθεση. Υπογράφεται ανακωχή, η οποία και επικυρώνεται λίγο καιρό αργότερα στο Βουκουρέστι (Φεβρουάριος 1886).¹⁴⁴ Στην Ελλάδα, όπως σημειώνεται, *οι διαδοχικές αποτυχίες στην Κρήτη, συνδυασμένες με τις ελληνικές ανησυχίες στη Μακεδονία, κυρίως από τότε που δημιουργήθηκε το βουλγαρικό κράτος, προκάλεσαν ένα ξαφνικό ζύπνημα των πατριωτικών κύκλων. Το Σεπτέμβρη του 1895, κάποιοι κατώτεροι αξιωματικοί δημιούργησαν στην Αθήνα μία «Εθνική Εταιρεία», που έσπευσε να στείλει στην Κρήτη όπλα και εθελοντές. [...] Η Πύλη αντέδρασε, σιγουρεύτηκε για την ουδετερότητα των άλλων βαλκανικών λαών και στις αρχές του Απρίλη 1897 ξέσπασε ο πόλεμος ανάμεσα*

¹⁴² Ιωάννης Ταρνανίδης, *Πτυχές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, Εκδ.Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992, σ.226

¹⁴³ Δημήτριος Β. Γόννης, *Ιστορία των Ορθόδοξων Εκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, Εκδ.Αρμός, Αθήνα, 2001, σ.140

¹⁴⁴ Georges Castellan, *Ιστορία των Βαλκανίων (14ος – 20ος αι.)*, μετάφρ.Βασιλική Αλιφέρη, Εκδ.Γκοβόστης, Αθήνα, σσ.451-452

στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.¹⁴⁵ Η ανέτοιμη στρατιωτικά Ελλάδα υπέστη ήττα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο ανταγωνισμός της Αγγλίας και της Ρωσίας για την κυριαρχία στη Μεσόγειο Θάλασσα διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις της Βαλκανικής Χερσονήσου καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Για την Αγγλία το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν αρχικά ζήτημα ζωτικής σημασίας, καθώς μία ισχυρή Οθωμανική Αυτοκρατορία θα αποτελούσε ανάχωμα για τη ρωσική επέκταση στην ευρύτερη περιοχή. Η Αγγλία έκανε μία σημαντική στροφή στη βαλκανική πολιτική της με την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης το 1821. Δεν εγκατέλειψε το δόγμα ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όμως, σταδιακά προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή της και προς τους εξεγερμένους Έλληνες. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856) εντάσσεται στα πλαίσια του ανταγωνισμού στην περιοχή αυτών των δύο ισχυρών δυνάμεων. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η ερμηνεία του Ανατολικού Ζητήματος με αφετηρία τις διαφορετικές ιδεολογικές αναφορές της περιόδου: *Για τους ευρωπαϊούς Συντηρητικούς το όλο Ανατολικό Ζήτημα ταυτίζεται με την πρόθεση διαμελισμού της [της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας]. Για τους Φιλελεύθερους και Μαρξιστές υπεισέρχεται το ζήτημα της απελευθέρωσης των καταπιεσμένων εθνικοτήτων (αν και οι Μαρξ και Ένγκελς έβλεπαν αρνητικά τη διαπλοκή εθνικών κινημάτων και Ρωσικής Ανατολικής Δεσποτείας). Για την τουρκική ιστοριογραφία, με δεδομένη την ήδη σημαντική παρουσία των Ευρωπαίων (Δυτικών) σε κάθε βαλκανική και μεσογειακή οθωμανική κτήση, ο ρόλος τους στην παρακμή και διάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας είναι ο αποφασιστικός.*¹⁴⁶

Βαλκανικοί Πόλεμοι. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κηρύσσεται τον Οκτώβριο του 1912, μετά από κοινή διακοίνωση των κυβερνήσεων της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας προς την Υψηλή Πύλη. Με τη Συνθήκη Ειρήνης του Λονδίνου το Μάιο του 1913 ο πόλεμος τερματίζεται. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία συρρικνώνεται εδαφικά προς όφελος των κρατών της βαλκανικής. Όμως, δεν καθορίζονται με σαφήνεια ποια εδάφη συγκεκριμένα θα αποδίδονταν σε καθένα από τα εμπλεκόμενα κράτη.¹⁴⁷ Πολύ πιο σύντομης διάρκειας από τον Α' Βαλκανικό, ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος το 1913 διεξήχθη μεταξύ των πρώην σύμμαχων κρατών,

¹⁴⁵ Ο.π., σ.467

¹⁴⁶ Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη – Τουρκία. Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η Στρατηγική των Κειμένων*, βιβλίο πρώτο, Εκδ.Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1993, σ.105

αποδεικνύοντας ότι η βαλκανική συμμαχία εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λίγους μήνες νωρίτερα ήταν ευκαιριακή. Μάλιστα, όπως επισημαίνεται, *οι διαφορές μεταξύ των συμμάχων κρατών της Βαλκανικής είχαν αναφύει πολύ πριν από την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης του Λονδίνου, η οποία με τις ρυθμίσεις της επιδείνωσε τον ανταγωνισμό των κρατών αυτών. Από την εποχή του Α' Βαλκανικού πολέμου, αμέσως σχεδόν μετά τις πρώτες νίκες, είχαν διαφανεί οι μελλοντικές δυσκολίες στις ελληνοβουλγαρικές κυρίως σχέσεις.*¹⁴⁸ Το στρατιωτικό μέτωπο το οποίο συγκροτήθηκε απέναντι στη Βουλγαρία ήταν αρκετά συμπαγές. Ο Β' Βαλκανικός τελικώς λήγει με ήττα της Βουλγαρίας. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913 η Ελλάδα πετυχαίνει εδαφικά κέρδη, όμως τμήμα της δυτικής Θράκης παραχωρείται στη Βουλγαρία. Με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, επιστρέφεται από τη Βουλγαρία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η ανατολική Θράκη και επιπλέον οι καζάδες του Καραγάτς και του Διδυμότειχου. Αρκετές εκατέρωθεν μετακινήσεις πληθυσμών σημειώνονται όλη αυτή την περίοδο στο πληθυσμιακό «μωσαικό» της βαλκανικής.

Όχι πολύ καιρό αργότερα, ξεσπά ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Αυτός βρίσκει τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία (μετά το 1915) και τη Ρωσία στο ίδιο στρατόπεδο. Οι χώρες που σχημάτισαν την Entente (Συνεννόηση) τίθενται αντιμέτωπες με τις λεγόμενες Κεντρικές Δυνάμεις, δηλαδή τη Γερμανία, την Αυστρία και τους συμμάχους της. *Οι Γερμανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν τον πόλεμο ευκαιρία για να γλυτώσουν μιά και καλή από τον εφιάλητη της περικυκλώσεως. Η ηγεσία του βρετανικού ναυτικού, από το άλλο μέρος, υπολόγιζε να θέσει τέρμα στις προσπάθειες των Γερμανών ν'αποκτήσουν αξιόλογο ναυτικό. Οι Γάλλοι στρατιωτικοί, εξάλλου, επιθυμούσαν να πάρουν εκδίκηση για την ταπείνωση της Γαλλίας από τη Γερμανία το 1870. Οι Αυστριακοί επιδίωκαν να δώσουν στη Σερβία ένα μάθημα και να λύσουν έτσι το πρόβλημα των εθνοτήτων της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Το ίδιο πρόβλημα αλλά με διαφορετικό τρόπο ήθελαν να λύσουν οι λαοί που ήσαν υποτελείς στους Αυστριακούς και τους Μαγυάρους: οι Τσέχοι, οι Πολωνοί, οι Σλοβένοι και οι Νοτιοσλαύοι. Ανάλογα προβλήματα επιζητούσαν να λύσουν οι λαοί της Βαλκανικής είτε εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε εις βάρος των γειτόνων τους, για να κατοχυρώσουν πρόσφατα εδαφικά κέρδη, όπως οι Έλληνες, οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι, ή για να*

¹⁴⁷ Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, Εκδ.Απ. Αναστασίου, Αθήνα, 1986, σ.34

¹⁴⁸ Ο.π., σ.36

αναθεωρήσουν πρόσφατες συνθήκες που δεν τους ευνοούσαν, όπως οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι.¹⁴⁹

Όλα τα κράτη της περιοχής, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, προσχώρησαν στη μία από τις δύο μεγάλες συμμαχίες κρατών που είχαν ήδη σχηματιστεί. Η Βουλγαρία, δυσαρεστημένη από τις εδαφικές διευθετήσεις του Β' Βαλκανικού Πολέμου, τάχθηκε στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων. Μάλιστα, με τη Σύμβαση της Σόφιας στις 24 Αυγούστου/6 Σεπτεμβρίου 1915 της παραχωρούνται από την Οθωμανική Αυτοκρατορία οι καζάδες του Καραγάτς και του Διδυμοτείχου, έπειτα από γερμανικές πιέσεις. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η μεγάλη ηττημένη του Α' Βαλκανικού Πολέμου, τάχθηκε και αυτή στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων. Πολλοί διωγμοί Ελλήνων σημειώθηκαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο (κατά βάση της Ιωνίας και της ανατολικής Θράκης από τη νεοτουρκική Οθωμανική Αυτοκρατορία). *Όταν ξέσπασε ο α' παγκόσμιος πόλεμος οι διωγμοί υπαγορεύονταν επίσης από στρατηγικές σκοπιμότητες – όπως τις ερμήνευαν οι Γερμανοί στρατιωτικοί σύμβουλοι των Τούρκων. Οι διωγμοί τέλος υπήρξαν μέρος μίας πολιτικής πίεσεων στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων για το οριστικό καθεστώς των νησιών του Αιγαίου που η Ελλάδα κατέλαβε κατά τους Βαλκανικούς πολέμους χωρίς όμως να εξασφαλίσει την τουρκική αναγνώριση για την προσάρτησή τους.¹⁵⁰* Η Σερβία εντάχθηκε στην Entente. Η Ελλάδα, παρά την αρχική της ουδετερότητα και τις έντονες εσωτερικές διαφωνίες, τάχθηκε επίσης με τις δυνάμεις της Συνεννόησης. *Καθώς οι ελληνικοί εθνικοί πόθοι μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μόνο εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Ελλάδα θα έπρεπε να ενταχθεί στον αντίθετο συνασπισμό από εκείνον όπου είχε ενταχθεί η Υψηλή Πύλη.¹⁵¹* Πάντως, επισημαίνεται ότι ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η κατάρρευση των παλιών ηπειρωτικών αυτοκρατοριών σήμανε το θρίαμβο όχι μόνο της δημοκρατίας - αλλά πολύ μονιμότερα - και του εθνικισμού. [...] Ο θρίαμβος του εθνικισμού έφερε όμως μαζί του αιματοχυσίες, εξωτερικούς και εμφύλιους πολέμους, αφού η εξάπλωση του έθνους-κράτους στο εθνολογικό μωσαϊκό της ανατολικής Ευρώπης σήμανε επίσης την εμφάνιση της μειονότητας ως σύγχρονου πολιτικού προβλήματος.¹⁵²

¹⁴⁹ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία. 1789-1945. Από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2001, σ.303

¹⁵⁰ Θάνος Βερέμης, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Εκδ. Άντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986, σ.47

¹⁵¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη. Από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδ. Ποιότητα, β' έκδοση, Αθήνα, 2008, σ.149

¹⁵² Mark Mazower, *Σκοτεινή Ηπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σ.66

Οι συνασπισμοί των κρατών, όπως δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη τις παραμονές του πολέμου (1914)

Department of History, United States Military Academy.

Διαθέσιμο στο www.el.wikipedia.org. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Τα όσα εκτυλίχθηκαν στο πεδίο των μαχών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν πραγματικά δραματικά. Τα αντιπολεμικά κινήματα, απόρροια του αιματηρότατου λεγόμενου Μεγάλου Πολέμου, κορυφώθηκαν μέσα στο 1918. Τον Ιανουάριο του 1918, εντός εβδομάδων από την κατάληψη των Χειμερινών Ανακτόρων και ενώ οι Μπολσεβίκοι προσπαθούσαν απεγνωσμένα να διαπραγματευθούν την ειρήνη με τον προελαύνοντα γερμανικό στρατό με κάθε τίμημα, ένα κύμα μαζικών πολιτικών απεργιών και αντιπολεμικών διαδηλώσεων σάρωσε την Κεντρική Ευρώπη, ξεκινώντας από τη Βιέννη και, διαμέσου της Βουδαπέστης και των τσεχικών περιοχών της Γερμανίας, κορυφώθηκε στην εξέγερση των ναυτών του στόλου της Αυστροουγγαρίας στην Αδριατική.¹⁵³ Ο πόλεμος, τελικώς, τερματίζεται το 1918, περίπου τέσσερα χρόνια έπειτα από την έναρξή του, με νίκη της Entente και των συμμάχων της έναντι των Κεντρικών Δυνάμεων και των δικών της συμμάχων. Για τους φιλελεύθερους, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ήταν εν πολλοίς απόρροια των εγωιστικών και

¹⁵³ Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων*, σ.94

λανθασμένων υπολογισμών των αυταρχικών ηγετών των μιλιταριστικών καθεστώτων που συμμετείχαν στη σύρραξη, ιδιαίτερα δε αυτών της Γερμανίας και της Αυστρίας.¹⁵⁴

Οι ανθρώπινες θυσίες τόσο για τους νικητές, όσο και για τους ηττημένους ήταν πραγματικά ανυπολόγιστες. Επιστρατεύτηκαν πάνω από 65 εκατομμύρια στρατιώτες. Από αυτούς πάνω από 10 εκατομμύρια σκοτώθηκαν και περίπου 20 εκατομμύρια τραυματίστηκαν στο πεδίο των μαχών. *Δυσκολότερο να υπολογιστεί είναι το ηθικό τίμημα του πολέμου. Η προβολή της νίκης ως υπέρτατου σκοπού που δικαιολογεί όλα τα μέσα υποβίβασε τις βασικές αξίες του Δυτικού πολιτισμού.*¹⁵⁵ Οι συνταγματικές αλλαγές που επέφερε ο τερματισμός του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν συνταρακτικές. *Τη στιγμή εκείνη του «θριάμβου της αστικής τάξης», το Παλαιό Καθεστώς (ancien regime) τελικά γκρεμίστηκε - σουλτάνοι, πασάδες, αυτοκράτορες και δούκες αποδυναμώθηκαν πλήρως. Πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρχαν μόνο τρία αβασίλευτα πολιτεύματα στην Ευρώπη: στα τέλη του 1918 είχαν γίνει δεκατρία. «Στα μάτια ενός Γουίλσον, ενός Λόντ Τζωρτζ, ενός Κλεμανσώ, ενός Μάζαρυκ, ενός Μπένες, ενός Βενιζέλου», έγραφε ένας Γάλλος σχολιαστής, «η φυγή του Κάιζερ Γουλιέλμου και η αποχώρηση του αυτοκράτορα Καρόλου συμπλήρωναν τη φυγή του Λουδοβίκου ΙΣΤ'... το 1918 ήταν ένα είδος ευρωπαϊκού 1792». Μετά την εντελώς απρόβλεπτη κατάρρευση των μεγάλων απολυταρχικών αυτοκρατοριών της Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας, της Γερμανίας των Χόντσολερν και της Οθωμανικής Τουρκίας, με τη συνθήκη ειρήνης του Παρισιού η κοινοβουλευτική δημοκρατία ενθρονίστηκε σε όλη την Ευρώπη.*¹⁵⁶

Η Ανακωχή του Μούδρου τον Οκτώβριο του 1918 τερμάτισε τις εχθροπραξίες στην Εγγύς Ανατολή. *Η Κωνσταντινούπολη καταλήφθηκε από συμμαχικά στρατεύματα. Μία γαλλική δύναμη κατέλαβε τη Συρία και την Κιλικία. Ιταλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στην Αιτάλεια και ελληνικά στη Σμύρνη. Η Αραβία αποσχίστηκε από την Τουρκία και αναγορεύτηκε σε βασίλειο της Αραβίας. Η Παλαιστίνη αποσπάστηκε από την Τουρκία από τους Βρετανούς, που την κατέλαβαν για τους «σιωνιστές». Η Μεσοποταμία ονομάστηκε βασίλειο του Ιράκ και τέθηκε υπό βρετανική εντολή.*¹⁵⁷ Πιο συγκεκριμένα, το Μάιο του 1919, οι σύμμαχοι αποφασίζουν

¹⁵⁴ Χρήστος Ζιώγας, *Διεθνής Τάξη: Θεωρίες Ηγεμονικής Σταθερότητας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Αθήνα, Ιούλιος, 2013, σ.141

¹⁵⁵ Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, σ.320

¹⁵⁶ Παρατίθεται στο Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος*, σ.24

¹⁵⁷ Edward Hale Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία. Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, μετάφρ.Ιωσήφ Γρηγόρης Κασσεσιάν, Εκδ.Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1997, σσ.210-211

να αποβιβαστούν ελληνικά στρατεύματα στη Σμύρνη. Η Συνθήκη των Σεβρών στις 28 Ιουλίου /10 Αυγούστου 1920, έρχεται προσωρινά να πραγματώσει τη λεγόμενη «Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», όπως αυτή ονομάστηκε. *Αρκετές εκφάνσεις του μεγαλοϊδεατισμού ήταν συντηρητικές ή αναστηλωτικές. Άλλες πάλι – προπαντός στην περίπτωση του Βενιζελισμού [...] σε όχι ασήμαντο μέτρο ριζοσπαστικές. Ο Βενιζέλος συνδύασε το όραμα της Ελλάδας των δύο ηπείρων και πέντε θαλασσών με το φιλελευθερισμό του (με το φιλελευθερισμό, όπως αυτός τον εννοούσε).*¹⁵⁸ Η συνθήκη αυτή, βεβαίως, ουσιαστικά παραχώρησε εντολή για το σαντζάκι της Σμύρνης στους Έλληνες, όχι όμως προς το παρόν και την παραχώρηση αυτού στην Ελλάδα.

Το 1920 ο Driault μας δίνει με ζωηρό λεξιλόγιο μία γλαφυρή εικόνα για το περίφημο Ανατολικό Ζήτημα: *Η ιστορία [...] του Ανατολικού ζητήματος έχει πάρει, ειδικά στις μέρες μας, έναν οικονομικό χαρακτήρα. Είναι μία μορφή του είδους εκείνου της ζωτικής αντιπαράθεσης, που φέρνει αντιμέτωπους ακόμη και συγγενικούς λαούς. Η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ αποκατέστησε το μεγάλο εμπορικό δρόμο της γηραιάς ηπείρου, που ενώνει τα 350 εκατομμύρια των Ευρωπαίων με τα 250 εκατομμύρια των Ινδών και τα 400 εκατομμύρια των Κινέζων, που φέρνει από τον Ειρηνικό στον Ατλαντικό, πάνω από τον παλιό κόσμο, όλα τα προϊόντα της καθημερινής μας ζωής. Η Αγγλία έχει καταλάβει τα καίρια σημεία στη Μεσόγειο, στην Ερυθρά Θάλασσα και στον Ινδικό ωκεανό. Η Γαλλία απ'τη μεριά της κατέχει τη βόρεια και νότια ακτή της Δυτικής Μεσογείου, έχει ισχυρά συμφέροντα και παραδόσεις στην Ανατολή και σκοπεύει να αξιοποιήσει τα πιο πρόσφατα συμφέροντά της στην Άπω Ανατολή. Η Ρωσία δε δεχόταν να μείνει αποκλεισμένη μέσα στις στέπες ή στις παγωμένες πεδιάδες του Βορρά· της χρειάζονται πάντα διέξοδοι σε ανοιχτές θάλασσες, στη Μεσόγειο, στον Ινδικό ή στον Ειρηνικό ωκεανό. [...] Η Ιταλία ξαναβρίσκει τις μνήμες της Βενετίας και του αρχαίου Ρωμαϊκού Κράτους. Στην πραγματικότητα, όλα τα κράτη της Ευρώπης έχουν ανάγκη να εξασφαλίσουν μία θέση σ'αυτή τη μεγάλη εμπορική αρτηρία. Γιατί φαίνεται πως όσα μείνουν έξω, θα πρέπει να παραιτηθούν από τη δυνατότητα να διαδραματίσουν ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα του μέλλοντος.*¹⁵⁹

.....

¹⁵⁸ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολυτάραχη εποχή του. Διαλογισμοί με πυξίδα την νηφαλιότητα*, Εκδ.Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2014, σ.441

¹⁵⁹ Driault, *Το Ανατολικό Ζήτημα*, σσ.84-85

Μικρασιατικός Πόλεμος και Μικρασιατική Καταστροφή.

Όχι πολύ καιρό μετά την υπογραφή της Ανακωχής του Μούδρου, ελληνικά στρατεύματα εγκαθίστανται, όπως προείπαμε, στη Σμύρνη, χρονικό σημείο σημαντικό και για τη διόγκωση του ήδη σχηματισμένου κεμαλικού κινήματος. Κατά την απόβασή τους στις μικρασιατικές ακτές δεν έλειψαν κάποια μεμονωμένα περιστατικά βίας τα οποία μας περιγράφει στα απομνημονεύματά του ο συνταγματάρχης Γονατάς: [...] ενώ η απόβασις των στρατευμάτων μας εγένετο εν πλήρει τάξει και εν μέσω ακράτου ενθουσιασμού του πολυπληθούς Ελληνικού πληθυσμού της Σμύρνης και των περιχώρων [...], μετά πλήρους σημαιοστολισμού της πόλεως και υπό τας επισήμους ευλογίας του Μητροπολίτου Σμύρνης Χρυσοστόμου, και ενώ τα συντάγματα έβαινον εις κατάληψιν των εκ των προτέρων καθωρισμένων θέσεων των, το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων, όταν έφθασεν εις την πλατείαν του Διοικητηρίου, εδέχθη πυκνά πυρά από το Διοικητήριον, το Αρχηγείον Χωροφυλακής, τους στρατώνας, τας φυλακάς, τα περίξ Τουρκικά σπίτια και από ένα Τουρκικόν Ξενοδοχείον. Την έκπληξιν και την πρώτην σύγχυσιν διεδέχθη η δράσις. Η αντίστασις κατεστάλη με αρκετάς εκατέρωθεν απωλείας και πολλάς συλλήψεις Τούρκων και την έξαψιν του φανατισμού εκατέρωθεν.¹⁶⁰

Η τουρκική αντίδραση δεν αργεί να εκδηλωθεί. Το κίνημα των κεμαλιστών με ηγέτη τους τον Kemal ισχυροποιείται σταδιακά ολοένα και περισσότερο στο εσωτερικό της Τουρκίας και τα υπολείματα των λεγόμενων νεότουρκων προσχωρούν σ' αυτό. Όταν το Μάρτιο του 1920 συμμαχικά στρατεύματα καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη, το κίνημα του Κεμάλ αρχίζει να αποκτά καινούργιους οπαδούς. Η κατάληψη της έδρας του σουλτάνου επιβεβαιώνει τα όσα ισχυριζόταν ο Μουσταφά Κεμάλ: ότι ο σουλτάνος ήταν δέσμιος των Μεγάλων Δυνάμεων και δεν μπορούσε να προσφέρει ουσιαστική βοήθεια στις εθνικές επιδιώξεις των Τούρκων. Το γεγονός αυτό αυξάνει το κύρος του Κεμάλ ο οποίος στις 10/23 Απριλίου 1920 διορίζεται πρόεδρος της προσωρινής κυβερνήσεως που σχηματίσθηκε από την Α' Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία συνήλθε την ίδια ημέρα στην Άγκυρα.¹⁶¹

Στο μεταξύ, στις 7 Ιουνίου 1920, αποστέλλεται διαταγή για προετοιμασία γενικής προέλασης του ελληνικού στρατού προς την ενδοχώρα. Καίτοι η ημέρα επιθέσεως είναι θέμα απολύτως εμπιστευτικόν, ήτο τοιαύτη η κίνησις εν Αιδινίω, ώστε όλοι οι κάτοικοι εγνώριζον ότι επρόκειτο περί επικειμένης επιθέσεως. Η απόφασις της

¹⁶⁰ Στυλιανός Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά. Εκ του στρατιωτικού και πολιτικού δημοσίου βίου του από του 1897 μέχρι του 1957*, Αθήνα, 1958, σ.118

¹⁶¹ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, σ.105

επιθέσεως ήτο αποτέλεσμα γενικής συσκέψεως Αγγλίας, Γαλλίας, και Ιταλίας μετά των στραταρχών των και του Βενιζέλου, καθ'ην είχαν καταλήξει ότι δεν υπήρχε άλλος τρόπος επιβολής των όρων της ειρήνης εις την Τουρκίαν, παρά μόνον διά της βίας. Ταυτοχρόνως όμως διεπιστούτο ότι ουδεμία των Μεγάλων Δυνάμεων ήτο διατεθειμένη να αναλάβη ταύτην. [...] Ο Βενιζέλος τότε προέτεινεν όπως την εκστρατείαν κατά της Τουρκίας (ιδιαιτέρως κατά Κεμάλ, εις ουδένα υποτασσομένου) την αναλάβη μόνος ο ελληνικός στρατός. Την πρότασιν απεδέχθησαν οι σύμμαχοι, με την ρητήν δήλωσιν ότι ουδεμία ενίσχυσις πρέπει να αναμένεται παρ'αυτών.¹⁶²

Μέσα σε μικρό σχετικά διάστημα ο ελληνικός στρατός προελαύνει νικηφόρα μέσα από την κοιλάδα του Μαιάνδρου και καταλαμβάνει το Ναζλή (Nazilii). Πιο βόρεια ο στρατός προελαύνει προς τον Πάνορμο. Τον Ιούλιο του 1920 η Α' Στρατιά επιχειρεί ακόμη πιο ανατολικά του Ναζλή και φθάνει έως το Σαρακιοί (Saraykoy). Λίγες ημέρες αργότερα καταλαμβάνεται η Φιλαδέλφεια (Alahesir) και το Ουσάκ (Usak). Την μεσημβρίαν της 13ης Δεκεμβρίου 1920 ελήφθη εμπιστευτική διαταγή της Στρατιάς, δι'ης μας εγνώριζεν ότι το Σώμα Στρατού Σμύρνης θα προελάση προς διασκορπισμόν των συγκεντρωμένων έναντι αυτού κεμαλικών δυνάμεων, και ότι το Α' Σώμα Στρατού έδει προς παρεμπόδισιν ενισχύσεως των κεμαλικών εξ Αφιόν-Καρά-Χισάρ και Κιουτάχειας να προελάση μέχρι Μπανάζ και μέχρι Χαν.¹⁶³ Στο μεταξύ, μέσα στο 1920 δημιουργείται αρμενικό κράτος, όμως για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, καθώς όχι πολύ καιρό αργότερα, συντρίβεται από κεμαλικές και μπολσεβικικές δυνάμεις. Το Μάρτιο του 1921 το ελληνικό στρατηγείο μεταφέρεται πλέον στο Αφιον-Καρά-Χισάρ (Afyonkarahisar).

Η ιδέα προέλασης των ελληνικών στρατευμάτων ακόμη πιο ανατολικά της γραμμής Eskisehir – Kutahya – Afionkarahisar αρχίζει να συζητιέται στην Αθήνα. Φαίνεται ότι η Κυβέρνησις ηρώτησε την Στρατιάν εάν δύναται να εξασφαλίση το ήδη κατεχόμενο μέτωπον δι'ολιγωτέρων δυνάμεων, ώστε να απολυθούν μερικά κλάσεις, ή άν είναι πρωτιμότερον να γίνη προέλασις προς Άγκυραν, με την ελπίδαν να συνθηκολογήση ο Κεμάλ, άλλως να καταστρέψωμεν όλας τα συγκοινωνίας του, ώστε να μη δύναται να επιχειρήση σοβαράν εναντίον μας επίθεσιν. Ερρίφθη προς στιγμήν και η παράτολμος γνώμη, την οποίαν απεδέχθη και ο παρά τη Στρατιά Άγγλος σύνδεσμος, να καταλάβωμεν όλην την Μ. Ασίαν με οροθετικήν γραμμήν από των εκβολών του Φιλίου ποταμού εις την Μαύρην Θάλασσαν, ανατολικώς

¹⁶² Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σσ.140-141

¹⁶³ Ο.π., σ.154

Ποντοηρακλείας, μέχρι ανατολικάς της Αταλλείας εις το Αιγαίον. Ήτο μιν μήκους 500 χιλιομέτρων, αλλά είχε λίμνας και όρη, τα οποία περιόριζον κατά πολύ τα φυλακτέα νέα σύνορα. Η Κωνσταντινούπολις με τα Στενά θα απετέλουν αυτόνομον κράτος υπό την Αγγλίαν. Την 29ην Ιουλίου 1921 ελήφθη η οριστική περί προελάσεως διαταγή. Να φθάσωμεν μέχρις Αγκύρας και να επανέλθωμεν καταστρέφοντες την σιδηροδρομικήν γραμμήν και το υλικόν ως και τα εργοστάσια αυτής.¹⁶⁴

Πράγματι, στις 5 Αυγούστου 1921, τα ελληνικά στρατεύματα φθάνουν και διασχίζουν τον ποταμό Σαγγάριο κατευθυνόμενα προς την Άγκυρα. Εκεί διεξάγεται μία πολύ σημαντική στρατιωτική αναμέτρηση. Γι' αυτήν, μάλιστα, λέγεται ότι ήταν η μεγαλύτερη σε διάρκεια μάχη της Ιστορίας.¹⁶⁵ Από εδώ και πέρα, σταδιακά, θα γραφτεί η αρχή της ήττας του ελληνικού στρατού από εκείνον των κεμαλιστών.

Λαϊκή εικόνα της εποχής που εικονίζει τη Μάχη του Σαγγάριου

Karl Haupt – Scanned from book. Διαθέσιμο στο www.el.wikipedia.org. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Η έναρξη της ελληνικής υποχώρησης από τα τέλη Αυγούστου 1921 ήταν σχεδόν αναπόφευκτη. Η γραμμή του στρατιωτικού μετώπου ήταν εξαιρετικά

¹⁶⁴ Ό.π., σ.171

¹⁶⁵ David Hotham, *Οι Τούρκοι*, μετάφρ.-επιμ.Ελένη Ταμβάκη, Εκδ.Ι.Φλωρος, Αθήνα, 1986, σ.49

εκτεταμένη και το ηθικό των στρατιωτών ολοένα και χαμηλότερο από τις συνεχείς μάχες. *Ο εχθρός ανελάμβανε πλέον την πρωτοβουλία. Τολμηρός και γνώστης του εδάφους και άριστα πληροφορημένος παρά των ομοφύλων του ήρχισε κινούμενος εις μεγάλα βάθη, απειλών σοβαρώς τας συγκοινωνίας μας. [...] Οι κάτοικοι, νομοταγείς έως τώρα, φεύγουν ήδη επί τη προσεγγίσει των στρατευμάτων μας και είναι μανιώδεις εναντίον μας.*¹⁶⁶ Ο Βασιλιάς αναχωρεί από το μέτωπο για την Αθήνα. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων στρατιωτών σταδιακά συλλαμβάνεται. Η κατάσταση είχε αντιστραφεί.

Παράλληλα με το στρατιωτικό μέτωπο, οι κεμαλιστές προχωρούν και σε διπλωματικές επαφές όλο αυτό το διάστημα. *Η υποστήριξη που πρόσφεραν στον Κεμάλ η Ιταλία, η Γαλλία και η Σοβιετική Ρωσία ήταν σημαντική. Η Ιταλία στις 22 Ιουλίου 1920 προχώρησε στην καταγγελία της ελληνοϊταλικής συνθήκης που είχε υπογραφεί ένα χρόνο νωρίτερα (Συμφωνία Βενιζέλου – Τιτόνι). Η Γαλλία στις 20 Μαΐου 1920 υπέγραψε στην Άγκυρα ανακωχή με τον Κεμάλ, βάσει της οποίας τερματιζόνταν οι εχθροπραξίες στην Κιλικία. Η ΕΣΣΔ αν και απομονωμένη διπλωματικά πρόσφερε ουσιαστική βοήθεια στον Τούρκο ηγέτη. Τον Αύγουστο 1920 υπογράφηκε ρωσοτουρκική συμφωνία η οποία αναφερόταν στη συνεργασία των δύο κρατών που στόχευε στο να διαλύσει τους αρμένιους αυτονομιστές του Καυκάσου. Εκτός αυτού τα Σοβιέτ παραχώρησαν στον Κεμάλ ηθική και υλική βοήθεια, σε όπλα και πολεμοφόδια.*¹⁶⁷ Για την ιταλική υποστήριξη στους κεμαλιστές σαφή αναφορά κάνει και ο Γονατάς: *[...] οι Ιταλοί υποβοηθούν τον επανεξοπλισμόν της Τουρκίας, διά να δυνηθή να μας πετάξει εκ Μικράς Ασίας. Έχομεν περί τούτου αναμφισβητήτους αποδείξεις, αλλ'εκρίθη σκόπιμον να αποφύγωμεν τας απ'ευθείας με την Ιταλίαν προστριβάς.*¹⁶⁸ Ο Kemal φαίνεται όλο αυτό το διάστημα να προσέδιδε μεγάλη σημασία στον προσεταιρισμό των Ρώσων. Μάλιστα, μέσα στο καλοκαίρι του 1920 πρότεινε στη Μόσχα τη θεσμοθέτηση διπλωματικών σχέσεων με την Άγκυρα, με τον Chicherin να εκφράζει την ικανοποίησή του για την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης της Άγκυρας.¹⁶⁹

Το τέλος στο μικρασιατικό πόλεμο γράφεται με την πυρπόληση της Σμύρνης στις 31 Αυγούστου 1922 και τις δραματικές ανθρώπινες απώλειες. *Η ακριβής εκτίμηση των ανθρώπινων απωλειών, μετά την κατάρρευση του Μετώπου και την*

¹⁶⁶ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σσ.178-179

¹⁶⁷ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, σσ.105-106

¹⁶⁸ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σ.120

¹⁶⁹ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.2

είσοδο του τουρκικού στρατού στη Σμύρνη (27/08/1922) είναι πολύ δύσκολη. Ωστόσο, σύμφωνα με σύγχρονες αξιόπιστες πηγές, είναι βέβαιο, κατ'αρχήν ότι οι περισσότεροι από τους 25.000 Αρμενίους της πόλης έχουν σκοτωθεί. Γενικότερα, όμως, οι νεκροί αυτής της πόλης και της γύρω περιοχής, Έλληνες και Αρμένιοι, υπολογίζονται σε πάνω από 100.000, σε διάστημα μικρότερο του μηνός.¹⁷⁰ Η νίκη των κεμαλιστών προκάλεσε αίσθηση στα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη. Οι Γάλλοι, μάλλον με κάποια δόση αυταρέσκειας, θεωρούσαν ότι είχαν ήδη προβλέψει τη συγκεκριμένη εξέλιξη. Οι Ρώσοι από την άλλη πλευρά αισθάνονταν και διατύπωσαν δημόσια μέσω του βρετανικού τύπου την πεποίθηση ότι τα κράτη της Entente ήταν υπεύθυνα για την τουρκική επιτυχία στο μικρασιατικό μέτωπο.¹⁷¹

Η ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης δεν αποτελούσε τον τελικό στόχο των κεμαλιστών. Οι τελευταίοι επιθυμούσαν να κατοχυρώσουν στη συνέχεια και την ανατολική Θράκη, να εξασφαλίσουν τον πλήρη έλεγχο των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων και να αναλάβουν τη διοίκηση της Κωνσταντινούπολης. Ο Poincare επισημαίνει στους Γάλλους αντιπροσώπους στο Λονδίνο, τη Ρώμη, την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη στις 29 Ιουλίου 1922 αυτή την πιθανότητα.¹⁷² Και, πράγματι, στις 13 Σεπτεμβρίου 1922 ο Kemal διατάζει τον Ismet να κατευθυνθεί με το Α' και Β' Σώμα Στρατού προς τα Στενά και την Κωνσταντινούπολη. Η απόφαση που είχαν πάρει οι Τούρκοι κατά την άφιξή τους στην περιοχή (στο Τσανάκαλλε) ήταν, όπως αναφέρεται, [...] να μην πυροβολήσουν πρώτοι. Αργότερα έγινε αντιληπτό ότι και οι Άγγλοι είχαν αποφασίσει να μην πυροβολήσουν αυτοί πριν από τους Τούρκους και, χωρίς να προκαλέσουν κάποια αιμαχία, να ηρεμήσουν την κατάσταση χωρίς να δημιουργηθεί κάποιο τετελεσμένο γεγονός.¹⁷³

Το Λονδίνο βρέθηκε προ σοβαρού διλήμματος. Τα Στενά εξυπηρετούσαν την ανατολική πολιτική του. Όμως, οι Βρετανοί ίσως να κινδύνευαν να βρεθούν στη δυσάρεστη θέση να υπερασπιστούν μόνοι τους τα Στενά από τις κεμαλικές στρατιωτικές δυνάμεις, εάν αυτές αποφάσιζαν να επιτεθούν, καθώς η ανταπόκριση των υπολοίπων ισχυρών ευρωπαϊκών δυνάμεων στη βρετανική πρόσκληση για

¹⁷⁰ Παρατίθεται στο Ευστάθιος Ευσταθίου Πελαγίδης, *Μικρασιατικός και Ποντιακός Ελληνισμός. Από την Αρχαιότητα μέχρι την Μικρασιατική Καταστροφή*, Εκδ. Αντ. Σταμούλη, Αθήνα, ειδική έκδοση για Τα Νέα "Ελληνες της Διασποράς", 2013, σ.84

¹⁷¹ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.17

¹⁷² *Documents Diplomatiques Français, 1922*, Ministère des Affaires Etrangères (Commission des Archives Diplomatiques), Tome II, 1er Juillet-31 Decembre, P.I.E. Peter Lang, Paris, 2008 (στο εξής DDF)

Poincare προς Γάλλους Αντιπροσώπους σε Λονδίνο, Ρώμη, Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Juillet, 29, 1922, σ.109 (μετάφραση δική μου)

¹⁷³ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.29

στρατιωτική υπεράσπιση της περιοχής ήταν μάλλον απογοητευτική. Η στάση της Γαλλίας φαίνεται σε κάποιο βαθμό να είχε διαφοροποιηθεί. Ο *Ferit Bey* με τηλεγράφημά του στις 15 Σεπτ.22 ενημέρωνε την κυβέρνηση για τις συζητήσεις που είχε με Γάλλους επισήμους για τα Στενά, την Κωνσταντινούπολη και τη Θράκη. Συμφωνήθηκε να μείνουν ανοικτά τα Στενά, η Γαλλία να μείνει ουδέτερη στην διάσκεψη, να προστατέψει τα συμφέροντα της Τουρκίας όπως μέχρι σήμερα. [...] Η Γαλλία, ως χερσαία δύναμη, ενδιαφερόταν περισσότερο όχι για το άνοιγμα των στενών στη ναυσιπλοΐα όσο για μία μεταβατική εξουσία, ενάντια στην αντίπαλό της Αγγλία, που θα διασφάλιζε τον δρόμο που ένωνε τη Γαλλία με την Ασία. Ισχυριζόταν εν τούτοις ότι η υπερβολική ενίσχυση της τουρκικής κυριαρχίας στα Στενά έθετε τα ζωτικά της συμφέροντα υπό περιορισμό.¹⁷⁴

"The tragedy of Greece" by Bernard Partridge

στο Punch, Ιανουάριος 31, 1923.

Διαθέσιμο στο www.mideastcartoonhistory.com

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Το ελληνικό προσφυγικό ρεύμα έχει ήδη ενταθεί. Στις 3 Οκτωβρίου 1922 συγκαλείται η διάσκεψη των Μουδανιών στην οποία καλούνται οι κεμαλιστές. Η ελληνική αποστολή φθάνει εκεί αφού η διάσκεψη είχε ήδη αρχίσει τις εργασίες της και βρίσκει το σχέδιο ανακωχής ήδη καταρτισμένο. Αυτό τελικώς υπογράφεται στις 12 Οκτωβρίου 1922, με πρόβλεψη για

ολοκλήρωση εντός δεκαπέντε ημερών της εκκένωσης της ανατολικής Θράκης από τον ελληνικό στρατό και την παράδοσή της στους Τούρκους.¹⁷⁵ Η επερχόμενη συνδιάσκεψη στη Λωζάννη ήταν, βεβαίως, αυτή η οποία αναμενόταν ότι θα οριστικοποιούσε συμβατικά όλα τα εκκρεμή ζητήματα στην ευρύτερη περιοχή...

¹⁷⁴ Παρατίθεται στο Ο.π., σ.33

¹⁷⁵ Για λεπτομέρειες βλέπε Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, σσ.115-116

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΕΝΟΨΕΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗΣ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

Η Ελλάδα προσφέρει ανταλλάγματα στη Σερβία.

Η ελληνική πλευρά δείχνει να είχε συνειδητοποιήσει αρκετά νωρίς την αξία των προκαταρκτικών συναντήσεων ενόψει της συνδιάσκεψης που θα διεξαγόταν στη Λωζάννη. Οι πρώιμες επαφές της ελληνικής ηγεσίας με κάποιες εκ των βαλκανικών κρατών, αλλά και με τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη ενδεχομένως να μπορούσαν να συνεισφέρουν στη δυναμική της χώρας στο τραπέζι των επερχόμενων κρίσιμων συνομιλιών στην ελβετική πόλη. Είναι αλήθεια ότι ο όρος προκαταρκτικές επαφές (preliminary meetings) μεταξύ των κρατών ίσως να είναι ολίγον παραπλανητικός, ίσως κάπως «χαλαρός» ως όρος, όσον αφορά τη σοβαρότητα αυτού του σταδίου των διεργασιών για το υπόλοιπο της διαδικασίας. “Δεν αποτελεί πραγματική διαπραγμάτευση αυτό που συμβαίνει κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης φάσης”: Αυτό θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος σε μία πρώτη, βιαστική αναμφίβολα, ανάγνωση του ερωτήματος περί της αξίας των προκαταρκτικών επαφών μεταξύ των κρατών. Όμως, οι προκαταρκτικές επαφές ως λειτουργία δεν είναι συνετό να θεωρούνται μονάχα ως συναντήσεις με σκοπό τη «χαλαρή», «ανέξοδη» διατύπωση και βολιδοσκόπηση των πρώτων εκατέρωθεν απόψεων και θέσεων μεταξύ των εκπροσώπων των κρατών. Στην πραγματικότητα, αυτό το στάδιο της διαπραγμάτευσης κρύβει πολλές εποικοδομητικές ευκαιρίες, αναλόγως και της διαχειριστικής ικανότητας των εκπροσώπων που συμμετέχουν στο στάδιο αυτό. Οι προσεκτικά σχεδιασμένες κινήσεις κατά τη συγκεκριμένη φάση μπορούν να ανοίξουν το δρόμο για το στάδιο των κύριων διαπραγματεύσεων.¹⁷⁶ Στην

¹⁷⁶ Οι προκαταρκτικές επαφές έπονται του σταδίου των προδιαπραγματεύσεων και υπεισέρχονται περισσότερο στην ουσία των ζητημάτων. Το στάδιο της προδιαπραγμάτευσης δεν υπεισέρχεται τόσο στην ουσία των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων, αλλά αναλώνεται καταρχήν στη συμφωνία επί της ανάγκης για διαπραγμάτευση, στην προσπάθεια συμφωνίας ως προς την ατζέντα των επερχόμενων συνομιλιών και στον τρόπο με τον οποίο θα διεξαχθούν οι συνομιλίες από διαδικαστικής άποψης. Βλέπε περισσότερα για το στάδιο της προδιαπραγμάτευσης στο Berridge, *Διπλωματία*, σσ.61-84. Πέραν των παραπάνω στόχων, επισημαίνεται ότι το στάδιο της προσέγγισης – προδιαπραγμάτευσης

περίπτωσή μας, η Αθήνα επιχείρησε να προσεγγίσει ενεργά το Βελιγράδι προ της συνόδου της Λωζάννης. Μία πρόωμη συμφωνία συμμαχίας μεταξύ των δύο θα ισχυροποιούσε σημαντικά την Αθήνα ως σημαντική εισροή για την επερχόμενη κύρια συνδιάσκεψη. Τα μέρη με κοινά ενδιαφέροντα, όταν συντάσσονται, πετυχαίνουν καλύτερα αποτελέσματα. Η ευθυγράμμιση στις πολυμερείς διαπραγματεύσεις αποτελεί μία σημαντικότερη συνισταμένη. Βεβαίως, όταν το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα λύνεται, η συμμαχία συχνά εξασθενεί, πιθανόν μάλιστα και να διαλυθεί.¹⁷⁷

Σημαντικό ρόλο κατά τις προκαταρκτικές επαφές των κρατών σε ένα υπό διαπραγμάτευση ζήτημα παίζουν τα ανταλλάγματα. Εδώ η προσοχή πρέπει να εστιάζεται στο εξής: Το κράτος το οποίο επρόκειτο να εισέλθει σε προκαταρκτικές επαφές, οφείλει να προκαθορίσει δύο ζητήματα: 1. Τα σημεία τα οποία ενδεχομένως θα μπορούσε να προσφέρει υπό τη μορφή ανταλλαγμάτων προς την απέναντι πλευρά. 2. Τα σημεία τα οποία ενδεχομένως να της προσφερθούν και τα οποία θα μπορούσε πράγματι το ίδιο να αποδεχθεί ως ικανοποιητικά ανταλλάγματα για τη σύναψη συμμαχίας. Τα διάφορα κρατικά κέντρα λήψης των αποφάσεων είναι σημαντικό να έχουν προκαθορίσει εκείνα τα σημεία με τη βοήθεια των οποίων θα δύναται να ενεργοποιηθεί η τακτική των ανταλλαγμάτων. Γενικότερα, μία ομάδα πρέπει να προετοιμαστεί καλά πριν αναχωρήσει για τον τόπο διεξαγωγής μίας διαπραγμάτευσης είτε διακρατικής, είτε άλλης μορφής. Στις προπαρασκευαστικές αυτές συναντήσεις η διαπραγματευτική ομάδα θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να προσπαθήσει να προσδιορίσει και τις θέσεις και τα βαθύτερα συμφέροντα της άλλης πλευράς. Εξάλλου, όπως σημειώνεται, *ως μέρος της προετοιμασίας, η ομάδα πρέπει να επιδοθεί σε εικονικές διαπραγματεύσεις και σε παιχνίδια ρόλων, ώστε να προβλέψει τις διαπραγματευτικές συνθήκες.*¹⁷⁸

αποσκοπεί στη δημιουργία ενός καλού κλίματος μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών και συμπεριλαμβάνει μεταξύ άλλων μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης, διερευνητικές συναντήσεις σε ανεπίσημο επίπεδο, δημιουργία συνθηκών αλληλεξάρτησης, κοινά προγράμματα σε διάφορους τομείς δραστηριότητας, προετοιμασία του εσωτερικού των χωρών για την αποδοχή μίας (πιθανής) επίλυσης, αλλαγή στα στερεότυπα της κοινής γνώμης, κ.α. Βλέπε περισσότερο στο Χρήστος Ροζάκης, «Τα διδάγματα της διεθνούς διαπραγματευτικής εμπειρίας και οι ελληνο-τουρκικές σχέσεις», στο Ομάδα Διαχείρισης Συγκρούσεων του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, *Συγκριτικές Ειρηνευτικές Διαδικασίες. Μία ανάλυση των διαδικασιών διαπραγμάτευσης και συμφιλίωσης*, μετάφρ. Αριάδνη Αλαβάνου, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2001, σσ.13-15

¹⁷⁷ Jeffrey T. Polzer, Elizabeth A. Mannix, Margaret A. Neale, «Interest Alignment and Coalitions in Multiparty Negotiation», *Academy of Management Journal*, Vol. 41, No. 1., (1998), σσ.42-43 (μετάφραση δική μου)

¹⁷⁸ Τζεσουόλντ Γ. Σαλακιούζ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, μετάφρ. Δημήτρης Α. Γεωργίου, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2002, σσ.52-53

Η Ελλάδα, στην περίπτωση μας, φαίνεται να είχε προετοιμαστεί αρκετά καλά και να είχε προκαθορίσει τα προσφερόμενα ανταλλάγματα προς τη σερβική πλευρά, με σκοπό να πετύχει την υποστήριξή της στην επερχόμενη συνδιάσκεψη. Και, μάλιστα, έσπευσε αρκετά γρήγορα να τα προτείνει: Εμπορικές διευκολύνσεις στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της διαπραγματευσης υπάρχουν κάποιοι γενικοί κανόνες σχετικά με τις παραχωρήσεις. Θα πρέπει, σύμφωνα με τον Oliver, να ανταλλάσσετε τις παραχωρήσεις με δυστοκία, και μία μία. Κάνει τον άλλο να σκεφτεί πως έχουμε φτάσει στα χαμηλότερα όριά μας. Πρέπει να αποφεύγουμε τις μεγαλύτερες παραχωρήσεις, καθώς προχωρούν οι διαπραγματεύσεις. Στην ουσία, κάθε διαπραγμάτευση πρέπει να είναι μικρότερη από την προηγούμενη. Αυτό σημαίνει, βέβαια, πως έχουμε κάνει εκ των προτέρων έναν κατάλογο με τις πιθανές παραχωρήσεις. Ήδη ξέρουμε ποιες είναι οι πρώτες στον κατάλόγό μας και τις παρουσιάζουμε μία μία και σιγά σιγά. Μην αναφέρετε, φυσικά, στην άλλη πλευρά πως υπάρχουν κι άλλες, διαφορετικά θα σας πιέσει για περισσότερες.¹⁷⁹

Η προσπάθεια για επίτευξη συμμαχίας με το Βελιγράδι λίγο πριν τη Λωζάννη φαίνεται, πάντως, έως έναν βαθμό, να «υποχρέωνε» την Αθήνα να προχωρήσει σε σημαντικές παραχωρήσεις ως προς το καθεστώς της σερβικής διαμετακόμισης στο μεγάλο ελληνικό λιμάνι της βόρειας Ελλάδας. Ας μην ξεχνούμε ότι το Βελιγράδι στο εσωτερικό του αντιμετώπιζε αρκετά πολιτικά προβλήματα. Αυτά, ως εισροές στη διαμόρφωση της κατεύθυνσης της εξωτερικής του πολιτικής, θεωρούμε ότι λειτουργούσαν ως πιεστικά διαπραγματευτικά «βαρίδια». Συγκεκριμένα, στη χώρα εγκαθιδρύεται από το Νοέμβριο του 1920 συνταγματική μοναρχία. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της διοίκησης ήταν αρκετά έντονος. Οι Σέρβοι επιχειρούσαν να αντιμετωπίσουν τις ολοένα αυξανόμενες εσωτερικές αντιδράσεις με διάφορα μέτρα τα οποία φαίνεται να έπληξαν τα δικαιώματα ακόμη και των ίδιων των Σέρβων πολιτών. Ο εθνικός ανταγωνισμός μεταξύ των Κροατών και των Σέρβων είχε κορυφωθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ήταν σαφές ότι, παρά τις προσδοκίες ορισμένων διανοουμένων και πολιτικών ηγετών, η γιουγκοσλαβική εθνότητα δεν είχε γίνει πραγματικότητα. Άλλωστε ο εθνικός ανταγωνισμός μεταξύ των Σέρβων και των Κροατών έφτανε στο σημείο να παραλύει το κράτος.¹⁸⁰ Το Βελιγράδι εξαιτίας αυτών των εσωτερικών εντάσεων πιθανώς να επιζητούσε ορισμένες επιτυχίες στο διεθνές πεδίο δράσης. Τα εμπορικά προνόμια στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης θα μπορούσαν να

¹⁷⁹ Oliver, *Πώς να Διαπραγματεύεστε Αποτελεσματικά*, σ.55

¹⁸⁰ Ειρήνη Λαγάνη, «Σερβία και Σέρβοι», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδ.Γνώση, Αθήνα, 1995, σ.439

αποτελούν μία τέτοια επιτυχία με εσωτερικούς αποδέκτες. Στο συγκεκριμένο σημείο μπορούμε να αναλογιστούμε πώς οι εισροές μίας κρατικής μεταβλητής/συνιστώσας, στο εσωτερικό του Βασιλείου της Σερβίας-Κροατίας-Σλοβενίας, πιθανότατα να μπορούσαν να επηρεάσουν την εξαρτημένη μεταβλητή της διαπραγμάτευσης στο πεδίο της κατεύθυνσης και των αποφάσεων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Θα μπορούσαμε, μάλιστα, να υποψιαστούμε ότι ένας ηγέτης που αντιμετωπίζει αυξημένα προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας του, ενδεχομένως να απαιτεί πολλά περισσότερα σε μία διακρατική διαπραγμάτευση, με την ελπίδα ότι τα περισσότερα (αναμενόμενα) κέρδη για τη δική του χώρα θα βελτιώσουν αισθητά το πολιτικό προφίλ του στην εσωτερική πολιτική σκηνή.

Η ελληνική πρόταση προς το Βελιγράδι έμοιαζε, λοιπόν, να είναι αρκετά ελκυστική: Άμεση ενεργοποίηση, μετά από επικύρωση, της ελληνογιουγκοσλαβικής σύμβασης του Μαΐου του 1914. Η σύμβαση αυτή προέβλεπε την εγκαθίδρυση σερβικής ζώνης ελεύθερου εμπορίου στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Επίσης, προβλεπόταν η σύναψη νέας εμπορικής συνθήκης μεταξύ των δύο κρατών. Ως προς τα πρόσωπα, ο Νικόλαος Πολίτης (εξέχων διπλωμάτης και ένα από τα κεντρικά πρόσωπα στις γενικότερες διεργασίες της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου) ήταν αυτός που διαπραγματεύτηκε με τους αξιωματούχους της άλλης πλευράς τα πιθανά εμπορικά προνόμια επί ελληνικού εδάφους, με στόχο της Αθήνας την εξασφάλιση της σερβικής φιλίας.¹⁸¹ Όπως και να έχει, η προς το παρόν χλιαρά θετική στάση του Βελιγραδίου θα έπρεπε με κάποιο τρόπο να μετασχηματισθεί σε ενεργό και δυναμική υποστήριξη των ελληνικών θέσεων στο τραπέζι της επερχόμενης κρίσιμης συνόδου μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Θα τα κατάφερνε άραγε η Αθήνα να πείσει το Βελιγράδι ενόψει Λωζάννης; Σε κάθε περίπτωση, θεωρούμε χρήσιμο να τονίσουμε ότι η επίτευξη συμμαχιών, σε όλα τα στάδια μίας διαπραγμάτευσης (και διαμέσου των ανταλλαγμάτων) δεν θα πρέπει να επιχειρείται με σκοπό την αμετροεπή υπεροχή έναντι ενός τρίτου μέρους της διαπραγμάτευσης, αλλά με σκοπό την «αναχαίτιση» αυτού του τρίτου μέρους αυτής σε συνθήκες διαπραγματευτικής ανισορροπίας, με την Αθήνα σωστά να αντιλαμβάνεται μία τέτοια πιθανότητα και ορθώς να λαμβάνει τα μέτρα της.

.....

¹⁸¹ Παρατίθεται στο Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Η Δυτική Θράκη στην Εξωτερική Πολιτική της Βουλγαρίας. Το Ζήτημα της Βουλγαρικής Οικονομικής Διεξόδου στο Αιγαίο (1919 - 1923)*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1997, σσ.255-256

Η Βουλγαρία συγκεκριμενοποιεί την ατζέντα της.

Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός

Stambolijski, ο οποίος και επρόκειτο να εκπροσωπήσει τη χώρα του στην επικείμενη συνδιάσκεψη, τόσο σε δημόσιες ομιλίες του, όσο και σε κατ'ιδίαν προκαταρκτικές επαφές του, επιχείρησε από την πλευρά του να συγκεκριμενοποιήσει τις θέσεις της χώρας του ενόψει Λωζάννης. Δεν υπάρχει αμφιβολία, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, ότι εκείνο το κράτος το οποίο θα καταφέρει να ελέγξει την ατζέντα των θεμάτων μίας επικείμενης διαπραγματεύσεως, αποκτά σημαντικό πλεονέκτημα κατά την τέλεση αυτής, φέρνοντας κατ'αυτόν τον τρόπο σε κάπως δύσκολη θέση το έτερο μέρος/μέρη. Είχε, όμως, στην πραγματικότητα η Σόφια τις δυνατότητες να επιβάλλει τη δική της ατζέντα; Όπως και να έχει ο Stambolijski το επιχείρησε. Σε δημόσια ομιλία του στην πόλη Sabranje (όπως αυτή καταγράφεται μεταξύ άλλων και σε αρχείο του Foreign Office) δήλωνε τα εξής: [...] *ελπίζουμε πως η Τουρκία δεν θα απαιτήσει τίποτε περισσότερο από την αυτονομία της δυτικής Θράκης, η οποία θα είναι αποδεκτή από εμάς. Οι Έλληνες πρέπει να παραιτηθούν από το όνειρο της ανασύστασης της βυζαντινής αυτοκρατορίας και να μην καταχραστούν μίας λωρίδας εδάφους που είναι ζωτικής σημασίας για τη Βουλγαρία. Η έξοδος στο Αιγαίο είναι για μας αναγκαία και πρέπει να μας δοθεί.*¹⁸² Η λέξη-κλειδί των δηλώσεων Stambolijski είναι η λέξη “αυτονομία” της δυτικής Θράκης. Οι διεκδικήσεις που τίθενται πρώιμα, ακόμη και αν δεν διακρίνονται για το δίκαιο του χαρακτήρα τους, τείνουν να πιέζουν την απέναντι πλευρά. Στην περίπτωση που μελετούμε, ο πόλεμος δημόσιων δηλώσεων ενόψει Λωζάννης δεν θα αργούσε να ξεκινήσει... Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να επισημανθεί ότι *η βαθύτερη μελέτη των κάθε είδους κυβερνητικών και ανεπίσημων δηλώσεων της άλλης πλευράς μπορεί να βοηθήσει τον διαπραγματευτή ώστε να προβλέψει τη διαπραγματευτική στρατηγική της και, κυρίως, να διαχωρίσει τις θέσεις αυτές σε διαπραγματεύσιμες και μη.*¹⁸³

Εξάλλου, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός, στην ομιλία του στη Sabranje, δήλωνε ότι *οποιαδήποτε δύναμη αντιταχθεί στην έξοδό μας στο Αιγαίο θα είναι εχθρός μας.*¹⁸⁴ Χρησιμοποιώντας, όπως φαίνεται, τη φράση “θα είναι εχθρός μας” ο Stambolijski ενδεχομένως να επιθυμούσε να εμφανιστεί κάπως έμμεσα απειλητικός προς τις ηγεσίες κάποιων από τα υπόλοιπα συμμετέχοντα κράτη, υπαινισσόμενος ζητήματα

¹⁸² Παρατίθεται στο Ό.π., σσ.190-191

¹⁸³ Βαλινάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, σ.38

¹⁸⁴ Παρατίθεται στο Παξίμαδοπούλου-Σταυρινού, *Η Δυτική Θράκη στην Εξωτερική Πολιτική της Βουλγαρίας*, σ.190

σταθερότητας στην περιοχή εφόσον δεν ικανοποιούνταν οι βουλγαρικές θέσεις στις επερχόμενες κύριες διαπραγματεύσεις και προφανώς με σκοπό να τα πιέσει. Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός ασκεί, βεβαίως, στη συγκεκριμένη περίπτωση πολιτική ρίσκου, για ένα αίτημα, μάλιστα, που δεν ήταν ούτε ιστορικά, ούτε εθνολογικά δίκαιο. Η στρατηγική των απειλών είναι ακραία τακτική και ως τέτοια δεν την προτείνουμε σε καμία περίπτωση στις διαπραγματεύσεις. Πάντως, εάν υπάρχουν λίγες πιθανότητες να αποδειχθεί κάπως αποτελεσματική, αυτές βασίζονται στην περίπτωση που θίγουν ζωτικά συμφέροντα της άλλης πλευράς. Τότε, προφανώς, μπορεί να πεισθεί ο δέκτης των «υπαινιγμών» ότι το να συμφωνήσει ή να υποχωρήσει είναι η καλύτερη λύση που του έχει απομείνει. Σημαντική πτυχή των απειλών είναι εκείνη της αξιοπιστίας τους. *Η αξιοπιστία αυτή πρέπει να είναι τριπλή: τεχνική, δηλ. να υπάρχουν τα μέσα για να μπορεί να πραγματοποιηθεί η απειλή, ψυχολογική, δηλ. να είναι για τον απειλούντα συμφέρουσα η πραγματοποίησή της [...], και να την δεχθεί ως τέτοια (δηλ. ως τεχνικά και ψυχολογικά αξιόπιστη) η άλλη πλευρά.*¹⁸⁵

Στην περίπτωσή μας, ο Stambollijski ενδεχομένως να ήθελε, επιπλέον, να αποκλείσει το ενδεχόμενο να θεωρηθεί από το εσωτερικό της χώρας του ως μειοδότης ή άτολμος. Οι «υπαινιγμοί» του δηλαδή δεν αποκλείουμε να είχαν διπλή στόχευση, όχι μόνο στο εξωτερικό πεδίο, αλλά και στην εσωτερική σκηνή. Σε μία τέτοια περίπτωση ο επικεφαλής σε μία διαπραγμάτευση εμφανίζεται στο δημόσιο λόγο του με κάπως επιθετικό τόνο προς τους «κακόβουλους» ομολόγους των αντίπαλων χωρών οι οποίοι τόσο τον «κατατρέχουν» και τον «υπονομεύουν» στις διαπραγματεύσεις. Παρουσιάζει εαυτόν ως σκληρό διαπραγματευτή και εγγυητή της ανυποχωρησίας της χώρας του στις διεργασίες. Εκπληκτικό είναι το γεγονός ότι εάν ο διαπραγματευτής, γενικότερα, δεν διαθέτει τη φήμη του οργισμένου εχθρού έναντι της απέναντι πλευράς, τότε πιθανότατα να αντιμετωπισθεί με καχυποψία στο εσωτερικό της χώρας του.¹⁸⁶ Και αυτό, ακόμη και εάν διαθέτει στην πραγματικότητα την ικανότητα αποτελεσματικής διαπραγμάτευσης. Σχετικά με το ζήτημα σημειώνεται ότι [...] η φήμη του λαύρου αντικομμουνιστή ήταν ένα μεγάλο πλεονέκτημα για τον πρόεδρο Νίζον, στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Κι αυτό γιατί θεωρούσε απαραίτητο να αποκαταστήσει τις σχέσεις με την κομμουνιστική Κίνα, να βελτιώσει τις σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, να επιστρέψει την Οκινάουα στην

¹⁸⁵ Βαληνάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, σ.32

¹⁸⁶ Berridge, *Διπλωματία*, σ.65

*Ιαπωνία και να εγκαταλείψει το Νότιο Βιετνάμ - πολιτικές που αποτελούσαν ανάθεμα για τους συντηρητικούς.*¹⁸⁷

Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι ο Stambolijski διέθετε από καιρό πολλούς πολιτικούς εχθρούς στο εσωτερικό της χώρας. Το γεγονός ότι είχε υπογράψει τη Συνθήκη του Νεϊγί τον είχε καταστήσει κόκκινο πανί στους Βούλγαρους εθνικιστές. Επίσης, η λεγόμενη Πορτοκαλιά Φρουρά, το παραπολιτικό όργανο της Βουλγαρικής Αγροτικής Εθνικής Ένωσης του Stambolijski, φαίνεται να προέβη σε ορισμένες επιθετικές ενέργειες εναντίον των αστικών κομμάτων της χώρας, των κομμουνιστών, καθώς επίσης και εναντίον των στρατιωτικών αυτής.¹⁸⁸ Άρα, η αυτονόητη υποστήριξη της αντιπολίτευσης, καθώς και των απλών πολιτών, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε, την περίοδο της Λωζάννης, να θεωρηθεί εξαρχής δεδομένη και ως αρνητικού χαρακτήρα παρεμβαίνουσα εισροή του 2ου επιπέδου ανάλυσης πιθανώς να μπορούσε να προκαλέσει μείωση της διαπραγματευτικής ισχύος της Βουλγαρίας στην επικείμενη συνδιάσκεψη. Παρόλα αυτά, είναι ανάγκη να επισημάνουμε ότι η βουλγαρική κάθοδος στο Αιγαίο ως επιθετικός κεντρικός στόχος της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής, τουλάχιστον από το 1878, ουσιαστικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως εθνική πολιτική. Και υπ'αυτή την έννοια, υπήρχε ήδη ένα ενοποιητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα μπορούσε να «χτίσει» ο Stambolijski στο εσωτερικό της χώρας του ενόψει της κρίσιμης συνδιάσκεψης, μετά και την ήττα των Ελλήνων στο μικρασιατικό μέτωπο.

Επίσης, ήδη αναφέραμε νωρίτερα ότι ο υπουργός του Stambolijski φέρεται να είχε δηλώσει ανειλικρινώς σε Βρετανό αξιωματούχο ότι το Παρίσι και η Ρώμη θα υποστήριζαν τις βουλγαρικές διαπραγματευτικές θέσεις. Το ψέμα είναι δυστυχώς μία συχνή τακτική στις διεθνείς διαπραγματεύσεις. Η ανειλικρίνεια στις δηλώσεις του απέναντί μας είναι ανάγκη να στηρίζεται σε κάποιο βαθμό στις έγγραφες διαβεβαιώσεις, αλλά και στο διάβασμα της γλώσσας του σώματος (ως αρχική ένδειξη). Τα συμπτώματα της ανειλικρίνειας περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων ανάρμοστη οικειότητα όπως το χτύπημα στην πλάτη, ιδρώτα, σκύψιμο προς τα μπροστά, κρύψιμο του στόματος, ξύσιμο της μύτης, έλλειψη οπτικής επαφής κ.α.¹⁸⁹ Φυσικά, κάθε ένδειξη δεν αποτελεί και απόδειξη. Ο ιδρώτας, για παράδειγμα, μπορεί

¹⁸⁷ Παρατίθεται στο Ο.π., σ.65

¹⁸⁸ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια από τον 19ο αιώνα ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και Αποδόμηση Κρατών*, Εκδ.Πατάκη, 2η έκδ., Αθήνα, 2005, σ.61

¹⁸⁹ Jo-Ellan Dimitrius, Mark Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους. Να Ερμηνεύουμε το Χαρακτήρα τους και να Προβλέπουμε τη Συμπεριφορά τους*, 6η έκδ., μετάφρ.Μάρω Ταυρή, Εκδ.Θυμάρη, Αθήνα, 2007, σ.101

να προέρχεται από κάποια ασθένεια του δρόντος. Όπως σημειώνεται και η φωνή αποτελεί σημαντική ένδειξη ψεύδους. Μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι *οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν βιώσει τη δυσάρεστη εμπειρία, να πιαστούν στα πράσα την ώρα που λένε ψέματα. Κάποιος φλυαρεί, μιλώντας με τη συνηθισμένη του ταχύτητα, όταν συνειδητοποιεί ότι έπεσε σε κάποια αντίφαση. Ξαφνικά αρχίζει να μιλάει γρήγορα, καθώς προσπαθεί να εξηγηθεί. Όσο περισσότερο ψεύδεται, τόσο πιο γρήγορα βγαίνουν οι λέξεις από τα χείλη του.*¹⁹⁰ Ανελικρίνεια μπορεί επίσης να φανερώσει και η αργή ομιλία (όχι όμως πάντα).¹⁹¹ *Η διστακτική ή διακεκομμένη ομιλία διαφέρει από την αργή ομιλία. Οφείλεται συνήθως σε ανασφάλεια, νευρικότητα ή σύγχυση. Καμιά φορά, μπορεί να εκφράζει ανελικρίνεια, όπως όταν κάποιος προσπαθεί να βρει μία δικαιολογία. Μπορεί, όμως, να σημαίνει και το αντίθετο: ο ομιλητής θέλει να είναι απολύτως ακριβής, και ψάχνει να βρει τις κατάλληλες λέξεις.*¹⁹² Πάντως, για να επιστρέψουμε στον Stambolijski και τις βουλγαρικές θέσεις ενόψει της πραγματοποίησης της κύριας διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης, σε πολλές από τις δημόσιες εμφανίσεις του, δεν παρέλειπε να εκφράζει τη φιλειρηνική πλέον στάση της χώρας του. Όπως μαθαίνουμε από αρχείο του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών [...] *έδινε δεξιά και αριστερά συνεντεύξεις όπου διαδήλωνε στροφή της χώρας του προς τη Δύση με την είσοδό της στην ΚτΕ. Τόνιζε δε ότι έχουν διαρραγεί τελείως οι δεσμοί τους με τη Γερμανία και το σοβινισμό και ότι ελπίζουν «νέο διακανονισμό της εν τω Αίμω καταστάσεως επί βάσεων νέων και δικαίων. Η πρώτη δε των βάσεων τούτων δέον να είναι η έξοδος της Βουλγαρίας εις το Αιγαίον».*¹⁹³ Η Σόφια υποστήριζε ότι η αυτονομία της δυτικής Θράκης θα συνέβαλε αποφασιστικά στη μελλοντική προσέγγιση της Βουλγαρίας με την Ελλάδα.¹⁹⁴ Πάντως, [...] *οι μαξιμαλιστικές θέσεις του βούλγαρου πρωθυπουργού προκάλεσαν τη δυσάρεσκη της Άγκυρας, που εκφράσθηκε με την κατακραυγή του τουρκικού τύπου εναντίον του. Είναι γνωστό ότι η Τουρκία δεν επιθυμούσε την αυτονομία ολόκληρης της Θράκης και θεωρούσε ότι η επαναφορά της βουλγαρικής κυριαρχίας στη δυτική Θράκη θα εγκυμονούσε κινδύνους για την ασφάλεια της ανατολικής. Για το λόγο αυτό κατέστησε σαφές ότι κάθε συζήτηση για αυτονομία αποκλειόταν.*¹⁹⁵

¹⁹⁰ Ο.π., σ.173

¹⁹¹ Ο.π., σσ.174-175

¹⁹² Ο.π., σ.175

¹⁹³ Παρατίθεται στο Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδ.Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, σ.64

¹⁹⁴ Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Η Δυτική Θράκη στην Εξωτερική Πολιτική της Βουλγαρίας*, σσ.188-189

¹⁹⁵ Παρατίθεται στο Ο.π., σσ.181-182

Τέλος, στην προσπάθειά τους να θέσουν την ατζέντα ενόψει της επικείμενης κρίσιμης διαπραγματεύσεως, οι Βούλγαροι αξιωματούχοι επικαλέστηκαν και προγενέστερες διεθνείς συνθήκες. Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η επίκληση συμβατικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου και διαφόρων συνθηκών από τα κράτη αποτελεί μία ενδιαφέρουσα πτυχή των διεθνών διαπραγματεύσεων, όμως, η αναφορά σε παρελθούσες συμφωνίες, καθώς και σε γενικότερες αρχές του Διεθνούς Δικαίου, συχνά πραγματοποιείται μόνο όταν αυτές δεν αντιστρατεύονται τα ζωτικά συμφέροντα των κρατών που τις επικαλούνται... Η Σόφια, πάντως, έκανε χρήση της παραπάνω τακτικής κατά τις προκαταρκτικές επαφές της. Από επιστολή του Curzon στον Hardinge μαθαίνουμε για την επίσκεψη του Stancioff στο Foreign Office τον Μάρτιο του 1922. Ο Βούλγαρος εκπρόσωπος έγινε δεκτός από τον Crowe. Στη συγκεκριμένη συνάντηση ο Stancioff εξέφρασε για μία ακόμη φορά την επιθυμία της Σόφιας περί βουλγαρικής καθόδου στο Αιγαίο. Μεταξύ των άλλων επιχειρημάτων που χρησιμοποίησε για να γίνει πειστικός στον συνομιλητή του, φαίνεται να ήταν και αυτό της επίκλησης διεθνών κειμένων και συμφωνιών. Πιο συγκεκριμένα, υπενθύμισε στον Crowe το γεγονός ότι η βουλγαρική έξοδος στο Αιγαίο είχε, κατά τη γνώμη του, ξεκάθαρα αποσαφηνιστεί από τη συνθήκη του Νείγι το Νοέμβριο του 1919 σύμφωνα με την οποία, αν και βεβαίως η Βουλγαρία παραιτούνταν των κυριαρχικών δικαιωμάτων της στη δυτική Θράκη, όμως λάμβανε τη συμμαχική διαβεβαίωση για οικονομική διέξοδό της στο Αιγαίο. Η Σόφια δεν ανέμενε, λοιπόν, τίποτε λιγότερο από την υλοποίηση της συγκεκριμένης συνθήκης (όπως τουλάχιστον αυτή την ερμήνευε) μετά το πέρας των επικείμενων εργασιών στην επερχόμενη σύνοδο.¹⁹⁶

Η Τουρκία θέτει τη δική της ατζέντα για τις επικείμενες διαπραγματεύσεις.

Η Τουρκία κινήθηκε αρκετά δραστήρια κατά τη διάρκεια του προσταδίου της συνδιάσκεψης της Λωζάννης. Η τακτική που εφάρμοσε σ' αυτό το στάδιο ως προς τις διεκδικήσεις της ενείχε το στοιχείο του μαξιμαλισμού. Πεποίθηση των κεμαλιστών γενικότερα ήταν ότι ως νικητές στο μικρασιατικό μέτωπο θα έπρεπε να επιβάλλουν στην Ελλάδα βαρύτετους όρους στην επερχόμενη συνδιάσκεψη.¹⁹⁷ Οι κεμαλιστές θα προσπαθούσαν να θέσουν μία ατζέντα θεμάτων συμβατή με το λεγόμενο Εθνικό Συμβόλαιο. Ο Yusuf Kemal, ήδη από το Μάρτιο του

¹⁹⁶ D.B.F.P, The Marquess Curzon of Kedleston to Lord Hardinge (Paris), no.612, [c 2961/131/7], March, 1,1922, σσ.156-160 (μετάφραση δική μου)

¹⁹⁷ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σσ.266-267

1922 (ξόδεψε όλο το μήνα), επισκέφθηκε τόσο το Παρίσι όσο και το Λονδίνο, επιχειρώντας να πείσει τους Poincare και Curzon αντίστοιχα ότι οι προκείμενες διαπραγματεύσεις θα πρέπει να πραγματοποιηθούν επί τη βάση του Εθνικού Συμβολαίου.¹⁹⁸

Η επιλογή των μαξιμαλιστικών απαιτήσεων είναι γενικότερα μία αρκετά συνηθισμένη διαπραγματευτική πρακτική από πολλά κράτη σε όλα τα στάδια μίας διαπραγμάτευσης. Το κράτος εισέρχεται στις διεργασίες σε μία τέτοια περίπτωση με εξαιρετικά υψηλές απαιτήσεις. Κάποιες φορές, κατά την πορεία των συνομιλιών, υποχωρεί σταδιακά σε ορισμένες από αυτές, όμως, συχνά πρόκειται για μία εικονική υποχώρηση καθώς στην πραγματικότητα τα μαξιμαλιστικά αιτήματα δεν συμπίπτουν σχεδόν ποτέ με τα ρεαλιστικά προκαθορισμένα. Το κράτος προσποιείται πως υποχωρεί σε μία τέτοια περίπτωση. Στην πραγματικότητα μάλλον επιχειρεί να συμπαρασύρει τα υπόλοιπα συμμετέχοντα κράτη, ώστε να υποχωρήσουν και εκείνα σε κάποιες από τις δικές τους αξιώσεις κερδίζοντας σε ανταλλάγματα. Δεν είναι καθόλου απίθανο τα μαξιμαλιστικά αιτήματα από κάποιο μέρος να αγγίζουν τα όρια του παραλόγου.

Πρέπει το τελευταίο να αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού για το κράτος που εφαρμόζει τη συγκεκριμένη τακτική; Η απάντηση είναι μεν αρνητική – με σοβαρές όμως εξαιρέσεις στις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω. Καταρχήν, φαίνεται ότι η μέγιστη δυνατή απαίτηση (ασχέτως αν είναι δίκαιη ή άδικη) θα πιέζει πάντοτε τον απέναντι. Σύμφωνα με μία γενικότερη άποψη, εφόσον ο επιθυμητός στόχος μπορεί να ταυτιστεί με το X, τότε είναι ανάγκη για τα κράτη να εισέρχονται στις διαπραγματεύσεις ζητώντας το X και το Ψ.¹⁹⁹ Όμως, από την άλλη πλευρά, ο μεγαλύτερος κίνδυνος μίας παράλογα διευρυμένης μαξιμαλιστικής προσέγγισης από κάποιο κράτος έγκειται στο γεγονός ότι δεν δημιουργεί μία υγιή βάση ουσιαστικής και εποικοδομητικής διαπραγμάτευσης, αλλά αντιθέτως κινδυνεύει να εκτρέψει προς ναυάγιο την όλη διαδικασία. Ο μαξιμαλισμός, λοιπόν, ως φιλοσοφία διαμόρφωσης και χειρισμού των ανοικτών θεμάτων θεωρούμε ότι είναι ανάγκη να χρησιμοποιείται με μέτρο. Αντιθέτως, οι εξοργιστικά παράλογες απαιτήσεις ενδεχομένως να αποδειχθούν τροχοπέδη στον τακτικό σχεδιασμό κάποιου

¹⁹⁸ Παρατίθεται στο Roderic H. Davison, «Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne» στο Gordon A. Craig, Felix Gilbert (ed.), *The Diplomats, 1919-1939*, Vol.I: The Twenties, Princeton University Press, Atheneum, New York, 1968, σ.196 (μετάφραση δική μου). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το λεγόμενο Εθνικό Σύμβολαιο των κεμαλιστών ως όρος ορισμένες φορές αναφέρεται και ως Εθνικό Σύμφωνο.

¹⁹⁹ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.57

κράτους και να δημιουργήσουν συνολικά έναν εξαιρετικά διευρυμένο αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο μεταξύ των εμπλεκομένων, ο οποίος θα καταστεί σχεδόν αδύνατον να γεφυρωθεί. Όπως τονίζεται [...] η τακτική εδώ δεν πρέπει να είναι η αλόγιστη μεγιστοποίηση των απαιτήσεων, αλλά ο συνυπολογισμός και της πιθανότητας να γίνουν αποδεκτές οι προτάσεις ως βάση για παραπέρα συζήτηση.²⁰⁰ Αυτός είναι ο πρώτος μεγάλος κίνδυνος των παράλογα διευρυμένων μαξιμαλιστικών απαιτήσεων στα πλαίσια κάποιας διεθνούς διαπραγμάτευσης από κάποια χώρα.

Ο δεύτερος μεγάλος κίνδυνος των παράλογα ακραίων μαξιμαλιστικών απαιτήσεων πιστεύουμε πως διαθέτει μία κάπως ψυχολογική χροιά κυρίως για το ίδιο το πρόσωπο που διαπραγματεύεται (και κατ'επέκταση για τη χώρα που εκπροσωπεί). Αρχικά, λοιπόν, ο επικεφαλής περιχαράκωνεται πίσω από τις αλόγιστα υπέρμετρες διεκδικήσεις του. Τότε, το εγώ του ταυτίζεται σταδιακά με τις ανυποχώρητες θέσεις του. Ο διαπραγματευτής αυτοδεσμεύεται μέσα στον ίδιο του το μαξιμαλισμό, αλλά συγχρόνως, αν και αυτοπαγιδευμένος, πρέπει να αρχίσει σιγά σιγά να υποχωρεί. Αυτό που προκύπτει στην παραπάνω περίπτωση είναι μία πιθανά έντονη αναντιστοιχία λόγων και έργων του στην πορεία των διεργασιών και μία φυσιολογική αναθάρριση του ομολόγου του εφόσον οι υποχωρήσεις καταλήξουν να είναι μονομερείς.

Όσον αφορά τους στόχους της Τουρκίας στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, αυτοί (πράγματι) διακρίνονταν από [...] *μία πολύ μαξιμαλιστική ερμηνεία του Εθνικού Συμφώνου*.²⁰¹ Οι Τούρκοι ήταν έτοιμοι να έρθουν στη Λωζάννη διεκδικώντας πάρα πολλά... Μεταξύ άλλων, πέραν της τύχης πολλών νησιών του ανατολικού Αιγαίου, η Άγκυρα ετοιμαζόταν να ζητήσει στις επερχόμενες διαπραγματεύσεις να διεξαχθεί δημοψήφισμα όσον αφορά το μέλλον της δυτικής Θράκης. Επίσης, πρόθεσή της ήταν να διεκδικήσει την περιοχή της Μοσούλης με τα πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου, καθώς και τη συριακή ενδοχώρα έως και τον Ευφράτη ποταμό. Επιπρόσθετα, στις απαιτήσεις της θα συμπεριλαμβανόταν μεταξύ άλλων και το σαντζάκι της Αλεξανδρέττας.²⁰² Ειδικότερα για τη Μοσούλη, ο Curzon γνώριζε πολύ καλά τη σφοδρή επιθυμία των Τούρκων για την περιοχή. Επιθυμία την οποία θα εξέφραζε αργότερα στη Λωζάννη ο Ismet Pasha ήδη από την πρώτη εβδομάδα των εκεί διαπραγματευτικών διεργασιών.²⁰³

²⁰⁰ Βαληνάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, σ.51

²⁰¹ Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, επιστ. επιμ. Σωκράτης Πετμεζάς, μετάφρ. Βαγγέλης Κεχρώτης, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.224

²⁰² Ο.π., σ.224

²⁰³ Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, State University of New York Press, Albany, New York, 1976, σ.370 (μετάφραση δική μου)

Υποθέτουμε ότι οι κεμαλιστές ίσως αρχικά να θεωρούσαν ότι λάμβαναν μικρό σχετικά βαθμό ρίσκου αυτοπαγίδευσής τους σε μαξιμαλιστικούς στόχους, ενόψει Λωζάννης, ως νικητές του μικρασιατικού πολέμου, με το παραπάνω να είναι λανθασμένη αντίληψη καθώς συγχρόνως ήταν και ηττημένοι του Α' Παγκοσμίου Πολέμου όχι πολύ καιρό νωρίτερα. Βεβαίως, οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι, οι νικητές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εξακολουθούσαν να είναι εξίσου ισχυροί σε πολλά επίπεδα. Υπ' αυτή την έννοια, φαίνεται ότι όχι μόνον η Ελλάδα, αλλά και η Τουρκία θα μπορούσε να καταταχθεί στα αδύναμα μέρη της επερχόμενης διαπραγματεύσεως.²⁰⁴ *Οι εκπρόσωποι της Αντάντ και ανάμεσά τους ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, Λόρδος Κάρζον, που υπήρξε η κυρίαρχη μορφή του συνεδρίου, θεωρούσαν πως ήταν οι νικητές του Μεγάλου Πολέμου. Κατά την άποψή τους, το συνέδριο είχε στόχο να προσαρμόσει τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών στα νέα δεδομένα. Αντίθετα, οι Τούρκοι θεωρούσαν πως εκείνοι είχαν αναδειχθεί θριαμβευτές στον εθνικό απελευθερωτικό τους αγώνα και, γι' αυτούς, η Συνθήκη των Σεβρών αποτελούσε πλέον παρελθόν.*²⁰⁵ Εδώ βλέπουμε το πώς οι διαφορετικές αντιλήψεις των εμπλεκόμενων μερών (των προσώπων που βρίσκονται στο στρατηγικό σχεδιασμό και λαμβάνουν τις αποφάσεις) σταδιακά ξεδιπλώνονται και στη συνέχεια πιθανώς να δημιουργήσουν διαπραγματευτικά χάσματα... Οι κεμαλιστές, πάντως, αναπτύσσοντας σταδιακά καλές σχέσεις κυρίως με τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση, ίσως να θεωρούσαν ότι ήταν αρκετά ισχυροί ώστε να κινούνται μαξιμαλιστικά σ' αυτό το προστάδιο της Λωζάννης, με σκοπό να πετύχουν τις θέσεις τους όταν θα ξεκινούσε η συνδιάσκεψη.

Η Μεγάλη Βρετανία σε αλληπάλληλες επαφές με Γαλλία και Ιταλία με στόχο τη σύμπνοια ενόψει Λωζάννης.

Όπως ήταν αναμενόμενο οι επαφές των κρατών κατά το προπαρασκευαστικό στάδιο της Λωζάννης ήταν συνεχείς. Βούληση της Μ. Βρετανίας φαίνεται να ήταν ο σχηματισμός ενός κοινού μετώπου με Γαλλία και Ιταλία ενόψει των εργασιών για διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος. Οι σχετικές συναντήσεις, λοιπόν, επρόκειτο να είναι αλληπάλληλες...

²⁰⁴ Beriker, *Negotiating styles of the minor parties in multilateral peace negotiations: Greece and Turkey at the Lausanne Peace Conference*, σ.20

²⁰⁵ Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σσ.223-224

Ο τόπος στον οποίο επρόκειτο να διεξαχθούν αυτές οι προκαταρκτικές συναντήσεις μεταξύ των συμμάχων της Entente, ενόψει της επικείμενης διαπραγματευτικής συνόδου, φαινομενικά εντάσσεται στα ζητήματα ασήμαντου(;) διαδικαστικού ενδιαφέροντος. Το θεωρητικό πλαίσιο της διαπραγματευτικής διαδικασίας θέτει το συγκεκριμένο ζήτημα σε διαφορετική βάση. Φαινομενικά, λοιπόν, η επιλογή του τόπου για συνομιλίες θεωρείται ελάχιστος σημασίας ζήτημα, όντας περισσότερο γραφειοκρατικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση των διαπραγματεύσεων το παραπάνω αξίωμα δεν αληθεύει απόλυτα. Ο τόπος όπου επρόκειτο να διεξαχθούν οι προκαταρκτικές επαφές, επιδρά κάπως στην αύξηση ή τη μείωση του κύρους των συμμετεχόντων στη διαδικασία, σε επίπεδο συμβολισμού. Προφανέστατα, η προτιμότερη επιλογή τόπου διεξαγωγής συζητήσεων για ένα κράτος να είναι στο δικό του έδαφος. Βεβαίως, το να συναινέσει το έτερο κράτος/η σε κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου εύκολο. Μία τέτοια συμφωνία κινδυνεύει να θεωρηθεί συμβολικά ως αδυναμία του τελευταίου να επηρεάσει τις αποφάσεις ακόμη και για διαδικαστικού χαρακτήρα ζητήματα. Η ζημιά, έστω και με έμμεσο τρόπο, μοιάζει να είναι σημαντική. Και αυτό συμβαίνει καθώς η απώλεια κύρους του κράτους το οποίο επισκέπτεται την έδρα του έτερου κράτους (επαναλαμβανόμενα) ήδη από το προδιαπραγματευτικό στάδιο (προφανώς και κατά τα επόμενα στάδια των προκαταρκτικών επαφών και των κύριων διαπραγματεύσεων) για διαβουλεύσεις ενισχύει σημαντικά τη δημόσια εικόνα του τελευταίου.²⁰⁶

Στην περίπτωση που μελετούμε, ο Curzon είχε μεταβεί ήδη πολλές φορές στο Παρίσι μέσα στο αμέσως προηγούμενο διάστημα για να συζητήσει τα κρίσιμα ζητήματα που θα τους απασχολούσαν στην Ελβετία. Με την ημερομηνία σύγκλησης της συνδιάσκεψης της Λωζάννης να πλησιάζει όλο και πιο κοντά, ο Curzon πρότεινε οι σχετικές τελικές προκαταρκτικές συνομιλίες μεταξύ των συμμάχων της Entente να διεξαχθούν στο Λονδίνο, όμως η πρότασή του έβρισκε μάλλον απρόθυμους τους Poincare και Mussolini. Τότε, ο Βρετανός ηγέτης συμφώνησε να μεταβεί εκ νέου στο Παρίσι. Ο Mussolini, και εκείνος από την πλευρά του, ειδοποίησε ότι θα τους συναντούσε απευθείας στην Ελβετία λίγο πριν το άνοιγμα των εκεί εργασιών. Μάλιστα, και ενώ αρχικά συμφωνήθηκε η εν λόγω συνάντηση να πραγματοποιηθεί στη Λωζάννη, ο Mussolini άλλαξε και πάλι γνώμη. Συγκεκριμένα, απαίτησε αλλαγή του τόπου συνάντησης. Τελικώς, η συνάντηση αυτή πραγματοποιήθηκε στην πόλη Territer, επί ιταλικού εδάφους, κοντά στα ιταλοελβετικά σύνορα, ελάχιστα πριν το

²⁰⁶ Berridge, *Διπλωματία*, σ.74

άνοιγμα των εργασιών, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια. Σε σημειολογικό επίπεδο, λοιπόν, το Λονδίνο έδειχνε να μην έχει τον έλεγχο ακόμη και σε (φαινομενικά) διαδικαστικού χαρακτήρα ζητήματα.

Παρόλα αυτά, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι το ζήτημα μπορεί να προσεγγιστεί και μέσα από μία άλλη διαπραγματευτική οπτική. Ο Curzon, πολιτικός εξαιρετικά έμπειρος, ίσως να υποχωρούσε ηθελημένα και συνειδητά σε ορισμένα διαδικαστικά θέματα, όπως αυτό του καθορισμού του τόπου συνάντησής του με τους Γάλλους και τους Ιταλούς την προ της Λωζάννης περίοδο, επικεντρώνοντας περισσότερο την προσοχή του στην ουσία των εκκρεμοτήτων στο πεδίο της επικείμενης συνδιάσκεψης. Ο Rabinowitz επισημαίνει, μάλιστα, ότι *ο Lord Curzon ήταν ικανός να φέρει τον “Duce” σε συμφωνία τροφοδοτώντας το εγώ του, παρά την εμφανή περιφρόνηση και τον εκνευρισμό του Poincare, ιδιαίτερα όταν ο Ιταλός επέμεινε να συναντηθεί με τον Curzon και τον Poincare στο Territer πριν τη Συνδιάσκεψη.*²⁰⁷

Ως προς την ουσία τώρα του σχεδιασμού των Ευρωπαϊών εμπλεκομένων, οι προσδοκίες συγκεκριμένα της Μεγάλης Βρετανίας όσον αφορά την επικείμενη διαπραγματευτική συνδιάσκεψη άπτονταν κυρίως της υπεράσπισης των πολυεπίπεδων συμφερόντων της, γεωπολιτικών και οικονομικών, παράλληλα βεβαίως με την ανάγκη για ειρήνευση και εγκαθίδρυση περιφερειακής τάξης στη συγκεκριμένη περιοχή. Ασφαλώς, το 1922 ήταν μία κακή χρονιά για τη Μ. Βρετανία στο εσωτερικό της. Ο Lloyd George αποχωρεί από την πρωθυπουργία στις 19 Οκτωβρίου 1922. Στη ραγδαία αυξανόμενη ανεργία και τον αγώνα για ανεξαρτησία στην Ιρλανδία, έρχεται τώρα να προστεθεί, όπως σημειώνεται, *η ταπεινωτική ανατροπή στην Εγγύς Ανατολή.*²⁰⁸ Προφανώς η επίτευξη ενός κοινού γαλλοβρετανικού μετώπου αποτελούσε ζήτημα επιτακτικής σημασίας για το Λονδίνο έπειτα από τις ραγδαίες εξελίξεις στο μικρασιατικό μέτωπο. Η γαλλοβρετανική προσέγγιση είχε βεβαίως να αντιμετωπίσει πολλά ουσιαστικά εμπόδια. Αυτή η μεταβλητή πιθανώς να διαδρούσε δυναμικά ως εισροή στις επικείμενες διαπραγματεύσεις. Η επίσκεψη του Curzon στο Παρίσι για επαφές με το Γάλλο πρωθυπουργό Poincare μεταξύ 20 και 23 Σεπτεμβρίου 1922 εξελίχθηκε σε μία «θυελλώδη» συζήτηση ανάμεσα σε δύο ηγέτες που φαίνεται να απεχθάνονταν σε προσωπικό επίπεδο ο ένας τον άλλον.²⁰⁹ Βεβαίως,

²⁰⁷ Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.33

²⁰⁸ Ibid, σ.19

²⁰⁹ Michael Dockrill, «Britain and the Lausanne Conference: 1922-1923», *The Turkish Yearbook*, XXIII, (1993), σ.2 (μεταφραση δική μου)

εφόσον πράγματι υπήρχε αντιπάθεια σε προσωπικό επίπεδο μεταξύ των δύο ανδρών, αυτό εκτιμούμε ότι αποτελούσε επιβαρυντικό παράγοντα παρεμβαίνουσας υπόστασης στις προκείμενες διαπραγματεύσεις στην ελβετική πόλη. Γενικότερα, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ ατόμων που διακρίνονται από μία αμοιβαία έντονη αντιπάθεια σε προσωπικό επίπεδο θα πρέπει να αποφεύγονται, πιθανώς διά της αντικατάστασής τους από την αρμοδιότητα του διαπραγματευτή. Ο βρετανικός εκνευρισμός, πάντως, στην περίπτωση μας, ήταν έκδηλος και η ατμόσφαιρα μεταξύ των Άγγλων και των Γάλλων «μύριζε μπαρούτι» ενόψει Λωζάννης. Στις 14 Οκτωβρίου 1922, μάλιστα, ο Βρετανός πρωθυπουργός Lloyd Georges σε ομιλία του στο Manchester φέρεται να υπαινίχθηκε ότι οι Γάλλοι ήταν, ούτε λίγο, ούτε πολύ, προδοτικοί και δειλοί.²¹⁰ Δεν είμαστε καθόλου βέβαιοι ότι τέτοιου είδους σχόλια, εάν πράγματι έτσι διατυπώνονται, υποβοηθούν το χτίσιμο σχέσης στα πλαίσια του εποικοδομητικού διπόλου «πράος προς τον ομόλογο – προσεκτικός με το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα».

Ούτε και με τη Ρώμη η προσέγγιση προβλεπόταν ευκολότερη για το Λονδίνο κατά την προπαρασκευαστική περίοδο. Παρόλα αυτά, ελπίδες ιταλοβρετανικής σύμπλευσης (προφανώς και γαλλοβρετανικής) υπήρχαν ακόμη. Η Ιταλία με ηγέτη τον Mussolini, πάντως, δεν έκρυβε το έντονο ενδιαφέρον της και για τη Μεσόγειο.²¹¹ *Εξάλλου, λίγο πριν από την έναρξη των εργασιών της Συνδιάσκεψης, ο Μουσσολίνι δήλωσε ότι η Ιταλία ήταν απόλυτα αντίθετη στο να διεξαχθεί οποιαδήποτε συζήτηση στη Λωζάννη σχετικά με τα Δωδεκάνησα, είτε με την ελληνική είτε με την τουρκική αντιπροσωπεία. Αν υπήρχε θέμα Δωδεκανήσου αυτό θα μπορούσε να συζητηθεί μεταξύ των Δυνάμεων μετά την υπογραφή της τουρκικής ειρήνης. Η Αγγλία και η Γαλλία συμφώνησαν με την άποψή του και ο Βενιζέλος, που χρειαζόταν την υποστήριξη όλων των κρατών της Entente κατά τις διαπραγματεύσεις, έκρινε ότι θα ήταν ασύμφορο να θέσει το Δωδεκανησιακό ζήτημα στη Συνδιάσκεψη.*²¹² Η Ελλάδα λίγο πριν το άνοιγμα της συνδιάσκεψης, αντιμετώπιζε τη Μεγάλη Βρετανία ως έναν σταθερό σύμμαχο. Ο Gibbons είχε συζητήσει με τον Βενιζέλο αρκετές φορές τα θέματα που ενδιέφεραν την Αθήνα. Ο Έλληνας πολιτικός φαίνεται να ήταν αποφασισμένος να κλειδώσει τη συμμαχία τουλάχιστον με το Λονδίνο. Φαίνεται ότι η πρόθεσή του αυτή δεν

²¹⁰ Nicolson, *Curzon*, σ.279

²¹¹ Στέλιος Αλειφαντής, «Η ιστορική διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων της βαλκανικής», στο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Στέλιος Αλειφαντής (επιμ.), *Τα Βαλκάνια στο σταυροδρόμι των εξελίξεων*, Εκδ.Ροές, Αθήνα, 1988, σ.51

²¹² Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σ.265

προερχόταν μόνο από τις εκτιμήσεις του Έλληνα πολιτικού για τον υφιστάμενο συσχετισμό δυνάμεων της περιόδου. Ο Βενιζέλος, επιπλέον, είχε εκμυστηρευτεί στον Gibbons το βαθύ θαυμασμό του για τους αγγλικούς θεσμούς. Θεωρούσε ότι οι Βρετανοί ως άτομα διέθεταν μία βαθιά εσωτερική και έμφυτη ροπή προς τη δικαιοσύνη.²¹³ Εδώ διαπιστώνουμε τον τρόπο με τον οποίο μία ατομική πεποίθηση μπορεί να επηρεάσει την άσκηση διαπραγματεύσεων σε διακρατικό επίπεδο.

Η Γαλλία από την πλευρά της δεν φαινόταν ιδιαίτερος θερμή στο να υποστηρίξει τις ελληνικές θέσεις. Ο Bierstadt αναφέρει ότι την περίοδο των πρόσφατων ελληνοτουρκικών εχθροπραξιών, Γάλλοι αξιωματικοί υπηρέτησαν υπό τουρκική σημαία.²¹⁴ Εξάλλου, τον Οκτώβριο του 1921 οι Γάλλοι είχαν ήδη υπογράψει φανερά συνθήκη με την κυβέρνηση της Άγκυρας. Με τη Συμφωνία του Μπουγιόν είχαν ενισχύσει τους κεμαλιστές με καινούργια οπλοπολυβόλα. Η Αθήνα πιθανώς δεν θα έπρεπε να αναμένει κάποια ιδιαίτερα θεαματική κίνηση υπέρ της εκ μέρους των Γάλλων... Η διαμόρφωση των θέσεών τους στην επερχόμενη συνδιάσκεψη θα πρέπει να αναλυθεί μεταξύ άλλων και σε συνάρτηση με το ενδεχόμενο της προσπάθειας για αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων σε συστημικό επίπεδο ανάλυσης. Από το αρχείο του Γεωργίου Στρέιτ πληροφορούμαστε ότι το Παρίσι μάλλον είχε προδικάσει από καιρό τη σταδιακή αποσύνθεση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Στο σημείωμα Φραγκούλης στις 18 Μαρτίου 1922 μαθαίνουμε ότι *ο κ. Πουανκαρέ κατέβαλλε μεγάλας προσπάθειες ίνα λύση το πρόβλημα το Ανατολικόν, εξετάζων αυτό υπό το πρίσμα, των διασυμμαχικών μετά της Αγγλίας συμφερόντων. Χάριν δε των συμφερόντων τούτων και ίνα μη δυσαρεστηθή η Αγγλία απεφάνθη υπέρ της αποδόσεως εις την Ελλάδα της Χερσονήσου της Καλλιπόλεως. Παρ'όλας όμως τας υποχωρήσεις ταύτας επικρατεί εν Γαλλία η ακράδαντος πεποίθησις ότι εσήμανε η ώρα της αποσυνθέσεως της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.*²¹⁵ Επίσης, γίνεται λόγος για γαλλική υπεροψία τη συγκεκριμένη περίοδο για το θέμα των γερμανικών αποζημιώσεων.²¹⁶

Να σημειωθεί από συστημικής άποψης, ότι η διαφαινόμενη διάσταση απόψεων σε ορισμένα σημεία του Λονδίνου με το Παρίσι και τη Ρώμη, όπως αυτή σταδιακά σχηματιζόταν λίγο πριν την έναρξη των εργασιών στη Λωζάννη, δεν

²¹³ Herbert Adams Gibbons, *Βενιζέλος. Μία Βιογραφία (1864-1920)*, μετάφρ.Μιχάλης Κατσιμίτσης, Εκδ.Ευρασία, Αθήνα, 2008, σ.373

²¹⁴ Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, σ.163

²¹⁵ *Αρχείο Γεωργίου Στρέιτ, (Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)*, Φάκελος 19, Υποφάκελος 19.5, Φραγκούλης προς Υπουργό Εξωτερικών, Σημείωμα σχετικό με τις προτάσεις των συμμαχικών κυβερνήσεων, Αθήνα, Μάρτιος, 18, 1922

²¹⁶ Παντελής Μ. Ροζάκης, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (Με παγκόσμιο προέκτασιν). Από τον 1920 – 1970*, Αθήνα, 1973, σ.20

σήμαινε απαραίτητα προσυνηνομημένη ιταλογαλλική συμπόρευση ενάντια στον βρετανικό παράγοντα. Οι ευκαιριακές συγκλίσεις Γάλλων και Ιταλών για ορισμένα ζητήματα απέναντι στους Βρετανούς (για ορισμένα άλλα πάντως θα συμφωνούσαν, όπως θα δούμε, με τους Βρετανούς) δεν αναιρούσαν τις μεταξύ τους εκκρεμότητες. Ο Γονατάς, ο οποίος έζησε από πολύ κοντά όλα τα γεγονότα της συγκεκριμένης περιόδου, επισημαίνει ότι *εν Ιταλία, εις την οποίαν είχε επικρατήσει ήδη ο Μουσολίνι, επεκράτει δυσαρέσκεια κατά των δύο άλλων, διότι εφρόνει αυτή ότι την ηδίκησαν κατά τας συνθήκας ειρήνης του πρώτου πολέμου.*²¹⁷ Το Λονδίνο πιθανότατα να ανησυχούσε για τη διαφαινόμενη σταδιακή αυτονόμηση της Ιταλίας στην επερχόμενη διάσκεψη. Μάλιστα, ο Curzon σε τηλεγράφημά του προς τον Βρετανό πρεσβευτή στη Ρώμη, του ζητά να επικοινωνήσει με τον Mussolini και να του ζητήσει να διατηρηθεί ένα αρραγές ιταλοβρετανικό μέτωπο στις επερχόμενες κρίσιμες διεργασίες. Προς αυτή την κατεύθυνση του δίνει εντολή να μεταφέρει στον Mussolini επίσημη πρόσκληση για συμμαχικές συνομιλίες στο Λονδίνο.²¹⁸ Η Ρώμη, όμως, φαίνεται ότι είχε αποφασίσει να μην ενδώσει έτσι εύκολα στις βρετανικές «ευγενικές» πιέσεις για δημιουργία συμπαγούς μετώπου απέναντι στους Τούρκους κεμαλιστές. Μετά το Παρίσι, η (σε κάποιο βαθμό) αυτόνομη πορεία και της Ρώμης στα πλαίσια της επερχόμενης συνόδου δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί...

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η Βρετανία, αν και υπήρχε ένας διάυλος επικοινωνίας, όμως συναντούσε αρκετές δυσκολίες στο να σχηματίσει ένα συμπαγές μέτωπο, αλλά και στο να καταφέρει να πάρει υπό τον έλεγχό της τη διαμόρφωση της ατζέντας της επερχόμενης (σημαντικής και για την ίδια) συνδιάσκεψης. Το καθεστώς των Στενών βρισκόταν στις πρώτες σειρές του βρετανικού ενδιαφέροντος. Το Λονδίνο είχε να χάσει πολλά από μία κακή εξέλιξη ως προς το ζήτημα αυτό. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1922, το βρετανικό περιοδικό *Spectator*, ένα από τα πιο παλιά και ιστορικά βρετανικά περιοδικά, δημοσίευσε το σχέδιασμο της βρετανικής πολιτικής όταν θα ξεκινούσαν επίσημα οι διεργασίες στην Ελβετία: Το Λονδίνο ήταν έτοιμο να δώσει σκληρή διαπραγματευτική μάχη για τα Στενά.²¹⁹ Ουσιαστικά, η ατζέντα την οποία είχε σχηματοποιήσει το Foreign Office στο Λονδίνο διαχώριζε τα ζητήματα βρετανικού ενδιαφέροντος σε δύο βασικές κατηγορίες: (α)στα απαραίτητα, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν το νέο καθεστώς των Στενών και η διατήρηση από την Ελλάδα της δυτικής Θράκης και (β)στα πιο επιθυμητά, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν η

²¹⁷ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σ.267

²¹⁸ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σσ.308-309

²¹⁹ *Spectator*, September, 22, 1922 (μετάφραση δική μου)

προστασία των μειονοτήτων στην Τουρκία και ορισμένες εγγυήσεις για τους Αρμενίους, η διευθέτηση του οθωμανικού χρέους και του καθεστώτος των διομολογήσεων και διάφορα άλλα οικονομικά ζητήματα με την Τουρκία.²²⁰ Επίσης, σημαντικότερη για το Λονδίνο θα ήταν η τύχη της περιοχής της Μοσούλης. Πάντως, σε καμία των περιπτώσεων δεν φαίνεται ότι πηγαίναμε σε μία αποκλειστικά βρετανικής ατζέντας Λωζάννη...

Έτσι και αλλιώς, θεωρείται θεμιτό, ακόμη και για το πιο ισχυρό μέρος μίας διαπραγμάτευσης, ακόμη και αν προτείνει μία ατζέντα μεγιστοποιημένου κέρδους, να διατηρεί παραλλήλως και μία εναλλακτική ατζέντα, με βάση την οποία τα πιθανά κέρδη θα είναι ικανοποιητικά σε μία πιο ψύχραιμη βάση θεώρησης. Αυτό, εξάλλου, προτάσσει μία υγιή διαπραγμάτευση. Στο συγκεκριμένο σημείο υφίσταται, βεβαίως, κάποιου είδους διαβάθμιση από μία τέτοια προοπτική. Ως προς την ουσία των θεμάτων μίας ατζέντας στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι λεγόμενες θέσεις υποχώρησης (fallback position). Στην παραπάνω κατάσταση ο πήχης χαμηλώνει για κάποιο κράτος. Όχι, όμως, τόσο ώστε το αποτέλεσμα να θεωρείται ζημιογόνο για το κράτος αυτό. Εν συνεχεία, στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι λεγόμενες θέσεις ασφαλείας (security position) για το κράτος που εισέρχεται σε διαπραγματεύσεις.²²¹ Βεβαίως, οι εναλλακτικές επιλογές για να είναι ικανοποιητικές δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν το κατώτερο αποδεκτό όριο που θα έχει θέσει κάποιο κράτος.

Οι Τούρκοι και οι Δυτικοευρωπαίοι διαφωνούν σε πρώτη φάση ως προς τον τόπο διεξαγωγής των κύριων διαπραγματεύσεων.

Η κύρια φάση των διαπραγματεύσεων επρόκειτο να διαδεχθεί μία μακρά και επίπονη προπαρασκευαστική περίοδο. Τώρα πια έφτανε η στιγμή της αλήθειας... Η συνδιάσκεψη θα άνοιγε τις εργασίες της στις 21 Νοεμβρίου 1922. Πού όμως; Η Λωζάννη δεν αποτέλεσε ευθύς εξαρχής μία συναινετική επιλογή των εμπλεκομένων. Αυτό καθώς αρχικά προσέκρουσε στις τουρκικές αντιρρήσεις. Αν για τις προκαταρκτικές επαφές ο τόπος των συναντήσεων έχει κάποια (έστω περιορισμένη) σημασία, ας φανταστούμε πολλάπλασια αυτή τη σημασία για τον τόπο διεξαγωγής μίας κύριας διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης. Οι κεμαλιστές επιθυμούσαν η συνδιάσκεψη να πραγματοποιηθεί στη Σμύρνη. Μάλιστα, σε μία τέτοια περίπτωση,

²²⁰ Παρατίθεται στο Dockrill, «Britain and the Lausanne Peace Conference: 1922-1923», σ.3

²²¹ Συνήθης είναι ο όρος «θέσεις ασφαλείας» (security position). Συνήθης είναι επίσης και ο όρος «κατώτερο αποδεκτό όριο» (resistance point).

επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας λέγεται ότι θα ήταν ο ίδιος ο Kemal.²²² Επίσης, ως πιθανοί τόποι της συνδιάσκεψης φαίνεται να προτάθηκαν από τους τελευταίους η Πρίγκηπος ή η Κωνσταντινούπολη.²²³ Οι διεργασίες της κύριας συνδιάσκεψης σε τουρκικό έδαφος φαίνεται να αποτελούσε για την κεμαλική ηγεσία την ιδανικότερη από όλες τις επιλογές, καταρχήν για πρακτικούς λόγους, καθώς είναι προφανές ότι η διάδραση της τουρκικής διαπραγματευτικής ομάδας με την κεμαλική ηγεσία στην Άγκυρα κατά τη διάρκεια των διεργασιών θα ήταν ευκολότερη. Επίσης, η επιμονή των Τούρκων για τη Σμύρνη πιθανώς να ήταν και θέμα κύρους. Δεν πρέπει γενικότερα να ξεχνούμε ότι εφόσον ένα κράτος αποδεχθεί οι διαπραγματεύσεις να διεξαχθούν στο έδαφος ενός από τα υπόλοιπα κράτη, τότε φαίνεται να χάνει το πρώτο σημαντικό μέρος του κύρους του, καταρχήν ως προς τη δημόσια εικόνα του. Αυτό θα ήταν, λοιπόν, για τους Ευρωπαίους μία πρώτη «μικρή ήττα», εφόσον συνέβαινε.

Πέραν αυτού, πιθανώς θα προέκυπταν και άλλα πλεονεκτήματα για τους Τούρκους, εφόσον διεξαγόταν τελικώς η συνδιάσκεψη στη Σμύρνη ή στην Κωνσταντινούπολη (κάτι βεβαίως που σωστά αποφεύχθει). Ένα ταξίδι μεγάλης απόστασης ενδεχομένως να κουράσει σωματικά κάποιον διαπραγματευτή.²²⁴ Προφανώς, ακόμη περισσότερο, εφόσον αυτός βρίσκεται σε προχωρημένη ηλικία ή/και η φυσική του κατάσταση δεν βρίσκεται σε καλό επίπεδο. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι οι τεχνολογικές και μεταφορικές δυνατότητες της εποχής που θα διεξαγόταν η συνδιάσκεψη της Λωζάννης απείχαν «έτη φωτός» από τις ευκολίες της σημερινής εποχής. Τα ταξίδια ήταν πολύ πιο κουραστικά την περίοδο εκείνη, με λιγότερες ανέσεις και ελάχιστες επιλογές. Ας μην ξεχνούμε ότι το ταξίδι από την Άγκυρα για τη Λωζάννη διαρκούσε περίπου τέσσερις ημέρες σιδηροδρομικώς την εποχή εκείνη.²²⁵ Ο Salacuse σημειώνει, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ότι η μεγάλη γεωγραφική απόσταση μπορεί να μετριαστεί ως δυσκολία, εφόσον η ομάδα διαπραγμάτευσης αναχωρήσει για τον τόπο διεξαγωγής της αρκετά νωρίτερα. Τουλάχιστον μία με δύο ημέρες πιο νωρίς, μπορούν να δώσουν στα μέλη της ομάδας τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν το jet lag στη σύγχρονη εποχή. Επίσης,

²²² Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ.223

²²³ Bülent Gökay, *A Clash of Empires. Turkey between Russian Bolshevism and British Imperialism, 1918 - 1923*, Tauris Academic Studies, London – New York, σ.146 (μετάφραση δική μου)

²²⁴ Σαλακιούζ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, σ.30

²²⁵ Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, τόμ.Β', σειρά Β', Εκδ.Πάπυρος, 1973, σ.322

η έγκαιρη αναχώρηση βοηθά στην έως ένα βαθμό καλύτερη εξοικείωση με τη χώρα υποδοχής, στοιχείο σημαντικό για έναν διαπραγματευτή.²²⁶

Εξάλλου, μία πιθανή πολυήμερη απουσία των εκπροσώπων στη Σμύρνη ή την Κωνσταντινούπολη, πολύ μακριά για τα μεταφορικά δεδομένα της εποχής από τις δυτικοευρωπαϊκές πρωτεύουσες, ενδέχεται να κούραζε και ψυχολογικά κάποιους από τους εκεί δυτικοευρωπαίους διαπραγματευτές, όντας πολύ μακριά από την πατρίδα, την οικογένεια, τους φίλους... Ένας διαπραγματευτής ο οποίος θα κουραστεί ψυχολογικά εξαιτίας του παραπάνω λόγου, πιθανότατα να γίνει και περισσότερο «ευάλωτος» κατά τη διάρκεια των συνομιλιών. Ίσως, λειτουργώντας ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή, να επιδείξει εξαιρετικά μεγάλη βιασύνη για την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων. Πιθανότατα να μην συνειδητοποιήσει ποτέ τα πραγματικά κίνητρα της βιασύνης του. Φυσικά, οι βιαστικές επιλογές στο τραπέζι μίας διαπραγμάτευσης είναι συχνά επώδυνες επιλογές.²²⁷ Η Γαλλία, πάντως, στην περίπτωσή μας, φαίνεται αρχικά να υποστήριξε την πρόταση της Τουρκίας - όπως σημειώνεται [...] *με το σκεπτικό ότι έτσι διαφυλασσόταν η ειρήνη, αλλά η Ιταλία του Μουσολίνι (30 Οκτ.1922) υποστήριξε και πάλι την Βενετία, όπως προέβλεπε το αρχικό συμμαχικό σχέδιο. Με την διαφωνούσα Ιταλία συμφώνησε και η Αγγλία για να απορρίψουν την τουρκική πρόταση. Η Αγγλία προέβαλε ως επιχείρημα, για την αρνητική της στάση, την έλλειψη υποδομών στις επικοινωνίες που παρουσίαζε η πόλη μετά την καταστροφή της, κάτι που ανάγκασε την Τουρκία να υποχωρήσει.*²²⁸

Πολύ ορθά για τα δικά τους συμφέροντα, αλλά και για το δίκαιο του συμβολισμού γενικότερα, οι Βρετανοί και οι Ιταλοί διαφώνησαν με την τουρκική πρόταση για τον τόπο διεξαγωγής της τελικής φάσης της διαπραγμάτευσης. Πάντως, απορρίφθηκε και η πρόταση για διεξαγωγή της στο Λονδίνο ή το Παρίσι.²²⁹ Τελικώς, επιλέχθηκε η Λωζάννη. Η επιλογή αυτή είναι εξηγήσιμη από διαπραγματευτικής άποψης. Η Ελβετία, ως ουδέτερη χώρα, αποτελούσε μία λογική επιλογή για όλους. Πιθανότατα, για την Ελλάδα να ήταν και η πιο ορθολογική επιλογή. Τα ενδιαφερόμενα μέρη συχνά προτείνουν μία ουδέτερη χώρα, ιδιαίτερα μάλιστα εάν η τελευταία δεν παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον για το θέμα που επρόκειτο να τεθεί υπό επίλυση.²³⁰ Το πιο χαρακτηριστικό, ίσως,

²²⁶ Σαλακιούζ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, σ.31

²²⁷ Βλέπε αναλυτικότερα, *Ο.π.*, σσ.31-32

²²⁸ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.93

²²⁹ *Ο.π.*, σ.94

²³⁰ Τα τελευταία χρόνια, συχνά, προτείνεται η χρήση της τηλεδιάσκεψης κατά τα πρώτα διαπραγματευτικά στάδια. Η τεχνολογική πρόοδος έχει συμβάλει στη βελτίωση των παγκόσμιων

παράδειγμα ουδέτερης χώρας να είναι η Ελβετία. Χώρα η οποία βρίσκεται υπό το καθεστώς διηνεκούς ουδετερότητας από την εποχή των συνεδρίων της Βιέννης το 1814-1815, μπορεί να αποδεσμεύσει σε σημαντικό βαθμό τα διάφορα κράτη από τη δυσκολία συμφωνίας επί του τόπου διεξαγωγής διεθνών διαπραγματεύσεων για κάποιο ανοικτό ζήτημα.

Πάντως, η επιλογή ενός ουδέτερου τόπου κρύβει και αρκετούς κινδύνους, ήδη από τα πρώτα στάδια μίας διαπραγμάτευσης. Πριν αρκεστούμε, λοιπόν, στο κριτήριο της ουδετερότητας μίας τρίτης χώρας για να καταλήξουμε σε συμφωνία για τον τόπο διεξαγωγής διεθνών διαπραγματεύσεων, είναι απαραίτητο πρώτα να εξετάσουμε τη γεωγραφική θέση της χώρας αυτής. Αν και ουδέτερη, μία χώρα ενδέχεται να απέχει τόσο πολύ γεωγραφικά, ώστε μία πιθανή ανάκληση της αντιπροσωπείας για επαναδιαβουλεύσεις στη χώρα προέλευσής της να είναι χρονοβόρα, άρα και αντιπαραγωγική. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που κατά τη διάρκεια των κρίσιμων διεργασιών κρίνεται αναγκαίο να αντικατασταθεί μέρος ή και το σύνολο μίας διαπραγματευτικής ομάδας.²³¹ Η Ελβετία, για παράδειγμα, αποτελούσε κατάλληλο τόπο διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων για μία χώρα όπως η Ελλάδα. Όχι, όμως, και για μία χώρα όπως η Ιαπωνία, ιδιαίτερα με βάση τα μεταφορικά δεδομένα της εποχής που μελετούμε. Η ανάκληση της ιαπωνικής αντιπροσωπείας για εκ του σύνεγγυς διαβουλεύσεις με το Τόκιο θα ήταν σε μία τέτοια περίπτωση ιδιαίτερα κουραστική. Το ίδιο και η αλλαγή της σύνθεσης της ομάδας με την αποστολή νέων διαπραγματευτών από τη χώρα αυτή.²³²

μέσων επικοινωνίας. Αυτό βεβαίως διευκολύνει τη διαβούλευση μεταξύ των διαπραγματευτών. Όμως, πιστεύουμε ότι σε καμία περίπτωση η φυσική επικοινωνία (που συνοδεύεται και από την παρατήρηση της γλώσσας του σώματος) δεν μπορεί να υποκατασταθεί από την εξ αποστάσεως επικοινωνία. Το κλίμα των διαπραγματεύσεων δεν είναι το ίδιο εύκολο να μεταφερθεί από απόσταση στην ηγεσία η οποία βρίσκεται στη χώρα προέλευσης του εκάστοτε εκπροσώπου-διαπραγματευτή. Η τηλεδιάσκεψη αποστερεί, εξάλλου, τη δυνατότητα κοινωνικής συναναστροφής μεταξύ των ομολόγων στα διαλείματα μίας διαπραγματευτικής διαδικασίας. Η κοινωνική συναναστροφή εκτιμούμε ότι μπορεί, συχνά, να αποδειχθεί ιδιαίτερα παραγωγική από διαπραγματευτικής άποψης. Αρκετές φορές ορισμένες αποφάσεις λαμβάνονται σε τέτοιου είδους ανεπίσημες περιστάσεις, όταν τα μέλη που συμμετέχουν στις εργασίες δεν νιώθουν την πίεση των επίσημων συνομιλιών γύρω από μία στρογγυλή τράπεζα.

²³¹ Berridge, *Διπλωματία*, σ.77

²³² Πάντως, μία άλλη λύση ως προς τον τόπο διεξαγωγής μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης κινείται στη λογική των εναλλασσόμενων εδρών. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, η συνδιάσκεψη που μελετούμε να διεξαχθεί εκ περιτροπής σε Λονδίνο και Σμύρνη. Ή σε Παρίσι και Άγκυρα. Σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο τα κράτη δεν αποκλείεται πράγματι να συμφωνήσουν στην εναλλαγή του τόπου διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων, ιδιαίτερα στην περίπτωση που αυτές παρουσιάζουν έναν πολύ μακροχρόνιο χαρακτήρα. Οι εναλλασσόμενοι τόποι συνήθως αφορούν τις αντίστοιχες πρωτεύουσες των συμμετεχόντων κρατών. Γενικότερα, σε επίπεδο συμβολισμών η συγκεκριμένη επιλογή διαθέτει κάποια ισχυρά πλεονεκτήματα. Όπως και η προηγούμενη επιλογή - του ουδέτερου τόπου διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων - οι εναλλασσόμενοι τόποι υποστηρίζεται ότι τονίζουν σε κάποιο βαθμό το στοιχείο της ισότητας. Παρόλα αυτά, η επιλογή της εναλλασσόμενης έδρας διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων ενέχει και ένα σοβαρό κίνδυνο. Το στοιχείο της ισότητας μπορεί να αλλοιωθεί

Πάντως, ο Bülent Gökay επισημαίνει το γεγονός ότι η Λωζάννη βρισκόταν πάνω στη σιδηροδρομική γραμμή του περίφημου Orient Express προς την Κωνσταντινούπολη.²³³ Θεωρούμε ότι αυτή η λεπτομέρεια δεν ήταν καθόλου τυχαία στην τελική λήψη της απόφασης που έγινε αποδεκτή. Αντιθέτως, πιστεύουμε ότι αποτέλεσε μία από τις αιτίες για την κάμψη των όποιων τουρκικών αντιρρήσεων επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Πιστεύουμε ότι η επιλογή της Ελβετίας αποτέλεσε σε γενικές γραμμές μία δίκαιη επιλογή. Και αυτό καθώς επρόκειτο καταρχήν για μία ουδέτερη χώρα ως προς τα θέματα της συνδιάσκεψης και επίσης οι περισσότερες συμμετέχουσες χώρες στην επικείμενη συνδιάσκεψη προέρχονταν (είτε λίγο πιο κοντά, είτε λίγο πιο μακριά) από τον περιρρέοντα γεωγραφικό χώρο. Η Λωζάννη θεωρούμε πως, τουλάχιστον σε επίπεδο συμβολισμών, εξέφραζε μία παραγωγική διαπραγματευτικά διάθεση ορισμένου βαθμού συναίνεσης των συμμετεχόντων κρατών στην επερχόμενη κύρια φάση των διεργασιών.

Πάντως, παρά το δημιουργικό και θετικό συμβολισμό της επιλογής της Λωζάννης, είναι ανάγκη να τονιστεί ότι στη συγκεκριμένη απόφαση σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραμάτιζαν και δύο άλλες υποπαράμετροι. Η επίσημη θέση της άρνησης του Λονδίνου για τη Σμύρνη ως έδρα των επερχόμενων διαπραγματεύσεων εδράζονταν στην έλλειψη υποδομών της πόλης μετά την καταστροφή της (δεν είχαν άδικο). Η βρετανική απόρριψη, όμως, οφείλονταν και σε δύο άλλες αιτίες: Καταρχάς, ο Βενιζέλος πιθανώς να μην αντιμετώπιζε τη Σμύρνη θετικά ως επιλογή.²³⁴ Όπως προαναφέραμε, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η Σμύρνη ήταν όντως μία κατεστραμμένη πόλη μετά τον Μικρασιατικό Πόλεμο.²³⁵ Επιπρόσθετα, εξαιτίας της άποψης ότι *αν η*

εφόσον οι συνθήκες που θα επικρατούν στις εναλλασσόμενες έδρες των διαπραγματεύσεων δεν θα είναι παρόμοιες. Ας φανταστούμε, για παράδειγμα, δύο έδρες διεξαγωγής των διεργασιών όπου οι κλιματολογικές συνθήκες είναι σημαντικά διαφοροποιημένες. Στην πρώτη έδρα οι συνθήκες θερμοκρασίας-υγρασίας ας υποθέσουμε ότι κινούνται σε φυσιολογικά επίπεδα, ενώ στη δεύτερη έδρα οι συνθήκες αποκλίνουν σημαντικά από το σχετικό μέσο όρο και είναι είτε ακραία χαμηλές, είτε ακραία υψηλές. Η ομάδα αποστολής της χώρας με τις ακραίες κλιματολογικές συνθήκες δεν πρόκειται να επηρεαστεί ιδιαίτερα από τις κλιματολογικές συνθήκες του έτερου κράτους το οποίο πρόκειται να επισκεφτεί. Αντίθετα, η ομάδα που εκπροσωπεί τη χώρα με τις πιο φυσιολογικές κλιματολογικές συνθήκες πιθανώς να επηρεαστεί σημαντικά από τις ακραίες κλιματολογικές συνθήκες της έτερης χώρας την οποία θα επισκεφτεί για διαπραγματεύσεις. Η προσωπική σωματική δυσφορία ως παρεμβαίνουσα κατάσταση δεν είναι καθόλου απίθανο να αλλοιώσει και τις διαχειριστικές ικανότητες κάποιων από την ομάδα αποστολής και να μειώσει στο σύνολό της τη δυναμική της ομάδας. Οπωσδήποτε, ο χειμώνας στο Λονδίνο ή τη Λωζάννη - η συνδιάσκεψη της Λωζάννης θα άνοιγε τελικά τις εργασίες της στα τέλη φθινοπώρου - είναι πολύ πιο βαρύν σε σχέση με το χειμώνα στην Άγκυρα ή τη Σμύρνη. Ίσως να φαίνεται ως μία πολύ εξεζητημένη παράμετρος η παραπάνω. Όμως, μία διαδικασία διαπραγματεύσεων κρίνεται και από τις λεπτομέρειες. Οι οποίες κάποιες φορές ενδεχομένως να κάνουν και τη διαφορά... Βλέπε επιπρόσθετα για τις εναλλασσόμενες έδρες και Ο.π., σσ.75-78

²³³ Gökay, *A Clash of Empires*, σ.146

²³⁴ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.93

²³⁵ Για την πυρπόλωση και την καταστροφή της Σμύρνης βλέπε ενδεικτικά Σαράντος Ι. Καργάκος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922). Από το έπος στην τραγωδία*, ειδική έκδοση της Real Media (σε

Συνδιάσκεψη γινόταν στη Σμύρνη, οι μυστικές υπηρεσίες της [της Μεγάλης Βρετανίας] δεν θα μπορούσαν να γνωρίζουν, υποκλέπτοντας την τηλεγραφική επικοινωνία της τουρκικής κυβέρνησης με την τουρκική αντιπροσωπεία στη Λωζάννη, τόσα πολλά για τους στόχους αλλά και την τακτική της τουρκικής αντιπροσωπείας στις συνομιλίες της Ειρήνης.²³⁶

Σταδιακές προσπάθειες ανασυγκρότησης του ελληνικού στρατού δυτικά του Έβρου ποταμού.

Η προσπάθεια ανασυγκρότησης του ελληνικού στρατού δυτικά του ποταμού Έβρου κατά τις παραμονές και κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης της Λωζάννης αποτελεί μία ενέργεια καταρχήν στρατιωτικού ενδιαφέροντος. Συγχρόνως, όμως, συνιστά μία πρωτοβουλία και διαπραγματευτικού ενδιαφέροντος, με σημαντικότερες προεκτάσεις στην επερχόμενη συνδιάσκεψη στην ελβετική πόλη, ως μεταβλητή διαπραγματευτικής συμμετρίας. Η προσπάθεια για ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατού θα αποτελούσε για την Αθήνα κρίσιμο ζητούμενο πριν και κατά τη διάρκεια αυτής (πιθανώς και για τους Βρετανούς για τους δικούς τους λόγους - με σκοπό να συμφωνήσουν με τους Τούρκους στα ζητήματα καθαρώς βρετανικού ενδιαφέροντος). Ο Βενιζέλος το είχε αντιληφθεί. [...] *Επί των καθαρώς ελληνικών ζητημάτων, ο Βενιζέλος είχε αντιληφθεί από την πρώτη στιγμή ότι τινές εκ των Συμμάχων ηνούν τας τουρκικάς απόψεις και ότι οι άλλοι, όσοι εξακολουθούν να διάκινται ευμενώς προς ημάς, θα μας εβοήθουν μόνον με συστάσεις και νουθεσίας. Και εσκέφθη αμέσως ότι μόνον εις τρόπον υπήρχε να προστατεύσωμεν τα εθνικά συμφέροντα μας, μόνον εν αποτελεσματικόν υπέρ ημών επιχείρημα: η στρατιωτική μας ανασυγκρότησις. Έπρεπε να γίνη στρατός αμέσως, με κάθε τρόπον, με κάθε θυσίαν. Και έγινε. Ο Βενιζέλος, χωρίς να χάση στιγμήν, έδωσε τας σχετικὰς εντολάς εις τας Αθήνας και, προς μεγάλην τιμήν των αρχηγών της Επαναστάσεως του 1922, αι εντολαί του εξετελέσθησαν με κεραυνοβόλον ταχύτητα και πατριωτικόν ενθουσιασμόν.²³⁷*

Παρότι είναι άξια επαίνων, δεν είμαστε απολύτως βέβαιοι ότι η αναδιοργάνωση του ελληνικού στρατού πραγματοποιήθηκε γρήγορα και εύκολα.²³⁸

4 μέρη), 2013, (Δ' Μέρος), σσ.254-268

²³⁶ Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.93

²³⁷ Παρατίθεται στο Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμος Β', σ.254

²³⁸ Η Δυτική Θράκη ενισχύθηκε [...] με πέντε νέες κλάσεις στρατευσίμων, οι οποίοι προειδοποιήθηκαν σε αυθεντικό παγκάλειο ύφος ότι όσοι δεν παρουσιαστούν εγκαίρως «θα τυφεκισθώσι και αι οικογένειαι των θα εξορισθώσιν εις Αφρικήν». Στο Γιάννης Γιαννουλόπουλος, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», στο Θάνος Βερέμης, Ηλίας Νικολακόπουλος (επιστ.επιμ.), Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Από το όραμα της Μεγάλης Ελλάδας εξόριστος στο Παρίσι*, τόμ.Β', Τα Νέα

Ας μην ξεχνούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των στρατευσίμων είχε κουρασθεί αρκετά, δοκιμαζόμενη σκληρά στο πολεμικό μέτωπο της Μικράς Ασίας. *Ο Πάγκαλος έλαβε εν λευκώ εξουσιοδότηση από την επαναστατική κυβέρνηση να λάβει όποια μέτρα θεωρούσε αναγκαία για την ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων. Κατόπιν δικής του απαιτήσεως, εκδόθηκαν δύο νόμοι σύμφωνα με τους οποίους η κλοπή στρατιωτικού υλικού και η δόλια απαλλαγή στρατιώτη από αξιωματικό της υγειονομίας θα ετιμωρούντο με εκτέλεση. Ταυτόχρονα ο Πάγκαλος άφησε να διαρρέουν φήμες περί δεκάδων εκτελέσεων. Με αυτά τα μέσα ο Πάγκαλος συγκρότησε ισχυρό στράτευμα 115.000 ανδρών.²³⁹ Απέναντι στον ελληνικό στρατό θα υπήρχαν περίπου 45.000-50.000 Τούρκοι χωροφύλακες με ισχυρή δύναμη πυρός.²⁴⁰ Είναι προφανές ότι για τον Βενιζέλο η προσπάθεια για αναδιοργάνωση του ελληνικού στρατού στον Έβρο σκόπευε στην ενίσχυση της διαπραγματευτικής θέσης του στις διεργασίες της Λωζάννης και στην αποτροπή τυχόν διαπραγματευτικής ανισοροπίας. Διάθεση γεφύρωσης των θέσεων των ομολόγων και καλή θέληση φαίνεται να υπήρχε από τη συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων. Όμως, αυτό από μόνο του προφανώς και δεν αρκούσε... Ο Έλληνας ηγέτης δεν φαίνεται να προετοιμαζόταν στην πραγματικότητα εκ νέου για πόλεμο. Μολαταύτα, φαίνεται πολύ ορθά να ανεγνώριζε τη σημασία της ύπαρξης αξιόμαχων στρατευμάτων ως μέσο πίεσης κατά τις εργασίες στη Λωζάννη.*

Να σημειωθεί ότι στο εσωτερικό της Ελλάδας όλο αυτό το διάστημα η κατάσταση είναι έκρυθμη. Στρατιωτικό σώμα με επικεφαλείς τους συνταγματάρχες Γονατά και Πλαστήρα και τον αντιπλοίαρχο Φωκά εξωθούν σε παραίτηση τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Η κυβέρνηση Κροκιδά, αφού προηγουμένως παρέπεμψε σε δίκη εκείνους που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τη μικρασιατική καταστροφή, τη γνωστή ως Δίκη των Έξι, παραιτείται αιφνιδίως στις 14 Νοεμβρίου 1922, δηλαδή παραμονές της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη. Οι Γονατάς και Πάγκαλος, από τους βασικούς πρωταγωνιστές της περιόδου, αναλαμβάνουν πλέον τα ηνία της χώρας. Την ίδια ημέρα της παραίτησης της προηγούμενης κυβέρνησης, προχωρούν στη σύσταση νέας. Πρόεδρος ορίζεται ο Γονατάς. Ο Πάγκαλος αναλαμβάνει υπουργός Στρατιωτικών. Οι βενιζελικοί αξιωματικοί από την πλευρά τους φαίνεται να πιέζουν τον Βενιζέλο να συναινέσει στην εγκαθίδρυση μίας στρατιωτικής δικτατορίας στη

Ιστορία, Αθήνα, 2011, σσ.98-99

²³⁹ Θεμιστοκλής Καλλιγέρης, «Στρατιά του Έβρου. Ένα ισχυρό χαρτί στο πόκερ της Λωζάννης», *Η Νέα Πολιτική*, τεύχ.2 (Ιούλ.-Αύγ., 2013), σ.45

²⁴⁰ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, 2η Έκδ., Εκδ.Πατάκη, Αθήνα, 2016, σ.47

χώρα. Στις 30/10/22 ο Πάγκαλος γράφει στον Βενιζέλο επιστολή στην οποία εξήρε τη μονιμοποίηση μίας αυστηρής δικτατορίας ως πανάκειας για τα προβλήματα του τόπου.²⁴¹ Ο Βενιζέλος του εξέφρασε την αντίθεσή του σε οποιαδήποτε τέτοια κίνηση με τα πολιτικά και οικονομικά αποτελέσματα, σε μία τέτοια περίπτωση, να είναι καταστρεπτικά.²⁴²

Τα φώτα στο εσωτερικό της Ελλάδας πέφτουν και στην περίφημη Δίκη των Έξι. Το εάν οι λεγόμενοι έξι ήταν υπεύθυνοι ή όχι για τα όσα εκτυλίχθηκαν στη Μικρά Ασία δεν είναι εύκολο να απαντηθεί. Ο Clogg, για παράδειγμα, στηρίζει ξεκάθαρα τη θέση ότι δεν υπήρχε καμία εσκεμμένη προδοσία από την πλευρά τους.²⁴³ Ο Bierstadt από την πλευρά του θεωρεί ότι οι έξι καταδικάστηκαν αδίκως. Και επισημαίνει ως βασική αιτία τη στρατιωτική αποτυχία τους.²⁴⁴ Σε μέρος της πολύ πρόσφατης ελληνικής βιβλιογραφίας παρόμοια ισχυρή είναι η πεποίθηση περί άδικης καταδίκης των έξι.²⁴⁵ Το ερώτημα το οποίο προκύπτει είναι το κατά πόσο αυτή η πολύκροτη δίκη θα μπορούσε να επηρεάσει τη διαπραγματευτική ισχύ της Ελλάδας στη Λωζάννη. Κατά πόσο, δηλαδή, μία μεταβλητή του κρατικού επιπέδου ανάλυσης θα μπορούσε να επηρεάσει μία κρίσιμη μάχη στο εξωτερικό. Το ενδεχόμενο εκτέλεσης των κατηγορουμένων της δίκης σε θάνατο κινδύνευε πράγματι να προκαλέσει παρενέργειες στο ελληνοβρετανικό κοινό μέτωπο ενόψει Λωζάννης, αλλά και σοβαρές ανησυχίες και στους υπολοίπους εν δυνάμει συμμάχους της Ελλάδας στην επικείμενη διαπραγμάτευση. Από τα ρουμανικά εθνικά αρχεία μαθαίνουμε ότι στο Βουκουρέστι επικρατούσε προβληματισμός για τις εσωτερικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Ο Ionel Brătianu, μάλιστα, αποφάσισε να στείλει τον Barbu Știrbey στην Αθήνα για να βολιδοσκοπήσει την κατάσταση και να ενημερωθεί επίσημα. Στις 6 Δεκεμβρίου 1922 ο τελευταίος (λίγο πριν αναχωρήσει για το Βουκουρέστι εκτιμώντας ότι περαιτέρω παραμονή του στην Αθήνα θα είχε αρνητικό αντίκτυπο), τηλεγράφησε ότι *η κατάσταση έχει βελτιωθεί πολύ αλλά εξακολουθούσαν όλοι να είναι σοβαροί και κάθε έκπληξη είναι πιθανή*.²⁴⁶

²⁴¹ Παρατίθεται στο Θάνος Βερέμης, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Αξιωματικοί 1909–1924», ανάτυπο από το *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Εκδ.Φιλιπποτη, Αθήνα, 1980, σ.571

²⁴² Παρατίθεται στο Ο.π., σ.571

²⁴³ Richard Clogg, *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι το 1985*, μετάφρ.Χάρης Φουντέας, Εκδ.Καρδαμίτσα, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Αθήνα, 1999, σ.177

²⁴⁴ Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, σ.167

²⁴⁵ Βλέπε περισσότερο για το ζήτημα στο Νίκος Τσάγγας, *Η Αθώωση των έξι και η ανατροπή της Ιστορίας*, Εκδ.Γκοβόστη, Αθήνα, 2012

²⁴⁶ Παρατίθεται στο Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale din Sud-estul European: probleme ale păcii, securității și cooperării (1919-1924)*, Editura ALL Educational, București, 1999,

Σε τηλεγράφημά του από την ελβετική πόλη την ημέρα της εκτέλεσής τους (όμως, όπως υποστηρίζεται, με καθυστερημένη ώρα αποστολής σε σχέση με την εκτέλεση), ο Βενιζέλος σημειώνεται ότι [...] μιλούσε για τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε κατά την πορεία των εργασιών της Συνδιάσκεψης, αν η κατάσταση εξελισσόταν όπως την παρουσίαζε ο Κέρζον.²⁴⁷ Πάντως, η εκτέλεσή τους δεν φάνηκε τελικώς να επηρεάζει ιδιαίτερος τους βρετανικούς κύκλους στη Λωζάννη, όπως θα δούμε στη συνέχεια, με την κυριότερη αντίδραση να προέρχεται από τους Τούρκους και τους Ιταλούς. Οι Τούρκοι σημειώνεται ότι [...] «προσπάθησαν να δημιουργήσουν μίαν ατμόσφαιρα δυσπιστίας εναντίον της Κυβέρνησης της Ελλάδας, την οποία και εμφάνιζαν ως ασταθή».²⁴⁸

La défaite
Grecque
en Asie-Mineure
Εξώφυλλο
στο Le Petit Journal,
Septembre, 24, 1922.
Διαθέσιμο στο
www.gallica.bnf.fr
Ανακτήθηκε στις
07/10/2017

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

σ.48 (μετάφραση δική μου)

²⁴⁷ Παρατίθεται στο Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Το διπλωματικό παρασκήνιο της δίκης των Εξ*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Πρακτικά ΚΓ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 2003, σ.498

²⁴⁸ Παρατίθεται στο Ό.π., σσ.499-500

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΟΙ ΑΤΟΜΙΚΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΕΤΟΙΜΟΙ ΓΙΑ «ΜΑΧΗ» ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

**Οι διαπραγματευτές προσέρχονται στη Λωζάννη
και εγκαθίστανται σε ξενοδοχεία της πόλης.**

Εκτός των συμμαχικών δυνάμεων (Μ. Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία) και των άμεσα ενδιαφερομένων (Ελλάδα και Τουρκία) στη συνδιάσκεψη επρόκειτο να συμμετάσχει και η Βουλγαρία. Από την ευρύτερη περιοχή της βαλκανικής κλήθηκε επίσης το Βασίλειο των Σέρβων-Κροατών-Σλοβένων, καθώς και η Ρουμανία.

Αποφασίσθηκε να δημιουργηθούν τρεις επιτροπές στην εκεί συνδιάσκεψη:

1.Επιτροπή για τα εδαφικά και στρατιωτικά (και πολιτικά) ζητήματα.

Πρόεδρος The Marquess Lord Curzon (υπουργός Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας),
με τη βοήθεια του Rumbold (ύπατος αρμοστής της Μ. Βρετανίας στην Κων/πολη)

Κυριότερες Υποεπιτροπές:

1η Υποεπιτροπή. Αποστρατικοποίηση των συνόρων της ανατολικής Θράκης.

2η Υποεπιτροπή. Νησιά Αιγαίου.

3η Υποεπιτροπή. Ανταλλαγή των πληθυσμών.

4η Υποεπιτροπή. Προστασία των μειονοτήτων.

2.Επιτροπή για το καθεστώς των ξένων στην Τουρκία.

Πρόεδρος Marquis Garroni (ύπατος αρμοστής της Ιταλίας στην Κων/πολη),
με τη βοήθεια του Montagna (πρέσβης της Ιταλίας στην Αθήνα)

και του Lago (κυβερνήτης της Δωδεκανήσου)

Κυριότερες Υποεπιτροπές:

1η Υποεπιτροπή. Νομικό Status των ξένων στην Τουρκία.

2η Υποεπιτροπή. Οικονομικό Status των ξένων στην Τουρκία.

3. Επιτροπή για τα οικονομικά ζητήματα.²⁴⁹

Πρόεδρος Camille Barrère (πρέσβης της Γαλλίας στη Ρώμη)²⁵⁰.

Με τη βοήθεια του Bompard (τέως πρέσβης της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη)

και του Pelle (ύπατος αρμοστής της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη)

Κυριότερες Υποεπιτροπές:

1η Υποεπιτροπή. Οικονομικά Ζητήματα, Δημόσιο Χρέος, Επανορθώσεις.

2η Υποεπιτροπή. Λιμάνια, Διώρυγες, Σιδηροδρομικές Γραμμές.

Ο Camille Barrère ο οποίος θα ήταν ο ηγέτης της γαλλικής διαπραγματευτικής ομάδας, θεωρούνταν ένας εξαιρετικά εύστροφος και ακέραιος χαρακτήρας.²⁵¹ Παρόλα αυτά, ο Curzon δεν τον θεωρούσε και «Ναπολέον» της διπλωματικής αρένας.²⁵² Επίσης, πολλά από τα μέλη του τεχνικού επιτελείου της γαλλικής και της βρετανικής ομάδας συνδέονταν με παλιές φιλίες και γνωριμίες, εισροή εκτιμούμε αναμφισβήτητα σημαντική, ως ψυχολογική συνιστώσα, για τις διαπραγματικές συνθήκες της επικείμενης συνδιάσκεψης στην ελβετική πόλη. *Το να αισθάνεται κάποιος φίλος – ή σε κάποιο βαθμό φιλία – με τον ομόλογο παίζει σπουδαιότατο ρόλο στις διαπραγματεύσεις. Ουσιαστικά αποτελεί μία θετική κατάσταση και για τα δύο μέρη.*²⁵³ Μάλιστα, στην περίπτωση που μελετούμε, για τη συγκεκριμένη παραμετρο (πολλά από τα μέλη των δύο επιτελείων συνδέονταν με παλιές φιλίες) διατυπώθηκε και η (ίσως κάπως υπερβολική πιστεύουμε) άποψη ότι *ούτε η Τουρκική Αντιπροσωπεία, ούτε ακόμη ο Poinecaré, ούτε καν ο Lord Curzon, την είχαν προβλέψει. Ήταν η πιο σημαντική παράμετρος.*²⁵⁴ Ο Garroni θα ήταν ο αρχηγός της ιταλικής διαπραγματευτικής ομάδας, με τη «σκιά» όμως του Mussolini να πέφτει βαριά πάνω του. *Ο Garroni ζούσε στον τρόμο να επισύρει την οργή του Mussolini, ο οποίος [ο Mussolini] όπως ένας αντιπρόσωπος το έθεσε “είχε πάθος, αλλά όχι και πρόγραμμα”.*²⁵⁵

²⁴⁹ Οι Γάλλοι, οι οποίοι ήταν και οι μεγαλύτεροι πιστωτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα αναλάμβαναν την προεδρία της συγκεκριμένης επιτροπής.

²⁵⁰ Ο Barrère ήταν γνωστός για τα φιλοαγγλικά του αισθήματα, ίσως και επειδή η χώρα αυτή τον φιλοξένησε σε ηλικία μόλις 20 ετών ως πολιτικό εξόριστο μετά την ήττα της Κομμούνας το 1871. Στο Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *“Η ευγενής μας τύφλωσις...” Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή*, 2η Έκδ. Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 1999, σ.304

²⁵¹ Nicolson, *Curzon*, σ.285

²⁵² Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.324

²⁵³ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.34

²⁵⁴ Nicolson, *Curzon*, σσ.286-287

²⁵⁵ Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.324

Ο Jevakhoff, ύστερα από 5 χρόνια ερευνών, κατόρθωσε να ανακαλύψει πολλές ανέκδοτες πηγές και να συλλέξει μαρτυρίες συνεργατών του Kemal. Ως προς τις επιτροπές που σχηματίστηκαν, και συγκεκριμένα την επιτροπή με αρμοδιότητα τις μειονότητες και τα νομικά θέματα σημειώνει ότι *είναι ίσως ο πιο αδύναμος κρίκος του συστήματος του Κώρζον: ίσως γι' αυτό την ανέθεσε σε έναν Ιταλό.*²⁵⁶ Βεβαίως, για τους Ιταλούς η προεδρία αυτής της επιτροπής ήταν πολύ σημαντική. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι Ιταλοί υπήκοοι αποτελούσαν την πολυπληθέστερη ομάδα ανάμεσα στους ξένους υπηκόους στην Τουρκία που ωφελούνταν από το καθεστώς των διομολογήσεων.²⁵⁷ Εξάλλου, λίγο πριν την έναρξη των επί της ουσίας διεργασιών ο Ismet εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του για το γεγονός ότι η προεδρία στις εργασίες της Λωζάννης δεν θα ασκούνταν κατά σειρά, συμπεριλαμβάνοντας και την Τουρκία.²⁵⁸ Ούτε, βεβαίως, και στην Ελλάδα θα της παραχωρούνταν ένα τέτοιο προνόμιο. Τα ζητήματα αποφασίστηκε να κομματιαστούν και να τεθούν υπό διαπραγμάτευση σε ένα περισσότερο αποκεντρωμένο σχήμα. Ο Jevakhoff θεωρεί ότι αυτό το σχήμα ευνοούσε τα βρετανικά συμφέροντα. Στη Λωζάννη, σημειώνει, ότι ο [...] *Ινονού βρίσκει κάποιον πιο «βαρήκοο», ή για την ακρίβεια πιο πονηρό από εκείνον. Ο λόρδος Κώρζον, ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, ύφανε επιδέξια έναν ιστό αράχνης με τρεις κόμπους. Η μέθοδός του είναι απλή: πολλαπλασιάζει τα μέτωπα και σε κάθε μέτωπο φέρνει τους Τούρκους σε αντιπαράθεση με τον συνομιλητή που διαθέτει το πιο ισχυρό κίνητρο.*²⁵⁹ Άποψη δική μας είναι ότι το αποκεντρωμένο σχήμα της διαπραγμάτευσης ήταν δίκαιο για όλους, καθώς δεν θα μπορούσαν να τεθούν σε ένα συγκεντρωτικό σχήμα θέματα εντελώς άσχετα μεταξύ τους.

Δυσαρέσκεια προκάλεσε στη Σοβιετική Ένωση το γεγονός ότι αρχικά αυτή δεν προσκλήθηκε στη συνδιάσκεψη. Οι σύμμαχοι δικαιολόγησαν τη στάση τους υποστηρίζοντας ότι η Σοβιετική Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία είχαν ήδη επιλύσει τις ανοικτές διαφορές τους με την Τουρκία μέσω των συνθηκών της Μόσχας, της Άγκυρας και του Καρς. Τελικώς, το ζήτημα επιλύθηκε με συμβιβασμό. Η Σοβιετική Ένωση, προσκλήθηκε στις 27/10/22, αποκλειστικά και μόνο για το ζήτημα των Στενών, με ηγέτη αυτής τον Chicherin. Η Μόσχα αντέδρασε, με τον Λένιν να ξεκαθαρίζει δημόσια ότι η κυβέρνηση δεν ήταν ευχαριστημένη από το

²⁵⁶ Alexandre Jevakhoff, *Κεμάλ Ατατούρκ*, μετάφρ. Αικατερίνη Ζησίμου, Εκδ. Π. Τραυλός, Αθήνα, 2002, σ.261

²⁵⁷ Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.43

²⁵⁸ *L.C.N.E.A.*, σ.8

²⁵⁹ Jevakhoff, *Κεμάλ Ατατούρκ*, σ.260

γεγονός ότι προσκλήθηκε μόνο για τις διαπραγματεύσεις για τα Στενά. Επιπλέον, διατύπωσε την άποψη ότι η συγκεκριμένη απόφαση θα οδηγούσε μελλοντικά σε νέα οικονομικά ζητήματα από τα οποία θα επηρεάζονταν τόσο η Γαλλία όσο και η Μ. Βρετανία.²⁶⁰ Πάντως, η πρόσκληση της Μόσχας ενδεχομένως να αποτελούσε για το Λονδίνο μία ευκαιρία για αναθέρμανση των όχι καλών βρετανορωσικών σχέσεων της συγκεκριμένης περιόδου. Όπως μαθαίνουμε από σχετικό βρετανικό αρχείο, η Μόσχα διεμήνυε πριν την πρόσκλησή της στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης ότι *είχε έρθει τώρα η ώρα οι βρετανικές και ρωσικές απόψεις να μπορούσαν να εναρμονιστούν. Επιπλέον δήλωναν ότι εάν γίνονταν δεκτοί στη συνδιάσκεψη, η Βρετανία θα εκπλήσσονταν ευχάριστα διαπιστώνοντας ότι σε πολλά σημεία η Σοβιετική κυβέρνηση δεν εναντιωνόταν στη Βρετανική πολιτική.*²⁶¹ Ήταν, όμως, πράγματι αυτή η αλήθεια για τις βρετανορωσικές σχέσεις και κυρίως τις εκατέρωθεν στοχεύσεις της περιόδου;

Στις διεργασίες κλήθηκε και η Ιαπωνία. Το ζήτημα των διομολογήσεων, καθώς και το status quo των Στενών ενδιέφεραν το Τόκιο. Ο Ochiai, πρέσβης της Ιαπωνίας στη Ρώμη σε τηλεγράφημά του στον Gaimusho (υπουργείο Εξωτερικών της Ιαπωνίας) ανέφερε τα εξής χαρακτηριστικά: *Η θέση της Τουρκίας έχει μεταβληθεί ριζικά και έχει ενισχυθεί από τότε που υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών, λόγω της νίκης... Όσον αφορά το ζήτημα των διομολογήσεων ένα λογικό αίτημα που θα μπορούσαμε να προβάλουμε θα ήταν το να λάβουμε μέρος στο προσωρινό σύστημα, αν τελικά ισχύσει, δεδομένου ότι οι Τούρκοι απαιτούν την κατάργηση των διομολογήσεων ακόμη και για τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και την Ιταλία, που είχαν διομολογήσεις ακόμη και πριν από τον πόλεμο. Πάντως, παρόλο που εμείς οφείλουμε να προβάλουμε το σχετικό αίτημα, είναι αμφίβολο αν οι Τούρκοι θα δεχτούν. Αν δεν είμαστε σε θέση να κερδίσουμε τίποτε όσον αφορά αυτό το ζήτημα, μένει να αποφασίσουμε κατά πόσο μας συμφέρει να συμμετάσχουμε σε μία νέα συνθήκη, για την προάσπιση των συμφερόντων μας και της θέσης μας ανάμεσα στις Συμμαχικές Δυνάμεις.*²⁶²

Και οι Αμερικανοί προσκλήθηκαν στη συνδιάσκεψη ως παρατηρητές. Σε αυτήν επρόκειτο να συμμετάσχουν ο Child (πρέσβης των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στη Ρώμη) και μαζί του ο Grew και ο ναύαρχος Bristol. Στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων της Ουάσινγκτον σημαντική θέση καταλάμβανε το ζήτημα της

²⁶⁰ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.20

²⁶¹ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.305

²⁶² Παρατίθεται στο Michihiro Watanabe, *Η Ιαπωνική Πολιτική και η Τελευταία Φάση του Ανατολικού Ζητήματος (1919-1923)*, PhD, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσσαλονίκη, 1988, σσ.143-144

ελεύθερης ναυσιπλοΐας στα Στενά και το ζήτημα των οικονομικών εντολών. Οι ΗΠΑ, καθώς δεν είχαν ποτέ κηρύξει τον πόλεμο κατά της Τουρκίας, δε συμμετείχαν επίσημα, αλλά έστειλαν ως εκπροσώπους τον πρεσβευτή Τσάιλντ, τον υπουργό Γκρου και το ναύαρχο Μπρίστολ επικεφαλής τους, που είχαν καθήκον να παρατηρούν την πορεία των διαπραγματεύσεων και να δίνουν αναφορά σχετικά στην Ουάσινγκτον. Στην πραγματικότητα οι εκπρόσωποι των ΗΠΑ έκαναν πολύ περισσότερα, γιατί ως δανειστής ολόκληρης της Ευρώπης, οι ΗΠΑ ήταν σε θέση να κάνουν τις επιθυμίες τους γνωστές και αισθητές. Εξάλλου, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Χιουζ είχε πληροφορήσει με ένα υπόμνημά του τους Συμμάχους ότι, παρά το ότι οι ΗΠΑ δεν έπαιρναν ενεργό μέρος στις διαπραγματεύσεις, ενδιαφέρονταν ζωηρά για το θέμα των εντολών, που θα συζητιούνταν, ιδιαίτερα επειδή οι εντολές θα μπορούσαν να επηρεάσουν το ζήτημα των εκχωρήσεων και της «ανοικτής πόρτας».²⁶³ Σε μία σημαντική συνάντηση, μάλιστα, στη Ρώμη μεταξύ του Αμερικανού Child και του Τούρκου Djelal Filin Bey (ο οποίος θα συμμετείχε ως μέλος της τουρκικής διαπραγματευτικής ομάδας στη Λωζάννη), λίγες ημέρες πριν από το άνοιγμα των εργασιών στην ελβετική πόλη, ο δεύτερος του ζήτησε την αμερικανική υποστήριξη των τουρκικών θέσεων ενόψει της κρίσιμης συνδιάσκεψης.²⁶⁴

Ενδιαφέρον είχαν οι Αμερικανοί και για το αρμενικό ζήτημα. Όμως, το τελευταίο δεν φαίνεται να βρισκόταν το ίδιο ψηλά στην ατζέντα και για τους υπολοίπους. Οι Τούρκοι δεν συζητούσαν σε καμιά περίπτωση την πιθανότητα δημιουργίας αρμενικού κράτους σε εδάφη τους, αλλά και κάποιες δυτικές δυνάμεις (κυρίως οι Γάλλοι) δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουν με θέρμη το ζήτημα.²⁶⁵ Μάλιστα, κατά τη διάρκεια των εκεί διεργασιών σημειώνεται ότι κάτω από την πίεση των ιεραποστολικών οργανώσεων και των Αρμενικών lobbies, η Αμερικανική Κυβέρνηση ζήτησε από τους εκπροσώπους της στη Λωζάννη να ασκήσει πίεση στους Τούρκους ή στους Γάλλους για τη δημιουργία μίας Αρμενικής πατρίδας στην Κιλικία ή την βόρεια Συρία. Παρόλο αυτά η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών διαπίστωσε την αποφασιστικότητα των Τούρκων σε αυτό το ζήτημα και ήταν αδύνατον να επιμείνει στις

²⁶³ Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, σσ.211-212

²⁶⁴ Παρατίθεται στο Peter Henry Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Washington State University, Department of History, 1976, σ.52 (μετάφραση δική μου)

²⁶⁵ Βλέπε αναλυτικά για το ζήτημα, Omer Turan, «The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks», στο Turkkaya Ataov (ed), *The Armenians in the Late Ottoman Period*, The Turkish Historical Society for the Council of Culture, Arts and Publications of the Grand National Assembly of Turkey, Ankara, 2001, σσ.212-215

αξιώσεις της.²⁶⁶ Οι Αρμένιοι οι οποίοι είχαν προσέλθει στις Σέβρες με πολλές ελπίδες, στη Λωζάννη δεν φαίνεται να μπορούσαν να αναμένουν πολλά... Η Άγκυρα, από την πλευρά της, διέβλεπε θετικά την αμερικανική παρουσία στις επερχόμενες κρίσιμες διεργασίες παρά τις όποιες πιέσεις της για το αρμενικό. [...] *η χώρα αυτή, εκτός από την τεράστια δανειοδοτική της ικανότητα, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πιθανό αντίβαρο στην πολιτική και οικονομική κηδεμονία της Μέσης Ανατολής από την Αγγλία και τη Γαλλία. Άλλωστε, δεν βρισκόταν τυπικά σε εμπόλεμη κατάσταση [η Τουρκία] με την υπερατλαντική δύναμη και ούτε είχε υπογράψει τη Συνθήκη των Σεβρών.*²⁶⁷ Οι Αμερικανοί δήλωναν ότι προσέρχονταν στη Λωζάννη χωρίς να αναγνωρίζουν προγενέστερους διακανονισμούς (μυστικές συνθήκες του πολέμου, συμφωνία των Σεβρών) για ζώνες οικονομικής αποκλειστικότητας στην Τουρκία.²⁶⁸ Τέλος, σημειώνεται ότι *για τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη (Βέλγιο, Πολωνία, Δανία, Νορβηγία, Σουηδία, Ισπανία, Πορτογαλία και Αλβανία) που είχαν εμπορικές και οικονομικές σχέσεις καθώς και [...] συμφωνίες διομολογήσεων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποφασίστηκε να προσκληθούν εξουσιοδοτημένοι αντιπρόσωποί τους στη Συνδιάσκεψη, για να παραστούν μόνο στις συνεδριάσεις εκείνες που οι πρόεδροι των διαφόρων επιτροπών και υποεπιτροπών θα έκριναν απαραίτητη την παρουσία τους.*²⁶⁹

Ως εναρκτήρια ημέρα της διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης στη Λωζάννη ορίστηκε η 21η Νοεμβρίου 1922. Στις 27 Οκτωβρίου 1922 απεστάλη επίσημη πρόσκληση στους Τούρκους για τη συμμετοχή τους. Πάντως, ως ημερομηνία έναρξης των εκεί εργασιών ίσως αρχικά να καθορίστηκε η 13η Νοεμβρίου 1922 και όχι η 21η Νοεμβρίου 1922. Η τουρκική αντιπροσωπεία, μάλιστα, με επικεφαλής τον Ismet αναχώρησε στις 8 Νοεμβρίου 1922(!) για την ελβετική παραλήμνια πόλη.²⁷⁰ Στο σιδηροδρομικό σταθμό του Σιρκετζή είχε συγκεντρωθεί ένα μεγάλο πλήθος για να επευφημήσει την τουρκική αντιπροσωπεία η οποία θα αναχωρούσε για την Ελβετία με ηγέτη της τον Ismet Pasha.²⁷¹ Μετά από ένα μακρύ ταξίδι η τουρκική αντιπροσωπεία πράγματι φθάνει και εγκαθίσταται στη Λωζάννη...

²⁶⁶ Ibid, σ.225

²⁶⁷ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.95

²⁶⁸ Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σ.262

²⁶⁹ Ο.π., σ.261

²⁷⁰ Σύμφωνα με αναφορά στον Jevakhoff, η τουρκική αντιπροσωπεία αναχώρησε στις 9 Νοεμβρίου του 22' για τη Λωζάννη. Βλέπε σχετικά: Jevakhoff, *Κεφάλ Ατατούρκ*, σ.256

²⁷¹ Ο.π., σ.256

Όμως, η ημερομηνία της εναρκτήριας συνεδρίασης ή έχει απροειδοποίητα αλλάξει ή πράγματι έχει γίνει παρεξήγηση(!) Συγκεκριμένα, έχει ορισθεί για έπειτα από 8 ημέρες(!) Γιατί άραγε; Ο Ismet στέλνει αμέσως διπλωματικό σημείωμα προς τους Ευρωπαίους αποδίδοντάς τους μομφές για την καθυστέρηση έναρξης της συνδιάσκεψης. Ο Rumbold τηλεγραφεί στον Curzon υποστηρίζοντας ότι είχαν ειδοποιήσει εγκαίρως τον Ismet να μην ξεκινούσε για τη Λωζάννη καθώς δεν θα έβρισκε κανέναν εκεί.²⁷² Το παραπάνω περιστατικό ίσως δεν είναι τόσο «αθώο» όσο αρχικά φαίνεται, αλλά ενδεχομένως να διαθέτει και κάποια ισχνή διαπραγματευτική αξία. Εδώ (εφόσον δεν πρόκειται όντως για παρεξήγηση) ίσως να έχουμε να κάνουμε με την παρασκηνακή προσπάθεια είτε των Ευρωπαίων να εκνευρίσουν τους Τούρκους εκπροσώπους λίγο πριν την έναρξη των κρίσιμων διαβουλεύσεων στην ελβετική πόλη, είτε της τουρκικής αντιπροσωπείας να εμφανίσει εαυτόν στην κοινή γνώμη ότι «περιπαίχθηκε» από ευρωπαϊκά «πονηρά τεχνάσματα» και ξεκίνησε για τη Λωζάννη 13(!) ημέρες νωρίτερα από την προβλεπόμενη ημερομηνία έναρξης των εργασιών.

Όπως και να έχει, οι Ευρωπαίοι επιχειρώντας να κατευνάσουν τις τουρκικές διαμαρτυρίες προσκάλεσαν τον Ismet στο Παρίσι για διαβουλεύσεις. Ο εκπρόσωπος της Τουρκίας πράγματι ανεχώρησε από τη Λωζάννη για τη γαλλική πρωτεύουσα όπου και προχώρησε σε διάφορες διερευνητικές συναντήσεις. Στις 16 Νοεμβρίου συναντήθηκε με τον υφυπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας. Αυτός [...] *του επανέλαβε τη γαλλική θέση ότι κι αν ακόμη είναι σκληρές οι συνομιλίες, στο τέλος θα γίνει ειρήνη. Γι' αυτόν το λόγο και οι Τούρκοι θα έπρεπε να υποστηρίζουν με ηρεμία την υπόθεσή τους. Στο Παρίσι τον επισκέφθηκε και ο Ιταλός πρέσβης Baron Avezana και του τόνισε ότι στις διαπραγματεύσεις θα υπήρχαν μεγάλες δυσκολίες και ότι η Ιταλία δεν θα διαφωνούσε με τους Συμμάχους.*²⁷³

Είτε, λοιπόν, λίγο νωρίτερα, είτε λίγο αργότερα, όλες οι αντιπροσωπείες άρχισαν να προσέρχονται και να εγκαθίστανται όσο περνούσαν οι ημέρες στα διάφορα ξενοδοχεία της πόλης της Λωζάννης. Η επιλογή του τόπου διαμονής μίας αντιπροσωπείας αποτελεί μία αρκετά ενδιαφέρουσα διαπραγματευτική παράμετρο. Δεν αποκλείεται να εκφράζει την πρόθεσή της για μεγαλύτερη συνεργασία, σε ένα πιο ανεπίσημο επίπεδο, με μία μόνο από τις υπόλοιπες αντιπροσωπείες οι οποίες

²⁷² Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.310

²⁷³ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σσ.104-105

προσέρχονται σε μία συνδιάσκεψη. Ο Gibbons, ο οποίος γνώριζε προσωπικά τον Βενιζέλο, ίσως να συντείνει προς το συμβολισμό ως προς το παραπάνω, με παράδειγμα τη διάσκεψη στο Παρίσι μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου: *Ένα μήνα πριν αρχίσει η Διάσκεψη, ο Βενιζέλος βρισκόταν εκεί, εγκατεστημένος σε μία απλή σουίτα στο ξενοδοχείο Μερσέντες κοντά στο Ετουάλ. Αυτό ήταν αρκετά μακριά από το Κε ντ'Ορσέ και από τα ιταλικά, αμερικανικά και ιαπωνικά επιτελεία. Αλλά βρισκόταν ένα λεπτό μακριά από το Μαζεστίκ και τρία λεπτά από το Αστόρια, τα μεγάλα ξενοδοχεία, όπου είχε καταλύσει η βρετανική Επιτροπή Ειρήνης. Ο Βενιζέλος διάλεξε τον νικητή πριν αρχίσει η κούρσα.*²⁷⁴

Στην περίπτωση της συνδιάσκεψης της Λωζάννης θεωρούμε, πάντως, ότι η συγκεκριμένη διαπραγματευτική παράμετρος δεν μπορεί να εφαρμοστεί κατά πλήρη αναλογία. Η Λωζάννη του 1922 ήταν μία όχι πολύ μεγάλη πόλη, ιδιαίτερα για τα ευρωπαϊκά δεδομένα της εποχής. Σύμφωνα με στοιχεία που αντλήσαμε από την ελβετική στατιστική υπηρεσία ο πληθυσμός της πόλης το 1920 ανέρχονταν σε 68.533 άτομα.²⁷⁵ Άρα, όλες οι αντιπροσωπείες θα έπρεπε να εγκατασταθούν (εκ των πραγμάτων) σε μία σχετικά μικρή ακτίνα μεταξύ τους. Κατά συνέπεια, ο συμβολισμός της κοντινής απόστασης διαμονής ως προς την (πιθανή) πρόθεση τέλεσης ανεπίσημων επαφών δεν μπορεί να εφαρμοστεί ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην περίπτωση που μελετούμε. Ανεξαρτήτως του παραπάνω, σημειολογικά, είναι σημαντικό να επισημάνουμε, όπως πληροφορούμαστε από τον κατάλογο των αντιπροσώπων της συνδιάσκεψης ότι η τουρκική με τη γαλλική αντιπροσωπεία θα διέμεναν στο ίδιο ξενοδοχείο (στο Hotel Lausanne Pallace)²⁷⁶. Είναι πιθανό ανεπίσημες επαφές στο λόμπυ του ξενοδοχείου να πραγματοποιούνταν ανάμεσα στις δύο πλευρές την περίοδο των εργασιών. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για τους Βρετανούς – Ιταλούς – Αμερικανούς – Ρουμάνους καθώς όλοι τους θα διέμεναν στο ίδιο ξενοδοχείο (Hotel Beau Rivage). Οι Έλληνες θα εγκαθίσταντο στο Hotel Beau Sejour της παραλήμνιας ελβετικής πόλης. Πάντως, ακόμη και επιμέρους λεπτομέρειες σαν και αυτή δεν θα πρέπει να μας διαφεύγουν της προσοχής μας κατά την ολοκληρωμένη ανάλυση μίας διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης και των όποιων επιμέρους συνισταμένων αυτής. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ελληνική αποστολή αφίχθη στη Λωζάννη στις 20 Νοεμβρίου 1922, δηλαδή ελάχιστα πριν το

²⁷⁴ Gibbons, *Βενιζέλος*, σ.371

²⁷⁵ Οι σχετικές πληροφορίες διαθέσιμες στο www.bfs.admin.ch

²⁷⁶ *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (Μουσείο Μπενάκη)*, Κατάλογος ονομάτων των αντιπροσωπειών της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης, Φακ.034-200.

άνοιγμα των εκεί εργασιών. Αυτό μας πληροφορεί ο ίδιος ο Βενιζέλος από τηλεγράφημά του προς το υπουργείο των Εξωτερικών, βάσει του οποίου ο ίδιος, ο Δημήτρης Κακλαμάνος και η γραμματεία έφθασε και εγκαταστάθηκε στην πόλη.²⁷⁷ Από διαπραγματευτικής άποψης θεωρούμε ότι η συγκεκριμένη επιλογή ημερομηνίας άφιξης των Ελλήνων ήταν κάπως «πρόχειρα» αποφασισμένη. Όπως επισημαίνουμε και σε άλλο σημείο του πονήματος, ως προτιμότερη επιλογή προτείνεται η άφιξη μίας διαπραγματευτικής αποστολής στον τόπο των σχετικών διεργασιών (ιδιαίτερα εφόσον μιλούμε για έναν πολύ μακρινό τόπο) αρκετές ημέρες νωρίτερα και όχι την τελευταία στιγμή, έτσι ώστε τα μέλη της αποστολής να ξεκουραστούν από το ταξίδι, να αναδιοργανωθούν και να «κοινωνικοποιηθούν» με την πόλη στην οποία πρόκειται να καταλύσουν.

Το ξενοδοχείο στο οποίο εγκαταστάθηκε η γαλλική και η τουρκική αντιπροσωπεία

[Photographie de press]

Agence Meurisse

Διαθέσιμο

στο www.gallica.bnf.fr.

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Οι διαπραγματευτικές ομάδες των περισσότερων συμμετεχόντων χωρών στη συνδιάσκεψη που επρόκειτο να ανοίξει πολύ σύντομα τις εργασίες της στην ελβετική πόλη θα ήταν πολυάριθμες.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Σε κάθε περίπτωση απαιτείται αυξημένη προσοχή όσον αφορά τον αριθμό των μελών της αποστολής που θα αποσταλεί σε μία διακρατική διαπραγμάτευση. Αυτό [...] δεν αποτελεί συνήθως αντικείμενο διαφωνίας, εκτός και εάν ένα κράτος προτείνει

²⁷⁷ Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (Μουσείο Μπενάκη), Βενιζέλος προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Νοέμβριος, 7/20, 1922, Φακ.031-41.

μία τόσο μικρή αντιπροσωπεία ώστε να υποννοεί έλλειψη σοβαρότητας ως προς τον σκοπό [...].²⁷⁸ Προσαρμόζοντας, λοιπόν, τα παραπάνω θεωρητικά δεδομένα στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης διαπιστώνουμε ότι οι πολυάριθμες ομάδες εκεί θα ήταν ενδεικτικό της βούλησης για επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος. Βεβαίως, στην αίθουσα των συνεδριάσεων η βρετανική πρόταση ήταν οι πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι να μην ξεπερνούν τους δύο (αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο για τρεις) με το βοηθητικό προσωπικό (ειδικό προσωπικό, γραμματείς, μεταφραστές, στενογράφοι) επίσης περιορισμένο στο ελάχιστο δυνατό. Το Λονδίνο πιθανότατα να φοβόταν την πολυπλοκότητα των πολλών αριθμητικά ατόμων από τα υπόλοιπα κράτη στο τραπέζι των εκεί διαπραγματεύσεων. Εσωτερικές διαφωνίες, πιθανές συγκρούσεις και κατ'επέκταση καθυστέρηση της όλης διαδικασίας από την έλλειψη εσωτερικής ομοφωνίας δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί ως ενδεχόμενο σε μία τέτοια περίπτωση. Μάλιστα, η βρετανική βούληση για το ζήτημα έγινε γνωστή στο πιο υψηλό επίπεδο από τον ίδιο τον Curzon και με τον πιο επιτακτικό τρόπο.²⁷⁹

Επίσης, οι διαπραγματευτικές ομάδες των συμμετεχόντων χωρών στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης εκπροσωπήθηκαν σε υψηλό επίπεδο. Φαίνεται ότι όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο αντιπροσώπευσης σε μία διαπραγμάτευση, τόσο αυξάνονται και οι πιθανότητες να επέλθει πρόοδος, ίσως και οριστική επίλυση ενός ανοικτού ζητήματος.²⁸⁰ Ήδη, πιο πάνω, αναφερθήκαμε στις ιδιότητες των κυριότερων πρωταγωνιστών της συνδιάσκεψης (The Marquess Lord Curzon of Kedleston, Camille Barrere, Marquis Garroni). Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ως προς τον ηγέτη της ελληνικής διαπραγματευτικής ομάδας Ελευθέριο Βενιζέλο, πολύ κοντά του βρισκόταν ο Κακλαμάνος, πρέσβης της Ελλάδας στο Λονδίνο, ο υποστράτηγος Μαζαράκης και ο νομικός Θεοτοκάς. Πολύ κοντά στον Ismet Pasha, ο οποίος είχε στο μεταξύ διοριστεί υπουργός των Εξωτερικών της Τουρκίας, ο βουλευτής Σινώπης Riza Nur Bey και ο Hasan Bey, τέως υπουργός Οικονομικών.²⁸¹ Η Σερβία και η Ρουμανία αντιπροσωπεύτηκαν σε πολύ υψηλό επίπεδο, από τους υπουργούς των Εξωτερικών Nintchitch και Duca αντίστοιχα. Υπουργός των Εξωτερικών ήταν και ο Chicherin, ηγέτης της σοβιετικής ομάδας διαπραγμάτευσης.²⁸²

²⁷⁸ Berridge, *Διπλωματία*, σ.78

²⁷⁹ *L.C.N.E.A.*, σ.16

²⁸⁰ Berridge, *Διπλωματία*, σσ.78-79

²⁸¹ Είναι ανάγκη να σημειώσουμε ότι χρησιμοποιείται η αρχική οθογραφία στα τουρκικά ονόματα στα πλαίσια της περιόδου τέλεσης της συνδιάσκεψης της Λωζάννης (π.χ. Ismet Pasha αντί Ismet Inonu), με την επιφύλαξη βεβαίως ορισμένων εγγενών τεχνικών περιορισμών, γενικότερα, ως προς τον τονισμό των ονομάτων.

²⁸² Βλέπε αναλυτικά Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σσ.96-97

Η επιλογή αντιπροσώπευσης, πράγματι δείχνει να εξαρτάται σε ορισμένες περιπτώσεις από τις πραγματικές προθέσεις των εμπλεκόμενων κρατών. Εφόσον κάποιο από αυτά ειλικρινώς επιζητεί λύση ενός ανοικτού ζητήματος, τότε θα πρέπει να «πιέζει» και τις υπόλοιπες πλευρές προς την κατεύθυνση της υψηλής αντιπροσώπευσης. Αντιθέτως, εφόσον κάποιο κράτος επιθυμεί στην πραγματικότητα να καθυστερήσει κάπως τις διεργασίες, η επιλογή της χαμηλότερης αντιπροσώπευσης φαίνεται να αποτελεί την πιο ορθή επιλογή. Μάλιστα, σ'αυτή την περίπτωση, η ομάδα αποστολής μπορεί να κωλυσιεργεί συστηματικά μέσω της επίκλησης για αναμονή οδηγιών από την κυβέρνηση ή/και τον Πρόεδρο της χώρας.

Ανακεφαλαιωτικά, για την επερχόμενη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, τα περισσότερα τεχνικά ζητήματα εξέπεμπαν αρκετά θετικό συμβολισμό ως προς την πρόθεση επίλυσης των ανοικτών ζητημάτων της διαπραγμάτευσης. Οι ομάδες που θα αποστέλλονταν επρόκειτο να είναι πολυπληθείς. Το επίπεδο αντιπροσώπευσης επρόκειτο να είναι αρκετά υψηλό. Όλα έδειχναν ειλικρινή βούληση διευθέτησης “εδώ και τώρα”, τουλάχιστον από τεχνικής άποψης... Θα διατηρούνταν, άραγε, το νόημα αυτού του αισιόδοξου συμβολισμού και όταν πράγματι θα ξεκινούσαν οι διαβουλεύσεις στην ελβετική πόλη; Όταν τα ζητήματα θα ετίθεντο στο ουσιώδες περιεχόμενό τους;

Οι κεμαλιστές από τη δική τους οπτική γωνία σημειώνεται ότι *κατανοούσαν πλήρως τη δυσκολία της υπόθεσης και γνώριζαν ότι όλες οι ξένες αντιπροσωπείες, η καθεμία για τα θέματα που ενδιαφερόταν, ήταν σωστά και επιστημονικά προετοιμασμένες να διεκδικήσουν από την Τουρκία κάτι. Είχαν απασχολήσει χιλιάδες υπαλλήλους και είχαν ετοιμάσει πολλές σελίδες πληροφοριών. Οι Τούρκοι, όμως, απέναντι στους επιστημονικά οργανωμένους αντιπάλους θα αντιπαρέτασαν τα δίκαιά τους και ήταν αποφασισμένοι να διεκδικήσουν πλήρη οικονομική και πολιτική ανεξαρτησία μέσα στα σύνορα που καθόριζε το Εθνικό Συμβόλαιο από την εποχή του συνεδρίου του Ερζερούμ, σύνορα που υιοθέτησε και η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης και η MET και υποστήριζε μέχρι σήμερα. Παράλληλα με το Εθνικό Συμβόλαιο, ένα άλλο σημαντικό διαπραγματευτικό όπλο της ήταν ο νικηφόρος στρατός της.*²⁸³

²⁸³ Ο.π., σ.100

Τα κύρια (φανερά και αφανή) πρόσωπα της συνδιάσκεψης της Λωζάννης.

Ο πραγματικός ηγέτης γεννιέται ή γίνεται; Ποια εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία τον κάνουν να ξεχωρίζει από τους υπολοίπους ανθρώπους; Το κυριότερο απ' όλα: Μπορεί ένας πραγματικός ηγέτης να επιδράσει καθοριστικά στα αποτελέσματα μίας διαπραγματεύσεως ως ατομικός δρών; Αποτελεί γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι εκ φύσεως γεννιούνται περισσότερο ηγετικοί από τους συνανθρώπους τους. Παραταύτα, και οι υπόλοιποι άνθρωποι φαίνεται ότι μπορούν να αναπτύξουν σταδιακά ουσιώδεις ηγετικές ικανότητες, επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον περίγυρό τους. Αρκετά πανεπιστημιακά προγράμματα συμπεριλαμβάνουν στο πρόγραμμά τους την ανάπτυξη της ικανότητας ηγεσίας. Ο Tarcher στο βιβλίο του «Leadership and the Power of Ideas» κάνει μία ενδιαφέρουσα αναφορά στην εκπαίδευση και στην ανάπτυξη των ηγετικών ικανοτήτων.²⁸⁴ Πολύ ενδιαφέρον είναι το ερώτημα σχετικά με το τι σημαίνει ηγεσία και από την οπτική του κλάδου του management. *Αξιοποιώντας και συνθέτοντας τους πιο έγκυρους ορισμούς που υπάρχουν στη βιβλιογραφία, ως ηγεσία θα μπορούσε να οριστεί η διαδικασία επηρεασμού της σκέψης, των συναισθημάτων, των στάσεων και των συμπεριφορών μίας μικρής ή μεγάλης, τυπικής ή άτυπης ομάδας ανθρώπων από ένα άτομο (ηγέτη), με τέτοιο τρόπο ώστε εθελοντικά και πρόθυμα και με την κατάλληλη συνεργασία να δίνουν τον καλύτερό τους εαυτό για να υλοποιούν αποτελεσματικούς στόχους που απορρέουν από την αποστολή της ομάδας και τη φιλοδοξία της για πρόοδο ή ένα καλύτερο μέλλον.*²⁸⁵

Ο Nye εισάγει την έννοια της έξυπνης ισχύος του ατόμου που ασκεί ηγεσία, την οποία και αντιπαραβάλλει με τη λεγόμενη ήπια ισχύ του ηγέτη, καθώς και με τη σκληρή ισχύ αυτού. Γενικά, ο ηγέτης της ήπιας ισχύος βασίζεται κυρίως στην έλξη ή/και την προσάρτηση.²⁸⁶ Ο ηγέτης της σκληρής ισχύος βασίζεται κυρίως σ' αυτό που αναφέρεται ως μακιαβελικές ικανότητες καθώς και στην οργανωτική ικανότητά του.²⁸⁷ Επίσης, επισημαίνεται ότι *η σκληρή και η ήπια ισχύς μερικές φορές ενισχύουν η*

²⁸⁴ Για περισσότερα βλέπε Martin Tarcher, *Leadership and the Power of Ideas*, Harper and Row, New York-London.

²⁸⁵ Δημήτρης Μπουραντας, *Ηγεσία. Ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2005, σ.197

²⁸⁶ Κύριες δομικές ικανότητες της «ήπιας ισχύος» του ηγέτη είναι το όραμα, η επικοινωνιακή ικανότητα και η συναισθηματική ευφυΐα. Το όραμα του ηγέτη δεν πρέπει να αποτελεί μόνο μία εσωτερικευμένη λειτουργία, αλλά και μία αποτελεσματική ικανότητα εξωστρεφούς περιγραφής του προς τους άλλους. Σ' αυτό έρχεται να βοηθήσει η επικοινωνιακή ικανότητά του, στο να μπορεί δηλαδή να μεταδώσει το όραμά του αποτελεσματικά. Η συναισθηματική ευφυΐα, κυρίως με την έννοια της αυτοκυριαρχίας, της πειθαρχίας και της δυνατότητας να αφουγκράζεται τους γύρω του αποτελεί επίσης σημαντικό παράγοντα αυτής. Βλέπε αναλυτικά στο Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, σσ.137-150

²⁸⁷ Βλέπε αναλυτικά, Ό.π., σσ.150-160

μία την άλλη και μερικές φορές συγκρούονται.²⁸⁸ Η δυνατότητα του ηγέτη να συνδυάζει τη σκληρή και την ήπια ισχύ αποκαλείται έξυπνη ισχύς. Ήταν, για παράδειγμα, ο Βενιζέλος ένας ηγέτης έξυπνης ισχύος; Ο Nye σημειώνει ότι η ήπια ισχύς δεν είναι καθεαυτή καλή και δεν είναι πάντα καλύτερη από τη σκληρή ισχύ. Σε κανέναν δεν αρέσει να αισθάνεται ότι μανουβράρεται, ακόμη και με ήπια ισχύ. Ήπια ισχύς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ανταγωνιστικούς λόγους, και συχνά μιλούμε για πόλεμο έλξεων: η έλξη του ενός εναντίον της έλξης του άλλου.²⁸⁹

Επίσης, η ικανότητά του να μπορεί να ρητορεύει φαίνεται να συνιστά ουσιαστικό παράγοντα της ιδιοσυγκρασίας ενός ηγέτη. Η ανάγκη αυτή προκύπτει όταν οι απόψεις που τίθενται στα πλαίσια μίας διάδρασης και αφορούν κάποιο συγκεκριμένο ζήτημα διαφέρουν ή υποτίθεται ότι διαφέρουν.²⁹⁰ Η ρητορική ως πράξη κατ'ουσίαν υποδηλώνει τη χρήση και κατ'επέκταση τη χειραγώγηση των λέξεων τις οποίες αυτός χρησιμοποιεί.²⁹¹ Είναι, όπως επισημαίνεται, η τέχνη του "πέιθειν τον νουν και κινείν τας καρδίας των ανθρώπων".²⁹² Οι Αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι ο τέλειος ήρωας θα έπρεπε να είναι, όπως σημειώνεται, "μύθων τε ρητήρ και έργων πρηκτήρ" (=και αγορητής λόγων και εκτελεστής κατορθωμάτων).²⁹³ Σημαντική συνεισφορά στην ανάπτυξη της τέχνης της ρητορίας έδωσαν οι Αρχαίοι Έλληνες Σοφιστές, με σημαντικότερο ίσως εκφραστή τους τον Πρωταγόρα. Ο Αριστοτέλης σχηματοποίησε σημαντικά την έννοια, ενώ ο Ισοκράτης προσπάθησε να συνδέσει σε κάποιο βαθμό την τέχνη της ρητορικής με την εκπαίδευση. Κατά το Μεσαίωνα, η τέχνη της ρητορικής σε σημαντικό βαθμό μετασχηματίστηκε. Η πιο σημαντική φυσιογνωμία στη σύνθεση της ελληνικής ρητορικής και του Χριστιανισμού είναι ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, που θεωρείται σωστά ο μεγαλύτερος Έλληνας ρήτορας από την εποχή του Δημοσθένη.²⁹⁴ Κατά την περίοδο της Αναγέννησης, η ρητορική τέχνη συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με τα διάφορα ουμανιστικά ιδεολογικά κινήματα στην

²⁸⁸ Ο.π., σ.93

²⁸⁹ Ο.π., σ.96

²⁹⁰ Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, Francisca Snoeck Henkemans, J. Antony Blair, Ralph H. Johnson, Erik C. W. Krabbe, Christian Plantin, Douglas N. Walton, Charles A. Willard, John Woods, David Zarefsky, *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1996, σ.2 (μετάφραση δική μου)

²⁹¹ Edward P. J. Corbett, *Classical Rhetoric for the Modern Student*, 3d ed., Oxford University Press, New York, Oxford, 1990, σ.20 (μετάφραση δική μου)

²⁹² Κλεόβουλος Σ. Νικήτας, *Περί προφορικού λόγου και ρητορικής. Οδηγός ομιλητικής και ρητορικής*, Εκδ. Ινστιτούτου Ρητορικής, Γ' έκδοση, Αθήνα, σ.13

²⁹³ Εμμανουήλ Ν. Μαραγκάκης, *Η ρητορική τέχνη στην ακμή της*, Εκδ. Γιάννης Β. Βασδέκης, χ.χ., σ.9

²⁹⁴ George A. Kennedy, *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής, αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής*, μετάφρ. Νίκος Νικολούδης, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 2001, σ.416

Ευρώπη. Ο Διαφωτισμός επέδρασε σημαντικά στην εξέλιξη της ρητορικής τέχνης. Ο Giambattista Vico, ο George Campbell, ο Hugh Blair και ο Richard Whately αποτελούν ίσως τους σπουδαιότερους εκπροσώπους της συγκεκριμένης περιόδου.²⁹⁵ Η ικανότητα ρητορίας διαχρονικά επισημάνθηκε ως σημαντική επιμέρους ικανότητα κάποιου αποτελεσματικού ηγέτη (προφανώς και στα πλαίσια μίας διεθνούς διαπραγματεύσης, αρκεί να χρησιμοποιείται γεφυροποιητικά) αλλά και συχνά επικρίθηκε. *Ο πιο σημαντικός από τους επικριτές της ρητορικής και αυτός που άσκησε τη μεγαλύτερη επίδραση ήταν ο Πλάτων, ιδιαίτερα στον διάλογο “Γοργίας”. Ο όρος “ρήτωρ” στα αρχαία Ελληνικά δηλώνει τον δημόσιο ομιλητή, συχνά όμως είχε την πιο ύποπτη σημασία του “πολιτικάντη”.*²⁹⁶ Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι επικρίσεις σχετικά με την αναγκαιότητα και τα οφέλη από την τέχνη της ρητορίας ήταν αρκετές, κυρίως από την πλευρά ορισμένων φιλοσόφων της περιόδου. Επίσης, ορισμένοι πρώιμοι χριστιανοί στοχαστές φαίνεται να προβληματίζονταν για την αξία μελέτης της τέχνης της ρητορίας.²⁹⁷ Πάντως, [...] *γλωσσικές, φιλοσοφικές και κριτικές μελέτες του δωδέκατου αιώνα συνέκλιναν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει τίποτα που να μην αποτελεί ρητορική πραγματεία. Ακόμη και φαινομενικά αντικειμενικά επιστημονικά και φιλοσοφικά κείμενα περιέχουν κοινωνικές και πολιτικές υποθέσεις που είναι δυνατόν να αμφισβητηθούν, και χρησιμοποιούν ρητορικές τεχνικές που μεταφέρουν ηθικές και συναισθηματικές υποδηλώσεις, προκειμένου να υπερασπιστούν την άποψή τους.*²⁹⁸

.....

²⁹⁵ Βλέπε αναλυτικά για τους σημαντικότερους εκπροσώπους, μαζί με μία αντιπροσωπευτική ανθολογία των κυριότερων έργων τους σχετικά με την τέχνη της ρητορικής, στο εξαιρετικό βιβλίο Patricia Bizzell, Bruce Herzberg, *The Rhetorical Tradition. Readings from Classical Times to the Present*, Bedford Books of St. Martin's Press, Boston, 1990

²⁹⁶ Kennedy, *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής, αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής*, σ.16

²⁹⁷ Ό.π., σσ.18-19

²⁹⁸ Ό.π., σ.20

Ο έμπειρος Curzon.

Ο Λόρδος Curzon

[Photographie de press] Agence Meurisse

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr.

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Ο Curzon επρόκειτο να σφραγίσει με την παρουσία του την πρώτη φάση της συνδιάσκεψης της Λωζάννης (αλλά και να συνεχίζει να ασκεί την επίδρασή του, έστω και από απόσταση και στη δεύτερη φάση αυτής). Παρά την αδιαμφισβήτητη διεθνή εμπειρία του, ο Βρετανός εκπρόσωπος δεν μπόρεσε να συγκρατήσει, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στις εργασίες της

συνδιάσκεψης στη συνέχεια, τον εκνευρισμό του σε κάποιες των περιπτώσεων. Αυτό που κυρίως θα τον εκνεύριζε στις εκεί διεργασίες θα ήταν η ηττοπαθής στάση που - σύμφωνα με τον ίδιο - κρατούσαν ο Γάλλος Barrere και ο Ιταλός Garroni απέναντι στον Ismet Pasha, ιδιαίτερα στις ανεπίσημες επαφές των τριών τους με τον Τούρκο πληρεξούσιο.

Φαίνεται ότι ο διάχυτος εκνευρισμός του θα μπορούσε ίσως να αποδοθεί και [...] σε προβληματικές πτυχές της προσωπικής του ζωής. Αυτός [ο Curzon] υπέφερε και πάλι από αϋπνία και φλεβίτιδα [...].²⁹⁹ Επίσης, ο Curzon ταλαιπωρούνταν πολύ από πόνους στη σπονδυλική του στήλη.³⁰⁰ Θα πρέπει να τονίσουμε ότι τέτοιες -παρεμβαίνουσας φύσεως μεταβλητές- δεν θα πρέπει να μας διαφεύγουν της προσοχής όταν αναλύουμε το ατομικό επίπεδο τέλεσης μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης, όσο και εάν αυτό μοιάζει κάπως υπερβολικό ή/και άσχετο. Ο σωματικός πόνος που προκύπτει από την ασθένεια και τη θεραπεία της αποτελεί μία σωματική εμπειρία η οποία μπορεί να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων. Τα υψηλά επίπεδα χρόνιου πόνου συχνά προκαλούν οξυθυμία και επαναλαμβανόμενες αλλαγές

²⁹⁹ Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.342

³⁰⁰ Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.45

απόψεων.³⁰¹ Προφανώς, τέτοιου είδους παρεμβαίνουσες μεταβλητές ενδεχομένως να μην επηρεάζουν μονάχα το ειδικότερο πεδίο των διεθνών διαπραγματεύσεων, αλλά και γενικότερα τις λήψεις αποφάσεων από πλευράς του ηγέτη στο πεδίο ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής. Ας μην ξεχνούμε ότι πολλές συνεδριάσεις στη Λωζάννη θα ήταν πρωινές, με ότι αυτό συνεπάγεται για τον Curzon και εφόσον αυτός πράγματι έπασχε από αϋπνίες... Βεβαίως, δεν πιστεύουμε ότι τα προβλήματα υγείας κάποιου ατομικού δρώντος οπωσδήποτε θα τον επηρεάσουν κατά την τέλεση των καθηκόντων του. Μπορεί αυτό να μην συμβεί. Οι ατομικοί δρώντες που αναλύουμε και οι οποίοι συμμετείχαν άμεσα ή έμμεσα στις διεργασίες της Λωζάννης και φαίνεται ότι είχαν προβλήματα υγείας μπορεί τελικά να μην επηρεάστηκαν από αυτά. Κάθε ένδειξη δεν μπορεί να σημαίνει απαραίτητα και απόδειξη.

Ο Νίκανδρος Μπούρας, ομότιμος καθηγητής της Ψυχιατρικής επισημαίνει, ως προς το ζήτημα της ψυχικής και σωματικής υγείας, το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις αρχηγών κρατών διαπιστώθηκε η ύπαρξη κάποιας σημαντικής ψυχικής νόσου: *Τίθεται, λοιπόν, το πολύ σοβαρό ερώτημα κατά πόσο η σωματική ή/και η ψυχική υγεία τους επηρέαζε τις αποφάσεις τους ακόμη και σε θέματα που πιθανόν να είχαν ιστορικές συνέπειες για την ανθρωπότητα.*³⁰² Χαρακτηριστικό παράδειγμα φέρεται να είναι ο Γούντροου Γουίλσον.³⁰³ Πολλά χρόνια πριν γίνει πρόεδρος (το 1913) φαίνεται ότι έπασχε από υπέρταση. Την περίοδο διεξαγωγής της διάσκεψης ειρήνης στο Παρίσι (το 1919) παρουσίαζε (όπως πληροφορούμαστε από τον Weinstein) συμπτώματα άνοιας τα οποία φαίνεται ότι επηρέαζαν την εκεί του παρουσία. Όπως υποστηρίζεται, *είναι φανερό ότι η δυσκολία που αντιμετώπιζε στην επιτυχή διεκπεραίωση διαπραγματεύσεων ήταν νευρολογικής προέλευσης και ότι παρουσίαζε συμπτώματα άνοιας, ως αποτέλεσμα πολλών μικρών εγκεφαλικών. Γινόταν «όλο και πιο εγωκεντρικός, καχύποπτος, κρυψίνους και αγενής στις αναφορές του στους άλλους».*³⁰⁴ Πόσο θα μπορούσαν, λοιπόν, στην περίπτωσή μας, να επηρεάσουν τον Curzon, στην κρίσιμη συνδιάσκεψη στη Λωζάννη, τα προβλήματα υγείας του τα οποία σημειώνεται ότι είχε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο;

³⁰¹ Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής*, σ.78

³⁰² Νίκανδρος Μπούρας, «πρόλογος στην ελληνική έκδοση», στο Ντέιβιντ Όουεν, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*, μετάφρ. Ρούλα Κοκολιού, Εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα, 2008, ειδική έκδοση για Το Βήμα, Αθήνα, 2015, σ.9

³⁰³ Ο Γουίλσον πολλές φορές θα «επισκίαζε» και τις διεργασίες της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη (π.χ. ερώτημα περί δημοψηφίσματος στη δυτική Θράκη) εξαιτίας των λεγόμενων 14 σημείων του πολιτικού του «προγράμματος».

³⁰⁴ Παρατίθεται στο Ντέιβιντ Όουεν, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*, μετάφρ. Ρούλα Κοκολιού, Εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα, 2008, ειδική έκδοση για Το Βήμα, Αθήνα, 2015, σσ.46-47

Ο χαρισματικός και ευπροσάρμοστος Βενιζέλος.

By Harris and Ewing collection, Library of Congress.

Διαθέσιμο στο www.commons.wikimedia.org

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Ο Βενιζέλος ήταν ένας πολιτικός εγνωσμένης αξίας στα ευρωπαϊκά σαλόνια πολύ πριν τη Λωζάννη. Μάλιστα, φαίνεται να είχε αποκτήσει τη φήμη του λαμπρού διανοουμένου πολύ πριν την έναρξη και της πολιτικής του καριέρας.³⁰⁵ [...] ο Βενιζέλος διέθετε τη διπλωματική εμπειρία αλλά και τις γνωριμίες σε διεθνές επίπεδο προκειμένου να διαχειρισθεί, όσο μπορούσε καλύτερα, την ελληνική καταστροφή στη Μικρά Ασία.³⁰⁶

Ο Έλληνας πολιτικός εντυπωσίαζε τους συνομιλητές του, καθώς διέθετε μία ιδιαίτερη αύρα. Ο κ. Κακλαμάνος έχει περιγράψει πως εντυπωσιάσθη από τα μάτια, το χαμόγελο και τα γυαλιά του Βενιζέλου κατά την πρώτη συνάντησιν του με τον Κρήτα επαναστάτην, προ εικοσιπέντε περίπου ετών. Και σήμερα, τα μάτια και το χαμόγελον του Βενιζέλου αφήνουν ζωηράν εντύπωσιν εις τον καθένα. Ζωηρότης πνεύματος, ζωτικότης, γοητεία τρόπων [...] και μίαν ισχυρά θέλησιν, τηρουμένη εν εφεδρεία, όλα αυτά μαζί συνυπάρχουν διά να σχηματίσουν την προσωπικότητα του Βενιζέλου. Σκέπτεται γοργά. Ομιλεί με την μέγιστη σαφήνειαν. Ο πρίγκηψ Λιχνόβσκι δικαίως διέκρινε εν αυτώ τας ιδιότητας ενός «ανθρώπου του κόσμου». Είναι πράγματι κοσμικός, εν τη εννοία ότι ευρίσκεται εν ανέσει εις οιαδήποτε κοινωνίαν και εις οιαδήποτε πρωτεύουσιν. Εν τούτοις, οι τρόποι του είναι απλοί.³⁰⁷

Ο Κακλαμάνος μας αναφέρει εύγλωττα παραπάνω το πόσο εντυπωσιάσθηκε από τη φυσική παρουσία, την ιδιαίτερη αύρα του Βενιζέλου. Φαίνεται ότι ορισμένα φυσικά χαρακτηριστικά συχνά ενσωματώνονται στα κυρίαρχα γνωρίσματα ενός πραγματικού ηγέτη. Πάντως, ο Nye επισημαίνει και μία άλλη οπτική του θέματος: *Πόσο συχνά δεν έχουμε ακούσει κάποιον να λέει ότι ένας πολιτικός υποψήφιος μοιάζει (ή δεν μοιάζει) με ηγέτη; Ένας ψηλός γοητευτικός άνδρας που μπαίνει σε ένα δωμάτιο τραβάει την προσοχή και «μοιάζει με ηγέτη». [...] Αλλά ορισμένοι από τους*

³⁰⁵ Nicholas X. Rizopoulos, *Greece at the Paris Peace Conference, 1919: Venizelos and the Greek Territorial Problem: From the Armistice to Versailles (November 1918 - June 1919)*, PhD, Yale University, 1963, σ.7 (μετάφραση δική μου)

³⁰⁶ Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.46

³⁰⁷ Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου, Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', σ.149

ισχυρότερους ηγέτες στην ιστορία, όπως ο Ναπολέων, ο Στάλιν και ο Τενγκ Ξιάο Πονγκ, μόλις που έφταναν το 1,65. Φυσικά χαρακτηριστικά, όπως η καλή σωματική κατάσταση, διανοητικά γνωρίσματα, όπως το IQ, και χαρακτηριστικά στοιχεία της προσωπικότητας, όπως η εξωστρέφεια, έχουν εξεταστεί διεξοδικά από ερευνητές, αλλά με φτωχά επεξηγηματικά αποτελέσματα.³⁰⁸ Επίσης, ο Βενιζέλος φαίνεται να ήταν ένας ιδιαίτερα εκφραστικός άνθρωπος. Όλο του το σώμα φαίνεται να συμμετείχε στη «μεσογειακή» προσωπικότητά του. Αρκετά χρόνια μετά τη Λωζάννη, ο Grew, θα έγραφε ότι ο Βενιζέλος γινόταν μερικές φορές στο τραπέζι των εκεί διαπραγματεύσεων τόσο «ενθουσιώδης» ώστε αυτός, επειδή καθόταν ακριβώς δίπλα του στο τραπέζι της συνδιάσκεψης, να είναι αναγκασμένος ορισμένες φορές να μετακινείται για να αποφύγει τα «ιπτάμενα χέρια» του Έλληνα πολιτικού.³⁰⁹

Θερμόαιμες συμπεριφορές σε κάποιες, κυρίως ανεπίσημες συναντήσεις του στη Λωζάννη, φέρεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, να επέδειξε ο Curzon. Μήπως πίσω από τη συμπεριφορά του κρυβόταν και κάποιου είδους διαπραγματευτικό τρικ για πίεση των ομολόγων του; Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι. Πάντως, γενικότερα, το συγκεκριμένο πρόκειται για ένα πιθανό τρικ στο τραπέζι των συνομιλιών. Ενώ η συζήτηση επί των ανοικτών ζητημάτων εξελίσσεται, ξαφνικά κάποιος από τους παρισταμένους παρουσιάζει μία κάπως «θερμόαιμη» συμπεριφορά, ίσως και στα πλαίσια μίας γνωστικής ανακολουθίας στάσεων και συμπεριφορών. Συχνά, πρόκειται για προσχεδιασμένη συμπεριφορά από τους πιο έμπειρους και πιο «υποψιασμένους». Άλλες φορές για μία έμπνευση της στιγμής... Ο «ξαφνικά εκνευρισμένος ομολόγος» επιδιώκει κατά βάση να μας κάνει να αντιδράσουμε. Η αντίδρασή μας με τη σειρά της ενδέχεται, εάν είμαστε άπειροι στο να διαγνώσουμε τέτοιου είδους καταστάσεις, είτε να προκαλέσει απώλεια της αυτοσυγκέντρωσής μας, είτε ακόμη και την υποχώρησή μας επί κάποιων ανοικτών ζητημάτων της διαπραγμάτευσης. Πράγματι, όλα τα ενδεχόμενα είναι ανοικτά σε μία τέτοιου τύπου κατάσταση.³¹⁰ Πάντως, δεν είμαστε σίγουροι ότι ο Curzon μπορεί πράγματι να χρησιμοποίησε το συγκεκριμένο τρικ στη Λωζάννη.

Επιστρέφοντας στον Βενιζέλο, το γεγονός, ότι ήταν ένας πολύ διεκδικητικός χαρακτήρας φαίνεται αρκετά πιθανό από την περιδιάβασή μας στη σχετική βιβλιογραφία. Το αν θα διαφοροποιούσε, βεβαίως, κάπως τη συμπεριφορά του στην επερχόμενη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, προσαρμοζόμενος στα νέα δεδομένα είναι

³⁰⁸ Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, σσ.54-55

³⁰⁹ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.325

³¹⁰ Για τους κινδύνους της αντίδρασης, βλέπε Γιούρν, *Πώς να ξεπερνάτε την άρνηση*, σσ.55-56

κάτι που θα το διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Η Λωζάννη και η ελληνική εκπροσώπηση εκεί, όπως (σωστά) επισημαίνεται, *ήταν εξ ορισμού δύσκολη υπόθεση. Ο απαιτητικός, ο διεκδικητικός Βενιζέλος των Σεβρών όφειλε να μεταμορφωθεί σε συνετό και μετριοπαθή, να μετατρέψει το δράμα σε αξιοπρεπή ανακωχή.*³¹¹ Θεωρούμε, πάντως, σημαντικό σ' αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι όταν προσπαθούμε να προσεγγίσουμε το ατομικό προφίλ κάποιου ηγέτη, αυτό θα πρέπει να πραγματοποιείται με μετριοπάθεια και όταν συμβαίνει να δίνει απλά ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές ως προς την πιθανότητα, συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του να λειτουργούν ως παρεμβαίνουσες μεταβλητές στην υπεράσπιση των θέσεων της χώρας του και γενικότερα στην ατμόσφαιρα των διαπραγματεύσεων, όμως τίποτε περισσότερο πέραν αυτού. Η προσέγγιση του ατομικού προφίλ θεωρούμε ότι δεν πρέπει γενικά να πραγματοποιείται με πρόθεση αδιαμφισβήτητης εγκυρότητας.

Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η προσωπικότητα (ενός επικεφαλής διαπραγματευτή στην περίπτωσή μας) μπορεί, υπό κάποια έννοια, να μην είναι απόλυτα παγιωμένη, αλλά ενδεχομένως (σύμφωνα με κάποιες θεωρήσεις) να μπορεί ακόμη και να μεταβληθεί κάτω από διαφορετικές συνθήκες και διαφορετικά παραγόμενα ερεθίσματα. Από την άλλη πλευρά, βεβαίως, υπάρχει και η ισχυρή θεώρηση ότι η προσωπικότητα παραμένει σταθερή και μόνο κάποιο πολύ σημαντικό γεγονός (π.χ. σοβαρή ασθένεια, απώλεια προσφιλούς προσώπου) μπορεί ενδεχομένως να επιφέρει ορισμένες αλλαγές στην προσωπικότητα του ατόμου.³¹² Γενικότερα, *στο ένα άκρο, υποστηρίχθηκε ότι για τη θεωρία των χαρακτηριστικών οι άνθρωποι είναι συνεπείς ή σταθεροί στη συμπεριφορά τους στις διαφορετικές χρονικές στιγμές και καταστάσεις. Η ψυχαναλυτική θεωρία, με την παρόμοια έμφαση στη δομή της προσωπικότητας, υποστηρίχθηκε ότι τονίζει τα εσωτερικά αίτια της συμπεριφοράς και τη γενική σταθερότητα στη λειτουργία της προσωπικότητας. Στο άλλο άκρο, υποστηρίχθηκε ότι η θεωρία της μάθησης δίνει έμφαση [...] στη μεταβλητότητα της συμπεριφοράς ή, αλλιώς, την ειδικότητα της συμπεριφοράς σε κάθε περίπτωση.*³¹³ Μία

³¹¹ Βασίλης Καρδάσης, «1920-1930: Το νέο δόγμα Βενιζέλου» στο *Σμόρνη, Μικρασία. Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή*, Εκδ. Χ. Κ. Τεγόπουλος, (βιβλίο συγκροτημένο από τεύχη από τα Ε Ιστορικά), σ.190

³¹² Γρηγόρης Ποταμιάνος, «Η μελέτη της προσωπικότητας: μία κριτική προσέγγιση» στο Γρηγόρης Α. Ποταμιάνος, Φώτιος Αναγνωστόπουλος (επιστ. επιμ.), *Προσωπικότητα. Θεωρίες. Κλινική πρακτική και Έρευνα*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012, σ.15

³¹³ Lawrence A. Pervin, Oliver P. John, *Θεωρίες Προσωπικότητας. Έρευνα και Εφαρμογές*, μετάφρ. Αρχοντούλα Αλεξανδροπούλου, Ευγενία Δασκαλοπούλου, Εκδ. Τυπωθύτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1999, σ.649

προσέγγιση, πάντως, που εστιάζει ιδιαίτερα στις καταστάσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος και όχι τόσο στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου έγινε γνωστή ως η προσέγγιση που αφορά/εστιάζει στις καταστάσεις (the situationist approach). Σημαντικό σ' αυτήν τη θεώρηση θεωρούμε το συμπέρασμα ότι *οι τυχόν ατομικές διαφορές που παρατηρούνται σε ίδιες συνθήκες θεωρούνται σφάλματα μετρήσεων και όχι απόρροια εσωτερικών προδιαθέσεων*.³¹⁴ Η συμπεριφορά του ανθρώπου υποστηρίζεται γενικότερα, σύμφωνα με την παραπάνω προσέγγιση (ίσως κάπως υπερβολικά κατά την άποψή μας) ότι δεν καθορίζεται τόσο από τις υφιστάμενες εσωτερικές αντιλήψεις του, τον παγιωμένο χαρακτήρα του με τα όποια επιμέρους χαρακτηριστικά αυτός διαθέτει, αλλά κυρίως από τα διάφορα εξωτερικά ερεθίσματα της εκάστοτε διαφορετικής κατάστασης που αυτός καλείται να αντιμετωπίσει. Πάντως, θα πρέπει να τονιστεί ότι τόσο η ψυχαναλυτική θεωρία από τη μία μεριά, όσο και η θεωρία της μάθησης από την άλλη (σωστά κατά την άποψή μας) «ρίχνουν γέφυρες» η μία στην άλλη και αποδέχονται, έως ένα βαθμό, τις αλληλεπιδράσεις των παγιωμένων χαρακτηριστικών του ατόμου με τα διαφορετικά ερεθίσματα που δέχεται αυτός από το περιβάλλον περιβάλλον.³¹⁵

Ο άπειρος διαπραγματευτικά αλλά και επίμονος Ismet Pasha.

Ο Ismet Pasha στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης

[Photographie de press] Agence Meurisse

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017

Λίγο πριν την έναρξη της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, ο Kemal θα έπρεπε να αποφασίσει και εκείνος για τον αρχηγό της τουρκικής αποστολής στην ελβετική πόλη, καθώς δεν φαινόταν να ήταν διατεθειμένος να συμμετάσχει ο ίδιος σ' αυτήν. Για τη θέση θεωρούνταν σχεδόν βέβαιος ο πρόεδρος της Βουλής Rauf.³¹⁶ Ο Kemal, όμως, δεν φαίνεται να πίστευε ιδιαίτερα στην αποτελεσματικότητά του.³¹⁷ Και ο Ismet, από την πλευρά του, φαίνεται να είχε ορισμένες επιφυλάξεις όσον αφορά την ετοιμότητά του να φέρει εις πέρας επιτυχώς την αποστολή που πιθανώς θα του ανέθετε ο Kemal (αντί του Rauf), καθώς ο ίδιος ήταν ένας στρατιωτικός, χωρίς

³¹⁴ Ποταμιάνος, «Η μελέτη της προσωπικότητας: μία κριτική προσέγγιση», σ.16

³¹⁵ Pervin, John, *Θεωρίες Προσωπικότητας*, σσ.649-650

³¹⁶ Κεμάλ Ατατούρκ, *Κεμάλ Ατατούρκ, Ομιλίες*, μετάφρ.Συμεών Σολταρίδης, Εκδ.«Νέα Σύνορα»-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα, 1995, σ.234

³¹⁷ Ο.π., σ.234

ιδιαίτερη διαπραγματευτική εμπειρία. Η Ellison μας παραθέτει μία (μετέπειτα της Λωζάννης) συνέντευξη του Ismet σε Βρετανό δημοσιογράφο, όπου δήλωνε χαρακτηριστικά ότι “είχαν στείλει εμένα, έναν στρατιώτη” [...] “να παλέψει έναν *Bismarck*, έναν από τους μεγαλύτερους πολιτικούς άνδρες σας”.³¹⁸ Από το παραπάνω κατανοούμε πως η αντίληψη του Ismet για τη μεγάλη σημασία του ατομικού δρόντος (1ο επίπεδο ανάλυσης) στην εκεί συνδιάσκεψη ήταν παγιωμένη στο σύστημα πεποιθήσεών του. Πάντως, όσον αφορά το τουρκικό δίλημμα του Rauf ή του Ismet για ηγέτη της αποστολής ενόψει Λωζάννης, φαίνεται ότι ο πρώτος ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένος με το διορισμό τελικώς του Ismet. Και ότι κατά το μεσοδιάστημα της Λωζάννης εξέφρασε έντονα αυτή του τη δυσαρέσκεια.³¹⁹ Ο Kemal, λοιπόν, επέλεξε τελικώς τον Ismet για την ανάληψη της αρχηγίας της τουρκικής ομάδας διαπραγματεύσεως.³²⁰ Και ήταν πράγματι αυτός που τέθηκε επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη. *Ο Μουσταφά Κεμάλ τον επέλεξε εν μέρει επειδή ήταν ο πιο έμπιστος υποστηρικτής του, αλλά επίσης επειδή ο πρωθυπουργός, Χουσεΐν Ραούφ (Ορμπάν) ήταν γνωστός αγγλόφιλος [...].*³²¹ Οι Βρετανοί φαίνεται να ανησυχούσαν ιδιαίτερα για το διορισμό του Ismet ως αρχηγού της αποστολής. Οι αναφορές από την αντιπροσωπεία τους στις διεργασίες στα Μουδανιά είναι αποκαλυπτικές: *Η στάση του Ισμέτ στα Μουδανιά ήταν απείθαρχη μέχρι και την τελευταία ημέρα όταν και κάποιες παραχωρήσεις έγιναν με απροθυμία μετά από οδηγίες της Άγκυρας.*³²²

Ο Ismet Pasha, όπως θα διαπιστώσουμε αναλυτικά στη συνέχεια, διακρίνονταν ως προσωπικότητα για την ιδιαίτερη επιμονή του, θα ρωτούσε πολλές φορές τα ίδια πράγματα, ξανά και ξανά, και γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσέγγιζε τις λεγόμενες αναλυτικές προσωπικότητες (προσωπικότητα αναλυτικής δομής). Ως προς τις διεθνείς διαπραγματεύσεις, μία αναλυτική προσωπικότητα, αν και συντελεί στην καθυστέρηση (πολλές φορές σε εξουθενωτικό βαθμό) των διεργασιών, από την άλλη πλευρά, όμως, μπορεί να υποβοηθήσει τη θέση του ιδίου και κυρίως της χώρας που εκπροσωπεί στο τραπέζι των εργασιών. Ο Ismet, όπως θα

³¹⁸ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.323

³¹⁹ Armstrong, *Ο σταχτής λύκος*, σ.180

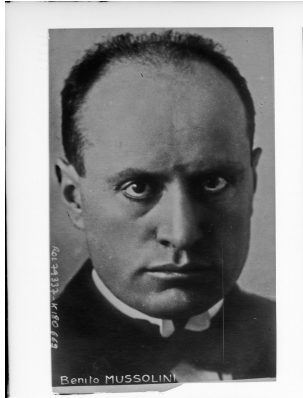
³²⁰ Ο Ismet Pasha (μετέπειτα ονομαζόμενος Ismet Inonu) γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1884. Σπούδασε στη στρατιωτική σχολή της Κωνσταντινούπολης. Στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο αγωνίστηκε στο μέτωπο της Συρίας. Προσχώρησε από τους πρώτους στο κίνημα του Κεμάλ και το 1920 τοποθετήθηκε, σε ηλικία μόλις 36 χρονών, αρχιστράτηγος του δυτικού στρατιωτικού μετώπου απέναντι στις ελληνικές δυνάμεις. Αναδείχθηκε για τις στρατιωτικές ικανότητές του και υπήρξε, έπειτα από τον Κεμάλ, πρωτεργάτης της τουρκικής νίκης στο μικρασιατικό μέτωπο. Βλέπε σχετικά Δημήτρης Φωτιάδης, *Σαγγάριος. Εποποιία και καταστροφή στη Μικρά Ασία. Φοβερά ντοκουμέντα*, Τα Νέα (ανατύπωση), Αθήνα, 2011, σ.14

³²¹ Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ.223

³²² Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.303

δούμε στη συνέχεια, επαναλαμβάνοντας τις ίδιες ερωτήσεις σε κάποιες περιπτώσεις, να μην θα κούραζε (και θα εκνεύριζε) τους ομολόγους του, αλλά ο ίδιος θα κατάφερνε κατ'αυτόν τον τρόπο να λαμβάνει καινούργιες πληροφορίες επί της ουσίας των ανοικτών ζητημάτων. Φαίνεται, λοιπόν, να είναι χρήσιμο να επιδιώκουμε την εξήγηση για κάτι πολλές φορές. *Η τακτική αυτή βασίζεται σε αρχές και στη λειτουργία της επικοινωνίας. Επειδή ο προφορικός λόγος δύσκολα μπορεί να εκφράσει πλήρως μία ιδέα, με την επανάληψη όχι μόνο καταλαβαίνουμε καλύτερα τις απόψεις του ομολόγου, αλλά -το πιο σημαντικό- οι διάφοροι τρόποι έκφρασης για την ίδια ιδέα μπορεί να μας αποκαλύψουν τις πραγματικές προθέσεις του ομολόγου σχετικά με την επίτευξη συμφωνίας. Έχει διαπιστωθεί ότι όταν κάποιος χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως «δηλαδή», «αυτό που εννοώ είναι ότι» κ.λ.π., συχνά αποκαλύπτει περισσότερα από όσα είπε στην αρχή.³²³ Εξάλλου, ο Ismet, επικαλούμενος τη βαρεία(;) βαρικοϊά του θα κέρδιζε συχνά χρόνο στις εκεί συζητήσεις, προετοιμάζοντας κατ'αυτόν τον τρόπο καλύτερα τις όποιες απαντήσεις του...*

Ο πρωτοεμφανιζόμενος στα διεθνή σαλόνια Mussolini.

[Photographie de press] Agence Rol

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017

Ο Mussolini ανήλθε στην εξουσία στην Ιταλία τον Οκτώβριο του 1922, ελάχιστα πριν συνέλθει η διαπραγματευτική συνδιάσκεψη της Λωζάννης. *Η άνοδός του δεν υπήρξε αποτέλεσμα της περίφημης «πορείας προς τη Ρώμη», όπως το θέλει η φασιστική μυθολογία, αλλά αφού είχε ήδη λάβει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης από το βασιλιά της Ιταλίας Βίκτορα Εμμανουήλ Γ'. Αυτό έγινε με όλους τους συνταγματικούς τύπους και με την ανοχή των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων που, όπως εύστοχα παρατηρήθηκε, είχαν χάσει τη θέλησή τους να κυβερνούν.³²⁴ Ο νέος Ιταλός ηγέτης, μέσω του Garroni, ο οποίος θα εκπροσωπούσε την Ιταλία στην επικείμενη συνδιάσκεψη, φαίνεται να ήταν αποφασισμένος αφενός να υπερασπιστεί συγκεκριμένες θέσεις και αιτήματα. Επίσης, [...] να κερδίσει πίσω για την Ιταλία το κύρος που οι Σύμμαχοι της είχαν*

³²³ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.103

³²⁴ Στεφανίδης, *Ισορροπία των Δυνάμεων και Ηγεμονική Πρόκληση*, σ.151

αρνηθεί.³²⁵ Η συνδιάσκεψη της Λωζάννης θα αποτελούσε, βεβαίως, και μία πρώτης τάξεως ευκαιρία να γίνει γνωστός και ο ίδιος στα διεθνή σαλόνια.³²⁶

Ένα από τα σημαντικότερα θέματα στην ατζέντα του Mussolini στην επικείμενη συνδιάσκεψη θα ήταν τα Δωδεκάνησα. Οι Ιταλοί δεν επιθυμούσαν τυχόν ανακίνηση της τύχης τους στο τραπέζι των εκεί διεργασιών. Οι συνθήκες είχαν αλλάξει άρδην μετά την ελληνική ήττα στη Μικρά Ασία και από τη δική τους πλευρά φαίνεται να θεωρούσαν κατ'ουσίαν «νεκρή» την προηγούμενη συμφωνία Bonin-Bενιζέλου για την απόδοση στην Ελλάδα μεγάλου μέρους του νησιωτικού συμπλέγματος.³²⁷ Οι Ιταλοί δεν θα μπορούσαν να αποκλείσουν την πιθανότητα να βρουν υποστήριξη και από τους Τούρκους ομολόγους τους. Ο Ismet είχε ήδη εκφράσει δημόσια την ελπίδα του, ενόψει Λωζάννης, για ευνοϊκή στάση της ιταλικής αντιπροσωπείας απέναντι στα τουρκικά ενδιαφέροντα, με αντάλλαγμα την αντίστοιχη τουρκική υποστήριξη των ιταλικών αιτημάτων.³²⁸

Προσωπικότητα και Διαπραγματευτής.

Από τους πρωτεργάτες του κλάδου των μοντέλων προσωπικότητας θεωρείται ο Carl Jung, ένας από τους σπουδαιότερους στοχαστές του 20ου αιώνα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι το έργο του επηρέασε πολλούς άλλους χώρους πέραν της Ψυχολογίας.³²⁹ Ο Jung παρατήρησε ότι ο κάθε άνθρωπος διαχειρίζεται με διαφορετικό τρόπο τα στοιχεία που του παρατίθενται. Άλλοι άνθρωποι διαχειρίζονται τις πληροφορίες περισσότερο πρακτικά και άλλοι περισσότερο δημιουργικά. Επίσης, οι αποφάσεις που λαμβάνουν, από ορισμένους στηρίζονται στην ανάλυση των πραγματικών δεδομένων, ενώ από άλλους εκπηγάζουν κυρίως από το εδραιωμένο σύστημα ατομικών πεποιθήσεών τους.³³⁰ Το αμέσως προηγούμενο συμπέρασμα μάς ενδιαφέρει ιδιαίτερα από διαπραγματευτικής άποψης, καθώς σημαίνει ότι το δρών πρόσωπο σε μία διαπραγμάτευση ενδεχομένως, ορισμένες φορές, να λαμβάνει τις αποφάσεις του όχι βάσει των πραγματικών δεδομένων που διαθέτει ή των οδηγιών από τα διάφορα κέντρα λήψης των αποφάσεων, αλλά βάσει (και) των αντιλήψεών του

³²⁵ Παρατίθεται στο Maria Antonia Di Casola, «Italy and the Treaty of Lausanne 1923», *The Turkish Yearbook*, Vol.XXIII (1993), σ.66 (μετάφραση δική μου)

³²⁶ Ibid, σ.67

³²⁷ Η συμφωνία Bonin-Bενιζέλου το καλοκαίρι του 1920, στα πλαίσια της Συνθήκης των Σεβρών, ανεγνώριζε την υποχρέωση της Ιταλίας να αποδώσει στην Ελλάδα όλα τα νησιά που είχε πάρει από την Τουρκία προηγουμένως, με μόνη εξαίρεση τη Ρόδο και το Καστελόριζο.

³²⁸ Παρατίθεται στο Di Casola, «Italy and the Treaty of Lausanne», σ.71

³²⁹ Pervin, John, *Θεωρίες Προσωπικότητας*, σ.211

³³⁰ George, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σσ.66-68

για μία σειρά ζητημάτων. Αυτό, βεβαίως, πιστεύουμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις ίσως να εντείνει τον κίνδυνο να καταστήσει στο τέλος προβληματική τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και να την επηρεάσει αρνητικά ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή... Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, βεβαίως, μπορεί αντίστροφα να διευκολύνει τις διεργασίες μίας τέτοιας κατάστασης, εφόσον η προσωπικότητα του διαπραγματευτή διαθέτει χαρακτηριστικά που στην πραγματικότητα διευκολύνουν την όλη διαδικασία. Γενικότερα, όπως τονίζεται, *κανένας πεπειραμένος διαπραγματευτής δεν απορρίπτει την ιδέα ότι η κάθε διαπραγμάτευση υπήρξε γι' αυτόν μία προσωπική εμπειρία στα πλαίσια της οποίας πολλά από τα προσωπικά του χαρακτηριστικά καθόρισαν έως ένα βαθμό τη συμπεριφορά του.*³³¹

Οι Margerison και McCann επιχείρησαν να εμπλουτίσουν το έργο του Jung. Στα τρία βασικά δίπολα προσωπικότητας προσέθεσαν και ένα τέταρτο. Αυτό αφορά στη: 1. πειθαρχημένη - ελαστική δομή. Οι υπόλοιπες τρεις δομές είναι οι εξής παρακάτω: 2. πρακτική - δημιουργική δομή, με το συγκεκριμένο δίπολο να αφορά το πώς κάνει χρήση των στοιχείων που διαθέτει το κάθε άτομο. 3. αναλυτική - βάσει πεποιθήσεων δομή, με το συγκεκριμένο δίπολο να αφορά το πώς λαμβάνει τις αποφάσεις η κάθε προσωπικότητα και τέλος, 4. εσωστρεφής - εξωστρεφής δομή. Οι παραπάνω διακρίσεις δεν πραγματοποιούνται με απόλυτα διαχωριστικό τρόπο. Προφανώς, υπάρχουν πολλά «μεσοδιαστήματα» μεταξύ των διαφόρων τύπων προσωπικότητας.³³² Στα πλαίσια τέλεσης μίας διαπραγμάτευσης, μία, για παράδειγμα, προσωπικότητα πειθαρχημένης δομής πιθανώς να μην παρουσιάσει ιδιαίτερα απροσδόκητες συμπεριφορές στο τραπέζι των συνομιλιών. Πιθανώς, μάλιστα, να «υποταχθεί» απόλυτα στις οδηγίες που έχει λάβει από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων της χώρας που εκπροσωπεί. Αντιθέτως, οι ενέργειες ενός ατόμου με πιο «ακατάστατη» σκέψη, χαρακτηριστικό γνώρισμα μίας προσωπικότητας ελαστικής δομής δεν θα μπορούν εύκολα να προβλεφθούν όχι μόνο από τους ομολόγους του στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά και από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων της ίδιας του της χώρας. Με λίγα λόγια, η απειθαρχη συμπεριφορά του θα ευθύνεται, μεταξύ άλλων, και για την παραπάνω εξέλιξη.

Βασισμένο στο έργο του Carl Jung είναι και το πολύ ενδιαφέρον μοντέλο το οποίο ανέπτυξε ο Roger Dawson. Το μοντέλο ονομάστηκε «Σχήματα

³³¹ Βίνφριντ Λανγκ, «Η Άποψη ενός Επαγγελματία», στο Γκυ Ολιβιε Φορ, Τζεφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγμάτευση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σ.86

³³² George, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σσ.67-68

Προσωπικότητας Διαπραγματευόμενων» και περιλαμβάνει τον αναλυτικό, τον ρεαλιστή, τον φιλικό και τον εξωστρεφή. Ο «αναλυτικός» ζητά πολλά στοιχεία για το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα. Είναι πολύ υπομονετικός. Διακρίνεται από μία έμφυτη περιέργεια και, συνήθως, βασίζεται σε συγκεκριμένες αρχές για τη λήψη των όποιων αποφάσεών του. Στα μειονεκτήματά του επισημαίνεται το γεγονός ότι συνήθως καθυστερεί να λάβει τις αποφάσεις του. Πιθανότατα, αυτό να οφείλεται στην προσπάθειά του να αναλύσει διεξοδικά όλες τις πτυχές ενός υπό διαπραγμάτευση ζητήματος. Η προσπάθεια για συνεννόηση με έναν αναλυτικό διαπραγματευτή δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση καθώς ζητά ξανά και ξανά νέα στοιχεία. Ένας από τους πλέον ενδεδειγμένους τρόπους είναι η συνεχής ανατροφοδότησή του από την πλευρά μας με ακριβείς πληροφορίες, τακτική η οποία θα μπορούσε να άρει τις επιφυλάξεις του και να επιταχύνει τη διαδικασία επίλυσης.³³³ Όπως αναφέραμε και σε άλλο σημείο του πονήματος, ο Ismet Pasha εκτιμούμε ότι προσέγγιζε το συγκεκριμένο τύπο προσωπικότητας. Τον ίδιο τύπο προσωπικότητας εκτιμούμε ότι προσέγγιζε και ο Ελευθέριος Βενιζέλος και με τους δύο, πάντως, να διαθέτουν κατά την εκτίμησή μας στοιχεία και από τη λεγόμενη φιλική προσωπικότητα (θα την περιγράψουμε στη συνέχεια).

Ο «ρεαλιστής» ανήκει στην ίδια υποομάδα με τον «εξωστρεφή», δηλαδή στις προσωπικότητες αυξανόμενης διεκδικητικότητας, αν και με πολλές μεταξύ τους επιμέρους διαφορές. Αναλυτικότερα, ο ρεαλιστής θα ασχοληθεί ενεργά και με προσήλωση με τα υπό διαπραγμάτευση ζητήματα. Πιθανόν να επιχειρήσει να λάβει τον έλεγχο των συζητήσεων, γεγονός που ίσως να προκαλέσει παρενέργειες στη διαδικασία από τους ομολόγους του. Όσον αφορά τον ρεαλιστή διαπραγματευτή, όμως, υπάρχει ένα επιμέρους χαρακτηριστικό το οποίο δύναται να επιταχύνει την όλη διαδικασία: είναι ανυπόμονος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επιχειρεί να επιταχύνει τη διαδικασία προς την πορεία διευθέτησης. Σε έναν τέτοιο τύπο προσωπικότητας δεν υπάρχει κανένας λόγος να παραθέτουμε πολλά λεπτομερή στοιχεία σε επαναλαμβανόμενη βάση για τις επιμέρους πτυχές μίας διαπραγμάτευσης. Ειδικά, εφόσον καταφέρουμε να του επιτρέψουμε να έχει την αίσθηση ότι έχει τον έλεγχό της, τότε η συναίνεσή του για την επίτευξη τελικής συμφωνίας πιθανότατα να έρθει πολύ γρηγορότερα του αναμενόμενου.³³⁴ Εκτιμούμε ότι ο Curzon προσέγγιζε το συγκεκριμένο τύπο προσωπικότητας.

³³³ Παρατίθεται στο *Ό.π.*, σ.73

³³⁴ Παρατίθεται στο *Ό.π.*, σσ.71-72

Ο «φιλικός» διαθέτει, όπως είναι αναμενόμενο μία περισσότερο ανθρωποκεντρική προσωπικότητα. Όμως, από την άλλη πλευρά τείνει να είναι ένας πιο «ακατάστατος» χαρακτήρας. Η ανάγκη του για διατήρηση καλών διαπροσωπικών σχέσεων αποτελεί γι' αυτόν μία από τις βασικές προτεραιότητές του. Ο φιλικός διαπραγματευτής τείνει να αποφεύγει τις συγκρούσεις. Πολλές φορές στα πλαίσια της ανάγκης του να μη συγκρουστεί επιλέγει να είναι περισσότερο διαλλακτικός στις απαντήσεις του. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να ασκούμε πίεση σε έναν τέτοιο τύπο προσωπικότητας.³³⁵ Τέλος, ο «εξωστρεφής» ανήκει στην ίδια υποομάδα με τον «ρεαλιστή», αυτή των προσωπικοτήτων αυξανόμενης διεκδικητικότητας. Είναι συνήθως απείθαρχος και με σχετικά χαμηλό βαθμό δομημένης σκέψης. Ο εξωστρεφής διαπραγματευτής, πρόθυμος για ατέλειωτες συζητήσεις, διακρίνεται για τη ζωνάδα και τον ενθουσιασμό του. Συνήθως, τα πολλά στοιχεία ανατροφοδότησης τον κουράζουν και επιθυμεί σχετικά γρήγορη επίτευξη συμφωνίας μέσα σε μία πιο χαλαρή ατμόσφαιρα. Δυστυχώς, φθάνει συχνά να εμφανίζει αγελαία συμπεριφορά η οποία παραβιάζει ορισμένους κανόνες. Το να τον συναρπάσεις ασφαλώς υποβοηθά την όλη διαδικασία προς την κατεύθυνση επίλυσης.³³⁶ Εκτίμησή μας αποτελεί ότι ο συνδυασμός στοιχείων της αναλυτικής προσωπικότητας και της φιλικής προσωπικότητας είναι ο ιδεατός τύπος προσωπικότητας για την επιλογή του ηγέτη σε μία διαπραγμάτευση. Τα μεν στοιχεία της αναλυτικής προσωπικότητας θα τον καταστήσουν προσεκτικό με την ουσία των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων, τα δε στοιχεία της φιλικής προσωπικότητας θα τον καταστήσουν προσιτό και φιλικό ως προς το διαπροσωπικό επίπεδο της διάδρασης μεταξύ των ομολόγων στα πλαίσια μίας υγιούς επικοινωνίας.

Ο νάρκισσος αποτελεί έναν ενδιαφέροντα προς εξέταση τύπο ανθρώπινης προσωπικότητας, ιδιαίτερα στα πλαίσια ανάλυσης ενός αρχηγού αποστολής για διαπραγμάτευση με αυτού του είδους τα χαρακτηριστικά, αλλά προφανώς και γενικότερα στο πεδίο ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Σε πολλά από τα ερωτήματα σχετικά με τη ναρκισσική προσωπικότητα ο Freud επιχείρησε να δώσει ορισμένες απαντήσεις. Βεβαίως, πολύ πριν η ψυχανάλυση διατυπώσει μία θεωρία του πρωτογενούς ναρκισσισμού, φιλόσοφοι και συγγραφείς προσέγγισαν εκτενώς και εκείνοι την προσωπικότητα αυτού. Οι τελευταίοι, βεβαίως, επισήμαναν και τη σημασία της αυτοεκτίμησης η οποία όταν δεν αγγίζει τα όρια της υπερβολής,

³³⁵ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.72

³³⁶ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.72

δηλαδή του ναρκισσισμού, μπορεί να απελευθερώσει εσωτερικές ανθρώπινες δυνάμεις με αρκετά δημιουργικό ρόλο ως αντίδραση κοινωνικής αξιοπρέπειας.³³⁷ Ο νάρκισσος, από την άλλη πλευρά, τους γύρω του συνήθως τους εκμεταλλεύεται. Η επιδίωξη των ιδίων συμφερόντων των ναρκισσιστών δεν λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη τους υπολοίπους ανθρώπους.³³⁸ Μία διαπραγματεύση με τον προηγούμενο τύπο προσωπικότητας αναμένεται να μην είναι ιδιαίτερα εύκολη. Ο Curzon παρουσίασε κάποια ίχνη υπερβολικής αυτοπεποίθησης στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, όμως δεν πιστεύουμε ότι αποτελούσε μία ναρκισσιστική προσωπικότητα.

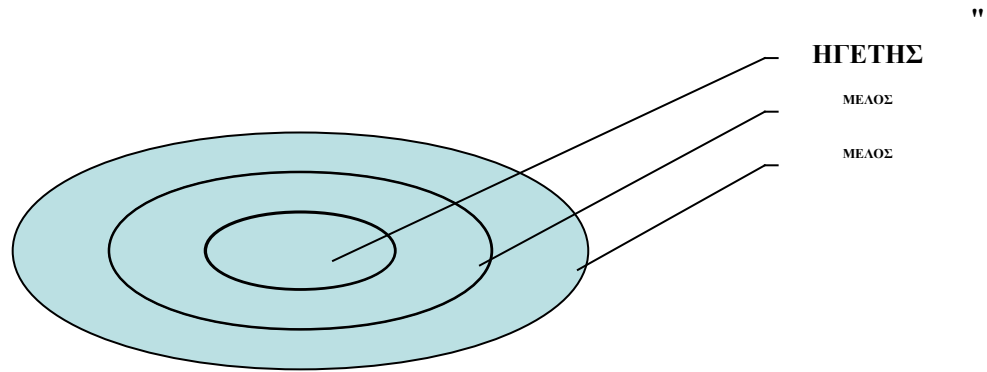
Ένας άλλος, πολύ ενδιαφέρον τύπος ανθρώπινης προσωπικότητας, σε συνάρτηση με το ατομικό επίπεδο ανάλυσης των διακρατικών διαπραγματεύσεων είναι η λεγόμενη απόμακρη προσωπικότητα. Το απόμακρο άτομο δυσκολεύεται να συνάψει ουσιαστικές σχέσεις. Ο μόνος τρόπος να συνάψει ένα άτομο με απόμακρη συμπεριφορά στενές σχέσεις είναι να λάβει πολύ ισχυρές διαβεβαιώσεις για άκριτη αποδοχή του από τους υπολοίπους. Είναι πιθανό, μία απόμακρη προσωπικότητα να μην μπορεί να επιτελέσει ικανοποιητικά το ρόλο του διαπραγματευτή. Η συνεργασία μαζί του θα καθίσταται συχνά ένας άλυτος γρίφος. Μάλιστα, ένα τέτοιο άτομο ενδέχεται να δυσχεράνει και την εσωτερική λειτουργία της ομάδας του. Μία τέτοια ομάδα απαιτεί συνεργασία και συντονισμό στο σύνολο των κινήσεών της. Γενικότερα, θεωρητικοί σε ζητήματα ηγεσίας χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια τους όρους «από κοινού ηγεσία» και «κατανεμημένη ηγεσία». Συνιστούν πλέον ως αποτελεσματικότερο σχήμα την εικόνα των χαρισματικών ηγετών στο κέντρο ενός κύκλου, παρά στην κορυφή της ιεραρχίας μίας ομάδας.³³⁹

³³⁷ Jean Maisonneuve, *Εισαγωγή στην Ψυχοκοινωνιολογία*, μετάφρ. Νικόλας Χρηστάκης, Εκδ. Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2001, σ.85

³³⁸ Βλέπε, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, το άρθρο των Heinz Kohut, Ernest S. Wolf, «The Disorders of the Self and their Treatment: An outline», *The International Journal of Psychoanalysis*, vol.59 (1978), σσ.413-425

³³⁹ Nye, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, σ.34

ΚΑΤΑΝΕΜΗΜΕΝΗ ΗΓΕΣΙΑ.³⁴⁰

Πάντως, σε ένα γενικότερο επίπεδο ανάλυσης και κάνοντας σ' αυτό το σημείο μία μικρή ανασκόπηση για τα όσα διατυπώθηκαν έως εδώ σχετικά με το ζήτημα -Προσωπότητα και Διαπραγματευτής-, θεωρούμε ότι οι γενικές προσεγγίσεις και τα διάφορα μοντέλα προσωπικότητας θα μπορούσαν υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις να συνδράμουν πολύ ενεργά στα ζητήματα διακρατικών διαπραγματεύσεων ως προς την επιλογή του ατομικού δρώντος που θα συμμετάσχει σ' αυτές.³⁴¹

Οι επιθετικές προσωπικότητες αποτελούν μία άλλη πολύ ενδιαφέρουσα κατηγορία ατόμων τα οποία, ως παρεμβαίνουσες μεταβλητές, θεωρούμε ότι μπορούν να επιδράσουν σημαντικά στην πορεία μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης, ανεξάρτητα της τεράστιας δυναμικής των όποιων κρατικών και συστημικών παραγόντων στα πλαίσιά της. Μία επιθετική προσωπικότητα θεωρούμε ότι μπορεί να αλλοιώσει μία υγιή διαπραγμάτευση. Ο επιθετικός άνθρωπος διακρίνεται από τα πολλά επιθετικά λεκτικά και μη λεκτικά σχήματα. Εξάλλου, ένας επιθετικός συνομιλητής ενδεχομένως κάποιες φορές να χρησιμοποιεί και πιο ήπια σχήματα. Οι υπερβολές (hyperboles) φαίνεται να θεωρούνται ένα από αυτά. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε την υιοθέτηση των υπερβολών ως σημάδι σφοδρού χαρακτήρα και συνήθως μέσο λεκτικής έκφρασης θυμωμένου ατόμου.³⁴²

³⁴⁰ Τα δύο παραπάνω γραφήματα δικά μου.

³⁴¹ Σε γενικές γραμμές, η βιολογική προσέγγιση προσεγγίζει την ανθρώπινη προσωπικότητα από την πλευρά της λειτουργίας του εγκεφάλου και του νευρικού συστήματος. Η ψυχοδυναμική προσέγγιση προσεγγίζει την ανθρώπινη προσωπικότητα από την πλευρά των ασυνείδητων συγκρούσεων. Η συμπεριφοριστική προσέγγιση προσεγγίζει την ανθρώπινη προσωπικότητα ως κατά βάση αποτέλεσμα μάθησης. Τέλος, η ανθρωπιστική προσέγγιση προσεγγίζει την ανθρώπινη προσωπικότητα ως αποτέλεσμα ελευθερίας της βούλησης.

³⁴² Παρατίθεται στο Brien Vickers, *In defence of Rhetoric*, Clarendon Press, Oxford, 1988, σσ.296-297

Ο Leviathan του Hobbes περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια την ανθρώπινη φύση από τη δική του οπτική γωνία: *Στη φύση του ανθρώπου εντοπίζονται τρεις βασικές αιτίες φιλονικίας. Πρώτον, ο ανταγωνισμός· δεύτερον, η έλλειψη αυτοπεποίθησης· τρίτον, η δόξα. Το πρώτο, κάνει τους ανθρώπους να εφορμούν για το κέρδος, το δεύτερο για ασφάλεια και το τρίτο για τη φήμη. Στην πρώτη περίπτωση χρησιμοποιούν βία για να γίνουν κύριοι άλλων ανθρώπων, των γυναικών, των παιδιών και των περιουσιών τους. Στη δεύτερη, για να προστατευτούν και στην τρίτη για ασήμαντα πράγματα, όπως για μία λέξη, ένα χαμόγελο, μία διαφορετική άποψη, και για οποιαδήποτε σημάδι υποτίμησης, είτε άμεσα των ίδιων είτε έμμεσα των συγγενών, των φίλων, του έθνους, του επαγγέλματος ή του ονόματός τους.*³⁴³ Εμείς ας φανταστούμε έναν άπειρο διαπραγματευτή ο οποίος στο τραπέζι των συνομιλιών επηρεάζεται υπέρ του δέοντος από τέτοια σημάδια υποτίμησης από κάποιον επιθετικό ομολόγό του. Και τα θεωρεί αιτίες φιλονικίας... Δεν χρειάζεται να περιγράψουμε αναλυτικότερα πώς τέτοιου είδους παρεμβαίνουσες μεταβλητές μπορούν να επιδράσουν επιβαρυντικά σε μία σε εξέλιξη διαπραγμάτευση. Θα πρέπει να τονίσουμε σ' αυτό το σημείο, σχετικά με την προσπάθειά μας για προσέγγιση της προσωπικότητας του ανθρώπου ο οποίος ενδεχομένως να κληθεί να επιτελέσει το ρόλο του ηγέτη/διαπραγματευτή ότι προσπαθούμε να φέρουμε σε επικοινωνία τις διάφορες ανεξάρτητες επιστημονικές θεωρήσεις στα ζητήματα επιθετικότητας και επιθετικής ανθρώπινης φύσης με σκοπό να εμπλουτίσουμε, να δώσουμε «τροφή» για προβληματισμό και να δυναμιτίσουμε θετικά τη σκέψη. Ο επιθετικός άνθρωπος, εάν πράγματι είναι τέτοιος, θα είναι πιθανότατα επιθετικός και ως προς τις διαπραγματεύσεις του. Ένας ομολόγος, δηλαδή, ο οποίος θα προκαλεί, θα επιτίθεται, θα απαιτεί άγαρμπα...

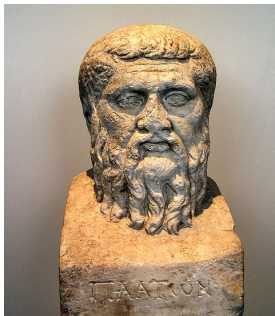
Σε κάθε περίπτωση, η αντιμετώπιση ενός επιθετικού διαπραγματευτή δεν μπορεί να αποτελεί μία περιθωριακή έννοια σε περιβάλλον διαπραγμάτευσης (η διαπραγμάτευση από μόνη της ως έννοια πρέπει να διαφυλλάσσεται ως προς την ειρηνικότητα και γεφυροποιητική διάσταση του χαρακτήρα της). Αντιθέτως, μπορεί -εφόσον αυτή η αντιμετώπιση είναι αποτελεσματική- να αναδείξει την αποτελεσματικότητα ενός ικανού ομολόγου απέναντι σε έναν επιθετικό ομολόγο.

Ένας οξύθυμος άνθρωπος-διαπραγματευτής, λοιπόν, συμβαίνει συχνά να αντιμετωπίζεται: 1. με ανταπόδοση 2. με ανοικτό διάλογο 3. με μη αντίδραση.

(μετάφραση δική μου)

³⁴³ Παρατίθεται στο Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σ.31

Γενικότερα, η ανταπόδοση αποτελεί συνηθισμένη πρακτική. Σε κάποιες περιπτώσεις η συγκεκριμένου τύπου επιλογή απέναντι σε έναν οξύθυμο ομόλογο ενδεχομένως να ανακόψει τις λεκτικές του επιθέσεις.³⁴⁴ Δεν πρέπει, όμως, να ξεχνάμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις η ανταπόδοσή μας ενδεχομένως να χρησιμοποιηθεί από τον αρχικά λεκτικώς επιτιθέμενο ως άλλοθι για τις όποιες πράξεις του.³⁴⁵ Προσωπική μας εκτίμηση είναι ότι ο συγκεκριμένος τρόπος αντιμετώπισης ενός λεκτικά επιθετικού συνομιλητή έχει περισσότερα αρνητικά παρά θετικά στοιχεία στα πλαίσια μίας διαπραγμάτευσης με το ρίσκο να είναι σημαντικό. Αξίζει, πάντως, να σημειώσουμε ότι συγκεκριμένες υποθεώσεις της Κοινωνικής Ψυχολογίας θεωρούν την ανταπόδοση μία αξιοπρόσεκτη τακτική για την επιτυχή αντιμετώπιση μίας μη συνεργατικής συμπεριφοράς (σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης). Υποστηρίζεται ότι εφόσον ο συνομιλητής μας ενεργεί μη συνεργατικά, τότε η συμπεριφορά μας θα πρέπει να μεταβληθεί απέναντί του. Άμεσα, επιβάλλεται να υιοθετηθεί η δική του στάση, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεώρηση. Αυτή ξεκινά με έναν πιο θετικό και αισιόδοξο τρόπο προσέγγισης. Εφόσον δεν βρει ανταπόκριση από την απέναντι πλευρά, τιμωρεί τη μη συνεργατικότητα, απαντώντας ακαριαία κατά τον ίδιο τρόπο.³⁴⁶ Όμως, όπως και στον επιθετικό, έτσι και στον μη συνεργατικό, η ανταπόδοση αποτελεί «δίκιο μαχαίρι». Επισημαίνεται ότι [...] η στρατηγική της ανταπόδοσης είναι αρκετά αποτελεσματική στην εξασφάλιση της συνεργασίας, ακόμη και μεταξύ των ατόμων που ενδιαφέρονται κυρίως ή αποκλειστικά για την αναζήτηση του προσωπικού τους συμφέροντος. Όμως δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει τη συνεργασία στους ανταγωνιστικούς.³⁴⁷

**“ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΤΡΟΝ
ΕΣΤΙΝ ΟΥΧ Ο ΛΕΓΩΝ
ΑΛΛ’ Ο ΑΚΟΥΩΝ”
ΠΛΑΤΩΝ**

Το παραπάνω αρχαίο γνομικό διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr

Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017

Herm of Platon, Berlin, Altes Museum, by Gunnar Bach Pedersen

Διαθέσιμο στο www.commons.wikimedia.org Ανακτήθηκε στις 20/08/2017

³⁴⁴ Γιούρνι, *Πώς να ξεπερνάτε την άρνηση*, σ.52

³⁴⁵ Ο.π., σ.52

³⁴⁶ Παρατίθεται στο Paul A. M. Van Lange, Carsten K. W. De Dreu, «Κοινωνική αλληλεπίδραση: συνεργασία και ανταγωνισμός», στο Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, μετάφρ.Αλεξάνδρα Αμελαδιώτη, Φωτεινή Κουρή, Γεώργιος Μαμαλάκης, Μίνα Μπρούμου, Λαμπρινή Πάτση, Εκδ.Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σ.488

³⁴⁷ Ο.π., σ.488

Αρκετά αποτελεσματική, ως προς τις ανοικτές επιθέσεις του απέναντί μας φαίνεται να είναι η τακτική της ενεργούς ακρόασης και του ανοικτού διαλόγου, μία διαφορετικής φιλοσοφίας τακτική σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη, ασφαλώς πιο ανθρωποκεντρική. Γενικότερα, η ενεργή ακρόαση αποτελεί μία περίπλοκη διαδικασία και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του ανοικτού διαλόγου. Οι Nichols και Stevens επισημαίνουν ότι μέσα σε διάστημα οκτώ ωρών έχουμε ξεχάσει από το ένα δεύτερο έως το ένα τρίτο των όσων έχουν ειπωθεί.³⁴⁸ Η αποτελεσματική ακρόαση (σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης) είναι αρκετά δύσκολο να επιτευχθεί. Αρκετοί παράγοντες δρουν επιβραδυντικά ως προς το παραπάνω. Συμβαίνει συχνά η ακρόαση (για παράδειγμα σε μία διεθνή διαπραγμάτευση) να λαμβάνει ένα χαρακτήρα ασυνείδητης προετοιμαζόμενης αυτοάμυνας από την πλευρά μας ως ακροατές απέναντι στο μήνυμα του «πομπού». Σ' αυτή την περίπτωση αντί να ακούμε ενεργά τις απόψεις του συνομιλητή μας, έχουμε επιδοθεί σε έναν εσωτερικό διάλογο προετοιμασίας για το πώς θα του απαντήσουμε στη συνέχεια. Αντίθετα με το προηγούμενο, η πραγματικά ενεργή ακρόαση, οι ανοικτές ερωτήσεις και η επανάληψη των όσων έχουν ήδη λεχθεί με φράσεις του τύπου “...έχετε κάποια πράγματι ισχυρά επιχειρήματα” - “...επιτρέψτε μου να δω αν μπορώ να ερμηνεύσω τις απόψεις σας” δημιουργεί μία αίσθηση κατανόησης και υγιούς διαλόγου, θεωρούμε κατάλληλο και για το πεδίο των διαπραγματεύσεων.

Σε καμία περίπτωση, βεβαίως, η συγκεκριμένη στρατηγική δεν πρέπει να συνοδεύεται και από άκριτες παραχωρήσεις ως προς την ουσία των ανοικτών ζητημάτων από έναν έμπειρο διαπραγματευτή, αν και κρίνεται θετικά η κατανόηση των απόψεων της άλλης πλευράς. Ενδιαφέρουσα είναι η επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται στο σύγγραμμα «Πετυχαίνω τη Συμφωνία» σε ένα πιο γενικό πλαίσιο ανάλυσης του ζητήματος: *Η ικανότητα κατανόησης μίας κατάστασης με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται η άλλη πλευρά, παρόλο που συμβαίνει σπάνια, αποτελεί μία από τις πιο σπουδαίες δεξιότητες που μπορεί να έχει ένας διαπραγματευτής. [...] Εάν θέλετε να τους επηρεάσετε, θα πρέπει επίσης να αντιληφθείτε την αξία των δικών τους επιχειρημάτων και να δικαιολογήσετε το πάθος με το οποίο τα υποστηρίζουν.*³⁴⁹ Οι εισροές, σε κάθε περίπτωση, είναι πολλαπλές και μάλλον θετικές. Εφόσον επιτευχθεί ο μετασχηματισμός ως προς την αρχικά δυσλειτουργική κατάσταση, οι διεργασίες

³⁴⁸ Ralph G. Nichols, Leonard A. Stevens, «Μάθετε να ακούτε», στο συλλογικό έργο του Harvard Business Review, *Για την Αποτελεσματική Επικοινωνία*, μετάφρ. Ανδρέας Σοκοδήμος, Εκδ. Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2002, σ.3

³⁴⁹ Φίσερ, Γιούρυ, Πάτον, *Πετυχαίνω τη συμφωνία*, σσ.54-55

τότε μπορούν να εισέλθουν σε μία νέα βάση, πιο δημιουργική, μέσω της παραπάνω ψυχολογικής συνιστώσας. Ένας ικανός αρχηγός αποστολής θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη του τα παραπάνω, εφόσον επιθυμεί να συμβάλλει θετικά ως ατομικός δρών στη δημιουργική συνέχιση της όλης διαδικασίας, ακόμη και αν έχει απέναντί του έναν επιθετικό ή μη συνεργάσιμο διαπραγματευτή.

Μία τρίτη, εξαιρετικά ήπια ανάλυση του ζητήματος, προτείνει την απόλυτα νηφάλια αντίδραση τη στιγμή που δεχόμαστε μία «επιθετική» συμπεριφορά. Η μη αντίδραση βρίσκεται στον πυρήνα της συγκεκριμένης τακτικής. *Η ιστορία "Τα λύτρα του κόκκινου αρχηγού" του Ό Χένρυ (O. Henry) μας δίνει ένα μυθιστορηματικό παράδειγμα της δύναμης που ασκούμε αν δεν αντιδράσουμε. Όταν ο γιος τους έπεσε θύμα απαγωγής, οι γονείς επέλεξαν να μην αντιδράσουν στις απαιτήσεις των απαγωγέων. Καθώς περνούσε ο καιρός, το αγόρι έγινε τέτοιο βάρος στους απαγωγείς, ώστε προσφέρθηκαν να πληρώσουν τους γονείς για να το πάρουν πίσω. Η ιστορία περιγράφει το ψυχολογικό παιχνίδι που εξαρτάται από την αντίδρασή σας.*³⁵⁰ Η παντελής αγνόηση ενός συνομιλητή ο οποίος μας επιτίθεται λεκτικά, μας πιέζει ή μας εκβιάζει αποτελεί μία στρατηγική που ίσως να παρουσιάζει ορισμένα πλεονεκτήματα και στο πεδίο των διεθνών διαπραγματεύσεων. Σε τεχνικό επίπεδο η αγνόηση μπορεί να γίνει με δύο διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος είναι να προσποιηθούμε ότι δεν ακούσαμε και να μεταστρέψουμε άμεσα το υπό συζήτηση θέμα σε άλλη κατεύθυνση. Ο δεύτερος είναι να δείξουμε ότι αντιληφθήκαμε την επίθεση του συνομιλητή μας, όμως αδιαφορούμε πλήρως γι' αυτήν. Πάντως, η αντιμετώπιση ενός οξύθυμου συνομιλητή με την τακτική της αγνόησης συχνά κατακρίνεται ως επιλογή. Δεν αποκλείεται σε μία τέτοια περίπτωση να φανεί ως υποχώρηση (ή να είναι όντως υποχώρηση) και ο επιθετικός συνομιλητής μας να εκδηλώσει ακόμη πιο επιθετική και απαιτητική συμπεριφορά στη συνέχεια των διεργασιών. Αυτός που αντιδρά με αγνόηση καταλήγει τότε να αισθάνεται εξαπατημένος. Γενικότερα, η συγκεκριμένη τακτική θεωρούμε ότι είναι προτιμότερο να χρησιμοποιείται με πολύ φειδώ στα πλαίσια των διεθνών διαπραγματεύσεων, καθώς και οι διάφορες γενικότερες προσεγγίσεις εμφανίζουν διχογνωμία ως προς την αποτελεσματικότητα αυτής. Συχνά, ανταμείβει τον απέναντι και δημιουργεί κακό προηγούμενο για τις μελλοντικές του πράξεις.³⁵¹ Επιπλέον, προσδίδει στον διαπραγματευτή που υιοθετεί την (ακραία) κατευναστική στάση συμπεριφοράς το χαρακτηριστικό του αδύναμου.³⁵²

³⁵⁰ Γιούρν, *Πώς να ξεπερνάτε την άρνηση*, σ.56

³⁵¹ Ό.π., σ.54

³⁵² Ό.π., σ.54

ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ ΣΕ ΕΝΑΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΗ.³⁵³**Ανταπόδοση**

Πιθανός κίνδυνος να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι από τον επιθετικό συνομιλητή μας και ως εκ τούτου να δυσχαιράνει περαιτέρω μία διεθνή διαπραγμάτευση.

Ενεργή Ακρόαση - Ανοικτός Διάλογος

Αρκετά εποικοδομητική τεχνική αντιμετώπισης του συνομιλητή μας η οποία διευκολύνει ορισμένες φορές τη δημιουργική συνέχιση μίας διαπραγμάτευσης.

Αγνόηση

Πιθανός κίνδυνος να θεωρηθεί από τον επιθετικό συνομιλητή μας ένδειξη αδυναμίας, υποχώρησης ή και σιωπηρής συμφωνίας με αυτόν και ενδεχομένως μείωση της διαπραγματευτικής θέσης της χώρας μας στο τραπέζι των συνομιλιών.

Ατομική Παιδεία - Συλλογική Κουλτούρα και Διαπραγματευτής.

*«Όταν γνωρίζεις περισσότερα για τον εαυτό σου απ'ό,τι ο άλλος για το δικό του, τότε μπορείς να τον ελέγχεις. Όταν γνωρίζεις για τον άλλον περισσότερα απ'ό,τι ο ίδιος για τον εαυτό του τότε μπορείς να τον «σκλαβώσεις».*³⁵⁴ Ειδικότερα, η ανάλυση της ατομικής παιδείας των συμμετεχόντων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση αποτελεί μία σημαντική παράμετρο για την πορεία της διαδικασίας. Είναι ανάγκη να μην ξεχνούμε ότι οι διαπραγματευτές πίσω από το σοβαρό προφίλ του ικανού τεχνοκράτη είναι απλώς άνθρωποι. Και ως τέτοιοι είναι έως κάποιο βαθμό «αιχμάλωτοι» της παιδείας τους, η οποία διαπλάθει σε κάποιο βαθμό τις βαθύτερες πτυχές του χαρακτήρα τους και γενικότερα την προσωπικότητά τους. Οι προσωπικές τους αντιλήψεις για μία σειρά πραγμάτων, το mentalite τους, η οπτική τους, η παιδεία την οποία προσλαμβάνουν ήδη από την παιδική τους ηλικία, υπεισέρχεται στην ιδιότητα του διαπραγματευτή-τεχνοκράτη. Οι παρεμβαίνουσες εισροές της ατομικής παιδείας (ψυχολογικής φύσεως συνιστώσες) που εν τέλει διαμορφώνουν σε κάποιο βαθμό την προσωπικότητα του εκάστοτε διαπραγματευτή ίσως να επηρεάζουν (πιθανώς ασυνείδητα) τις στάσεις και κινήσεις του στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Στη συνέχεια αυτές οι στάσεις του ενδεχομένως να επηρεάσουν (έστω και σε μικρή κλίμακα) την όλη διαδικασία διαπραγμάτευσης προς μία περισσότερο θετική ή προς μία περισσότερο αρνητική κατεύθυνση.

Η προσπάθεια, βεβαίως, για ορισμό της έννοιας της παιδείας έχει να αντιμετωπίσει αρκετές δυσχέρειες και τελικά η σύνθεση των πολλών και ενίοτε

³⁵³ Περιληπτική κατηγοριοποίηση δική μου.

³⁵⁴ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.57

διαφορετικών επιστημονικών ερμηνειών πάνω στο ζήτημα είναι απαραίτητη. *Ο Herriot, Γάλλος συγγραφέας και πολιτικός του 20ού αιώνα, είχε ορίσει την παιδεία ως αυτό που απομένει όταν κάποιος έχει λησμονήσει τα πάντα. Αυτή η παράδοξη άποψη περιγράφει μία από τις εμφανέστερες ιδιότητες της παιδείας: το γεγονός ότι δεν πρόκειται για ένα ζήτημα ουσίας, αλλά για έναν τρόπο σκέψης ή δράσης τον οποίο συνήθως αγνοεί ο φορέας της. Εξακολουθούν να υπάρχουν διαφωνίες στην ακαδημαϊκή κοινότητα για το πώς θα μπορούσε να εξειδικευτεί περισσότερο η γενική κατανόησή μας για την παιδεία.*³⁵⁵ Επιχειρώντας, τώρα, να συνθέσουμε και να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα θα λέγαμε ότι η παιδεία, πρώτα απ'όλα, είναι μία εσωτερικευμένη αντίληψη στο άτομο, σταδιακά, από τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Αντίληψη για τη φύση, τον συνάνθρωπο, τη σύγκρουση, την ειρηνικότητα, το χώρο, το χρόνο και μία σειρά άλλων εννοιών. Αποτελεί ένα σύστημα αξιών εδραιωμένο σε κάθε άνθρωπο ξεχωριστά. Όμως, επιπροσθέτως, σημειώνεται ότι η παιδεία είναι ένα σύνολο κοινών και μόνιμων εννοιών, αξιών και πεποιθήσεων που χαρακτηρίζουν εθνικές, εθνοτικές και άλλες ομάδες, και προσανατολίζουν τη συμπεριφορά τους.³⁵⁶ Πάντως, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η χρησιμοποίηση του κριτηρίου της ατομικής παιδείας για την επιλογή ενός διαπραγματευτή σε μία διακρατική διαπραγμάτευση δεν είναι εύκολη, καθώς αποτελεί εσωτερικευμένο ατομικό γνώρισμα που δύσκολα θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε επιτυχώς.

**“Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Αμερικανών και Ιαπώνων διαρκούν έξι φορές περισσότερο και είναι τρεις φορές σκληρότερες”
Van Zandt**

Το παραπάνω συμπέρασμα του Van Zandt αποτυπώνει εξάισια το ρόλο της συλλογικής κουλτούρας των συμμετεχόντων σε μία κατάσταση διαπραγμάτευσης.³⁵⁷ Αν και η παιδεία, ως ευρύτερη έννοια, ενέχει έναν έντονα ατομικό (και δύσκολα προσδιορίσιμο) χαρακτήρα, συγχρόνως, όμως, συμπληρώνεται και από σημαντικές συλλογικές προεκτάσεις. Αυτές αναφέρονται σε μία συλλογική παιδεία, μία κουλτούρα θα λέγαμε καλύτερα, των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων ή ακόμη και ενός έθνους και είναι κάπως πιο εύκολο να προσδιοριστούν. Ο Βενιζέλος ή ο Ismet,

³⁵⁵ Παρατίθεται στο Γκυ Ολιβιέ Φορ, Γκουναρ Σοστεντ, «Παιδεία και Διαπραγμάτευση: Μία Εισαγωγή» στο Γκυ Ολιβιέ Φορ, Τζέφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγμάτευση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σ.29

³⁵⁶ Ο.π., σ.30

³⁵⁷ Παρατίθεται στο John L. Graham, «Cross-cultural Marketing Negotiations: A Laboratory Experiment», *Marketing Science*, vol.4, no.2., (Spring, 1985), σ.135 (μετάφραση δική μου)

για παράδειγμα, προσερχόμενοι στη Λωζάννη, θα «κουβαλούσαν» μαζί τους, πέραν των αυστηρά ατομικών τους αντιλήψεων για μία σειρά θεμάτων και ένα σύστημα συλλογικών πεποιθήσεων τις οποίες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ενστερνίζονταν και πιθανότατα να επηρέαζαν καταρχήν τους ίδιους και στη συνέχεια την ίδια τη διαπραγματεύση, ως επιμέρους παρεμβαίνουσες εισροές.

Αναλυτικότερα, η συλλογική κουλτούρα εμπεριέχει μεταξύ άλλων την εθνική παράδοση και προφανώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εθνική εκπαίδευση. Η παιδεία ως έννοια περισσότερο ατομική είναι σημαντική όσον αφορά την ανάλυση του ηγέτη-διαπραγματευτή. Το προηγούμενο αποτελεί το πιο εξατομικευμένο και δύσκολο επίπεδο ανάλυσης, όπως καταγράφηκε στην προηγούμενη ενότητα. Συγχρόνως, όμως, είναι σημαντικό να πραγματοποιείται παράλληλα και συμπληρωματικά με την ανάλυση και της συλλογικής κουλτούρας την οποία «κουβαλά» ο ομόλογός μας σε μία διακρατική διαπραγματεύση, αρκεί κατά τη γνώμη μας να μη πραγματοποιείται στερεοτυπικά. Ο Edward Said αναφέρει ότι η κουλτούρα είναι μία εξαιρετικά μαχητική πηγή ταυτότητας: [...] *η κουλτούρα είναι ένα είδος θεάτρου, όπου ποικίλα πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα αλληλοσυγκρούονται. Η κουλτούρα, όχι μόνο δεν είναι ένα γαλήνιο βασίλειο απολλώνιας ευγένειας, αλλά μπορεί και να γίνει ένα πεδίο μάχης, όπου τα διάφορα ζητήματα εκτίθενται στο φως της ημέρας και αλληλοσυγκρούονται.*³⁵⁸ Αυτή, ασφαλώς, δεν πιστεύουμε ότι μπορεί να χαρακτηρίζεται από κάποιου είδους ολοκληρωτική ομοιομορφία. Ένας Έλληνας υποψήφιος για τη θέση του αρχηγού της ομάδας διαπραγματεύσης στο εξωτερικό δεν θα είναι ακριβώς των ίδιων αντιλήψεων με έναν άλλο Έλληνα, ασχέτως της κοινής συλλογικής κουλτούρας που προφανώς θα μοιράζονται οι δύο τους. Η κοινή κουλτούρα που μοιράζονται τα άτομα που ανήκουν σε ένα ορισμένο έθνος μπορεί οπωσδήποτε να παρουσιάζει σημαντικότερες διακυμάνσεις ατομικής αντίληψης για μία σειρά από έννοιες. Όλοι μας δεν μπορούμε να έχουμε την απόλυτα ίδια αντίληψη για όλα, ασχέτως εάν ανήκουμε στην ίδια εθνότητα. Ανεξαρτήτως του παραπάνω, η προσοχή μας είναι σημαντικό να εστιαστεί στις ομοιότητες. Δηλαδή, σε εκείνες τις κοινές συλλογιστικές που έχουν ήδη αποκρυσταλλωθεί ως συλλογική κουλτούρα της χώρας προέλευσης κάποιου διαπραγματευτή.

Πώς, όμως, διαμορφώνεται η κουλτούρα των ανθρώπων; Ο Emile Durkheim, πατέρας της σύγχρονης Κοινωνιολογίας, εξέφρασε μία εκδοχή ενδιαφέρουσα.

³⁵⁸ Edward D. Said, *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μετάφρ. Βανέσα Λάππα, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1996, σ.11

Παρομοίασε τον άνθρωπο με έναν λευκό κατάλογο πάνω στον οποίο «γράφει» η εκάστοτε κουλτούρα. Το παραπάνω επηρέασε σημαντικό μέρος της κοινωνικής επιστήμης και έτσι διατυπώθηκε η άποψη ότι η ποικιλία που υπάρχει στους διάφορους πολιτισμούς επηρεάζει την ανθρώπινη νόηση, με την τελευταία να μην είναι έμφυτη αλλά κατά κάποιο τρόπο επίκτητη.³⁵⁹ Η επιστήμη της Ανθρωπολογίας οδηγήθηκε κατά βάση σε παρόμοια συμπεράσματα, δηλαδή στο ότι *ο κάθε άνθρωπος γίνεται τελικά αυτό που του καθορίζει το περιβάλλον του.*³⁶⁰ Μολονότι, πράγματι, η συλλογική κουλτούρα επηρεάζει τον καθένα μας ξεχωριστά, θεωρούμε κάπως υπερβολική τη διατύπωση ότι η συλλογική κουλτούρα «γράφει σε λευκό χαρτί». Παρόλα αυτά, ο πυρήνας της συλλογιστικής μοιάζει να διαθέτει και κάποιες δόσεις αλήθειας.

Όπως και να έχει, η συλλογική κουλτούρα ως έννοια δεν θα πρέπει να αγνοείται ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή την οποία φέρουν τα δρώντα πρόσωπα σε μία διεθνή διαπραγμάτευση, όπως και γενικότερα στην ανάλυση της λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής απ' αυτόν. Για παράδειγμα, η συλλογική κουλτούρα (θεωρούμε ότι ο όρος συμβαδίζει εννοιολογικά και αλληλοσυμπληρώνεται με την έννοια της συλλογικής ή/και εθνικής παιδείας) η οποία με κάποιο τρόπο προκρίνει τον ατομικισμό έναντι της συλλογικότητας ή την ιεραρχία έναντι της ισότητας μπορεί να επηρεάσει τη φυσιογνωμία μίας διαπραγμάτευσης μέσω των συγκεκριμένων προσώπων που θα συμμετάσχουν σ' αυτήν. Για παράδειγμα, το πρώτο δίπολο παραπάνω συνδέεται με το πεδίο των στόχων στη διαπραγμάτευση. Το δεύτερο δίπολο συνδέεται με το πεδίο της ισχύος στα πλαίσια της διαπραγμάτευσης.³⁶¹ Ιδιαίτερα σημαντική θέση στην ανάλυσή μας ως προς το ζήτημα της συλλογικής κουλτούρας κατέχει η Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία. Οι ερευνητές της χρησιμοποίησαν εκτεταμένα το πεδίο της διαπραγμάτευσης ως πειραματικό υπόδειγμα για την ανάλυσή τους. *Σε αυτές του είδους τις έρευνες θα περίμενε κανείς ότι, όταν επρόκειτο για ατομιστικά προσανατολισμένη κοινωνία, η κύρια προτεραιότητα του διαπραγματευόμενου ατόμου θα έπρεπε να είναι η προσπάθεια δημιουργίας συμφωνιών με βάση τις λογικές απαιτήσεις του έργου που χρειάζεται να ολοκληρωθεί τη δεδομένη στιγμή. Αντίθετα, όταν επρόκειτο για συλλογικά*

³⁵⁹ Παρατίθεται στο Ευάγγελος Καφετζόπουλος, *Ο σεξουαλικός πίθηκος. Πως το σεξουαλικό ένστικτο διαμόρφωσε την ανθρώπινη φύση και τον πολιτισμό*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 1999, σσ.28-29

³⁶⁰ Ο.π., σ.30

³⁶¹ Jeanne M. Brett, «Culture and Negotiation», *International Journal of Psychology*, vol. 35, issue 2, (Apr., 2000), σ.97 (μετάφραση δική μου).

προσανατολισμένες κοινωνίες, το διαπραγματευόμενο άτομο θα έπρεπε να ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της αρμονίας των σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών.³⁶²

Όμως, ποιες είναι οι βασικές διαφορές της ασιατικής, για παράδειγμα, με τη λεγόμενη δυτική κουλτούρα; Ποια τα ιδιαίτερα στοιχεία που αποκρυσταλλώνουν την τελευταία; Τονίσαμε ήδη ότι η άκριτη και ισοπεδωτική ομογενοποίηση των διαφόρων κοινών χαρακτηριστικών, εφαρμοσμένη στο κάθε άτομο ξεχωριστά, δεν αποτελεί ορθή πρακτική. Παρόλα αυτά, η παιδεία και ο τρόπος σκέψης ενός Βαλκάνιου δεν είναι ακριβώς ο ίδιος με εκείνον ενός Δυτικοευρωπαίου ή ενός Λατινοαμερικανού. Το παραπάνω ίσως να μπορεί να παίξει το ρόλο του μέσα σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Αναμφίβολα, η κουλτούρα ενός Ιάπωνα με την κουλτούρα ενός Κινέζου εμφανίζουν σημαντικές ομοιότητες αλλά οπωσδήποτε και επιμέρους διαφορές. Προφανώς, και οι δύο παραπάνω δεξαμενές συλλογικών πεποιθήσεων δύνανται να «αντιπαρατεθούν» με την αντίστοιχη δυτική κουλτούρα σκέψης.

Η βιβλιογραφία, στηριζόμενη εν πολλοίς σε σχετικά πειράματα, κατέληξε γενικά στο συμπέρασμα ότι οι διεθνείς διαπραγματεύσεις μεταξύ ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες θα εμφανίσει επιπρόσθετες πηγές έντασης(!) Για παράδειγμα, ο Yoshimura υπογραμμίζει όσον αφορά το διαπραγματευτικό στυλ, ότι ενώ για τους Ιάπωνες η διαπραγμάτευση αποτελεί μία διαδικασία προς το αμοιβαίο κέρδος, για τους Αμερικανούς μοιάζει να τίθεται κάπως πιο επιτακτικά το δίπολο νικητή και ηττημένου.³⁶³ Σε άλλη έρευνα, ο Jensen κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στους επτά γύρους των διαπραγματεύσεων για το διεθνή αφοπλισμό το διάστημα 1946-1961 οι Αμερικανοί έτειναν σε παραχωρήσεις αρκετά πιο γρήγορα σε σχέση με τους Ρώσους ομολόγους τους.³⁶⁴ Σύμφωνα με άλλη έρευνα, σχετική με τις διεθνείς εμπορικές διαπραγματεύσεις, σημειώνεται ότι οι Κινέζοι διαπραγματευτές τείνουν να κάνουν πολύ περισσότερες ερωτήσεις σε σύγκριση με τους Αμερικανούς συναδέλφους τους.³⁶⁵ Μία διαπραγμάτευση, λοιπόν, με έναν

³⁶² Σπύρος Αντωνίου, «Η διαπολιτισμική διάσταση στην κοινωνική ψυχολογία», στο Σ. Παπαστάμου, Σ. Αντωνίου, Ι.Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α.-Β. Ρήγα, Μ. Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί Προβληματισμοί και Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις*, τόμ.Α', Εκδ.Πεδίο, Αθήνα, 2008, σ.307

³⁶³ Παρατίθεται στο Jeanne M. Brett, Tetsushi Okumura, «Inter- and Intracultural Negotiation: US and Japanese Negotiators», *The Academy of Management Journal*, vol.41, no.5., (Oct., 1998), σ.495 (μετάφραση δική μου)

³⁶⁴ Παρατίθεται στο Matthew G. Bonham, «Simulating International Disarmament Negotiations», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.15, no.3., (Sept., 1971), σ.311 (μετάφραση δική μου)

³⁶⁵ Nancy J. Adler, Richard Brahm, John L. Graham, «Strategy Implementation: A comparison of face-to-face negotiations in the people's Republic of China and the United States», *Strategic Management Journal*, vol.13 (1992), σ.449 (μετάφραση δική μου)

Κινέζο ομόλογο θα μπορούσε, βάσει του παραπάνω συλλογισμού, να διαρκέσει περισσότερο. *Η κουλτούρα επηρεάζει [...] τη συμπεριφορά των στελεχών στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Οι περισσότεροι Δυτικοί αναμένουν μία άμεση απάντηση όταν διατυπώνουν μία δήλωση ή όταν ρωτούν κατί. Οι Ιάπωνες, από την άλλη, έχουν την τάση να καθυστερούν να απαντήσουν. [...] Από τη δική τους σκοπιά, οι Αμερικανοί μπορεί να ερμηνεύσουν τη σιωπή των Ιαπώνων ως αγένεια, έλλειψη κατανόησης ή πανούργα τακτική για να τους αναγκάσουν να αποκαλυφθούν. Οι Αμερικανοί μπορεί να ταραχθούν ακόμη περισσότερο όταν παρατηρήσουν κάποια μέλη της ιαπωνικής διαπραγματευτικής αποστολής να κάθονται στην απέναντι πλευρά του τραπεζιού με τα μάτια κλειστά.*³⁶⁶

Στο συγκεκριμένο σημείο θα εισάγουμε έναν όρο ο οποίος πιστεύουμε ότι θα διευκολύνει τη συλλογιστική πορεία των επιχειρημάτων μας και την ανάπτυξη των επιμέρους συνισταμένων ως προς το ζήτημα των διαφορών στον τρόπο σκέψης μεταξύ των ανθρώπων/διαπραγματευτών, προερχόμενη (σε κάποιο βαθμό) και από τη συλλογική κουλτούρα της εθνικότητάς τους. Συγκεκριμένα, θα εισάγουμε τον όρο «παγκόσμιος διαπραγματευτής», με σκοπό εν συνεχεία να αναιρέσουμε την ουσία του νοήματός του.³⁶⁷ Όπως προείπαμε, ορισμένες κοινωνιολογικές απόψεις περί «λευκού πίνακα» ενδεχομένως να χρειάζεται να εξελιχθούν περισσότερο ώστε να γίνει πιο πειστική η συγκεκριμένη θεώρησή τους. Οι άνθρωποι δεν πιστεύουμε ότι είμαστε «μαύρα κουτιά» όταν γεννιόμαστε, με τη συλλογική κουλτούρα της χώρας προέλευσής μας να έρχεται απλά στη συνέχεια να μας διαμορφώσει. Παρόλα αυτά, αποδεχόμενοι, τουλάχιστον, τον κεντρικό πυρήνα της ιδέας, ανεξάρτητα των επιμέρους υπερβολών, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο «παγκόσμιος διαπραγματευτής» δεν μπορεί να υφίσταται ως ουσιαστική έννοια. Η δυτική κουλτούρα, για παράδειγμα, πιθανώς να επιδρά κάπως διαφορετικά σε σχέση με την αντίστοιχη ιαπωνική ως προς τον τρόπο ατομικής αντίληψης καταστάσεων οι οποίες θα προκύψουν (και) σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Όλοι οι άνθρωποι κατά την προσωπική εξέλιξή τους εκπαιδεύονται και ασκούν ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Ως «φορείς» και της συλλογικής κουλτούρας μπορεί πράγματι να μεταφέρουν τις επιμέρους διαφοροποιήσεις τους στο επάγγελμα που ασκούν. Ένας Άραβας επιχειρηματίας, για παράδειγμα, θα διαφέρει σημαντικά από έναν Κινέζο επιχειρηματία. Ένας Γερμανός διαπραγματευτής θα διαφέρει αρκετά από έναν

³⁶⁶ Σαλακιούζ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, σ.65

³⁶⁷ Πρόκειται για όρο που εκφράζει τον συγγραφέα του παρόντος πονήματος και δεν έχει αντληθεί από κάποια άλλη βιβλιογραφική πηγή.

Ιάπωνα ή έναν Έλληνα διαπραγματευτή κ.ο.κ. Ο «παγκόσμιος διαπραγματευτής», ακόμη και στη σημερινή εποχή στην οποία παρατηρούνται τάσεις παγκοσμιοποιημένης κουλτούρας, πιστεύουμε ότι δεν είναι δυνατόν να αναδειχθεί. Ακόμη και οι διαφορετικές γλώσσες θα αποτελούν πάντοτε εμπόδιο σύστασης ενός πραγματικά «παγκόσμιου διαπραγματευτή» ο οποίος θα μιλά την παγκόσμια «γλώσσα» της διαπραγμάτευσης και άρα, υποθετικά, δεν θα μπορεί να φέρει τα ιδιαίτερα στοιχεία της κουλτούρας του στην εξαρτημένη μεταβλητή της διαπραγμάτευσης. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι *στις περιπτώσεις που οι διάφορες πλευρές μιλούν διαφορετικές γλώσσες, οι πιθανότητες παρερμηνείας αυξάνονται κατά πολύ. Για παράδειγμα, στα περσικά η λέξη «συμβιβασμός» στερείται προφανώς την επιπλέον θετική έννοια που έχει στα αγγλικά, ως «η μέση λύση που και οι δύο πλευρές μπορούν να αποδεχθούν», και διαθέτει μόνο την αρνητική έννοια που σημαίνει «θέτω σε κίνδυνο, διακινδυνεύω». Κατά τον ίδιο τρόπο, η λέξη «μεσολαβητής» στα περσικά σημαίνει «ανακατωσούρας» και παραπέμπει σε κάποιον «που φυτρώνει εκεί που δεν τον σπέρνουν». Στις αρχές του 1980 ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Βαλντχάιμ πήγε στην Τεχεράνη για να ζητήσει την απελευθέρωση των Αμερικανών ομήρων. Οι προσπάθειές του περιπλέχθηκαν επικίνδυνα όταν η ιρανική τηλεόραση και ραδιοφωνία μετέδωσαν στα περσικά ένα σχόλιο που έκανε κατά την άφιξή του στην Τεχεράνη: «Έχω έλθει σαν μεσολαβητής (ανακατωσούρας) για να επεξεργαστώ ένα συμβιβασμό (να θέσω σε κίνδυνο την ακεραιότητά σας)». Μέσα σε μία ώρα από τη μετάδοση του ρεπορτάζ το αυτοκίνητό του πετροβολήθηκε από εξαγριωμένους Ιρανούς.³⁶⁸*

Η εξατομικευμένη ανάλυση, λοιπόν, της εθνικότητας ενός διαπραγματευτή και της συλλογικής κουλτούρας που αυτός θα φέρει σε κάποιο βαθμό, αποτελεί μία σημαντική προϋπόθεση. Φυσικά, η παραπάνω διεργασία δεν εγγυάται από μόνη της την ορθή εξαγωγή σχετικών συμπερασμάτων και πρέπει να πραγματοποιείται με επιφύλαξη. Αυτό καθώς απαιτείται, επιπρόσθετα, η ανάλυση και άλλων σχετικών παραμέτρων. Η συλλογική κουλτούρα είναι μόνο μία από αυτές... Υπ'αυτή την έννοια, το Λονδίνο, για παράδειγμα, δεν όφειλε να σκιαγραφήσει μονάχα τον Ismet ατομικά, ως ηγέτη της τουρκικής διαπραγματευτικής ομάδας στη Λωζάννη. Συγχρόνως, θα όφειλε να λάβει υπόψην της και τη συλλογική κουλτούρα της εθνικότητας εκείνου, την οποία (συλλογική κουλτούρα) σε μικρότερο ή μεγαλύτερο, πάντως οπωσδήποτε σε κάποιο βαθμό μέσα στην κλίμακα, θα έφερε ως άτομο. Όταν

³⁶⁸ Φίσερ, Γιούρυ, Πάτον, *Πετυχαίνω τη Συμφωνία*, σ.66

λαμβάνουμε θέση στο τραπέζι των διαπραγματευτικών συνομιλιών είναι ανάγκη να μην αγνοούμε ακόμη και τις λεπτομέρειες, καθώς ενδέχεται κάποιες από αυτές να λειτουργούν ως παρεμβαίνουσες εισροές.

Βεβαίως, η πολιτισμική ασυμφωνία στα πλαίσια κάποιας διεθνούς διαπραγματεύσεως θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί με την προσφυγή στη διαμεσολάβηση. *Εκτός από την προφανή συνεισφορά τους στη διευθέτηση μίας διένεξης, οι διαμεσολαβητές μπορούν να επιτελέσουν μερικές ζωτικές διαπολιτισμικές λειτουργίες. Όταν αντιπαρατίθεται μία παιδεία που δίνει έμφαση στη συλλογικότητα με μία παιδεία που δίνει έμφαση στον ατομικισμό, οι διαμεσολαβητές μπορούν να διατηρήσουν και, αν είναι αναγκαίο, να σώσουν τα προσχήματα ώστε να μη θιγεί το μέρος που είναι ευαίσθητο σε ζητήματα τιμής· μπορούν να αμβλύνουν τις τριβές ανάμεσα στο συγκρουσιακό και στο συμβιβαστικό έθος για την επίλυση διενέξεων· μπορούν να κατευνάσουν τη γλωσσική ένταση η οποία υπάρχει ανάμεσα σε συνομιλητές που προέρχονται από «υψηλού» και «χαμηλού πλαισίου» παιδείες. Και κυρίως, μπορούν να ενεργήσουν ως πολιτισμικοί διερμηνείς, εξηγώντας τις απόψεις του ενός εμπλεκόμενου μέρους στο άλλο.³⁶⁹ Επίσης, η ανάθεση της εκπροσώπησης για τέλεση διαπραγματεύσεων σε άτομα τα οποία έχουν ζήσει ή εργαστεί σε μία χώρα με διαφορετική κουλτούρα από τη χώρα από την οποία κατάγονται, ενδεχομένως να υποβοηθήσει μία διακρατική διαπραγμάτευση.³⁷⁰ Ο Βενιζέλος, στην περίπτωση μας, ήταν μία τέτοια περίπτωση, καθώς είχε ζήσει κατά διαστήματα στο εξωτερικό και αυτό εκτιμούμε ότι αποτελούσε διαπραγματευτικό πλεονέκτημα για την Ελλάδα.*

Επίσης, είναι ανάγκη να τονιστεί ότι η ισοπεδωτική διαπραγματευτική ενοποίηση λαών με παρόμοια πολιτισμικά χαρακτηριστικά, εξαιτίας της γεωγραφικής εγγύτητας των κρατών τους, δεν συνιστάται.³⁷¹ Η αυτόματη ομογενοποίηση της κουλτούρας ακόμη και για άτομα που ανήκουν στην ίδια εθνότητα δεν αποτελεί θεμιτή επιλογή. Δύο Ασιάτες πιθανώς να χαρακτηρίζονται σε γενικές γραμμές από έναν παρόμοιο τρόπο σκέψης. Από μία παρόμοια κουλτούρα που «υπαγορεύει» κοινές αντιλήψεις και οδηγεί σε παρόμοιες ατομικές πρακτικές. Όμως, το παραπάνω δεν πρέπει να οδηγεί στο σχηματισμό στερεότυπων και ομογενοποιημένων αντιλήψεων για την κουλτούρα μίας συγκεκριμένης εθνότητας ή μίας πιο ευρύτερης

³⁶⁹ Ρευμόντ Κοέν, «Η Άποψη ενός Υπέρμαχου», στο Γκυ Ολιβιέ Φορ, Τζεφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγμάτευση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σσ.75-76

³⁷⁰ Τζεσουόλντ Σαλακιούζ, «Διαπιστώσεις για τους Διαπραγματευτές», στο Ό.π., σ.317

³⁷¹ Σαλακιούζ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, σ.70

γεωγραφικής περιοχής. Όπως ορθά επισημαίνεται, ο διαπραγματευτής πρέπει να λαμβάνει υπόψη του την όποια πληροφόρηση έχει σχετικά με την κουλτούρα της ομόλογης χώρας, όχι όμως με στερεότυπο τρόπο.³⁷² Βεβαίως, όπως τονίζεται, κανένας έμπειρος διαπραγματευτής δεν αρνείται ότι το εθνικό υπόβαθρο ενός διαπραγματευτή επιδρά στις αντιλήψεις του, στο ύφος του και σε άλλες πτυχές των διεθνών διαπραγματεύσεων. Η παιδεία λοιπόν, ως σημαντικό στοιχείο του υπόβαθρου ενός διαπραγματευτή, ενδέχεται να διαδραματίσει ένα ρόλο. Ωστόσο, οι διαπραγματευτές θα πρέπει να αποφεύγουν να ερμηνεύουν τις διάφορες πράξεις προσφεύγοντας στην αόριστη έννοια της παιδείας, όταν δεν είναι εφικτή η εξήγηση αυτών των πράξεων με βάση συγκεκριμένα γεγονότα.³⁷³

Λήψη Αποφάσεων και Διαπραγματευτής.

Η λήψη αποφάσεων αποτελεί μία πολύ δυναμική διαδικασία. Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να περιγράψουμε τις κατηγορίες και έπειτα τον τρόπο λήψης των αποφάσεων από πλευράς ενός ατόμου. Αυτό θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε έως ένα βαθμό καλύτερα τις αποφάσεις των πρωταγωνιστών της συνδιάσκεψης της Λωζάννης λίγο πιο κάτω. Καταρχήν, ο Κουλουμπής διαχωρίζει τις αποφάσεις οι οποίες λαμβάνονται, σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: α) τις προγραμματικές αποφάσεις, ιδιαίτερα μεγάλης βαρύτητας και μετά από προσεκτική ανάλυση των διαθέσιμων επιλογών. β) τις τακτικές αποφάσεις, οι οποίες συνδέονται με τις πρώτες. γ) τις αποφάσεις κρίσης, οι οποίες λαμβάνονται υπό το καθεστώς πίεσης, κατά τη διάρκεια μίας υπαρκτής κρίσης.³⁷⁴

**“Ένας αδύναμος άνθρωπος
έχει αμφιβολίες πριν από μία απόφαση.
Ένας δυνατός άνθρωπος τις έχει μετά”.**
Karl Kraus

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr

Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Βεβαίως, το κλειδί για την ανάλυση της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων στα πλαίσια ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής είναι το κράτος και οι θεσμικές δομές του, όμως, συγχρόνως, και το άτομο που εκπροσωπεί το κράτος, ως ατομικός

³⁷² Ο.π., σσ.72-73

³⁷³ Βίνφριντ Λανγκ, «Η Άποψη ενός Επαγγελματία», σ.86

³⁷⁴ Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις*, σσ.151-152

δρων θεωρούμε ότι επεμβαίνει δυναμικά ως παρεμβαίνων παράγοντας. Πιστεύουμε, μάλιστα, ότι το δρων πρόσωπο, ως διαμορφωτής αποφάσεων, ενδεχομένως να διαδραματίζει πιο σημαντικό ρόλο ορισμένες φορές σε σύγκριση με άλλες εισροές είτε από το κρατικό είτε από το διεθνές περιβάλλον, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Τότε δηλαδή που το βάρος της απόφασης πέφτει σχεδόν αποκλειστικά στους «ώμους του ηγέτη», όπως για παράδειγμα την περίοδο διεξαγωγής της συνδιάσκεψης της Λωζάννης και ιδιαίτερα κατά τις αφόρητα πιεστικές για όλους τελευταίες ημέρες της πρώτης φάσης αυτής (αναλυτικά αυτές οι τελευταίες ημέρες της πρώτης φάσης της συνδιάσκεψης στη συνέχεια). Σύμφωνα με τον White (παρατήρηση με την οποία συμφωνούμε), *το κλειδί γιατί ένα κράτος συμπεριφέρεται κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο στην εξωτερική του πολιτική μπορεί να ανάγεται στον τρόπο που οι διαμορφωτές αποφάσεων αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα. Δηλαδή, δεν υφίσταται ανάγκη να δίνουμε τόση μεγάλη έμφαση στις «αντικειμενικές» πραγματικότητες της κατάστασης του διεθνούς περιβάλλοντος, όταν οι υποκειμενικές αντιλήψεις των διαμορφωτών αποφάσεων είναι αυτές που τελικά παίζουν ρόλο και που προσδιορίζουν σε τελευταία ανάλυση το περιεχόμενο της εξωτερικής πολιτικής.*³⁷⁵

Ως προς τον τρόπο λήψης μίας απόφασης, πιο συγκεκριμένα, θα περιγράψουμε, καταρχήν, την πορεία λήψης μίας ορθολογικής απόφασης. Βεβαίως, το πρόβλημα στις διεθνείς διαπραγματεύσεις έγκειται στο γεγονός ότι ο ατομικός δρων κάποιες φορές συμπεριφέρεται ως μη ορθολογικός δρων με ό,τι αυτό συνεπάγεται και στον τρόπο λήψης μίας απόφασής του και εν συνεχεία στην επιβάρυνση μίας, κατά τα άλλα, υγιούς διαπραγμάτευσης.³⁷⁶ Το πρότυπο I, πάντως, του ορθολογικού δρώντος, στα πλαίσια της λεγόμενης γραφειοκρατικής προσέγγισης, *[...] όπως ορθώς υποστηρίζει ο Πάρις Βαρβαρούσης, αναφέρεται σε αποφάσεις ενός διαμορφωτή αποφάσεων που σκέπτεται και δρα ορθολογικά και ο οποίος θέτει στο επίκεντρο της σκέψης του το συσχετισμό κόστους και οφέλους σε κάθε πολιτική πράξη. Επιλέγεται, δηλαδή, μία συγκεκριμένη επιλογή, επειδή προσφέρει μετά από προσεκτική και ενδελεχή εξέταση, την καλύτερη και πιο ωφέλιμη για την εξωτερική πολιτική απόδοση με ελάχιστους κινδύνους.*³⁷⁷

³⁷⁵ Παρατίθεται στο Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.58

³⁷⁶ Βλέπε και Κεφάλαιο 1 σχετικά με τον ατομικό δρώντα και τα διάφορα ατομικά παρεμβαίνοντα στοιχεία που αυτός φέρει και τα οποία ενδέχεται να τον ωθήσουν να λειτουργεί στη διαπραγμάτευση μη ορθολογικά.

³⁷⁷ Παρατίθεται στο Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.69

Κάθε άνθρωπος ασφαλώς δεν σκέφτεται με τον ίδιο τρόπο. Ούτε αποφασίζει «βάσει οδηγού». Οι ιδιαίτερες πτυχές του καθενός μας ασφαλώς και διαφοροποιούν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε, σκεφτόμαστε, αποφασίζουμε και τελικώς ενεργούμε. Εκείνοι που πρόκειται να προσέλθουν σε μία διαπραγμάτευση σκέφτονται και ενεργούν προφανώς έχοντας λάβει οδηγίες από τα κέντρα αποφάσεων πίσω στην πρωτεύουσα, αλλά και ο καθένας με το δικό του τρόπο ενδεχομένως να λειτουργήσει παρεμβατικά χρησιμοποιώντας, είτε συνειδητά, είτε ασυνείδητα, τα δικά του προσωπικά κριτήρια. Αλλιώς, προφανώς, σκεφτόταν και ανέλυε τα δεδομένα πριν να λάβει τις αποφάσεις του ο Βενιζέλος, αλλιώς ο Curzon ή ο Ismet στο τραπέζι των διεργασιών στη Λωζάννη, αλλιώς ο κάθε άνθρωπος στην καθημερινότητά του, παραβλέποντας (ίσως) σε κάποιες των περιπτώσεων τη λογική του ορθολογισμού ως φιλοσοφία ψυχραιμής λήψης των όποιων αποφάσεων.

Επίσης, είναι χρήσιμο να περιγράψουμε την πορεία λήψης μίας μαξιμαλιστικής απόφασης. Εάν κανείς αναλογιστεί και επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα του τρόπου με τον οποίο λαμβάνει τις αποφάσεις του, ορισμένες φορές θα την περιέγραφε με αυτό που εμείς αποκαλούμε «επιδιωκόμενο άριστο». Αρκετοί άνθρωποι συχνά λαμβάνουμε τις αποφάσεις μας επιδιώκοντας αυτό που πλησιάζει περισσότερο προς το άριστο – αν όχι το ίδιο το άριστο. Αρκετοί από εμάς έχουμε μία ασυγκράτητη τάση προς το μαξιμαλισμό της άριστης για εμάς απόφασης... Αυτός ο τρόπος σκέψης συνήθως συνοδεύεται από την αναλυτικότητα. Ένα σύνολο επιλογών προς απόφαση τίθεται προς εξέταση και έπειτα λαμβάνεται η καλύτερη από όλες απόφαση. Κανείς δεν θέλει να ζημιώνεται ή να χάνει... Ο αναλυτικός τρόπος σκέψης που αναζητά το μέγιστο κέρδος μοιάζει να είναι(;) ο ιδεώδης τρόπος για τη λήψη μίας απόφασης, είτε πρόκειται για ένα άτομο στην καθημερινότητά του, είτε για τους ηγέτες μίας διαπραγμάτευσης, είτε για τα στελέχη μίας μεγάλης επιχείρησης που εισέρχονται σε διαπραγματεύσεις με σκοπό κάποια εμπορική συμφωνία.

Είναι όμως; Πρέπει να λειτουργεί ακριβώς με αυτό τον τρόπο η όλη πορεία της λήψης των αποφάσεων ή ενδεχομένως ο παρεμβαίνων χαρακτήρας του ατομικού, ασυγκράτητα μαξιμαλιστικού, τρόπου λήψης των αποφάσεων είναι επιβαρυντικός για μία διεθνή διαπραγμάτευση; Οι απεσταλμένοι στη σύνοδο της Λωζάννης θα έπρεπε να επιμείνουν σε αποφάσεις για το μέλλον των κρατών που εκπροσωπούσαν βάσει του μέγιστου δυνατού κέρδους γι'αυτά; Δεν θα έπρεπε να προβούν και σε κάποιες υποχωρήσεις; Αρκούσε, πράγματι, η εφαρμογή του συγκεκριμένου θεωρητικού υποδείγματος για την επίλυση των ανοικτών θεμάτων της υπό εξέταση ατζέντας;

Ίσως το υπόδειγμα της άριστης απόφασης να χωλαίνει... Η άριστη απόφαση δεν μπορεί να αποτελεί πανάκεια κατά τη λήψη των αποφάσεων. Η διαδικασία για τη λήψη μίας απόφασης ίσως θα ήταν προτιμότερο να μην θέτει αποκλειστικά ως επιδιωκόμενο στόχο την εξεύρεση της άριστης απόφασης, διαμέσου ενός ακραίου μαξιμαλισμού, αλλά την εξεύρεση της ικανοποιητικότερης και δίκαιης απόφασης. Το να επιχειρείς να λάβεις μία κρίσιμη απόφαση με αποκλειστικό γνώμονα την άριστη επιλογή ενδεχομένως να είναι αντιπαραγωγικό. Σε περιβάλλον διαπραγμάτευσης, για παράδειγμα, το υπόδειγμα της άριστης απόφασης, σε αντίθεση με αυτό της ικανοποιητικότερης, πιθανώς να περιπλέξει σοβαρά την πορεία για την επιτυχή επίλυση κάποιου ανοικτού θέματος μεταξύ των κρατών. Εάν ο Βενιζέλος, για παράδειγμα, έχοντας αρκετά μεγάλη ελευθερία κινήσεων από την Αθήνα (τουλάχιστον κατά την πρώτη φάση της συνδιάσκεψης), υιοθετούσε πράγματι τη διαπραγματευτική φιλοσοφία του «επιδιωκόμενου άριστου», ως προς τη λήψη των αποφάσεων τις οποίες θα λάμβανε συγκεκριμένα για το ανακύπτον πρόσφυγικό ζήτημα, πιθανότατα να αποφάσιζε ακαριαία ότι όλοι οι πρόσφυγες θα έπρεπε πάση θυσία να επιστρέψουν στις πατρογονικές εστίες τους.³⁷⁸ Αυτή ήταν προφανέστατα η άριστη απόφαση για τους ίδιους τους πρόσφυγες και το προσωπικό τους δράμα. Αυτή, λοιπόν, θα έπρεπε να στηρίζει ως διαπραγματευτική γραμμή στο επερχόμενο κρίσιμο ραντεβού στη Λωζάννη πάση θυσία; Εάν το έπρατε, όμως, τι θα μπορούσε να συμβεί στις εκεί διαπραγματεύσεις; Μήπως ο έμπειρος Έλληνας ηγέτης, σταθμίζοντας τις ισορροπίες και τα τετελεσμένα που είχαν δημιουργηθεί, θεώρησε ότι εάν επέμενε αμετακίνητα σε αυτό το στόχο, θα τις περιέπλεκε; Μήπως ακόμη και θα τις εμπόδιζε να συνεχιστούν;

**“Να μην ασχολούμαστε επιπόλαια με τα μεγάλα ζητήματα”
 (“Μη εική περί των μεγάλων συμβαλλώμεθα”)
 Ηράκλειτος**

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr. Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Η διαισθητική απόφαση αποτελεί μία άλλη λύση. Σε μία κατάσταση διαπραγμάτευσης όπου σημαντικά ζητήματα διακυβεύονται ανάμεσα στα κράτη, η σταθερά της διαισθητικής απόφασης φαντάζει το λιγότερο εξωπραγματική και ίσως επικίνδυνη ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή. Είναι, όμως; Το να αποφασίζει ένας

³⁷⁸ Η φράση «επιδιωκόμενο άριστο» είναι δικής μου έμπνευσης και δεν αντλήθηκε από κάποια πηγή.

αρχηγός αποστολής σε διαπραγματεύσεις με το ένστικτο, πιστεύουμε ότι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ενδεχομένως επιπολαιότητα... Βεβαίως, στο γενικότερο σκεπτικό, ενυπάρχει αντίλογος από διάφορους κλάδους: [...] *Τα όσα καταλήξατε να πιστεύετε με έναν μη συστηματικό τρόπο δεν είναι απαραίτητως λανθασμένα. Ο Jack Welch (πρώην διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας General Electric) επισήμανε: «Το κόλπο, φυσικά, είναι να ξέρεις πότε να ακολουθήσεις το ένστικτό σου». Αν, όμως, λαμβάνουμε όλες τις αποφάσεις βασιζόμενοι στη διαίσθηση ή στο ένστικτο, πιθανότατα λειτουργούμε με ελλιπείς πληροφορίες - σαν να λαμβάνουμε μία επενδυτική απόφαση διαθέτοντας μόνο τα μισά στοιχεία.³⁷⁹ Από την πλευρά του, ο Wallas επέμεινε ιδιαίτερα στην ασυνείδητη πορεία σκέψης και εύρεσης της λύσης σε κάποιο ζήτημα από τα άτομα.³⁸⁰ Η ομαδοσκέψη, τέλος, (group-think) είναι μία άλλη, συχνά επικίνδυνη πτυχή, με εφαρμογή και στις διαπραγματεύσεις. Αποτελεί, σύμφωνα με θεωρήσεις της Κοινωνικής Ψυχολογίας, *μία διεργασία ομαδικής απόφασης έντονα προσανατολισμένης στην ομοφωνία μεταξύ συνετών ατόμων που σκέπτονται με τον ίδιο τρόπο, η οποία καταλήγει σε μονόπλευρα και λανθασμένα συμπεράσματα.*³⁸¹*

.....

³⁷⁹ Stephen P. Robbins, Timothy A. Judge, *Οργανωσιακή Συμπεριφορά. Βασικές έννοιες και σύγχρονες προσεγγίσεις*, μετάφρ. Άννα Πλατάκη, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2011, σσ.38-39

³⁸⁰ Αναστασία Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της Σκέψης*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σ.49

³⁸¹ Eddy Van Avermaet, «Κοινωνική επίδραση σε μικρές ομάδες», στο Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Αμελαδιώτη, Φωτεινή Κουρή, Γεώργιος Μαμαλάκης, Μίνα Μπρούμου, Λαμπρινή Πάτση, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σ.583

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΙΚΗΣ «ΜΑΧΗΣ» ΣΤΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Ο Curzon (πρώτος από αριστερά)
με τους Mussolini και Poincare στη Λωζάννη.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Lausanne, 20-11-22, hotel Beau-Rivage. [Photographie de press] Agence Rol
Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr. Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017

20 Νοεμβρίου 1922, ώρα 15.30

Ο Curzon απαιτεί «ευγενικά» σύντομες διαπραγματεύσεις...

Φθάνουμε πλέον στην κρίσιμη στιγμή έναρξης της συνδιάσκεψης της Λωζάννης την 20η Νοεμβρίου 1922. Έχει προηγηθεί ένα «επεισοδιακό» σαββατοκύριακο, με διαφωνίες, συγκλίσεις και «τραγελαφικά» συμβάντα. Ο Curzon αναχωρεί από το Λονδίνο για τη Λωζάννη την Παρασκευή 17 Νοεμβρίου 1922. Όμως, πριν τον τελικό προορισμό του, σταματά στο Παρίσι για τελικές διαβουλεύσεις το Σάββατο 18 Νοεμβρίου με τον Poincare. Ύστερα από πέντε περίπου ώρες

συζητήσεων, οι δύο άντρες φαίνεται να καταλήγουν τουλάχιστον σε μία κοινή βάση ενόψει Λωζάννης. Το πρωί της Κυριακής της 19ης Νοεμβρίου ξεκινούν μάλιστα μαζί με τρένο από το Παρίσι με προορισμό τη Λωζάννη, ενώ τηλεγράφημα αποστέλλεται και στον Mussolini να τους συναντήσει στη Λωζάννη το βράδυ της ίδιας ημέρας για συζητήσεις. Στα μέσα της διαδρομής λαμβάνουν αρνητική (με τηλεφωνικό μήνυμα) απάντηση. Ο Mussolini τους ζητά να μην σταματήσουν στη Λωζάννη αλλά να συνεχίσουν για την πόλη του Territer και εκεί να τον συναντήσουν για δείπνο το βράδυ της Κυριακής. Ο Poincare εκνευρίζεται, ενώ ο Curzon φαίνεται μάλλον να το «διασκεδάζει», θεωρώντας τη στάση του Mussolini κάπως «ρομαντική», πιθανώς διανθισμένη από κάποιου είδους «αφέλεια». Ο Poincare αδυνατεί να κατανοήσει το χαλαρό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει ο Curzon την προσβλητική κίνηση του Mussolini, αποσύρεται στην μία άκρη του τραίνου το οποίο στο μεταξύ συνεχίζει το ταξίδι του για τη Λωζάννη. Τα δυνατά γέλια του Curzon από την άλλη άκρη, αντηχούν σε όλο το τρένο... Τελικά, ο Γάλλος ηγέτης πείθεται να μην σταματήσουν στη Λωζάννη, αλλά να συνεχίσουν το ταξίδι τους, για μία επιπλέον ώρα, μέχρι την πόλη του Territer. Εκεί, πράγματι, συναντούν τον Mussolini. Ο Ιταλός δεν έχει πολλά να πει στη συνάντησή τους τόσο το βράδυ της Κυριακής, όσο και το πρωινό της Δευτέρας, με πιο χαρακτηριστική έκφραση τη “je suis d'accord” (=“συμφωνώ”...).³⁸²

Πάντως, από την εξέταση του εγγράφου σχετικά με την παραπάνω συνάντηση παρατηρήσαμε μία διαπραγματευτική παράμετρο αρκετά ενδιαφέρουσα. Η πολύ κρίσιμη αυτή συζήτηση των τριών ηγετών στο Territer την Κυριακή, μία μέρα δηλαδή πριν την επίσημη έναρξη των κύριων διαπραγματεύσεων με τους Τούρκους, ξεκίνησε στις 19.30 με το βοηθητικό προσωπικό παρόν. Τότε έγιναν κάποιες γενικόλογες αναφορές για την ατζέντα της προκείμενης συνδιάσκεψης. Οι τρεις άνδρες στη συνέχεια αποσύρθηκαν για αυστηρά ιδιωτικές συνομιλίες. Στις 20.15 οι συζητήσεις και πάλι επανεκκίνησαν με όλους παρόντες. Έγιναν κάποιες πρώτες αναφορές σχετικά με τη δυτική Θράκη, τα Στενά και τις διομολογήσεις. Όμως, όχι πολύ ώρα αργότερα, οι κρίσιμες διεργασίες σταμάτησαν για το δείπνο και επανεκκίνησαν και πάλι στις 21.40 το βράδυ μετά το γεύμα.³⁸³ Τι συμβαίνει, όμως, με την επανεκκίνηση διαπραγματεύσεων μετά από ένα γεύμα; Ο Oliver λέει σχετικά:

³⁸² Nicolson, *Curzon*, σσ.288-290

³⁸³ *Lozan Baris Konferansi. 1922-1923*, İngiliz Belgelerinde, Cilt I, İstanbul, 1983, British Secretary's Notes of a Meeting between the French President of the Council, the British Secretary of State for Foreign Affairs, and the Italian President of the Council, held at the Grand Hôtel des Alpes at Territer, at 7.30 p.m., on November 19, 1922, no.206, σσ.308-312 (μετάφραση δική μου)

*Ποτέ μην πιεστείτε να υπογράψετε κατά τη διάρκεια ή μετά τη φιλοξενία κάποιου – κυρίως έπειτα από μεγάλα γεύματα. Χρησιμοποιείστε τις εμπειρίες αυτές για να παγιώσετε τις σχέσεις σας, όχι για να χειραγωγήσετε το αποτέλεσμα της συμφωνίας.*³⁸⁴

Ως προς την ουσία τώρα των ανοικτών ζητημάτων, ήταν στην πραγματικότητα απόλυτα σύμφωνος ο Mussolini (όπως διεφάνη να είναι στη βραδυνή συνάντησή τους στο Territer) με τις θέσεις του Poincare και, κυρίως, του Curzon; Τη Δευτέρα 20 Νοεμβρίου 1922, λαμβάνει χώρα στο Casino de Montbenon η πρώτη ανοικτή και δημόσια συνεδρίαση. *Ενενήντα λεπτά πριν την έναρξη της συνδιάσκεψης, ο Child και ο Grew [οι Αμερικανοί εκπρόσωποι] συνάντησαν τον Mussolini για καφέ. Ο Fascio υπονόησε ότι όλα δεν πήγαιναν καλά με το ενωμένο μέτωπο.*³⁸⁵

Λίγη ώρα αργότερα, στις 15.30, οι εκπρόσωποι προσέρχονται σε αίθουσα του casino για αυτή την πρώτη εθιμοτυπικού χαρακτήρα τελετή έναρξης. Σε καταστάσεις διαπραγμάτευσης υπάρχουν πάντοτε ορισμένα σημειολογικά στιγμιότυπα τα οποία φαινομενικά δεν χρήζουν ερμηνείας. Στην πραγματικότητα, κάποια από αυτά πιστεύουμε ότι μπορεί να αποτελέσουν μία άριστη πηγή πληροφόρησης για τον τρόπο και το κλίμα που διεξάγεται μία διαπραγμάτευση και για τα πρόσωπα που συμμετέχουν σ' αυτή. Ας δούμε, λοιπόν, ένα τέτοιο στιγμιότυπο της εναρκτήριας ημέρας στη Λωζάννη. Αυτό θα μας οδηγήσει σε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα για τον Poincare, ένα από τα «μυαλά» της εν λόγω συνδιάσκεψης (Ο Barrere, βεβαίως, θα εκπροσωπούσε επίσημα τη Γαλλία στις κύριες διαπραγματεύσεις): *Όταν εισήλθεν εις την αίθουσαν της Συνδιασκέψεως ο Βενιζέλος, όλοι οι παριστάμενοι ησθάνθησαν ρίγη θαυμασμού διά το παρελθόν του, συμπαθείας και οίκτου διά το παρόν. Εθεωρείτο ως ένας κατάδικος, ως ένα θύμα ατυχούς ειμαρμένης. Αλλ' η εντύπωσις αυτή μετεβλήθη αμέσως μόλις εισήλθον εις την αίθουσαν ο Πουανκαρέ πρώτος και ο Κώρτζον δεύτερος. Εσταμάτησαν και οι δύο προ του Βενιζέλου και συνωμίλησαν επιδεικτικώτατα και φιλικώτατα μετ' αυτού. Εφέρθησαν προς τον ηττημένον όπως είχαν συνηθίσει να φέρωνται, άλλοτε, προς τον νικητή. Οι παριστάμενοι ησθάνθησαν τότε ότι υπήρχεν εις την Λωζάννην ένας Έλλην ικανός να ομιλή προς τους αρχηγούς της Ευρώπης ως ίσος προς ίσους.*³⁸⁶

³⁸⁴ Oliver, *Πώς να Διαπραγματεύεστε Αποτελεσματικά*, σσ.113-114

³⁸⁵ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the subsequent bilateral treaty negotiations with Turkey*, σ.55

³⁸⁶ Μιχαήλ Γ. Θεοτοκάς, *Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα*, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1947, σσ.42-43

Κατά πρώτον, θα σταθούμε σ' αυτή την πρώτη είσοδο των ηγετών στην αίθουσα της εναρκτήριας τελετής του τόπου συνάντησης. Αραγε, πώς πρέπει να πραγματοποιείται μία τέτοια είσοδος; Αρκετοί ειδικοί στις διαπραγματεύσεις δίνουν σημασία σε τέτοιου είδους λεπτομέρειες. Ένας εύκολος τρόπος βελτίωσης της πρώτης εντύπωσης είναι το να μπαίνει κανείς σε μία αίθουσα ευθυτενής και με το κεφάλι ψηλά. Έχει διαπιστωθεί πως κοιτώντας προς τα πάνω όχι μόνο κάνουμε καλύτερη εντύπωση αλλά αισθανόμαστε και καλύτερα.³⁸⁷

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Ο Curzon προσέρχεται στην πρώτη εθιμοτυπική συνδιάσκεψη στο casino Beau-Rivage, ευθυτενής και φροντισμένος ενδυματολογικά.

[Photographie de press] Agence Rol.

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Επίσης, θα σταθούμε ιδιαίτερα στη συμπεριφορά του Poincaré απέναντι στον Έλληνα ομόλογό του. Βάσει των ουσιαστικών θέσεων της γαλλικής ατζέντας, το Παρίσι δεν αναμενόταν να παρουσιαστεί ένθερμος υποστηρικτής (ούτε όμως και απόλυτος πολέμιος) των ελληνικών αιτημάτων. Αυτό είχε διαφανεί ήδη από το προστάδιο της Λωζάννης. Όμως, σε σημειολογικό επίπεδο ο Γάλλος ηγέτης κινήθηκε πολύ ικανοποιητικά. Εισερχόμενος στην αίθουσα της συνεδρίασης στάθηκε και συνομίλησε με τον Βενιζέλο επιδεικτικά και φιλικά, όπως πληροφορούμαστε. Δεν

³⁸⁷ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.94

μπορούμε σε καμία περίπτωση να θεωρήσουμε τη συγκεκριμένη κίνηση ως μία αυθόρμητη πράξη της στιγμής και μόνο ή στο γεγονός ότι ενδεχομένως να γνωρίζονταν καλά οι δυο τους. Ούτε να την αποδώσουμε αποκλειστικά σε κανόνες που έχουν να κάνουν μονάχα με την αβρότητα στις επαφές, τις οποίες «επιτάσσει» και το διπλωματικό πρωτόκολλο. Ο Γάλλος εκπρόσωπος δεν προσπέρασε παγερά και ίσως, κατ'αυτή την έννοια, επιδεικτικά τον Έλληνα ομόλογό του. Πιθανότατα, διαθέτοντας την απαιτούμενη εμπειρία, ο Γάλλος ηγέτης να είχε συνειδητοποιήσει τη διαπραγματευτική αξία της συνισταμένης της «διαπραγματεύσεως βάσει αρχών» η οποία πρεσβεύει ότι κάποιος θα πρέπει να είναι φιλικός προς τον ομόλογό του, αλλά και βεβαίως προσεκτικός με το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα. Οι «διαπραγματεύσεις βάσει αρχών» δικαιώνουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση του Γάλλου πολιτικού. Η φιλικότητα και η διάθεση συνεργασίας είναι σημαντικό να αποτελεί τον αφετηριακό τρόπο συμπεριφοράς προς τον απέναντί μας καθώς έτσι «φτιάχνουν» καλό κλίμα για την πορεία των συζητήσεων. Η είσοδος στις διαπραγματεύσεις είναι ανάγκη να πραγματοποιείται με αισιόδοξο τρόπο.³⁸⁸

Επιστρέφοντας τώρα στην πρώτη αυτή εθιμοτυπική συνεδρίαση στη Λωζάννη διαπιστώνουμε ότι, πρώτος λαμβάνει το λόγο ο Haab, πρόεδρος της Ελβετικής Ομοσπονδίας. Πρόκειται για έναν τυπικό λόγο με τον οποίο καλωσορίζει τις αντιπροσωπείες στην Ελβετία, ευχόμενος διευθέτηση όλων των ζητημάτων τα οποία θα επρόκειτο να τεθούν υπό διαβούλευση.

Αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο σε επίπεδο διαπραγματευτικής ανάλυσης είναι ο λόγος του Curzon με αφορμή την απάντησή του στο θερμό καλωσόρισμα του Ελβετού προέδρου. Ο Curzon, λοιπόν, σ'αυτήν την εναρκτήρια ημέρα της συνδιάσκεψης, αφού απαντά με τυπικές ευχαριστίες στο καλωσόρισμα του Ελβετού προέδρου και εξαίρει τη σημασία της πραγματοποίησης μίας διαπραγματεύσεως σε μία ουδέτερη χώρα, έπειτα προχωρά στο εξής σχόλιο: μιλά κολακευτικά για τις φυσικές ομορφιές της πόλης στην οποία επρόκειτο να παραμείνουν, όπως σημείωσε [...] για τις επόμενες δύο ή τρεις εβδομάδες [...].³⁸⁹ Βεβαίως, λίγο μετά σημειώνει ότι δεν είναι βέβαιος πόσο χρονικό διάστημα οι

³⁸⁸ Η ένθερμη συμπεριφορά ασφαλώς και δεν σημαίνει και υποχωρητική συμπεριφορά σε σχέση με το υπό επίλυση ζήτημα. Η θεωρία των Διαπραγματεύσεων Βάσει Αρχών είναι σαφής ως προς το παραπάνω: Φιλικός ως προς τον άνθρωπο - «Σκληροί» ως προς το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα.

³⁸⁹ L.C.N.E.A., σ.3

διεργασίες μπορεί να διαρκέσουν.³⁹⁰ Παρόλα αυτά, εντύπωση μάς προκαλεί η πρώτη από αυτές τις δύο δηλώσεις. Είναι απλά ανυπόμονος (αυτό αποτελεί, πάντως, χαρακτηριστικό γνώρισμα των λεγόμενων ρεαλιστικών προσωπικοτήτων) να λήξουν σύντομα οι εκεί διαπραγματεύσεις; Εν μέρει, μπορεί. Δεν πιστεύουμε, όμως, ότι η συγκεκριμένη (πρώτη) δήλωση ήταν τυχαία. Όταν αναλύουμε μία ομιλία από διαπραγματευτικής άποψης θα πρέπει «να διαβάζουμε ανάμεσα στις λέξεις», διαδικασία ιδιαίτερα επίπονη, αλλά εξόχως ενδιαφέρουσα. Εκεί πολλές φορές θα μπορούμε να εντοπίσουμε παραμέτρους διαπραγμάτευσης των πρωταγωνιστών της, ουσιώδεις για τη συνέχιση ή και για την επιβράδυνση της όλης διαδικασίας. Ο Curzon, λοιπόν, με την παραπάνω έκφρασή του πιστεύουμε ότι ουσιαστικά θέτει συγκεκριμένα και επιτακτικά το χρονοδιάγραμμα των διαπραγματεύσεων στην ελβετική πόλη. Συγκεκριμένα, θέτει ένα αόριστης μορφής χρονοδιάγραμμα δύο ή τριών εβδομάδων, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε.

Οι προθεσμίες αποτελούν ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα στον τομέα των διαπραγματεύσεων. Άλλοτε μπορεί αυτές να αποδειχθούν ιδιαίτερα επωφελείς και άλλοτε ιδιαίτερα ζημιογόνες. Οι Brookmire και Sistrunk επισημαίνουν ότι η πίεση του χρόνου φαίνεται να προωθεί την επίτευξη συμφωνιών.³⁹¹ Όμως, η πίεση χρόνου ίσως να προκαλεί προσκόλληση στις αρχικές θέσεις των συμμετεχόντων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση καθώς αυτή μειώνει δραστικά το χρονικό μεσοδιάστημα για την ανακάλυψη και τη συζήτηση εναλλακτικών προτάσεων. Ο Curzon θεωρούμε, λοιπόν, ότι λαμβάνει ρίσκο μέσω της συγκεκριμένης δήλωσής του. Η πρωτοβουλία του αυτή ενδεχομένως να προκαλούσε εκνευρισμό στους ομολόγους του και προσχώματα σε μία διαπραγμάτευση η οποία ουσιαστικά δεν είχε ακόμη ξεκινήσει... Η ολοκλήρωση των διεργασιών σύντομα, ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη τα πολλά θέματα με τα οποία θα έπρεπε να καταπιαστούν οι συμμετέχοντες, ενδεχομένως να τους περιχαράκωνε πίσω από τις αρχικά εκπεφρασμένες θέσεις τους. Η τυχόν ανάληψη της πρωτοβουλίας από τον ατομικό δρώντα να θέσει προθεσμίες στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων μπορεί να έχει είτε θετικές, είτε αρνητικές συνέπειες στη φυσιολογία της διεθνούς διαπραγμάτευσης και υπ'αυτή την έννοια πιστεύουμε ότι θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο εξαντλητικής σκέψης.

.....

³⁹⁰ Ibid, σ.3

³⁹¹ David A. Brookmire, Frank Sistrunk, «The Effects of Perceived Ability and Impartiality of Mediators and Time Pressure on Negotiation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.24, no.2., (Jun., 1980), σ.326 (μετάφραση δική μου)

Αφιξη του Mussolini στο Casino de Montbenon για την τελετή έναρξης της συνδιάσκεψης της Λωζάννης τη Δευτέρα 20 Νοεμβρίου 1922

[Photographie de press] Agence Rol.

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr

Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Σ' αυτήν την πρώτη εναρκτήρια -εθιμοτυπικού χαρακτήρα- ημέρα των διαπραγματεύσεων ένα επιπλέον ζήτημα το οποίο εντοπίσαμε, άξιο παρατήρησης κατά τη γνώμη μας, αφορά πρώτον στο συμβολισμό της σειράς με την οποία πήραν το λόγο οι παριστάμενοι και δεύτερον στο ποιο

από αυτούς έλαβαν τελικώς το λόγο. Η

ανάδειξη ακόμη και των πιο λεπτομερών πτυχών, ίσως και φαινομενικά ασήμαντων σε μία πρώτη ανάγνωση, μπορούν μολαταύτα να αναδείξουν, σε μία δεύτερη και πιο εμβριθή ανάλυση, σημαντικά διαπραγματευτικά συμπεράσματα. Το γεγονός, λοιπόν, ότι ο Curzon έλαβε πρώτος το λόγο (από τους ομολόγους) δεν αποκλείουμε την πιθανότητα να αποτελούσε συμβολικά επίδειξη δύναμης του Βρετανού προς τους υπόλοιπους παρισταμένους στο τραπέζι των εκεί διαπραγματεύσεων. Σε πολλούς λαούς το ποιος θα μιλήσει πρώτος δεν πρέπει να αφήνεται στην τύχη(!) Για παράδειγμα, στην Ιαπωνία όποιος λαμβάνει πρώτος το λόγο θεωρείται άτομο που περιβάλλεται από υψηλό κύρος.³⁹²

Ο Ismet Pasha, από την πλευρά του, στον εναρκτήριο λόγο του ενώπιον των αντιπροσωπειών που επρόκειτο να συμμετάσχουν στη συνδιάσκεψη εμφανίζεται σχετικά μετριοπαθής. Σ' αυτόν εκφράζει την ελπίδα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία εμφανίστηκε με τη μεγαλύτερη δυνατή καλή θέληση, θα βρει στις άλλες αντιπροσωπείες παρόμοια καλή θέληση, και με αυτό τον τρόπο οι προσπάθειες της συνδιάσκεψης θα οδηγήσουν σε ικανοποιητικό αποτέλεσμα.³⁹³

³⁹² Αντωνίου, «Η διαπολιτισμική διάσταση στην κοινωνική ψυχολογία», σ.313

³⁹³ L.C.N.E.A., σ.4

Η τουρκική αντιπροσωπεία στη συνδιάσκεψη της Λωζάνης 1922'-23'

By Frank and Frances Carpenter Collection. Διαθέσιμο στο www.en.wikipedia.org. Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Ο Ismet δεν φαίνεται να βιάζεται σ' αυτήν τη φάση. Εμφανίζεται, στην πρώτη ομιλία του, αρκετά συγκαταβατικός στις δηλώσεις του (με τον Poincare να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σ' αυτό όπως θα σχολιάσουμε λίγο παρακάτω). Η συνδιάσκεψη φαίνεται πράγματι να ξεκινά με αρκετά ήπιους τόνους από τους δύο από τους πρωταγωνιστές της (Curzon και Ismet) και εκατέρωθεν εκφρασθείσα διάθεση για συναίνεση. Φυσικά, η συναίνεση δεν σημαίνει απαραίτητα και άκριτη υποχώρηση... Στο θεωρητικό πλαίσιο των διαπραγματεύσεων αναφέραμε ήδη την περίπτωση και ο πιο μετριοπαθής προς τους ομολόγους του διαπραγματευτής να παραμένει παράλληλα σκληρός στην ουσία των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων.

Αμέσως μετά τις ομιλίες της εναρκτήριας συνεδρίασης της συνδιάσκεψης από τους Curzon και Ismet το λόγο λαμβάνει και πάλι ο Ελβετός πρόεδρος. Ευχαριστεί διαδοχικά τον Βρετανό και τον Τούρκο αρχηγό των δύο αντιπροσωπειών και εκφράζει την ικανοποίησή του για τα κολακευτικά λόγια τους για τη δική του χώρα. Δηλώνει ότι οι εργασίες της συνδιάσκεψης θα λάβουν χώρα από την επομένη στο ξενοδοχείο Chateau d'Ouchy στις 11.00 και ανακοινώνει το τέλος της συνεδρίασης.³⁹⁴ Η εναρκτήρια ημέρα κλείνει χωρίς ομιλία από τον Γάλλο, τον Ιταλό και τον Έλληνα

³⁹⁴ Ibid, σ.5

αντιπρόσωπο(!)³⁹⁵ Επίδειξη ισχύος του Λονδίνου στο τραπέζι των συνομιλιών; Ίσως. Διαπραγματευτικά οι Βρετανοί δείχνουν πράγματι ισχυροί. Το γεγονός της μη πραγματοποίησης εναρκτήριας ομιλίας από τον Γάλλο και τον Ιταλό εκπρόσωπο ίσως να θέτει κάποια όρια και να οριοθετεί συμβολικά ορισμένα τετελεσμένα διαπραγματευτικής ισχύος στο τραπέζι των επερχόμενων συνομιλιών. Επιπρόσθετα, όπως πληροφορούμαστε από τον ίδιο τον Ismet, στον αρχικό προγραμματισμό σχετικά με τη διαδικασία της εναρκτήριας ημέρας της συνδιάσκεψης δεν προβλεπόταν να λάβει το λόγο ούτε και ο αρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ο ίδιος ο Ismet Inonu σημειώνει σε πολύ μεταγενέστερο χρονικά στάδιο ότι μόλις έμαθε ότι, πέραν του Ελβετού προέδρου, θα υπάρξει και μία άλλη ομιλία, τότε ανακοίνωσε ότι θα μιλήσει και ο ίδιος. Ο Poincare ο οποίος είχε επιφορτιστεί με τα διαδικαστικά ζητήματα βρέθηκε προ απροόπτου. Ζήτησε από τον Ismet να συναντηθούν ιδιωτικά. Τότε προσπάθησε να τον μεταπείσει, με τον Ismet, όμως, ανένδοτο, να του απαντά ότι δεν συμφωνεί και ότι επιμένει να μιλήσει και ο ίδιος. Ο Poincare ζήτησε να μάθει, τουλάχιστον, τι πρόκειται να πει ο Ismet εάν λάβει το λόγο. Εκείνος έβγαλε από την τσέπη του και του έδειξε το λόγο που θα εκφωνούσε στην εναρκτήρια τελετή της συνδιάσκεψης. Ο Γάλλος διάβασε το λόγο και επισήμανε στον ομολόγό του ότι αυτός είναι γεμάτος διαμαρτυρίες και ότι θα έπρεπε να ξεκινήσει η συνδιάσκεψη υπό το πνεύμα ηρεμίας. Έπεισε τον Ismet να αλλάξει ορισμένες λέξεις στο κείμενο και τελικώς αποδέχθηκε να λάβει, πέραν του Ελβετού Haab και του Βρετανού Curzon και ο Τούρκος εκπρόσωπος το λόγο. Η παρεμβολή, μάλιστα, του Ismet προκάλεσε την έκπληξη του Curzon. Ο Poincare έσκυψε και είπε χαμηλόφωνα στον Βρετανό πληρεξούσιο ότι, εάν δεν είχε υπάρξει προσωπική παρέμβασή του (του Poincare), ο λόγος του Ismet θα ήταν πολύ χειρότερος...³⁹⁶

Εν το μεταξύ, ο Δενδραμής, ο οποίος εκτελούσε καθήκοντα γραμματέα της ελληνικής διαπραγματευτικής ομάδας στη Λωζάννη, αποστέλλει τηλεγράφημα την ίδια ημέρα (7/20 Νοεμβρίου) προς τον Πολίτη με το οποίο τον ενημερώνει ότι οι Τούρκοι ζητούν διαπραγματεύσεις σε διμερές επίπεδο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για την ανταλλαγή των πληθυσμών μετά τη λήξη της συνδιάσκεψης.³⁹⁷ Από

³⁹⁵ Βάσει των πρακτικών της συνδιάσκεψης τα οποία και μελετήσαμε, δεν φαίνεται να έλαβαν το λόγο όλοι οι παριστάμενοι της εναρκτήριας συνεδρίασης.

³⁹⁶ Το περιστατικό παρατίθεται στο Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος, 1922-1924*, σσ.264-267

³⁹⁷ *Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα, 1919-1940*, Τόμος Γ', Υπουργείο Εξωτερικών, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1994, Β. Δενδραμής προς Ν. Πολίτη, τηλεγρ.αρ.12759 [1922-23/Α/22/6], Λωζάνη, Νοέμβριος, 7/20, 1922, ώρα 11.20 (τηλεγράφημα διατυπώμένο στη γαλλική γλώσσα αν και μεταξύ δύο Ελλήνων Αξιωματούχων, μετάφραση δική μου)

διαπραγματευτικής άποψης αντιλαμβανόμαστε τη συγκεκριμένη τουρκική βούληση (ασχέτως εάν τελικώς σωστά δεν έγινε αυτή αποδεκτή από ελληνικής πλευράς) καθώς μία διαπραγμάτευση σε διμερές επίπεδο για το ζήτημα θα καθίστατο με ακόμη ευνοϊκότερους όρους για την Τουρκία με μόνη την αρκετά αποδυναμωμένη Ελλάδα και χωρίς τη συμμαχική «ομπρέλα προστασίας» για την τελευταία. Άλλωστε, εάν (λανθασμένως) συμφωνούνταν κάτι τέτοιο, το ίδιο δεν θα έπρεπε να συμβεί και για τα υπόλοιπα ζητήματα των εκεί διαπραγματεύσεων;

Ο Βενιζέλος, επί της ουσίας των ζητημάτων, δείχνει προς το παρόν να περιμένει. Εξάλλου, αυτή η πρώτη ημέρα δεν επρόκειτο να είναι ημέρα πραγματικών διαπραγματεύσεων, όσο περισσότερο δηλώσεις αμοιβαίας κατανόησης, αβροφροσύνης και δηλώσεων περί της βούλησης για επίλυση των ανοικτών και κρίσιμων ζητημάτων... Η Evening Star της Washington, εξάλλου, στο πρωτοσέλιδο της 22ας Νοεμβρίου 1922 δημοσιεύει απόψεις του Βενιζέλου σύμφωνα με τις οποίες ο Έλληνας εκπρόσωπος στη συνδιάσκεψη *παρακαλεί να αναγνωρίζεται η Ελλάδα ως συ-νικητής και η Άγκυρα ως ηττημένος εχθρός*.³⁹⁸

Η τουρκική οπτική, πάντως, ως προς τη δυναμική των κρατών οι οποίες θα λάμβαναν μέρος στις διαπραγματεύσεις φαίνεται να διαφοροποιούνταν αισθητά από την αντίστοιχη βρετανική και ελληνική οπτική, πτυχή ιδιαίτερος σημαντική για το θέμα των αντιλήψεων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Οι Τούρκοι φαίνεται να αντιλαμβάνονταν εαυτούς ως νικητές του 1922 και όχι ως ηττημένους του 1918 και με αυτή την αντίληψη θα προσέρχονταν στη Λωζάννη.³⁹⁹ Σύμφωνα με αυτή την οπτική η Τουρκία επρόκειτο να συμμετάσχει ως ισότιμη στις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης.⁴⁰⁰ Το παραπάνω αποτελεί καλό παράδειγμα για το πώς οι διαφορετικές αντιλήψεις των ατομικών δρώντων (και προφανώς και των κεντρικών δομών αποφάσεων) σχετικά με τη δυναμική των κρατών μπορούν να δημιουργήσουν ενδεχομένως παρενέργειες στην πορεία μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης. Βεβαίως, ορισμένα δημοσιεύματα έκαναν λόγο για κόπωση του κεμαλικού στρατού μετά τη μακροχρόνια σύρραξη με τον ελληνικό στρατό στη Μικρά Ασία, καθώς και για σοβαρό έλλειμμα πολεμοφοδίων. Ο Robertson, καθηγητής Ιστορίας και Πολιτικών Επιστημών, σε άρθρο του, στις αρχές Νοεμβρίου του 22', στην εφημερίδα The Citizen, σημείωνε ότι οι Τούρκοι αν και, πράγματι, διέθεταν μεγάλο αριθμό όπλων,

³⁹⁸ *The Evening Star*, Washington D.C., November, 22, 1922, (μετάφραση δική μου)

³⁹⁹ Βλέπε αναλυτικότερα στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.92

⁴⁰⁰ Στεφανίδης, *Ισορροπία των Δυνάμεων και Ηγεμονική Πρόκληση*, σ.102

όμως τα πυρομαχικά τους δεν ήταν αρκετά και μόνο η Ρωσία θα μπορούσε να τους τα εξασφαλίσει καθώς τα ρωσικά εργοστάσια παραγωγής πυρίτιδας λειτουργούσαν πλήρως.⁴⁰¹

Να σημειωθεί ότι η τουρκική αντιπροσωπεία φαίνεται να πήγε στη Λωζάννη με 14 οδηγίες από την Άγκυρα ως προς την ουσία των εκεί ανοικτών ζητημάτων:

1. Σύνορα Ανατολής: Καμία συζήτηση για «Πατρίδα Αρμενίων». Διακοπή των συνομιλιών σε κάθε άλλη περίπτωση.
2. Ιράκ: Διεκδίκηση των διοικήσεων Μοσούλης, Κερκούκ και Σουλεμανγιέ. Οδηγίες από την κυβέρνηση σε περίπτωση που προκύψει κάτι άλλο.
3. Συρία: Προσπάθειες για διόρθωση αυτού του συνόρου.
4. Νησιά: Διεκδίκηση όλων των νησιών που βρίσκονται πολύ κοντά στις ακτές. Οδηγίες από την κυβέρνηση σε περίπτωση αδιεξόδου.
5. Θράκη: Επίτευξη των συνόρων του 1914 (από το 1913 προσδιορισμένα).
6. Δυτική Θράκη: Απαίτηση δημοψηφίσματος για την περιοχή.
7. Στενά και Χερσόνησος Καλλίπολης: Καμία ξένη δύναμη στην περιοχή. Διακοπή των συνομιλιών σε κάθε άλλη περίπτωση, αφού, όμως, προηγουμένως ενημερωθεί σχετικά η Άγκυρα.
8. Διομολογήσεις: Οριστική λήξη των διομολογήσεων. Διακοπή των σχετικών συνομιλιών, αν χρειαστεί.
9. Μειονότητες: Βάση η ανταλλαγή των μειονοτήτων.
10. Οθωμανικό Χρέος: Μοίρασμα με τις χώρες που χωρίστηκαν από την Τουρκία. Συνυπολογισμός των επανορθώσεων που θα ληφθούν από την Ελλάδα. Αναβολή για είκοσι χρόνια σε περίπτωση αδιεξόδου. Ερώτηση στην Άγκυρα σε περίπτωση δυσκολιών.
11. Στρατός και Εξοπλισμοί: Καμία συζήτηση για περιορισμό αυτών.
12. Ξένα Ιδρύματα: Προσαρμογή αυτών στον τουρκικό νόμο.
13. Για τις χώρες που αποχωρίστηκαν από την Τουρκία: Εφαρμογή του σχετικού άρθρου του Εθνικού Συμβολαίου.
14. Δίκαια της ισλαμικής κοινότητας και των ιδρυμάτων: Διασφάλιση με βάση τις παλιές συμφωνίες.⁴⁰²

Παρατηρούμε ως προς τις κόκκινες γραμμές των επί της ουσίας θέσεων της Άγκυρας ότι εντολή για διακοπή των συνομιλιών σε περίπτωση αδιεξόδου φαίνεται

⁴⁰¹ *The Citizen*, Kentucky, November, 23, 1922 (μετάφραση δική μου).

⁴⁰² Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.102

να δόθηκε στους εντεταλμένους εκπροσώπους της μόνο για την περίπτωση του αρμενικού ζητήματος, των διομολογήσεων και, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, του καθεστώτος των Στενών. Τέτοια εντολή, απεναντίας, δεν φαίνεται να δόθηκε για το ζήτημα της δυτικής Θράκης, των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και της ανταλλαγής των πληθυσμών, ζητήματα όλα ελληνικού ενδιαφέροντος. Επίσης, πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι στις 14 παραπάνω οδηγίες δεν φαίνεται να υπάρχει σαφής αναφορά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης...

Πάντως, ο Ismet ερχόμενος στην ελβετική πόλη (εδώ βλέπουμε και πάλι ότι οι εσωτερικές αντιλήψεις ενός ηγέτη μπορεί να βρίσκονται σε αναντιστοιχία με τις διαμορφούμενες πραγματικές συνθήκες) είχε σχηματίσει ο ίδιος την άποψη για τους περισσότερους από τους ομολόγους του ότι θα κατάφερνε αρκετά εύκολα να κερδίσει την εμπιστοσύνη τους και να γεφυρώσει τα χάσματα. Αυτό μας πληροφορεί ο ίδιος, αργότερα, στον πρόλογο της τουρκικής μετάφρασης των πρακτικών της συνδιάσκεψης. Σημειώνεται, λοιπόν, ότι *η τουρκική αντιπροσωπεία γνώριζε ότι σε όλη τη διάρκεια του Εθνικού Αγώνα τους είχαν αντίπαλο την Αγγλία, στην οποία στηριζόταν και το καθεστώς της Κωνσταντινούπολης. Με τη Γαλλία, αν και είχαν πολεμήσει, αισθανόταν μία οικειότητα [...]. Με τους Ιταλούς δεν είχαν πολεμήσει και γνώριζε ότι είχαν διαφωνήσει με την ελληνική εισβολή στη Μικρά Ασία. Τέλος, υπέθετε ότι με τους Ιάπωνες και τους Βαλκάνιους θα συμφωνούσαν εύκολα.*⁴⁰³

.....

⁴⁰³ Παρατίθεται στο Ό.π., σ.105

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

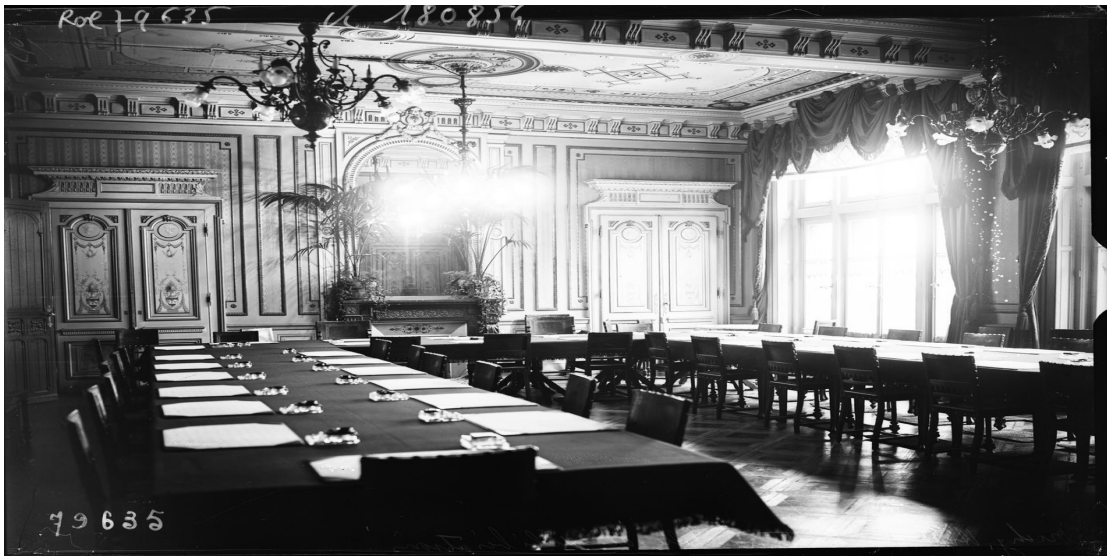
Φτάνουμε στην πρώτη επί της ουσίας ημέρα των διαπραγματεύσεων στις 21 Νοεμβρίου 1922

Πιο πάνω οι Γάλλοι Barrere (στα δεξιά) και Bompard (στα αριστερά) την πρώτη αυτή ημέρα

Photographie de presse [Agence Rol] Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr Ανακτήθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 2017

Έναρξη των εργασιών της συνδιάσκεψης.

21 Νοεμβρίου 1922, ώρα 11.00

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Η αίθουσα των συνεδριάσεων στο Hotel du Chateau, στην περιοχή Ouchy της Λωζάννης.

Photographie de presse [Agence Rol]

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017

Τυχόν απρόοπτα δεν σημειώνονται και οι επί της ουσίας διαπραγματεύσεις πράγματι ξεκινούν το πρωί της 21ης Νοεμβρίου 1922. Παραπάνω παραθέσαμε φωτογραφία της αίθουσας των συνεδριάσεων στο ξενοδοχείο Chateau d'Ouchy της Λωζάννης.⁴⁰⁴ Οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι το τραπέζι των συνομιλιών δεν ήταν

⁴⁰⁴ Δεν γνωρίζουμε εάν ήταν η μοναδική αίθουσα των διαβουλεύσεων (είναι το πιο πιθανό, όχι όμως και για τις συνεδριάσεις των υποεπιτροπών).

το πλέον ενδεδειγμένο. Οι αντικρυστοί ομολόγοι θα βρίσκονταν σε μία αρκετά μεγάλη απόσταση, γεγονός το οποίο θεωρούμε ότι ενείχε τον κίνδυνο να προκαλέσει μία ψυχολογική απόσταση μεταξύ των ομολόγων, επιβαρυντικού χαρακτήρα ασφαλώς για τη διεξαγωγή της συνδιάσκεψης. Εξάλλου, πέραν της απόστασης, και μόνον το γεγονός ότι οι ομολόγοι θα κάθονταν απέναντι ο ένας από τον άλλο, θεωρούμε ότι δεν ήταν θετικό. Σε κάθε περίπτωση, θα προτιμούσαμε ένα τετράγωνο, ή έστω ορθογώνιο, μεγάλο τραπέζι, παρά ένα τραπέζι σε σχήμα «Π». Για τα χρώματα της αίθουσας (και το χρώμα μίας αίθουσας αποτελεί ψυχολογικό παράγοντα στη διαμόρφωση της καλής ή κακής ή ουδέτερης διάθεσης των ατόμων που βρίσκονται μέσα σε αυτή) δεν μπορούμε να κάνουμε εκτίμηση, καθώς οι διαθέσιμες φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες.

Σ' αυτό το τραπέζι, λοιπόν, στην πρώτη επί της ουσίας διαπραγματευτική συνεδρίαση της 21ης Νοεμβρίου (φανταζόμαστε ότι και για το επόμενο διάστημα θα τηρούνταν η ίδια χωροταξική σειρά) στην κεφαλή βρισκόταν ο Curzon, όπως πληροφορεί με τηλεγράφημά του ο Δενδραμής προς το υπουργείο των Εξωτερικών στην Ελλάδα την ίδια ημέρα. Εκ δεξιών του καθόταν ο πληρεξούσιος της Γαλλίας, έπειτα εκείνος της Ιαπωνίας, στη συνέχεια εκείνος της Τουρκίας και στο τέλος ο Σέρβος πληρεξούσιος. Εξ αριστερών του καθόταν ο έτερος Βρετανός πληρεξούσιος, έπειτα εκείνος της Ιταλίας, στη συνέχεια ο πληρεξούσιος παρατηρητής εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, εκείνος της Ρουμανίας και στο τέλος ο Έλληνας εκπρόσωπος.⁴⁰⁵ Ασφαλώς, το γεγονός ότι ο Βενιζέλος κάθησε στην άκρη του τραπεζιού των εκεί διαπραγματεύσεων, στην αίθουσα του Hotel de Chateau, δεν αποτελούσε «χωροταξικό πλεονέκτημα» για την Ελλάδα, μάλλον το αντίστροφο θα λέγαμε από διαπραγματευτικής άποψης. Πρώτον, ο συμβολισμός στο να κάθεται τελευταίος σε ένα διαπραγματευτικό τραπέζι σχήματος «Π» δεν είναι ασφαλώς θετικός για το κύρος σου στις διεργασίες, έστω και σε επίπεδο συμβολισμών. Δεύτερον, το γεγονός ότι ο Ismet θα καθόταν στην απέναντι πλευρά του τραπεζιού από τον Βενιζέλο εκτιμούμε ότι δεν ήταν (από ψυχολογικής άποψης) θετικό ως προς τη μεταξύ τους διάδραση. Παρόλα αυτά, επειδή ο Ismet δεν θα καθόταν τελευταίος στη σειρά των παρισταμένων, αλλά προτελευταίος, αυτό σημαίνει ότι δεν θα είχε ακριβώς απέναντί του τον Βενιζέλο, αλλά ελαφρώς διαγώνια, λεπτομέρεια εκτιμούμε

⁴⁰⁵ *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (Μουσείο Μπενάκη)*, Δενδραμής προς Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, Λωζάννη, Νοέμβριος, 21, 1922, Φακ.032-69.

θετική ως προς το μετριασμό της μεταξύ τους ψυχολογικής (εκ της χωροταξικής ορμώμενη) απόστασης.

Στην εναρκτήρια αυτή ημέρα των επί της ουσίας διαπραγματεύσεων, ο Ismet λαμβάνοντας για πρώτη φορά το λόγο, φαίνεται να διακατέχεται από νευρικότητα και ακαμψία.⁴⁰⁶ Δεν θεωρούμε αφύσικη μία νευρικότητα κάποιου άπειρου εκπροσώπου ο οποίος εμφανίζεται στο τραπέζι διεθνών διαπραγματεύσεων, όντας ασυνήθιστος από τέτοιου είδους καταστάσεις. Έπειτα, λοιπόν, από την πρώτη ημέρα των εκατέρωθεν φιλοφρονήσεων, ο Ismet καταρχήν δηλώνει ότι προτίθεται να επιμείνει ιδιαιτέρως στο ερώτημα της παρουσίας της Ρωσίας-Ουκρανίας-Γεωργίας στο τραπέζι των συνομιλιών ως προς το ζήτημα των Στενών.⁴⁰⁷ Για τους Τούρκους το ζήτημα των Στενών ήταν από εκείνα τα θέματα ζωτικής σημασίας. Ένας πιθανός σύμμαχός τους στο ζήτημα θα μπορούσε(;) ενδεχομένως να είναι η Σοβιετική Ένωση, με την Άγκυρα να ενισχύεται σημαντικά σε συστημικό επίπεδο εφόσον ευοδωνόταν μία τέτοια συμμαχία. Πάντως, σύμφωνα με μία άλλη άποψη η Τουρκία δεν χρειαζόταν πλέον τους Ρώσους, καθώς, όπως σημειώνεται, [...] *ο πόλεμος είχε κερδηθεί και ο Ρώσος σύμμαχος θα μπορούσε να είναι μία μολόπετρα γύρω από τον λαιμό των εκπροσώπων της στη συνδιάσκεψη. Η Δυτική αποστροφή για τη Σοβιετική Ένωση και κυρίως για την Comintern δεν αποτελούσε μυστικό για τους Τούρκους Εθνικιστές.*⁴⁰⁸ Όπως μαθαίνουμε από τον Nicolson, στόχος του Curzon, μεταξύ άλλων, φαίνεται ότι ήταν να καταφέρει να διαλύσει την όποια πιθανότητα συμμαχίας μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας.⁴⁰⁹

Βεβαίως, δυσκολίες στις ρωσοτουρκικές σχέσεις υπήρχαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στην προ της Λωζάννης περίοδο. Εκπρόσωποι του κομμουνιστικού κόμματος της Τουρκίας επισήμαιναν το γεγονός ότι οι κεμαλιστές επιθυμούσαν ζωηρά να αποδείξουν ότι δεν διέθεταν τίποτε κοινό με την κομμουνιστική ιδεολογία.⁴¹⁰ Παρόλα αυτά, οι Τούρκοι θα επέμεναν στην παρουσία των Ρώσων στη συνδιάσκεψη.⁴¹¹ Σύμφωνα, πάντως, με σχετικές πηγές, από τα μέσα Νοεμβρίου 1922, περισσότεροι από 200 κομμουνιστές συνελήφθησαν στην Τουρκία. Επίσης, ένας αριθμός εργατικών συνδικάτων έκλεισε και οι εκπρόσωποί τους φυλακίστηκαν.⁴¹² Τα Στενά, όμως, ήταν για τη Μόσχα πολύ σημαντικά για να παρασυρθούν στις

⁴⁰⁶ Στέφανος Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Βενιζέλου. Τα Κείμενα*, τόμ.Γ', Αθήνα, 1981, σ.239

⁴⁰⁷ *L.C.N.E.A.*, σ.7

⁴⁰⁸ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σσ.26-27

⁴⁰⁹ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.326

⁴¹⁰ Παρατίθεται στο Gökay, *A Clash of Empires*, σ.148

⁴¹¹ Βλέπε αντίστοιχη ενότητα

⁴¹² Παρατίθεται στο Gökay, *A Clash of Empires*, σ.149

επικείμενες διαπραγματεύσεις από τα όποια συμβάντα στο εσωτερικό της Τουρκίας.⁴¹³ Η Μόσχα προφανώς διέβλεπε αυτή την κλιμακούμενη ένταση. Τα εμπόδια προς την κατεύθυνση της εξομάλυνσης των σχέσεων Μόσχας και Άγκυρας, ενόψει της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη, ήταν αρκετά. Μολαταύτα, οι Σοβιετικοί προφανώς δεν διέβλεπαν κανένα διαπραγματευτικό κέρδος μέσω της τήρησης επιθετικής στάσης απέναντι στους Τούρκους τη δεδομένη χρονική στιγμή.⁴¹⁴ Η Μόσχα απέφευγε να εκφράσει επίσημα τη δυσαρέσκειά της περί καταπίεσης των Τούρκων κομμουνιστών. Η γεωγραφική θέση της Τουρκίας ασφαλώς αποτελούσε ένα σημαντικό ρυθμιστικό παράγοντα διαμόρφωσης των μεταξύ τους σχέσεων. Το καθεστώς των Στενών το οποίο αναμενόταν ότι θα επιλυθεί(;) στη σύνοδο θα μπορούσε να επηρεάσει δραστικά όχι μόνο τα τουρκικά, αλλά και τα ρωσικά πολυεπίπεδα συμφέροντα, άρα μία ρήξη μεταξύ τους θα προκαλούσε ανάχωμα στις όποιες ρωσικές επιδιώξεις στη Λωζάννη. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις 24 Σεπτεμβρίου του 1922 ο Σοβιετικός κομισάριος για τις εξωτερικές υποθέσεις της χώρας απέστειλε σημείωμα σε μία σειρά από κράτη (συμπεριλαμβανομένων της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας) ερμηνεύοντας τη βρετανική πολιτική ως απειλή τόσο για τους Ρώσους, όσο και για τους Τούρκους και προειδοποιώντας ότι καμία απόφαση για τα Στενά δεν μπορεί να παρθεί χωρίς την ενεργό παρουσία και του ρωσικού παράγοντα.⁴¹⁵ Μία ημέρα αργότερα εκδίδεται και σοβιετικό μανιφέστο το οποίο κατακεραυνώνει τους Ευρωπαίους συμμάχους και προειδοποιεί ενάντια στην οποιαδήποτε προσπάθειά τους να ελέγξουν τα Στενά.⁴¹⁶

Η διαπραγματευτική στρατηγική της Τουρκίας στο θέμα των συμμαχιών, ενόψει Λωζάννης, είναι αλήθεια ότι κινούνταν πάνω σε μία λεπτή κόκκινη γραμμή. Η ισορροπία δυνάμεων ήταν μία σημαντική προϋπόθεση για τη σταθερότητα σύμφωνα με την τουρκική οπτική των πραγμάτων.⁴¹⁷ Τελικώς, οι κεμαλιστές θα απέφευγαν τη δημιουργία ενός ρωσοτουρκικού άξονα, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια. Σε συνέντευξή του σε ανταποκριτή της *Izvestia*, ο Mustafa Kemal δήλωνε χαρακτηριστικά ότι η Τουρκία επιθυμούσε ομαλές σχέσεις με τη Βρετανία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Αυτό, μάλιστα, προκάλεσε ορισμένα πικρόχολα σχόλια περί

⁴¹³ Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το κλίμα των ρωσοτουρκικών σχέσεων στο αμέσως προηγούμενο χρονικό διάστημα του ελληνοτουρκικού μικρασιατικού πολέμου ήταν αρκετά καλό.

⁴¹⁴ Gökay, *A Clash of Empires*, σ.150

⁴¹⁵ *The Communist International 1919-1943 Documents*, ECCI (Executive Committee of the Communist International) manifesto on Turkey, Jane Degras (ed.), Vol.I, 1919-1922, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1956, σ.368 (μετάφραση δική μου)

⁴¹⁶ *Ibid*, σσ.369-370

⁴¹⁷ Gökay, *A Clash of Empires*, σ.155

τουρκικού ομορτουνισμού από ορισμένους Σοβιετικούς αξιωματούχους. Ο Τούρκος Πρεσβευτής στη Μόσχα προσπάθησε να κατευνάσει τα σοβιετικά αισθήματα μέσω δηλώσεων στις οποίες εκφράστηκαν η τουρκική ευγνωμοσύνη για τη βοήθεια που τους δόθηκε κατά τη διάρκεια του πρόσφατου πολέμου και αναφερόμενος στην “αλληλεγγύη” μεταξύ των μουσουλμάνων ολόκληρου του κόσμου και του ρωσικού προλεταριάτου, όμως ήταν πολύ αργά. Η ζημιά είχε γίνει.⁴¹⁸ Το διαπραγματευτικό «πόκερ» αρχίζει βαθμιαία να περιπλέκεται με τις ισορροπίες που σχηματίζονται να είναι εξαιρετικά λεπτές... Πιστεύουμε ότι η Άγκυρα πιθανότατα να ήθελε να ανησυχήσει τις δυτικοευρωπαϊκές πρωτεύουσες επιμένοντας αρχικά στην παρουσία της Μόσχας στις επίσημες διεργασίες. Ίσως να ήθελε να υπαινιχθεί την πιθανότητα να συμμαχήσει με τη Μόσχα ως προς το κρίσιμο ζήτημα των Στενών. Εκτός και αν...

Εδώ εμφανίζονται τα περιβόητα ανταλλάγματα. Η έννοια των παραχωρήσεων, υπό τη μορφή ανταλλαγμάτων, ασφαλώς δημιουργεί κίνητρο για δράση. Ιδιαίτερα, εάν πρόκειται για ουσιώδεις παραχωρήσεις, τότε είναι πολύ πιθανό οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών να προχωρήσουν με επιταχυνόμενο τρόπο. Η Άγκυρα ίσως να ενέταξε στην ατζέντα της το ζήτημα της παρουσίας της Μόσχας ως διαπραγματευτικό αντίβαρο το οποίο πιθανώς να μπορούσε (εν δυνάμει) να ισχυροποιήσει τη θέση της στις διαβουλεύσεις, ανησυχώντας τους δυτικοευρωπαίους και ενδεχομένως πιέζοντάς τους για κάποιο σημαντικό αντάλλαγμα ώστε να μην συμπορευτεί τελικώς με τη Μόσχα στο φλέγον ζήτημα των Στενών. Και, πράγματι, η ρωσοτουρκική συμμαχία δεν θα ευοδωνόταν ποτέ στα πλαίσια της συνδιάσκεψης στην ελβετική πόλη για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, στην εναρκτήρια ημέρα των επί της ουσίας διαπραγματεύσεων, οι οποίες θα καταπιάνονταν στις επερχόμενες συνεδριάσεις πρώτα με τα διάφορα εδαφικά ζητήματα (αρχικά, βεβαίως, οι ομόλογοι επρόκειτο να συζητήσουν-επικυρώσουν διάφορα διαδικαστικά θέματα της συνδιάσκεψης). Η βρετανική απαίτηση για απόλυτη προτεραιότητα στα εδαφικά ζητήματα (με τα οποία είχε επιφορτιστεί η πρώτη επιτροπή) είχε εκφραστεί επίσημα διά στόματος του ηγέτη της αποστολής Lord Curzon την πρώτη κιόλας ημέρα των επισήμων διεργασιών.⁴¹⁹ Ένα από τα δύσκολα ερωτήματα σε θεωρητικό επίπεδο ανάλυσης πράγματι αφορά την επιλογή των θεμάτων τα οποία θα πρέπει να προτιμώνται κατά την εναρκτήρια φάση των διαβουλεύσεων (εφόσον μιλούμε για διαπραγματεύσεις με περισσότερα

⁴¹⁸ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.27

⁴¹⁹ *L.C.N.E.A.*, σ.12

του ενός ζητήματα). Αρχίζουμε, λοιπόν, μία διεθνή διαπραγμάτευση από τα κύρια και σοβαρότερα ζητήματα; Ή προτιμούμε την επίλυση αρχικά των δευτερευόντων; Το σχετικό θεωρητικό πλαίσιο εμφανίζεται να υπερθεματίζει τη δεύτερη άποψη. Ένας [...] κανόνας ή τέχνασμα της διαπραγμάτευσης είναι να προχωράς από τα μικρά στα μεγαλύτερα θέματα.⁴²⁰ Η έναρξη των διαπραγματεύσεων από τα λιγότερο σημαντικά ζητήματα μοιάζει πράγματι ως μία πιο συνετή επιλογή. Το παραπάνω στηρίζεται και στην επιστημονική διαπίστωση ότι οι περισσότερες παραχωρήσεις γίνονται προς την τελευταία φάση μίας διαδικασίας διαπραγμάτευσης και πιο συγκεκριμένα ότι περίπου το 80% των παραχωρήσεων δίνονται στο τελευταίο 20% του συνολικού χρόνου αυτής.⁴²¹ Η δυτική Θράκη, με την οποία θα ξεκινούσαν οι εκεί διαπραγματεύσεις (όπως θα δούμε αναλυτικά λίγο παρακάτω), πράγματι, δεν ήταν το σοβαρότερο θέμα για τους Βρετανούς, τους Γάλλους και τους Ιταλούς από το σύνολο των ζητημάτων με τα οποία θα καταπιάνονταν οι συμμετέχουσες στη σύνοδο χώρες και ενδεχομένως να μην έκρυβε τόσες πολλές λεπτομέρειες προς διευθέτηση συγκριτικά με άλλα ζητήματα της ατζέντας.

Η Διεθνοπολιτική Περιρρέουσα Ατμόσφαιρα της περιόδου και η σύνδεσή της με τη Διαπραγματευτική Συνδιάσκεψη της Λωζάννης.

Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να παρουσιάσουμε αναλυτικά τη διεθνοπολιτική κουλτούρα της περιόδου και έπειτα σταδιακά να εντοπίσουμε την επίδρασή της στις εργασίες της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, απαντώντας σταδιακά, κατ' αυτόν τον τρόπο, στη 2η υπόθεση εργασίας μας (βάσει της οποίας η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα σε μία συγκεκριμένη περίοδο μπορεί ορισμένες φορές να επιδράσει στο ύφος, το περιεχόμενο, τον τρόπο τέλεσης, ακόμη και τα αποτελέσματα μίας διαπραγματευτικής διαδικασίας). Ήδη, στο Κεφάλαιο 2, προχωρήσαμε σε μία σύντομη αλλά απαραίτητη εισαγωγή σε ορισμένες θεωρητικές έννοιες που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τη διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα της περιόδου κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη συνδιάσκεψη. Επίσης, εκεί αναφερθήκαμε επιγραμματικά στην κούραση των λαών από τον τραυματικό Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και στην προσπάθεια εδραίωσης σταδιακά μίας συλλογικής συνείδησης ειρηνισμού, καθώς και στην ανάγκη για εδραίωση διεθνούς τάξης.

⁴²⁰ Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σ.247

⁴²¹ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σσ.108-109

Σ' αυτό το σημείο θα παρουσιάσουμε πλέον αναλυτικότερα όλα τα παραπάνω και έπειτα θα επιχειρήσουμε να τα συνδέσουμε με τη συνδιάσκηψη της Λωζάννης. Μετά τον τερματισμό, λοιπόν, του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, επέρχονται σημαντικότερες πολιτικές αλλαγές στην Ευρώπη. Τη θέση των περισσότερων απολυταρχικών καθεστώτων παίρνουν αβασίλευτες δημοκρατίες. Τα περισσότερα από τα συντάγματα των ευρωπαϊκών κρατών βασίζονται πλέον σε φιλελεύθερες αρχές. Το 1919 και 1920 ο αστικός κοινοβουλευτισμός θριαμβεύει. Τα εκλεγμένα νομοθετικά σώματα ενδυναμώνονται και φαίνεται να υπάρχει μία αρκετά σημαντική διάχυση της εξουσίας. Ο Hobsbawm τονίζει ότι η ανάπτυξη της φιλελεύθερης δημοκρατίας επιταχύνθηκε ακόμη περισσότερο από την έκρηξη του βαρβαρισμού την περίοδο 1914-1918. *Εκτός από τη Σοβιετική Ένωση, όλα τα καθεστώτα που αναδύθηκαν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, παλαιά και νέα, ήταν βασικά εκλεγμένα αντιπροσωπευτικά κοινοβουλευτικά καθεστώτα, ακόμη και στην Τουρκία. Το 1920, η Ευρώπη, δυτικά των σοβιετικών συνόρων, αποτελείτο σχεδόν καθ' ολοκληρίαν από τέτοια κράτη.*⁴²²

Ο μεγάλος ηττημένος του πολέμου, η Γερμανία, προχωρά σε μία σαρωτική φιλελευθεροποίηση των πολιτικών δομών της. Η Αυστρία, ήδη από τα τέλη του 1918, ανακηρύσσεται αβασίλευτη δημοκρατία. *Φαινομενικά, οι συνθήκες που έθεσαν τέλος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο σφράγισαν οριστικά τη μοίρα της ευρωπαϊκής ηπείρου. Από τα ερείπια των αυταρχικών και δεσποτικών αυτοκρατοριών μοιάζει να αναδύεται παντού η δημοκρατία, είτε σε μορφή αβασίλευτη κατά τα πρότυπα της Γαλλίας, είτε σε μορφή συνταγματικής μοναρχίας κατά τα πρότυπα της Αγγλίας.*⁴²³ Για την Ελλάδα, ο μεγαλοϊδεατισμός είχε ουσιαστικά καταρρεύσει ως ιδεολογική προοπτική μετά τη μικρασιατική καταστροφή (και ακόμη εμφανέστερα μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης). *Αντί για την πλήρη λύτρωση, η Ελλάδα αντιμετώπιζε τώρα την πλήρη Καταστροφή. Το πολεμικό σάλπισμα της Μεγάλης Ιδέας είχε γίνει μία ειρωνική ηχώ σε μία έρημη χώρα. Οι μελετητές που είχαν αφιερώσει τη ζωή τους για να θεμελιώσουν επιστημονικά την αλυτρωτική κίνηση βρέθηκαν έτσι και αυτοί στο περιθώριο των γεγονότων και των ιδεών.*⁴²⁴

⁴²² Hobsbawm, *Η Εποχή των Άκρων*, σ.146

⁴²³ Serge Berstein, Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης. Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης. 1919 έως Σήμερα*, μετάφρ.Μιχάλης Κοκολάκης, Εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σ.11

⁴²⁴ Michael Herzfeld, *Πάλι Δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, μετάφρ.Μαρίνος Σαρηγιάννης, Εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002, σ.238

Βεβαίως, η διάχυση των φιλελεύθερων αρχών δεν ήταν καθολική. Όμως, και στις χώρες που επικράτησε ο φιλελευθερισμός, οι ειρηνικές παρακαταθήκες των πρώτων χρόνων μετά τον τερματισμό του Μεγάλου Πολέμου, ξεθώριαζαν όσο θα περνούσαν τα χρόνια και (δυστυχώς για το τότε μέλλον της ευρωπαϊκής ηπείρου) έσβηνε ο ενθουσιασμός του ειρηνισμού των πρώτων χρόνων. Η δημοκρατία, όπως σημειώνεται, [...] *μπορεί να θριάμβευε το 1918, αλλά είκοσι χρόνια αργότερα είχε σχεδόν εξαφανιστεί. Ήταν ίσως προορισμένη να καταρρεύσει σε μία περίοδο πολιτικής κρίσης και οικονομικής αναστάτωσης, διότι οι υπέρμαχοί της ήταν πολύ ουτοπιστές, πολύ φιλόδοξοι, πολύ λίγοι. [...] Τη δεκαετία του 1930 όλα έδειχναν πως οι περισσότεροι Ευρωπαίοι δεν είχαν πια διάθεση να πολεμήσουν γι' αυτήν· υπήρχαν εναλλακτικές απαντήσεις, δυναμικές και μη δημοκρατικές, στις προκλήσεις της νεωτερικότητας.*⁴²⁵ Οι ειρηνιστές, καθώς και εκείνοι που επιζητούσαν διακαώς την ουσιαστική εδραίωση διεθνούς τάξης είχαν, δυστυχώς, να αντιμετωπίσουν όσο περνούσαν τα χρόνια μετά τον Μεγάλο Πόλεμο μία ολοένα διογκούμενη ακραία κουλτούρα υπέρ της άσκησης βίας. *Αναθρεμμένοι με τον πόλεμο, ορισμένοι ακραίοι ιδεολόγοι προτιμούσαν τη βία από το λόγο, τη δράση από τη ρητορεία: από τον Μαρινέτι ως τον Ερνστ Γιούνγκερ, πολλοί νέοι άρρενες Ευρωπαίοι στη δεκαετία του 1920 ήταν πρόθυμοι να δικαιολογήσουν και μάλιστα να υποστηρίξουν την πολιτική της αντιπαράθεσης.*⁴²⁶

Είναι, λοιπόν, ανάγκη να αντιληφθούμε ότι η συνδιάσκεψη της Λωζάννης συνέρχεται σε μία εποχή ιδεολογικής πανσπερμίας, η οποία όσο θα περνούσαν τα χρόνια θα εντεινόταν όλο και περισσότερο ως ιδεολογική αντιπαράθεση. Ο Κωσταντίνος Υφαντής πολύ χαρακτηριστικά σημειώνει: *Στην ιστορική τους διάσταση όμως τα προβλήματα έγιναν προφανέστερα στη δεκαετία του 1930, όταν μία σειρά από διεθνείς κρίσεις και συγκρούσεις αποκάλυψαν το χάσμα που χώριζε τις ιδεαλιστικές υποθέσεις από τις απόψεις των ηγετικών ομάδων σε πολλά κράτη. Οι μηχανισμοί που προτιμούσαν και πρότειναν οι ιδεαλιστές αποδείχθηκαν ανίκανοι να προλάβουν και να εμποδίσουν τον πόλεμο, και η έκρηξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου απαξίωσε αυτή την πρώτη έκφραση της ιδεαλιστικής κοσμοαντίληψης. Η διαδικασία και η τεχνική της διαμεσολάβησης απέτυχε και, κυρίως, οι πεποιθήσεις και οι υποθέσεις για την ανορθολογική και δυσλειτουργική φύση του πολέμου αποδείχθηκαν λανθασμένες.*⁴²⁷

⁴²⁵ Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος*, σ.26

⁴²⁶ *Ο.π.*, σ.45

⁴²⁷ Κώστας Υφαντής, *Διεθνής Πολιτική Θεωρία. Η γοητεία του ρεαλιστικού λόγου*, Εκδ.Ι Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σ.52

Αυτό, λοιπόν, που πιστεύουμε είναι ότι η περίοδος διεξαγωγής της εν λόγω συνδιάσκεψης ήταν αυτό το γεγονός που διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο. Εάν, για κάποιους αστάθμητους λόγους, η συνδιάσκεψη καθυστερούσε για ορισμένα χρόνια, ενδεχομένως στα πλαίσιά της να ασκούνταν ιδιαίτερα ακραίες συγκρουσιακές πολιτικές. Το γεγονός ότι οι εργασίες της συνδιάσκεψης της Λωζάννης διεξήχθησαν στα πρώτα χρόνια μετά τη λήξη του τραγικού Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αποτελεί ένα πάρα πολύ ευτυχές timing ως προς τη διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα, την ιδεολογική κοσμοαντίληψη της συγκεκριμένης περιόδου, με ένα ενθουσιώδες φιλειρηνικό πνεύμα να έχει πλέον διαχυθεί στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη (ιδίως του αγγλοσαξωνικού κόσμου), με την ανάγκη για διεθνή τάξη και ηρεμία να αποτελεί κυρίαρχο αξίωμα, και ίσως όλη αυτή η σχεδόν «συμπαγής» κουλτούρα, τα πρώτα χρόνια μετά το Μεγάλο Πόλεμο, να αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες της βούλησης των μερών για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σύνεση και ηρεμία στα πλαίσια διεξαγωγής της εν λόγω συνδιάσκεψης. Ήδη, από την πρώτη συνεδρίαση της συνδιάσκεψης στην ελβετική πόλη, σχετική αναφορά έγινε με εμφαντικό τρόπο από τον Γάλλο αρχηγό αποστολής Bagnere στα δεινά που προκάλεσε στην ανθρωπότητα ο Μεγάλος Πόλεμος και στην ανάγκη όλης της ανθρωπότητας για επιστροφή στην ηρεμία.⁴²⁸

⁴²⁸ L.C.N.E.A., σ.18

Δυτική Θράκη:**Επικύρωση στην Ελλάδα, Αυτονομία, Δημοψήφισμα;**

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Ο ηγέτης της ελληνικής διαπραγματευτικής ομάδας Ελευθέριος Βενιζέλος
 προσέρχεται στις εργασίες της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη στις 30 Νοεμβρίου 1922
 [photographie de presse] Agence Rol
 Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017

Οι κρίσιμες διεργασίες για τα διάφορα ανοικτά ζητήματα, με την παρουσία όλων των ενδιαφερομένων πλευρών, σταδιακά ξεκινούν (η πρώτη ημέρα, βεβαίως, ήταν εθιμοτυπική και η δεύτερη κυρίως διαδικαστική). Οι ηγέτες προσέρχονται στις διάφορες συνεδριάσεις οι οποίες συνήθως είναι και πρωινές και μεσημεριανές και απογευματινές. Είναι επίσημα ντυμένοι και φροντισμένοι, όπως διαπιστώνουμε από πολλές φωτογραφίες που αφορούν τη συνδιάσκεψη, σαν και αυτή με τον αρχηγό της ελληνικής αντιπροσωπείας Ελευθέριο Βενιζέλο παραπάνω. *Το θέμα της εμφάνισης είναι πολύ πιο σύνθετο και σημαντικό απ'ότι νομίζουμε. [...] Μπορούμε να πούμε ότι στην εμφάνιση εμπίπτουν όλα εκείνα τα στοιχεία που γίνονται αντιληπτά με την όραση. Η εμφάνιση εντάσσεται στο πλαίσιο της άδηλης επικοινωνίας. [...] Το κυριότερο σημείο όμως είναι ότι στέλνουμε ένα μήνυμα πολύ ισχυρό. [...] Υπάρχει και ισχύει ένας κώδικας σχετικά με την εμφάνιση, που πρέπει να προσαρμόζεται έτσι ώστε να δημιουργεί κλίμα άνεσης και αποδοχής μεταξύ των ομολόγων.*⁴²⁹ Ο Ismet, όταν οι διαπραγματεύσεις είχαν ενδιάμεσως διακοπεί και είχε επιστρέψει προσωρινά στη

⁴²⁹ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σσ.88-89

Σμύρνη διηγούνταν στη σύζυγό του, πιθανώς και με μία δόση χιούμορ, σχετικά με την πρώτη ημέρα που είχε φθάσει στη Λωζάννη, πως όταν ήρθε η ώρα να κατέβει για το μεσημεριανό γεύμα ρώτησε τους διπλανούς του πώς έπρεπε να ντυθεί. Ευτυχώς του συμπαραστάθηκε ο «Γενικός Πρόξενος του Παρισιού» που βρισκόταν εκεί. Ο Φερί μπέης ήταν ένας κομμός, αξιόλογος άνθρωπος και ένας πολύτιμος συνεργάτης. Είχε ενημερώσει το συνέδριο σχετικά με τον τρόπο ντυσίματος των Ευρωπαίων. Έτσι ο Ισμέτ πασάς για πρώτη φορά έβγαλε το καλπάκι του και φόρεσε καπέλο.⁴³⁰

Επιστρέφουμε τώρα στην ουσία της συνδιάσκεψης. Ο καθορισμός των ελληνοτουρκικών συνόρων στη δυτική Θράκη αποτέλεσε το ζήτημα που άνοιξε τις εργασίες της. Η Θράκη βρισκόταν στο επίκεντρο έντονων «ζυμώσεων» διαχρονικά. Η στρατιωτική σημασία της ευρύτερης περιοχής της κοιλάδας του Έβρου ήταν εξάλλου αδιαμφισβήτητη.⁴³¹ Όσον αφορά ειδικότερα την ανατολική Θράκη, περιοχή με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό, αρχική πρόθεση των Ελλήνων ήταν πράγματι να τη διασώσουν. Όμως, η γαλλική αντίδραση ήταν έντονη επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Η ιδέα εγκαταλείφθηκε γρήγορα. Μάλιστα, ο Βενιζέλος φαίνεται να διεμήνυσε στα μέλη της Επαναστατικής Επιτροπής (τα οποία ουσιαστικά είχαν την τυπική ευθύνη της σχετικής απόφασης) ότι δεν θα ανελάμβανε να εκπροσωπήσει τη χώρα στη Λωζάννη, εάν προηγουμένως δεν γινόταν αποδεκτή η εκχώρηση της ανατολικής Θράκης.⁴³²

Η προέλαση των τουρκικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία είχε ήδη προκαλέσει σημαντική κινητικότητα στην ευρύτερη περιοχή. Η Γαλλία και η Ιταλία αποχώρησαν άμεσα από την ασιατική πλευρά των Στενών. Ο Κεμάλ, όπως σημειώνεται, από τη βίλα της όμορφης Λατιφέ πάνω απ'την καμένη Σμύρνη, δήλωνε στις 31 Αυγούστου στον Άγγλο πρόξενο ότι θεωρούσε πως βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση με τη Βρετανία και πως μόνο η άμεση παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης θα ήταν δυνατό να αποτρέψει νέα σύγκρουση.⁴³³

Το Σεπτέμβριο του 1922 οι διεργασίες ήταν έντονες σχετικά με το ζήτημα. Η απόφαση που τελικά ελήφθη από τις συμμαχικές δυνάμεις ήταν να παραχωρηθεί η

⁴³⁰ Γκιουλσουν Μπιλγκεχάν, *Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού. Μία γυναίκα στη δόνη της ιστορίας, της Διπλωματίας και της Πολιτικής*, μετάφρ. Νικόλαος Μπελαλίδης, Εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σ.131

⁴³¹ Ν. Κ. Σπυρόπουλος, *Στρατιωτική Γεωγραφία της Βαλκανικής Χερσονήσου*, Αθήνα, 1926, σ.11

⁴³² Βασίλης Ι. Τζανακάρης, *Εις Θάνατον! Η δίκη και η εκτέλεση των έξι μέσα από τα πρακτικά, τα παραλείπόμενα και τα «φιλά» των εφημερίδων*, Εκδ.Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ.557

⁴³³ Άλκης Ρήγος, «1922: Η χώρα σε διάλυση - Η Ανατολική Θράκη χάνεται», στο *Σμύρνη, Μικρά Ασία. Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή*, Εκδ.Χ. Κ. Τεγόπουλος (βιβλίο συγκροτημένο από τεύχη από το Ε Ιστορικά), σ.151

ανατολική Θράκη στους Τούρκους. Σε κοινή τους ανακοίνωση προς την κυβέρνηση της Άγκυρας γνωστοποίησαν την παραπάνω απόφαση: *«Αι τρεις συμμαχικά κυβερνήσεις δράττονται της ευκαιρίας διά να εκδηλώσουν ότι διάκεινται ευνοϊκώς προς τον υπό της Τουρκίας εκφραζόμενον πόθον, περί ανακαταλήψεως της Θράκης μέχρι Μαρίτσας (Έβρος) και Ανδριανουπόλεως, υπό τον όρον ότι η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν θα αποστείλη τον στρατό της κατά την διάρκειαν των συνομιλιών διά την Ειρήνην, εις τας περιοχάς εις ας διεκηρύχθη προσωρινή ουδετερότης. Αι τρεις σύμμαχοι κυβερνήσεις, θα χρησιμοποιήσουν την επιρροήν των διά να αποσυρθούν αι ελληνικά δυνάμεις...»*.⁴³⁴ Πράγματι, αρχές Οκτωβρίου του 1922, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη με σκοπό μία συμφωνία ανακωχής στα Μουδανιά, μία κωμόπολη στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Εκεί, Βρετανοί, Γάλλοι και Ιταλοί επισημοποίησαν την απόφασή τους για παράδοση της ανατολικής Θράκης στους Τούρκους. Οι Έλληνες έφθασαν προς το τέλος της συσκέψεως, όταν και οι σοβαρότερες σχετικές αποφάσεις είχαν ήδη παρθεί...

Φθάνοντας, τώρα, παραμονές της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, στους υπό διαπραγμάτευση στόχους της Αθήνας δεν συμπεριλαμβανόταν η εκ νέου προσπάθεια αναμόχλευσης του θέματος της ανατολικής Θράκης. Θα μπορούσε ένας πολυπληθής και καλά οργανωμένος στρατός -εφόσον τελικώς συγκροτούνταν επιτυχώς- να προσδώσει μία ορισμένη δυναμική στη συγκεκριμένη διαπραγματευτική στόχευση στη Λωζάννη; Είναι αλήθεια ότι η μικρασιατική καταστροφή είχε ταυτιστεί ωρίτερα με την ήττα του ελληνικού στρατού στο πολεμικό μέτωπο. Αυτό αποτελεί μία πραγματικότητα. Όμως, τα κεμαλικά στρατεύματα δεν φαίνεται να βρίσκονταν ούτε και αυτά στην καλύτερη κατάσταση έπειτα από τις διαρκείς συγκρούσεις κατά το προηγούμενο διάστημα. Ο Πάγκαλος, εκτιμούσε ότι έπειτα από την αναδιοργάνωση της ελληνικής στρατιάς του Έβρου, θα ήταν σε βάσιμη θέση, όπως σημειώνεται, να πραγματοποιήσει κεραυνοβόλα επιχείρηση και να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη.⁴³⁵ Ο Βενιζέλος, όμως, απαγόρευσε κατηγορηματικά στον Πάγκαλο οποιαδήποτε σκέψη υλοποίησης του παραπάνω εγχειρήματος.⁴³⁶ Ίσως ο έμπειρος Βενιζέλος να θεωρούσε ή ίσως να είχε όντως την πληροφόρηση ότι ενδεχόμενη ανακίνηση από την Αθήνα του ζητήματος της ανατολικής Θράκης, στην υπό σχηματισμό ατζέντα της Λωζάννης, θα τίναζε στον αέρα τη συνδιάσκεψη ειρήνης, οπότε και να στάθμησε τα δεδομένα κατ' αυτό τον τρόπο, αποφεύγοντας οποιαδήποτε διαπραγματευτική ανακίνηση του

⁴³⁴ Ο.π., σσ.151-152

⁴³⁵ Καλλιγέρης, «Στρατιά του Έβρου», σ.45

⁴³⁶ Ο.π., σ.45

ζητήματος. Όπως και να έχει, η ανατολική Θράκη, η οποία διαχρονικά κατοικούνταν από συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, δεν θα υπήρχε πουθενά στην ατζέντα των ελληνικών ζητημάτων στις διεργασίες της Λωζάννης...

Οι Αρχηγοί της Έπανάστασης του 1922 Στυλ. Γονατάς και Νικόλ. Πλαστήρας, επί κεφαλής του Έπιτελείου των, εισέρχονται εις Αθήνας δια της Λεωφόρου Συγγρού, 15 Σεπτεμβρίου 1922.

283

Οι Αρχηγοί της Επανάστασης του 22' εισέρχονται στη Λεωφ. Συγγρού

Διαθέσιμο στο *Απομνημονεύματα Στυλιανού Γονατά, 1897-1957* σ.243.

22 Νοεμβρίου 1922, ώρα 10.30

Το ζήτημα της δυτικής Θράκης ανοίγει τις κρίσιμες διεργασίες στη Λωζάννη το πρωί της 22ας Νοεμβρίου. Στο τραπέζι επικεφαλής για τη Μεγάλη Βρετανία είναι ο Curzon. Ο Ismet για την (Οθωμανική) Τουρκία -μετέπειτα της Λωζάννης επισήμως Τουρκική Δημοκρατία- και ο Βενιζέλος για την Ελλάδα. Ο Garroni για την Ιταλία, καθώς ο Mussolini είχε ήδη αναχωρήσει για τη Ρώμη. Ο Barrere για τη Γαλλία, με τον Poincare να έχει ήδη αναχωρήσει και εκείνος για το Παρίσι. Οι Αμερικανοί Child και Grew ως παρατηρητές για τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Ο Duca για τη Ρουμανία και ο Nintchitch για το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (δηλαδή τη Γιουγκοσλαβία). Ο Hayashi για την Ιαπωνία. Να σημειωθεί ότι βοηθός του Βενιζέλου από πλευράς της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν ο Κακλαμάνος, ενώ επίσης παρόντες ήταν ο υποστράτηγος Μαζαράκης και ο γραμματέας της ελληνικής αποστολής Δενδραμής. Προεδρεύων της συγκεκριμένης επιτροπής, όπως είχε ήδη συμφωνηθεί, θα ήταν ο Curzon. Βεβαίως, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η συμφωνία για το ποιος θα ασκούσε την προεδρία σε καθεμία από τις τρεις επιτροπές οι οποίες είχαν συγκροτηθεί δεν είχε επιτευχθεί τόσο εύκολα... Ήδη, σε άλλο σημείο,

αναφέραμε το γεγονός ότι επιθυμία του Ismet (η οποία, όμως, απερρίφθη) ήταν να προεδρεύσει και ο ίδιος σε κάποιες εκ των συνεδριάσεων της συνδιάσκεψης. Βεβαίως, ούτε και οι Έλληνες επρόκειτο να προεδρεύσουν. Επιπρόσθετα, αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι αρχικώς διαφωνία υπήρχε και μεταξύ των Ευρωπαίων συμμάχων για το ζήτημα. Ο Poincare πρότεινε στον Curzon ως πρόεδρο της συνδιάσκεψης τον εκπρόσωπο της Ελβετίας στην ΚτΕ Gustave Ador.⁴³⁷ Ο έμπειρος Curzon διαφώνησε, πιθανώς αντιλαμβανόμενος το διαπραγματευτικό ρίσκο μίας τέτοιας απόφασης. Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το ποια ήταν τα κριτήρια του Poincare σχετικά με αυτή του την πρόταση, όμως από έναν τόσο έμπειρο πολιτικό, όπως ήταν ο Γάλλος, εκτιμούμε ότι αυτή ήταν μία κίνηση διαπραγματευτικού ρίσκου.

Το ζήτημα, λοιπόν, της δυτικής Θράκης τίθεται για πρώτη φορά στο τραπέζι της διαπραγμάτευσης. Επιγραμματικά, η Ελλάδα απαιτούσε να αποδοθεί οριστικά σε εκείνη. Η Τουρκία από την πλευρά της έθετε ζήτημα δημοψηφίσματος για τη συγκεκριμένη περιοχή. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι δύο χώρες είχαν κατ'αρχάς δεχθεί ως μεταξύ τους σύνορο τον ποταμό Έβρο μετά την αποδοχή του συμμαχικού διαβήματος της 23ης Σεπτεμβρίου 1922 (το οποίο επικυρώθηκε λίγο καιρό αργότερα με τη συμφωνία στα Μουδανιά).⁴³⁸ Αν και η Αθήνα δεν ανέμενε θεαματικές κινήσεις υποστήριξής της από το Παρίσι, παρόλα αυτά ως προς τη δυτική Θράκη οι Γάλλοι δεν φαίνονταν ιδιαίτερα πρόθυμοι να υποστηρίξουν τις τουρκικές θέσεις. Στη συνάντηση των Curzon, Poincare και Mussolini στο ξενοδοχείο Grand Hotel des Alpes στο Territer το βράδυ της 19ης Νοεμβρίου 22', ο Γάλλος τους είχε ξεκαθαρίσει ότι συμφωνούσε στο να μην υπάρξει κανενός είδους δημοψήφισμα για τη δυτική Θράκη.⁴³⁹

Στην πρώτη αυτή συνεδρίαση, λοιπόν, ο Curzon ζητά από τον Ismet να αναπτύξει τις τουρκικές θέσεις για το ζήτημα. Ουσιαστικά, ο Curzon προβαίνει σε αυτό που ονομάζουμε ανοικτή ερώτηση σε πιο τεχνικό επίπεδο. *Η ανοικτή ερώτηση αποτελεί μία πρόσκληση για κουβεντούλα. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτού του είδους ερώτησης, είναι ότι δεν φανερώνει ποια επιθυμούμε να είναι η απάντηση. [...] Για να πάρουμε αντικειμενικές, ανεπηρέαστες πληροφορίες, συνήθως είναι καλύτερα να χρησιμοποιούμε ανοιχτές ερωτήσεις. [...] Οι ανοιχτές ερωτήσεις έχουν και μερικά*

⁴³⁷ Παρατίθεται στο Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος*, σ.210

⁴³⁸ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.111

⁴³⁹ *Lozan Baris Konferansi. 1922-1923*, British Secretary's Notes of a Meeting between the French President of the Council, the British Secretary of State for Foreign Affairs, and the Italian President of the Council, held at the Grand Hôtel des Alpes at Territer, at 7.30 p.m., on November 19, 1922, no.206, σ.310 (μετάφραση δική μου)

μειονεκτήματα. Πρώτον, επειδή είναι τόσο ευρείες, η απάντηση που θα πάρουμε μπορεί να είναι τελείως εκτός θέματος, και να μη μας δώσει τις πληροφορίες που χρειαζόμαστε. Ένα άλλο μειονέκτημα είναι ότι, οι ανοιχτές ερωτήσεις χρειάζονται χρόνο για να απαντηθούν, γι' αυτό δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν όταν βιαζόμαστε. Ένα τρίτο μειονέκτημα είναι ότι, μία ανοιχτή ερώτηση αφήνει στο συνομιλητή μας περισσότερα περιθώρια να αποφύγει να απαντήσει.⁴⁴⁰ Ο Curzon είχε βεβαίως τα χρονικά περιθώρια σ' αυτή τη φάση και σωστά προέβη τις πρώτες αυτές στιγμές της συνδιάσκεψης σε μία ανοικτού τύπου ερώτηση προς τον Ismet σχετικά με το ποιες είναι οι τουρκικές θέσεις για το μέλλον της δυτικής Θράκης.

Ο Ismet δεν αποφεύγει να απαντήσει επί της ουσίας (αν και η ερώτηση ήταν ανοικτού τύπου) και συγκεκριμενοποιεί τα τουρκικά αιτήματα: 1.επάνοδο στα σύνορα του 1913 (όπως ορίζονταν στη Συνθήκη της Κων/πολης το 1913) τα οποία θα φθάνουν μεν στον ποταμό Έβρο και θα περιλαμβάνουν επιπλέον για την Τουρκία το Καραγάτς και το Διδυμότειχο δυτικά του ποταμού Έβρου (περιοχές οι οποίες, βεβαίως, κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχε παραδώσει η Τουρκία στη Βουλγαρία) και 2.δημοψήφισμα για τη δυτική Θράκη. Ο Βρετανός ηγέτης με τη σειρά του, λαμβάνοντας το λόγο, του ανταπαντά αόριστα. Αποφεύγει να απορρίψει, τουλάχιστον προς το παρόν, τα τουρκικά αιτήματα, όμως, από την άλλη πλευρά, ζητά την τεκμηρίωσή τους βάσει ιστορικών, γεωγραφικών, πολιτικών και εθνογραφικών στοιχείων/επιχειρημάτων. Ο Ismet του απαντά -μεταξύ άλλων- ότι καθώς η ανατολική Θράκη και η πόλη της Αδριανούπολης είχαν ήδη εκχωρηθεί στην Τουρκία, προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια της Αδριανούπολης [...] ήταν απαραίτητο τα σύνορα να μετακινηθούν σε μία επαρκή απόσταση από την πόλη της Αδριανούπολης και από τη σιδηροδρομική γραμμή.⁴⁴¹

Ως προς το τουρκικό επιχείρημα περί δημοψηφίσματος για τη δυτική Θράκη, ο Ismet επικαλείται πληθυσμιακούς λόγους, υποστηρίζοντας ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού στην περιοχή είναι τουρκική (χρησιμοποίησε αυτό τον όρο ο Ismet Pasha, σύμφωνα με τα πρακτικά, αντί για τον όρο μουσουλμανική).⁴⁴² Ο Curzon, εξαιρετικά εύστοφος στις απαντήσεις του, ζητά αποδείξεις από τον ομόλογό του. Ο Τούρκος επικεφαλής (ίσως κάπως ανέτοιμος) αποφεύγει προς το παρόν να παράσχει συγκεκριμένες αποδείξεις και δηλώνει ότι θα απαντήσει στον Curzon έπειτα από

⁴⁴⁰ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σσ.207-208

⁴⁴¹ *L.C.N.E.A.*, σσ.21-22

⁴⁴² *Ibid*, σ.22

διαβουλεύσεις με τους συμβούλους του.⁴⁴³ Ο Βενιζέλος, ιδιαίτερα άμεσος στις αντιδράσεις του, αποφασίζει να παρέμβει σ'αυτές τις πρώτες εκατέρωθεν δηλώσεις του Βρετανού και του Τούρκου πληρεξουσίου. Τονίζει ότι για το συγκεκριμένο ζήτημα ο πιο άμεσα ενδιαφερόμενος είναι η Ελλάδα και ότι αποτελεί καθήκον του να απαντήσει στα όσα δήλωσε ο Ismet Pasha στην αρχική του τοποθέτηση. Ο Έλληνας εκπρόσωπος δεν απαντά ευθύς αμέσως στο επιχείρημα περί μουσουλμανικής πλειοψηφίας στην περιοχή, αλλά κάνοντας μία στροφή στη συζήτηση επιχειρεί να θέσει πρώτα την ηθική πτυχή του ζητήματος και έπειτα να απαντήσει στα πληθυσμιακά. Κάνει μία σύντομη αναδρομή στις πολεμικές συγκρούσεις της περιόδου, τονίζοντας ότι η Τουρκία εισήλθε πρώτη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την Ελλάδα να υποχρεούται στη συνέχεια να κινητοποιηθεί, τηρώντας τις αμυντικές συμφωνίες που είχε συνάψει με τους συμμάχους της.⁴⁴⁴ Στη συνέχεια, ο Βενιζέλος παραθέτει πιο εξειδικευμένα επιχειρήματα. Τονίζει στον Ismet το γεγονός ότι οι ομοεθνείς του τελευταίου δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους, μετά από τους οποίους μουσουλμάνοι της Βοσνίας ήρθαν στην περιοχή, χωρίς και πάλι να αλλάξουν απόλυτα τις ευρύτερες πληθυσμιακές ισορροπίες.⁴⁴⁵

Για το Καραγάτς, ο Βενιζέλος είναι σαφής σ'αυτή την πρώτη τοποθέτησή του: Δεν αποτελεί σημαντικό σημείο του διαμετακομιστικού εμπορίου της Τουρκίας. Η Αδριανούπολη συνδεόταν σιδηροδρομικά και με την Κωνσταντινούπολη. Η τελευταία αποτελούσε τη φυσική εμπορική διέξοδο της Αδριανούπολης και όχι το Καραγάτς και κατ'επέκταση το Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη).⁴⁴⁶ Η αναφορά από τον Βενιζέλο στο Καραγάτς δεν είναι τυχαία. Το τελευταίο βρισκόταν δυτικά του ποταμού Έβρου, με ότι αυτό συνεπάγεται από στρατιωτικής/στρατηγικής άποψης. Ο Βενιζέλος, στον ίδιο λόγο του, υπενθυμίζει στους παρισταμένους ότι τους πρώτους μήνες του 1914, αν και υπό καθεστώς ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ήδη αρχίσει να εκδιώκει τους Έλληνες από την ανατολική Θράκη, καθώς επίσης και από την ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας.⁴⁴⁷ Βεβαίως, ο Έλληνας πολιτικός, παρουσιάζοντας όλα αυτά τα στοιχεία, σημειώνει ότι *δεν είχε καμία πρόθεση να γίνει δυσάρεστος στην τουρκική αντιπροσωπεία, και εάν κατά τύχη κάποια σκληρή λέξη τού ξέφευγε, ήταν έτοιμος να την αποσύρει. Όμως τα γεγονότα*

⁴⁴³ Ibid, σ.22

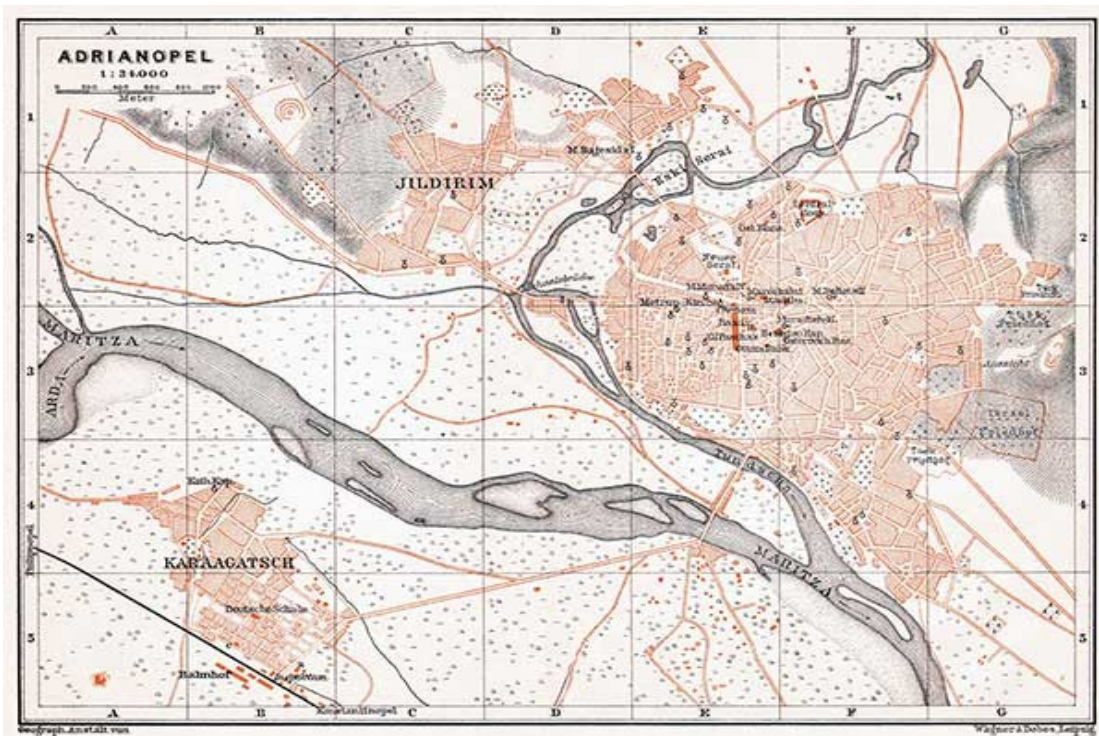
⁴⁴⁴ Ibid, σσ.22-23

⁴⁴⁵ Ibid, σ.23

⁴⁴⁶ Ibid, σ.25

⁴⁴⁷ Ibid, σ.24

ήταν γεγονότα, και ήταν ανάγκη αυτά να ληφθούν υπόψη.⁴⁴⁸ Σ' αυτό το σημείο ο Βενιζέλος κινείται αρχικά γεφυροποιητικά και στη συνέχεια αμύνεται (σωστά) των εθνικών δικαίων της Ελλάδας με ισορροπημένο και μετριοπαθή λόγο. Εκτιμούμε ότι η αυτοάμυνα στις διαπραγματεύσεις μπορεί να είναι πράγματι χρήσιμη, στην περίπτωση που αυτή αφορά την υπεράσπιση της ουσίας της διαπραγματευτικής μας θέσης, και εφόσον βεβαίως είναι ισορροπημένη, μετριοπαθής και χωρίς προσωπικές επιθέσεις στον ομόλογό μας. Ο Oliver, πάντως, γενικότερα, τονίζει ότι όπου μπορείτε, προσπαθήστε να αποφύγετε να περάσετε στην αυτοάμυνα. Και όταν βρεθείτε στη θέση αυτή, ποτέ μη χρησιμοποιείτε φράσεις που τονώνουν τα πάθη, όπως: «Με απογοητεύσατε». Χρησιμοποιείτε αντίθετα φράσεις όπως: «Αισθάνομαι απογοητευμένος».⁴⁴⁹

Η περιοχή του Karaagatsch (Καραγάτς), δυτικά του ποταμού Έβρου, αποτελεί με τη Συνθήκη της Λωζάννης τουρκική περιοχή.

Andrianople (Edirne) city map, 1905. By Wagner and Debes, Leipzig

Διαθέσιμο στο www.discusmedia.com [The 1900 Collection].

Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017

Ο Έλληνας επικεφαλής προβαίνει στη συνέχεια - ίσως κάπως απροσδόκητα - σε κριτική των ελληνικών αποφάσεων στο πρόσφατο παρελθόν. Χαρακτηρίζει “αναμφίβολα τρέλα” την ελληνική απόφαση (εννοεί προφανώς των τότε αρμοδίων

⁴⁴⁸ Ibid, σ.24

⁴⁴⁹ Oliver, *Πώς να Διαπραγματεύστε Αποτελεσματικά*, σ.115

αντιβενιζελικών οι οποίοι είχαν πλειοδοτήσει σε προηγούμενες σχετικές στρατιωτικές αποφάσεις) να προελάσουν στα βάθη της Ανατολίας κατά τη διάρκεια του Μικρασιατικού Πολέμου. Υπενθυμίζει ότι έχει ήδη θυσιαστεί η Μικρά Ασία και έχει χαθεί η ανατολική Θράκη με την ανακωχή των Μουδανιών.⁴⁵⁰ Ο Βενιζέλος κινείται γενικά με γεφυροποιητικό τρόπο και φαίνεται να επιχειρεί να μειώσει τον όποιο αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο με τον Τούρκο ομόλογό του. Παρουσιάζει απτά και ουσιώδη στοιχεία σε αντιδιαστολή με τα προς το παρόν γενικόλογα τουρκικά επιχειρήματα. Παρεμβαίνει δυναμικά στη συζήτηση, αλλά επιχειρεί να αποφύγει την παγίδα των ανέξοδων προσωπικών επιθέσεων, θυμίζοντάς μας αυτό που στο θεωρητικό πλαίσιο των διαπραγματεύσεων παρουσιάσαμε ως το δίπτυχο “πράος και ευγενικός προς τον ομόλογο στη διαπραγμάτευση - αποφασιστικός με το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα”. Προχωρά, μάλιστα, σε μία αυτοκριτική για την απόφαση της Αθήνας περί προέλασης στα βάθη της Ανατολίας, πιθανώς επιχειρώντας να μειώσει κάπως το ελληνικοτουρκικό διαπραγματευτικό χάσμα μέσω διαφόρων γεφυροποιών δηλώσεων. Σχετικά με την τακτική αυτή υποστηρίζεται γενικότερα ότι *λόγω του ότι οι σχέσεις είναι σημαντικές, μετά από κάποια κρίση πρέπει να χρησιμοποιηθεί οτιδήποτε μπορεί να τις αποκαταστήσει. Για παράδειγμα, μία απολογία είναι σίγουρα αποτελεσματική. Πολύ συχνά οι διαπραγματευτές αποφεύγουν τέτοιες ενέργειες ακόμα και αν το απαιτούν οι περιστάσεις: πιστεύουν ότι η παραδοχή των σφαλμάτων τους θα τους βάλει σε θέση αδυναμίας. Στην πραγματικότητα, από την άποψη του άλλου μέρους, η απολογία δεν αποτελεί αδυναμία, αλλά αναγνώριση ενός προηγούμενου λάθους. Είναι μία αναγνώριση χωρίς την οποία οι διαπραγματεύσεις γίνονται άβολες και η οποία αποδεικνύει ότι υπάρχει ειλικρίνεια και καλή πίστη. Επηρεάζει μόνο την ατμόσφαιρα της διαπραγμάτευσης και όχι την ουσία της και, ακόμα καλύτερα, μία τέτοια κίνηση από την πλευρά μας συχνά ανταποδίδεται από το άλλο μέρος.*⁴⁵¹

.....
⁴⁵⁰ L.C.N.E.A., σ.25

⁴⁵¹ Alain Lempereur, Aurélien Colson, *Διαπραγματεύσεις. Σύγχρονες απόψεις και πρακτική*, μετάφρ. Θεόδωρος Κωτσόπουλος, Εκδ. Rosili, Αθήνα, 2017, σ.63

Αφιξη του Stambolijski στην εναρκτήρια τελετή στη Λωζάννη,

20/11/1922 M. Stamboulisky arrive au casino

[photographie de presse] Agence Rol.

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr.

Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017.

Μετά τις πρώτες επίσημες τοποθετήσεις της βρετανικής, τουρκικής και ελληνικής πλευράς για το ζήτημα της δυτικής Θράκης, σειρά να εκθέσει τις απόψεις της λαμβάνει και η βουλγαρική αντιπροσωπεία. Από ιστορικής άποψης, η οικονομική διέξοδος στο Αιγαίο Πέλαγος αποτελούσε ζήτημα μείζονος σημασίας για τη Βουλγαρία. Στην απογευματινή συνεδρίαση, λοιπόν, της 22ας Νοεμβρίου, στις 16.00μ.μ., το λόγο λαμβάνει ο Stambolijski με σκοπό να εκθέσει την οπτική της χώρας του σχετικά με την τύχη της περιοχής. Σε αντίθεση με τον Βενιζέλο, ο οποίος νωρίτερα, στην πρωινή συνεδρίαση, έκανε και μία σχετικά σύντομη ιστορική αναδρομή των τετελεσμένων στην περιοχή, ο Stambolijski εισέρχεται απευθείας στο ζήτημα. Ο Βούλγαρος ηγέτης υποστηρίζει κατά βάση την αυτονομία της δυτικής Θράκης ως δίκαιη λύση, κατά την άποψή του, για τον πληθυσμό της περιοχής, ίσως και υπό την επίβλεψη των Μεγάλων Δυνάμεων.⁴⁵² Ο Stambolijski ολοκληρώνει αυτή την πρώτη τοποθέτησή του λέγοντας ότι *δεν είναι μόνο απίθανο, αλλά και ψυχολογικά απαράδεκτο, η πρόσβαση της βουλγαρικής εξόδου στη θάλασσα να πραγματοποιείται μέσα από τουρκικό ή ελληνικό έδαφος. [...] Σας ικετεύω να μην μας αφήσετε κάποιον λόγο εξαιτίας του οποίου νέα πάθη και έριδες μπορεί να προκύψουν μεταξύ δύο οδυνηρά κουρασμένων εθνών, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας, αλλά να εγκαθιδρύσετε μέσω της απόφασής σας [...] συνθήκες οι οποίες θα επιτρέψουν στα δύο αυτά γειτονικά έθνη να ζήσουν σε ειλικρινή αρμονία και απόλυτη συμφωνία.*⁴⁵³ Σ' αυτό το σημείο ο Stambolijski, με κάπως συγκεκαλυμμένο τρόπο, φαίνεται να υπονοεί στη Λωζάννη, το ενδεχόμενο τριβών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας σε περίπτωση που η δυτική Θράκη παραχωρηθεί τελικώς στην πρώτη.

Η απάντηση της ελληνικής πλευράς στις βουλγαρικές αξιώσεις είναι άμεση και κατά την άποψή μας με πολύ ικανοποιητικά και γεφυροποιητικά επιχειρήματα. Ο Βενιζέλος υπογραμμίζει ότι η Αθήνα ήταν έτοιμη να προβεί σε παραχωρήσεις

⁴⁵² L.C.N.E.A., σ.32

⁴⁵³ Ibid, σ.33

οικονομικής φύσεως για τη Βουλγαρία. Δηλώνει ότι είναι δυνατόν να παράσχει η Ελλάδα όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις για τη χρησιμοποίηση μεταξύ άλλων του υπάρχοντος σιδηροδρομικού δικτύου καθώς και του λιμανιού του Δεδέαγατς από τους Βούλγαρους γείτονες. Μάλιστα, ήταν έτοιμος να αποδεχθεί την ύπαρξη μίας διεθνούς επιτροπής επιφορτισμένης με τον έλεγχο της εύρυθμης λειτουργίας του προτεινόμενου καθεστώτος για το σιδηροδρομικό δίκτυο και το λιμάνι του Δεδέαγατς, σε ένα καθεστώς παρόμοιο με εκείνο της διεθνούς επιτροπής για το Δούναβη.⁴⁵⁴ Το διαπραγματευτικό χάσμα, πάντως, στις ελληνικές και βουλγαρικές απόψεις περί της δυτικής Θράκης είναι σημαντικό στη Λωζάννη... Η Σόφια μιλά σε γενικές γραμμές για αυτονομία, η Αθήνα μιλά για επικύρωσή της στην Ελλάδα και οικονομική πρόσβαση για τη Βουλγαρία από το μεγάλο λιμάνι της περιοχής.

Την τρίτη ημέρα των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη (23 Νοεμβρίου) οι Τούρκοι αποφασίζουν να γίνουν πιο διεκδικητικοί, μετά τις πρώτες δύο ημέρες, κατά τη διάρκεια των οποίων κρατούσαν μία μάλλον διερευνητική στάση σχετικά με τις προθέσεις των υπόλοιπων εκπροσώπων. Παρά την αρχική του πρόθεση στο να μην αναλωθεί σε αναψηλάφηση των ιστορικών γεγονότων του πρόσφατου παρελθόντος, ο Ismet αναπτύσει την ομιλία του, προσεγγίζοντας από τη δική του σκοπιά αυτές τις ιστορικές πτυχές. Μιλά για τις θυσίες που υπέστη ο τουρκικός λαός στην προσπάθεια να υπερασπιστεί τα εδάφη της Μικράς Ασίας (δεν στέκεται όμως και στο γεγονός ότι η Τουρκία εισήλθε πρώτη από τους δύο στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο) και αναφέρεται σε άρνηση της ελληνικής πλευράς για ειρήνευση, σύμφωνα με τη δική του οπτική, κατά τη διάρκεια των τεσσάρων τελευταίων χρόνων (αναφέρεται κυρίως στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου την άνοιξη του 1921).⁴⁵⁵ Ο Ismet χρησιμοποιεί κατά βάση αυτοαθωωτικά για την τουρκική πλευρά και ετεροσυκοφαντικά για την ελληνική πλευρά ιστορικά επιχειρήματα. Θεωρούμε ότι διά της συγκεκριμένης ρητορικής αύξανε κάπως το ρίσκο διεύρυνσης του διαπραγματευτικού χάσματος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στην κρίσιμη συνδιάσκεψη στην ελβετική πόλη, «παραλείποντας» όμως να αναφερθεί επισταμένως στην είσοδο και συμμετοχή της δικής του χώρας, στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στη συνέχεια κάνει ειδική αναφορά στο Διδυμότειχο (Demotika) ως πόλη ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας για τους Τούρκους, αναφέροντας ότι αποτέλεσε την πρώτη προσωρινή πρωτεύουσα των Τούρκων σε ευρωπαϊκό έδαφος, με πλήθος

⁴⁵⁴ Ibid, σσ.38-39

⁴⁵⁵ Ibid, σσ.41-42

μνημείων, τεμένων κλπ. να την περιβάλλουν. Έπειτα, επιχειρεί να αντικρούσει το επιχείρημα το οποίο ανέπτυξε ο Βενιζέλος περί της προαιώνιας παρουσίας των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης και της Μικράς Ασίας. Επικαλείται ιστορικούς (προφανώς το κάνει επιλεκτικά), όπως τον Maspero και τον Morgan οι οποίοι, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, ανεγνώρισαν ότι από τα βάθη του χρόνου ο πληθυσμός της Ανατολίας ήταν τουρκικού γένους.⁴⁵⁶ Πάντως, η L'Action Francaise σε άρθρο της αναφέρει ότι ο συγκεκριμένος λόγος του Ismet εντυπωσίασε τους παρευρισκομένους για το σύντομο της διάρκειάς του.⁴⁵⁷ *Οι σύντομες απαντήσεις δεν είναι απαραίτητα ύποπτες. Συχνά είναι ευχάριστα ειλικρινείς και σαφείς. Εντούτοις, είναι κάπως ασυνήθιστο να δίνει κανείς μονίμως σύντομες απαντήσεις – και με κάνει να αναρωτιέμαι αν η ερώτησή μου έχει καλυφθεί. [...] Κάποιος που δίνει μία σύντομη απάντηση επειδή είναι νευρικός, φοβισμένος, αμυντικός ή αμήχανος, δεν χρησιμοποιεί συνήθως την ίδια γλώσσα σώματος με κάποιον που δεν του αρέσουν τα πολλά λόγια, και νιώθει άνετα με τη λακωνικότητά του.*⁴⁵⁸ Γενικά, η συντομία του λόγου, μέρος της λεγόμενης ενεργής ομιλίας θεωρείται διαπραγματευτικό προτέρημα (όμως, προσοχή, όχι και η υπέρμετρη φειδώ στις λέξεις). Επιτρέπει και στον ομόλογο να παρεμβαίνει συχνά στη συζήτηση και κατ'αυτόν τον τρόπο αναβαθμίζει το επίπεδο αυτής. Αντιστρόφως, η λογοδιάρροια μπορεί να χαλαρώσει την προσοχή του ακροατή, πιθανώς και να τον ενοχλήσει, υποβαθμίζοντας την όλη συζήτηση μεταξύ τους.⁴⁵⁹

Επιστρέφοντας, τώρα, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση παρατηρούμε ότι αυτό που ουσιαστικά επιδιώκει ο Ismet είναι να μεταφέρει πίεση στην ελληνική πλευρά σχετικά με ένα πιθανό δημοψήφισμα στην περιοχή της δυτικής Θράκης. Μάλιστα, καταθέτει τουρκική έκθεση σχετικά με τους πληθυσμιακούς συσχετισμούς στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Πάντως, ο απεσταλμένος στη Λωζάννη της Petit Journal των Παρισίων σε άρθρο του που δημοσιεύεται στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας αναφέρει ότι οι Τούρκοι απομονώνονταν σταδιακά στο ζήτημα της δυτικής Θράκης, εκτιμώντας ότι γεννάται ένα καινούργιο βαλκανικό μπλοκ ως προς το ζήτημα. Μολαταύτα, επισημαίνει το πάθος και την αδιάλλακτη στάση των Τούρκων στην αίθουσα των συνεδριάσεων σε αντίθεση με τους Έλληνες, Βούλγαρους, Σέρβους και Ρουμάνους οι οποίοι διακρίνονταν από σεμνότητα και

⁴⁵⁶ Ibid, σ.44

⁴⁵⁷ L'Action Francaise, Novembre, 24, 1922 (μετάφραση δική μου)

⁴⁵⁸ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους Ανθρώπους*, σ.225

⁴⁵⁹ Lempereur, Colson, *Διαπραγματεύσεις*, σ.127

μετριοπάθεια στις δηλώσεις τους.⁴⁶⁰ Παρόμοιο δημοσίευμα υπήρξε και στην L'Echo de Paris στο οποίο υποστηριζόταν ότι στη Λωζάννη επανεμφανίστηκε ένα βαλκανικό μπλοκ το οποίο είχε διαλυθεί το 1913 μετά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁴⁶¹

Στην τρίτη αυτή συνάντηση, το πρωινό της 23ης Νοεμβρίου 1922, ο Ismet Pasha κάνει ξεχωριστή αναφορά και πάλι στο Καραγάτς.⁴⁶² Υποστηρίχθηκε ότι το προάστιο του Καραγάτς, δεν ήταν σημαντικό για την Τουρκία από την άποψη των επικοινωνιών με την Αδριανούπολη, και ότι αυτές οι επικοινωνίες θα μπορούσαν να εξασφαλιστούν με άλλα μέσα. Αλλά αυτά τα άλλα μέσα δεν καθορίστηκαν. Στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν άλλα μέσα για να εξασφαλίσουν αυτές τις επικοινωνίες, και χωρίς το προάστιο του Καραγάτς η πόλη της Αδριανούπολης δεν θα μπορούσε να διατηρεί ομαλές σχέσεις με άλλες περιοχές της χώρας και αναπόφευκτα θα καταδικαζόταν σε οικονομική στασιμότητα.⁴⁶³ Θεωρούμε έωλο το διαπραγματευτικό επιχείρημα του Ismet Pasha, καθώς η Ανδριανούπολη συνδεόταν σιδηροδρομικά με την Κωνσταντινούπολη, άρα δεν θα κινδύνευε να απομονωθεί οικονομικά στο μέλλον.

Έπειτα, ο Τούρκος επικεφαλής κάνει αναφορά σε προηγούμενες δηλώσεις σχετικά με το Καραγάτς, όπως αυτές διατυπώθηκαν μεταξύ Τουρκίας και Συμμαχικών Δυνάμεων κατά τη διάρκεια των διπλωματικών επαφών οι οποίες κατέληξαν με τη συμφωνία στα Μουδανιά. Εκεί, ο Ιταλός αντιπρόσωπος Mombelli απευθυνόμενος προς τον Τούρκο ομόλογό του, φέρεται να διατύπωσε την άποψη ότι από στρατιωτικής άποψης τα τείχη της Αδριανούπολης αποτελούν ουσιαστικά ένα ενιαίο χώρο προστασίας στο οποίο συμπεριλαμβάνεται και η περιοχή του Καραγάτς. Μάλιστα, στις 9 Οκτωβρίου 1922, ο Βρετανός αντιπρόσωπος Harrington διεμήνυσε (πάντοτε σύμφωνα με τον Ismet) στον Τούρκο εκπρόσωπο στις εκεί συνομιλίες ότι το Καραγάτς (όπως και ολόκληρη η ανατολική Θράκη) θα τους δοθεί.⁴⁶⁴

Ο Τούρκος ηγέτης στη διαπραγμάτευση επιχειρεί στη συνέχεια να απαντήσει και στο επιχείρημα του Σέρβου ομολόγου του ότι ο ποταμός Έβρος αποτελεί ένα έξοχο φυσικό σύνορο και ότι έτσι θα έπρεπε να αντιμετωπισθεί κατά τη χάραξη των συνόρων. Υποστηρίζει, συγκεκριμένα, ότι αν και συμφωνεί ότι ένας ποταμός θα

⁴⁶⁰ *Le Petit Journal*, Novembre, 23, 1922 (μετάφραση δική μου)

⁴⁶¹ *L'Echo de Paris*, Novembre, 23, 1922 (μετάφραση δική μου)

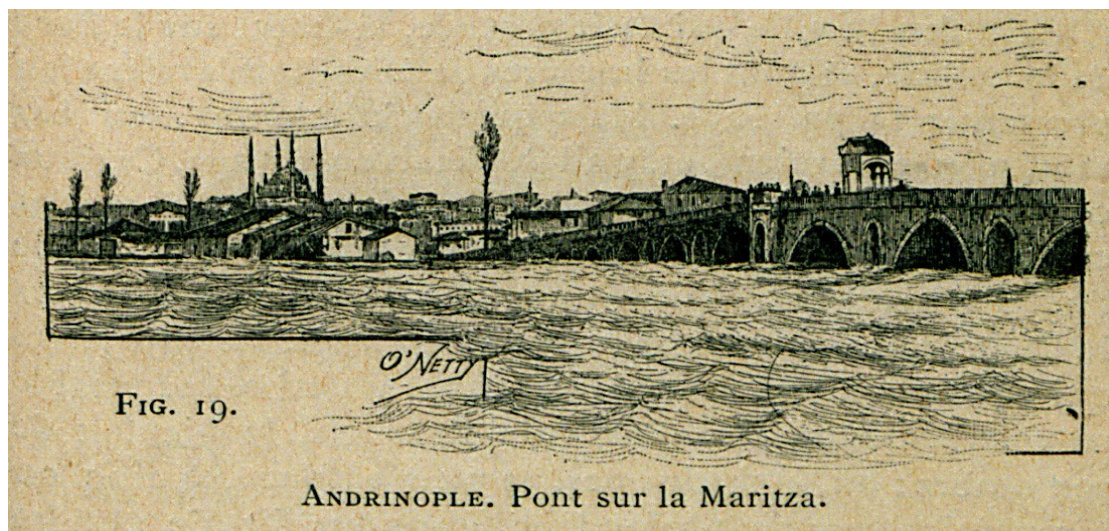
⁴⁶² Αναφέρεται στα πρακτικά ως Kara-Agatch από τον Ismet.

⁴⁶³ *L.C.N.E.A.*, σ.45

⁴⁶⁴ *Ibid*, σ.45

μπορούσε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες να αποτελεί ένα τέτοιο σύνορο, διαφωνεί, όμως, ότι αυτό θα μπορούσε λογικά να εφαρμοστεί ως προς τον ποταμό Έβρο, καθώς στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως υποστήριξε, ο Έβρος (*Maritza*) κόβει την Αδριανούπολη στα δύο.⁴⁶⁵ Ο Βενιζέλος, λαμβάνοντας το λόγο στη συνέχεια, τονίζει κάτι σημαντικό, ότι το Καραγάτς δεν είναι συνοικία (*quarter*), αλλά προάστιο (*suburb*) της Αδριανούπολης, ευρισκόμενο στην απέναντι όχθη του ποταμού Έβρου (*Maritza*).⁴⁶⁶ Στη συνέχεια, σημειώνει ότι παρόμοιες περιπτώσεις, δηλαδή πόλεις που χωρίζονταν από ποταμό και βρίσκονταν υπό διαφορετικές διοικήσεις υπήρχαν ήδη στο παρελθόν, όπως το Fiume και το Sussak.⁴⁶⁷ Συχνά, όταν δεν μπορούμε να λύσουμε ένα πρόβλημα, ψάχνουμε να βρούμε ένα παρόμοιο, το οποίο χρησιμοποιούμε ως βάση για να προχωρήσει η σκέψη μας. Στη βάση της διαδικασίας αυτής υπάρχει η αναλογία ή μεταφορά, η οποία στηρίζεται στην αναγνώριση ομοιοτήτων ανάμεσα σε απόμακρα μεταξύ τους στοιχεία ή καταστάσεις.⁴⁶⁸

Γέφυρα στον Έβρο στην Αδριανούπολη.

Έκδοση BEAUREGARD, J.de. Aux rives du Bosphore. Dessins a la plume, de O'Netty et illustrations, Λυόν, Vitte, 1896, σ.177

Διαθέσιμο στο www.el.travelogues.gr Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο τέθηκε στη συνεδρίαση της 23ης Νοεμβρίου ήταν αυτό της δημιουργίας μίας αποστρατικοποιημένης ζώνης στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Ο Ismet είχε αρκετές επιφυλάξεις, κυρίως ως προς τη χιλιομετρική έκταση της αποστρατικοποιημένης ζώνης και ως προς την ύπαρξη διεθνούς δύναμης για την

⁴⁶⁵ Ibid, σ.46

⁴⁶⁶ Ibid, σ.52

⁴⁶⁷ Ibid, σ.52

⁴⁶⁸ Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της σκέψης*, σ.81

επιτήρησή της. Φυσικά, πολλές τεχνικές λεπτομέρειες θα έπρεπε να αποσαφηνιστούν ως προς το συγκεκριμένο θέμα. Για παράδειγμα, ο όρος που θα χρησιμοποιούνταν σε ένα τέτοιο επικείμενο καθεστώς θα έπρεπε να αποσαφηνιστεί. Ο Curzon δήλωσε ότι προτιμά τον όρο “αποστρατικοποιημένη ζώνη” (“demilitarized”) από τον όρο “ουδέτερη ζώνη” (“neutral”), καθώς ο δεύτερος όρος μπορεί να προκαλούσε αμφιβολίες επί της κυριαρχίας.⁴⁶⁹ Να σημειώσουμε στο συγκεκριμένο σημείο ότι αποστρατικοποίηση είναι, όπως επισημαίνεται, [...] *το καθεστώς της απαγόρευσης οχύρωσης και παρουσίας στρατευμάτων στο έδαφος ενός κράτους ή μίας ορισμένης περιοχής, σαν αποτέλεσμα μίας συμφωνίας δύο ή περισσότερων κρατών που την καθιερώνει.*⁴⁷⁰ Ο Σέρβος Nintchitch από την πλευρά του, σε προηγούμενη συνεδρίαση της σχετικής επιτροπής, προέκρινε ως βέλτιστη λύση την οριοθέτηση των συνόρων της ανατολικής Θράκης στη γραμμή του ποταμού Έβρου και την ύπαρξη μίας αποστρατικοποιημένης ζώνης κατά μήκος των βορείων και δυτικών συνόρων αυτής. *Η Τουρκική αντιπροσωπεία, κατά τη γνώμη του, έθεσε προτάσεις που δεν θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές. Ο Έβρος ποταμός δημιουργούσε ένα φυσικό σύνορο, το οποίο εξασφάλιζε στην Τουρκία μεγάλη ασφάλεια. Διεκδικώντας εδάφη στην άλλη πλευρά αυτού του ποταμού, η Τουρκία θα δημιουργούσε μεταξύ των γειτόνων της καχυποψία και ανησυχία.*⁴⁷¹

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Η σερβική αντιπροσωπεία στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης.

Ο Nintchitch, δεύτερος από αριστερά. [photographie de presse] Agence Rol

Διαθέσιμο στο www.gallica.bnf.fr. Ανακτήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 2017

⁴⁶⁹ *L.C.N.E.A.*, σ.48

⁴⁷⁰ Χρήστος Λ. Ροζάκης, «Η Αποστρατικοποίηση σαν μέτρο για την προστασία της Διεθνούς Ειρήνης και Ασφάλειας», στο Κατερίνα Μανολοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Χρήστος Λ. Ροζάκης (επιμ.), *Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1977, σ.5

⁴⁷¹ *L.C.N.E.A.*, σ.27

Επανερχόμενοι στην τέταρτη ημέρα της συνεδρίασης, ο Τούρκος εκπρόσωπος εκφράζει τις σοβαρότατες επιφυλάξεις του για την ύπαρξη ενός καθεστώτος συνεχούς επιτήρησης για την υπό συζήτηση αποστρατικοποιημένη ζώνη στη Θράκη. Επίσης, υποστηρίζει ότι μία αποστρατικοποιημένη ζώνη 30 χιλιομέτρων, την οποία λίγο νωρίτερα είχε αναφέρει στις προτάσεις της η σχετική υποεπιτροπή, θα καθιστούσε την Αδριανούπολη κάτι σαν νεκρή ζώνη. Η πόλη θα έχανε τον αμυντικό της χαρακτήρα και το σπουδαίο τείχος της θα καθίστατο, κατά τη γνώμη του, άχρηστο. Η δυνατότητα της Τουρκίας, όπως υποστήριξε, να υπερασπιστεί αποτελεσματικά τα σύνορά της κατά μήκος του ποταμού Έβρου -εφόσον αυτό καθίστατο αναγκαίο- θα ήταν εκ τούτου αμφίβολη.⁴⁷²

Ο Βενιζέλος, λαμβάνοντας με τη σειρά του το λόγο, εκφράζει κατ'αρχάς (πολύ σωστά κατά τη γνώμη μας) την απορία του για την τουρκική επιφυλακτικότητα να συμφωνήσει σε ένα καθεστώς διαρκούς επιτήρησης της προτεινόμενης αποστρατικοποιημένης ζώνης. Ο ίδιος ήταν έτοιμος να αποδεχθεί μία τέτοια απόφαση, καθώς η παρουσία μίας διεθνούς δύναμης επιτήρησης θα λειτουργούσε αποτρεπτικά για πιθανά μεθοριακά επεισόδια στο μέλλον μεταξύ των δύο χωρών.⁴⁷³ Ο Stambolijski, από την πλευρά του, διαφώνησε συνολικά με την ιδέα ύπαρξης αποστρατικοποιημένης ζώνης στη συγκεκριμένη περιοχή. Η άρνησή του στηρίχθηκε στο επιχείρημα ότι η χώρα του ήταν ήδη αποστρατικοποιημένη, κάτι το οποίο προβλεπόταν από τη Συνθήκη του Νεϊγί. Η συζήτηση περί αποστρατικοποιημένης ζώνης σε βουλγαρικό έδαφος θα ήταν κατά την εκτίμησή του μία άσκοπη κίνηση, την οποία η Σόφια δεν ήταν υποχρεωμένη να εφαρμόσει.⁴⁷⁴

Ο Curzon, από τη δική του πλευρά, επικαλούμενος ειδικούς εμπειρογνώμονες σε ζητήματα στρατιωτικής άμυνας, εξέφρασε την πεποίθηση ότι η γεωγραφική θέση της Αδριανούπολης, βάσει των σύγχρονων όρων διεξαγωγής των πολεμικών συγκρούσεων, δεν αποτελούσε στην πραγματικότητα σημαντικό στρατηγικό σημείο, τουλάχιστον όχι τόσο όσο οι Τούρκοι πληρεξούσιοι επέμεναν να υποστηρίζουν.⁴⁷⁵ Σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, είναι αλήθεια ότι η συμβουλή από ειδικούς είναι μία στρατηγική, όπως τονίζεται, [...] *απλή αλλά πολύ σημαντική, διότι βοηθά να ξεπεράσουμε την ατομική μας αδυναμία να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά μία κατάσταση αξιοποιώντας τη γνώση και τις δεξιότητες ανθρώπων που είναι ειδικοί στον*

⁴⁷² Ibid, σ.64

⁴⁷³ Ibid, σ.65

⁴⁷⁴ Ibid, σ.65

⁴⁷⁵ Ibid, σ.65

τομέα που μας ενδιαφέρει.⁴⁷⁶ Από μία άλλη σκοπιά, βεβαίως, η επίκληση ειδικών εμπειρογνομόνων στο τραπέζι μίας διαπραγματεύσεως, υποστηρίζεται ότι πολλές φορές χρησιμοποιείται ανταγωνιστικά και όχι γεφυροποιητικά και σε μία τέτοια περίπτωση θα πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον δέκτη αποτελεσματικά. Σύμφωνα με τον Chester Karass, αυθεντία στον τομέα των διαπραγματεύσεων, «για κάθε γνωμοδότηση εμπειρογνώμονα υπάρχει η αντίθετη γνωμοδότηση κάποιου άλλου εμπειρογνώμονα».⁴⁷⁷ Πάντως, στην περίπτωσή μας, ο Curzon, συμφωνώντας με τον Βενιζέλο, εξέφρασε (σωστά κατά την άποψη μας) και αυτός την απορία του για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε μία αποστρατικοποιημένη ζώνη να λειτουργεί εύρυθμα, χωρίς την ύπαρξη συνεχούς και αδιάλειπτης επιτήρησής της. Μάλιστα, δήλωσε στη συνέχεια την έκπληξή του, καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία αρχικά δεν έθεσε αντιρρήσεις σχετικά με το ζήτημα της επιτήρησης, *το οποίο ο Ismet Pasha μόλις τώρα ανέφερε στην ομιλία του*.⁴⁷⁸

Στη συνεδρίαση της 24ης Νοεμβρίου, η Βουλγαρία, μέσω του Morphof, τεχνικού συμβούλου της βουλγαρικής ομάδας διαπραγματεύσεως, επιχειρεί και πάλι να παρουσιάσει την ατζέντα των δικών της θέσεων σχετικά με τη χάραξη των μελλοντικών συνόρων στη Θράκη. Ο Βούλγαρος εκπρόσωπος υπογραμμίζει τη σημασία του σιδηροδρομικού δικτύου στον Έβρο και του λιμανιού του Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) για τη Βουλγαρία. Μάλιστα, συγκρίνοντας το λιμάνι της σημερινής Αλεξανδρούπολης με το λιμάνι του Bourgas, εξηγεί τα πλεονεκτήματα του πρώτου. Υποστηρίζει ότι το λιμάνι στο Δεδέαγατς σχεδιάστηκε ώστε να αποτελέσει λιμάνι ολόκληρης της ανατολικής Βαλκανικής Χερσονήσου. Επίσης, προχωρά στο (έωλο κατά τη γνώμη μας) επιχείρημα ότι το σιδηροδρομικό δίκτυο το οποίο συνέδεε την Αλεξανδρούπολη (Δεδέαγατς) με την Αδριανούπολη (μέσω του Καραγάτς), τη Φιλιππούπολη και άλλες μεγάλες πόλεις της περιοχής εγκαινιάστηκε το 1872, πολύ πριν την κατασκευή της γραμμής προς την Κωνσταντινούπολη, άρα αυτό αποδεικνύει(;) την αξία του συγκεκριμένου λιμανιού για την ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων όλων των κρατών της περιοχής με τις υπερπόντιες χώρες. Ο Βούλγαρος εκπρόσωπος επισημαίνει ακόμη (με το οικονομικό κόστος να μην αποτελεί κατά τη γνώμη μας κατάλληλο επιχείρημα σε διαπραγματεύσεις για τη διανομή εδαφών) ότι η σιδηροδρομική γραμμή κατά μήκος του ποταμού Έβρου [...] είναι πολύ πιο κατάλληλη και λιγότερο ακριβή διαδρομή σε σύγκριση με αυτή προς το

⁴⁷⁶ Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της Σκέψης*, σ.83

⁴⁷⁷ Παρατίθεται στο Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.118

⁴⁷⁸ *L.C.N.E.A.*, σσ.66-67

Μπουργκάς.⁴⁷⁹ Η Ελλάδα, σύμφωνα με τον Βούλγαρο πληρεξούσιο, θα είχε ελάχιστο κόστος από την παραχώρηση του λιμανιού του Δεδέαγατς, καθώς κατείχε ήδη πολλά λιμάνια.⁴⁸⁰ Στα διαπραγματευτικά επιχειρήματά του, προσθέτει, τέλος, (κάτι που προφανώς χωρά πολλή συζήτηση) ότι *όλη η περιοχή στα βόρεια και βορειοδυτικά του Δεδέαγατς είναι κατ'ουσίαν βουλγαρική*.⁴⁸¹

Ο Curzon του ανταπαντά υποστηρίζοντας ότι η πρόβλεψη μίας αυτόνομης ή εκχωρούμενης περιοχής στο Δεδέαγατς δεν προβλεπόταν με σαφήνεια από τη Συνθήκη του Νειγί, με το άρθρο 48 της εν λόγω συνθήκης να κάνει μεία για βουλγαρική οικονομική διέξοδο στη θάλασσα, αλλά μόνο στα πλαίσια μίας γενικόλογης αναφοράς. Ο Βρετανός αξιωματούχος συνεχίζει την παρέμβασή του τονίζοντας ότι ένα τέτοιος βουλγαρικός θύλακας (“enclave”) σε ελληνικό έδαφος θα δημιουργούσε τριβές και προβλήματα. Σ'αυτό το επιχείρημα ο Curzon εκτιμούμε ότι είχε δίκιο. Βεβαίως -συνεχίζοντας- τονίζει ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις ενδιαφέρονταν και για τα βουλγαρικά αιτήματα και ήταν διατεθειμένες να τα ικανοποιήσουν. Αλλά, αρκεί, οι Βούλγαροι να μην επιζητούσαν το αδύνατο. Εξάλλου, όπως σημειώνεται, *ήταν χάρις στις ενέργειες εκείνου (του Λόρδου Curzon) στο Παρίσι το Σεπτέμβριο που η βουλγαρική αντιπροσωπεία έχει τώρα τα μέσα να εκθέσει τις υποθέσεις της*.⁴⁸² Ουσιαστικά, ο Curzon, με έμμεσο τρόπο, δηλώνει ότι θα κάνει ότι μπορεί ώστε να ικανοποιηθούν σε κάποιο βαθμό οι βουλγαρικές θέσεις, αρκεί αυτές να διακρίνονταν για τη δικαιοσύνη και τη μετριοπάθειά τους. Γενικότερα, πάντως, όταν ακούμε εκφράσεις του τύπου “θα κάνω ότι μπορώ”, “είμαι διατεθειμένος να βοηθήσω” κλπ., μάλλον θα πρέπει να ανησυχούμε λίγο για τα τελικά αποτελέσματα της διαπραγματεύσεως. Όπως επισημαίνεται για την έκφραση «*Θα κάνω ό,τι μπορώ*»· *είναι πιθανό ότι δεν θα κάνει τίποτε ή τίποτε το σπουδαίο*.⁴⁸³

Εν συνεχεία, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση, ο Stambolijski λαμβάνει το λόγο και σημειώνει ότι δεν θα μπορούσε να αποφύγει να παρατηρήσει ότι ο τόνος του Βενιζέλου νωρίτερα ήταν κάπως θερμός. Στη συνέχεια κάνει έκκληση να ικανοποιηθεί το βουλγαρικό αίτημα της εξόδου στο Αιγαίο ώστε να διασφαλιστεί η ειρήνη στα Βαλκάνια.⁴⁸⁴ Ο Stambolijski ουσιαστικά υπονοεί και πάλι (όπως και σε άλλη περίπτωση) νέες εντάσεις, εκτιμώντας ότι η ικανοποίηση των βουλγαρικών

⁴⁷⁹ Ibid, σ.70

⁴⁸⁰ Ibid, σ.71

⁴⁸¹ Ibid, σ.72

⁴⁸² Ibid, σ.74

⁴⁸³ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.104

⁴⁸⁴ L.C.N.E.A., σ.76

θέσεων στη Λωζάννη θα επιφέρει ηρεμία, διαφορετικά ίσως να υπάρξουν τριβές στην περιοχή. Γενικότερα, ένα είδος διακρατικού ψεύδους (βεβαίως, στην περίπτωση που μελετούμε αυτό δεν συνέβη με σαφήνεια), όπως σημειώνεται, είναι όταν μία χώρα υπονοεί εντάσεις σε μία περιοχή, παρόλο που στην πραγματικότητα δεν πιστεύει κάτι τέτοιο, έχοντας ως απώτερο σκοπό να ασκήσει επίδραση στη στάση κάποιου άλλου κράτους.⁴⁸⁵

Ο Βούλγαρος ηγέτης στη διαπραγμάτευση της Λωζάννης σημειώνει στο τέλος της ομιλίας του: [...] ο τόνος με τον οποίο μίλησε ο Κορ Βενιζέλος μοιάζει να αποδεικνύει ότι η Βουλγαρική Κυβέρνηση θα μπορούσε να έχει κάποιες εύλογες αμφιβολίες όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της βουλγαρικής εξόδου στο Αιγαίο για όσο χρονικό διάστημα οι υπάρχουσες συνθήκες και το καθεστώς συνεχίζονταν.⁴⁸⁶ Με άλλα λόγια, υπονοεί ότι δεν εμπιστεύεται τις ελληνικές διαβεβαιώσεις περί οικονομικών διευκολύνσεων και ότι ο (κατ'αυτόν) αψύς τρόπος με τον οποίο μίλησε νωρίτερα ο Έλληνας ομόλογός του επιβεβαίωσε τις αμφιβολίες του. Μία [...] πηγή σφάλματος είναι οι προκαταλήψεις. Συχνά ψάχνουμε για μαρτυρίες που είναι σύμφωνες με τις ιδέες, τα στερεότυπα ή τις επιθυμίες μας, και οδηγούμαστε σε συμπεράσματα, αφού συνειδητά ή ασυνείδητα αποκλείσαμε την καλύτερη δυνατότητα.⁴⁸⁷

Ο Stambolijski σταδιακά ξεδιπλώνει μία στρατηγική η οποία δεν θα λέγαμε ότι είναι ιδιαίτερα συνεργατική. Τα αποτελέσματα από τις έμμεσες απειλές περί εντάσεων θα μπορούσαν να είναι δυσμενή. Ας μην ξεχνούμε ότι βάσει της θεωρίας της Κοινωνικής Συναλλαγής, η μη συνεργατική συμπεριφορά από πλευράς ενός ατόμου τείνει να προκαλεί παρόμοια συμπεριφορά και από τους υπολοίπους. Φυσικά, χρήσιμο για τον Βενιζέλο θα ήταν να μην προχωρήσει στην τακτική της ανταπόδοσης σ'αυτές τις έμμεσες απειλές εντάσεων. Και, πράγματι, προτίμησε πολύ σωστά να στρέψει το ζήτημα, διά της τακτικής του ανοικτού διαλόγου, στη βούληση της Αθήνας για ικανοποίηση και των δύο πλευρών μέσω της παροχής διευρυσμένων οικονομικών προνομίων για τη γείτονα Βουλγαρία στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης. Η εμπειρία του Βενιζέλου σε διαπραγματεύσεις ήταν δεδομένη και η ικανότητά του να διατηρεί τις ισορροπίες, ως ψύχραιμος δρων, διαπιστώνεται και στο συγκεκριμένο σημείο.

Το «κλίμα», πάντως, σταδιακά γίνεται πιο θερμό και οι έμμεσες απειλές εντάσεων δεν αποφεύγονται. Επίσης, την περίοδο αυτή συχνές είναι οι αναφορές για

⁴⁸⁵ Βλέπε αναλυτικά για το ζήτημα στο Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα*, σσ.67-68

⁴⁸⁶ L.C.N.E.A., σ.76

⁴⁸⁷ Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της Σκέψης*, σ.94

προσπάθεια αναδιοργάνωσης του βουλγαρικού στρατού, σε ευθεία αντίθεση με τους περί βουλγαρικού αφοπλισμού όρους της Συνθήκης του Νεϊγί. Σχετική αναφορά κάνει ο Erskine προς τον Curzon σε τηλεγράφημα από τη Σόφια στις 15 Νοεμβρίου 1922. Σ' αυτό ο Βρετανός πρεσβευτής στη Σόφια αναφέρει ότι διαθέτει πληροφορίες πως η Βουλγαρία έχει συγκεντρώσει μία δύναμη αρκετών χιλιάδων ανδρών στα νοτιοδυτικά σύνορα της χώρας.⁴⁸⁸ Γενικότερα, η ισχύς των κρατών που εισέρχονται σε διαπραγματεύσεις φαίνεται να επηρεάζει τα αποτελέσματα αυτών. Μάλιστα, υπάρχει, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η άποψη ότι *κατά μία έννοια το στάδιο της διαπραγμάτευσης από μόνο του επισφραγίζει, σχεδόν μηχανικά, το επίπεδο της ισχύος σε μία κατανομή της πίτας*.⁴⁸⁹ Αναμφίβολα, στο πλαίσιο της διεξαγωγής διεθνών διαπραγματεύσεων ενυπάρχουν και άλλες μεταβλητές οι οποίες την επηρεάζουν. Παρόλα αυτά, η (πολυεπίπεδη) ισχύς πράγματι αποτελεί μία σταθερά που δεν πρέπει να παραβλέπεται. Στην περίπτωση της Λωζάννης, η Ελλάδα εξήλθε αρκετά αποδυναμωμένη από το μικρασιατικό μέτωπο. Όμως, ας μην ξεχνούμε, ότι η ελληνική στρατιά η οποία σταδιακά θα συγκροτούνταν δυτικά του ποταμού Έβρου θα διαδραμάτιζε το δικό της δυναμικό ρόλο στη συνέχεια.

Πάντως, να σημειώσουμε ότι το πνεύμα ενός ορισμένου βαθμού συναίνεσης από πολλούς από τους συμμετέχοντες στη Λωζάννη αποτελούσε μία σημαντική συνισταμένη. Το ρίσκο μίας (αντιπαραγωγικής) έντασης πιθανώς να μην ήταν προς το συμφέρον κανενός. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Βενιζέλος απαντά στη συνέχεια στις βουλγαρικές αιτιάσεις περί «θερμής» έντασης στην ομιλία του, ότι ο λόγος του μπορεί να ήταν πράγματι ζωηρός, αλλά σε κάθε περίπτωση μιλούσε χωρίς να διακατέχεται από αισθήματα εχθρότητας.⁴⁹⁰ Ο έμπειρος Έλληνας ηγέτης-διαπραγματευτής αποφεύγει επιτυχώς να «σηκώσει το γάντι» και να φανεί επιθετικός, εχθρικά διακείμενος προς τον ομόλογό του Stambolijski, λαμβάνοντας το ρίσκο των προσωπικών επιθέσεων. Η Σόφια, πάντως, δεν δείχνει διάθεση να υποχωρήσει από τη γραμμή της. Στο υπόμνημά της, την 24η Νοεμβρίου επιμένει, όπως διαπιστώσαμε, *ότι μόνο διαμέσου της απευθείας κατοχής του εδάφους στη “γειτονιά” του σιδηροδρομικού δικτύου και του λιμανιού, ή τοποθετώντας το έδαφός τους κάτω από ένα πλήρως αυτόνομο καθεστώς, οικονομικά συνδεδεμένο με τη Βουλγαρία μέσω ειδικών όρων,*

⁴⁸⁸ D.B.F.P., Mr Erskine (Sofia) to the Marquess Curzon of Kedleston, no.331 [C 15815/419/7], Nonember, 15, 1922, σσ.409-410 (μετάφραση δική μου)

⁴⁸⁹ Thomas Chadeaux, *Negotiating Power, Bargaining models of international politics*, PhD, University of Michigan, 2009, σ.3 (μετάφραση δική μου)

⁴⁹⁰ L.C.N.E.A., σ.76

[...] το λιμάνι του Δεδεάγατς μπορεί να κατασκευαστεί, να βρίσκεται υπό έλεγχο και να αναπτυχθεί σε συμφωνία με τα οικονομικά ενδιαφέροντα της Βουλγαρίας.⁴⁹¹

25 Νοεμβρίου 1922, ώρα 11.00

Όσο οι ημέρες περνούν στη Λωζάννη, τα εκατέρωθεν διαπραγματευτικά επιχειρήματα σχετικά με τη δυτική Θράκη, θα λέγαμε ότι επιβεβαιώνουν μία απόσταση συναίνεσης, χωρίς όμως, προς το παρόν, να δημιουργούνται ζωτικοί κίνδυνοι για τη συνέχιση της όλης διαδικασίας. Ο Ismet, με το άνοιγμα της πρωινής συνεδρίασης της 25ης Νοεμβρίου, παραθέτει τα τουρκικά στατιστικά στοιχεία σχετικά με την πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής, επιχειρώντας να αντικρούσει τα αντίστοιχα ελληνικά.⁴⁹² Ας μην ξεχνούμε ότι η ελληνική αντιπροσωπεία, λίγες ημέρες νωρίτερα, είχε παρουσιάσει και εκείνη τα δικά της στατιστικά στοιχεία σύμφωνα με τα οποία οι Έλληνες το 1920 υπερείχαν πληθυσμιακά σε πολλές περιοχές της δυτικής Θράκης. Για παράδειγμα, στη σημαντική περιοχή του Έβρου (δηλαδή την πλέον κρίσιμη περιοχή στα δυτικά του Έβρου ποταμού) οι Έλληνες υπερείχαν.⁴⁹³ Συγκεκριμένα, στο σύνολό τους αριθμούσαν 53,000 άτομα, κατά πολύ περισσότερα από τους πληθυσμούς άλλων εθνικοτήτων.⁴⁹⁴

Πάντως, ο Βενιζέλος φαίνεται να έχει απέναντί του έναν καλό συνομιλητή, με την ευγένεια και την πραότητα του να επισημαίνονται από τον Σέρβο εκπρόσωπο στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.⁴⁹⁵ Ο Castellan, βεβαίως, από την πλευρά του, αναφέρεται και στο στοιχείο της άκαμπτης θέλησης η οποία χαρακτήριζε τον Ismet Pasha.⁴⁹⁶ Δύο ισχυρές προσωπικότητες βρίσκονται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την επίλυση των ανοικτών ελληνοτουρκικών ζητημάτων. Χωρίς, προς το παρόν, να υπάρχει ρήξη, οι μεταξύ τους διάλογοι χαρακτηρίζονται γενικά από εκατέρωθεν προσπάθεια ακύρωσης των επιχειρημάτων που τίθενται από την άλλη πλευρά, αλλά και από στοιχεία μεταξύ τους αβροφροσύνης και ευγένειας.

⁴⁹¹ Ibid, σ.80

⁴⁹² Ibid, σσ.83-85

⁴⁹³ Η Δυτική Θράκη αποτελούνταν από τέσσερις καζάδες: Eskijeh(Ξάνθη), Gumuljina(Κομοτηνή), Dedeagatch(Αλεξανδρούπολη) και Sufli(Σουφλί).

⁴⁹⁴ L.C.N.E.A., σ.39

⁴⁹⁵ Ibid, σ.87

⁴⁹⁶ Castellan, *Ιστορία των Βαλκανίων*, σ.569

Τα καθεστώτα αυτονομίας και τα δημοψηφίσματα

εγκυμονούν πολλούς κινδύνους και στην περίπτωση της δυτικής Θράκης θα πρέπει να αποφευχθούν...⁴⁹⁷, Nintchitch, Λωζάννη (περιφραστική απόδοση).

Λαμβάνοντας το λόγο στην πρωινή συνεδρίαση της 25ης Νοεμβρίου, ο Σέρβος ηγέτης στις διαβουλεύσεις Nintchitch επισημαίνει τους σοβαρούς κινδύνους που μπορεί να προκύψουν είτε από ένα πιθανό δημοψήφισμα, είτε από την ύπαρξη ενός αυτόνομου καθεστώτος στη δυτική Θράκη. Γενικότερα, για τους υπέρμαχούς της η αυτονομία εκπηγάζει από το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Αποτελεί ουλσονικής έμπνευσης έννοια και τέθηκε μετ' επιτάσεως την περίοδο ίδρυσης και λειτουργίας της Κοινωνίας των Εθνών. Ο Σέρβος εκπρόσωπος, με αρκετή πράγματι ψυχραιμία, υποστηρίζει στη συγκεκριμένη συνεδρίαση ότι η ύπαρξη ενός καθεστώτος αυτονομίας θα προκαλούσε σημαντικά προβλήματα στις σχέσεις των κρατών της περιοχής (πράγματι κανείς δεν θα μπορούσε να αποκλείσει μία τέτοια πιθανότητα), ενώ δεν δείχνει «ζεστός» ούτε και από την ιδέα ενός δημοψηφίσματος σ' αυτή. Συγκεκριμένα είπε ότι [...] ένα δημοψήφισμα θα ήταν επικίνδυνο γιατί θα προκαλούσε την εγκαθίδρυση ενός πολιτικού συστήματος, το οποίο θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ειρήνη στα Βαλκάνια. Όπως νωρίτερα δήλωσε, η εγκαθίδρυση ενός παράξενου και περίπλοκου πολιτικού συστήματος πρέπει να αποφεύγεται παντού, πολύ περισσότερο στα Βαλκάνια. Μία αυτόνομη δυτική Θράκη θα ήταν η αιτία διαρκών προβλημάτων μεταξύ Ελλάδος, Τουρκίας και Βουλγαρίας. Ήταν σημαντικό η τύχη της περιοχής να μην παραμείνει σε εκκρεμότητα, και ότι όλοι θα γνώριζαν σε ποιον θα ανήκε. Η λέξη "αυτονομία" θα ήταν σωστό να μην χρησιμοποιηθεί στα Βαλκάνια.⁴⁹⁸

Ο Curzon λαμβάνει στη συνέχεια το λόγο. Και ο ίδιος δεν φαίνεται να θεωρούσε καλή την ιδέα ενός δημοψηφίσματος. Θέτει το καίριο ερώτημα για το ποιο στην πραγματικότητα θα μπορούσε να είναι το αντικείμενό του. Σημειώνει ότι οι Τούρκοι επικαλέστηκαν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης και τις αρχές που συνδέθηκαν με το όνομα του προέδρου Wilson. Ο Κορς Wilson ήταν με πολλούς τρόπους ένας σπουδαίος άνθρωπος, αλλά αυτός (Lord Curzon) δεν ήταν βέβαιος ότι εφεύροντας τη φράση "αυτοδιάθεση" ο Κορς Wilson δεν επέφερε ένα σημαντικό πλήγμα στην ειρήνη στον κόσμο. Εάν αυτή η επίκληση πραγματοποιούνταν για χάρη των Τούρκων από τη μία πλευρά, θα μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί εναντίον αυτών σε άλλες περιοχές.

⁴⁹⁷ Περιφραστική δική μου απόδοση των λεγομένων του Σέρβου εκπροσώπου στα πλαίσια των εργασιών της συνδιάσκεψης στις 25 Νοεμβρίου 1922.

⁴⁹⁸ L.C.N.E.A., σ.87

Ήταν διατεθειμένοι να την εφαρμόσουν εκεί που γνώριζαν ότι ήταν η πλειοψηφία, αλλά θα ήταν το ίδιο διατεθειμένοι να κάνουν το ίδιο εκεί όπου θα θέτονταν αντίστροφα το ερώτημα; Εάν η αρχή του δημοψηφίσματος εφαρμοζόταν καλά στη δυτική Θράκη, γιατί να μην εφαρμοζόταν το ίδιο καλά στις περιπτώσεις του Καραγάτς, του Διδυμοτείχου και της Καλλίπολης; Αναρωτιόταν πώς η αρχή της “αυτοδιάθεσης” θα μπορούσε να λειτουργήσει εάν εφαρμοζόταν στην Κωνσταντινούπολη.⁴⁹⁹ Ο Βρετανός επικεφαλής διαπραγματευτής κινείται έξοχα σ’ αυτό το σημείο. Η ικανότητα αποτελεσματικής επιχειρηματολογίας από έναν εύστροφο εκπροσώπο σε διαπραγματεύσεις πιστεύουμε ότι μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ουσία αυτών ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή. Εάν η τουρκική αντιπροσωπεία στη Λωζάννη θα επέμενε στο ζήτημα του δημοψηφίσματος για τη δυτική Θράκη, τότε ίσως θα έπρεπε να ήταν έτοιμη να δεχθεί ότι η ατζέντα των ανοικτών ζητημάτων μπορεί και να «εμπλουτιστεί» με ένα πιθανό δημοψήφισμα για το στρατηγικά σημαντικό Καραγάτς (με τον συμπαγή ελληνικό πληθυσμό του), την επίσης σημαντική στρατηγικά Καλλίπολη, γιατί όχι και για την ίδια την Κωνσταντινούπολη... Αυτό κατ’ ουσίαν λέει ο Curzon. Ουσιαστικά, ο Βρετανός επικεφαλής θέτει μία (διλημματική) καθοδηγητική ερώτηση όπως αυτή ονομάζεται στην τεχνική γλώσσα: Ο Βρετανός έθεσε εκεί το ερώτημα αν θα μπορούσε η αρχή της αυτοδιάθεσης να εφαρμοστεί, όπως και στην περίπτωση της δυτικής Θράκης, εξίσου καλά και στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης, του Καραγάτς, της Καλλίπολης⁵⁰⁰ Κατ’ ουσίαν, πρόκειται για μία πολύ επιτυχημένη, διαπραγματευτικής φύσεως, καθοδηγητική ερώτηση εκ μέρους του Βρετανού ηγέτη στη συνδιάσκεψη. *Ενώ οι ανοιχτές ερωτήσεις δεν συγκεκριμενοποιούν ιδιαίτερα την απάντηση, οι καθοδηγητικές ερωτήσεις το κάνουν. Μερικές φορές είναι χρήσιμο να περιορίσουμε το πεδίο μίας απάντησης. [...] Οι καθοδηγητικές ερωτήσεις είναι επίσης σημαντικές αν θέλουμε να πάρουμε μία ευθεία απάντηση από κάποιον που προσπαθεί να υπεκφύγει. [...] Σε μερικές περιπτώσεις, οι καθοδηγητικές ερωτήσεις μπορεί να είναι χρήσιμες ακριβώς επειδή επηρεάζουν την απάντηση. [...] Μία άλλη πολύ βολική χρήση της καθοδηγητικής ερώτησης είναι ότι μας βοηθά να δείξουμε στον άλλο ότι είμαστε ενήμεροι για ορισμένα πράγματα.*⁵⁰¹ Αυτό το τελευταίο σημείο ίσως να ήθελε να πετύχει στη Λωζάννη ο Curzon, θέτοντας στον Ismet την παραπάνω καθοδηγητική ερώτηση περί πιθανού δημοψηφίσματος και για κάποιες άλλες περιοχές.

⁴⁹⁹ Ibid, σσ.88-89

⁵⁰⁰ Περιφραστική δική μου απόδοση της ερώτησης του Curzon προς τον Ismet Pasha στα πλαίσια των εργασιών της συνδιάσκεψης στις 25 Νοεμβρίου 1922.

⁵⁰¹ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σ.211

Η επόμενη κίνηση του Βρετανού είναι να αμφισβητήσει το επιχείρημα των Τούρκων ότι το Διδυμότειχο υπήρξε η πρώτη ιστορική τους πρωτεύουσα σε ευρωπαϊκό έδαφος. Αναφέρει το πολύ μεγάλο ενδιαφέρον του για την ιστορία, σε όλη του τη ζωή, και ιδιαίτερα στο ζήτημα της παρουσίας των Τούρκων σε ευρωπαϊκό έδαφος. Σημειώνει ότι ποτέ στο παρελθόν δεν είχε ακούσει ότι το Διδυμότειχο αποτέλεσε την πρώτη πρωτεύουσά τους σε ευρωπαϊκό έδαφος και αυτό τον ώθησε να συμβουλευτεί τα σχετικά βιβλία. Αυτό το οποίο εντόπισε και καταθέτει ήταν ότι ο Σουλτάνος Murad το 1360 διέσχισε τον Ελλήσποντο και πράγματι «πάτησε» σε ευρωπαϊκό έδαφος. Ένα χρόνο αργότερα ανακήρυξε την Αδριανούπολη πρωτεύουσα, κάτι το οποίο δεν άλλαξε μέχρι και την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Προσθέτει ότι, όταν διέσχισε τον Έβρο, ενδεχομένως να παρέμεινε στο Διδυμότειχο για κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα και προφανώς να άσκησε και κάποιες κυβερνητικές εξουσίες κατά το διάστημα της εκεί παραμονής του. Αλλά το τουρκικό επιχείρημα, όπως εύστοχα τόνισε, *ότι αυτό το μέρος θα ήταν σωστό να δοθεί στην Τουρκία επειδή ο Σουλτάνος Murad παρέμεινε μερικές εβδομάδες ή μήνες εκεί το 1360 ξεπερνούσε την αντίληψή του.*⁵⁰²

Ο Curzon επανέρχεται στη συνέχεια εκ νέου στο θέμα του Καραγάτς. Επισημαίνει ότι διαθέτει έναν αναλυτικό χάρτη και ότι το Καραγάτς βρίσκεται στην αντίπερα όχθη του ποταμού Έβρου, σε απόσταση 4χλμ. από την Αδριανούπολη. Η πλειοψηφία των περίπου 8.000 κατοίκων του ήταν Έλληνες. Ο ισχυρισμός ότι ήταν προάστιο (faubourg) της Αδριανούπολης δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί.⁵⁰³ Επισημάνει επίσης την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι η λέξη “ειρήνη” ακούστηκε από τους συνομιλητές του.⁵⁰⁴ Ο Βρετανός ολοκληρώνει την παρέμβασή του ανακοινώνοντας ότι στην απογευματινή συνεδρίαση της 25ης Νοεμβρίου θα ξεκινήσουν οι συνομιλίες για τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους.⁵⁰⁵ Ο Ismet, λίγο νωρίτερα, επιχειρώντας να «σηκώσει το γάντι», απαντά στον Curzon ότι δεν θα φοβόταν ένα δημοψήφισμα (το οποίο τέθηκε σε θεωρητικό επίπεδο κατευθυντικής ερώτησης από τον Curzon) ακόμη και για την Κωνσταντινούπολη υποστηρίζοντας ότι εκεί οι Τούρκοι είναι η πλειοψηφία.⁵⁰⁶ Στο μεταξύ, συνοριακά επεισόδια, σύμφωνα με τηλεγράφημα του Rauf στον Ismet, μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στη μεθόριο του

⁵⁰² L.C.N.E.A., σσ.90-91

⁵⁰³ Ibid, σ.91

⁵⁰⁴ Ibid, σ.92

⁵⁰⁵ Ibid, σ.94

⁵⁰⁶ Ibid, σ.93

Έβρου, στα τέλη του Νοεμβρίου, δεν φαίνεται να έλαβαν τις διαστάσεις που αρχικά αναφέρθηκαν.⁵⁰⁷

25 Νοεμβρίου 1922, ώρα 15.00

Νησιά ανατολικού Αιγαίου:

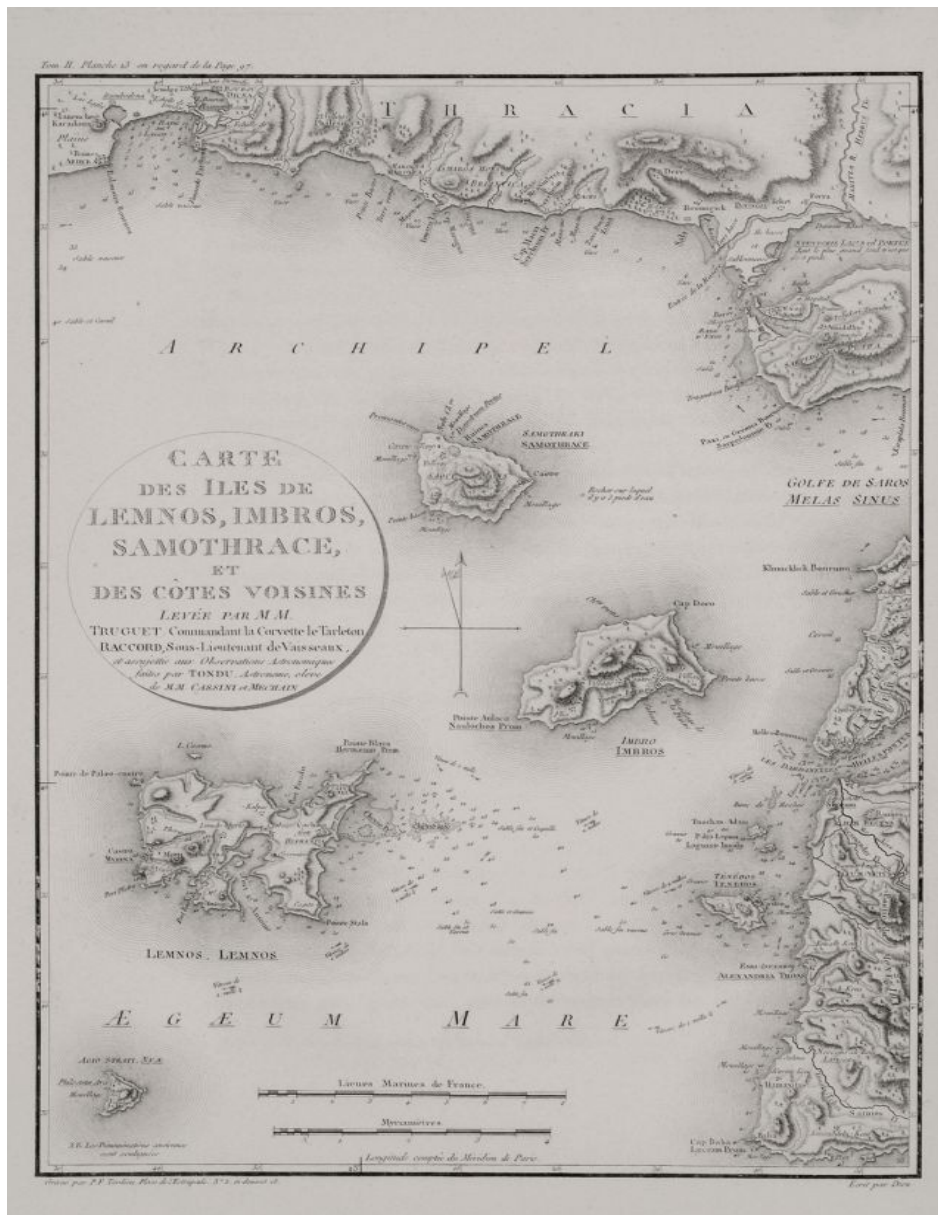
Επικύρωση στην Ελλάδα, Αυτονομία, Αποστρατικοποίηση;

Χάρτης του βορειοανατολικού Αιγαίου (Carte des îles de Lemnos, Imbros, Samothrace et des côtes voisines)

Έκδοση CHOISEUL-GOUFFIER, Gabriel Florent Auguste de. *Voyage pittoresque de la Grèce*, Παρίσι, J-J Blaise, σελ.97

Συλλογή Βιβλιοθήκης Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη. Διαθέσιμο στο www.el.travelogues.gr

Ανακτήθηκε στις 07/09/2017

.....

⁵⁰⁷ Παρατίθεται στο Bestami Sadi Bilgic, *Turkish-Greek Relations in the Interwar Era: From War to Detente, c.1923-1940*, Dissertation, George Washington University, Columbian College of Arts and Sciences, 2004, σ.3 (μετάφραση δική μου)

Η τύχη των νησιών του ανατολικού Αιγαίου αποτελούσε σημαντικό ζήτημα στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Έντονο ενδιαφέρον αναμενόταν να υπάρξει συγκεκριμένα για τα νησιά τα οποία βρίσκονταν σε μία σχετικά κοντινή ακτίνα: α) γύρω από τα Στενά των Δαρδανελίων – δηλαδή την Ίμβρο, την Τένεδο, τη Σαμοθράκη και τη Λήμνο (βόρειο συγκρότημα νησιών του ανατολικού Αιγαίου), β) νοτίως των Στενών που βρίσκονταν κοντά στις τουρκικές ακτογραμμές, δηλαδή τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία (κεντρικό συγκρότημα νησιών του ανατολικού Αιγαίου). Σύμφωνα με την τουρκική οπτική, τα νησιά της περιοχής ενδεχομένως να αποτελούσαν για την Αθήνα ορμητήριο για μελλοντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις της στην περιοχή.⁵⁰⁸ Η Ίμβρος και η Τένεδος, εξαιτίας της σημαντικότητας γεωστρατηγικής θέσης τους, επρόκειτο να αποτελέσουν σημείο έντονων διεργασιών στην ελβετική παραλήμνια πόλη της Λωζάννης. Το γεγονός ότι κατοικούνταν από συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς δεν φαίνεται ότι εξασφάλιζε την ασυζητητί απόδοσή τους στην Ελλάδα, αλλά το θέμα θα ετίθετο υπό διαβούλευση. Πράγματι, επί τουλάχιστον 2.500 χρόνια τα δύο αυτά νησιά είχαν συνδεθεί άρρηκτα με τον ελληνισμό. Μάλιστα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι γεωγραφικά και γεωλογικά η Ίμβρος και η Τένεδος σημειώνεται ότι ανήκουν στις ηφαιστειογενείς πτυχώσεις της Θράκης.⁵⁰⁹

Από ομιλία του Ismet στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας (MET) πληροφορούμαστε ότι οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι αρχικά επιχείρησαν να πείσουν στη συνδιάσκεψη τους Τούρκους ότι το ζήτημα των νησιών θα έπρεπε να συνεξεταστεί μαζί με αυτό της Συρίας και αυτό της Μοσούλης, με τους Τούρκους όμως να αντιδρούν στη συγκεκριμένη πρόταση, απαιτώντας τα ζητήματα αυτά να εξεταστούν χωριστά, όπως και τελικά συνέβη.⁵¹⁰ Η απόφαση της τουρκικής αντιπροσωπείας να μην συναινέσει στην πρόταση των συμμάχων για μία διαπραγμάτευση-πακέτο του ζητήματος των νησιών με αυτό της Συρίας και της Μοσούλης πιθανώς δεν ήταν τυχαία από πλευράς της από διαπραγματευτικής άποψης. Εάν συναινέσει στην αρχική προτροπή για διαπραγμάτευση προς μία συμφωνία-πακέτο, πιθανότατα θα βρισκόταν απέναντι όχι μόνο από την ελληνική αντιπροσωπεία αλλά και αντιμέτωπη με κάποιες εκ των υπολοίπων αντιπροσωπειών οι οποίες ενδιαφέρονταν σφόδρα για

⁵⁰⁸ Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912- 1941*, Εκδ.Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2005, σ.184

⁵⁰⁹ Γιάννα Ανδρέου, Ηλίας Ανδρέου, «Η παιπαλόεσσα Ίμβρος», *Επτά Ημέρες, Καθημερινή*, (Μαΐ., 22, 1994), σ.16

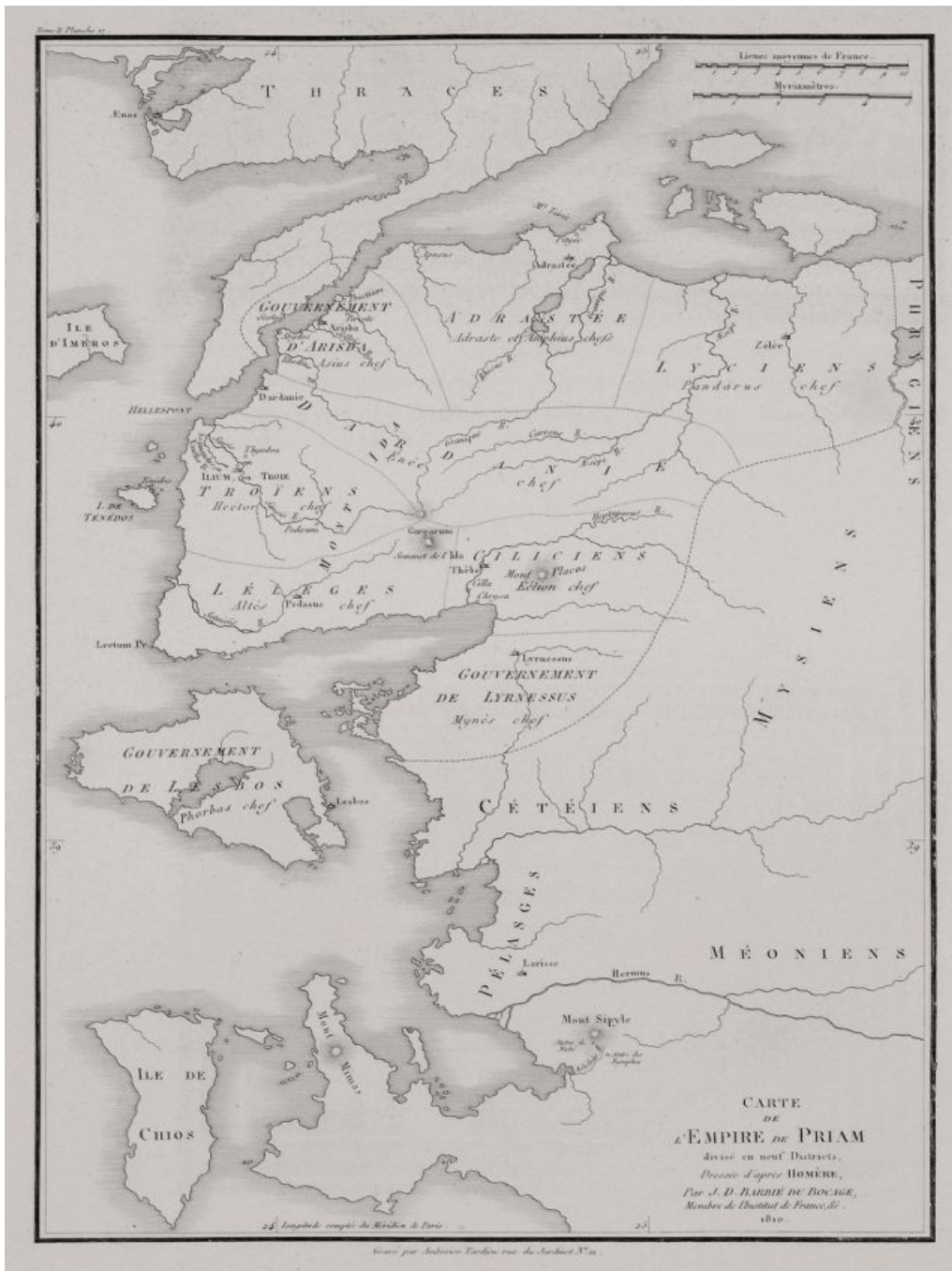
⁵¹⁰ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.136

τα δύο άλλα ζητήματα. Σε μία τέτοια περίπτωση οι κεμαλιστές ίσως να θεωρούσαν ότι θα υπήρχε σοβαρός κίνδυνος να μειωθεί σε κάποιο βαθμό η διαπραγματευτική ισχύς τους στο τραπέζι των συνομιλιών.

Χαρακτηριστικός Χάρτης του βορειοανατολικού Αιγαίου

Πρωτότυπος Τίτλος: Carte de l'Empire de Priam. Διαθέσιμο στο www.el.travelogues.gr Ανακτήθηκε στις 08/09/2017

Έκδοση CHOISEUL-GOUFFIER, Gabriel Florent Auguste de. *Voyage pittoresque de la Grece*, Παρίσι, J.-J. Blaise, 1809, σ.177

Οι διαπραγματεύσεις, λοιπόν, για την τύχη των νησιών του ανατολικού Αιγαίου ανοίγουν τις εργασίες τους το απόγευμα της 25ης Νοεμβρίου 1922. Ο

Curzon δίνει αμέσως το λόγο στον Ismet, ώστε ο τελευταίος να διατυπώσει τις αρχικές του θέσεις σχετικά με το ζήτημα. Ο Τούρκος εκπρόσωπος ανοίγει την ομιλία του διατυπώνοντας τη γνώμη ότι τα νησιά του Αιγαίου και της Μεσογείου [...] *τα οποία εξαρτώνται γεωγραφικά από τη Μικρά Ασία αποτελούσαν ζήτημα μείζονος σημασίας για τη διατήρηση της ειρήνης και ασφάλειας στην Ανατολία.*⁵¹¹

Ο Τούρκος ομόλογος φαίνεται να ήθελε να πετύχει την απόδοση στην Τουρκία της Ίμβρου, της Τενέδου και της Σαμοθράκης. Επίσης, θα ζητούσε να αποστρατικοποιηθούν η Λήμνος, η Λέσβος, η Χίος, η Σάμος και η Ικαρία. Όσον αφορά τα πέντε παραπάνω νησιά ήταν αποφασισμένος να στηρίξει τη διαπραγματευτική θέση υπαγωγής αυτών σε ένα αυτόνομο καθεστώς διοίκησης.⁵¹² Ο Ismet κάνει επίσης μία συνολική αναφορά στα μικρά νησιά ζητώντας να αποδοθούν στην Τουρκία καθώς θεωρούσε ότι *βρίσκονταν στα τουρκικά χωρικά ύδατα.*⁵¹³

Εισερχόμενος ο Τούρκος επικεφαλής σε λεπτομέρειες του ζητήματος υποστήριξε ότι η Σαμοθράκη θα έπρεπε να ακολουθήσει την τύχη της Ίμβρου και της Τενέδου, καθώς, όπως υποστήριξε, βρισκόταν πολύ κοντά στα τουρκικά εδάφη. Ως προς τη Λήμνο, τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία ο Τούρκος ηγέτης τονίζει την ανάγκη αποστρατικοποίησής τους. Μάλιστα, επεκτείνει ακόμη περισσότερο το επιχείρημά του, θεωρώντας ζωτικής σημασίας αυτά τα νησιά να απολαμβάνουν, όπως υποστήριξε, *ουδέτερης και ανεξάρτητης πολιτικής ύπαρξης.*⁵¹⁴

Η αποστρατικοποίηση των νησιών είναι αλήθεια ότι ήταν αρκετά συμβατή με το διεθνοπολιτικό κλίμα της περιόδου και την ανάγκη για τάξη, μετά την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών. Όπως επισημαίνεται, *το διεθνές κλίμα που επικρατούσε την εποχή εκείνη ήταν ευνοϊκό για την αποστρατικοποίηση των νησιών. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στην προσπάθειά τους να μειώσουν τις αιτίες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε έναν καινούργιο πόλεμο επέβαλαν ορισμένα μέτρα δεσμευτικά της κυριαρχίας των κρατών. Ένα από τα μέτρα αυτά ήταν και το καθεστώς αποστρατικοποίησης. Παρόμοιο καθεστώς θέλησαν να επιβάλουν και στα νησιά του Αιγαίου. Με τον τρόπο αυτό οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπάθησαν να ικανοποιήσουν την τουρκική αδιαλλαξία και ταυτόχρονα να μειώσουν τις πιθανότητες μίας νέας ελληνοτουρκικής συρράξεως.*⁵¹⁵

⁵¹¹ L.C.N.E.A., σ.95

⁵¹² Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, Εκδ.Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988, σ.157

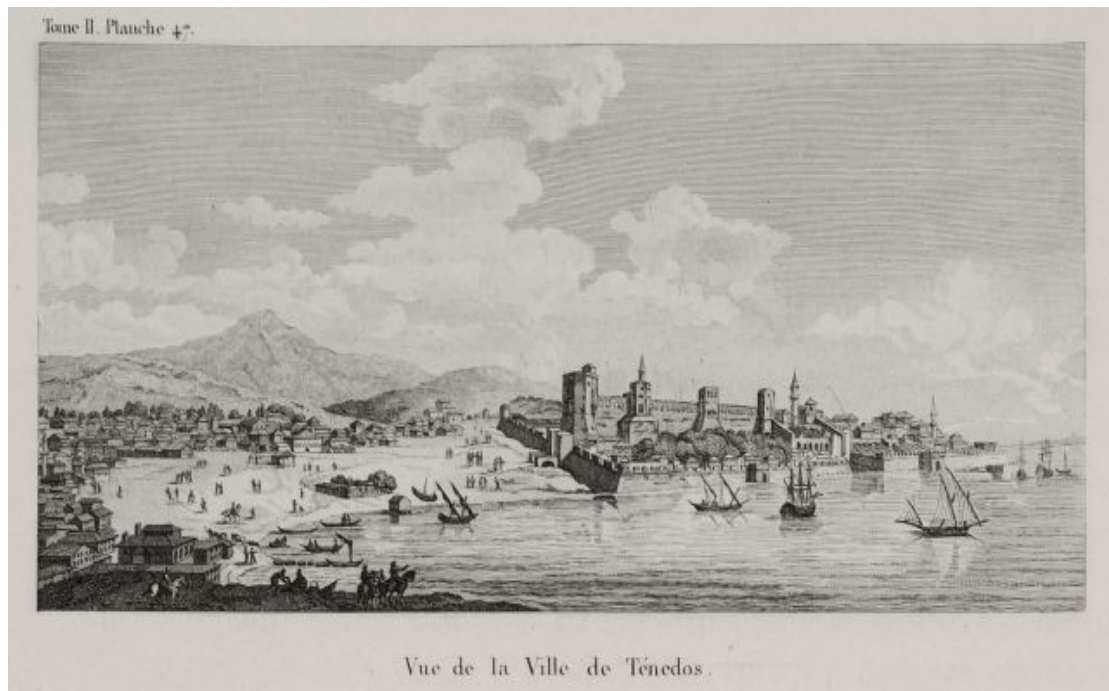
⁵¹³ L.C.N.E.A., σ.96

⁵¹⁴ Ibid, σ.96

⁵¹⁵ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, σ.121

Ο Βενιζέλος, στη συνεδρίαση της 25ης Νοεμβρίου, λαμβάνει αμέσως μετά τον Ismet το λόγο και απαντά στα τουρκικά επιχειρήματα, θέτοντας (πολύ σωστά) το ζήτημα της ελληνικής πληθυσμιακής υπεροχής στα νησιά. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον του κυρίως στην Ίμβρο και την Τένεδο και παρουσιάζει συγκεκριμένα στοιχεία για τις πληθυσμιακές αναλογίες σ'αυτά. Στη μεν Ίμβρο οι Έλληνες αριθμούνταν σε 9,207 άτομα, με τους μουσουλμάνους ουσιαστικά ελάχιστους στο νησί. Στην Τένεδο οι Έλληνες αριθμούνταν σε 5,420 άτομα και οι μουσουλμάνοι σε μόλις 1,200 άτομα.⁵¹⁶ Σε κάθε περίπτωση εμφανίζεται κάπως πιο διαλλακτικός ως προς το αίτημα της αποστρατικοποίησής τους, ύστερα όμως από σχετική διαβούλευση των τεχνικών εκπροσώπων της συνόδου. Για την Ίμβρο και την Τένεδο, πάντως, ο Βενιζέλος φαίνεται, ουσιαστικά, κάπως πιο έτοιμος να συζητήσει με τους παρισταμένους (όπως αυτό καταγράφηκε στα πρακτικά) έναν σημαντικό περιορισμό της ελληνικής επικυριαρχίας εξαιτίας της εγγύτητάς τους στα Δαρδανέλια.⁵¹⁷

Τένεδος (Bozcaada). Ιστορικός Χάρτης.

Vue de la Ville de Tenedos.

Έκδοση CHOISEUL-GOUFFIER, Gabriel Florent Auguste de. *Voyage pittoresque de la Grece*, Παρίσι, J.-J. Blaise, 1822, σ.439

Διαθέσιμο στο www.el.travelogues.gr Ανακτήθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 2017

Ο Curzon, σε απάντηση των τουρκικών αξιώσεων, εκφράζει τις έντονες αντιρρήσεις του για την τουρκική πρόταση περί αυτονομίας των νησιών Λήμνου, Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας. Υπενθυμίζει στον Τούρκο ομόλογό του ότι

⁵¹⁶ *L.C.N.E.A.*, σ.97

⁵¹⁷ *Ibid*, σ.97

παρόμοια πειράματα στο παρελθόν απέτυχαν παταγωδώς. Ως παράδειγμα χρησιμοποιεί την περίπτωση της Κρήτης, όπου το καθεστώς αυτονομίας του νησιού κατά το παρελθόν επέφερε συγκρούσεις και γενική αναρχία, με τα πνεύματα να ηρεμούν μόνο έπειτα από την ένωση του νησιού με την Ελλάδα.⁵¹⁸ Επίσης, αναφέρει τη Σάμο, προ της ένωσής της με την Ελλάδα, με τα αποτελέσματα από τη συγκεκριμένη περίπτωση καθόλου ενθαρρυντικά για την ειρήνη. Εξάλλου (πολύ σωστά) συμπλήρωσε ότι ακόμη και αν γινόταν δημοψήφισμα, βάσει των αρχών του Wilson, τα νησιά αυτά θα κατέληγαν στην Ελλάδα εξαιτίας της ελληνικής πληθυσμιακής υπεροχής τους.⁵¹⁹ Ως προς την αποστρατικοποίησή τους, επαναλαμβάνει στη συνέχεια προηγούμενο επιχείρημα του Βενιζέλου σύμφωνα με το οποίο τα εν λόγω νησιά δεν χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθόν από την ελληνική πλευρά ως στρατιωτικές βάσεις, οπότε δεν θα μπορούσαν ούτε τώρα να θεωρηθούν ως απειλή.⁵²⁰ Όμως, εμφανίζεται έτοιμος να συζητήσει την αποστρατικοποίησή τους υπό τις οδηγίες της σχετικής υποεπιτροπής η οποία και θα εξέταζε τις ειδικότερες πτυχές του ζητήματος.⁵²¹ Ο υποστράτηγος Μαζαράκης, πάντως, σε συνάντησή του με τον Γάλλο στρατηγό Weygant, έθεσε στον τελευταίο το εξής επιχείρημα: *Υπέμνησα εις αυτόν ότι τυχόν απόβασεις εις την Μικράν Ασίαν δεν είναι δυνατόν να παρασκευασθή εις τας νήσους, διότι θα έχανε το κύριον χαρακτηριστικόν των επιχειρήσεων τούτων, τον αιφνιδιασμόν, διότι ότι γίνεται εις τας νήσους είναι ορατόν από την Μικράν Ασίαν. [...] Τέλος είπα ότι εφόσον η ύπαρξις στρατού εις τας νήσους θεωρείται ότι αποτελεί κίνδυνον διά την απέναντι Μικράν Ασίαν, θα έπρεπεν επίσης να θεωρηθή ότι η ύπαρξις στρατευμάτων και πυροβολείων εις την ακτήν θ'απετέλει κίνδυνον διά τας νήσους και συνεπώς θα ήτο δίκαιον και εις ζώνην παραλιακήν να επεκταθή το μέτρον της απαγορεύσεως στρατιωτικών εγκαταστάσεων.*⁵²²

Γενικότερα, ως προς τον καθορισμό της τύχης των νησιών, επισημαίνεται εύστοχα ότι η αδυναμία της Άγκυρας στην προβολή διεκδικήσεων οφειλόταν σε λόγους τυπικούς και ουσιαστικούς: *αποκατάσταση της ελληνικής κυριαρχίας σ'ολόκληρο το νησιωτικό σύμπλεγμα του Αρχιπελάγους από την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων· επιφόρτιση, με τουρκική πρωτοβουλία, των Μεγάλων Δυνάμεων να καθορίσουν το μελλοντικό εδαφικό καθεστώς και συγκατάνευση της Πύλης σε προγενέστερη απόφασή*

⁵¹⁸ Ibid, σσ.98-99

⁵¹⁹ Ibid, σ.98

⁵²⁰ Ibid, σ.99

⁵²¹ Ibid, σ.99

⁵²² Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιανός, *Απομνημονεύματα*, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1948, σ.328

τους για την αποκατάσταση της τουρκικής κυριαρχίας σε μόνη την Ίμβρο και την Τένεδο· αδιαμφισβήτητος ελληνικός χαρακτήρας του νησιωτικού Αιγαίου, από άποψη ιστορική και εθνολογική.⁵²³

Δύο ημέρες αργότερα, στις 27 Νοεμβρίου, γίνεται μία πρώτη προσέγγιση και για το ζήτημα των αποζημιώσεων και άλλων οικονομικών ζητημάτων από την αντίστοιχη επιτροπή. Ο Ismet εκφράζει κατά τη διάρκεια αυτής την πρόθεσή του να κάνει ευρύτερα γνωστές τις θέσεις της Άγκυρας. Βασικά ζητήματα για τους Τούρκους αποτελούσαν η διευθέτηση του χρέους της παλαιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η καταβολή πολεμικής αποζημίωσης της Ελλάδας προς την Τουρκία.⁵²⁴ Την ίδια ημέρα αποστέλλεται τηλεγράφημα από την αμερικανική αποστολή στη Λωζάννη στον επικεφαλής του State Department (ο Charles Hughes ήταν ο Secretary of State τη συγκεκριμένη περίοδο) στο οποίο αναφέρουν συνομιλία του Child με τον Ismet. Κατά τη συζήτηση αυτή ο Child παρατήρησε το στρατιωτικό ύφος του Ismet και τον κάπως άκαμπτο τρόπο σκέψης του Τούρκου πληρεξουσίου.⁵²⁵

29 Νοεμβρίου 1922, ώρα 16.00

Έπειτα από διακοπή τριών ημερών της επιτροπής για τα εδαφικά, οι εκπρόσωποι των συμμετεχόντων χωρών προσέρχονται και πάλι για διαβουλεύσεις, το απόγευμα της 29ης Νοεμβρίου 1922. Τότε, διαβάζεται έκθεση από τον στρατηγό Weygant, της υποεπιτροπής που τις προηγούμενες ημέρες συστάθηκε σχετικά με το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών Λήμνου, Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας. Επισημαίνει συγκεκριμένα τη σημασία της αποστρατικοποίησης αυτών των νησιών, με το θέμα της Λήμνου όμως να πρέπει να συζητηθεί παράλληλα μ' αυτό των Στενών. Η έκθεση αναγνωρίζει επιπροσθέτως την ουσιώδη σημασία της αποστρατικοποίησης των νησιών που βρίσκονται σε κοντινή ακτίνα από τα Στενά -Σαμοθράκη, Ίμβρος, Τένεδος- από στρατηγικής και στρατιωτικής άποψης, όμως συνδέει απευθείας και αυτό το ζήτημα με το θέμα του καθεστώτος των Στενών.⁵²⁶ Ο Κακλαμάνος λαμβάνει το λόγο και θέτει εκ νέου ζήτημα ελληνικής κυριαρχίας επί

⁵²³ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, 15η έκδ., Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλαρου και Σιας ΑΕ, 2008, σσ.172-173

⁵²⁴ *L.C.N.E.A.*, σσ.538-539

⁵²⁵ *Papers relating to the Foreign Relations of the United States*, United States Department Of State, Vol.II, 1923, Washington, Government Printing Office, 1938 (στο εξής *F.R.U.S.*), The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, November, 27, 1922, 1 p.m., Lausanne.

Telegram no.767.68119/212 (μετάφραση δική μου)

⁵²⁶ *L.C.N.E.A.*, σ.103

των νησιών Ίμβρου και Τενέδου. Η Αθήνα φαίνεται αποφασισμένη να μην εγκαταλείψει αμαχητί στους Τούρκους τα δύο αυτά νησιά. Ο Έλληνας αντιπρόσωπος, όπως και ο αρχηγός της ελληνικής αποστολής Βενιζέλος λίγες ημέρες νωρίτερα, μιλά για τον ελληνικό χαρακτήρα τους. Στη συνέχεια, απορρίπτει κατηγορηματικά την οποιαδήποτε συζήτηση γύρω από την τύχη της Σαμοθράκης και της Λήμνου.⁵²⁷ Ο Ismet του απαντά ότι η κυριαρχία επί των νησιών Σαμοθράκης και Λήμνου παραμένει ως θέμα ανοικτό για τους Τούρκους και θα πρέπει να εξετασθεί στα πλαίσια του ζητήματος των Στενών, καθώς ο ίδιος θεωρούσε τα δύο αυτά νησιά αναπόσπαστο τμήμα του ευρύτερου γεωγραφικού συστήματος των Στενών.⁵²⁸

Στα ελληνικά επιχειρήματα περί συμπαγών ελληνικών πληθυσμών σχετικά με την Ίμβρο, την Τένεδο και τη Σαμοθράκη, ο Τούρκος επικεφαλής, στη συνέχεια, παραθέτει τη γνώμη ότι αυτό το επιχείρημα δεν έχει καμία σημασία ενόψει του διακανονισμού της μοίρας των Στενών και του συστήματος των νησιών τα οποία εξαρτώνται απευθείας απ' αυτό. Μάλιστα, προσπάθησε να συσχετίσει την παραπάνω συλλογιστική του με το ζήτημα της δυτικής Θράκης. Υποστήριξε ότι ούτε και σε εκείνη την περίπτωση το πληθυσμιακό κριτήριο αντιμετωπιζόταν ως ουσιαστικό επιχείρημα διαπραγμάτευσης. Ο Ismet υποστήριξε ότι εάν αυτό λαμβάνονταν υπόψη, τότε ο (κατά την άποψή του) συμπαγής τουρκικός πληθυσμός της δυτικής Θράκης (με τα ελληνικά πληθυσμιακά στοιχεία όμως να μην τον επιβεβαιώνουν) θα έπρεπε να αποτελεί το πιο ασφαλές κριτήριο για την επίλυση του ζητήματος. Απεναντίας, γεωγραφικές και πολιτικές αναγκαιότητες υπερίσχυαν, όπως υποστήριξε, των εθνολογικών συσχετισμών εκεί, και κατά τη γνώμη του, το ίδιο θα έπρεπε να συμβεί και για τα νησιά που βρίσκονταν πολύ κοντά στα Στενά, ανεξάρτητα της πληθυσμιακής σύνθεσης αυτών.⁵²⁹

Η συζήτηση συνεχίζεται με τα ίδια επιχειρήματα να επαναλαμβάνονται σχεδόν αυτούσια ξανά και ξανά από τους ενδιαφερομένους. Είναι από τις λίγες φορές στα πλαίσια της συνδιάσκεψης που ουσιαστικά δεν παρατηρούμε εκ νέου ανατροφοδότηση επιχειρημάτων, νέες προτάσεις ή λύσεις που θα μπορούσαν με κάποιο τρόπο να ξεμπλοκάρουν το πάντα πιθανό αδιέξοδο, αλλά μονότονη επανάληψη των ίδιων επιχειρημάτων. Οι εργασίες κλείνουν προσωρινά με την υιοθέτηση των προτάσεων που περιέχονταν στην έκθεση της υποεπιτροπής σχετικά με το ζήτημα της αποστρατικοποίησης της Λέσβου, της Χίου, της Σάμου και της

⁵²⁷ Ibid, σ.105

⁵²⁸ Ibid, σ.105

⁵²⁹ Ibid, σσ.107-108

Ικαρίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία από την πλευρά της καταθέτει ένα αρκετά συνοπτικό κείμενο στο οποίο συγκεντρώνει τα επιχειρήματά της γύρω από την απαγόρευση ύπαρξης οποιασδήποτε στρατιωτικής ή ναυτικής βάσης στα εν λόγω νησιά, με μόνη εξαίρεση την ύπαρξη αστυνομικών δυνάμεων σ' αυτά. Ως προς τη Λήμνο η τουρκική αντιπροσωπεία καταλήγει στην άποψη να εξετασθεί το ζήτημα αυτό ξεχωριστά, στα πλαίσια εξέτασης του ζητήματος των Στενών.⁵³⁰

Η ανταλλαγή των πληθυσμών στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

Ένα από τα πιο σύνθετα ζητήματα που επρόκειτο να τεθούν υπό διαπραγμάτευση στη Λωζάννη θα ήταν η ανταλλαγή των πληθυσμών και το σοβαρό προσφυγικό πρόβλημα που προκλήθηκε μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Είναι ανάγκη να επισημανθεί ότι η επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος σε σημαντικό βαθμό φαίνεται να «περνούσε» μέσα από τη λήψη πολύ δύσκολων αποφάσεων από την πλευρά των πολιτικών ηγεσιών που ίσως να οδηγούσαν στην οδυνηρή ανθρωπιστικά υποχρεωτική μετακίνηση εθνικών μειονοτήτων από τις πατρογονικές εστίες τους με κατεύθυνση τα αντίστοιχα εθνικά τους κέντρα. Επίσης, όπως σημειώνεται, *η εθνικιστική έξαρση που εκδηλώθηκε με τους Βαλκανικούς Πολέμους ενίσχυσε τον στόχο των εκατέρωθεν εθνικών ομάδων για εθνική καθαρότητα στον χώρο που κατείχαν και τη διεκδίκηση εδαφών που θεωρούσαν ότι ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά τους ανήκουν.*⁵³¹

Από ιστορικής άποψης, η πρώτη διακρατική συμφωνία (εκούσιας) ανταλλαγής πληθυσμών της πρόσφατης περιόδου της συνδιάσκεψης της Λωζάννης στην περιοχή ήταν αυτή της 29ης Σεπτεμβρίου 1913 μεταξύ της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η συγκεκριμένη συνθήκη έδωσε διεθνή συμβατική υπόσταση στην έννοια της ανταλλαγής πληθυσμών ασχέτως του εθελούσιου ή μη εθελούσιου χαρακτήρα αυτής. Συνολικά, μετακινήθηκαν 48.500 μουσουλμάνοι και 46.700 Βούλγαροι από τη Βουλγαρία και τη Θράκη αντίστοιχα προς αμφότερα τα εθνικά τους κέντρα. Παρόμοια διευθέτηση επιχείρησαν και στη συνέχεια οι Τούρκοι αυτή τη φορά όμως με ελληνικούς πληθυσμούς.⁵³² Επίσης, παρόμοια διευθέτηση

⁵³⁰ Βλέπε αναλυτικά το Report of the Sub-Commission of experts assembled to examine the question of the demilitarization of the islands of Lemnos, Mitylene, Chios, Samos and Nicaria στο Ibid, σσ.109-111

⁵³¹ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.155

⁵³² Χαράλαμπος Ι. Ψωμιάδης, *Η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος. Συμβολή στη μελέτη των ελληνοτουρκικών διπλωματικών σχέσεων*, μετάφρ.-Επιμ.-Προλ. Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος, Εκδ. Έφεσος, Αθήνα, 2004, σσ.89-90

έγινε μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας αμέσως μετά τον τερματισμό του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, περίοδο κατά την οποία η Βουλγαρία παρέδωσε τη δυτική Θράκη. Συγκεκριμένα, με τη Συνθήκη του Νεϊγί το 1919 (27 Νοεμβρίου του 1919) μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας συμφωνήθηκε η εθελούσια μετακίνηση ελληνικών και βουλγαρικών πληθυσμών προς τα εθνικά τους κέντρα, με πρόβλεψη ρευστοποίησης των περιουσιακών στοιχείων για τους ανταλλαγέντες. *Δυστυχώς, ο εθελούσιος χαρακτήρας της συμφωνίας αγνοήθηκε. Ήταν σχεδόν αδύνατον να εμποδίσει κανείς την άσκηση άμεσης πίεσης σε άτομα που δεν το επιθυμούσαν, για να φύγουν. Όταν ελάχιστοι μόνον επέλεξαν να μεταναστεύσουν εκουσίως, και οι δύο χώρες άσκησαν ισχυρές πιέσεις για να τους εξαναγκάσουν να φύγουν. Τελικά, 50.000 περίπου Έλληνες αντηλλάγησαν με 100.000 Βουλγάρους.*⁵³³ Οι προσπάθειες και συμφωνίες ανταλλαγής πληθυσμών στα χρόνια πριν τη Λωζάννη τις οποίες θίξαμε ακροθιγώς παραπάνω περιείχαν στον πυρήνα τους έναν εθελοντικό χαρακτήρα, τουλάχιστον σε επίπεδο συμβατικής πρόβλεψης. Στη Λωζάννη, αντιθέτως, όλα θα ήταν διαφορετικά όπως θα δούμε αναλυτικά αμέσως παρακάτω...

Είναι βέβαιο ότι ο Βενιζέλος βρισκόταν σε δύσκολη θέση και αγωνιούσε προσωπικά για το προσφυγικό ζήτημα στις εργασίες της Λωζάννης. Ο Θεοτοκάς, διακεκριμένος νομικός της Κωνσταντινούπολης, αποτελεί σπουδαία πηγή πληροφόρησής μας. Αυτό, καθώς διετέλεσε μέλος της ελληνικής ομάδας αποστολής και ειδικότερα νομικός σύμβουλος του Βενιζέλου επί του ζητήματος.⁵³⁴ Μας αναφέρει τα εξής: *Τον ε γνώρισα διά πρώτην φοράν εν Λωζάννη, το φθινόπωρον του τρομερού έτους 1922, υπό την ιδιότητα μου ως νομικού συμβούλου της ελληνικής αντιπροσωπείας εις την Συνδιάσκεψιν. [...] Όταν τον συνάντησα, το εντός μου μεγαλειώδες είδωλον έπαθεν έκλειψιν και είδα ένα άνθρωπον χλωμόν, συντετριμμένον, αγωνιόντα, αγωνιζόμενον να σώση την καταποντιζομένην Μεγάλην Ελλάδα του υπό τας πλέον τραγικάς περιστάσεις.*⁵³⁵ Είναι αλήθεια ότι ο Βενιζέλος, ως προς το ανακύπτον προσφυγικό δράμα, θα αναγκαζόταν στη Λωζάννη πιθανώς να σφραγίσει, διά των δραματικών αποφάσεών του, το τέλος της μακραίωνης παρουσίας του ελληνισμού στη Μικρά Ασία. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Θεοτοκά: *[...] Αλλά επρόκειτο περί εξόχως βαρυσημάντου και όντως ιστορικού γεγονότος, μεταβάλλοντος ριζικώς την ζωήν του Ελληνισμού, και ο Βενιζέλος edίστασεν επί πολλάς ημέρας να αποφασίση. Γνωρίζω ότι διήλθε κατά τας ημέρας εκείνας μίαν*

⁵³³ Ο.π., σ.95

⁵³⁴ Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', σ.252

⁵³⁵ Θεοτοκάς, *Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα*, σ.41

κρίσιν συνειδήσεως, της οποίας τας φάσεις επληροφορούμην παρ'αυτού, λόγω ίσως της ιδιότητάς μου ως πρόσφυγος εκ Κωνσταντινουπόλεως.⁵³⁶

“Το να διστάζεις είναι ήδη μία απόφαση”
 Stanislaw Jerzy Lec, Stanislaw Jerzy Lec, Πολωνός γνωμικογράφος

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017

Ο Τούρκος εκπρόσωπος, Riza Nour Bey, ο οποίος θα ασχολούνταν πιο επισταμένως με τις διαπραγματεύσεις επί της ανταλλαγής των πληθυσμών, δεν είχε τη φήμη και του πιο συνεργάσιμου συνομιλητή, όπως μας πληροφορεί σχετικά ο Δημ. Κακλαμάνος.⁵³⁷ Σημαντικό ρόλο θα είχε, επίσης, ο Dr Nansen. Ο τελευταίος, ήδη από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1921, είχε ξεκινήσει ως αρμόδιος επί του θέματος τις εκατέρωθεν διερευνητικές επαφές. Ο Nansen έμεινε κυρίως γνωστός για τη δράση του σχετικά με τους πρόσφυγες σε διάφορα μέρη του κόσμου. Το Nansen Passport ήταν μία από τις μεγαλύτερες συνεισφορές του σε εκείνους τους πρόσφυγες οι οποίοι δεν διέθεταν τα απαραίτητα έγγραφα ταυτοπροσωπίας και δηλωτικά της εθνικότητάς τους. Μάλιστα, την περίοδο κατά την οποία ο Nansen βρισκόταν στη Λωζάννη για τις εργασίες της συνδιάσκεψης, πληροφορήθηκε ότι επρόκειτο να βραβευτεί με το Βραβείο Nobel Ειρήνης για το 1922.⁵³⁸

Ο Dr. Nansen (December, 10, 1922)

(πρώτος από αριστερά)

στην τελετή βράβευσής του

με το Nobel Ειρήνης

για το έτος 1922.

Από το βιβλίο *Eventyrlyst*, by F. Nansen

Photographer unknown.

Διαθέσιμο στο www.nobelprize.org

Οι επαφές του Nansen με τους αρμόδιους εκπροσώπους στην Αθήνα φαίνεται να βρίσκονταν σε αρκετά προχωρημένο στάδιο για το ζήτημα. Αντίθετα, με τους

⁵³⁶ Παρατίθεται στο Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.) *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι. Ανθολογηθείσαι από τα κείμενα αυτού*, τόμ.Α', Αθήνα, 1965, σ.15

⁵³⁷ Παρατίθεται στο Γιάννης Μανωλικάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η άγνωστη ζωή του*, Εκδ.Γνώση, σ.513

⁵³⁸ Περισσότερα για τον Dr. Nansen ως προσωπικότητα / γενικότερη ανθρωπιστική δράση του βλέπε στο Berit Tolleshaug, *Φρίντσιοφ Νάνσεν. Ένας νορβηγός ήρωας σε μία ελληνική τραγωδία;*, μετάφρ.Κυριακή Παπαδοπούλου-Σάμουελσεν, Εκδ.μάτι, 2012

κεμαλιστές η εικόνα μάλλον παρέμενε πιο θολή, τουλάχιστον κατά το προκαταρκτικό στάδιο της Λωζάννης. Ας μην ξεχνούμε ότι όσον αφορά το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, υφίστατο σε κάποιο βαθμό ασυμμετρία διαπραγματευτικής ισχύος, καθώς το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων δεν ήταν τόσο ισχυρό (όχι όμως και εντελώς ανεπαίσθητο) όσο για κάποια άλλα ανοικτά ζητήματα. Υπ' αυτή την έννοια, η Αθήνα καλούνταν να αντιμετωπίσει την Άγκυρα πιθανώς χωρίς τη συμμαχική «ομπρέλα» προστασίας... Γενικότερα, αποτελεί γεγονός ότι η ασυμμετρία ισχύος οδηγεί σε ασύμμετρες στρατηγικές, οι οποίες με τη σειρά τους οδηγούν σε ασύμμετρα αποτελέσματα.⁵³⁹ Μάλιστα, για το λιγότερο ισχυρό μέρος της ασύμμετρης διαπραγμάτευσης οι επιλογές περιορίζονται συνήθως ανάμεσα σε μία μη ικανοποιητική συμφωνία και στο πλήρες αδιέξοδο.⁵⁴⁰ Εξάλλου, εκτιμούμε ότι την ασυμμετρία (σε κάποιο βαθμό) της ελληνοτουρκικής διαπραγματευτικής ισχύος στο ζήτημα ενέτεινε το τετελεσμένο της αποχώρησης μεγάλου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία πριν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων.

Παράλληλα με το προσφυγικό ζήτημα, υπήρχαν και άλλα θέματα που είχαν προκύψει από τον μικρασιατικό πόλεμο. Ένα από αυτά ήταν και η τύχη των Ελλήνων αιχμαλώτων από τον τουρκικό στρατό μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Οι ελληνικές προσπάθειες επί του θέματος είναι συνεχείς κατά την έναρξη των εργασιών στη Λωζάννη με τον Βενιζέλο να κάνει έκκληση για απελευθέρωση των Ελλήνων αιχμαλώτων από τους κεμαλιστές, βασίζοντας κυρίως την έκκλησή του στο επιχείρημα της ανάγκης επανένωσης των οικογενειών.

1 Δεκεμβρίου, 1922, ώρα 15.30

Η απελευθέρωση και ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου τίθεται με επιτακτικό πλέον τρόπο στον πυρήνα των διεργασιών, κατά την έναρξη της απογευματινής συζήτησης της 1ης Δεκεμβρίου. Ο Curzon από πλευράς του κάνει έκκληση για ταχεία επίλυση του ζητήματος.⁵⁴¹ Όμως, το κύριο αντικείμενο της ημερήσιας ατζέντας δεν είναι αυτό των αιχμαλώτων, αλλά αυτό των προσφύγων και όσων ακόμη μειονοτήτων δεν είχαν προς το παρόν μετακινηθεί και της υποχρεωτικής

⁵³⁹ Nimet Beriker, Daniel Druckman, «Simulating the Lausanne Peace Negotiations, 1922-1923: Power Asymmetries in Bargaining», *Simulation and Gaming*, Vol.27, No.2., (Jun., 1996), σ.163 (μετάφραση δική μου)

⁵⁴⁰ Ibid, σ.164

⁵⁴¹ L.C.N.E.A., σ.113

ή μη ανταλλαγής όλων αυτών. Το λόγο λαμβάνει καταρχήν ο Dr Nansen.⁵⁴² Αφού προβαίνει σε μία σύντομη αναφορά των επαφών του κατά το προηγούμενο διάστημα τόσο με τους Έλληνες, όσο και με τους Τούρκους, έπειτα τονίζει την ύπαρξη κοινής βούλησης και από τις δύο εμπλεκόμενες πλευρές για αμοιβαία ανταλλαγή των πληθυσμών⁵⁴³. Σημειώνει, όμως, ότι δεν έχει συμφωνηθεί ακόμη κατά πόσο αυτή η αμοιβαία ανταλλαγή θα είναι υποχρεωτική ή εθελούσια. Επιπλέον, σημειώνει ότι ήταν αναγκαίο η ανταλλαγή των πληθυσμών να πραγματοποιηθεί στο μεγαλύτερο μέρος της εντός τριών μηνών, δηλαδή μέχρι και τα τέλη Φεβρουαρίου του 1923 το αργότερο, ώστε οι ανταλλαγέντες πληθυσμοί να προλάβουν να οργανωθούν και βιοποριστικά (διαμέσου της αγροτικής καλλιέργειας) στις νέες εστίες τους πριν την έλευση του επικείμενου καλοκαιριού.⁵⁴⁴

Λίγο νωρίτερα ο Ismet εξέφρασε την έκπληξή του για το γεγονός ότι στην επίσημη ατζέντα των συζητήσεων της ημερήσιας διάταξης της 1ης Δεκεμβρίου υπήρχε μόνο το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου. Ο Curzon τότε του απαντά ότι υπάρχει κάποια παρεξήγηση καθώς το συγκεκριμένο θέμα αποτελούσε μόνο μία πολύ μικρή πτυχή του σοβαρότερου ζητήματος της ανταλλαγής των πληθυσμών μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. *Η τουρκική αντιπροσωπεία ξαφνιάστηκε ευχάριστα που το θέμα της Ανταλλαγής των Πληθυσμών, ένα από τα βασικά θέματα της αποστολής της, ήρθε στην ημερήσια διάταξη μετά από την εισήγηση του Nansen και τη θετική υποστήριξη των συμμαχικών χωρών, επειδή πίστευε ότι θα συναντούσε έντονες αντιδράσεις, αν έκανε αυτή την πρόταση. Το μέγεθος της έκπληξης εξέφρασε η δήλωση του Riza Nur που την χαρακτήρισε «μάννα εξ ουρανού» («gokten dustmus minkudret»).* *Ο Inonu αντιπρότεινε η ανταλλαγή να συμπεριλάβει υποχρεωτικά όλους τους Έλληνες και της Σμύρνης και της Πόλης.*⁵⁴⁵

Το ερώτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, γενικότερα, αποτελούσε σημαντικό ζήτημα για την τουρκική ατζέντα, όπως και για την ελληνική. Η Άγκυρα ευθύς εξαρχής ξεκαθάρισε τη θέση της ως προς το ζήτημα στη Λωζάννη: Δεν θα αποδεχόταν τίποτε λιγότερο από την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών. Το ερώτημα της υποχρεωτικότητας ή μη της ανταλλαγής αυτών αποτελούσε πιθανώς το κρισιμότερο ερώτημα από διαπραγματευτικής ανάλυσης, με επέκταση τού παραπάνω

⁵⁴² Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο είναι ο ύπατος αρμοστής της Οργάνωσης για τους πρόσφυγες στην Κοινωνία των Εθνών.

⁵⁴³ *L.C.N.E.A.*, σ.114

⁵⁴⁴ *Ibid*, σ.116

⁵⁴⁵ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.172

στο ερώτημα της έκτασης της εφαρμογής της όποιας συμφωνίας πιθανώς θα προέκυπτε, δηλαδή, το ποιους πληθυσμούς θα αφορούσε (είτε στα πλαίσια της υποχρεωτικής, είτε στα πλαίσια της εθελούσιας μετακίνησης). Αρχικά, μάλιστα, στους προταθέντες στην υποχρεωτική ανταλλαγή η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης.

Την 1η Δεκεμβρίου 1922, λοιπόν, οι Κωνσταντινοπολίτες Έλληνες βρέθηκαν και αυτοί στο «μάτι του κυκλώνα». Οι Τούρκοι αντιπρόσωποι εξέφρασαν την άποψη ότι αυτοί δεν θα πρέπει να εξαιρεθούν από μία υποχρεωτική ανταλλαγή. Οι Τούρκοι φαίνεται να θεωρούσαν, από τη δική τους πλευρά, τους χριστιανούς όργανα των Μεγάλων Δυνάμεων και δεν φαίνεται να εξαιρούσαν τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης από την παραπάνω αντίληψη.⁵⁴⁶ Η αντίδραση του Βενιζέλου στην ανταπάντησή του σχετικά με τους Έλληνες Κωνσταντινοπολίτες είναι άμεση και αρνητική στις τουρκικές αιτιάσεις. Επίσης, υπέρ της εξαίρεσης από τη συζήτηση περί της υποχρεωτικής ανταλλαγής των Κωνσταντινουπολιτών τάχθηκαν και οι Βρετανοί, καθώς και οι Γάλλοι.⁵⁴⁷ Ο Curzon, μάλιστα, στη συνεδρίαση της 1ης Δεκεμβρίου, ως προς τον ελληνικό πληθυσμό σημειώνει εύστοχα ότι *ήταν ζωτικός για την ύπαρξη της Κωνσταντινούπολης ως μεγάλης πόλης του εμπορίου και της βιομηχανίας [...]*.⁵⁴⁸ Κατά την άποψή μας το επιχείρημα του Curzon ότι οι Κωνσταντινοπολίτες θα έπρεπε να εξαιρεθούν της συζήτησης για ανταλλαγή, ως ζωτικός πληθυσμός για το εμπόριο της πόλης, ήταν ορθό και πιθανόν να ήταν προς το βαθύτερο (οικονομικό) συμφέρον ακόμη και των ίδιων των Τούρκων να παραμείνουν οι Έλληνες στην Κωνσταντινούπολη. Το παραπάνω επιχείρημα του Βρετανού πληρεξούσιου αποτελεί άριστο παράδειγμα της μεθόδου με την οποία θα πρέπει να προσεγγίζουμε τις θέσεις του ομολόγου μας σε μία διακρατική διαπραγμάτευση. Η μέθοδος αυτή σωστά προτείνει να ανιχνεύουμε τα βαθύτερα συμφέροντα πίσω από τις θέσεις του και να συζητήσουμε δημιουργικά γι' αυτά, πριν περάσουμε στα υπόλοιπα ανοικτά θέματα.

Πάντως, ως προς την υποχρεωτικότητα του μέτρου της ανταλλαγής, η εξέταση των πρακτικών, μας οδηγεί στο γενικότερο συμπέρασμα ότι ουσιαστικά ο Curzon πιθανώς είχε πάρει τις αποφάσεις του ήδη σχετικά με τη στάση του ως προς τον υποχρεωτικό ή μη χαρακτήρα του μέτρου, και απλά αναπαρήγαγε το

⁵⁴⁶ Βασίλης Μούτσουλου, *Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης 1821-1922*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1998, σ.229

⁵⁴⁷ Παρατίθεται στο Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek - Turkish Relations 1918 -1974*, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992, σσ.85-86 (μετάφραση δική μου)

⁵⁴⁸ *L.C.N.E.A.*, σ.122

διαπραγματευτικό γλωσσικό δίπολο “ναι”-“αλλά”. Ο Βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση κατ’ουσίαν έλεγε “ναι” στο ότι η υποχρεωτική μετακίνηση πληθυσμών θα αποτελούσε μία ανείπωτη τραγωδία, “αλλά” υπό τις υπάρχουσες συνθήκες πιθανώς να μην μπορεί να αποτραπεί μία τέτοια λύση. Το “ναι” του Curzon άφηνε άραγε διαπραγματευτικά περιθώρια για εθελούσια μετακίνηση των πληθυσμών; Θεωρούμε όχι πολλά από πλευράς του. Εκτιμούμε ότι ο Βρετανός διαπραγματευτής μάλλον διαφωνούσε μέσα του ευθύς εξαρχής με την πρόταση από τον Βενιζέλο για εκούσια μετακίνηση μόνο όσων το επιθυμούσαν, και ότι οι όποιες άλλες αναφορές του ήταν κάπως προσχηματικές και στην πραγματικότητα δεν άφηναν πολλά περιθώρια για την εναλλακτική της εθελούσιας μετακίνησής τους. Ας μην ξεχνούμε ότι όταν κάποιος χρησιμοποιεί το γλωσσικό σχήμα «*Ναι, αλλά...*»· σημαίνει πως κατά βάθος διαφωνεί. Το «*Ναι*» λέγεται για να μη φανεί το άτομο αρνητικό από την αρχή.⁵⁴⁹ Γενικότερα, όταν σε διαπραγματεύσεις (πιθανότατα και στην ιδιωτική μας ζωή) ακούμε κάποιον να υποστηρίζει κάτι και να συμφωνεί μαζί μας, αλλά στη συνέχεια να χρησιμοποιεί λέξεις του τύπου “όμως” ή “αλλά”, τότε ίσως θα πρέπει να είμαστε υποψιασμένοι και να δίνουμε μεγαλύτερη προσοχή στο περιεχόμενο των όσων λέει μετά τις δύο αυτές λέξεις, παρά στα όσα αναφέρει πριν απ’αυτές.

Ο Curzon εκτιμούμε ότι ευθύς εξαρχής δεν ήταν ιδιαίτερα διατεθειμένος να υποστηρίξει στις διαπραγματεύσεις τους Έλληνες για εθελούσια μετακίνηση των πληθυσμών και μονάχα για τους Κωνσταντινουπολίτες ήταν πιθανώς πιο έτοιμος να στηρίξει κάπως πιο ενεργά τις ελληνικές διαπραγματευτικές θέσεις. Πάντως, όπως μας πληροφορεί η εφημερίδα Σκριπ και οι Αμερικανοί είχαν ταχθεί εναντίον της μετακίνησης των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης με το αιτιολογικό ότι επρόκειτο για καθαρά αστικό πληθυσμό ο οποίος προφανώς θα αδυνατούσε να προσαρμοστεί σε έναν αγροτικό τρόπο ζωής.⁵⁵⁰ Ο Curzon ενδεχομένως να πίστευε ότι οι Τούρκοι στη Λωζάννη δεν πρόκειται να κάνουν καμία υποχώρηση επί του ζητήματος, με μόνη αποδεκτή λύση την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών. Βεβαίως, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, οι Τούρκοι έρχονταν στη Λωζάννη με 14 σημεία από τα οποία η ανταλλαγή των πληθυσμών δεν φαίνεται να εμπεριέχονταν σε εκείνα τα θέματα για τα οποία τυχόν μη ικανοποίηση της θέσης τους τούς έδινε εξουσιοδότηση για διακοπή των διαπραγματεύσεων. Απεναντίας, ο Curzon (ίσως και

⁵⁴⁹ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.104

⁵⁵⁰ *Σκριπ*, Νοεμβρίου, 26, 1922, σ.3

οι Nansen και Βενιζέλος) ενδεχομένως να είχε την αντίληψη ότι κάτι τέτοιο (διακοπή από πλευράς Άγκυρας) θα ήταν πολύ πιθανό σε μία τέτοια περίπτωση. Ίσως μία τέτοια ενδεχόμενη εκτίμησή του να ήταν όντως σωστή και, πράγματι, να συνέβαινε κάτι τέτοιο στη Λωζάννη. Παρόλα αυτά, όπως σωστά επισημαίνεται, *ορισμένες από τις πιο συνηθισμένες πλάνες κατά την επεξεργασία των πληροφοριών περιλαμβάνουν την εκτίμηση των πιθανοτήτων. [...] Η «πλάνη της διαθεσιμότητας» προκύπτει επειδή οι άνθρωποι θεωρούν ότι κάτι είναι πιο πιθανό να συμβεί εάν μπορούν να το ανακαλέσουν εύκολα στη μνήμη τους. Έτσι εάν κάποιου είδους γεγονότα έχουν συμβεί πιο πρόσφατα, πιο συχνά ή πιο έντονα, οι άνθρωποι θα θεωρήσουν ότι είναι πιθανότερα, ανεξάρτητα από τους υποκειμενικούς αιτιολογικούς παράγοντες. Η «πλάνη της αγκυροβόλησης» προκύπτει από το γεγονός ότι, όταν οι άνθρωποι προσπαθούν να κάνουν μία εκτίμηση, συνήθως ξεκινούν από ένα σημείο το οποίο είναι σχετικά αυθαίρετο. Αφού κάνουν αυτή την αρχική εκτίμηση, χρησιμοποιούν πρόσθετες πληροφορίες προκειμένου να προσαρμόσουν την πιθανότητα σε σχέση με το σημείο εκκίνησης. Ωστόσο, αυτό το σημείο, ή αγκυροβόλιο, περιορίζει την ικανότητα του ατόμου να κάνει προσαρμογές στην εκτίμησή του.*⁵⁵¹

Μικρασιατική εκστρατεία. Πρόσφυγες από την Κιλικία ταξιδεύουν με το ατμόπλοιο "Βασιλεύς Κωνσταντίνος" (αποδιδόμενος τίτλος). Αρχείο Αναστασίου Καννελόπουλου. Διαθέσιμο στο www.elia.org.gr Ανακτήθηκε στις 07/09/2017

Στην ίδια συνεδρίαση ο Curzon τονίζει ότι αν και η Λωζάννη είναι μία υπέροχη πόλη, κανείς δεν θα ήθελε να παραμείνει εδώ, μακριά από την πατρίδα του,

⁵⁵¹ Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής*, σσ.68-69

τις γιορτές των Χριστουγέννων. Μία λύση για τους πρόσφυγες το συντομότερο δυνατόν θα ήταν η καλύτερη λύση.⁵⁵² Ο Βρετανός εκπρόσωπος παρατηρούμε ότι κάνει χρήση στο συγκεκριμένο σημείο μίας συγκακελλυμένης προθεσμίας, πιθανώς προσδοκώντας να πείσει τους ομολόγους του ώστε να επιταχύνουν τις διεργασίες για το ζήτημα. Ο Έλληνας εκπρόσωπος σημειώνει σ' αυτή τη συζήτηση ότι δεν θα ήθελε να υποχρεωθούν οι ομοεθνείς της γείτονας Τουρκίας να αποχωρήσουν από τα ελληνικά εδάφη και ότι θεωρούσε προτιμότερη (και για ανθρωπιστικούς λόγους) την εθελούσια μετακίνηση των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.⁵⁵³ Πάντως, αν και ο Βενιζέλος αναφέρεται στη μη υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, μέσα από την εξέταση των πρακτικών διακρίνουμε ότι αυτό δεν το κάνει με επιθετική φρασεολογία, αλλά με μετριοπάθεια και ισορροπημένο λεξιλόγιο. Χρησιμοποιεί λέξεις και φράσεις σχετικά με τον εκούσιο χαρακτήρα της ανταλλαγής όπως "his idea" - "what he had in mind" - "he did not wish to insist"⁵⁵⁴. Δηλαδή, φράσεις οι οποίες δεν αποδίδουν επιθετική διάθεση διαπραγμάτευσης προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά μετριοπαθή και ψύχραιμο τρόπο διαπραγμάτευσης. Τελικώς, όλοι οι παριστάμενοι της συγκεκριμένης συνεδρίασης συμφώνησαν πως η σύσταση μίας υποεπιτροπής επιφορτισμένης με το ερώτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών και της επιστροφής των αιχμαλώτων του πολέμου, είτε είναι στρατιώτες είτε πολίτες, αποτελούσε την πλέον ενδεδειγμένη λύση. Σ' αυτήν θα συμμετείχαν εκπρόσωποι των τριών συμμαχικών δυνάμεων, της Ελλάδας και της Τουρκίας και θα ετίθετο υπό ιταλική προεδρία. Λίγο πριν το κλείσιμο της συνεδρίασης, ο Τούρκος ηγέτης διατυπώνει τις σοβαρές επιφυλάξεις του για τον αριθμό των Ελλήνων που βρίσκονταν εντός της Τουρκίας τους οποίους παρέθεσαν οι Βενιζέλος και Curzon νωρίτερα. Επίσης, οι αριθμοί, σύμφωνα με τον Ismet, των Τούρκων (αυτό τον όρο χρησιμοποιεί, τουλάχιστον σύμφωνα με τα πρακτικά των συνεδριάσεων που έχουμε στη διάθεσή μας) κατοίκων στην Ελλάδα ήταν κάτω από την πραγματικότητα.⁵⁵⁵

02 Δεκεμβρίου 1922

Στις αρχές Δεκεμβρίου και συγκεκριμένα στις 02 Δεκεμβρίου ανοίγει τις εργασίες της για μία πρώτη ανιχνευτική συνάντηση η επιτροπή για το καθεστώς των ξένων στην Τουρκία. Πρόεδρός της θα είναι ο Ιταλός Garroni. Οι διομολογήσεις

⁵⁵² *L.C.N.E.A.*, σ.118

⁵⁵³ *Ibid*, σ.121

⁵⁵⁴ *Ibid*, σσ.120-121

⁵⁵⁵ *Ibid*, σ.124

επρόκειτο κατ'ουσίαν για ειδικές παραχωρήσεις προς τους ξένους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είτε φυσικά, είτε νομικά πρόσωπα, τις ξένες εταιρείες, τα ξένα ιδρύματα φιλανθρωπικού, εκπαιδευτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα. Οι ειδικές αυτές παραχωρήσεις εστιάζονταν μεταξύ άλλων σε ζητήματα φορολογικά, δασμολογικά, ετεροδικίας κ.α. Το καθεστώς των διομολογήσεων, όπως επισημαίνεται, [...] *οι Τούρκοι εθνικιστές ήταν αποφασισμένοι να το καταργήσουν· να επικυρώσουν δηλαδή στη Λωζάννη τη μονομερή (σύμφωνα με την άποψη της Entente) κατάργησή του από την οθωμανική κυβέρνηση, το Σεπτέμβριο του 1914.*⁵⁵⁶

Ο Garroni ξεκινά διαβάζοντας ένα λόγο σχετικό με το υπό διαπραγμάτευση αντικείμενο. Ο Ιταλός προεδρεύων ενδεχομένως να προσπαθούσε να περιορίσει την πιθανότητα κάποιου λεκτικού προφορικού σφάλματος, και να κάνει μία καλή αρχή σ'αυτές τις πρώτες στιγμές της επιτροπής και ίσως γι'αυτό προτίμησε να ξεκινήσει διαβάζοντας έναν ήδη προετοιμασμένο λόγο, αποτυπωμένο στο χαρτί. Μεταξύ άλλων ανέφερε: *Προτού προχωρήσουμε στο αντικείμενο εργασιών το οποίο ανατέθηκε στην επιτροπή μας, αισθάνομαι ότι θα πρέπει να υπενθυμίσω το γεγονός ότι οι διομολογήσεις είχαν αρχικά παραχωρηθεί στους ξένους από μία αυθόρμητη πράξη από πλευράς της τουρκικής κυβέρνησης, η οποία επιθυμούσε να τους προσελκύσει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με σκοπό να αναπτύξουν το εμπόριο και τους πόρους της χώρας δίνοντάς τους εγγυήσεις και τα μέσα για να ζήσουν εκεί σύμφωνα με τις συνθήκες και τα έθιμά τους. [...] Θα πρέπει, παρόλα αυτά, να αναγνωριστεί ότι σύμφωνα με τη σύγχρονη νομική οπτική το καθεστώς των διομολογήσεων θεωρείται ότι έχει την τάση να μειώνει τις κυρίαρχες εξουσίες ενός ανεξάρτητου κράτους. Και είναι κατανοητό το γεγονός ότι η Τουρκία θα έπρεπε να ζητήσει την κατάργηση αυτού του καθεστώτος, το οποίο διατηρούνταν εκείνες τις ημέρες.*⁵⁵⁷ Ως προς την ουσία, θεωρούμε ότι είναι ένας προσεκτικός λόγος, μετριοπαθής και γεφυροποιός διαπραγματευτικά.⁵⁵⁸

Ο Ismet λαμβάνει το λόγο κάνοντας κάποια εισαγωγικά μονάχα σχόλια. Δηλώνει ικανοποιημένος από το γεγονός ότι υπάρχει συναίνεση από όλους τους παρισταμένους στο γεγονός ότι οι διομολογήσεις αποτελούν ένα καθεστώς ασύμβατο

⁵⁵⁶ Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σ.268

⁵⁵⁷ L.C.N.E.A., σσ.466-467

⁵⁵⁸ Σημαντική λεπτομέρεια σ'αυτόν τον πρώτο εναρκτήριο λόγο του είναι η αναφορά του Ιταλού στο γεγονός ότι η Επιτροπή αυτή είχε αρχικά επιφορτιστεί και με το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων, αλλά τελικώς το παραπάνω ζήτημα θα ετίθετο υπό διαπραγμάτευση στην Επιτροπή για τα εδαφικά και τα στρατιωτικά θέματα (πρώτη επιτροπή). Περισσότερα Ibid, σ.467

με τα κυρίαρχα δικαιώματα των ανεξάρτητων κρατών.⁵⁵⁹ Ο Τούρκος επικεφαλής παραδίδει και ένα σχετικό με το ζήτημα γραπτό υπόμνημα. Σ' αυτό κάνει μία πραγματικά εξαντλητική ιστορική αναδρομή στο καθεστώς των διομολογήσεων για τους ξένους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το κείμενο αυτό κλείνει τονίζοντας ότι η τουρκική κυβέρνηση [...] *δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να συμφωνήσει στην επανακαθιέρωση των διομολογήσεων, οι οποίες είναι σε ευθεία σύγκρουση με την μοντέρνα αντίληψη για το κράτος και με τις αρχές του δημοσίου δικαίου. Εξάλλου, είναι πολύ γνωστό ότι τέτοιου είδους καθεστώδες δεν υφίσταται σε καμία από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ούτε καν στην Ελλάδα και στα άλλα βαλκανικά κράτη.*⁵⁶⁰ Ο Ιάπωνας εκπρόσωπος στη διαπραγμάτευση Hayashi δήλωσε από πλευράς του την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι οι θέσεις της Ιταλίας, της Γαλλίας και της Μ. Βρετανίας συγκλίνουν μ' αυτές της Τουρκίας ως προς το ζήτημα, υπενθυμίζοντας μάλιστα ότι κατά το παρελθόν και η Ιαπωνία διέπονταν από ένα παρόμοιο καθεστώς διομολογήσεων, οπότε και βλέπει με συμπάθεια την τουρκική βούληση για κατάργηση του συστήματος.⁵⁶¹ Επίσης, το βρετανικό περιοδικό *Spectator* δημοσιεύει άρθρο τη συγκεκριμένη ημέρα στο οποίο επισημαίνει το καλό κλίμα στις διεργασίες και τον ήρεμο τρόπο με τον οποίο διαπραγματεύεται η Μεγάλη Βρετανία, κατακεραυνώνοντας στη συνέχεια την εποχή των επιθετικότερων δηλώσεων από τον τώως πρωθυπουργό Lloyd George, σε αντίθεση με τις πιο ήπιες τακτικές που εφαρμόζει ο Curzon στη Λωζάννη.⁵⁶² Πράγματι, πολλές από τις βρετανικές εφημερίδες της εποχής «πιέζουν» προς την κατεύθυνση της άσκησης εξωτερικής πολιτικής από το Λονδίνο υπό το κλίμα σύνεσης και ηρεμίας και κατακρίνουν έντονα το επιθετικό πνεύμα παλιότερων εποχών, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο έμμεσα την ειρηνιστική διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα της συγκεκριμένης περιόδου.

Η διαπραγματευτική «μάχη»

για τα Στενά ξεκινά...

04 Δεκεμβρίου 1922

Στις 04 Δεκεμβρίου του 1922 ξεκινούν οι διεργασίες για τα Στενά, σε μία ιδιαίτερα δραματική συζήτηση, σύμφωνα με τον Grew, απεσταλμένο παρατηρητή

⁵⁵⁹ Ibid, σ.469

⁵⁶⁰ Ibid, σ.479

⁵⁶¹ Ibid, σ.470

⁵⁶² *Spectator*, December, 2, 1922 (μετάφραση δική μου)

των ΗΠΑ στη συνδιάσκεψη.⁵⁶³ Πρώτος εκθέτει τις απόψεις του ο Ismet. Δεν πρόκειται για μία λεπτομερειακή ανάπτυξη θέσεων, όσο για μία γενικόλογη αναφορά στην ανάγκη για ασφάλεια από πιθανούς κινδύνους στη Θάλασσα του Μαρμαρά και την Κωνσταντινούπολη και διασφάλιση του διεθνούς εμπορίου και των μεταφορών στην περιοχή.⁵⁶⁴ Ο Chicherin, λαμβάνει στη συνέχεια το λόγο. *Σηκώθηκε όρθιος, και μετά βιαστικά ξανακάθισε. Οι ομιλίες στη Λωζάννη, όπως και σε κάθε Συνδιάσκεψη, εκφωνούνταν από τους συμμετέχοντες καθιστούς.*⁵⁶⁵ Ο αρχηγός της ρωσικής αντιπροσωπείας, μετά το προηγούμενο «άβολο» στιγμιότυπο, είναι πλέον έτοιμος να εκθέσει με τη σειρά του τις θέσεις της χώρας του επί του μελλοντικού καθεστώτος των Στενών. Αφού ρίχνει πρώτα μία βιαστική ματιά στα χαρτιά του, παίρνει μία βαθιά ανάσα και έπειτα ξεκινά να μιλά, σχεδόν ουρλιάζοντας⁵⁶⁶. Η δυνατή φωνή αποτελεί συνήθως ένδειξη της προσπάθειας του ατόμου για τον έλεγχο του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται, αν και πολλοί συνομιλητές του ενδέχεται να την εκλάβουν σαν χαρακτηριστικό σιγουριάς και αυτοπεποίθησης. Στην πραγματικότητα συχνά το άτομο με τη δυνατή φωνή επιχειρεί να ελέγξει και να πείσει τους συνομιλητές του για τα λεγόμενά του.⁵⁶⁷

Επιστρέφοντας τώρα στην ουσία της συνεδρίασης, ο ηγέτης της ρωσικής αντιπροσωπείας, ξεδιπλώνοντας τις θέσεις του, από τη μία πλευρά, υπερθεματίζει την ελευθερία διέλευσης των πλοίων για εμπορικούς σκοπούς.⁵⁶⁸ Από την άλλη, όμως, τονίζει ότι θα πρέπει να υπάρξουν εγγυήσεις για τη διατήρηση της ειρήνης στη Μαύρη Θάλασσα καθώς επίσης και για την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης. Με σκοπό να επιτευχθούν τα παραπάνω αυτός έθετε ως απαραίτητη προϋπόθεση το μόνιμο κλείσιμο των Στενών στη κίνηση στρατιωτικών πλοίων και αεροπλάνων, τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου, για όλες τις χώρες, με μόνη εξαίρεση την Τουρκία. Επίσης, προέκρινε ανεπιφύλακτα το δικαίωμα των Τούρκων για μόνιμη στρατιωτική οχύρωση της περιοχής αυτής. Ο Chicherin ολοκληρώνει την πρώτη αυτή ομιλία του με τη φράση “J’ai dit...” (“μίλησα...” σε ελεύθερη μετάφραση).⁵⁶⁹ Είναι χρήσιμο να αναφέρουμε ότι ο Ismet χαρακτήριζε τον Chicherin

⁵⁶³ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.71

⁵⁶⁴ *L.C.N.E.A.*, σ.127

⁵⁶⁵ Nicolson, *Curzon*, σ.309

⁵⁶⁶ *Ibid*, σ.309

⁵⁶⁷ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σσ.168-169

⁵⁶⁸ *L.C.N.E.A.*, σ.129

⁵⁶⁹ Nicolson, *Curzon*, σ.309

ως έναν ευφυή διπλωμάτη, τολμηρό και αποφασιστικό στον τρόπο έκφρασής του, αν και λίγο στομφώδη.⁵⁷⁰

Ο Duca, αρχηγός της ρουμανικής αντιπροσωπείας, σημειώνει από την πλευρά του ότι εκπροσωπεί μία χώρα περίπου 18.000.000 ανθρώπων με μία γρήγορα αναπτυσσόμενη οικονομία για την οποία θα ήταν καταστροφικό το ενδεχόμενο να κλείσουν τα Στενά και ότι δεν έχει αντίρρηση στην ελεύθερη διέλευση και πολεμικών πλοίων από την περιοχή. Θετική άποψη για την ελεύθερη διέλευση των εμπορικών πλοίων εκφράζει και ο Stambolijski εκ μέρους της Βουλγαρίας, καθώς η τελευταία διέθετε δύο σημαντικά εμπορικά λιμάνια στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, τη Varna και το Bourgas.⁵⁷¹ Μάλιστα, όσο θα περνούσαν οι ημέρες, η βουλγαρική αντιπροσωπεία θα συνέκλινε σημαντικά με τις συμμαχικές προτάσεις ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Επιπρόσθετα, ο Βούλγαρος διαπραγματευτής δεν παρέλειψε να (ξανα)υπενθυμίσει το πόσο σημαντικός εμπορικός κόμβος αποτελεί για τη χώρα του το “στόμα του Έβρου”. Έδω, μάλιστα, προέκυψε παρεξήγηση, με τον Ismet να επισημαίνει παντελή άγνοιά του για τη βουλγαρική επιθυμία εμπορικών διελεύσεων διά του ποταμού Έβρου. Τότε ο Stambolijski του απάντησε ότι *οι λέξεις “στόμα του Έβρου” τις οποίες χρησιμοποίησε ήταν απλώς μία γεωγραφική ένδειξη. Αυτό που είχε στο μυαλό του ήταν το Dedeagatch [σημερινή Αλεξανδρούπολη], μιάς και ήταν τεχνικά αδύνατο να χρησιμοποιηθεί η Maritza [ο Έβρος ποταμός] για ναυσιπλοΐα.*⁵⁷²

Ο Curzon, από τη δική του πλευρά, φαίνεται να επιδίωκε να περιορίσει την όποια πιθανότητα δημιουργίας ενός αλληλοϋποστηριζόμενου μετώπου των Ρώσων με τους Τούρκους στη συνδιάσκεψη και να διευρύνει όσο το δυνατόν περισσότερο το διαπραγματευτικό χάσμα μεταξύ τους σχετικά με το ζήτημα. Ο Βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση, λοιπόν, λαμβάνοντας το λόγο για να απαντήσει, αφού εξέθεσε με παθιασμένο τρόπο την υποστήριξή του στην ελευθερία των Στενών, κατέληξε αναφερόμενος στα όσα άκουσε νωρίτερα από τον Chicherin: *Η ρωσική αντιπροσωπεία έθεσε ένα ολοκληρωμένο, προσεκτικά σχεδιασμένο καθ'όλη την έκτασή του σχέδιο... Είναι εντυπωσιακό ότι αυτό το πρόγραμμα, το οποίο αφορά κατά κύριο λόγο την υπεράσπιση των τουρκικών συμφερόντων, θα πρέπει να υποβληθεί από τη Ρωσία... Ο Κος Chicherin είπε ότι οι απόψεις του ήταν αυτές τόσο για τη Ρωσία όσο και για την Τουρκία. Τότε γιατί η Τουρκία δεν το επιβεβαίωσε αυτό;... Είμαι βέβαιος ότι η συνδιάσκεψη θα πληροφορηθεί αργότερα εάν οι απόψεις του Κου Chicherin*

⁵⁷⁰ Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.289

⁵⁷¹ *L.C.N.E.A.*, σσ.131-132

⁵⁷² *Ibid*, σ.134

είναι, στην πραγματικότητα, οι ίδιες με εκείνες της τουρκικής αντιπροσωπείας.⁵⁷³ Ο Curzon ουσιαστικά «ακούει πίσω από τις λέξεις» του Ρώσου ομολόγου του στη διαπραγμάτευση για να βγάλει τα συμπεράσματά του και να εντοπίσει κρυφά νοήματα. Αυτό αποτελεί μία πολύ σημαντική ατομική διαπραγματευτική ικανότητα. Ο Curzon φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται τη ρωσική επιθυμία για σχηματισμό ενός ενιαίου διαπραγματευτικού ρωσοτουρκικού άξονα στη Λωζάννη μέσω των συμφραζομένων από τον ομολόγό του. Είναι αλήθεια ότι η είσοδος της Ρωσίας στις διαπραγματεύσεις θα μπορούσε σε κάποιο βαθμό να ισχυροποιήσει τη θέση της Τουρκίας στο ζήτημα των Στενών (υπό την προϋπόθεση ότι οι θέσεις Άγκυρας και Μόσχας θα συνέπιπταν) και εφόσον ευοδωνόταν συμμαχία μεταξύ τους. Γενικότερα, όταν ένα πιο αδύναμο μέρος γίνεται μέλος μίας συμμαχίας που πρόκειται να διαπραγματευτεί με μία έτερη συμμαχία, τότε φαίνεται να δημιουργείται συμμετρία.⁵⁷⁴ Ο Curzon πιθανώς αντιλήφθηκε μέσα από την ακρόαση των όσων είπε ο Chicherin (προφανώς υποψιαζόταν ήδη αυτή την πιθανότητα από τις διάφορες σχετικές προηγούμενες αναλύσεις) τη ρωσική αυτή στρατηγική. Είναι αλήθεια ότι ένας ικανός διαπραγματευτής θα πρέπει να μπορεί να επιτελεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη λειτουργία της ακρόασης του απέναντί του, ώστε να μπορεί να εξάγει ζωτικά συμπεράσματα επί των διαπραγματεύσεων. Ένας από τους βασικούς κανόνες είναι να μπορεί ο ακροατής «να ακούει πίσω από τις λέξεις», όπως ειδικότερα σημειώνεται στην προσπάθειά του να βρει ένα έμμεσο μήνυμα που δεν υπάρχει υποχρεωτικά στις προφερόμενες λέξεις.⁵⁷⁵

Ο Curzon, λοιπόν, απευθυνόμενος στην τουρκική αντιπροσωπεία ρωτά εμφανικά κατά πόσο συμμερίζονται τις ρωσικές απόψεις και αν, τελικά, όπως διερωτήθηκε *οι τουρκικές και οι ρωσικές προτάσεις ήταν ταυτόσημες*.⁵⁷⁶ Ο Ismet απαντά ότι ήταν έτοιμος να ακούσει τις προτάσεις των Ευρωπαίων για το ζήτημα. Με έμμεσο τρόπο παρατηρούμε ότι ο Τούρκος ηγέτης στη διαπραγμάτευση παίρνει σταδιακά αποστάσεις από τη ρωσική τοποθέτηση επί του θέματος. Ο Chicherin, μάλιστα, ήταν σαν «να τον χτύπησε κεραυνός». Ο Ρώσος ηγέτης *ο οποίος είχε μικρή ικανότητα ελέγχου στις εκφράσεις που έπαιρνε το πρόσωπό του, άρχισε να ρίχνει γρήγορες ματιές και να περιεργάζεται τους γύρω του [...]*.⁵⁷⁷ Ο Chicherin κατά κάποιο

⁵⁷³ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.41

⁵⁷⁴ Beriker, *Negotiating Styles of the minor parties in multilateral peace negotiations: Greece and Turkey at the Lausanne Peace Conference*, σ.21

⁵⁷⁵ Nichols, Stevens, «Μάθετε να ακούτε», σ.9

⁵⁷⁶ Nicolson, *Curzon*, σ.311

⁵⁷⁷ *Ibid*, σ.311

τρόπο απομονώνεται. Ο Curzon φαίνεται να πετυχαίνει μία σημαντική προσωπική νίκη ως προς το ζήτημα. Με την καίρια ερώτησή του προς τον Ismet κατάφερε και έφερε τη συζήτηση κοντά στο στόχο του Λονδίνου, δηλαδή την απομόνωση των απαιτήσεων της Μόσχας για μία περικλειστή Μαύρη Θάλασσα στα πολεμικά πλοία. Ο Curzon εκτιμούμε ότι γενικότερα επιτελούσε ικανοποιητικά τη λειτουργία εντοπισμού των κρυφών νοημάτων, όπως διακρίναμε σε αρκετές περιπτώσεις απαντήσεών του, μέσω της ενεργούς ακρόασης των ομολόγων του στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στην ελβετική πόλη.

06 Δεκεμβρίου 1922

Στις 06 Δεκεμβρίου του 1922 συνέρχεται εκ νέου η συνδιάσκεψη με θέμα τα Στενά. Ο Curzon προχωρά αναλυτικά στη διατύπωση της βρετανικής θέσης επί του ζητήματος, έπειτα από τη μάλλον ανιχνευτική βρετανική στάση της προηγούμενης σχετικής συνεδρίασης. Σύμφωνα μ' αυτή στα μεν εμπορικά πλοία θα έπρεπε να διασφαλιστεί η απόλυτη ελευθερία διέλευσης διαμέσου των Στενών σε περίοδο ειρήνης, στα δε πολεμικά πλοία θα έπρεπε επίσης να διασφαλιστεί απόλυτη ελευθερία διέλευσης σε περιόδους ειρήνης και επιπλέον, υπό κάποιες προϋποθέσεις, και σε περιόδους πολέμου (πολεμικά πλοία ουδέτερων μόνο χωρών εάν η Τουρκία δεν θα είναι ουδέτερη χώρα, απόλυτη ελευθερία κινήσεως στα πολεμικά πλοία, εάν η Τουρκία θα είναι ουδέτερη χώρα σε μία ενδεχόμενη εμπόλεμη κατάσταση).⁵⁷⁸ Επίσης, το Λονδίνο προέκρινε την αποστρατικοποίηση των δύο ακτών της ευρύτερης περιοχής των Στενών, με μία μικτή επιτροπή (πιθανώς υπό τουρκική προεδρία) να εξασφαλίζει τους σχετικούς όρους της όποιας συμφωνίας.⁵⁷⁹ Ο Βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση χρησιμοποίησε επίσης ένα σημαντικό επιχείρημα. Σημείωσε ότι *αν και τα ρωσικά και τουρκικά πολεμικά πλοία έχουν το δικαίωμα από το διεθνές δίκαιο της ελεύθερης διέλευσης διαμέσου του Σουέζ, του Παναμά [...] και διαμέσου όλων των άλλων στενών του κόσμου, ο Κορς Chicherin προτείνει να μη γίνει δεκτό αυτό το δικαίωμα στα άλλα έθνη σε σχέση με τη διέλευση μεταξύ της Μεσογείου Θάλασσας και της Μαύρης Θάλασσας. [...] Στην πραγματικότητα, όσο πιο αναλυτικά εξετάζουμε το ρωσικό πρόγραμμα, τόσο πιο καθαρά έρχεται στο φως ότι αυτό δεν έχει παρά μόνον ένα σκοπό: να μετατρέψει τη Μαύρη Θάλασσα σε ρωσική λίμνη, με την Τουρκία πιστό φρουρό της στις πύλες.*⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ L.C.N.E.A., σ.142

⁵⁷⁹ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.44

⁵⁸⁰ L.C.N.E.A., σσ.140-141

Ο Chicherin, βεβαίως, ήταν αποφασισμένος να προασπίσει τα συμφέροντα της χώρας του και να επιμείνει στο ότι τα Στενά θα έπρεπε να παραμείνουν κλειστά στη μετακίνηση πολεμικών πλοίων. Ίσως κάπως εκνευρισμένος, σημειώνει ότι *καθώς άκουγα τον πρόεδρο [τον Curzon] είχα την αίσθηση ότι η θεμελιώδης αρχή της ομιλίας του ήταν στο να δημιουργήσει ένα σύστημα που στοχεύει τη Ρωσία. Εμείς προτείνουμε ειρήνη σε εσάς και εσείς διαιωνίζετε τον αγώνα εναντίον μας. Η Ρωσία βρίσκεται στην αρχή μίας νέας εποχής, και ευχόμαστε να ξεκινήσουμε αυτή τη νέα εποχή δημιουργώντας σταθερές συνθήκες ειρήνης γύρω μας ενώ αντιθέτως εσείς επιθυμείτε να μας θέσετε σε μία κατάσταση που θα μας εξωθήσει σε πόλεμο.*⁵⁸¹ Σ' αυτό το σημείο διαπιστώνουμε το γεγονός ότι οι αντιλήψεις δύο δρώντων προσώπων για το ίδιο ζήτημα μπορεί να διαφέρουν ριζικά και να δημιουργήσουν διαπραγματευτικό χάσμα: Οι μεν Βρετανοί φαίνεται να αντιλαμβάνονταν την ελεύθερη διέλευση πολεμικών πλοίων από τα Στενά παράγοντα εγγύησης της σταθερότητας και τάξης στην ευρύτερη περιοχή. Οι δε Ρώσοι την ίδια ακριβώς (πιθανή) κατάσταση ως επικίνδυνη και «φυτίλι» νέων συγκρούσεων στην περιοχή. Σε τέτοιες περιπτώσεις καθήκον ενός διαπραγματευτή είναι να εντοπίσει τα βαθύτερα συμφέροντα τόσο της δικής του όσο και της απέναντι πλευράς, έτσι ώστε να βρει τρόπο να ικανοποιηθούν αυτά αμφότερα και η διαπραγμάτευση να προχωρήσει ομαλά στα πλαίσια της «κερδίζω-κερδίζεις» («win-win») φιλοσοφίας. Ασφαλώς, δεν θα πρέπει να ξεχνούμε, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, ότι εάν κάποιος ηγέτης δεν διαγνώσει ορθά τη διεθνή κατάσταση εξαιτίας τυχόν λανθασμένων εικόνων που έχει σχηματίσει, τότε ενδεχομένως να διευρύνει ακόμη περισσότερο, διά της αμυντικής στάσης του, τον αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο μεταξύ των εμπλεκόμενων σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Σε κάθε περίπτωση, ο αρχηγός της ρωσικής αποστολής στη Λωζάννη πρότεινε να εξαιρεθούν από τη ρύθμιση απαγόρευσης διέλευσης πολεμικών πλοίων εκείνα των Τούρκων. Ο Curzon (θεωρούμε με αρκετά σαρκαστική διάθεση) χαρακτήρισε τον Chicherin *πιο Τούρκο και από τους Τούρκους.*⁵⁸² Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο *σαρκασμός είναι ένας από τους πιο ισχυρούς τρόπους επικοινωνίας. Όπως το χιούμορ, μπορεί να πάρει πολλές μορφές, αλλά, αντίθετα από αυτό, σπάνια είναι άκακος. Σχεδόν πάντα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν σαρκασμό για να εκφράσουν μία έντονη άποψη, πεποίθηση ή συναίσθημα, όταν δεν θέλουν να το πουν ανοιχτά.*⁵⁸³

⁵⁸¹ Ibid, σ.149

⁵⁸² Παρατίθεται στο Gökay, *A Clash of Empires*, σ.155

⁵⁸³ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σ.257

Πάντως, η πλήρης διάσταση απόψεων μεταξύ Λονδίνου και Μόσχας ήταν φανερή. Ο Chicherin, όπως επισημαίνεται *έκανε ένα λάθος, όπως έκαναν και δυτικοί διπλωμάτες κατά το παρελθόν. Η Τουρκία δεν ήταν διατεθειμένη να πατροναριστεί από τη Ρωσία ή οποιοδήποτε άλλο. Κεφαλαιοποιώντας αυτό το λάθος, ο Curzon κατάφερε να τοποθετήσει μία “σφήνα” μεταξύ της Τουρκίας και της Ρωσίας.*⁵⁸⁴ Πάντως, ο Τούρκος ηγέτης πιθανώς να είχε αποκρυσταλλώσει τις απόψεις του ήδη από τις αρχές Δεκεμβρίου. Τότε, και συγκεκριμένα σε έκθεσή του προς την Άγκυρα στις 2/12/1922, είχε εκφράσει ξεκάθαρα τη διαφωνία του για συμμαχία με τους Ρώσους στη Λωζάννη, καθώς κάτι τέτοιο θα απομόνωνε την Τουρκία και θα διακινδύνευε την επίτευξη ειρήνης στις προκείμενες διαπραγματεύσεις με τις δυτικές δυνάμεις.⁵⁸⁵

08 Δεκεμβρίου 1922

Στην πρωινή συνεδρίαση της 8ης Δεκεμβρίου, ο Chicherin, επιμένοντας στις θέσεις του, έδωσε έμφαση στο ζήτημα της στρατιωτικής οχύρωσης ή όχι των Στενών από τους Τούρκους, τονίζοντας ότι *η πρόταση για αποστρατικοποίηση των Στενών προβλέπει ότι σε περίπτωση πολέμου η Τουρκία θα μπορεί να τροποποιήσει το καθεστώς: Μα πώς μπορεί μία αποστρατικοποιημένη ζώνη να μετατραπεί με μιάς σε μία οχυρωματική ζώνη; [...] Η Ρωσία δεν μπορεί να αποδεχθεί το προτεινόμενο καθεστώς για τη Μαύρη Θάλασσα. Και θεωρεί μία ελεύθερη και κυρίαρχη Τουρκία (κάτι το οποίο καθίσταται απίθανο από το προτεινόμενο καθεστώς για τα Στενά) ως ένα αναγκαίο στοιχείο για την ειρήνη, όπως ακριβώς η ουδέτερη Ελβετία στην καρδιά της Ευρώπης, ή το Βέλγιο [...] Η Ρωσία και οι σύμμαχοί της θα πρέπει να λάβουν εγγυήσεις οι οποίες θα τους επιτρέπουν να αναπτυχθούν ελεύθερα και χωρίς εμπόδια. Γι' αυτό το σκοπό τα Στενά θα πρέπει να είναι κλειστά για τα πολεμικά πλοία, και έτσι οι ανταγωνισμοί οι οποίοι τώρα υπάρχουν θα παραμείνουν σε απόσταση.*⁵⁸⁶

Οι διαφωνίες, πάντως, της βρετανικής με την τουρκική πλευρά δεν ήταν εύκολο να αντιμετωπιστούν για ορισμένα υποζητήματα. Σε μία προσπάθεια κατευνασμού του χάσματος, ο Αμερικανός εκπρόσωπος Child, σε κάποιο από τα διαλείμματα των συζητήσεων, κατάφερε να φέρει κοντά τους Curzon και Ismet με σκοπό να συζητήσουν ανεπίσημα. Το χάσμα, όμως, μεταξύ τους παρέμενε προς το παρόν αγεφύρωτο. Ο Curzon, όπως αναφέρεται, *άρχισε να “τινάξει τα χέρια του στον*

⁵⁸⁴ Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.332

⁵⁸⁵ Παρατίθεται στο Gökay, *A Clash of Empires*, σ.155

⁵⁸⁶ *L.C.N.E.A.*, σσ.162-163

αέρα, να χτυπάει τον τοίχο με το μπαστούνι του” και γενικά να επιτίθεται στον ομολογό του. Ο Πρέσβης Child είπε στον υπουργό Grew ότι οι δύο άντρες είχαν “περίπου τόσα κοινά όσα έχει ένας θηριοδαμαστής λιονταριών με έναν καλλιεργητή αζαλέας”.⁵⁸⁷ Παρά τις δημόσιες εκατέρωθεν συχνές φιλοφρονήσεις τους, οι Curzon και Ismet δεν φαίνεται να συμπαθούσαν ιδιαίτερα ο ένας τον άλλο σε διαπροσωπικό επίπεδο. Αυτό που πιθανώς να ενοχλούσε περισσότερο τον Ismet στη συμπεριφορά του Curzon ήταν η κάπως αφ’ υψηλού στάση του τελευταίου και μία τάση του να τον ειρωνεύεται. Επιπλέον, η επιβλητική φυσική παρουσία του Curzon έναντι του Ismet φαίνεται να ήταν ένα πρόβλημα. Μπορεί να φαίνεται υπερβολικό το παραπάνω, όμως θα πρέπει να σημειώσουμε ότι από διαπραγματευτικής άποψης η συγκεκριμένη λεπτομέρεια ίσως να μπορεί να λειτουργήσει παρεμβατικά ως ψυχολογική παρεμβαίνουσα συνιστώσα. *Ως διετελέσας Αντιβασιλεύς των Ινδιών διετήρει μεγαλιώδη εμφάνισιν και επεβάλλετο όχι μόνον διά του ηθικού του αναστήματος, αλλά και διά της σωματικής του διαπλάσεως. (Ο Λόρδος Κώρζον ήτο υψηλός και σωματώδης εν αντιθέσει προς τον Ισμέτ, μετρίου αναστήματος και ισχνόν). Και ο Ινονού αφηγήθη το ακόλουθον χαρακτηριστικό επεισόδιον: «Κάποτε ο Κώρζον εστάθη απέναντί μου και μου είπε: <Βλέπετε πως διευθύνω; Ανοίξετε τα μάτια>. Έτσι τον γνώρισα.*⁵⁸⁸ Η υπερβολική αυτοπεποίθηση του Curzon, στο βαθμό που ως τέτοια παρουσιαζόταν, ίσως να αποτελούσε παρεμβαίνουσα διαπραγματευτική μεταβλητή επιβαρυντικού χαρακτήρα στη Λωζάννη. Σχετικά με την υπερβολική αυτοπεποίθηση των διαπραγματευτών υπογραμμίζεται ότι αυτή αποτελεί ένα αρκετά συνηθισμένο χαρακτηριστικό στις διεθνείς διαπραγματεύσεις.⁵⁸⁹ Οποσδήποτε, η μακρόχρονη εμπειρία στα διπλωματικά σαλόνια έδινε κάποια «δικαιώματα» στον Curzon να νιώθει κάπως έτσι.⁵⁹⁰ Όμως, οι υπερβολές, αν συμβαίνουν, συχνά προκαλούν παρενέργειες. Βεβαίως, ως προς την ουσία, υπογραμμίζεται ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός αβεβαιότητας μίας διαπραγματεύσεως, τόσο μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση δείχνουν οι διαπραγματευτές στις δικές τους απόψεις. *Ειδικότερα, έχουν την τάση να πιστεύουν ότι γνωρίζουν το τι οι αντίπαλοι τους θα σκεφτούν ή θα πράξουν.*⁵⁹¹ Με βάση, όμως, τη τελευταία διαπίστωση, εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η υπερβολική αυτοπεποίθηση ενός

⁵⁸⁷ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.50

⁵⁸⁸ Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.309

⁵⁸⁹ Παρατίθεται στο Christer Jönsson, «Cognitive Theory», στο Victor A. Kremenyuk (ed.), *International Negotiation. Analysis, Approaches, Issues*, Jossey-Bass, 2nd edition, San Francisco, 2002, σ.280 (μετάφραση δική μου)

⁵⁹⁰ Βλέπε αναλυτικά ένα σκιαγράφημα του Lord Curzon στο Κεφάλαιο 6

⁵⁹¹ Παρατίθεται στο Jönsson, «Cognitive Theory», σ.281

διαπραγματευτή μπορεί να αποτελέσει παράγοντα επιβαρυντικό, συγκεκριμένα στην αλληλοκατανόηση των εκατέρωθεν απόψεων, με το διάβασμα της σκέψης από τον διαπραγματευτή με την υπερβολική αυτοπεποίθηση να κινδυνεύει να δημιουργήσει λανθασμένες εσωτερικές αντιλήψεις σχετικά με το τι πιστεύει και τι αναμένει ο ομόλογός του στις διεργασίες.

Στην απογευματινή συνεδρίαση, πάντως, της ημέρας που μελετούμε στο συγκεκριμένο σημείο, ο Curzon καταρχήν δήλωσε την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι ο Ismet συναινούσε γενικά στην αποστρατικοποίηση των Στενών και την απρόσκοπτη διέλευση των εμπορικών πλοίων όλων των χωρών μέσα από αυτά.⁵⁹² Όμως, έπειτα εξέφρασε τον προβληματισμό του σχετικά με το τουρκικό αίτημα να εξαιρεθούν από την προβλεπόμενη αποστρατικοποίηση οι ακτές της Θάλασσας του Μαρμαρά και τα Στενά του Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη. Ο ηγέτης της βρετανικής διαπραγματευτικής ομάδας τόνισε ότι κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να συμβεί καθώς οι ακτές της Θάλασσας του Μαρμαρά ουσιαστικά αποτελούν γεωγραφική συνέχεια των Στενών, επιχείρημα πράγματι εύλογο. Πιο συγκαταβατικός έδειξε, πάντως, για διάφορες μικρορυθμίσεις σχετικά με την αποστρατικοποίηση των Στενών του Βοσπόρου, συγκεκριμένα για την πόλη της Κωνσταντινούπολης.⁵⁹³ Εν το μεταξύ στις 10 Δεκεμβρίου ο Ραφαήλ, επιτετραμμένος της Ελλάδας στη Σόφια πληροφορεί με τηλεγράφημά του τον Ρέντη ότι από καλή πηγή έχει την πληροφορία ότι οι Τούρκοι καθυστερούν τεχνηέντως τις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη, ώστε να κερδίσουν χρόνο με σκοπό την οργάνωση του τακτικού στρατού τους, την κατάληψη εν συνεχεία της Κωνσταντινούπολης και την αποχώρησή τους αμέσως έπειτα από τις εργασίες της συνδιάσκεψης στη Λωζάννη.⁵⁹⁴

Εντείνονται οι συζητήσεις για την ανταλλαγή των πληθυσμών και τα Στενά.

12/13/14 Δεκεμβρίου 1922

Στη συνεδρίαση της 12ης Δεκεμβρίου οι εκπρόσωποι καταπιάνονται και πάλι με το ερώτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών και αφιερώνουν σημαντικό μέρος της διαδικασίας και στο ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων. Ο Curzon κάνει μία ανασκόπηση της συνολικής προόδου των εργασιών για το ζήτημα. Τονίζει, ως προς τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, ότι το ερώτημα της μετακίνησης ή μη κάποιων

⁵⁹² *L.C.N.E.A.*, σ.167

⁵⁹³ *Ibid*, σ.168

⁵⁹⁴ *Ελληνικά Διπλωματικά Εγγράφα*, Ρ. Ραφαήλ προς Κ. Ρέντη, τηλεγρ. αρ.4992/13944 [1923/A/22/1], Σόφια, Δεκέμβριος, 27/10, 1922, ώρα 3.30

από αυτούς είναι υπό εξέταση και επίσης ότι από αυτήν τη μετακίνηση καλό είναι να εξαιρεθούν οι περίπου 350.000 με 400.000 Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και σε μία τέτοια περίπτωση και οι μουσουλμάνοι της δυτικής Θράκης.⁵⁹⁵ Σημειώνει, στη συνέχεια, το μεγάλο ενδιαφέρον ολόκληρου του πολιτισμένου κόσμου για τα μέτρα επαρκούς προστασίας όσων μειονοτικών πληθυσμών τελικώς εξαιρεθούν της ανταλλαγής, και μάλιστα κάνει ξεχωριστή αναφορά στους Νεστοριανούς-Ασσύριους χριστιανούς στα κουρδικά βουνά και στα τουρκοπερσικά σύνορα, όπως επίσης και στον αρμενικό πληθυσμό εντός της επικράτειας του τουρκικού κράτους.⁵⁹⁶ Ο Ismet, από τη δική του πλευρά, προχωρά σε μία (πραγματικά εξαντλητική όπως διαπιστώσαμε) ιστορική ανασκόπηση της αποτελεσματικής (όπως υποστήριξε) προστασίας των διαφόρων μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά το παρελθόν και αφιερώνει μεγάλο τμήμα αυτού του λόγου του στο ρόλο του ρωσικού παράγοντα στις διάφορες τοπικές εξεγέρσεις.⁵⁹⁷ Στη συνέχεια, ο Curzon (πιθανότατα εκνευρισμένος και ίσως ειρωνικά) σημειώνει ότι *οι εκπρόσωποι αντιμετώπιζαν ως τώρα τον Ismet Pasha σαν έναν επιτυχημένο στρατηγό και ικανό διπλωμάτη. Αυτό το απόγευμα τούς έδειξε ότι ήταν επίσης και ένας καθηγητής Ιστορίας που τους έκανε μία μακρά διάλεξη της τουρκικής ιστορίας από τα χρόνια του Mahommed του Πορθητή έως τη σημερινή περίοδο.*⁵⁹⁸ Δεν είμαστε καθόλου βέβαιοι ότι τέτοιου χαρακτήρα προσωπικά σχόλια (“καθηγητής”) μεταξύ ομολόγων βοηθούν τη μεταξύ τους διάδραση, έστω και αν ο πομπός επί της ουσίας έχει δίκιο. Κάποιες φορές, τέτοιου περιεχομένου προσωπικά σχόλια εντάσσονται στα πλαίσια ενός ψυχολογικού πολέμου μέσα στη διαπραγμάτευση και ασφαλώς θα πρέπει να αποκρούονται αποτελεσματικά από τον δέκτη αυτών. Στην επόμενη συνεδρίαση της 13ης Δεκεμβρίου, πάντως, ο Ismet δικαιολογείται (ίσως και αντιλαμβανόμενος ότι η τόσο εξαντλητική ιστορική αναδρομή του την προηγούμενη ενδεχομένως να ήταν αχρείαστη) λέγοντας ότι *η ιστορική ανασκόπηση των γεγονότων που διάβασε στην προηγούμενη συνάντηση της επιτροπής είχε ως σκοπό να υποδηλώσει την άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας. Αυτή η άποψη βασιζόταν στην εύλογη επιθυμία τους να αποτρέψουν μειονότητες στην Τουρκία να μετατραπούν σε όπλα των ξένων στα χέρια τους, ικανών να χρησιμοποιηθούν για ανατρεπτικούς σκοπούς.*⁵⁹⁹ Οι μακροσκελείς

⁵⁹⁵ L.C.N.E.A., σσ.177-178

⁵⁹⁶ Ibid, σσ.178-179

⁵⁹⁷ Ibid, σσ.190-204

⁵⁹⁸ Ibid, σσ.182-183

⁵⁹⁹ Ibid, σ.207

απαντήσεις δεν είναι εύκολο να ερμηνευτούν. Υπάρχουν πολλοί φλύαροι άνθρωποι που δεν επιζητούν παρά να τραβήξουν την προσοχή, και ακόμη περισσότεροι που απλώς δυσκολεύονται να εκφραστούν. Μερικές φορές, όμως, μία μακροσκελής απάντηση αποκρύπτει ή παραποιεί την αλήθεια. [...] Δεν πρέπει να υποπτευόμαστε τους πάντες και τα πάντα, αλλά θα ήταν ανόητο εκ μέρους μας αν δεν είχαμε το νου μας να εντοπίσουμε πιθανά κρυμμένα νοήματα, σε ιδιαίτερα μακροσκελείς απαντήσεις. [...] Μία απάντηση που έχει συνοχή αλλά μοιάζει άσχετη ή ανάρμοστη, μπορεί να σημαίνει ότι ο συνομιλητής προσπαθεί να αποκρύψει την αλήθεια, να ελέγξει τη συζήτηση, να διατηρήσει το λόγο για να προωθήσει ένα συγκεκριμένο θέμα, να κερδίσει χρόνο για να σκεφτεί τι θα πει, ή να εντυπωσιάσει τους άλλους.⁶⁰⁰

Πάντως, επί της ουσίας, τόσο για τους Νεστοριανούς, όσο και για τους Ασσύριους, καθώς και τους Αρμενίους, ο Ismet διατυπώνει στη συνέχεια την άποψη ότι δεν συντρέχει κανένας λόγος ανησυχίας, και ότι είναι σίγουρος για το γεγονός ότι όλοι αυτοί θα ζήσουν σε απόλυτη αρμονία με τον τουρκικό πληθυσμό της χώρας.⁶⁰¹ Ο Βενιζέλος, απαντώντας στον Ismet, επισημαίνει ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είναι ανάγκη να μην επιμένει να αρνείται τη συγκρότηση ενός οργάνου επιφορτισμένου του ελέγχου σχετικά με την επαρκή προστασία των εναπομείναντων μειονοτικών πληθυσμών.⁶⁰² Επίσης ο Βενιζέλος, προσπαθώντας να πείσει τον ομόλογό του για την ανάγκη εξαίρεσης των μειονοτικών πληθυσμών από την αναγκαστική στρατιωτική θητεία, του υπενθύμισε ότι σύμφωνα με τη Συνθήκη του 1881 [με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέδωσε τη Θεσσαλία στην Ελλάδα] η Ελλάδα έχει αναγνωρίσει αυτή την εξαίρεση στον πληθυσμό της Θεσσαλίας [του μουσουλμανικού πληθυσμού εννοεί] χωρίς να απαιτήσει κανέναν αντισταθμιστικό φόρο.⁶⁰³

Στη συνεδρίαση της 14ης Δεκεμβρίου, ο Τούρκος αρχηγός της αποστολής αναφέρει ως προς την πατρότητα της ιδέας για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, ότι αυτή ναι μεν ανεφέρθη και από τον ίδιο τον Curzon κατά τη συνεδρίαση της 1ης Δεκεμβρίου, η πατρότητα πάντως ανήκει στον Dr. Nansen (εδώ φαίνεται να συμφωνούν Βενιζέλος και Ismet).⁶⁰⁴ Ολοκληρώνει αυτή του την ομιλία συνοψίζοντας σε τρία βασικά σημεία: 1.η Τουρκία θα επιθυμούσε μετά χαράς να εισέλθει στην ΚτΕ μετά τη σύναψη της συνθήκης ειρήνης 2. ανεγνώριζε τα δικαιώματα

⁶⁰⁰ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σσ.226-227

⁶⁰¹ *L.C.N.E.A.*, σ.208

⁶⁰² *Ibid*, σ.210

⁶⁰³ *Ibid*, σ.210

⁶⁰⁴ *Ibid*, σ.218

των μη-μουσουλμανικών μειονοτήτων συμφώνως προς τις αποδεκτές από τα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη αρχές και οι οποίες ήταν ενσωματωμένες στις συνθήκες 3.θα διακηρύξει αμνηστία.⁶⁰⁵ Ο Curzon όμως του απαντά ότι δεν είναι καθόλου σίγουρος ότι οι διάφορες ευρωπαϊκές συνθήκες καλύπτουν επαρκώς το ζήτημα, με τη σχετική υποεπιτροπή στη Λωζάννη, σε κάθε περίπτωση, να πρέπει να εξετάσει λεπτομερώς όλες τις πτυχές αυτού.⁶⁰⁶

16 Δεκεμβρίου 1922

Το θέμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης ανακινείται στις 16 Δεκεμβρίου 1922. Οι Τούρκοι ζητούν τη μεταφορά της έδρας του, με την αρχική πατρότητα της ιδέας να φαίνεται από κάποιες πηγές να ανήκει προσωπικά στον Rıza Nur.⁶⁰⁷ Οι Τούρκοι δικαιολογούν το αίτημά τους στη βάση της κατάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρα και στην κατάλυση των όποιων προνομίων είχαν παραχωρηθεί στις διάφορες θρησκευτικές μειονότητες. *Το θέμα αυτό ανέκυψε στις 16 Δεκεμβρίου 1922, όταν τη μέρα εκείνη η τουρκική αντιπροσωπεία υπέβαλε στη Συνδιάσκεψη έγγραφη διακήρυξη της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως της Άγκυρας, σχετική με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη.*⁶⁰⁸ Οι τουρκικές πιέσεις για τη μεταφορά του είναι πλέον αρκετά έντονες, «φορτώνοντας» πιεστικά τη διαπραγματευτική ατζέντα. Από τον Αλεξανδρή μαθαίνουμε ότι ο Κανελλόπουλος, αρμοστής της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη, είχε ήδη ενημερώσει την Αθήνα σχετικά με το ζήτημα. Την πληροφορούσε ότι ο Ρεφέν Πασάς εκτόξευσε απειλές κατά του πατριάρχη. Αν και ο Έλληνας αξιωματούχος θεωρούσε απίθανη μία απόπειρα κατά της ζωής του πατριάρχη, όμως δεν απέκλειε το ενδεχόμενο αύξησης της πίεσης για αποχώρηση αυτού από την Κωνσταντινούπολη.⁶⁰⁹ Η πίεση προς την ελληνική πλευρά εντεινόταν. Η αντίδρασή της θα ήταν ένα διαπραγματευτικό μείγμα επίκλησης ιστορικών δικαίων για την παραμονή του πατριαρχείου, συμφωνώντας πάντως στην απομάκρυνση του πατριάρχη ο οποίος ασκούσε την εξουσία την περίοδο εκείνη.⁶¹⁰ Εάν (αδίκως κατά τη γνώμη μας για τον ιστορικό αυτό θρησκευτικό θεσμό) μεταφερόταν αναγκαστικά το πατριαρχείο, οι κεμαλιστές φαίνεται να ήθελαν να δείξουν στους μουσουλμάνους ότι η απομάκρυνση των θρησκευτικών αρχών από τη

⁶⁰⁵ Ibid, σ.221

⁶⁰⁶ Ibid, σ.222

⁶⁰⁷ Βλέπε αναλυτικά στον Πρόλογο του παρόντος πονήματος.

⁶⁰⁸ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σσ.162-163

⁶⁰⁹ *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου*, Αλεξανδρής (Αθήνα) προς Βενιζέλο, [Φακ.033-78, Μουσείο Μπενάκη], Νοέμβριος, 29 / Δεκέμβριος, 12, 1922

⁶¹⁰ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.163

χώρα ήταν ένα γενικό μέτρο και όχι μία αντι-μουσουλμανική κίνηση, μετά την απομάκρυνση του σουλτάνου και την κατάργηση του χαλιφάτου, στα πλαίσια εκκοσμίκευσης του κράτους. Εδώ κατανοούμε ξεκάθαρα πώς μία εσωτερική μεταβλητή λειτουργεί πειστικά και πιθανώς αποσταθεροποιητικά ως εισροή σε μία διεθνή διαπραγματεύση, σε κάθε περίπτωση διαφοροποιώντας τη φυσιογνωμία αυτής. Ίσως στο εσωτερικό της Τουρκίας να υπήρχε σ'έναν βαθμό πίεση της κοινής γνώμης απέναντι στους κεμαλιστές εξαιτίας της απομάκρυνσης του σουλτάνου, πίεση η οποία ενδεχομένως να είχε «φτάσει στα αυτιά» του Rıza Nur και να τον επηρέασε ως προς την ακραία πρωτοβουλία που φέρεται να έλαβε για απομάκρυνση όχι μόνο του πατριάρχη ως συγκεκριμένου προσώπου, αλλά και του πατριαρχείου ως θεσμού.

18/19/20 Δεκεμβρίου 1922

Στη μεσημεριανή (16.00) συνεδρίαση της 18ης Δεκεμβρίου τίθεται εκ νέου το ζήτημα των Στενών σε σχετικά καλό κλίμα. Σε κάθε περίπτωση, δεν θεωρούμε τις μεσημεριανές ώρες κατάλληλες για διαπραγματεύσεις, καθώς η βιολογική κούραση τις συγκεκριμένες ώρες είναι αισθητή και λάθη ή απρόσεκτες παραχωρήσεις δεν μπορούν να αποκλειστούν... Ο Curzon, πάντως, εμφανίζεται αρκετά διαλλακτικός σ'αυτή τη συνεδρίαση και μιλά για κάποιες μικρές βελτιώσεις προς όφελος των τουρκικών θέσεων, μειώνοντας κάπως την έκταση των ζωνών οι οποίες θα υπάγονταν σε καθεστώς υποχρεωτικής αποστρατικοποίησης και συμφωνώντας στο δικαίωμα των Τούρκων να μπορούν πράγματι να οργανώσουν εντός των προτεινόμενων αποστρατικοποιημένων ζωνών ένα σύστημα παρατήρησης και επικοινωνίας, τηλεγραφικής, τηλεφωνικής και οπτικής. Επίσης, ο Βρετανός ηγέτης συμφώνησε στο να εξαιρεθεί το μικρό νησάκι Emir Ali στη Θάλασσα του Μαρμαρά από την υποχρέωση αποστρατικοποίησης.⁶¹¹ Και ο Ismet δείχνει διάθεση συνεργασίας και πρόθυμος να συζητήσει ορισμένες μικροδιορθώσεις για τα Στενά, με σημαντικότερες παρακλήσεις του: *1.ο όρος "Στενά" δεν πρέπει να περιλαμβάνει τη Θάλασσα του Μαρμαρά (και) 2.έξω από τις αποστρατικοποιημένες περιοχές καμία απαγόρευση δεν πρέπει να τεθεί στα αμυντικά μέσα τα οποία η Τουρκία θα ευχόταν να χρησιμοποιήσει στη Θάλασσα του Μαρμαρά.*⁶¹² Η επομένη ημέρα δεν θεωρούμε ότι είναι ιδιαίτερα καταλυτική για την πορεία του ζητήματος, με τον Curzon να τονίζει προς το τέλος της συγκεκριμένης συνεδρίασης ότι *οι σύμμαχοι, εξουσιοδοτώντας τον να μιλήσει*

⁶¹¹ L.C.N.E.A., σ.231

⁶¹² Ibid, σ.235

όπως και έκανε, ήλπιζαν ότι η σημερινή συνάντηση [19 Δεκεμβρίου] θα ήταν η τελευταία σχετικά με το ζήτημα των Στενών. Αυτός είχε ήδη τονίσει, και τώρα το επαλαμβάνει για μία ακόμη φορά, ότι οι σύμμαχοι είχαν φθάσει στο όριο των παραχωρήσεών τους και ότι περεταίρω συζήτηση θα ήταν άκαρπη. Ήταν γι' αυτό το λόγο διατεθειμένος να θεωρήσει κάθε περεταίρω συνάντηση αχρείαση. Όμως, από την άλλη πλευρά, ήταν πολύ διστακτικός στο να αποστερήσει από τους Τούρκους αντιπροσώπους, των οποίων τη σκληρή δουλειά είχε πρόθυμα αναγνωρίσει, την ευκαιρία να απαντήσουν στις διάφορες δηλώσεις οι οποίες έγιναν από τον ίδιο στην παρούσα συνάντηση ή να υποβάλλουν οποιαδήποτε άλλη ανεξάρτητη θέση. Ήταν γι' αυτό το λόγο διατεθειμένος να προχωρήσουν σε μία ακόμη συνάντηση, όμως μόνο μία ακόμη [...].⁶¹³ Πράγματι, η συνάντηση αυτή πραγματοποιείται την επόμενη μέρα, 20 Δεκεμβρίου, στις 16.00μ.μ. Σ' αυτήν, ο Ismet, διατυπώνει τις αντιρρήσεις του, όχι τόσο για τον πυρήνα του ζητήματος, όσο για επιμέρους θέματα σχετικά με το καθεστώς των Στενών, με τον Curzon να επισημαίνει αμέσως μετά το μετριοπαθή και συμβιβαστικό τόνο του Τούρκου ομολόγου του.⁶¹⁴ Στο μεταξύ, για το ανακύπτον ζήτημα της αποπομπής του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης, την έκπληξή του για την είδηση εκφράζει και ο Hughes (Secretary of State–United States of America) σε τηλεγράφημά του προς τους Αμερικανούς στη Λωζάννη στις 21 Δεκεμβρίου 1922.⁶¹⁵

Σε ανταπόκριση, πάντως, από το Παρίσι στις 6/19 Δεκεμβρίου 1922 η εφημερίδα Εμπρός μετέδιδε ότι οι Βρετανοί ήρθαν ουσιαστικά σε συμφωνία με τους Τούρκους για το μελλοντικό καθεστώς των Στενών, με τους Γάλλους να διαδραματίζουν στις εκεί διεργασίες το ρόλο του εμπνευστή και γεφυροποιού.⁶¹⁶ Σε ανταπόκρισή της από τη Λωζάννη στις 9/22 Δεκεμβρίου 1922 η εφημερίδα Μακεδονία σημείωνε την αλλαγή του κλίματος, με εκατέρωθεν φιλοφρονήσεις μεταξύ Curzon και Ismet και τελικώς αποδοχή εκ μέρους των Τούρκων των βρετανικών προτάσεων επί του συγκεκριμένου ζητήματος.⁶¹⁷

Πλησιάζουμε πλέον προς τις γιορτές των Χριστουγέννων. Οι συμμετέχοντες συχνά ερίζουν για την αλήθεια... Τα άλυτα ζητήματα των διεργασιών ήταν αρκετά,

⁶¹³ Ibid, σσ.276-277

⁶¹⁴ Ibid, σ.284

⁶¹⁵ F.R.U.S., The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne, December, 21, 1922, Washington, telegram no.767.68119 T&M 2/12 (μετάφραση δική μου)

⁶¹⁶ Εμπρός, Δεκέμβριος, 6, 1922, σ.3

⁶¹⁷ Μακεδονία, Δεκέμβριος, 9, 1922, σ.4

«μικροεπεισόδια» εντάσεων υπήρχαν και το αδιέξοδο ήταν ακόμη υπαρκτό. Όμως, συγχρόνως, διαπιστώνουμε από τη μελέτη των πρακτικών της συνδιάσκεψης ότι υπήρχε έως ένα βαθμό θετική διάθεση γεφύρωσης μεταξύ των περισσότερων εμπλεκομένων για κάποια από τα ανοικτά ζητήματα και κυρίως υπομονή για επίλυση εκείνων που παρέμεναν προς το παρόν ακανθώδη. Από πλευράς των δυτικοευρωπαίων η υπομονή αυτή φαίνεται να οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στην πίεση και της κοινής γνώμης στις χώρες τους για ειρήνευση (2η υπόθεση εργασίας μας). Αυτή είναι η ισχυρή πεποίθηση και του ίδιου του Βενιζέλου σε απόρρητο τηλεγράφημά του, απολύτου προτεραιότητας, προς τον Αλεξανδρή παραμονές Πρωτοχρονιάς από τη Λωζάννη. Πολύ χαρακτηριστικά του τονίζει ότι εκπλήσσεται από το γεγονός ότι οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις ανέχονται τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων υπό δύσκολες συνθήκες και αποδίδει την υπομονή τους μεταξύ άλλων στο γεγονός ότι η κοινή γνώμη αυτών δεν είχε τη διάθεση να αποδεχθεί νέες θυσίες από πιθανή επανάληψη πολεμικών συγκρούσεων.⁶¹⁸ Στην υποσημείωση του ίδιου εγγράφου χαρακτηριστικό είναι και το σχετικό σχόλιο: *Από το 1919 μία νέα δύναμη ισχυροποιήθηκε κυρίως στη Βρετανία και τη Γαλλία, που εμπόδιζε κάθε σκέψη για νέο πόλεμο και δεν μπορούσε να αγνοηθεί. Ήταν η δύναμη που είχαν αποκτήσει τα εργατικά κινήματα και είχαν επιβάλει μεγάλους περιορισμούς στις ιμπεριαλιστικές περιπέτειες στο εξωτερικό.*⁶¹⁹ Εδώ διαπιστώνουμε και πάλι την επιβεβαίωση της δεύτερης υπόθεσης εργασίας μας βάσει της οποίας η κουλτούρα του ειρηνισμού που αναπτύχθηκε τη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία μείωνε τον αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο στη συνδιάσκεψη μεταξύ των εκεί ομολόγων. Βεβαίως, προσθετικά θα λειτουργούσε κατά τον ίδιο τρόπο και η εκ των άνω πολιτική κουλτούρα της ανάγκης για διεθνή τάξη και σταθερότητα μετά το δραματικό Α' Π.Π.

Οι διαπραγματεύσεις, λοιπόν, για τη δυτική Θράκη δείχνουν να προχωρούν μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, με τον προβληματισμό βεβαίως να περιστρέφεται κυρίως γύρω από την τύχη του Καραγάτς. Οι διαπραγματεύσεις για τα νησιά του Αιγαίου επίσης προχωρούν. Τα Στενά αποτελούν ένα κρίσιμο ζήτημα που επίσης προχωρά, με τις ρωσικές θέσεις επί του ζητήματος σιγά σιγά να περιθωριοποιούνται από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες και τους Βρετανούς – Τούρκους να διαφωνούν κυρίως για υποζητήματα ελάσσωνος σημασίας. Το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών και η προστασία των όσων μειονοτικών πληθυσμών τελικώς θα

⁶¹⁸ *Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα*, Ελ. Βενιζέλος προς Α. Αλεξανδρή, τηλεγρ. άνευ αριθμού (ά.ά) [1922-23/Α/22/5], Λωζάννη, Δεκέμβριος, 18/31, 1922, ώρα 2

⁶¹⁹ Υποσημείωση-σχολιασμός στο Ο.π. Διπλωματικό Έγγραφο.

παρέμεναν έξω από τα εθνικά τους κέντρα προκαλούν τριβές στους διασκεπτόμενους στη Λωζάννη, αλλά προς το παρόν όχι ανυπέβλητες και κυρίως για διάφορα υποζητήματα, με τη συμφωνία να βρίσκεται πολύ κοντά. Το ξαφνικά ανακύπτον ζήτημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης προκαλεί κάποιες τριβές. Το καθεστώς των διομολογήσεων για τους ξένους υπηκόους της Τουρκίας είναι από εκείνα τα ζητήματα που προχωρούν με πολλές δυσκολίες, αν και στις 28 Δεκεμβρίου, συγκαλείται πρωινή διάσκεψη στην οποία εκφράζεται η διάθεση υποχώρησης των Ευρωπαίων στο ζήτημα της ισότιμης φορολόγησης Τούρκων και ξένων υπηκόων στην Τουρκία.⁶²⁰ Όμως, η βούλησή τους για διορισμό ξένων δικαστών στην εκδίκαση ορισμένης κατηγορίας υποθέσεων οι οποίες θα αφορούσαν ξένους υπηκόους στην Τουρκία αποτελούσε ένα σημείο σημαντικών διαπραγματευτικών τριβών. Τα διάφορα οικονομικά θέματα, βεβαίως, είναι προς το παρόν ο μεγάλος «γνωστός-άγνωστος». Γενικά, πάντως, μέχρι αυτό το σημείο, δεν φαίνεται να σχηματοποιείται μία ανυπέβλητη διεγκυστίδα μεταξύ των βασικών πρωταγωνιστών των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη με σκοπό την επικράτηση...

Πάντως, ο Curzon αρχίζει σταδιακά να χάνει την υπομονή του. Από το ημερολόγιο που κρατούσε κάποιο μέλος της βρετανικής διαπραγματευτικής ομάδας μαθαίνουμε για τη σταδιακή ψυχική εξάντληση του Βρετανού ηγέτη στη Λωζάννη: *Ο Curzon έχει παράξενη διάθεση σήμερα [22 Δεκεμβρίου]. Σχεδόν υστερική. Είχε μία συζήτηση χθες βράδυ με τους Ismet, Barrère και Garroni. Οι δύο τελευταίοι κολάκευαν τον Ismet, προσφωνώντας τον "Excellence" σε κάθε πρόταση [...]. Αυτό κάνει τον Curzon να αηδιάζει. Όλα ξεκίνησαν στις 11 το πρωί.[...] Σηκώθηκε από την καρέκλα του και μιμήθηκε τον Garroni να απευθύνεται προς τον Ismet Pasha, [...] να μουρμουρίζει απαλά γλυκές λέξεις όσο πιο χτυπητά μπορούσε. Ο Curzon είναι καλός μίμος. Το μισό χρόνο γελούσε με την μίμηση του Garroni που ο ίδιος έκανε και το άλλο μισό έκλαιγε με τη σκέψη ότι σε λίγα λεπτά όλα θα ξεκινήσουν και πάλι. [...] Λέει ότι αν αφήνονταν μόνος με τον Ismet θα μπορούσε να τα πάει καλά μαζί του. Συμπαθεί τον μικρόσωμο άντρα όπως όλοι μας. Όμως ο Garroni!!!⁶²¹ Φαίνεται ότι οι Barrere και Garroni έτειναν να κολακεύουν τον Ismet σε ορισμένες από τις διαπραγματευτικές συναντήσεις τους στη Λωζάννη. Τέτοιες λεπτομέρειες δεν πρέπει να μας διαφεύγουν της προσοχής, όντας στα πλαίσια κάποιας ασημαντότητας(;) του θέματος. Η κολακεία υποκρύπτει κάποιες φορές το κίνητρο της χειραγώγησης αυτού τον οποίο*

⁶²⁰ L.C.N.E.A., σ.482

⁶²¹ Nicolson, Curzon, σ.319

κολακεύουμε. Βεβαίως, τα κίνητρα δεν είναι πάντα δόλια. Κάποιες φορές μπορεί να κολακεύουμε κάποιον απλά και μόνο για να τον κάνουμε, μεταξύ άλλων, να αισθανθεί άνετα ή/και αποδεκτός.⁶²² Ούτε, επίσης, το γεγονός ότι ο Curzon φέρεται να μιμούνταν τους ομολόγους του σε κάποιες ιδιωτικές του στιγμές στη Λωζάννη είναι ένα στοιχείο ασήμαντης διαπραγματευτικής αξίας. Όπως σημειώνεται, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, *οι άνθρωποι που τους αρέσει το κουτσομπολιό, σπάνια το παραδέχονται με άνεση – γι' αυτό συχνά το παρουσιάζουν σαν ενδιαφέρον για τους άλλους ή σαν επιπόλαια κουβέντα. Όπως κι αν ονομαστεί, το κουτσομπολιό έχει μερικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Πρώτον, είναι σχεδόν πάντα αρνητικό. Ακόμη κι αν το άτομο αρχίσει να μιλά ευνοϊκά, η συζήτηση σύντομα θα καταλήξει σε αρνητική κριτική. Δεύτερον, το άτομο που κουτσομπολεύει συνήθως θέλει να πείσει τον άλλο για τη γνώμη του, ή να ψαρέψει τη γνώμη του συνομιλητή του για το θύμα του κουτσομπολιού. Τέλος, το άτομο που υποκινεί το κουτσομπολιό, πολλές φορές προσπαθεί να ενισχύσει την αυτοπεποίθησή του μειώνοντας κάποιον άλλο.*⁶²³

Τέλος, να σημειώσουμε ως προς την ουσία των ζητημάτων ότι ειδικότερα το ζήτημα της δυτικής Θράκης φαίνεται να προχωρά χωρίς μεγάλες δυσκολίες, με τις ελληνοτουρκικές απόψεις σταδιακά να συγκλίνουν και τις βουλγαρικές μαξιμαλιστικές θέσεις σταδιακά να απομονώνονται. Ο Αλεξάνδρης, ο οποίος έζησε από κοντά τα γεγονότα μας πληροφορεί στις «Πολιτικά Αναμνήσεις» σχετικά: *Επί των βουλγαρικών αξιώσεων, η υποεπιτροπή προεδρευομένη από τον στρατηγόν Βευγκάν, προέτεινε όπως εις μέρος μεταξύ Δεδεαγάτς και Μάκρης ενοικιάσωμεν διά 99 έτη εις την Βουλγαρίαν παραλίαν τριών χιλιομέτρων μήκους και ενός πλάτους προς κατασκευήν βουλγαρικού εμπορικού λιμένος, διευθυνομένου υπό Βουλγάρων υπαλλήλων. Ο Βενιζέλος ετηλεγράφη από 23 Δεκεμβρίου: «Ουδαμώς διστάζω συστήσω αποδοχήν εισηγήσεως ταύτης, διότι ουδεμία πιθανότης υπάρχει ότι Βούλγαροι θέλουν δεχθή λύσιν. Θα πρωτιμήσουν αποκρούσωσιν αυτήν διά να επιτύχουν αυτοίς την Θράκην η ίδρυσιν εν αυτή αυτονόμου πολιτείας». Η Κυβέρνησις απέκρουσε την αποδοχήν της εισηγήσεως ταύτης, ήτις δεν εγένετο ούτω δεκτή από την Συνδιάσκεψιν.*⁶²⁴

⁶²² Περισσότερα στο Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σσ.248-250

⁶²³ Ο.π., σσ.252-253

⁶²⁴ Απόστολος Αλεξανδρής, *Πολιτικά Αναμνήσεις*, Εκδ.Δ. Φραγκούλη – Κ. Βαρζάνη, Πάτραι, 1947, σ.69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΤΟ 1923

ΦΕΡΝΕΙ ΡΗΞΗ ΣΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ

ΚΑΙ

ΣΤΙΣ 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1923

ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΟΥΣ

Ο Curzon ανησυχεί πλέον πολύ...

Στις 31 Δεκεμβρίου, ανήμερα Πρωτοχρονιάς, ο Curzon, ανήσυχος, αναχωρεί για το Παρίσι όπου και επρόκειτο να συναντηθεί με τον πρωθυπουργό Bonar Law. Ο τελευταίος διαφωνεί απόλυτα στην ιδέα κατάληψης της περιοχής του Ruhr από τους Γάλλους σε περίπτωση διπλωματικού ναυαγίου όσον αφορά τις γερμανικές αποζημιώσεις. Ως προς το διαπραγματευτικό μέτωπο της Λωζάννης για το Ανατολικό Ζήτημα ο Βρετανός πρωθυπουργός επισημαίνει στον Curzon την επιθυμία του τα θέματα με την Τουρκία να τερματιστούν σύντομα, ακόμη και κάτω από οποιουσδήποτε όρους.⁶²⁵ Δύο ημέρες αργότερα, το βράδυ της Τρίτης, 2 Ιανουαρίου 1923, μετά τη γιορτή της Πρωτοχρονιάς, ο Curzon επιστρέφει και πάλι στη Λωζάννη. Στο σιδηροδρομικό σταθμό τον περιμένουν δύο μέλη από τη βρετανική ομάδα διαπραγμάτευσης. Μία μακρά σιωπή συνοδεύει τη μεταφορά του προς το ξενοδοχείο όπου έχει καταλύσει η βρετανική αντιπροσωπεία. *“Λοιπόν”, παρατήρησε μία από τις γραμματείς του Curzon με άκαιρη ελαφρότητα, “είναι προφανές ότι ο Κος Bonar Law δεν ήταν πολύ ενθαρρυντικός”*.⁶²⁶ Λίγο αργότερα, σε γράμμα του στην Κα Curzon, ο Βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση δεν κρύβει την απογοήτευσή του για τον Bonar Law. *“Βρήκα τον Bonar Law [...] πρόθυμο να παραιτηθεί από όλα [...], παρά να έχει μία φιλονικία. Εκπληκτο από την ευθύνη την οποία ανέλαβα στη Λωζάννη [...]*.⁶²⁷ Ο Bonar Law ήταν έμπειρος πολιτικός, αλλά με σοβαρά προβλήματα υγείας, μεταβλητή ίσως παρεμβαίνουσα ως προς τις αποφάσεις του και τις οδηγίες που έστελνε στον Curzon στη συνδιάσκεψη που διεξαγόταν εκείνη την περίοδο στη Λωζάννη. Ειδικότερα, πληροφορούμαστε ότι ο Bonar Law είχε καρκίνο στο λάρυγγα

⁶²⁵ Nicolson, *Curzon*, σ.324

⁶²⁶ Ibid, σ.324

⁶²⁷ Ibid, σ.325

όταν ανέλαβε την πρωθυπουργία τον Οκτώβριο του 1922. Σταδιακά είχε φθάσει στο σημείο να μην μπορεί καν να μιλήσει.⁶²⁸

Τέσσερις ημέρες μετά τη συζήτηση του Bonar Law με τον Curzon για τις εξελίξεις στη Λωζάννη, οι διπλωματικές διεργασίες στη συνδιάσκεψη του Παρισιού, με κυρίαρχο ζήτημα τις πολεμικές επανορθώσεις της Γερμανίας, τερματίζονται άδοξα (4 Ιανουαρίου 1922). Η αποτυχία αυτή και η ολοένα αυξανόμενη διεθνής νευρικότητα θα προκαλέσει, δυστυχώς, παρενέργειες και στη διαπραγματευτική συνδιάσκεψη της Λωζάννης για το Ανατολικό Ζήτημα... Εκνευρισμός αυξανόμενος αρχίζει να διαφαίνεται όλο και πιο ξεκάθαρα στη συνεδρίαση της 6ης Ιανουαρίου 1923 σχετικά με τα προνόμια των ξένων υπηκόων εντός της τουρκικής επικράτειας. Ο Ismet μιλά χωρίς περιστροφές και διαπραγματευτικά στρογγυλέματα: Δεν επιθυμεί, με κανέναν τρόπο, συνέχιση του καθεστώτος των διομολογήσεων στη χώρα του και των όποιων ειδικών προνομίων αυτό προήγαγε στους ξένους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά το παρελθόν. Συνεχίζοντας την τοποθέτησή του, σημειώνει ότι εγγυάται τη δίκαιη και ισότιμη μεταχείρισή τους όχι με ωραία λόγια αλλά με έργα, όπως υποστήριξε. Συμπληρώνει ότι [...] *ο τουρκικός αστικός κώδικας δεν διαθέτει σε καμία των περιπτώσεων θρησκευτικό χαρακτήρα, ανεξάρτητα του ποιες είναι οι απαρχές του. [...] Θα πρέπει επίσης να γίνει αντιληπτό ότι οι περισσότερες από τις αρχές οι οποίες φυλάσσονται ευλαβικά στον τουρκικό αστικό κώδικα δεν διαφέρουν από τις διατάξεις του ευρωπαϊκού νομικού κώδικα.*⁶²⁹ Και συνεχίζει λέγοντας ότι [...] *περισσότερα από τα μισά ευρωπαϊκά κράτη, έχοντας πίστη στους δικούς μας θεσμούς, δεν βρήκαν αναγκαίο μετά την παύση των διομολογήσεων να προτείνουν την εισαγωγή ενός προσωρινού ή μεταβατικού καθεστώτος για τους ξένους οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας.*⁶³⁰ Στις προηγούμενες αιτιάσεις του Curzon (ότι αμφιβάλλει κατά πόσο ο Τούρκος ομολογός του επιδιώκει πράγματι με όλες του τις δυνάμεις να επιτευχθεί ειρήνη), ο Ismet, αμυνόμενος, απαντά ότι του φαίνεται εντελώς αχρείαστο να επαναλάβει και πάλι όλες εκείνες τις ενέργειες που εκείνος και η κυβέρνησή του έχουν κάνει με σκοπό την επίτευξη ειρήνης.⁶³¹ Στο μεταξύ συνεχείς αναφορές διατυπώνονται για σταδιακή συγκέντρωση τουρκικών στρατευμάτων στην ανατολική Θράκη.⁶³²

⁶²⁸ Όουεν, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, σ.61

⁶²⁹ *L.C.N.E.A.*, σ.510

⁶³⁰ *Ibid*, σ.511

⁶³¹ *Ibid*, σ.514

⁶³² Βλέπε πολλά σχετικά τηλεγραφήματα στις αρχές Ιανουαρίου 1923 για σημαντικές στρατιωτικές τουρκικές κινήσεις στη Θράκη στο *Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα*, (τηλεγραφήματα της

Ο Garroni λαμβάνει αμέσως μετά το λόγο στη συγκεκριμένη συνεδρίαση και εκφράζει τη λύπη του για την αμετακίνητη θέση των Τούρκων. Επιχειρεί να τους καθησυχάσει τονίζοντας ότι τα όποια προνόμια και εγγυήσεις τελικώς συμφωνηθούν για τους ξένους υπηκόους της Τουρκίας θα βρίσκονται σε ισχύ μόνο για περιορισμένο χρονικό διάστημα. *Τι άλλο θα μπορούσαμε να κάνουμε για να φθάσουμε σε συμφωνία;* (συμπληρώνει)⁶³³ Ο Curzon, μάλλον απογοητευμένος, ίσως και κουρασμένος, λαμβάνει το λόγο σημειώνοντας ότι *η νέα χρονιά είχε ήδη έλθει, και δεν απέμενε πολύς χρόνος έως ότου η συνδιάσκεψη θα πρέπει να τερματίσει τις εργασίες της. Ο Ismet Pasha για μία ακόμη φορά είχε εκφράσει την επιθυμία του να συνάψει συνθήκη. Αυτή ήταν η επιθυμία όλων των παρευρισκόμενων αντιπροσώπων. Ήταν απολύτως κρίσιμο να φθάσουν σε μία διευθέτηση ως προς αυτό το ζήτημα.*⁶³⁴

Στη συνεδρίαση της 9ης Ιανουαρίου ο Ismet εκφράζει την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι οι θέσεις των εμπλεκόμενων συγκλίνουν όλο και περισσότερο στα ζητήματα της προστασίας των μειονοτήτων, όμως, εκφράζει και τον προβληματισμό του για κάποιες επιμέρους πτυχές και συγκεκριμένα σχετικά για το ποιες κατηγορίες ατόμων θα συμπεριελάμβανε η όποια απόφαση για χορήγηση αμνηστίας και σχετικά με το αν πράγματι θα έπρεπε να εξαιρούνται μελλοντικά οι μη μουσουλμάνοι από την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία.⁶³⁵ Ως προς το δεύτερο ζήτημα, ο Curzon, αρκετά ετοιμόλογος, αφού λαμβάνει με τη σειρά του το λόγο, εκφράζει την απορία του για την τουρκική άρνηση να αποδεχθούν την εξαίρεση των μη μουσουλμάνων από την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, σημειώνοντας ότι κάτι τέτοιο προβλεπόταν (με την παροχή ορισμένου χρηματικού αντιτίμου) και από νόμο της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης ο οποίος είχε ψηφιστεί το Φεβρουάριο του 1922. *Δεν ξέρω κατά πόσο ο Ismet Pasha θα έχει να πει κάτι σχετικά με το ζήτημα, παρόλα αυτά θα ήθελα να συγκεντρώσω την προσοχή του στην αντίφαση μεταξύ αυτού που είχε συμβεί στην Άγκυρα και της στάσης του εδώ.*⁶³⁶ Ο Curzon προσπαθούσε να αναδείξει τη διαπραγματευτική αντίφαση στα λόγια του Ismet ώστε να γεφυρώσουν τη μεταξύ τους διαφωνία. Επίσης, στη συγκεκριμένη συνεδρίαση κατατίθεται και έκθεση του Montagna, προέδρου της υποεπιτροπής για τις μειονότητες σχετικά με τη μέχρι τώρα πρόοδο όσον αφορά τις διάφορες πτυχές του ζητήματος. Αναφέρει πρόοδο στις

συγκεκριμένης περιόδου)

⁶³³ *L.C.N.E.A.*, σσ.515-516

⁶³⁴ *Ibid.*, σ.518

⁶³⁵ *Ibid.*, σ.293

⁶³⁶ *Ibid.*, σ.297

συνομιλίες, με διαφωνίες ως προς το υποζήτημα της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας των μη μουσουλμάνων στην Τουρκία και το ποιες κατηγορίες ατόμων θα συμπεριελάμβανε η χορήγηση αμνηστείας. Ως προς το δεύτερο επισημαίνει εμφαντικά ότι οι μεν Τούρκοι ζητούσαν η χορήγηση αμνηστείας να περιοριστεί στην Τουρκία μόνο στους μη μουσουλμάνους κατοίκους, ώστε να έχει δικαίωμα η νέα τουρκική κυβέρνηση να φέρνει ενώπιον του νόμου μουσουλμάνους κατοίκους της Τουρκίας για πιθανές αξιόποινες πράξεις κατά τη διάρκεια του πολέμου, ενώ παρόμοια και οι Έλληνες επιθυμούσαν να μπορούν να πράξουν το ίδιο για τους μη μουσουλμάνους κατοίκους της Ελλάδας. Ο Montagna τονίζει εμφαντικά στο συγκεκριμένο σημείο ότι διαφωνούσε έντονα μ'αυτές τις θέσεις, ως αντίθετες με τις γενικές αρχές του ειρηνισμού και της ανάγκης για καταλάγιασμα των πολιτικών παθών.⁶³⁷ Εδώ επιβεβαιώνεται για μία ακόμη φορά ότι ένα υπό διαπραγματέυση ζήτημα μπορεί να επηρεαστεί σημαντικά από το περιρρέον ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο αναφοράς μίας συγκεκριμένης περιόδου, καθώς αυτό υπεσέρχεται διά των διαφόρων λεκτικών επιχειρημάτων σε μία διαπραγματευτική συζήτηση και ότι μπορεί ως εισροή να επηρεάσει τις εκροές οι οποίες εν τέλει θα προκύψουν από τις διαπραγματευτικές διεργασίες.

Στη συνεδρίαση της 10ης Ιανουαρίου, ο Βενιζέλος επικεντρώνει την επιχειρηματολογία του γύρω από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. *Σήμερα οι περιστάσεις και οι ιδέες αλλάζανε. Η Τουρκία επιθυμεί να καταργήσει κάθε ίχνος θεοκρατίας. Αλλά και τούτο αν δεν είχε συμβεί, η ελληνική κυβέρνηση θα ήταν σύμφωνη να αφαιρεθούν από το Πατριαρχείο όλες οι δικαιοδοσίες του, εκτός από εκείνες που ήταν εκκλησιαστικές και πνευματικές. Ανήκει στην τουρκική κυβέρνηση και μόνον το να παύσει να θεωρεί τον Πατριάρχη σαν κορυφή του ελληνικού έθνους και το να καταργήσει όλες τις διατάξεις του νόμου, που παρείχαν πολιτική δύναμη στον Πατριάρχη, όπως τις διατάξεις του νόμου για τα βιλαέτια που κάνανε ex officio τον Πατριάρχη μέλος ορισμένων συμβουλίων, ή εκείνες του εκλογικού νόμου, που του δίνανε το δικαίωμα να εποπτεύει την κατάρτιση των εκλογικών καταλόγων. [...] Τέλος, στην περίπτωση που η πρόταση του λόρδου Κώρτζον θα γινότανε δεκτή από την τουρκική κυβέρνηση, η ελληνική αντιπροσωπεία θα ήταν έτοιμη να λάβει μέτρα, ώστε να αποσυρθεί ο σημερινός εν τη εξουσία Πατριάρχης.*⁶³⁸ Ο Έλληνας επικεφαλής εκτιμούμε ότι κινείται ικανοποιητικά, αφού έχει ήδη εντοπίσει τα βαθύτερα

⁶³⁷ Ibid, σ.306

⁶³⁸ Παρατίθεται στο Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Βενιζέλου. Τα Κείμενα*, τόμ.Γ', σσ.291-292

συμφέροντα της τουρκικής αντιπροσωπείας πίσω από την ήδη διατυπωμένη θέση της για απομάκρυνση του πατριαρχείου και επικεντρώνεται σ'αυτά επιχειρώντας να γεφυρώσει το διαπραγματευτικό χάσμα ως προς το ζήτημα.

Η συζήτηση το πρωινό της 10ης Ιανουαρίου γύρω από το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών δεν έχει να μας προσφέρει πολλά διαπραγματευτικά συμπεράσματα. Σ'αυτήν τη συζήτηση γίνεται μία ανασκόπηση της προόδου των συνομιλιών. Αναφέρεται η υποχώρηση τελικώς των Τούρκων στο ζήτημα των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, με παράλληλη παραμονή στις εστίες τους και των μουσουλμάνων της δυτικής Θράκης. Επίσης, αναφορά γίνεται και πάλι στην επιθυμία της ελληνικής αντιπροσωπείας η ανταλλαγή των πληθυσμών να γίνει σε εθελοντική και όχι σε υποχρεωτική βάση, πρόταση που έβρισκε όμως αντίθετη την τουρκική αντιπροσωπεία, με τους Γάλλους όχι «ζεστούς», αλλά ούτε και τους Βρετανούς ιδιαίτερα αποφασισμένους να στηρίξουν σ'αυτό το ζήτημα την ελληνική πλευρά.⁶³⁹ Επίσης, ο Βενιζέλος, όπως και οι Curzon και Barrere νωρίτερα, κάνει έκκληση να μην επιμείνουν οι Τούρκοι στο ζήτημα του πατριαρχείου.⁶⁴⁰ Τελικώς, ο Ismet θα υποχωρήσει σ'αυτή τη συνεδρίαση και θα αποσύρει την αρχική πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας για την απομάκρυνση του πατριαρχείου, αλλά στα πλαίσια της διατήρησης από αυτό μονάχα του θρησκευτικού χαρακτήρα του.⁶⁴¹ Βεβαίως, όπως επισημαίνεται, *στη Λωζάννη δεν υπάρχουν άρθρα σχετικά με τα δικαιώματα και τα προνόμια του Οικουμενικού Πατριαρχείου και οι δηλώσεις του Ιñöñü σχετικά με το αμετάθετο αυτού είχαν σαφώς το χαρακτήρα διεθνούς δέσμευσης.*⁶⁴²

Στο μεταξύ, στις 11 Ιανουαρίου του 1923 τα γαλλικά στρατεύματα εισβάλουν στην περιοχή του Ruhr. Η κρίση στο Ruhr, με το χάσμα ανάμεσα σε Λονδίνο και Παρίσι πλέον να διευρύνεται ξεκάθαρα, οδηγεί μεταξύ άλλων και σε προσπάθεια αναθέρμανσης των αμερικανικοβρετανικών σχέσεων τις πρώτες εβδομάδες του Ιανουαρίου στη Λωζάννη. Στις 15 του μήνα ο Child, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του, επισκέπτονται τον Curzon επ'αφορμής των γενεθλίων του τελευταίου (έκλεινε τα 64 χρόνια ο Βρετανός ηγέτης). Η βραδιά κυλά πολύ ευχάριστα. Σε κάποια στιγμή ο Curzon πλησιάζει τον Αμερικανό ομόλογό του: *“Πριν από λίγο καιρό” είπε ο Curzon “προσφέρθηκες να βοηθήσεις εάν μπαίναμε σε δυσκολίες. Θέλω τη βοήθεια σου τώρα.*

⁶³⁹ Βλέπε αναλυτικά *L.C.N.E.A.*, σσ.316-318

⁶⁴⁰ *Ibid*, σσ.320-325

⁶⁴¹ *Ibid*, σ.327

⁶⁴² Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.250

*Οι Ιταλοί είναι άνευροι. Οι Γάλλοι δεν κάνουν τίποτα. Τι μπορείς να προτείνεις;*⁶⁴³ Ας μην ξεχνούμε ότι ήδη από το στάδιο των προκαταρκτικών συναντήσεων είχαν διαφανεί τα πρώτα σημάδια των διαφωνιών μεταξύ των Ευρωπαίων συμμάχων.⁶⁴⁴ Τότε ο Αμερικανός προσφέρθηκε να βοηθήσει. Τα πράγματα, όμως, χειροτέρεψαν ακόμη περισσότερο... Στη συνάντησή του με τον Ismet, ο Child κατέληξε να φιλονικεί ακραία με τον Τούρκο συνομιλητή του. Άρχισε τότε να αναφέρεται σε οικονομικό μπουκοτάζ των Τούρκων από τους Αμερικανούς και τους Ευρωπαίους, εκτός και αν η Άγκυρα συμφωνούσε σε μία -έστω διαφοροποιημένη- φόρμα διομολογήσεων.⁶⁴⁵

Οι διομολογήσεις ήταν αναμφισβήτητα ένα από τα μεγαλύτερα «αγκάθια» της διαπραγμάτευσης. Τα πνεύματα ανάμεσα στους εκπροσώπους οξύνθηκαν αμέτρητες φορές σε σχέση με το ζήτημα. Την 15η Ιανουαρίου ο Αμερικανός Child κάλεσε τους Curzon και Ismet στο δωμάτιο του ξενοδοχείου που διέμενε για να συζητήσουν για μία ακόμη φορά το θέμα. Η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από το αίτημα για παρουσία ξένων δικαστών στα τουρκικά δικαστήρια για τους ξένους υπηκόους. Ο Curzon ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για το ζήτημα. Η συζήτηση τράβηξε εις μάκρος. Για να πείσει τον Ismet χρησιμοποίησε πολλά παραδείγματα. Σε ένα από αυτά η σύζυγος ενός Βρετανού στρατιωτικού χτυπήθηκε στο πρόσωπο από έναν Τούρκο αστυνομικό. Ο σύζυγός της ο οποίος και διαμαρτηρήθηκε, συνελήφθη. Το ζευγάρι μεταφέρθηκε στις φυλακές, με το σύζυγο να κατηγορείται για επίθεση σε αστυνομικό και τη σύζυγό του για πορνεία. *Ο Ismet απάντησε “Παίρνει χρόνο για να ρυθμίσεις αυτά τα πράγματα”. Ο Curzon χτύπησε τον τοίχο με το μαστούλι του και φώναξε: “Είναι αυτό ακριβώς το οποίο έχω ήδη πει”.*⁶⁴⁶ Τέτοιου είδους συναισθηματικές «εξάρσεις» ίσως να μην υποβοηθούν πραγματικά την υπεράσπιση των θέσεών μας σε μία διαπραγμάτευση, ακόμη και εάν αυτές είναι δίκαιες. Υπογραμμίζεται ότι *σ’αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να δίνεται προτεραιότητα στην αντιμετώπιση αυτών των συναισθηματικών εντάσεων πριν επικεντρωθούμε στο αντικείμενο της διαπραγμάτευσης. Το ψητό σε έναν φούρνο που καίει χρειάζεται γάντι για να βγει. Το «γάντι», σε μία διαπραγμάτευση με έντονα συναισθήματα, αντιπροσωπεύει τη σοβαρή*

⁶⁴³ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.89

⁶⁴⁴ Βλέπε αναλυτικά Κεφάλαιο 5

⁶⁴⁵ Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.89

⁶⁴⁶ Παρατίθεται στο Dinc Yaylali, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, Dissertation, University of Utah, Department of Languages and Literature, June, 1996, σ.207 (μετάφραση δική μου)

αντιμετώπιση των συναισθημάτων. Τα έντονα συναισθήματα δεν τα αγνοούμε υποθέτοντας ότι δεν πρόκειται να μας «κάψουν». Ορισμένοι μπορούν να αντέξουν πολλή ένταση αλλά κανείς δεν μπορεί να την αντέξει επί μακρόν. Όπως λέει και μία εβραϊκή παροιμία, «Κάποιος μπορεί να κουβαλά κάτι βαρύ για λίγο, κάτι ελαφρύ για πολύ, αλλά όχι κάτι βαρύ για πολύ».⁶⁴⁷ Ας μην ξεχνούμε, σε μικρο-επίπεδο ανάλυσης, ότι ο Curzon φαίνεται να υπέφερε από φλεβίτιδα, πόνους στη σπονδυλική του στήλη και αϋπνίες και τις ημέρες της Λωζάννης. Τέτοιου είδους ατομικά προβλήματα υγείας μπορεί να λειτουργήσουν έως και παρεμβατικά σε μία διεθνή διαπραγμάτευση ως προς τη συμπεριφορά του εκπροσώπου που ταλαιπωρείται από τέτοια.

Προς τα τέλη πια του Ιανουαρίου, ο Curzon ήταν πλέον πεπεισμένος ότι η Αμερική, η Γαλλία και η Ιταλία βρίσκονταν στα πρόθυρα να «πουλήσουν» τη Μεγάλη Βρετανία στη Λωζάννη.⁶⁴⁸ Στις 23 Ιανουαρίου ο Βρετανός εκπρόσωπος αποφασίζει να επαναφέρει στο τραπέζι των διεργασιών το ζήτημα της Μοσούλης, περιοχής με πολύ πλούσια πετρελαϊκά κοιτάσματα. Το μόνο ζήτημα στο οποίο η Βρετανία ήταν εντελώς μόνη.⁶⁴⁹ Όπως είναι γνωστό, η Βρετανία επιθυμούσε την ενσωμάτωση της περιοχής στο υπό βρετανικής εντολής Ιράκ, με τους Τούρκους να εναντιώνονται όμως σθεναρά. Ο Ismet Pasha, λαμβάνοντας το λόγο, σημειώνει ότι θα επιμείνει στην αρχική του θέση για την περιοχή της Μοσούλης, επισημαίνοντας τους λόγους της άρνησής του. [...] *η Τουρκία δεν μπορεί να συναινέσει στην εκχώρηση του Βιλαετίου της Μοσούλης σε μία άλλη Δύναμη. Αυτοί οι λόγοι είναι εθνογραφικοί, πολιτικοί, ιστορικοί, γεωγραφικοί, οικονομικοί και στρατιωτικοί.*⁶⁵⁰ Ο Κακλαμάνος στέλνει αμέσως τηλεγράφημα στην Αθήνα σχετικά με την εξέλιξη αυτή. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *λόγω ρητής αρνήσεως Τούρκων να δεχθώσι παραπομπήν ζητήματος Μοσούλης εις Κοινωνίαν Εθνών διάσκεψις εισήλθε στάδιον οξείας κρίσεως.*⁶⁵¹ Ο Τούρκος επικεφαλής χρησιμοποίησε ως βασικό του επιχείρημα το γεγονός ότι οι Άραβες και άλλοι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί είναι περίπου 43.000 και 31.000 αντίστοιχα, ενώ οι Τούρκοι και οι Κούρδοι αποτελούν την πλειοψηφία της συγκεκριμένης περιοχής με περίπου 147.000 και 265.000 πληθυσμό αντίστοιχα.⁶⁵² Ο Ismet κατά κάποιο τρόπο ταυτίζει Τούρκους και Κούρδους σε επόμενη αποστροφή

⁶⁴⁷ Lempereur, Colson, *Διαπραγματεύσεις*, σ.65

⁶⁴⁸ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.91

⁶⁴⁹ Παρατίθεται στο Ibid, σ.91

⁶⁵⁰ *L.C.N.E.A.*, σ.340

⁶⁵¹ *Αρχείο Γεωργίου Στρέιτ (Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)*, Φακ.20, Υποφάκ.20.6, Κακλαμάνος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ιανουάριος, 24, 1923, Λωζάννη

⁶⁵² Για τους ακριβείς αριθμούς που χρησιμοποιεί ο Ismet βλέπε *L.C.N.E.A.*, σ.340

του λόγου του υποστηρίζοντας ότι [...] σε ολόκληρο το Βιλαέτι της Μοσούλης βρίσκονται 410.790 Τούρκοι και Κούρδοι έναντι 43.210 Αράβων και 31.000 μη μουσουλμάνων. Περισσότερα από τα τέσσερα πέμπτα λοιπόν του πληθυσμού του Βιλαετίου αποτελείται από Τούρκους και Κούρδους, και λιγότερο από ένα πέμπτο από Άραβες και μη μουσουλμάνους.⁶⁵³ Ο Ismet υποστηρίζει στη συνέχεια ότι αυτοί που γνωρίζουν την Ανατολία ξέρουν ότι οι Κούρδοι, αν και μιλούν διαφορετική γλώσσα, δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τους Τούρκους σε μία σειρά στοιχείων της ταυτότητάς τους.⁶⁵⁴ Υπάρχουν βεβαίως και ριζικά αντίθετες απόψεις στο παραπάνω επιχείρημα.

Αξίζει να επαναλάβουμε για τον Ismet ότι πιθανώς να έπασχε από βαρεία βαρικοΐα. Εξαιτίας αυτής, αναφέρεται ότι *συχνά θα έπρεπε να βασίζεται στον γραμματέα του για την ουσία των λεγομένων των άλλων εκπροσώπων. Όμως ο Ismet χρησιμοποιούσε την κώφωση του για να κερδίσει χρόνο να σκεφτεί, και συχνά τον υποψιάζονταν ότι άκουγε μόνο ότι ήθελε να ακούσει. Όταν πράγματι απαντούσε χρησιμοποιούσε συγκεκριμένα γαλλικά, τα οποία διάβαζε από ήδη προετοιμασμένο λόγο ή χρησιμοποιούσε σημειώσεις υπαγορευμένες στα τουρκικά προς τον γραμματέα του, και με μία φωνή τόσο χαμηλή που μετα βίας ακούγονταν.*⁶⁵⁵ Γενικότερα, μία χαμηλή φωνή μπορεί να είναι ένδειξη αυτοπεποίθησης, μερικές φορές στα όρια της έπαρσης. Συχνά, ένα άτομο με τέτοια φωνή μπορεί να χειραγωγήσει τους γύρω του, αν και κάποιες άλλες φορές ενδεχομένως να είναι ένδειξη ότι και ο ίδιος μπορεί να επηρεαστεί από τους υπολοίπους.⁶⁵⁶

Στο μεταξύ, ο Βενιζέλος με τηλεγράφημά του προς το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών μεταφέρει τις γαλλικές ανησυχίες (και του ίδιου του Poincare) για την «έξαψη» που παρατηρείται στις τάξεις του ελληνικού στρατού μετά τη σταδιακή ανασυγκρότηση αυτού. Ο Βενιζέλος όμως του απάντησε ότι ουδεμία «έξαψης» υπήρχε, παρά μόνο αποκατάσταση του ηθικού του, προσθέτοντας [...] *ότι ανέμενα να ακούσω συγχαρητήρια και ευχαριστίας πρώην συμμάχων διά θαυμασίαν ανασυγκρότησιν στρατού μας, ήτις επιτρέπει εις συμμάχους να ελπίζωσιν συνομολόγησιν ειρήνης ολιγώτερον ταπεινωτικής(;) παρά όσον θα ήτο αυτή άνευ ανασυγκροτήσεως ταύτης και ότι λυπηράν έκπληξιν δοκιμάζω βλέπων ότι αντί τοιούτων συγχαρητηρίων μάς απευθύνονται παρατηρήσεις.*⁶⁵⁷ Εδώ καταλαβαίνουμε και

⁶⁵³ Ibid, σ.341

⁶⁵⁴ Ibid, σ.343

⁶⁵⁵ Davison, «Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne», σ.202

⁶⁵⁶ Dimitrius, Mazzarella, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους*, σ.170

⁶⁵⁷ *Αρχείο Γεωργίου Στρέιτ (Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο)*, Φακ.19, Υποφάκ.19.5, Βενιζέλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αύγουστος, 26, 1923, ώρα τηλεγραφήματος 23.35, Λωζάννη

πάλι πως μία μεταβλήτη του 2ου επιπέδου ανάλυσης μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία μίας διεθνούς διαπραγματεύσεως, σε επίπεδο τακτικού σχεδιασμού των εμπλεκομένων σ' αυτήν κρατών.

Στις 27 Ιανουαρίου 1923 παραδίδεται και το σχέδιο της συμφωνίας για την παράδοση των ομήρων, την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και την ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Οι μεγαλύτερες δυσκολίες για τη συμφωνία της ανταλλαγής ήταν: 1. Οι Τούρκοι ζήτησαν -αρχικά- την απαγόρευση επιστροφής των Ελλήνων υπηκόων που στο μεταξύ είχαν απελαθεί. 2. Τα όρια της Κωνσταντινούπολης, τα οποία ταυτίστηκαν τελικώς με τα όρια του δήμου. 3. Η δυτική Θράκη να εκφράζει μία πιο διευρυμένη περιοχή από αυτή που προσδιόριζε η Ελλάδα, κάτι που τελικώς δεν υλοποιήθηκε. 4. Τα κέντρα συντονισμού περί της ανταλλαγής να βρίσκονται στις περιοχές όπου θα εφαρμοζόταν το μέτρο και όχι αλλού και η παρουσία των θρησκευτικών κοινοτήτων να εκκαθαριζόταν ως ανήκουσα σε άτομα. 5. Για τις απαλλοτριώσεις των ακίνητων περιουσιών των μουσουλμάνων στην Ελλάδα να εφαρμοστεί σχετικός νόμος του 1912.⁶⁵⁸ Τρεις ημέρες αργότερα (30 Ιανουαρίου 1923) υπογράφεται τελικώς από την ελληνική και την τουρκική αντιπροσωπεία η Σύμβαση για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών, η Συμφωνία για την Ανταλλαγή των Αιχμαλώτων και το Πρωτόκολλο για την Παράδοση των Ομήρων. Ελλάδα και Τουρκία έχουν κάνει ήδη το πρώτο αποφασιστικό βήμα για την επίλυση των μεταξύ τους διαπραγματευτικών εκκρεμοτήτων. Η τύχη των νησιών ανακινείται εκ νέου, όμως, σε ένα πολύ βαρύ πλέον κλίμα, στα τέλη Ιανουαρίου του 1923. Πιο συγκεκριμένα στις 29 Ιανουαρίου, σε επιστολή προς τον πρόεδρο της συνδιάσκεψης ο Βενιζέλος αναφέρει, για τα Δωδεκάνησα (το νότιο δηλαδή συγκρότημα των νησιών του ανατολικού Αιγαίου), ότι η ελληνική αντιπροσωπεία *θεωρεί ορθήν την τηρηθείσαν διαδικασίαν. Υπενθυμίζει όμως ότι υπάρχει συνθήκη, μη επικυρωθείσα, μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας, περί του οριστικού διακανονισμού της τύχης των νήσων τούτων και επιφυλλάσει τα δικαιώματα της Ελληνικής Κυβερνήσεως όπως, της Τουρκίας παραιτηθείσης των δικαιωμάτων αυτής επί των εν λόγω νήσων, προέλθῃ εν πνεύματι φιλικώ εις τας δεούσας συνομιλίας προς καθορισμόν της τύχης αυτών.*⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σσ.180-181

⁶⁵⁹ Παρατίθεται στο Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.159

31 Ιανουαρίου 1923. Η ώρα του τελεσιγράφου...

Οι εξελίξεις στη Λωζάννη είναι πλέον δραματικές... Ήδη, την Τετάρτη 24 Ιανουαρίου ο Curzon συναντάται με τον Γάλλο και τον Ιταλό ομόλογό του για να τους μιλήσει για το τελικό κείμενο το οποίο θα δοθεί στους Τούρκους προς διαβούλευση σχετικά με όλα τα ζητήματα.⁶⁶⁰ Ο Βρετανός ηγέτης στη διαπραγμάτευση είναι κάπως εκνευρισμένος. Στις 30 Ιανουαρίου συναντά τον Bristol και του αναφέρει ότι [...] αυτός ο “μικρός Ismet” εναντιωνόταν σε κάθε πρόταση.⁶⁶¹ Είναι αλήθεια ότι μία επίμονη, ακραία καχυποψία στις προτάσεις του ομολόγου μας σε μία διαπραγμάτευση συχνά δεν έχει να κάνει με τα πραγματικά διακυβεύματα της, αλλά με την έλλειψη εμπειρίας αυτού που φέρει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό. Ο Zürcher, από την πλευρά του, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *οι Τούρκοι μειονεκτούσαν σημαντικά λόγω έλλειψης διπλωματικής εμπειρίας. Από φόβο μήπως εξαπατηθούν και προβούν σε μεγάλες παραχωρήσεις, παρέμεναν σχεδόν εντελώς αμετακίνητοι, αρνούμενοι να δώσουν άμεσες απαντήσεις ή να παρασυρθούν σε ανεπίσημες συζητήσεις.*⁶⁶² Στις 31 Ιανουαρίου, πάντως, ο Curzon παρουσιάζει αυτό το “take-or-leave-it” σχέδιο συνθήκης στους Τούρκους και θέτει την 4η Φεβρουαρίου 1923 ως τελική προθεσμία για να απαντήσουν... Ο Grew ήταν σίγουρος ότι οι Τούρκοι θα συνέχιζαν για λίγο μόνο ακόμη τα «ανατολίτικα παζάρια τους» και την τελευταία στιγμή θα υπέγραφαν.⁶⁶³ Οι Bompart και Garroni προσπαθούν να πείσουν τον Curzon να δώσει μία έξτρα προθεσμία χρόνου στους Τούρκους να διαβουλευτούν το προταθέν σχέδιο συνθήκης ειρήνης. Ο Curzon, όμως, είναι ανένδοτος.⁶⁶⁴ Η τελική χρονική προθεσμία δεν πρόκειται να αλλάξει...

Στις 10.30, λοιπόν, το πρωί της 31ης Ιανουαρίου συγκαλείται συνδιάσκεψη με τη συμμετοχή και των τριών επιτροπών. Όλοι είναι παρόντες.

Ενώπιον της τουρκικής αντιπροσωπείας παρουσιάζονται διάφορα έγγραφα για τα θέματα που απασχολούσαν τη συνδιάσκεψη με σημαντικότερα τα εξής:

1. Draft Treaty of Peace
2. Draft Convention concerning the frontiers of Thrace
3. Draft Declaration concerning Turkish prisoners of war and interned civilians

⁶⁶⁰ Nicolson, *Curzon*, σσ.340-341

⁶⁶¹ Παρατίθεται στο Yaylali, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, σ.208

⁶⁶² Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ.224

⁶⁶³ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.96

⁶⁶⁴ Nicolson, *Curzon*, σ.342

4.Draft Convention relative to the regime of foreigners in Turkey

5.Draft Convention respecting the regime for commerce with Turkey

6.Draft Final Act

Ο Curzon λαμβάνει πρώτος το λόγο και προχωρά σε μία παθιασμένη και ενοτική ομιλία. Είναι ευγενικός και αποφεύγει (σωστά) να κάνει σ'αυτήν την τελευταία συνεδρίαση σχόλια που ίσως να «άναβαν τα αίματα» των ομολόγων του και, κυρίως, των Τούρκων. Σημειώνει ότι συνεργάστηκαν με τους τελευταίους στενά, για πολύ καιρό, και ότι αυτοί είναι απίθανο να διαμαρτυρηθούν ότι έχουν βρεθεί προ απροόπτου, καθώς σε όλη τη διάρκεια των συνομιλιών ήταν πλήρως ενημερωμένοι για όλα τα προτεινόμενα άρθρα.⁶⁶⁵ Μιλά για την ανάπτυξη ενός ζεστού κλίματος στις διαπραγματεύσεις και για την ανάπτυξη φιλικών και εγκάρδιων συναισθημάτων μεταξύ των ομολόγων.⁶⁶⁶

“Να μιλάμε ευγενικά, να διαπραγματευόμαστε ήσυχα και να περιμένουμε έτοιμοι και οπλισμένοι”
 Θεόδωρος Ρούβελτ, Αμερικανός Θεόδωρος Ρούβελτ, Αμερικανός πρόεδρος 1901-1909

Διαθέσιμο στο www.gnomikologikon.gr. Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2017.

Ο Curzon επιχειρώντας στη συνέχεια να θέσει λεκτικά την κυρίαρχη διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα της περιόδου στο τραπέζι αυτής της πολύ κρίσιμης ολομέλειας (2η υπόθεση εργασίας μας) τονίζει τα εξής: *Άκουσα να λέγεται ότι μία μερίδα του τουρκικού λαού πιστεύει ότι θέλουμε σ'αυτήν τη συνδιάσκεψη να τερματίσουμε με ρήξη, και ότι υπάρχουν και κάποιοι που θα καλωσόριζαν μία επανάληψη του πολέμου. Αυτή είναι μία τρελή ιδέα. Είμαι πεπεισμένος ότι δεν βρίσκεται κατά νου κανενός από τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη. Υπάρχει έστω και ένα άτομο στην Ευρώπη, ή ακόμη και στην Ασία, που να νομίζει ότι οτιδήποτε μπορεί να κερδιθεί μέσω της επανέναρξης των εχθροπραξιών; Περισσότεροι άνθρωποι θα σκοτώνονταν, περισσότερες χώρες θα καταστρέφονταν, περισσότερη πικρία θα προκαλούνταν. [...] Κάθε ανόητος μπορεί να κάνει πόλεμο. Η δουλειά των πολιτικών προσωπικοτήτων δεν είναι να κάνουν πόλεμο, αλλά να τον τερματίζουν – και ικετεύω την τουρκική αντιπροσωπεία να μην ακούνε τα λόγια αυτών των σκληρών συμβούλων, αλλά να πιστέψουν ότι δεν υπάρχει ούτε ένας ομόλογος σ'αυτό το δωμάτιο,*

⁶⁶⁵ L.C.N.E.A., σ.429

⁶⁶⁶ Ibid, σ.429

ο οποίος δεν θα έβλεπε με φρίκη μία νέα παρέλαση στρατευμάτων ή τους πυροβολισμούς των όπλων.⁶⁶⁷ Ο Βρετανός επικεφαλής προχωρά στη συνέχεια σε μία σύντομη ανασκόπηση του έργου των τριών επιτροπών. Γενικά, δηλώνει την ικανοποίησή του για όλα τα ζητήματα που τέθηκαν, όπως το ζήτημα της Θράκης, το καθεστώς των νησιών του Αιγαίου, το καθεστώς των Στενών των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου και την προστασία των μειονοτήτων. Σημειώνει, βεβαίως, ότι το ζήτημα του καθορισμού των συνόρων μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ παραμένει προς το παρόν εκκρεμές.⁶⁶⁸ Επίσης, σημειώνει ότι *οι Συμμαχικές Δυνάμεις περαιτέρω άσκησαν την επιρροή τους στην ελληνική αντιπροσωπεία για να εξασφαλίσουν ότι το δύσκολο ερώτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών θα πρέπει να ρυθμιστεί σε μία λογική βάση αμοιβαιότητας.*⁶⁶⁹ Ο Ismet του ζητά 8 ημέρες για να λάβει την απόφασή του, τονίζοντας, μάλιστα, στον ομόλογό του ότι δεν χρειάζεται να μεταβεί στην Άγκυρα για διαβουλεύσεις, καθώς έχει λάβει πλήρη αρμοδιότητα για να αποφασίσει ο ίδιος. Ο Curzon του απαντά πως μπορεί να παραμείνει μέχρι τις 4 Φεβρουαρίου με τον Ismet να του ανταπαντά πως θα κάνει ό,τι μπορεί. Ο Curzon ολοκληρώνει το λόγο του: [...] και όταν θα αναχωρήσω στις 4 Φεβρουαρίου προσβλέπω το να έχω την ευχαρίστηση να ανταλλάξω θερμή χειραψία μαζί του και να του δώσω συγχαρητήρια για την κοινή μας νίκη.⁶⁷⁰

Ώρα 13.30

4 Φεβρουαρίου 1923

Η τουρκική τελική απάντηση που όλοι περίμεναν με αγωνία έρχεται πράγματι στις 13.30μ.μ. Οι Τούρκοι συμφωνούν στα περισσότερα από τα προταθέντα σημεία του σχεδίου. Ενδεικτικά, σε γενικές γραμμές, συμφωνούν καταρχήν για τη δυτική Θράκη και τη μη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Όσον αφορά ειδικότερα την αποστρατικοποιημένη ζώνη στην ανατολική Θράκη, σημειώνεται ότι *σε αντάλλαγμα για την υποχώρηση των Δυνάμεων στο θέμα του περιορισμού των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην ανατολική Θράκη εκτός της αποστρατικοποιημένης ζώνης, η Τουρκία εγκατέλειψε τις απαιτήσεις της για το Καραγάτς, προάστιο της Ανδριανούπολης, και τη σιδηροδρομική γραμμή που περνούσε από εκεί και έφθανε*

⁶⁶⁷ Ibid, σ.431

⁶⁶⁸ Ibid, σ.433

⁶⁶⁹ Ibid, σ.433

⁶⁷⁰ Ibid, σ.447

μέχρι το Κουλελί Μπουργκάς ή Πύθιον – με δύο λόγια, το σύνορο του 1913.⁶⁷¹ Επίσης, η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνούσε για τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τα Στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου και την περιοχή της Μοσούλης (απευθείας περαιτέρω διαπραγματεύσεις για την τελευταία σε πρώτη φάση). Σημαντικά, όμως, προβλήματα παρέμεναν ανοικτά, με ίσως σοβαρότερα τις διομολογήσεις των ξένων υπηκόων, διάφορες άλλες οικονομικές πτυχές των διαπραγματεύσεων, το δημόσιο οθωμανικό χρέος και τις πολεμικές αποζημιώσεις από την Ελλάδα προς την Τουρκία και από την Τουρκία προς κάποια ευρωπαϊκά κράτη. Οι στιγμές πλέον είναι κρίσιμότες...

Ώρα 17.40

Ο Ismet φθάνει στις 17.40 στο ξενοδοχείο όπου διαμένει ο Curzon. Ήδη βρίσκονται εκεί από τις 16.00 όλοι οι Ευρωπαίοι ομόλογοι στη διαπραγμάτευση και συζητούν το τουρκικό απαντητικό κείμενο. Ο Ismet ανεβαίνει στο δωμάτιο του Curzon. Ακολουθούν δραματικές συζητήσεις. *Ο Ismet είναι λυπημένος και αμήχανος. Κάνει στροφές πάνω στην καρέκλα του, σκουπίζει το μέτωπό του [...] και είναι πολύ λυπημένος και νευρικός. Ο Curzon παραμένει ατάραχος στην πολυθρόνα του. [...] Ο Bompard μιλά καλά. Ο Garroni θλιβερά. Έπειτα ο Marquis ξεκινά να μιλά. [...] “Εύχομαι” σημειώνει “Ismet Pasha, να συνειδητοποιήσεις ότι έχω δώσει περισσότερα από όσα θεωρούσα πιθανά” [...] “Το έκανα αυτό για χάρη της ειρήνης. Η ειρήνη, όπως ο M. Bompard λέει, βρίσκεται στα χέρια σου. Εάν, μέσα στις επόμενες δύο ώρες, δεν καταλήξουμε σε ειρήνη – τότε δεν θα υπάρξει ειρήνη. Ίσως να υπάρξει πόλεμος Ismet Pasha. Ίσως να υπάρξει πόλεμος.*⁶⁷² Τέτοιες στιγμές είναι δραματικές με το δρών πρόσωπο στη διαπραγμάτευση να «σηκώνει το βάρος στους ώμους του» έχοντας την υποχρέωση να λάβει μία κρίσιμη απόφαση...

Ώρα 18.45

Μετά τη θυελλώδη συζήτηση στο δωμάτιο του Curzon, ο Ismet και ο Riza Nur αποσύρονται σε ένα από τα δωμάτια του ξενοδοχείου (συγκεκριμένα στο δωμάτιο του Αμερικανού Crew) για να λάβουν την τελική τους απόφαση. Το ξενοδοχείο είναι γεμάτο από δημοσιογράφους και φωτογράφους. Στους διαδρόμους του συμβαίνει το αδιαχώρητο. Στις 18.45 ο Ismet επιστρέφει και πάλι στο δωμάτιο

⁶⁷¹ Ψωμάδης, *Η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος*, σ.68

⁶⁷² Nicolson, *Curzon*, σσ.346-347

του Curzon. Αποδέχεται πρακτικά τα πάντα, εκτός από ορισμένες οικονομικές πτυχές και τις διομολογήσεις. Οι Bompard και Garroni «βομβαρδίζουν λεκτικά» τον Ismet. Όμως, αυτός είναι άκαμπτος. Για μία στιγμή χάνει τη ψυχραιμία του. Λέει: “Θα επιστρέψω στην Άγκυρα και θα πω στους ανθρώπους μου ότι η συνδιάσκεψη, υπό την προεδρία του Lord Curzon, επιθυμούσε πόλεμο...” “Όχι! Όχι! Όχι!” φώναζαν όλοι. Είναι μία στιγμή γεμάτη αγωνία. [...] ο Curzon κοιτάζει το ρολόι του. “Έχετε” λέει “μόνο μισή ώρα, Ismet Pasha, για να σώσετε τη χώρα σας”. (Η απάντηση από τον Ismet προς αυτούς είναι πολύ ξεκάθαρη) “*Je ne peux pas*” (“δεν μπορώ”...).⁶⁷³

Ώρα 20.00

Ο Grew περιγράφει τη δραματική συνέχεια: *Ξαφνικά, στις 20.00 ο ήχος μίας πόρτας να ανοίγει επάνω. Όλοι σηκώθηκαν και κινήθηκαν προς τα σκαλιά. Σε κάποια στιγμή εμφανίστηκε ο Ismet, να κατεβαίνει τις σκάλες ακολουθούμενος από την αντιπροσωπεία του. Έβγαλε το στρογγυλό του καπέλο, υποκλήθηκε δεξιά και αριστερά στο πλήθος της αίθουσας του ξενοδοχείου, χαμογελώντας γενικά, και έφυγε από το ξενοδοχείο. Με βεβαιότητα, δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτήν τη σκηνή. Η συνδιάσκεψη απέτυχε. Δεν θα υπάρξουν υπογραφές.*⁶⁷⁴

Ώρα 21.15

Ακόμη και την ύστατη ώρα οι Αμερικανοί επιχειρούν να αποτρέψουν την τελική ρήξη. Οι Child, Bristol και Grew κατευθύνθηκαν στο αρχηγείο της τουρκικής αποστολής στο Palace Hotel και μίλησαν με τον Ismet στην πιθανότητα να επιτρέψουν ξένους δικαστικούς συμβούλους να τοποθετηθούν στα δικαστήρια στην Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Σαμψούντα και τα Άδανα σε αντάλλαγμα για περαιτέρω συμμαχικές οικονομικές παραχωρήσεις. Οι παρατηρητές έφυγαν σβέλτα με ταξί για το σιδηροδρομικό σταθμό της Λωζάννης για να προλάβουν τον Lord Curzon. Έφτασαν ακριβώς τη στιγμή για να δουν το βρετανικό τρένο να χάνεται στο βάθος.⁶⁷⁵

Ο Ismet επιστρέφει στη Σμύρνη μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων. Όταν ύστερα από μήνες χωρισμού, η Μεβχιμπέ αντίκρυσε στη Σμύρνη τον σύζυγό της ένιωσε μία δυσάρεστη έκπληξη. [...] Τώρα κοίταζε με απορία τον σύζυγό της που στεκόταν μπροστά της. Σαν να είχε γεράσει ξαφνικά ο Ισμέτ μπέης μέσα σε 3 μήνες, τα

⁶⁷³ Ibid, σσ.347-348

⁶⁷⁴ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.97

⁶⁷⁵ Παρατίθεται στο Ibid, σσ.97-98

μαλλιά του είχαν γίνει κατάσπρα.⁶⁷⁶ Ο Oliver υποστηρίζει γενικότερα για το δύσκολο ερώτημα της διακοπής μίας διαπραγματεύσεως ότι δεν θα πρέπει να φοβόμαστε να διακόψουμε μία τέτοια διεργασία. *Μη φοβηθείτε να διακόψετε μία διαπραγμάτευση για οποιονδήποτε λόγο που πιστεύετε ότι ευσταθεί. [...] Ποτέ δεν πρέπει να πιέξετε για να υπογράψετε στα γρήγορα. Αν σας υποβάλουν σε τέτοιου είδους πίεση, διακόψτε για τους δικούς σας λόγους. Μπορείτε να πείτε: «Υπάρχουν ένα-δύο πράγματα που θέλω να σκεφτώ με μεγαλύτερη προσοχή. Ίσως θα μπορούσαμε να κανονίσουμε να βρεθούμε πάλι την επόμενη εβδομάδα» [...].⁶⁷⁷ Βεβαίως, όπως επισημαίνεται, αν δεν θέλουμε να αποχωρήσουμε, εξετάζουμε τη δυνατότητα να δεχτούμε τη λύση αλλά με κάποιες προδιαγραφές αλλαγμένες. Οποσδήποτε δεν είναι προς το συμφέρον, από καμία άποψη, να δεχτούμε αυτούσια την πρόταση του ομολόγου.⁶⁷⁸*

Στην περίπτωση που μελετούμε, οι Αμερικανοί εκπρόσωποι στη συνδιάσκεψη εξέφρασαν την εκτίμηση ότι ο Curzon αδυνατούσε να κατανοήσει τον αναδυόμενο τουρκικό εθνικισμό. Όπως σημειώνεται, *εάν υπήρχε ένα στοιχείο το οποίο συνέβαλλε περισσότερο στην αποτυχία της Λωζάννης, αυτό ήταν η υπερεκτίμηση από τη Δύση της δύναμής της.⁶⁷⁹ Επίσης, φαίνεται, ότι ο Curzon είχε σταδιακά σχηματίσει την άποψη ότι ο Riza Nur επηρέαζε σημαντικά τον Ismet προς την κατεύθυνση της διατήρησης σκληρής γραμμής κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης. Ο Μαρκεζίνης μας πληροφορεί ότι λίγο πριν το ναύαγιο της 1ης φάσης της συνδιάσκεψης στην ελβετική πόλη ο Ismet επαναλάμβανε μονότονα την ανάγκη ύπαρξης τουρκικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας επ'αφορμής του ανοικτού ζητήματος των διομολογήσεων. Τόσον τον επηρέαζε ή παρουσία του Riza Nour, ώστε έφαινετο ότι δυσκόλως ήλεγχε ή έπραττε, ως παρατηρεί ο Λόρδος Κωρζον, ύπονοων ένταυθα ότι ο Ίσμετ ενώπιον του γνωστού εκπροσώπου της αδιαλλάκτου γραμμής έφοβεϊτο μη φανή ότι ύποκύπτει.⁶⁸⁰*

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Bristol, η πρώτη φάση της συνδιάσκεψης της Λωζάννης ήταν κατά κάποιο τρόπο ανόητη, μεταξύ άλλων και επειδή [...] οι εκπρόσωποι των Συμμάχων δεν είχαν καμία ιδέα των νέων συνθηκών που αναδύθηκαν στην Τουρκία [...].⁶⁸¹ Ο Κεμάλ στο «Μέγα Ρητορικό» υποστηρίζει: *Κύριοι, θα αναφερθώ και πάλι στο θέμα της Διάσκεψης της Λωζάννης. Οι συνομιλίες διακόπηκαν*

⁶⁷⁶ Μπιλγκεχάν, *Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού*, σ.130

⁶⁷⁷ Oliver, *Πώς να Διαπραγματεύεστε Αποτελεσματικά*, σ.113

⁶⁷⁸ Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.116

⁶⁷⁹ Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.99

⁶⁸⁰ Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.275

⁶⁸¹ Παρατίθεται στο Yaylalier, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, σ.212

στις 4 Φεβρουαρίου 1923. Ως περίληψη των συνομιλιών που διήρκεσαν δύο μήνες, οι εκπρόσωποι των Κρατών της Entente παρέδωσαν στη δική μας Επιτροπή Εκπροσώπων κάποιο σχέδιο ειρήνευσης. Το σχέδιο αυτό περιλάμβανε όρους που ως έννοια και ουσία έβλαπταν την ανεξαρτησία μας. Κυρίως οι όροι σχετικά με τις υποθέσεις δικαιοσύνης και οικονομίας ήταν ιδιαίτερα επαχθείς. Για το λόγο αυτόν ήμασταν υποχρεωμένοι να απορρίψουμε κατηγορηματικά το σχέδιο αυτό.⁶⁸² Η διακοπή των συνομιλιών, σύμφωνα με την οπτική της τουρκικής αντιπροσωπείας, βάραινε τους δυτικούς. Μάλιστα, απογοήτευση για την Τουρκία ήταν η μη υποστηρικτική συμπεριφορά της Γαλλίας στα περισσότερα θέματα της συνδιάσκεψης.⁶⁸³

Στο εσωτερικό, πάντως, της Τουρκίας, όπως επισημαίνεται [...] όλες οι περιπέτειες της Αωζάννης χρησιμοποιούνται ανελέητα από την αντιπολίτευση, που παίζει σε όλα τα ταμπλό. Οποτε η τουρκική αντιπροσωπεία δίνει την εντύπωση ότι παραχωρεί μία στάλα ανεξαρτησίας, τότε προβάλλεται το Εθνικό Σύμφωνο. Οποτε η Διάσκεψη καρκινοβατεί ή διστάζει, επικρίνουν και πάλι την ανακωχή - «σας το είχαμε πει, έπρεπε πρώτα να βαδίσουμε προς την Κωνσταντινούπολη» - και καταγγέλλουν την επιλογή του Ισμέτ. Τα μεγάλα πνεύματα εξηγούν ότι ο Χουσεΐν Ραούφ, με το ηρωικό παρελθόν του και την καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας, θα τα κατάφερνε καλύτερα από τον προστατευόμενο του Κεμάλ. Να που οδηγεί η απολυταρχία!⁶⁸⁴

Τι πρόκειται, λοιπόν, να συμβεί τώρα; Από την εποχή της νίκης, ο κύκλος των οπαδών του Κεμάλ έχει συρρικνωθεί γύρω του και η αποτυχία της Διάσκεψης της Αωζάννης δηλητηριάζει την ατμόσφαιρα, ευνοώντας τις ασήμαντες φιλοδοξίες και την πλειοδοσία. Πρέπει να επαναλάβουμε τις διαπραγματεύσεις ή να προετοιμαστούμε για πόλεμο; Οι έντονες συζητήσεις στους κόλπους της κυβέρνησης – το Συμβούλιο Υπουργών συνεδριάζει αδιάκοπα – και της Εθνοσυνέλευσης είναι μακρές και γίνονται σε ταραγμένη ατμόσφαιρα. Ο Κεμάλ δηλώνει ότι «η καινούργια χρονιά μπορεί να είναι μία χρονιά ειρήνης ή πολέμου». Και προσθέτει: «Θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι για το δεύτερο ενδεχόμενο».⁶⁸⁵ Πάντως, η ταραγμένη ατμόσφαιρα στο εσωτερικό της Τουρκίας προμήνυε δυσκολίες στην επικύρωση από την τουρκική βουλή ενός τελικού κειμένου συμφωνίας (εάν βεβαίως θα επαναλαμβάνονταν οι διαπραγματεύσεις που μόλις είχαν τερματιστεί). Γι' αυτόν το λόγο, μετά τη διακοπή των διαβουλεύσεων στη

⁶⁸² Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk. Ο Μέγας Ρητορικός*, τόμ.Β', μετάφρ. Μάρω Μαυροπούλου, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σ.341

⁶⁸³ Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.103

⁶⁸⁴ Jevakhoff, *Κεμάλ Ατατούρκ*, σσ.261-262

⁶⁸⁵ Ο.π., σσ.271-272

Λωζάννη, πριν αρχίσει η δεύτερη περίοδος των διαπραγματεύσεων, η MET αυτοδιαλύθηκε και αποφασίστηκε η προσφυγή σε νέες εκλογές (1 Απρ.1923). Για να μην εκλεγεί κανείς από τη Δεύτερη Ομάδα [την αντιπολιτευόμενη μέσα στην τουρκική Βουλή], έγιναν κάποιες αλλαγές στον εκλογικό νόμο [...]. Η νέα Βουλή συνήλθε στις 11 Αυγ.1923.⁶⁸⁶

Η αισιοδοξία, πάντως, δεν έλειπε από πολλούς για άρση τελικώς του αδιεξόδου μετά τη διακοπή των εργασιών στη Λωζάννη. Ο Δενδραμής ειδοποιεί με τηλεγράφημά του τον Ρωμανό ότι συνάντησε τον Montagna, ο οποίος είχε επιστρέψει στη Ρώμη την προηγούμενη μέρα από τη Λωζάννη. Ο τελευταίος του είπε ότι η προσωρινή διακοπή των εργασιών στην ελβετική πόλη οφείλονταν κυρίως στην αδιαλλαξία ορισμένων μελών της τουρκικής ομάδας διαπραγμάτευσης, δεν συμπεριέλαβε σ'αυτούς τον Ismet, αλλά τον Hasan Bey ως έναν από τους πιο αδιάλλακτους.⁶⁸⁷ Εδώ τίθεται για μία ακόμη φορά το ζήτημα της ομοφωνίας στη λήψη αποφάσεων από μία ομάδα και στις δυσλειτουργίες που ενδεχομένως μπορεί να φέρει η έλλειψη αυτής και στο εσωτερικό πεδίο της ομάδας διαπραγμάτευσης και στο εξωτερικό πεδίο των διαπραγματεύσεων με τα υπόλοιπα εμπλεκόμενα μέρη. Τέλος, σε τηλεγράφημά του από τη Σόφια ο Ραφαήλ ενημερώνει τον Αλεξανδρή για τη συνάντηση που είχε με τον ναύαρχο Μπρίστολ ο οποίος είχε και εκείνος αναχωρήσει από τη Λωζάννη στις 9 Φεβρουαρίου με προορισμό τη Σόφια. Ο Αμερικανός του εξήγησε σ'αυτή τους τη συνάντηση ότι η Βουλγαρία γυρνά με «άδεια χέρια» από τις διεργασίες στην ελβετική πόλη γιατί ενέπνεε γενική δυσπιστία και γιατί υπήρχε μία έντονη πεποίθηση ότι βρισκόταν σε συνεννόηση με τους Ρώσους.⁶⁸⁸

Δική μας εκτίμηση είναι ότι η αποτυχία της πρώτης φάσης της συνδιάσκεψης ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι η τελική προθεσμία για συμφωνία ήρθε κάπως νωρίς... Ίσως, τα ζητήματα (κυρίως των διομολογήσεων και του οθωμανικού χρέους) να απαιτούσαν περαιτέρω γεφυροποιητικές συζητήσεις, τουλάχιστον δύο εβδομάδων.

ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

⁶⁸⁶ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σσ.293-294

⁶⁸⁷ *Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα*, Δενδραμής προς Α.Ρωμανό, αρ.τηλεγρ.147 [MMAB/173/36], Ρώμη, Ιανουάριος, 26 / Φεβρουάριος, 8, 1923

⁶⁸⁸ Ο.π., Ρ. Ραφαήλ προς Α. Αλεξανδρή, αρ.τηλεγρ.152/1085 [1923/A/22/18], Σόφια, Ιανουάριος, 28 / Φεβρουάριος, 10, 1923, ώρα 17.30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΟΙ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΟΥΝ

Αισιοδοξία αλλά και δυσκολίες στην επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων...

Στις 23 Απριλίου 1923 οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη ξεκινούν και πάλι.⁶⁸⁹ Το μεσοδιάστημα της διακοπής των διαπραγματεύσεων στην ελβετική πόλη, μετά δηλαδή τις 4 Φεβρουαρίου 1923, δεν φαίνεται να διόγκωσε σημαντικά τον αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο μεταξύ των εμπλεκομένων, με την αισιοδοξία για συμφωνία να παραμένει ζωντανή. Ο Ρουμάνος πρέσβης στο Λονδίνο Titulescu, μέσω πληροφόρησής του από τον Harrington, επισημαίνει το παραπάνω στον Duca, υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας σε τηλεγράφημά του στις 9 Μαρτίου 1923. Του μεταφέρει την αισιοδοξία των Βρετανών, παρά τα προβλήματα, για ευτυχή κατάληξη των διαπραγματεύσεων και τελικώς υπογραφή συνθήκης στη Λωζάννη.⁶⁹⁰ Οι διαπραγματεύσεις, λοιπόν, επανεκκινούν... Ο Αμερικανός εκπρόσωπος Grew φθάνει δύο ημέρες νωρίτερα στην ελβετική πόλη. Ώρες μόνο μετά την άφιξή του συναντάται με τον Ιταλό εκπρόσωπο Montagna, ο οποίος του παρουσιάζει έγγραφο των Συμμάχων. Σ' αυτό επισημαίνεται η πρόθεση του νέου Βρετανού αρχηγού αποστολής στη Λωζάννη σ' αυτή τη δεύτερη φάση των συνομιλιών Sir Horace Rumbold να κρατήσει σκληρή γραμμή στο ζήτημα των δικαστικών εγγυήσεων.⁶⁹¹

Οι διαπραγματεύσεις της δεύτερης φάσης της συνδιάσκεψης θα περιορίζονταν μόνο σ' εκείνα τα ζητήματα στα οποία δεν είχε επέλθει ακόμη συμφωνία. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι η Βουλγαρία δεν έστειλε διαπραγματευτική ομάδα στη β' φάση της συνδιάσκεψης, παρά μόνο έναν παρατηρητή, καθώς οι απαιτήσεις της για αυτονομία της δυτικής Θράκης είχαν απορριφθεί. Μάλιστα, στο σχετικό αίτημα της Σόφιας για εκ νέου διαπραγμάτευση, η Μ. Βρετανία απήντησε αρνητικά βασιζόμενη

⁶⁸⁹ Ο Rumbold θα είναι ο νέος επικεφαλής της βρετανικής αποστολής, ο Pelle της γαλλικής αποστολής και ο Montagna της ιταλικής αποστολής σ' αυτή τη δεύτερη φάση των διαπραγματεύσεων από πλευράς των Ευρωπαίων συμμάχων.

⁶⁹⁰ *Documente Diplomatice*, Nicolae Titulescu, Editura Politică, București, 1967
N. Titulescu către I.G. Duca, Ministru de Externe, (T.C., NR.716. N.R.13811), Londra, Martie, 9, 1923, σ.105 (μετάφραση δική μου)

⁶⁹¹ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σσ.119-120

στο γεγονός ότι το ζήτημα της δυτικής Θράκης είχε εξαντληθεί, άρα δεν υπήρχε σχετικό αντικείμενο διαπραγμάτευσης.⁶⁹² Επίσης, ξεκαθαρίστηκε στον Ismet ότι δεν υπήρχε καμία περίπτωση επανέναρξης διαβουλεύσεων για εκείνα τα άρθρα για τα οποία είχε επέλθει ήδη συμφωνία ως προς την ουσία τους κατά την πρώτη φάση της συνδιάσκεψης.⁶⁹³ Για πολλά από αυτά τα ζητήματα, ο Ismet είχε παρουσιαστεί στην τουρκική Βουλή για να δώσει εξηγήσεις κατά το μεσοδιάστημα της διακοπής των συνομιλιών. Εκεί, είπε ειδικότερα για το ζήτημα του Καραγάτς ότι *από την αρχή είχαν εξηγήσει τη σημασία του σταθμού του για την Ανδριανούπολη, αλλά το αίτημά τους δεν έγινε αποδεκτό. Επέστησε όμως την προσοχή των Τούρκων βουλευτών στο ότι το Καραγάτς βρισκόταν έξω από τα όρια του Εθνικού Συμβολαίου.*⁶⁹⁴ Οι συζητήσεις στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση κράτησαν περίπου δύο εβδομάδες, από τα τέλη Φεβρουαρίου έως τις αρχές Μαρτίου. Τελικώς, με 190 ψήφους υπέρ, 20 κατά και 80 αποχές έγιναν δεκτές οι συμφωνίες που αφορούσαν τη Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου, την ανταλλαγή των πληθυσμών και το προτεινόμενο καθεστώς των Στενών των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου.⁶⁹⁵

Από τα σημαντικότερα εκκρεμή ζητήματα ήταν αυτό των πολεμικών αποζημιώσεων από την Ελλάδα προς την Τουρκία και από την Τουρκία προς κάποια ευρωπαϊκά κράτη, αυτό των διομολογήσεων για τους ξένους υπηκόους στην Τουρκία, αυτό των οικονομικών παραχωρήσεων σε ξένες εταιρείες (να θυμίσουμε ότι σημαντικές προνομιακές οικονομικές συμφωνίες με ευρωπαϊκές εταιρείες είχε συνάψει και η κυβέρνηση του τελευταίου Οθωμανού μονάρχη από το 1920 και έπειτα) και τέλος αυτό του δημοσίου οθωμανικού χρέους με κύριο πιστωτή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τη Γαλλία.

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε τη διαπραγματευτική αποτελεσματικότητα του Λονδίνου στη συνδιάσκεψη. Ουσιαστικά, εάν δούμε ποια μεγάλα ζητήματα παρέμεναν ανοικτά σ' αυτή τη δεύτερη φάση της συνδιάσκεψης, θα διαπιστώσουμε ότι τα περισσότερα αφορούσαν άμεσα το Παρίσι και τη Ρώμη και πολύ λιγότερο το Λονδίνο το οποίο λίγο πριν το τελεσίγραφο της πρώτης φάσης των κύριων

⁶⁹² Παρατίθεται στο Παζιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Η Δυτική Θράκη στην Εξωτερική Πολιτική της Βουλγαρίας*, σσ.238-239

⁶⁹³ Παρατίθεται στο Sevtap Demirci, *The Lausanne Conference: The evolution of turkish and british diplomatic strategies 1922-1923*, PhD, London School of Economics and Political Science, United Kingdom, March, 1997, σ.177 (μετάφραση δική μου)

⁶⁹⁴ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.130

⁶⁹⁵ Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σσ.268-270

διαπραγματεύσεων προς τους Τούρκους είχε ουσιαστικά καλύψει όλα τα ζωτικά για εκείνο ζητήματα (Στενά, Μοσούλη). Η Pasley επισημαίνει εύστοχα το παραπάνω. Όταν ο Curzon επέλυσε το ερώτημα της Μοσούλης μεταθέτοντάς το στο μέλλον, οι σύμμαχοί του βρέθηκαν σε συναγερμό. Θα πρέπει να ήταν πολύ πικρή διαπίστωση για τους Γάλλους ότι η Βρετανία είχε πρακτικά τακτοποιήσει τους λογαριασμούς της με τους Τούρκους, ενώ αντιθέτως η Γαλλία είχε αποτύχει να κάμψει την τουρκική αντίσταση όσον αφορά τους μεγάλης σημασίας για το Παρίσι δημοσιονομικούς, οικονομικούς όρους και εκείνους των διομολογήσεων. Οι Γάλλοι είχαν έρθει στη Λωζάννη με την εντύπωση ότι η Τουρκία ήταν ο εχθρός της Βρετανίας και ο φίλος της Γαλλίας, όμως ήταν ο εχθρός αυτός που κατάφερε να εξασφαλίσει τις επιθυμίες του και ο φίλος αυτός που είχε εντελώς αποτύχει να πετύχει οποιαδήποτε παραχώρηση.⁶⁹⁶

Η αισιοδοξία επίλυσης, πάντως, όλων των εκκρεμών ζητημάτων ήταν αρκετά εμφανής και το σχετικά καλό πνεύμα διαφαίνεται από την πρώτη ημέρα επανέναρξης των διαπραγματεύσεων σ' αυτή τη δεύτερη φάση. Ο Rumbold προχωρά σε έναν χαιρετιστήριο, εισαγωγικό λόγο, ενώ ο Ismet λίγο μετά προχωρά στο δικό του λόγο, μετριοπαθή και όπως περιγράφηκε αργότερα από τον Rumbold: "κατάλληλο".⁶⁹⁷ Η αισιοδοξία επίλυσης για την οποία μιλούμε ενδεχομένως να προέκυψε ως το αποτέλεσμα επιμέρους εισροών διαφορετικού χαρακτήρα και έντασης. Για παράδειγμα, ο τουρκικός στρατός φαίνεται ότι όσο περνούσε ο καιρός έχανε ένα μέρος της δυναμικής του και ενδεχομένως ως εισροή να πίεζε τον Ismet να επιτευχθεί τελική λύση για όλα τα εκκρεμή ζητήματα. Για αποδυνάμωση του τουρκικού στρατού κάνει λόγο ο Rumbold σε γράμμα του από τη Λωζάννη προς τον Curzon στα τέλη του Απριλίου.⁶⁹⁸ Επίσης, σημαντική εισροή φαίνεται να ήταν και η υποκλοπή, όπως υποστηρίζεται, των τουρκικών επικοινωνιών από το Λονδίνο στη συνδιάσκεψη. [...] εν αγνοία του Kemal, ο Rumbold γνώριζε μέχρι ποιου σημείου θα μπορούσε να πιέσει στη Λωζάννη χωρίς να ρισκάρει κάποια διακοπή ή επισπεύδοντας εχθροπραξίες στην Τουρκία μιας και η Βρετανική υπηρεσία πληροφοριών είχε καταφέρει να υποκλέψει τις οδηγίες από την Άγκυρα προς τον Ismet Pasha [...].⁶⁹⁹

.....

⁶⁹⁶ Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σσ.348-349

⁶⁹⁷ Παρατίθεται στο Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.177

⁶⁹⁸ Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.358

⁶⁹⁹ Ibid, σ.359

Η εκκρεμότητα του Καστελόριζου έρχεται στο επίκεντρο των συζητήσεων της 25ης Απριλίου 1923. Οι διαφωνίες είναι έντονες, με τον Rumbold και τον Montagna να δηλώνουν (ορθά) ακατανόητη τη βούληση της τουρκικής αντιπροσωπείας για θεμελίωση κυριαρχίας σε ένα νησί που κατοικούνταν από περίπου 7.000 έως 8.000 άτομα, στο σύνολό τους χριστιανούς. Στις 27 Απριλίου γίνεται προσπάθεια από τους Ιταλούς και τους Γάλλους να έρθει και πάλι στο προσκήνιο το ζήτημα των πολεμικών αποζημιώσεων από τους Τούρκους. Αν και ο Pelle διακήρυττε δημόσια ότι το θέμα δεν θα έπρεπε να ανοίξει και πάλι, οι οδηγίες από το Παρίσι μάλλον κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση. [...] *Ο Poincare, ο Γάλλος πρωθυπουργός, ήταν αποφασισμένος να προκαλέσει το ερώτημα για εσωτερικούς λόγους, για να επιδείξει κάτι συγκεκριμένο στη σιγοβράζουσα αντιπολίτευση, ακόμη και εάν αυτό σήμαινε ότι θα χαλούσαν οι σχέσεις με τη Βρετανία.*⁷⁰⁰ Παρόλα αυτά, η άρνηση τόσο του Rumbold, όσο και του Ismet να ανοίξει το ζήτημα ήταν ξεκάθαρη.⁷⁰¹

Στο μεταξύ, εντός Μαΐου, υπογράφεται μεταξύ Ελλήνων και Σέρβων η σύμβαση για την οικονομική ζώνη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, όμως η διαπραγματευτική υποστήριξη από το Βελιγράδι είναι «χλιαρή», τέτοια που να μην μπορεί να επηρεάσει τις ισορροπίες στη Λωζάννη. Η «Ελευθέρα Σερβική Ζώνη» [...] *θα παρέμενε μεν αναπόσπαστον τμήμα του ελληνικού εδάφους, αλλά παράλληλα θα ήταν σερβική τελωνειακή περιοχή, που θα διοικούσαν οι αρμόδιες αρχές του Γιουγκοσλαβικού βασιλείου. Η «σερβική ζώνη», στόχος μακροπρόθεσμος του Βελιγραδίου, ήταν ήδη γεγονός και οι σχετικές με αυτή διατυπώσεις αριστούργημα συμβιβασμού.* [...] Όλα αυτά όμως προϋπέθεταν κάτι, ότι το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, η Γιουγκοσλαβία δηλαδή, θα βοηθούσε την Ελλάδα κατά τις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη. Το Βελιγράδι, όμως, μόλις υπογράφηκε η σύμβαση, περιορίστηκε [...] στη διαβεβαίωση ότι θα έκανε κάποιες εντελώς ανώδυνες δηλώσεις – οπότε και η Αθήνα, με τη σειρά της, σιωπηρά σταμάτησε τη διαδικασία εφαρμογής της νέας σύμβασης.⁷⁰²

⁷⁰⁰ Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.180

⁷⁰¹ Ibid, σ.180

⁷⁰² Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Γιουγκοσλαβικό Ζήτημα*, Λέσχη Φιλελευθέρων – Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου, Αθήνα, 1991, σ.12

Τα μεγάλα «αγκάθια» των τελικών διαπραγματεύσεων

Πολεμικές Αποζημιώσεις

Το ζήτημα των αποζημιώσεων από την Ελλάδα προς την Τουρκία, καθώς επίσης και από την Τουρκία προς ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη πλησιάζε σε λύση με πολύ αργά όμως βήματα και με εντάσεις. Η πρόταση που ανέκυψε ήταν να δοθεί το Καραγάτς στους Τούρκους αντί πολεμικών αποζημιώσεων από τους Έλληνες. Το παρασκήνιο είναι αρκετά έντονο, με τον Βενιζέλο να λαμβάνει προσωπική πρωτοβουλία για την επίλυση του ζητήματος. Με μία κίνηση-έκπληξη (πολύ σωστή ως κίνηση από διαπραγματευτικής πλευράς κατά την άποψή μας) επισκέπτεται στο δωμάτιο του ξενοδοχείου του τον Ismet για να συζητήσουν τα ανοικτά θέματα. Η σύζυγος του Ismet, Μεβχιμπέ, η οποία τον έχει συνοδεύσει στη Λωζάννη σ' αυτή τη δεύτερη φάση των συνομιλιών βρίσκεται στο διπλανό δωμάτιο. *Η Μεβχιμπέ μόλις είχε τελειώσει το γράμμα της [στην πεθερά της και την μητέρα της], όταν αντιλήφθηκε μία έντονη κινητικότητα στο γραφείο του συζύγου της. Η προηγούμενη επιτροπή είχε αποχωρήσει και είχε έρθει ένας άλλος επισκέπτης. Αλλά υπήρχε κάτι διαφορετικό σε αυτή την περίπτωση. Υπήρχε ένταση. Η αγωνία που επικρατούσε έφθασε ως τη Μεβχιμπέ. Η νέα γυναίκα, περίεργη, πλησίασε την πόρτα του σαλονιού και έριξε μία ματιά στο εσωτερικό. Από την κατάσταση του Ismet μπή ήταν φανερό ότι μιλούσε με ένα άτομο που ήταν πολύ σημαντικό. Με μία δεύτερη, προσεκτικότερη, ματιά η Μεβχιμπέ γνώρισε τον επισκέπτη. Είχε δει τις φωτογραφίες του στις εφημερίδες, αλλά ήθελε να το επιβεβαιώσει με μίαν ακόμη ματιά, γιατί δεν το πίστευε. Ναι, δεν έκανε λάθος. Αυτός που καθόταν απέναντι από τον Α' Πληρεξούσιο της Τουρκίας ήταν ο αρχηγός της ελληνικής αποστολής, ο κύριος Βενιζέλος. [...] Ο Έλληνας Α' Πληρεξούσιος ήρθε στην απρόσμενη αυτή επίσκεψη ακριβώς στην ώρα του. Ο Ismet πασάς περιποιήθηκε τον επισκέπτη του με τη γνωστή αξιοπρέπεια και ευγένειά του. [...] Ο Βενιζέλος ως πολιτικός ήταν πολύ σίγουρος για τον εαυτό του και ένας άνθρωπος που είχε δει πολλά. Άκουγε με επιείκεια τις παρεμβάσεις του Ismet πασά σε διάφορα θέματα. Σε τέτοιες περιπτώσεις έλεγε: «Τζάνουμ, και οι δύο έχουμε συμφέρον στο να έχουμε ομοφωνία, αυτό να το αφήσουμε!» και περνούσαν σε άλλα θέματα.⁷⁰³*

Τελικώς, ο Ismet φαίνεται να συνειδητοποιεί στις 15 Μαΐου από τις

⁷⁰³ Μπιλγκεχάν, Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού, σσ.156-158

συζητήσεις με τους ομολόγους του ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να πληρώσει.⁷⁰⁴ Στις 18 Μαΐου ο Τούρκος επικεφαλής πληροφορείται για τη βούληση των Ελλήνων να παραδώσουν ως έσχατο αντάλλαγμα το Καραγάτς.⁷⁰⁵ Βεβαίως, το ζήτημα των ελληνικών επανορθώσεων φαίνεται ότι συνδεόταν από την τουρκική αντιπροσωπεία και με ένα άλλο ζήτημα: *Το ερώτημα των συμμαχικών επανορθώσεων συνδέθηκε με το ερώτημα των ελληνικών επανορθώσεων με έναν τρόπο ο οποίος μπορεί να περιγραφεί ως φαύλος κύκλος. Το ερώτημα των ελληνικών επανορθώσεων δεν μπορούσε να ρυθμιστεί μέχρις ο Ismet Pasha να εξασφάλιζε ότι οι Σύμμαχοι δεν θα απαιτούσαν οποιαδήποτε αποζημιώση από την Τουρκία, και ακόμα δεν φαίνεται να υπήρχε ενότητα μεταξύ των Συμμάχων σχετικά με την πολιτική που θα κρατούσαν απέναντι στην Τουρκία.*⁷⁰⁶ Σ' αυτό το ζήτημα ο Βρετανός εμφανιζόταν αρκετά υποχωρητικός και γεφυροποιός.⁷⁰⁷ Προς τα τέλη Μαΐου, συγκεκριμένα στις 22 του μήνα, ο Ismet με τηλεγράφημά του προς το υπουργικό συμβούλιο γνωστοποιεί ότι *αντί των ελληνικών αποζημιώσεων υπάρχει πρόταση των συμμαχικών δυνάμεων να δοθεί στην Τουρκία το Καραάγατς και η περιοχή του. Σας το είχα διαβιβάσει στις 19 Μαΐου 1923 με το υπ' αριθμό 117 τηλεγράφημά μου και περίμενα την κυβερνητική άποψη. Παρακαλώ να με ενημερώσετε για τις θέσεις σας το συντομότερο δυνατό.*⁷⁰⁸ Την επομένη, όμως, ο Ραούφ απαντά σ' αυτόν ότι η παραπάνω πρόταση δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Στις 24 Μαΐου ο Ismet ανταπαντά ως εξής: *Είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε την πρόταση σχετικά με το Καραάγατς και την περιοχή του και να λυθεί το θέμα των ελληνικών αποζημιώσεων. Οι εκπρόσωποι των συμμαχικών δυνάμεων υποστηρίζουν ότι οι Έλληνες αδυνατούν να πληρώσουν πολεμική αποζημιώση.*⁷⁰⁹ Παρακάτω, ο Ismet συνεχίζει: *Το συμπέρασμα της απόφασής μου είναι: ετοιμάζεται μία συνθήκη ειρήνης που περιλαμβάνει τους καλύτερους όρους για μας. Εάν συνεχίσει η κυβέρνηση να αντιδρά στο θέμα των ελληνικών αποζημιώσεων και θέλει να διακόψει τις συνομιλίες, επειδή πιστεύει ότι θα έχουμε περισσότερα οφέλη σε άλλα θέματα, εγώ δεν θα συμφωνήσω. Ζητώ από τον πρόεδρο της κυβέρνησης να μου εξηγήσει αμέσως αυτό το σημείο. Εάν δεν υπάρξει συμφωνία, το καθήκον και η υποχρέωσή μου είναι να αφήσω εδώ την αντιπροσωπεία μας και να επιστρέψω στην πατρίδα. Όταν θα έρθω, θα εξηγήσω στο υπουργικό συμβούλιο την όλη κατάσταση και προφορικά, και θα*

⁷⁰⁴ Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.186

⁷⁰⁵ Ibid, σ.186

⁷⁰⁶ Ibid, σ.187

⁷⁰⁷ Ibid, σ.187

⁷⁰⁸ Ατατούρκ, *Κεμάλ Ατατούρκ. Ομιλίες*, σ.272

⁷⁰⁹ Ο.π., σσ.273-274

απαλλαγώ από την ευθύνη που έχω αναλάβει όσον αφορά τον πόλεμο και την ειρήνη.⁷¹⁰ Ο Κεμάλ ο οποίος διάβασε την αλληλογραφία τόσο του Ραούφ όσο και του Ισμέτ, τάχθηκε με τις θέσεις του δευτέρου. Παρόλα αυτά, δεν επιχείρησε να επιβάλλει στον Ραούφ τη σιωπή. Με συνεχή τηλεγραφήματα και ανταπαντήσεις κατάφερε να ρίξει τους τόνους μεταξύ των δύο ανδρών.⁷¹¹

Σύμφωνα με το ημερολόγιο του Grew σχετικά με το ζήτημα των ελληνικών αποζημιώσεων ο Βενιζέλος απευθύνθηκε στον Ismet [...] με τον πιο απειλητικό και πολεμοχαρή τρόπο. Ο Pasha ρώτησε: “Εννοείτε ότι με απειλείτε με πόλεμο;” Ο Grew δεν κατέγραψε την απάντηση του Βενιζέλου.⁷¹² Έχει, βεβαίως, προηγηθεί έντονο παρασκήνιο και στην Ελλάδα με κάποιους στρατιωτικούς να έχουν χάσει την υπομονή τους, να μιλούν για αντικατάσταση του Βενιζέλου στη Λωζάννη και να μην αποκλείουν ακόμη και στρατιωτικό εγχείρημα στην ανατολική Θράκη. Ουσιαστικά, το πρόβλημα που προέκυπτε εδώ ήταν ο συγχρονισμός των εσωτερικών και των εξωτερικών διαπραγματεύσεων τόσο για τον Βενιζέλο, όσο και για τον Ismet. Και οι δύο ατομικοί δρώντες στη διαπραγμάτευση θα έπρεπε όχι μόνο να διαπραγματευτούν μεταξύ τους ψύχραιμα και ορθολογικά την επίλυση του ζητήματος των ελληνικών πολεμικών αποζημιώσεων, αλλά και με τις ηγεσίες τους σε Αθήνα και Άγκυρα αντίστοιχα. Οι Διαπραγματεύσεις [...] στη Λωζάννη, τραινάρουν πολύ. Οι στρατιωτικοί και ιδιαίτερα οι αρχηγοί στρατού και στόλου (Πάγκαλος και Χατζηκυριάκος), από την άνοιξη κι’όλας φρονούν ότι είναι πια πανέτοιμοι για την μεγάλη εξόρμησι. Πρέπει να «σπάσουν» οι διαπραγματεύσεις και να δοθή το σύνθημα: Εμπρός. [...] Συμφωνούν μαζί τους και όλοι οι άλλοι παράγοντες της επανάστασης. Όλοι μαζί αποφασίζουν να στείλουν νέο αντιπρόσωπο στη Λωζάννη. [...] Ο νέος είναι ο Απόστολος Αλεξανδρής, υπουργός Εξωτερικών. [...] ο Αλεξανδρής, ενώ έτσι αποχωρίζεται από τους στρατιωτικούς, ακολουθεί «άλλο μονοπάτι» στην πορεία του. Βλέπει πρώτα εδώ ή στο εξωτερικό, πριν συναντήσει τον Βενιζέλο, τους πολιτικούς: Καφαντάρη, Μιχαλακόπουλο, Παπαναστασίου, Ρέπουλη. Όλοι τους είναι διστακτικοί, όλοι τους την ίδια παρατήρησι έχουν να του τονίσουν: - Μην ακούς τους στρατιωτικούς. Αυτοί παρασύρονται από τους ενθουσιασμούς τους. Έχεις ευθύνη. Οφείλεις να διαβιβάσης στον Πρόεδρο (τον Βενιζέλο) και τις δικές μας απόψεις. Πρέπει να κλείση ειρήνη έστω και με θυσίες. [...] Στις 25 ο Πλαστήρας ειδοποιεί τον Πάγκαλο πως η εξόρμησις θα αρχίση το πρωί της 27ης Μαΐου. Εκείνος είναι πάντα έτοιμος «να πατήση το κουμπί».

⁷¹⁰ Ο.π., σ.275

⁷¹¹ Βλέπε αναλυτικά Kemal, *Nutuk*, σσ.398-402

⁷¹² Παρατίθεται στο Yaylali, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, σ.220

*Το μυστικό το γνωρίζουν όλες οι διοικήσεις μεγάλων μονάδων και περιμένουν μ' αγωνία. Και του Γονατά οι δισταγμοί έχουν εξατμισθή ολότελα τώρα πια. [...] Αλλά το πρωί το αναμενόμενο σύνθημα «πυρ» δεν ήρθε. Αντίθετα ένα τηλεγράφημα που έφθασε από τη Λωζάννη είχε το εντελώς αντίθετο περιεχόμενο: Ειρήνη, κλείσαμε συμφωνία με την Τουρκία!*⁷¹³

Η επιμονή, γενικά, της Τουρκίας στο ζήτημα των ελληνικών αποζημιώσεων ήταν έντονη. Η λύση δόθηκε στη συνεδρίαση της 26ης Μαΐου, με τους Έλληνες πλέον αποφασισμένους να καταγγείλουν την ανακωχή το απόγευμα εκείνης της ημέρας, εφόσον οι Τούρκοι θα επέμεναν στην πρωινή ολομέλεια για καταβολή αποζημίωσης εκ μέρους της Ελλάδας. Όταν άρχισε η δραματική αυτή συνεδρίαση ο Βενιζέλος ζήτησε αμέσως το λόγο. Ο Rumbold του ζήτησε να μη βιαστεί και πρώτος να λάβει το λόγο ο Ismet. Έτσι και έγινε. Ο Τούρκος επικεφαλής, αφού έλαβε το λόγο, δήλωσε την παραίτηση της Τουρκίας από την καταβολή πολεμικής αποζημίωσης εκ μέρους της Ελλάδας.⁷¹⁴ Η πρωτοβουλία, πάντως, για παράδοση του Καραγάτς ως αντάλλαγμα φαίνεται να προήλθε από τον Βενιζέλο.⁷¹⁵ Και ο Μαρκεζίνης θεωρεί την ιδέα του Καραγάτς προσωπική σύλληψη του Βενιζέλου, μη υποδειχθείσα από οποιονδήποτε άλλο.⁷¹⁶ Πάντως, σε ιδιαίτερη συνάντησή τους, ο Βενιζέλος φαίνεται να προέτρεψε τον Γάλλο διαπραγματευτή Pelle να την παρουσιάσει ο τελευταίος ως δική του ιδέα.⁷¹⁷ Βεβαίως, γεγονός παραμένει ότι ο παρεμβαίνων ρόλος του ηγέτη σε μία διεθνή διαπραγμάτευση είναι πράγματι αδιάμφισβήτητος και, ίσως, και κάπως ενισχυόμενος σε στιγμές κρίσης, όταν και το βάρος πέφτει «στους ώμους του ηγέτη»... Το σχετικό σχόλιο του Ρούκουνα είναι πολύ εύστοχο: *Στην Αθήνα, η στρατιωτική κυβέρνηση που προήλθε από την επανάσταση του 1922, παραπαίονσα μεταξύ διαφόρων αυτόκλητων σωτήρων που ήλεγχαν μεγάλα τμήματα του στρατού, δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί τα προβλήματα της ελληνικής διπλωματίας στη Λωζάννη. Είναι πραγματικά αδύνατο να μπορέσει κανείς να αντιληφθεί το κλίμα μίας διεθνούς συνδιασκέψεως όταν βρίσκεται μακριά απ' αυτήν. Όχι μόνο επειδή η αμεσότητα εξασφαλίζει και μία ουσιαστική εκτίμηση της καταστάσεως, αλλά γιατί τα πράγματα αλλάζουν από στιγμή σε στιγμή και ο*

⁷¹³ Φοίβος Ν. Γρηγοριάδης, *Διχασμός – Μικρά Ασία (Ιστορία μίας εικοσαετίας) 1909-1930*, Εκδ. Κεδρήνος, Αθήνα, 1971, σσ.433-435

⁷¹⁴ Βλέπε αναλυτικά για τη δραματική αυτή συνεδρίαση στο Αλεξανδρή, *Πολιτικά Αναμνήσεις*, σσ.97-98

⁷¹⁵ Καργάκος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)*, (Δ' Μέρος), σ.370

⁷¹⁶ Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.344

⁷¹⁷ Ο.π., σ.329

αντιπρόσωπος πρέπει βέβαια να παίρνει τις κατάλληλες οδηγίες, αλλά υπάρχουν στιγμές, που με βάση πολύ γενικές οδηγίες πρέπει να ελιχθεί και να ενεργήσει αμέσως κατά τρόπο αποτελεσματικό, γιατί αλλιώς το παιχνίδι χάνεται. Η κυβέρνηση των Αθηνών ήταν ανυπόμονη, επειδή ο Βενιζέλος δεν τελείωνε τη δουλειά του στη Λωζάννη. Και ήταν πολλοί εκείνοι που με τη συνηθισμένη ανευθυνότητα εξέφραζαν δυσαρέσκεια και επέκριναν το χειρισμό του εθνικού θέματος.⁷¹⁸

Σε όλα τα παραπάνω, μάλιστα, θα πρέπει να προσθέσουμε και τη στάση του Αλεξανδρή ως ατομικού δρώντος στην πορεία της τελικής φάσης των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη. Ο Αλεξανδρής εκτιμούμε ότι αποτέλεσε ένα από τα σπουδαιότερα παραδείγματα της ελληνικής πλευράς (της τουρκικής αντίστοιχα ήταν ο Riza Nur) επιβεβαίωσης της πρώτης υπόθεσης εργασίας μας (παραθέσαμε βεβαίως και πολλά μικρότερης σπουδαιότητας παραδείγματα). Ο Αλεξανδρής (όπως καταγράφηκε και λίγο πιο πάνω) φτάνοντας στη Λωζάννη στις 13 Μαΐου του 1923 αντί να αντικαταστήσει ή να πείσει τον Βενιζέλο ότι έπρεπε να καταγγελθεί η ανακωχή των Μουδανιών, πείστηκε ότι έπρεπε να επιδιωχθεί ο ειρηνικός διακανονισμός του ζητήματος των επανορθώσεων.⁷¹⁹ Ο Αλεξανδρής, ως ατομικός δρων (με έμμεσο τρόπο) στις διαπραγματεύσεις της δεύτερης φάσης της συνδιάσκεψης φαίνεται να πήρε την προσωπική απόφαση να αγνοήσει τις εντολές που είχε λάβει από την τότε κυβέρνηση των Αθηνών, να αντικαταστήσει δηλαδή τον Βενιζέλο προσερχόμενος στη Λωζάννη, και ο ίδιος (ως επικεφαλής) να κρατήσει εν συνεχεία πιο σκληρή γραμμή. Η Hermann διαπιστώνει γενικότερα ότι η προσωπικότητα και η ιδιοσυγκρασία ενός ηγέτη (ο Αλεξανδρής είχε αποφασισθεί από την Αθήνα να είναι ο νέος ηγέτης της ελληνικής ομάδας στη Λωζάννη - βεβαίως κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ), ως ατομικού δρώντος, παρεμβαίνει δυναμικά στη διαμόρφωση συνολικά της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Πρώτον, όταν ο ηγέτης είναι επικεφαλής της κυβέρνησης και εξασκεί μεγάλο έλεγχο στην εξωτερική πολιτική έχοντας τη δυνατότητα να επιβάλει εναλλακτικές λύσεις. Δεύτερον, όταν ένα κράτος αντιμετωπίζει διεθνή κρίση ο ηγέτης είναι αναγκασμένος να επιληφθεί ο ίδιος της κατάστασης. Τρίτον, όταν υπάρχουν αμφιβολίες περί του τι θα πρέπει να αποφασιστεί ή όταν υπάρχουν διενέξεις ανάμεσα στα διάφορα κέντρα αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής. Την τελική απόφαση στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να τη λάβει ο πολιτικός ηγέτης συμμετέχοντας αναγκαστικά στον τρόπο λήψης αποφάσεων.⁷²⁰

⁷¹⁸ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Εξωτερική Πολιτική, 1914-1923*, Εκδ.Σάκκουλα. Αθήνα, 1983, σ.380

⁷¹⁹ Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σ.270

⁷²⁰ Παρατίθεται στο Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.102

Οι διεθνείς διαπραγματεύσεις συμβαίνει συχνά να τελούνται σε τέτοιες περιόδους κρίσης. Η απόφαση που θα έπρεπε να πάρουν από κοινού ο Βενιζέλος με τον Αλεξάνδρη θα πραγματοποιούνταν υπό το καθεστώς αόρητων πιέσεων και ενδογενών και εξωγενών. Σε μία τέτοια περίπτωση, η επιτακτική προσμονή για διαχείριση και επίλυση της «καυτής πατάτας» των διαπραγματεύσεων (ειδικά στην περίπτωση που μιλάμε για ισότιμες διαπραγματεύσεις) φαίνεται να αυξάνει την πίεση στους «ώμους του ηγέτη», σε επίπεδο μικρο-ανάλυσης, ο οποίος σε σύντομο χρονικό διάστημα θα πρέπει να λάβει πολύ κρίσιμες αποφάσεις... Τέλος, δεν είχε εξαληφθεί ακόμη η απειλή νέων συγκρούσεων (με τον τουρκικό στρατό, βεβαίως, αρκετά κουρασμένο όπως τηλεγραφούσε ο Βρετανός αρχιστράτηγος Harington⁷²¹). Πιθανώς, η μεταβλητή αυτή να διέγραψε το δικό της καθοριστικό ρόλο ως επιμέρους εισροή στην εξαρτημένη μεταβλητή των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη.

Στις 25 Μαΐου ο Pelle ενημέρωσε και εκείνος τον Βρετανό ομόλογό του ότι και η Γαλλία παραιτούνταν από την αξίωσή της για επανορθώσεις από την Τουρκία. Στις 26 του ίδιου μήνα, σε ιδιωτική συνάντηση των Συμμάχων με τους Βενιζέλο και Ismet, επέρχεται, όπως προαναφέραμε, η πολυπόθητη συμφωνία, με τον Ismet όμως να ζητά εγγυήσεις και για το άλλο σημαντικό θέμα, εκείνο των τουρκικών επανορθώσεων προς τους Συμμάχους.⁷²² Το απόγευμα της ίδιας ημέρας συνέρχεται ολομέλεια. Ο Pelle παρουσίασε εκεί όλες τις προσπάθειες που κατέβαλε για ειρηνική διευθέτηση του θέματος ώστε να εξαλειφόταν η πιθανότητα τυχόν ελληνοτουρκικών εχθροπραξιών απρόβλεπτης έκτασης και συνεπειών. Ο Rumbold, λαμβάνοντας το λόγο, μίλησε για την ειλικρινή βούληση των Βενιζέλου και Ismet για ειρηνική επίλυση του ζητήματος, λύση μάλιστα που θα είχε έρθει νωρίτερα, εάν οι δύο άνδρες αφήνονταν ελεύθεροι από τις κυβερνήσεις τους (αναφερόταν κυρίως στην τουρκική κυβέρνηση).⁷²³ Ήδη αναφέραμε και νωρίτερα το ρόλο του Riza Nur δίπλα στον Ismet Pasha στις διεργασίες της συνδιάσκεψης.⁷²⁴ Και σ' αυτό το σημείο διακρίνουμε ξεκάθαρα από τα λόγια του Rumbold στο πόση σημασία έδιναν, ακόμη και οι ίδιοι οι ομόλογοι στην εκεί διαπραγμάτευση, στο ρόλο των ατομικών δρώντων στις εκεί διεργασίες, σε συνάρτηση βεβαίως και με τα κράτη που αυτοί εκπροσωπούσαν. Στην κρίσιμη αυτή συνεδρίαση είχε λάβει νωρίτερα το λόγο και ο Ιταλός εκπρόσωπος κάνοντας έκκληση στην τουρκική αντιπροσωπεία για τελική επίλυση του

⁷²¹ Παρατίθεται στο Καργάκος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)*, (Δ' Μέρος), σ.375

⁷²² Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.191

⁷²³ Παρατίθεται στο Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σσ.343-344

⁷²⁴ Βλέπε σ.238 του παρόντος πονήματος.

προβλήματος των ελληνικών αποζημιώσεων, όπως χαρακτηριστικά τόνισε *έν όνόματι* *έκατομμυρίων ανθρώπων οί όποιοι άνέμενον την ειρήνην*.⁷²⁵ Στο συγκεκριμένο σημείο διαπιστώνουμε και πάλι τη σημαντική επιρροή της φιλειρηνικής διεθνοπολιτικής περιρρέουσας ατμόσφαιρας στους πρωταγωνιστές των διαβουλεύσεων στη Λωζάννη.⁷²⁶ Και ο Μαρκεζίνης, εξάλλου, σημειώνει ότι ο κουρασμένος δυτικός κόσμος δεν είχε καμία διάθεση (μετά τα Μουδανιά) να επαναληφθούν εχθροπραξίες.⁷²⁷ Γενικότερα, όπως επισημαίνεται, *η κρίση είχε ως αποτέλεσμα να ενταθούν οι μεσολαβητικές ενέργειες των αντιπροσωπειών της Αντάντ στη Λωζάννη, όπου, χάρις στις συνεχείς προσπάθειες του Βενιζέλου, τη συνεργασία του Αλεξανδρή, αλλά και τη διαλλακτικότητα του Ισμέτ (για την οποία του ασκήθηκε σφοδρή κριτική από την αντίστοιχη προς την ελληνική ομάδα των «υπερπατριωτών» του κεμαλικού στρατοπέδου), ρυθμίστηκε τελικά (26 Μαΐου 1923) το ακανθώδες ζήτημα της καταβολής χρηματικών επανορθώσεων. Η ελληνική πλευρά αναγνώριζε την υποχρέωσή της να καταβάλει τα σχετικά ποσά για πράξεις του ελληνικού στρατού ή της ελληνικής διοίκησης «αντιθέτους προς τους νόμους του πολέμου», και η Τουρκία, λαμβάνοντας υπ'όψιν της την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, δήλωνε ότι παραιτείται από το σχετικό δικαίωμά της (άρθρο 59 της Συνθήκης της Λωζάννης)*.⁷²⁸

Διομολογήσεις

Διέξοδο σιγά σιγά άρχιζε να διαφαίνεται και στο ζήτημα των διομολογήσεων για τους ξένους υπηκόους. Οι πρώτες ημέρες του Μαΐου 1923 αφιερώνονται, εκτός από το ζήτημα των πολεμικών αποζημιώσεων και σε ένα από τα κρισιμότερα ζητήματα της δεύτερης αυτής φάσης, αυτό των διομολογήσεων των σχετικών με τη Δικαιοσύνη, με την περίφημη Montagna Formula να έρχεται στο προσκήνιο. Ο Τούρκος επικεφαλής ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένος με τις προβλέψεις αυτής. Σύμφωνα με τον *Ismet Pasha*, το πρόβλημα συσχετιζόνταν απευθείας με τα ζωτικά συμφέροντα της Τουρκίας, και η νέα πρόταση αποτύγχανε να δώσει τις απαιτούμενες εγγυήσεις ότι η Τουρκία θα αντιμετωπιζόταν ισότιμα με τα υπόλοιπα κράτη. Επίσης, κατηγορήσε τους Συμμάχους ότι επιχειρούν να αντικαταστήσουν την παλιά φόρμα των διομολογήσεων με μία νέα.⁷²⁹ Στο μεταξύ, στη Μ. Βρετανία, σημειώνονται πολιτικές

⁷²⁵ Παρατίθεται στο Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.344

⁷²⁶ Βλέπε αναλυτικά Κεφάλαιο 2

⁷²⁷ Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.361

⁷²⁸ Γιαννουλόπουλος, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», σ.107

⁷²⁹ Παρατίθεται στο Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.181

εξελιξείς, καθώς στις 20 Μαΐου παραιτείται ο πρωθυπουργός Bonar Law, ενώ στη Γαλλία επικρατούσε αναβρασμός για το θέμα των γερμανικών αποζημιώσεων.⁷³⁰

Πάντως, η αισιοδοξία σ' αυτή τη δεύτερη φάση των διαπραγματεύσεων για κλείσιμο όλων των εκκρεμών ζητημάτων εξακολουθούσε να είναι διάχυτη. *Όσο οι διαπραγματεύσεις προχωρούσαν έγινε εξαιρετικά εμφανές στον Rumbold ότι προτεραιότητα του Ismet Pasha ήταν να εξασφαλίσει την ταχύτητα της σύναψης ειρήνης. “Η εντύπωση μου από την στάση του Ismet, η οποία ενισχύεται και από αυτά που ο Pelle συμπέρανε” έγραψε στο Foreign Office “είναι ότι ο Ismet είναι αποφασισμένος να συνάψει ειρήνη καθώς αισθάνεται ότι δεν μπορεί να επιστρέψει στην Αγκυρα με άδεια χέρια για δεύτερη φορά”.*⁷³¹ Πράγματι, η δεύτερη φάση της διαπραγμάτευσης, με προϋπόθεση τη σύνεση και ψυχραιμία από όλους, θα έπρεπε να καταλήξει σε μία ειρηνική λύση. Γενικότερα, πάντως, υπάρχει ένας αδιόρατος διαπραγματευτικός κίνδυνος σε παρόμοιες περιπτώσεις. *Μερικές φορές μπορεί να πάμε σε μία διαπραγμάτευση με τη διάθεση και το σκοπό να καταλήξουμε οπωσδήποτε σε κάποια συμφωνία. Αυτό δημιουργεί κάποια ιδιαίτερη – ψυχολογική – δέσμευση που αν ο ομολόγος μπορέσει να την εντοπίσει είναι ενδεχόμενο να την εκμεταλλευτεί εις βάρος μας.*⁷³² Στην περίπτωση που μελετούμε, πάντως, δεν διακρίναμε κάτι τέτοιο.

Η τουρκική επιμονή σχετικά με τις διομολογήσεις ανάγκασε τους Ευρωπαίους σε υποχώρησή τους. Με ένα νέο πλάνο τους πρότειναν στον Ismet την αποστολή ξένων συμβούλων με συμβουλευτικό ρόλο ως προς τον επανασχεδιασμό του τουρκικού δικαστικού συστήματος και παρουσία τους σε ορισμένες περιπτώσεις στα τουρκικά δικαστήρια. Οι Τούρκοι αντιπρότειναν την παρουσία για ένα διάστημα πέντε ετών ξένων δικαστικών υπαλλήλων στο τουρκικό υπουργείο Δικαιοσύνης με καθαρά συμβουλευτικό ρόλο και ακρόαση ενδεχομένως τυχόν παραπόνων από ξένους υπηκόους.⁷³³ Τελικώς, στις 30 Μαΐου συμφωνήθηκε οι ξένοι υπήκοοι στην Τουρκία να υπόκεινται κανονικά στους τουρκικούς νόμους και τα τουρκικά δικαστήρια. Ο Ismet αποδέχθηκε από την πλευρά του να διοριστούν τουλάχιστον 4 ξένοι ειδικοί νομικοί σύμβουλοι στο τουρκικό δικαστικό σώμα ως σύμβουλοι, τους οποίους και θα επέλεγε ως πρόσωπα το μόνιμο δικαστήριο της Χάγης.⁷³⁴ Η διευθέτηση, λοιπόν, σχετικά με τις διομολογήσεις ολοκληρώνεται επιτυχώς και αυτή

⁷³⁰ Τον διαδέχεται ο Στάνλεϋ Μπόλντουιν.

⁷³¹ Παρατίθεται στο Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.183

⁷³² Georges, Ευθυμιάδου, Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, σ.110

⁷³³ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.361

⁷³⁴ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σσ.136-137

περί τα τέλη του μήνα, όπως και νωρίτερα το ζήτημα των πολεμικών αποζημιώσεων.⁷³⁵ Αυτή η διευθέτηση ήταν ένας τουρκικός θρίαμβός. [...] Η κατάργηση των Διομολογήσεων ήταν τόσο σημαντική για τον Ismet Pasha όσο και η ελευθερία των Στενών για τον Lord Curzon. Η συνδιάσκεψη ακόμη αντιμετώπιζε άλλα προβλήματα, αλλά η Τουρκία βασικά είχε αυτό που ήθελε.⁷³⁶

Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος

Πλέον, από τα τέλη Μαΐου, η προσοχή, μετά τον επιτυχημένο συμβιβασμό όλων των εμπλεκομένων για τις πολεμικές αποζημιώσεις και τις διομολογήσεις, στρέφεται στο ακανθώδες θέμα του δημοσίου οθωμανικού χρέους. Οι διαπραγματεύσεις φαίνεται για λίγο να επιβραδύνονται και τα αδιέξοδα και πάλι να επανέρχονται... Μπαίνοντας στον Ιούνιο, η προοπτική της ειρήνης έμοιαζε μακρινή. Ο Rumbold, ο οποίος έπαιζε το ρόλο του μεσολαβητή, περιέγραψε την κατάσταση του σαν κάποιου ο οποίος “προσπαθούσε να τετραγωνίσει τον κύκλο”. “Τόσο οι Γάλλοι όσο και οι Τούρκοι είναι αρκετά αδιάλλακτοι ως προς το ζήτημα και έχω εξαντλήσει την ενέργειά μου και την εφευρετικότητά μου προσπαθώντας να επιφέρω έναν συμβιβασμό μεταξύ των δύο”.⁷³⁷ Ο Rumbold κατ’ουσίαν έλεγε ότι είχε εξαντλήσει τη δημιουργική του σκέψη για την εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων που θα ξεμπλόκαραν το διαφανόμενο αδιέξοδο όσον αφορά το δημόσιο οθωμανικό χρέος. Σε ό,τι αφορά τις γνωστικές διεργασίες, η δημιουργική σκέψη ορίζεται ως η λύση προβλημάτων στα οποία δεν υπάρχει μία μόνο λύση, αλλά πολλές. Για το λόγο αυτό ονομάζεται και αποκλίνουσα σκέψη, σε αντιδιαστολή προς τη συγκλίνουσα σκέψη, η οποία χαρακτηρίζει τη λύση καλά προσδιορισμένων προβλημάτων με μία ορθή λύση μόνο. Είναι πλάγια σκέψη, υπό την έννοια ότι επιδιώκει έμμεσες λύσεις, αξιοποιώντας τα στοιχεία «γύρω» από το πρόβλημα και όχι μόνο τα δεδομένα του προβλήματος, όπως κάνει η κάθετη σκέψη.⁷³⁸ Το κλειδί της προόδου των συνομιλιών στη Λωζάννη φαίνεται πλέον να ήταν οι διαπραγματεύσεις για το οθωμανικό δημόσιο χρέος. Στις 29 Μαΐου ο Rumbold σε γράμμα του προς τον Henderson γράφει (πιθανώς με μία δόση χιούμορ διανθιζόμενος ο λόγος του): *Ο Ismet ήταν πάρα πολύ εκνευρισμένος και με καμία διάθεση για συζήτηση σήμερα το πρωί... Βασανίζεται από ένα φοβερό βήχα*

⁷³⁵ Βλέπε αναλυτικά προηγούμενο υποκεφάλαιο.

⁷³⁶ Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.137

⁷³⁷ Παρατίθεται στο Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.193

⁷³⁸ Παρατίθεται στο Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της Σκέψης*, σ.155

και η κουφανάρα του, επαζανόμενη από την περιορισμένη ευφυία του, προκαλεί μία σχεδόν υπεράνθρωπη δυσκολία να καταλάβεις έστω και ένα από τα επιχειρήματά του.... [...] Υπάρχουν στιγμές που εύχομαι να μπορούσα να βυθίσω όλη την τουρκική αντιπροσωπεία μέσα στη λίμνη και να έχω τελειώσει μ' αυτό.⁷³⁹ Το μεγάλο αδιέξοδο για το οθωμανικό χρέος στοίχειωνε τις διεργασίες... “Βρισκόμαστε όλοι σε μία κατάσταση μεγάλης κατάθλιψης εδώ” έγραψε ο Rumbold, σε ιδιωτικό γράμμα στον Henderson στις 19 Ιουνίου. “Η συνδιάσκεψη είχε βρεθεί σε απόλυτο αδιέξοδο πάνω στο ερώτημα του χρέους”.⁷⁴⁰ Στο μεταξύ οι πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Βουλγαρίας είναι δραματικές, καθώς στις 9 Ιουν. 1923 ο Stambolijski ανατρέπεται με πραξικόπημα.⁷⁴¹

Ως προς το ζήτημα του δημόσιου οθωμανικού χρέους στη συνδιάσκεψη στη Λωζάννη, οι Τούρκοι ναι μεν το ανεγνώριζαν, όμως η διαφωνία με τους Γάλλους (που ήταν οι μεγαλύτεροι πιστωτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) εστιαζόταν στο νόμισμα αποπληρωμής, με το χρυσό να αποτελεί εκείνη την επιλογή που οι κεμαλιστές ήθελαν να αποφύγουν. Η γαλλική θέση για το οθωμανικό χρέος, τελικώς, όσο περνούσαν οι ημέρες απομονωνόταν. Στις 4 Ιουλίου, σε τηλεγράφημά του στον Curzon, ο Rumbold ήταν μέχρις εσχάτων επικριτικός για τη γαλλική θέση.⁷⁴² Ένα τελεσίγραφο (take-or-leave-it) προς τους Τούρκους φαίνεται να τέθηκε ως ιδέα από την πλευρά των Γάλλων. Οι Βρετανοί αντέδρασαν αρνητικά, καθώς θα έφερνε πιθανώς σε ρήξη τους εμπλεκόμενους, και όπως επισήμαινε ο Curzon στον Rumbold στις 21 Ιουλίου, η κοινή γνώμη δεν θα ανεχόταν μία άκαμπτη πολιτική.⁷⁴³ Εδώ κατανοούμε και πάλι πως μία κουρασμένη από έναν μακροχρόνιο πόλεμο κοινή γνώμη μπορεί να πιέσει ως εισροή μία διεθνή διαπραγμάτευση.⁷⁴⁴ Τελικώς, συμφωνήθηκε το ζήτημα του νομίσματος αποπληρωμής του οθωμανικού δημόσιου χρέους να εξαιρεθεί από την αναμενόμενη τελική συμφωνία των ενδιαφερομένων μερών στη Λωζάννη και να τέθει μελλοντικά υπό συζήτηση.⁷⁴⁵ Συμφωνήθηκε, πάντως, να τεθούν σχετικά μ' αυτό υπόχρεα, πέραν της Τουρκίας, και τα κράτη που απέσπασαν από αυτήν εδάφη κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, τα πρόσφατα δημιουργηθέντα νέα κράτη και εκείνα στα οποία παραχωρήθηκαν νησιά με τη συνθήκη της Λωζάννης.

⁷³⁹ Παρατίθεται στο Pasley, *The Collapse of British Imperialism in Turkey*, σ.361

⁷⁴⁰ Παρατίθεται στο Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.198

⁷⁴¹ Ο Stambolijski δολοφονείται.

⁷⁴² Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.204

⁷⁴³ Παρατίθεται στο Ibid, σ.201

⁷⁴⁴ Βλέπε αναλυτικά Κεφάλαιο 2 για τη δεύτερη υπόθεση εργασίας μας.

⁷⁴⁵ Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.216

Δικαιώματα Οικονομικής Εκμετάλλευσης

Τέλος, με συμβιβασμό έκλεισε και το ζήτημα της παροχής προνομίων σε ξένα οικονομικά συμφέροντα στην Τουρκία, συγκεκριμένα τα σχετικά με την εκχώρηση δικαιωμάτων οικονομικής εκμετάλλευσης (concessions) που υπήρχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία προπολεμικά. Ουσιαστικά, συμφωνήθηκε να εξακολουθούν να ισχύουν μόνο εκείνα τα συμβόλαια παραχωρήσεων μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ξένων υπηκόων (φυσικά πρόσωπα και εταιρείες) τα οποία είχαν συναφθεί πριν τις 29 Οκτωβρίου 1914 (ημερομηνία που εισήλθε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στον Α'Π.Π.).⁷⁴⁶ Το ενδιαφέρον για το ζήτημα υπήρξε σημαντικό διαπραγματευτικά, καθώς σοβαρότατες διαφωνίες δεν υπήρχαν μόνο μεταξύ Ευρωπαίων και Τούρκων, αλλά και μεταξύ κάποιων Ευρωπαίων και Αμερικανών. Είναι αλήθεια ότι σ' αυτή τη δεύτερη φάση των διεργασιών ο Grew και ο Ismet συνεργάστηκαν στενά.⁷⁴⁷ Από τις σημαντικότερες εμπλεκόμενες στο ζήτημα εταιρείες ήταν η Turkish Petroleum Company, βρετανικών συμφερόντων εταιρεία με σημαντικά οικονομικά ερείσματα στην περιοχή. *Το τελικό ξεκαθάρισμα των λογαριασμών προγραμματίστηκε για τις 16 Ιουλίου. Στις 48 ώρες που προηγούνταν της συνάντησης ο Grew είδε τον Ismet όχι λιγότερο από επτά φορές “και του επανέλαβε πολλές φορές ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέμεναν ο κάθε Τούρκος να πράξει το καθήκον του”.*⁷⁴⁸ Οι Αμερικανοί εκπρόσωποι λειτούργουσαν πλέον σαν κάτι περισσότερο από απλοί παρατηρητές....⁷⁴⁹ [...] *Η τελική μη δημόσια συνεδρίαση της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, από την οποία οι Αμερικανοί ως συνήθως είχαν αποκλειστεί, ξεκίνησε στις 5 το απόγευμα, κατά την προγραμματιζόμενη ημέρα. Ο Grew μπορούσε μόνο να βαδίζει νευρικά και να περιμένει τα αποτελέσματα. [...] Στις 2 τα ξημερώματα ο Sir Horace (ο Βρετανός επικεφαλής) εγκατέλειψε, και δεν υπήρχε καμία αναφορά στις αξιώσεις της Turkish Petroleum Company στη Συνθήκη της Λωζάννης.*⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Βλέπε αναλυτικότερα στο Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.51

⁷⁴⁷ Yaylali, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, σ.219

⁷⁴⁸ Παρατίθεται στο Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σ.148

⁷⁴⁹ Ούτως ή άλλως οι Αμερικανοί απεσταλμένοι, αν και υπό καθεστώς παρατηρητών, έκαναν αρκετά αισθητή την παρουσία τους και στις δύο φάσεις των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη.

⁷⁵⁰ Buckingham, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, σσ.148-149

**ΟΙ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑΛΗΓΟΥΝ ΣΕ ΣΥΜΦΩΝΙΑ
ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ
24 ΙΟΥΛΙΟΥ 1923**

Υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης στο Palais de Rumine του Πανεπιστημίου της Λωζάννης στην αίθουσα de l'Aula Jullien. Διαθέσιμο στο www.lausanne.ch Ανακτήθηκε στις 19 Αυγούστου 2017

Η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφεται στις 24 Ιουλίου 1923. Σύμφωνα με αυτήν (επιγραμματικά) η δυτική Θράκη περιήλθε οριστικά στην Ελλάδα. Ως σύνορο μεταξύ των δύο χωρών ορίστηκε το μέσο του ποταμού Έβρου. Παρόλα αυτά, το Καραγάτς, στα δυτικά του Έβρου περιήλθε στην Τουρκία ως αντάλλαγμα για να μην απαιτηθούν από την Τουρκία πολεμικές αποζημιώσεις. Επίσης, καθορίστηκε αποστρατικοποιημένη ζώνη σε βάθος 30 χιλιομέτρων στα διαμορφούμενα ελληνοτουρκικά σύνορα και αυτά με τη Βουλγαρία.

Τα νησιά του βορείου και κεντρικού συγκροτήματος του ανατολικού Αιγαίου επικυρώθηκαν στην Ελλάδα, συμφώνως με τη σχετική απόφαση της Συνθήκης του Λονδίνου το Μάιο του 1913 και της Συνθήκης των Αθηνών το Νοέμβριο του 1913. Η Ίμβρος και η Τένεδος όμως παραχωρήθηκαν στην Τουρκία. Για τη Σαμοθράκη, Λήμνο αποφασίστηκε πλήρης αποστρατικοποίηση, για τη Λέσβο, Χίο, Σάμο και Ικαρία μερική αποστρατικοποίηση. Επίσης, αποφασίσθηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή των ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών, με εξαίρεση τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου, της Τενέδου και τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης. Ως τουρκοσυριακά σύνορα συμφωνήθηκαν τα ήδη καθορισμένα από τη γαλλοτουρκική συμφωνία της 20ης Οκτωβρίου 1921.

- 2) Σύμβαση «Περί του Καθεστώτος των Στενών», την οποία υπέγραψαν εκτός από τα πιο πάνω κράτη, η Ρωσία και η Βουλγαρία.
- 3) Σύμβαση «Περί της Μεθορίου της Θράκης», την οποία υπέγραψαν τα κράτη τα οποία υπέγραψαν τη Συνθήκη Ειρήνης και επιπλέον η Βουλγαρία.
- 4) Σύμβαση «Περί Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών» (κριτήριο όπως προείπαμε ήταν το θρήσκευμα) και Πρωτόκολλο, τα οποία υπέγραψαν η Ελλάδα και η Τουρκία.
- 5) Πρωτόκολλο «Περί του Καραγάτς και των Νήσων Ίμβρου και Τενέδου», το οποίο υπέγραψαν η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα και η Τουρκία.

Ο Βενιζέλος μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης.

Πίσω του ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος και ο Ανδρέας Μιχαλόπουλος

Διαθέσιμο στο www.elvenizelos.org Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2017.

Ο Βενιζέλος στην παραπάνω φωτογραφία, εξερχόμενος από την αίθουσα όπου πραγματοποιήθηκε η τελετή της υπογραφής της συνθήκης είναι σκυφτός, ενδεχομένως συναισθηματικά φορτισμένος, ίσως και κάπως προβληματισμένος. Σε κάθε περίπτωση κατάφερε να φέρει εις πέρας μία δύσκολη αποστολή στη Λωζάννη...

Ο Jevakhoff γράφει σχετικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης και στη συνέχεια παραθέτει και την άποψη του Μασιγκλί για τον Ισμέτ: *Η Συνθήκη της Λωζάννης χαιρετίζεται με 101 κανονιοβολισμούς στην Άγκυρα, στην Κωνσταντινούπολη και σε όλες τις πόλεις της Τουρκίας. Εκατόν ένα κανονιοβολισμοί προς τιμήν του Μουσταφά Κεμάλ, αλλά και του ανθρώπου που μόχθησε μέχρι την τελευταία στιγμή, του Ισμέτ. Στρατιωτικός που έγινε διπλωμάτης από ένα ευφύες καπρίτσιο του Γαζή, ο Ισμέτ αξίζει το εγκώμιο που θα του απευθύνει ο Ρενέ Μασιγκλί, γενικός γραμματέας της Διάσκεψης της Λωζάννης: «Λεπτός, εύθραυστος σχεδόν, με μαλλιά που γκριζάρουν ήδη, έδειχνε άνετα δέκα χρόνια μεγαλύτερος από την πραγματική του ηλικία. Με λεπτά χαρακτηριστικά, γαμψή μύτη, μάτια σε διαρκή εγρήγορση, ύψος μετριόφρον που μερικοί θεωρούν δειλό. Πάντα ήρεμος, εξαιρετικά γαλαντόμος, αδιάφορος στις εκρήξεις οργής του μεγαλοπρεπούς λόρδου Κώρζον, ατάραχος μέσα στην καταιγίδα, επαναλαμβάνει χωρίς να αλλάζει λέξη – με τον ίδιο τόνο στη φωνή του, αλλά μία φωνή αδύναμη και διστακτική μερικές φορές – τα επιχειρήματα που οι εκπρόσωποι των δυτικών χωρών νόμιζαν ότι είχαν αντικρούσει νικηφόρα το ένα μετά το άλλο. [...]».⁷⁵¹*

Η Γκιουλιούν Μπιλγκεχάν, βασιζόμενη σε υλικό από το Ίδρυμα Ινονι, παραθέτει διάφορα «στιγμιότυπα» του Ismet. Από εκεί μαθαίνουμε ότι ο Τούρκος επικεφαλής ίσως να μην αισθανόταν αρχικά ιδιαίτερα άνετα με την προοπτική να εκπροσωπήσει αυτός την Τουρκία στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης. *Το βασικό πρόβλημα ήταν τώρα πια να διαλέξουν την επιτροπή που θα πήγαινε στην Ελβετία γι' αυτή τη σκληρή διαπραγμάτευση. Ο Ισμέτ πασάς αισθανόταν κουρασμένος, ύστερα από τόσες σκληρές στρατιωτικές και πολιτικές επιχειρήσεις. Δεν περνούσε από το μυαλό του ότι εκείνες τις ημέρες θα επωμιζόταν ένα πολύ σημαντικό καθήκον. Ήλπιζε να λύσει μία ώρα αρχύτερα το ζήτημα της Θράκης και στη συνέχεια να κάνει διακοπές έστω και οληγοήμερες με τη γυναίκα του, που είχε να τη δει πολύ καιρό, και να ξεκουρασθεί.⁷⁵² Ασφαλώς, η μακροχρόνια σωματική κούραση του Ismet θα μπορούσε θεωρητικά να λειτουργήσει ως εν δυνάμει παρεμβαίνουσα μεταβλητή στις διαπραγματεύσεις. Κάτι τέτοιο πάντως δεν φάνηκε να συμβαίνει.*

Η φήμη, βεβαίως, που έχτισε γύρω από το πρόσωπό του ο Ismet, φαίνεται να ήταν αρκετή για την εξασφάλιση της πολιτικής παρουσίας του στα «απόνερα» της Λωζάννης. *Απόστολος ή όχι, ο διαπραγματευτής της Λωζάννης γίνεται ένας από τους στιλοβάτες του κεμαλικού συστήματος. Παρά την εχθρότητα των περίπου σαράντα*

⁷⁵¹ Παρατίθεται στο Jevakhoff, *Κεμάλ Ατατούρκ*, σ.276

⁷⁵² Μπιλγκεχάν, *Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού*, σσ.127-128

βουλευτών «των συνόρων» που είναι δυσαρεστημένοι λόγω της τύχης που επιφυλάχθηκε στη Δυτική Θράκη, τη Μοσούλη ή την επαρχία της Αλεξανδρέττας (το Χατάι), ο Ισμέτ επιτυγχάνει θριαμβευτική επικύρωση της συνθήκης.⁷⁵³ Ο Κεμάλ στο «Μέγα Ρητορικό» προχωρά στις δικές του εκτιμήσεις για τη Λωζάννη: *Αξιότιμοι κύριοι [...] η συνθήκη αυτή αποτελεί επίσημο έγγραφο που δηλώνει ότι δεν είχε αποτέλεσμα η μεγάλη συνομοσία εναντίον του τουρκικού έθνους, την οποία ετοίμαζαν επί αιώνες και νόμιζαν ότι είχε ολοκληρωθεί με τη Συνθήκη των Σεβρών. Είναι έργο πολιτικής νίκης που όμοιά της δεν υπάρχει στην οθωμανική ιστορία!*⁷⁵⁴

Το απόγευμα της 24ης Ιουλίου ο Βενιζέλος, από την πλευρά του, αποστέλλει τηλεγράφημα προς τους Γονατά και Πλαστήρα. *«Ευχαρίστως αγγέλλω Υμίν ότι σήμερα μετά μεσημβρίαν εις την μεγάλην αίθουσαν του Πανεπιστημίου Λωζάννης υπεγράφη η συνθήκη της ειρήνης μετά πασών των σχετικών συμβάσεων, δηλώσεων και πρωτοκόλλων. Η συνθήκη αυτή συναφθείσα μετά την Μικρασιατικήν καταστροφήν δεν σημαίνει ατυχώς ελληνικόν θρίαμβον. Αλλ' η Επανάστασις δύναται να είναι υπερήφανος ότι αναδιοργάνωσα Εθνικόν στρατόν έδωσε τα μέσα εις την αντιπροσωπείαν της να επιτύχη την συνομολόγησιν εντίμου ειρήνης, ήτις επιτρέπει εις την Ελλάδα να επιστρέψη εις τα έργα της ειρήνης και να αφοσιωθή εις το έργον της εσωτερικής της περισυλλογής. [...] Εγώ προσωπικώς αισθάνομαι την ανάγκην να ευχαριστήσω την βασιλικήν Κυβέρνησιν και την Επανάστασιν διότι με περιέβαλον με πλήρη εμπιστοσύνην, ήτις μοι επέτρεψε να ανταποκριθώ εις το ανατεθέν μοι δυσχερές έργον.*⁷⁵⁵

⁷⁵³ Jevakhoff, *Κεμάλ Ατατούρκ*, σ.278

⁷⁵⁴ Kemal, *Nutuk*, σσ.390-391

⁷⁵⁵ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σσ.271-272

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στόχος αυτού του διδακτορικού ήταν, μεταξύ άλλων, να αποτελέσει (στο μέτρο του δυνατού και με τις όποιες τυχόν παραλείψεις ή αστοχίες διαθέτει από πλευράς του συγγραφέα αυτού τόσο στο θεωρητικό, όσο και στο πρακτικό κομμάτι) ένα χρήσιμο θεωρητικό οδηγό για διάφορες κατηγορίες διαπραγματεύσεων, κυρίως αυτές μεταξύ των κρατών, αλλά με αναφορές και στις εμπορικές διαπραγματεύσεις, καθώς υφίστανται μεταξύ τους αρκετές αναλογίες. Ένα διαπραγματευτικό οδηγό ο οποίος να διαπερνά πολλά επίπεδα διαφόρων θεωρητικών επιστημών, σε μία διεπιστημονική προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας της διαπραγματεύσεως και ο οποίος χρησιμοποιεί εργαλειακά μία σπουδαία ιστορική διαπραγματευτική συνδιάσκεψη, ως περιπτωσιολογική μελέτη, αυτή της συνδιάσκεψης της Λωζάννης το 1922-1923.

Σε πιο εξειδικευμένο επίπεδο, ένας πολύ σημαντικός στόχος ήταν να αναδειχθεί, μέσα από το επίπεδο της μικρο-ανάλυσης, η σημασία του ατομικού δρώντος (ιδιαίτερα του Βενιζέλου) στα πλαίσια μίας διακρατικής διαπραγματεύσεως στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, το οποίο και αποτέλεσε την 1η υπόθεση εργασίας θεωρητικώς. Αυτό, μάλιστα, επιχειρήθηκε να αναδειχθεί μέσω της ανάλυσης των κυριότερων διαπραγματευτικών στάσεων και πράξεων των ατόμων που πρωταγωνίστησαν στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης το 1922-1923, υπό τον θεωρητικό κλάδο (κυρίως) της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής. Τέλος, προσπάθεια έγινε να τεθεί σε μία κοινή βάση η κουλτούρα του φιλειρηνισμού και της ανάγκης για διεθνή και περιφερειακή τάξη με τις εργασίες της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, με στόχο να αναδειχθεί η 2η υπόθεση εργασίας, βάσει της οποίας η κυρίαρχη διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα μίας συγκεκριμένης περιόδου μπορεί να επηρεάσει μία διεθνή διαπραγμάτευση. Σε συνέχεια του παραπάνω επιβάλλεται να πραγματοποιηθεί σ' αυτό το σημείο μία συνολική αποτίμηση σχετικά με την έννοια των διαπραγματεύσεων και επίσης το σπουδαίο για την Ελλάδα και την Τουρκία ιστορικό ορόσημο της διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης της Λωζάννης και της συνθήκης που τελικώς υπεγράφη εκεί:

ΤΕΛΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ**ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΤΟΜΙΚΟΥ ΔΡΩΝΤΟΣ****ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ**

- Λόγω της παρεμβαίνουσας υπόστασής του, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να δίδεται μεγάλη προσοχή στο πρόσωπο που επρόκειτο να σταλεί από μία χώρα στο τραπέζι μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης.
- Η εμπειρία, η εκπαίδευση και το επάγγελμα ενός διαπραγματευτή αποτελούν ιδιαίτερα κρίσιμες παραμέτρους στην προσπάθειά του να μπορέσει να υποκαταστήσει, έστω σε μικρό βαθμό, τυχόν διαπραγματευτικό έλλειμμα ισχύος της χώρας που εκπροσωπεί.
- Η ψυχολογική επιβάρυνση ενός διαπραγματευτή ενδέχεται να επηρεάσει δυσμενώς μία διεθνή διαπραγμάτευση.
- Η αποστολή στις διεθνείς διαπραγματεύσεις ατόμων με σοβαρά προβλήματα σωματικής υγείας ίσως δεν ενδείκνυται ως επιλογή.
- Οι αποφάσεις που λαμβάνει ένας διαπραγματευτής μπορεί να επηρεαστούν από το προϋπάρχον σύστημα ατομικών πεποιθήσεών του ή/και από τη συλλογική κουλτούρα της χώρας προέλευσής του ως προς το πώς αντιλαμβάνεται τα στοιχεία τα οποία του παρατίθενται. Οι ατομικές πεποιθήσεις που δεν συνάδουν με την πραγματικότητα μίας διεθνούς κατάστασης πιθανώς να οδηγήσουν σε λάθος χειρισμούς του.
- Μία πιθανή ανορθολογικότητα του τρόπου σκέψης ενός ατομικού δρώντα δεν πρέπει να αποκλείεται ως ενδεχόμενο σε μία διεθνή διαπραγμάτευση.
- Η πίστη του διαπραγματευτή σε έναν «απόλυτα άδικο κόσμο» πιθανώς να προκαλέσει μία ακραίως αμυντικογενή στάση, η οποία ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή ενδέχεται να λειτουργήσει επιβαρυντικά για τη διαδικασία.
- Η πίστη του διαπραγματευτή σε έναν «απόλυτα δίκαιο κόσμο» πιθανώς να προκαλέσει μία επιπόλαια στάση, η οποία ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή ενδέχεται να λειτουργήσει επιβαρυντικά για τη διαδικασία.

- Η εστίαση του διαπραγματευτή, κατά τη λήψη των αποφάσεών του, στην ικανοποιητικότερη και όχι στη μαξιμαλιστικά άριστη απόφαση ενδεχομένως να ξεμπλοκάρει ένα διαφαινόμενο διαπραγματευτικό αδιέξοδο.
- Η γλώσσα του σώματος είναι ανάγκη να χρησιμοποιείται από τον δρώντα κατά τέτοιο τρόπο που να υποδηλώνει αυτοπεποίθηση, όχι όμως υπερβολική, στα όρια του ναρκισσισμού, στα πλαίσια μίας διαπραγμάτευσης.
- Ο ατομικός δρων σε μία διαπραγμάτευση θα πρέπει να έχει την εκπαίδευση να μπορεί να «διαβάζει» τη γλώσσα του σώματος του ομολόγου του, ώστε να εντοπίζει σημάδια τυχόν ψευδών δηλώσεων.
- Η ικανότητα ενός ατομικού δρώντος να αποκρούει αποτελεσματικά ύπουλες ψυχολογικές τακτικές των ομολόγων του μπορεί να θέσει σε πιο στέρεες και υγιείς βάσεις μία διεθνή διαπραγμάτευση.
- Ο ατομικός δρων ο οποίος δεν υποκύπτει στον πειρασμό είτε της ανταπόδοσης, είτε της υποχώρησης σε έναν επιθετικό ομόλογο, ίσως να μπορεί να επηρεάσει γεφυροποιητικά μία διεθνή διαπραγμάτευση.
- Το εθνικό συμφέρον, όπως τίθεται και σε μία διεθνή διαπραγμάτευση, βασίζεται σε κάποιο βαθμό και στις διυποκειμενικές αντιλήψεις του ατομικού δρώντος ο οποίος επρόκειτο να διαπραγματευτεί.
- **Ο εντοπισμός από τον ατομικό δρώντα των βαθύτερων συμφερόντων πίσω από τις εκπεφρασμένες θέσεις του ομολόγου του αποτελεί μία πολύ σπουδαία ικανότητα, κατά τη γνώμη μας τη σπουδαιότερη.**
- **Τέλος, ως καταλληλότερο τύπο διαπραγματευτή θεωρούμε αυτόν που συνδυάζει στοιχεία της λεγόμενης αναλυτικής προσωπικότητας και στοιχεία της λεγόμενης φιλικής προσωπικότητας.**
Τα αναλυτικά στοιχεία της προσωπικότητάς του θα τον καταστήσουν προσεκτικό με την ουσία του υπό διαπραγμάτευση ζητήματος.
Τα φιλικά στοιχεία της προσωπικότητάς του θα τον καταστήσουν φιλικό με τον ομολόγό του σε επίπεδο διαπροσωπικής επικοινωνίας.⁷⁵⁶

.....

⁷⁵⁶ Ο συνδυασμός αυτός εκτιμούμε ότι είναι ίσως ο πιο κατάλληλος κατά την επιλογή ενός διαπραγματευτή. Η εκτίμησή μας αυτή δεν βασίζεται σε κάποια άλλη πηγή και βαρραίνει προφανώς αποκλειστικά για την ορθότητά της τον συγγραφέα του πονήματος.

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΓΙΑ ΤΑ «ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ» ΦΥΣΕΩΣ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

- Η Λωζάννη ως επιλογή του τόπου όπου θα διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις του 22'/23' θεωρούμε ότι ήταν μία δίκαιη επιλογή και συμβολικά συναινετική.
- Η άφιξη ημερολογιακά της ελληνικής αποστολής στη Λωζάννη την τελευταία στιγμή θεωρούμε ότι ήταν μία λανθασμένη επιλογή. Η άφιξη καλό είναι να πραγματοποιείται λίγες ημέρες νωρίτερα από μία διαπραγμάτευση ώστε τα μέλη μίας αποστολής να «κοινωνικοποιηθούν» με τον τόπο προορισμού.
- Το αρκετά υψηλό επίπεδο αντιπροσώπευσης των ηγετών της συνδιάσκεψης εκτιμούμε ότι αποτελούσε δείγμα πραγματικής θέλησης των συμμετεχόντων για επίλυση των εκεί ανοικτών ζητημάτων.
- Το πολυάριθμο των ομάδων διαπραγμάτευσης που στάλθηκαν στη Λωζάννη εκτιμούμε ότι αποτελούσε δείγμα πραγματικής θέλησης των συμμετεχόντων για επίλυση των εκεί ανοικτών ζητημάτων.
- Οι πληρεξούσιοι στην εκεί συνδιάσκεψη ήταν ενδυματολογικά φροντισμένοι, όπως διαπιστώσαμε από τις σχετικές αρχειακές φωτογραφίες.
Το θέμα της εμφάνισης είναι σημαντικό καθώς εμπίπτει στο πεδίο της άδηλης επικοινωνίας.
- Το σχήματος «Π» τραπέζι των διαπραγματεύσεων στην κυρίως αίθουσα των εκεί συνεδριάσεων εκτιμούμε ότι δημιουργούσε μία ψυχολογική απόσταση στους ομολόγους.
Προτιμότερο σε κάθε περίπτωση ένα τραπέζι τετράγωνο ή ορθογώνιο.
- Η μη χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, πιστεύουμε ότι θεωρητικά προσέδιδε ένα μικρό μειονέκτημα για την ελληνική αντιπροσωπεία.
- Το γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη θα διεξάγονταν μεταξύ ατομικών δρώντων με αρκετά διαφορετικές κουλτούρες σκέψης εκτιμούμε ότι αποτέλεσε παρεμβαίνοντα παράγοντα επιβάρυνσης κάπως της όλης διαδικασίας.
- Η επιλογή έναρξης της συνδιάσκεψης από τα λιγότερο συγκρουσιακά θέματα εκτιμούμε ότι ήταν ορθή από διαπραγματευτικής άποψης.

- Ο τρόπος κατανομής των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων στις διάφορες επιτροπές και η χρονική διαχείρισή τους πιστεύουμε ότι ευνόησε κάπως τα βρετανικά συμφέροντα.
- Η συχνή χρήση της τακτικής των προθεσμιών στη Λωζάννη εκτιμούμε ότι επιβάρυνε κάπως την όλη διαδικασία.
Οι προθεσμίες θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ.
- **Τα «εξωτερικής» φύσεως ζητήματα των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη σε γενικές γραμμές διευκόλυναν την υγιή ολοκλήρωση της διαδικασίας.**

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΜΕΡΟΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

- Ορισμένοι ατομικοί δρώντες στη Λωζάννη επηρέασαν σε κάποιο βαθμό τις εκεί διεργασίες γεφυροποιητικά. Η συγκεκριμένη εκτίμησή μας είναι μη κατευθυντική και δεν επιδιώκει μετρήσιμα αποτελέσματα.
- Η λειτουργία της ενεργούς ακρόασης εκτιμούμε ότι πραγματοποιήθηκε ικανοποιητικά, καθώς στις απαντήσεις και στα αντεπιχειρήματα των περισσότερων ομολόγων δεν διακρίναμε σε πολλές περιπτώσεις αόριστες απαντήσεις αλλά απαντήσεις σε ευθεία συνέχεια των προηγούμενων ομιλητών
- Πολλά μέλη της βρετανικής και της γαλλικής ομάδας διαπραγμάτευσης στη Λωζάννη συνδέονταν με παλιούς δεσμούς φιλίας, συνισταμένη εκτιμούμε παρεμβαίνουσα στην όλη διαδικασία.
- Ο έμπειρος Curzon διαπιστώσαμε ότι ήταν αποτελεσματικός στο να κτίζει γέφυρες, μεταξύ άλλων, τροφοδοτώντας το εγώ των εκεί ομολόγων του.
- Εάν πράγματι ο Curzon έπασχε από φλεβίτιδα, πόνους στη σπονδυλική στήλη και αϋπνίες, αυτό ίσως να αποτέλεσε κάπως επιβαρυντικό, παρεμβαίνουσας φύσης παράγοντα στις εκεί διαπραγματεύσεις.
- Ο Curzon εκτιμούμε ότι επιδείκνυε καλά αντανακλαστικά στο να απαντά άμεσα στους ομολόγους του, με ίσως πιο χαρακτηριστικό «στιγμιότυπο» την άμεση απάντησή του προς τον Ismet στη θέση του τελευταίου για δημοσήφισμα στη δυτική Θράκη: Γιατί όχι τότε (τού ανέφερε) και στην Καλλίπολη, το Καραγάτς, την Κων/πολη;⁷⁵⁷

⁷⁵⁷ Περιφραστική απόδοση των λεγομένων του στις εργασίες της συνδιάσκεψης σχετικά με το ζήτημα. Βλέπε αναλυτικά αντίστοιχο κεφάλαιο.

- Το γεγονός ότι ο Βενιζέλος είχε ζήσει για μεγάλα χρονικά διαστήματα στο εξωτερικό, πριν τη Λωζάννη, εκτιμούμε ότι επέδρασε θετικά στην επικοινωνία σε διαπροσωπικό επίπεδο με κάποιους ομολόγους του, διά της άμβλυνσης με εκείνους τυχόν πολιτισμικής διαπραγματευτικής «ασυμφωνίας».
- Ο Βενιζέλος ήταν ικανότατος στο να «χτίζει σχέσεις» με τους ομολόγους του. Η κίνηση-έκπληξη της επίσκεψής του στο δωμάτιο του Ismet στη 2η φάση των διαπραγματεύσεων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.
- Η μετριοπάθεια και η ψυχραιμία του Βενιζέλου μείωσε σημαντικά τον αρνητικό διαπραγματευτικό χώρο στη 1η φάση των διαπραγματεύσεων.
- Ο Βενιζέλος κινήθηκε έξοχα ως προς τη συρρίκνωση του αρνητικού διαπραγματευτικού χώρου χρησιμοποιώντας σε πολλές περιπτώσεις εύστοχα αντεπιχειρήματα και ορθά ιστορικά παραδείγματα.
- Ο Βενιζέλος σταθμίζοντας τις επικρατούσες συνθήκες απέφυγε να θέσει ζήτημα Δωδεκανήσων και ανατολικής Θράκης, μάλλον αντιλαμβανόμενος το ρίσκο ανατροπής των διαπραγματευτικών ισορροπιών στη Λωζάννη από μία τέτοια κίνηση.
- Ο Βενιζέλος φαίνεται να είχε αρκετά ανεπτυγμένη την ικανότητά του να διαβλέπει τα βαθύτερα συμφέροντα στις θέσεις των ομολόγων του, όπως αποδεικνύεται και από τις διαπραγματεύσεις γύρω από το πατριαρχείο.
- Η (αντίστροφα με την κάθετη σκέψη) δημιουργικής φύσεως πλάγια σκέψη του Βενιζέλου ξεμπλόκαρε το αδιέξοδο γύρω από το θέμα των ελληνικών αποζημιώσεων.
- Η ικανότητα του Βενιζέλου να αντιλαμβάνεται εκείνους τους παράγοντες που δημιουργούν διαπραγματευτική συμμετρία, τον ώθησε να ενθαρρύνει την ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατού δυτικά του ποταμού Έβρου.
- Η επιμονή του Βενιζέλου στη Λωζάννη σε λεπτομέρειες των ζητημάτων θεωρούμε ότι τον κατατάσσει στις λεγόμενες αναλυτικές προσωπικότητες. Συγχρόνως διακρίναμε πολλά ατομικά χαρακτηριστικά που τον κατατάσσουν στις λεγόμενες φιλικές προσωπικότητες.
- Η (σύμφωνα με τις μαρτυρίες) ευγένεια και πραότητα του Ismet, διευκόλυνε κάπως την εκεί διαπραγμάτευση ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή.

- Η επιμονή του Ismet σε λεπτομέρειες των υπό διαπραγμάτευση ζητημάτων θεωρούμε ότι τον κατατάσσει στις λεγόμενες αναλυτικές προσωπικότητες. Συγχρόνως, διακρίναμε πολλά στοιχεία του που κατατάσσονται στις λεγόμενες φιλικές προσωπικότητες.
- Η παρουσία του Riza Nur εκτιμούμε ότι επηρεάζει σημαντικά τη λήψη αποφάσεων στο εσωτερικό της τουρκικής ομάδας διαπραγμάτευσης.
- Η πίεση του χρόνου από τον Curzon, όπως αυτή τέθηκε μέσω τηλεσιγράφου στο τέλος της 1ης φάσης των διαπραγματεύσεων, πιστεύουμε ότι λειτούργησε με μη εποικοδομητικό τρόπο, δεν κατάφερε να μειώσει τις προβαλλόμενες απαιτήσεις σε δραστικό βαθμό και τελικώς οδήγησε στην (προσωρινή) διακοπή των συνομιλιών.
- Η προβολή προς τον Ismet από τον Curzon και κάποιους άλλους παρισταμένους στη δραματική συνάντηση της 4ης Φεβρουαρίου 1923 των ορατών κινδύνων, εάν διακόπτονταν οι διαπραγματεύσεις, και όχι των κερδών εάν τελικά αυτές κατέληγαν επιτυχώς, εκτιμούμε ότι ήταν μία λανθασμένη διαπραγματευτική επιλογή.
- Ο επιβαρυντικός χαρακτήρας του απόλυτα και αμετακίνητα μαξιμαλιστικού τρόπου υπεράσπισης των διαπραγματευτικών θέσεων από τους περισσότερους συμμετέχοντες σταδιακά υποχώρησε, δεν «στοίχειωσε» τελικώς τη Λωζάννη και μείωσε τον αρνητικό χώρο διαπραγμάτευσης μεταξύ των εκεί ομολόγων.
- Ο Βρετανός πρωθυπουργός Bonar Law φαίνεται να είχε προβλήματα υγείας τις ημέρες διεξαγωγής της συνδιάσκεψης της Λωζάννης, συνισταμένη ίσως παρεμβαίνουσα στη σχετικά μετριοπαθή στάση της εκεί βρετανικής αντιπροσωπείας.
- Ο Βρετανός πρωθυπουργός Bonar Law ήταν φιλειρηνιστής, συνισταμένη ενδεχομένως παρεμβαίνουσα στη σχετικά μετριοπαθή στάση της εκεί βρετανικής αντιπροσωπείας.
- Σε γενικές γραμμές οι περισσότεροι συμμετέχοντες στη Λωζάννη κινήθηκαν ορθολογικά, με κριτήριο την ικανοποιητικότερη και όχι την άριστη λύση, γεγονός που λειτούργησε υποστηρικτικά για την υγιή ολοκλήρωση της διαδικασίας.
- Ο Riza Nur, δεύτερος ιεραρχικά Τούρκος διαπραγματευτής στη Λωζάννη λαμβάνοντας, όπως υποστηρίζεται, τη δραματική ατομική πρωτοβουλία

να θέσει ζήτημα απομάκρυνσης του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης επηρέασε παρεμβατικά ως ατομικός δρών τις εκεί διαπραγματεύσεις προς την κατεύθυνση περιπλοκής, προς στιγμήν, της διαδικασίας.

- Ο Αλεξάνδρης, υπουργός των Εξωτερικών της Ελλάδας λαμβάνοντας τη γενναία ατομική πρωτοβουλία να μην εκτελέσει τη διαταγή της Επαναστατικής Κυβέρνησης της Αθήνας για αντικατάσταση του Βενιζέλου ως αρχηγού της ελληνικής αποστολής και για καταγγελία της Ανακωχής των Μουδανιών, επηρέασε παρεμβατικά ως ατομικός δρών τις εκεί διαπραγματεύσεις προς την κατεύθυνση επιτυχούς περάτωσης της διαδικασίας.

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ

ΥΠΟ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

- Δεν παρατηρήσαμε παράλογα εκτεταμένο μαξιμαλισμό θέσεων στη Λωζάννη, από όλα τα κράτη, παρά μόνο από μερικά από αυτά.
- Οι διαφορετικές εκτιμήσεις Τουρκίας και Μ. Βρετανίας για το ισότιμο ή μη της μεταξύ τους διαπραγματευτικής δυναμικής, εκτιμούμε ότι αποτελούσε επιβραδυντικό παράγοντα στις διαπραγματεύσεις των ανοικτών ζητημάτων.
- Η Ελλάδα εκτιμούμε ότι κινήθηκε ικανοποιητικά στο προκαταρκτικό στάδιο της Λωζάννης προσεγγίζοντας τη Σερβία διά της παροχής οικονομικών προνομίων στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, αντάλλαγμα αρκετά ισοβαρές διαπραγματευτικά και αρκούντως ικανοποιητικό για τα σερβικά συμφέροντα.
- Η προσφορά οικονομικών διευκολύνσεων στη Βουλγαρία στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης ήταν μία σωστή τακτική ελληνική κίνηση, ασχέτως αν αυτή δεν έγινε αποδεκτή κατά τις διαπραγματεύσεις.
- Η απόδοση στην Ελλάδα των νησιών του βορείου και κεντρικού συγκροτήματος του ανατολικού Αιγαίου (πλην εξαιρέσεων) ήταν μία δίκαιη απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά, εθνολογικά και άλλα κριτήρια.
- Η απόδοση της Ίμβρου και της Τενέδου στην Τουρκία, παρά τον ελληνικό πληθυσμό τους, βασίσθηκε στη γεωγραφική εγγύτητα αυτών στα Στενά.
- Η αποστρατικοποίηση των νησιών σαφώς και επηρέαστηκε στις διαπραγματεύσεις από το κυρίαρχο διεθνοπολιτικό κλίμα της περιόδου.

- Η απόδοση της δυτικής Θράκης στην Ελλάδα ήταν δίκαιη απόφαση, ιστορικά και εθνολογικά, με τη διαπραγματευτική θέση της Τουρκίας για δημοψήφισμα να μη γίνεται αποδεκτή με το εύλογο επιχείρημα ότι τυχόν αποδοχή του ενδεχομένως να οδηγούσε σε δημοψηφίσματα και σε τουρκικές περιοχές.
 - Η ασυμμετρία διαπραγματευτικής ισχύος στο ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, εξαιτίας και της άτονης βρετανικής υποστήριξης των ελληνικών θέσεων, εκτιμούμε ότι ήταν ο καθοριστικός παράγοντας για τον οποίο πέρασαν τελικώς σε μεγάλο βαθμό οι τουρκικές θέσεις.
Πιθανώς σ' αυτή την ασυμμετρία να συνέβαλε και το τετελεσμένο της δραματικής αποχώρησης, ήδη πριν από τη συνδιάσκεψη, μεγάλου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία.
 - Η παραμονή τελικώς του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και των Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών στις εστίες τους θεωρούμε ότι ήταν μία αξιοπρόσεκτη επιτυχία της ελληνικής πλευράς.
 - Η Βρετανία εκτιμούμε ότι άσκησε αρκετά υποστηρικτική για τις ελληνικές θέσεις διαπραγματευτική τακτική, όχι όμως και στο ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών.
 - Η Γαλλία εκτιμούμε ότι κράτησε μία σχετικά ισορροπημένη στάση όσον αφορά τα ειδικότερα ζητήματα ελληνοτουρκικού ενδιαφέροντος.
 - Οι συστημικές αξιώσεις για εγκαθίδρυση διεθνούς και περιφερειακής τάξης λειτούργησαν ως μία σημαντική εισροή στις εργασίες της Λωζάννης.
 - Η διεθνοπολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα του ειρηνισμού/πασιφισμού της συγκεκριμένης περιόδου αποτέλεσε κατά τη γνώμη μας μία θετική ιδεολογική συγκυρία για το χτίσιμο συναινετικού κλίματος στη Λωζάννη.
 - Οι διαπραγματευτικές θέσεις της Τουρκίας εκτιμούμε ότι ικανοποιήθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό, παρά το γεγονός ότι ήταν μία εκ των ηττημένων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.
 - **Γενικά, η συνθήκη της Λωζάννης οδήγησε σε μία έντιμη ειρήνη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, υπό το πνεύμα σχετικής συναίνεσης και σταδιακά δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των Ελευθέριου Βενιζέλου και Ismet Pasha.**
-

ΤΕΛΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

Πιστεύουμε ακράδαντα ότι οι διεθνείς διαπραγματεύσεις είναι ανάγκη να αντιμετωπίζονται ως ένα από τα κύρια εργαλεία των ειρηνικών διεθνών σχέσεων, αλλά εκείνες που το αίτημά τους δεν βασίζεται σε κάποια λογική βάση και έχουν ως αφετηρία μη γεφυροποιητικούς λόγους είναι ανάγκη να αντιμετωπίζονται αποτρεπτικά από τον δέκτη αυτών.

Ατομικός Δρων και Διαπραγμάτευση

Σ' αυτό το σημείο, επ' αφορμής της συνολικής εκτίμησής μας για το ρόλο του Βενιζέλου στις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη, επανερχόμαστε και συνοψίζουμε ένα από τα αρχικά ερωτήματά μας το οποίο αφορά στην επίδραση του ηγέτη στη διαδικασία μίας διακρατικής διαπραγμάτευσης. Η θέση μας - την οποία ήδη παρουσιάσαμε σε πολλά σημεία πιο πάνω - φθάνει στο συμπέρασμα ότι ο ηγέτης, αλλά και γενικότερα ο οποιοσδήποτε ατομικός δρων εμπλέκεται άμεσα ή έμμεσα στη διαδικασία ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή, μπορεί - υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις - να επηρεάσει την εξέλιξη μίας διαπραγμάτευσης, είτε θετικά είτε αρνητικά και να επηρεάσει γενικότερα τη φυσιογνωμία της, αν και δεν φαίνεται να μπορεί να ανατρέψει πλήρως τη δυναμική και τα τετελεσμένα του κρατικού και του συστημικού επιπέδου ανάλυσης.

Ενδεχομένως, μάλιστα, καταστάσεις σαν τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης να μπορούν να προκαλέσουν ακόμη και περαιτέρω αύξηση της δυναμικής του ατομικού επιπέδου ανάλυσης. Οι διεθνείς διαπραγματεύσεις συμβαίνει συχνά να τελούνται σε περιόδους ή έπειτα από μία μεγάλη διεθνή κρίση. Σε μία τέτοια περίπτωση, η επιτακτική προσημονία για διαχείριση και επίλυση της «καυτής πατάτας» των διαπραγματεύσεων (ειδικά στην περίπτωση που μιλούμε για σχετικά ισότιμες διαπραγματεύσεις) φαίνεται να αυξάνει την πίεση στους «ώμους του ηγέτη» (για παράδειγμα του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Λωζάννη, υπερασπιζόμενος την ηττημένη Ελλάδα) ο οποίος σε σύντομο χρονικό διάστημα οφείλει να λάβει πολύ κρίσιμες αποφάσεις...

.....

Ελευθέριος Βενιζέλος

Ως προς τη θετική επίδραση συγκεκριμένα του Βενιζέλου στην εξαρτημένη μεταβλητή των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, το συγκεκριμένο πόνημα ανέδειξε ένα παράδοξο: πώς μία ηττημένη χώρα όπως η Ελλάδα κατάφερε να διαπραγματευτεί στην ελβετική πόλη το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, με σχετική επιτυχία, χάρη στον Έλληνα επικεφαλής διαπραγματευτή. Καταρχήν, εκτιμούμε, μέσα από την εξέταση των πρακτικών της συνδιάσκεψης και άλλων σχετικών αρχείων, ότι εξαιτίας της διεθνούς ακτινοβολίας του ως προσωπικότητα ο Έλληνας πληρεξούσιος επέδρασε σε κάποιο βαθμό στην κάπως πιο μετριοπαθή στάση των υπόλοιπων ηγετών απέναντι στο πρόσωπό του, πράγμα οπωσδήποτε θετικό για την καλύτερη επικοινωνία μεταξύ αυτών στην ελβετική πόλη. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι ο Βενιζέλος προσερχόμενος στη Λωζάννη αντιμετωπιζόταν ήδη ως μία προσωπικότητα διεθνούς φήμης και ακτινοβολίας. *«Ο Βενιζέλος δεν είναι αθάνατος, αλλά εφήμερος, και δεν είναι μόνο εφήμερος, αλλά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα είναι ένα φαινόμενο. Με αυτό εννοώ ότι δεν διαθέτει διάδοχο του δικού του διαμετρήματος. [...]»*. Με αυτά τα λόγια εκφράστηκε – και είχε δίκιο – για τον Ελευθέριο Βενιζέλο ο Βρετανός ύπατος αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη, ναύαρχος σερ Τζον ντε Ρόμπεκ, σε επιστολή του προς τον λόρδο Κούρζον, υπουργό Εξωτερικών της χώρας του, το Μάρτιο του 1920.⁷⁵⁸ Ο ηγέτης σε μία διεθνή διαπραγμάτευση όταν διαθέτει διεθνή φήμη ως προσωπικότητα πιστεύουμε ότι μπορεί πράγματι να επηρεάσει, χωρίς όμως να μπορεί να αναιρέσει πλήρως τα εδραιωμένα τετελεσμένα ισχύος. Υπ' αυτή την έννοια ο δείκτης αποτελεσματικότητας μίας διεθνούς διαπραγμάτευσης συνάδει όχι μόνο με τους συστημικούς συσχετισμούς κ.α., αλλά συγχρόνως και με το υποκείμενο της ηγεσίας που δρα σε ατομικό επίπεδο στα πλαίσια αυτής.

Βεβαίως, δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι ο Βενιζέλος να μεν διέθετε μία ευρύτερη φήμη στα ευρωπαϊκά σαλόνια, να μεν χαρακτηριζόταν από μία παροιμιώδη ενεργητικότητα ως άτομο και μία χαρισματικότητα ως προσωπικότητα, αλλά συγχρόνως είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι υπήρχε συγχρόνως -ως απαραίτητη προϋπόθεση- και εκείνο το κατάλληλο περιρρέον περιβάλλον (η συγκυρία δηλαδή της συνδιάσκεψης της Λωζάννης) το οποίο του επέτρεπε να αναδείξει την προσωπικότητά του ως τέτοια (χαρισματική).

⁷⁵⁸ Παρατίθεται στο Άγγελος Στάγγος, «Ελευθέριος Βενιζέλος: Τότε, Μετά και Τώρα» (προλογικό σημείωμα), στο Θάνος Βερέμης, *Ο Ελευθέριος πίσω από τον Βενιζέλο*, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014, σ.13

Επίσης, ο Έλληνας διαπραγματευτής έδειξε ευελιξία στη στάση του στο τραπέζι των συνομιλιών, γεγονός που συμπεραίνουμε ότι επέδρασε γεφυροποιητικά στην εξέλιξη των εκεί διεργασιών. Ο Βενιζέλος, πιθανώς αντιλαμβανόμενος -και λόγω της εμπειρίας του- το διεθνές περιβάλλον τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και τις εισροές αυτού, εκτιμούμε ότι αποφάσισε να κινηθεί ισορροπημένα και γεφυροποιητικά ως προς την ατζέντα των διεργασιών στην πόλη της Λωζάννης. *Η αλήθεια είναι ότι το διεθνές περιβάλλον επέβαλε την ήπια συμπεριφορά στους εκπροσώπους της ελληνικής διπλωματίας. Η ισχυρή παρουσία του Μουσταφά Κεμάλ στη νέα Τουρκία, η νίκη του στη Μικρασία επί του ελληνικού στρατού, πρωτίστως όμως η ανάγκη της Αγγλίας και της Γαλλίας να εμπεδώσουν ισορροπία στο status της Εγγύς Ανατολής δεν ευνοούσαν σε καμία περίπτωση την προβολή αδιαλλαξίας από μέρους της Ελλάδας.*⁷⁵⁹

Επίσης, σημαντικός παρεμβαίνων παράγοντας εκτιμούμε ότι αποτέλεσε το γεγονός ότι ο Βενιζέλος είχε σταδιακά κερδίσει την εμπιστοσύνη του Ismet, με την αλληλοεκτίμηση, μάλιστα, μεταξύ των δύο ανδρών να συνεχίζεται για πολλά χρόνια και μετά τη Λωζάννη. Μάλιστα, ο Κακλαμάνος απέδωσε την αίσια έκβαση των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, σε σημαντικό βαθμό, στη δυνατότητα συνεννόησης μεταξύ των δύο ανδρών στις διεργασίες της εκεί διαπραγματευτικής συνόδου.⁷⁶⁰

Στην ισορροπημένη στάση του Βενιζέλου στην εκεί διαπραγμάτευση πιστεύουμε ότι συνέβαλε σημαντικά η διεθνής εμπειρία του Έλληνα πολιτικού, όπως αυτή είχε αποκτηθεί τα προηγούμενα χρόνια της θητείας του σε διάφορες κυβερνητικές θέσεις. Η Margaret Hermann επιβεβαιώνει το παραπάνω σε θεωρητικό επίπεδο ανάλυσης. Υποστηρίζει ότι η ευρύτητα των γνώσεων και ο βαθμός εκπαίδευσης και εμπειρίας του ηγέτη σε ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής αποτελεί σημαντικό παράγοντα δράσης αυτού. Μάλιστα, σημειώνει ότι σε περίπτωση που ο ηγέτης δεν διαθέτει προηγούμενη συσσωρευμένη εμπειρία σε ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, τότε αποφασίζει σε μεγάλο βαθμό -σε αντίθεση με τον παραπάνω συλλογισμό- κυρίως βάσει της προσωπικότητάς του και των χαρακτηριστικών που αυτή φέρει.⁷⁶¹

Επίσης, ο Βενιζέλος, ως επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη, εκτιμούμε ότι επέδειξε αποτελεσματική αντοχή σε ορισμένα προβλήματα

⁷⁵⁹ Καρδάσης, «1920-1930: Το νέο δόγμα Βενιζέλου», σ.190

⁷⁶⁰ Παρατίθεται στο Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της σύγχρονου Ελλάδος, 1922-1924*, σ.338

⁷⁶¹ Παρατίθεται στο Τσαρδανίδης, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική*, σ.103

στην προσωπική του ζωή (τα οποία φέρεται ότι είχε τη συγκεκριμένη περίοδο), τα οποία εκτιμούμε ότι ίσως θα μπορούσαν να λειτουργήσουν εν δυνάμει επιβαρυντικά ως παρεμβαίνουσες εισροές στη διαπραγμάτευση, όμως, τελικώς, δεν τον επηρέασαν. Όπως σημειώνεται, *ο Βενιζέλος επήγε μόνος [στη Λωζάννη], άνευ Έλενας [της συζύγου του Έλενας Σκυλίτση], με την οποία είχαν ήδη αρχίσει κάτι ψιλοκαβγάδες.*⁷⁶²

Ο Βενιζέλος με τη δεύτερη σύζυγό του Έλενα Σκυλίτση μετά την τελετή του γάμου τους. Λονδίνο 1921.

Διαθέσιμο στο www.venizelosarchives.gr Ανακτήθηκε στις 08/09/2017

Εθνικό Ίδρυμα "Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος". Αρχείο Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου -Φάκ.2 "Ελ. Βενιζέλος-ιδιωτικός βίος" 009-294. Συλλογή Φωτ. Υλικού 201.

Επίσης, κατά την ίδια περίοδο, πλήθος πληροφοριών έφθαναν στην ελληνική κυβέρνηση για σχέδια δολοφονίας του κατά τη διάρκεια των διεργασιών στη Λωζάννη. *Μπορεί η ιστορική Συνθήκη να αποτέλεσε τη βάση διαρκούς ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, το θεμέλιο λίθο της οποίας είχαν θέσει οι δύο εμπνευστές της ελληνοτουρκικής φιλίας στη διάρκεια του Μεσοπολέμου Ελευθέριος Βενιζέλος και Κεμάλ Ατατούρκ, αλλά ουδείς αμφισβητεί τον πολεμικό χαρακτήρα που συχνά έπαιρναν στο παρασκήνιο οι εκατέρωθεν διαβουλεύσεις, όπως προκύπτει τουλάχιστον από την ανάγνωση των ελληνικών και των βρετανικών διπλωματικών εγγράφων της εποχής. Η οξύτητα, τα πάθη και οι έριδες ήσαν τέτοιας έκτασης και έντασης που έφταναν να πυροδοτούν ακόμη και απόπειρες δολοφονικών ενεργειών, όπως εκείνη σε βάρος του επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας Ε. Βενιζέλου. Σε φάκελο του έτους 1922 μεταξύ Οκτωβρίου και Δεκεμβρίου ανιχνεύεται πλήθος πληροφοριών που έφταναν στην ελληνική κυβέρνηση για σχέδια δολοφονίας του έλληνα επικεφαλής των διαπραγματεύσεων από διαφορετικά κέντρα του εξωτερικού.*⁷⁶³ Ο Αλεξανδρής σε εμπιστευτικό τηλεγράφημά του προς τον Κακλαμάνο (ο οποίος βρισκόταν στο πλευρό του Βενιζέλου κατά τη διάρκεια των διεργασιών στην ελβετική πόλη) του επισήμαινε ότι υπάρχουν υποψίες για δολοφονική απόπειρα στη Λωζάννη κατά του Βενιζέλου από δύο Έλληνες αντιβενιζελικούς. Του ζητούσε να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο.⁷⁶⁴ Φανταζόμαστε

⁷⁶² Μανωλικάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, σ.511

⁷⁶³ Φωτεινή Τομαή, «Ποιοι ήθελαν νεκρό τον Ελευθέριο Βενιζέλο;», *Το Βήμα*, (Μαρ., 10, 2013), σ. (Α)27

⁷⁶⁴ *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (Μουσείο Μπενάκη)*, Αλεξανδρής προς Κακλαμάνο, Ιανουάριος, 17/30, 1923, Φακ.035-96.

πως ο Βενιζέλος ενημερώθηκε από τον Κακλαμάνο γι' αυτές τις υποψίες ώστε να λάβει και ο ίδιος ορισμένα ατομικά μέτρα προστασίας του. Ο Έλληνας επικεφαλής της ομάδας διαπραγμάτευσης φαίνεται πράγματι να προσαρμόστηκε σε σημαντικό βαθμό σε γεγονότα που θεωρητικά θα μπορούσαν να τον επηρεάσουν ψυχολογικά, όπως για παράδειγμα οι συνθήκες πολιτικής πίεσης από την εσωτερική σκηνή να φέρει εις πέρας τις διαπραγματεύσεις, ορισμένα προσωπικά προβλήματα που φαίνεται να είχε με τη σύζυγό του Έλενα αλλά και μηνύματα που έφθαναν στη Λωζάννη για σχέδια δολοφονίας του και πιστεύουμε ακράδαντα ότι λειτούργησε ως ψύχραιμος δρών στις διαπραγματεύσεις.

Τα προσωπικά προβλήματα ενός διαπραγματευτή (π.χ. ένταση με τη γυναίκα του) ή αντιστρόφως η ηρεμία σε προσωπικό επίπεδο δεν πιστεύουμε ότι αποτελούν άσχετες πληροφορίες σε μία διεθνή διαπραγμάτευση. Η παρουσία της Μεβχιμπέ, της συζύγου του Ισμέτ στη δεύτερη φάση της διαπραγμάτευσης στο πλευρό του στη Λωζάννη δεν αποτελεί κατά την εκτίμησή μας άσχετη πληροφορία. Οι σχέσεις με τον σύζυγό της ήταν πολύ καλές, άρα η ίδια εκτιμούμε ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή στις εκεί διαπραγματεύσεις(!) Υπερβολή; Πιστεύουμε πως όχι. Ας διαβάσουμε λιγάκι προσεκτικά στα απομνημονεύματά της: *Όσο για τη Μεβχιμπέ... οι μέρες στη Λοζάννη ήταν για τη νέα γυναίκα ένα είδος προετοιμασίας για τη μελλοντική της ζωή, μία περίοδος πρακτικής εξάσκησης. Μέχρι τώρα είχε μάθει να είναι σύζυγος στρατιωτικού. Ήταν θαραλλέα, υπομονετική, ήξερε να κρατά μυστικά. Αλλά τώρα έπρεπε να προσαρμοστεί και στις ιδιαιτερότητες της πολιτικής ζωής. [...] Λόγω ιδιοσυγκρασίας, ήταν άτομο συγκαταβατικό που αντιπαθούσε τις λογομαχίες. [...] Η Μεβχιμπέ ήταν ενήμερη για όλα τα θέματα που προέκυπταν μεταξύ του συζύγου της και των ξένων επιτρόπων ή και μεταξύ των δικών του φίλων και είχε καταλήξει στο συμπέρασμα πως οι συμπατριώτες κυρίως ήταν εκείνοι που έριχναν λάδι στην φωτιά, διογκώνοντας συχνά, από υπερβάλλοντα ζήλο, τα προβλήματα. [...] Σκεφτόταν ότι το καθήκον της ήταν να ηρεμεί τον σύζυγό της και να τον βοηθά να έχει όσο το δυνατόν πιο καθαρό μυαλό για τις αποφάσεις του. Γι' αυτόν το λόγο, όταν ο Ισμέτ πασάς μετά από σκληρές συνεδριάσεις επέστρεφε στο διαμέρισμά του, έβρισκε μία έξυπνη γυναίκα που τον άκουγε με ηρεμία χωρίς να τον προκαλεί, αντίθετα μάλιστα, του έδινε τη δυνατότητα να βλέπει τα γεγονότα πιο ψύχραιμα.*⁷⁶⁵ Στην έκταση που πράγματι συνέβαινε το παραπάνω, θα πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή η λεπτομέρεια(;) ήταν σημαντική για την προσωπική ψυχραιμία του Ismet στις εργασίες της συνδιάσκεψης.

⁷⁶⁵ Μπιλγκεχάν, *Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού*, σ.166

Μάλιστα, στη Λωζάννη ήταν που η Μεβχιμπέ έμαθε και μετέφερε στον Ισμέτ ότι ήταν έγκυος, ένα πολύ χαρμόσυνο νέο για το μέχρι εκείνη τη στιγμή άτεκνο ζευγάρι.⁷⁶⁶

Επιστρέφοντας στον Έλληνα μεγάλο ηγέτη στη διαπραγμάτευση θα πρέπει να σημειωθεί ότι η *Συνθήκη της Λωζάνης ήταν ο Γολγοθάς του Ελ. Βενιζέλου. Είναι μία υπόθεση που δεν έχει κανένα προηγούμενο ούτε και επόμενο. Μόνο δυνατοί άνθρωποι - υπεράνθρωποι - μπορούν να αναλάβουν το ρόλο που διαδραμάτισε τότε ο Βενιζέλος στην ελβετική εκείνη πόλη. [...] Είχε ν'αντιπαλαίσει με ένα πλήθος εμπόδια και αντιξοότητες που αντίκριζε για πρώτη φορά στην πολιτική ζωή του: Στην Αθήνα με τους αλληλοτρωγόμενους αξιωματικούς που περίμεναν απ'αυτόν ένα νέο θαύμα.⁷⁶⁷ Ας μην ξεχνούμε, ως προς το εσωτερικό πεδίο, ότι ο Πάγκαλος [...] αρνήθηκε να δεχθεί την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης. Στις 7 Μαΐου 1923 σε ειδική σύσκεψη του αρχηγού της «Επαναστάσεως» Πλαστήρα, του πρωθυπουργού Γονατά, τριών υπουργών, του αρχηγού της Στρατιάς του Έβρου και του αρχηγού του Στόλου, αποφασίσθηκε ύστερα από πίεση των δύο τελευταίων να αντικατασταθεί ο Βενιζέλος στη Λωζάνη με τον υπουργό Εξωτερικών Αλεξανδρή. Η αντικατάσταση όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ και ο Αλεξανδρής έμεινε στο πλευρό του Βενιζέλου ως εκπρόσωπος της «Επαναστάσεως».⁷⁶⁸ Ο Ηρακλείδης από την πλευρά του θεωρεί ότι ο Βενιζέλος κατόρθωσε να περισώσει όσα μπορούσε για την Ελλάδα.⁷⁶⁹*

Πάντως, σ'ένα γενικότερο πλαίσιο, εκτίμησή μας είναι ότι ο Βενιζέλος σε καμία των περιπτώσεων ως ατομικός δρων δεν κατάφερε να υπερβεί ανατρεπτικά τις δυναμικές του συστημικού επιπέδου αλλά μόνο διορθωτικά και οπωσδήποτε θετικά για τις ελληνικές θέσεις. Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνούμε, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ότι μία [...] αρνητική συνέπεια της εμπλοκής των πολιτικών στη διπλωματία μπορεί να προέλθει από την υπερεκτίμηση των ικανοτήτων ενός ηγέτη. Η βαρύτητα μίας δυναμικής προσωπικότητας που κυριαρχεί απόλυτα στην εσωτερική πολιτική σκηνή μίας χώρας δεν είναι δυνατό να έχει την ίδια επίδραση στους αρχηγούς των άλλων κρατών.⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Ο.π., σσ.170-171

⁷⁶⁷ Μανωλικάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, σ.511

⁷⁶⁸ Παρατίθεται στο Βερέμης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Αξιωματικοί*, σ.572

⁷⁶⁹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Άσπονδοι Γείτονες. Ελλάδα – Τουρκία: Η Διένεξη του Αιγαίου*, Εκδ.Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007, σ.62

⁷⁷⁰ Βαρβαρούσης, *Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής*, σ.123

Υποχρεωτική Ανταλλαγή των Πληθυσμών και Βενιζέλος

Ως προς το ζήτημα της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών ο Έλληνας επικεφαλής προσπάθησε, όμως δεν κατάφερε ως ατομικός δρων να διαφοροποιήσει τις δρομομολογημένες εξελίξεις, πείθοντας τους ομολόγους του στη διαπραγμάτευση προς τη λύση της εθελούσιας ανταλλαγής τους. Είναι αλήθεια ότι αρχικά ο Βενιζέλος αντέδρασε αρνητικά στην προοπτική της υποχρεωτικότητας του μέτρου της ανταλλαγής των πληθυσμών. Μάλιστα, ο Έλληνας εκπρόσωπος φαίνεται να εξέφρασε και την άποψη ότι μία επιστροφή των προσφύγων στις πατρογονικές εστίες τους θα αποτελούσε μία θεμιτή εξέλιξη. Ο Πάλλης, πρώην μέλος της Επιτροπής της Ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών, σε ομιλία του στην Πάντειο στις 20 Απριλίου 1933 χαρακτήρισε καθόλα άδικη την κατηγορία ότι ο Βενιζέλος δεν προσπάθησε να αποτρέψει την υποχρεωτική ανταλλαγή των ελληνικών πληθυσμών. *Τη λύση αυτή την επρότεινε επανειλημμένως η Ελληνική Αντιπροσωπεία - και συγκεκριμένως ο Βενιζέλος στις συνεδριάσεις της 12 Δεκεμβρίου 1922 και 16 Ιανουαρίου 1923, οι Τούρκοι όμως την απέρριψαν χωρίς συζήτηση.*⁷⁷¹ Παρόμοια εικόνα έχουμε και εμείς μέσα από τη λεπτομερειακή αποδελτίωση των πρακτικών της συνδιάσκεψης. Ο Βενιζέλος αρκετές φορές, άμεσα ή έμμεσα, υποστήριξε η ανταλλαγή των πληθυσμών να διεξαχθεί σε εθελούσια βάση. Από την πλευρά του, ο Ismet Pasha αρκετές φορές προσπάθησε να βάλει στο «κάδρο» της ιδέας περί υποχρεωτικής ανταλλαγής τον Βενιζέλο, με τον τελευταίο όμως σε κάθε ευκαιρία να υποστηρίζει ότι ο ίδιος ήταν υπέρ της εθελούσιας ανταλλαγής. Η Κοινωνία των Εθνών από την πλευρά της ενθάρρυνε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών. Η μη στόχευσή της στην προοπτική της παραμονής τους στις πατρογονικές τους εστίες και εφαρμογής των όποιων μέτρων προστασίας τους εκεί, πιθανώς να οφειλόταν και στην περιρρέουσα επιθυμία για δημιουργία εθνικά ομοιογενών κρατών.⁷⁷² Πράγματι, τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία μετά τη συνθήκη που θα υπογραφόταν στη Λωζάννη θα ήταν πολύ πιο ομοιογενή κράτη σε σχέση με την περίοδο προ της υπογραφής αυτής. Ο Θεοτοκάς, ως νομικός σύμβουλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη, επισήμανε και εκείνος το γεγονός ότι ο Βενιζέλος προσπάθησε κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων να επαναφέρει την

⁷⁷¹ Α. Α. Πάλλης, *Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών. Από άποψη νομική και ιστορική και η σημασία της για τη διεθνή θέση της Ελλάδος*, Εκδ. Βάρτσου, Αθήνα, 1933, σ.13

⁷⁷² Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, «Εθνικά κράτη και μειονότητες», στο συλλογικό τόμο της Ελευθεροτυπίας από άρθρα τευχών του Ε-Ιστορικά, *Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Οι αιτίες, η φρίκη, ο μεσοπόλεμος*, Εκδ. Χ.Κ. Τεγόπουλος, Αθήνα, σ.162

πρότερη κατάσταση και τα δικαιώματα των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, αλλά βρήκε απέναντί του όχι μονάχα την τουρκική αντιπροσωπεία, αλλά και τους Ευρωπαίους Συμμάχους.⁷⁷³ Στη συνάντηση της επιτροπής σχετικά με το ζήτημα, την 13η Δεκεμβρίου 1922, ο Βενιζέλος, ενώπιον όλων των παρισταμένων ήταν ξεκάθαρος, όπως διαπιστώσαμε και εμείς από την εξέταση των πρακτικών της συνόδου, δηλώνοντας ότι η ιδέα μίας υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών δεν είχε τεθεί από την ελληνική αντιπροσωπεία. Αντιθέτως, μία τέτοια ανταλλαγή ήταν αποκρουστική σ'αυτούς. [...] Η ιδέα μίας υποχρεωτικής ανταλλαγής είχε προταθεί από τον Dr. Nansen, ο οποίος πίστευε ότι η τουρκική κυβέρνηση δεν θα επέτρεπε ποτέ στους εκδιωκομένους Έλληνες να επιστρέψουν στην Τουρκία [...].⁷⁷⁴ Στην ίδια συνεδρίαση, μάλιστα, ο Curzon εξέφρασε τη βαθιά του λύπη ακούγοντας τις επαλαμβανόμενες κατηγορίες στις ομιλίες της τουρκικής αντιπροσωπείας εναντίον του ελληνικού πληθυσμού και στρατού, όταν παρόμοιες και ακόμη μεγαλύτερες κατηγορίες θα μπορούσαν εύκολα να τεθούν εναντίον των Τούρκων. Το τοπίο δεν θα έπρεπε να "σκοτεινιάσει" από όλες αυτές τις κατηγορίες και τις αντικατηγορίες. Σκοπός της συνδιάσκεψης ήταν να βρει μία λύση για το μέλλον. Από πλευράς του, λυπόταν βαθιά που η λύση η οποία βρέθηκε θα έπρεπε να είναι η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών – μία ολοκληρωτικά κακή και ανήθικη λύση [...]. Αλλά το να ισχυρίζεσαι ότι προτάθηκε από την ελληνική κυβέρνηση ήταν γελοίο.⁷⁷⁵ Ο Dakin, από την πλευρά του, σημειώνει ότι ο Βενιζέλος αντιτάχθηκε αρχικά στην υποχρεωτική εφαρμογή της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά μεταπείστηκε εν συνεχεία από τον Curzon. Ο Curzon τόνισε ότι εφόσον γινόταν δεκτή η πολιτική της ανταλλαγής των πληθυσμών (όσο για τον ίδιο, τη θεωρούσε πολύ κακή και ανήθικη), δεν είχε πια καμία σημασία αν η ανταλλαγή καθοριζόταν νομικά ως εθελοντική ή υποχρεωτική: στην πράξη οι Τούρκοι θα υποχρέωναν τους Έλληνες να φύγουν. Επομένως, η ελληνική πλευρά θα ήταν σε πλεονεκτική θέση αν είχε νόμιμα το δικαίωμα να διώξει τους μωαμεθανούς ώστε να εγκαταστήσει στα εδάφη τους τους ξεριζωμένους Έλληνες της Μικράς Ασίας.⁷⁷⁶ Φαίνεται από διάφορες πηγές που μελετήσαμε ότι τόσο ο Nansen, όσο και ο Curzon, είχαν πράγματι καταλήξει στο ότι η μόνη λύση ήταν η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, καθώς φαίνεται να πίστευαν ότι οι Τούρκοι πιθανώς δεν θα επέτρεπαν

⁷⁷³ Θεοτοκάς, *Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα*, σ.45

⁷⁷⁴ *L.C.N.E.A.*, σ.210

⁷⁷⁵ *Ibid*, σ.212

⁷⁷⁶ Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μετάφρ.Α. Ξανθόπουλος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2012, σ.365

οποιαδήποτε άλλη λύση. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το συμπέρασμά τους αυτό πράγματι είχε κάποια εύλογα ερείσματα. Όμως, από την άλλη πλευρά, στηρίζονταν βεβαίως σε μία διαπραγματευτική υποθετικότητα περί της απόλυτης αμετακινήσιμης της τουρκικής αντιπροσωπείας επί του θέματος. Εδώ τίθεται και πάλι το θέμα των αντιλήψεων του ηγέτη. Γενικότερα, *η συμπερασματική διαδικασία δεν είναι τίποτε άλλο πέρα από τη διαλογιστική. Η διαλογιστική, λοιπόν, έχει να κάνει με το συμπερασματικό κομμάτι της ορθολογικής σκέψης και δεν ευθύνεται για το αν εμείς ξεκινούμε με ελλιπή ή προκατειλημμένα δεδομένα, ή αν η διερεύνηση των δυνατοτήτων και στόχων δεν είναι επαρκής. Πραγματικά, πολλές φορές τα συμπεράσματά μας σχετικά με μία κατάσταση πραγμάτων πάσχουν όχι γιατί η διαλογιστική είναι λάθος, αλλά γιατί η διερεύνησή μας επικεντρώθηκε σε ορισμένα στοιχεία μόνο και παρέλειψε να εξετάσει άλλα που θα έπρεπε να είχαμε ανακαλύψει και λάβει υπόψη.*⁷⁷⁷ Πάντως, για την πατρότητα της ιδέας περί της υποχρεωτικής ανταλλαγής οι μελετητές δεν συμφωνούν.⁷⁷⁸

Άσχετα τελικά με το ποιου ήταν η πατρότητα της ιδέας, το ερώτημα της επιστροφής των Ελλήνων στις εστίες τους και της εθελούσιας και μόνον μετακίνησής τους, από διαπραγματευτικής άποψης ήταν για τους ίδιους τους ξεριζωμένους πληθυσμούς, μάλλον χαμένο. Η άτονη συμμαχική υποστήριξη στην πράξη σχετικά με το ζήτημα άφηνε αρκετά εκτεθειμένη την Αθήνα έναντι της Άγκυρας, δημιουργώντας κατάσταση διαπραγματευτικής ασυμμετρίας ως προς την προοπτική της επιστροφής ή έστω της εθελοντικής μετακίνησης των πληθυσμών. Ο κίνδυνος να δυναμιστεί η διαπραγματευτική ίσως να ήταν πιθανός εάν η Αθήνα επέμενε αμετακίνητα στην επιστροφή όλων των προσφύγων στις εστίες τους. Η εθελοντική ανταλλαγή των πληθυσμών, δεν φαίνεται ότι θα μπορούσε να τεθεί ακόμη πιο δυναμικά ως διαπραγματευτική συνισταμένη στο τραπέζι των συνομιλιών, αφού η ελληνική αντιπροσωπεία είχε ίσως εξαντλήσει τις προσπάθειές της στη συγκεκριμένη διαπραγματευτική στόχευση. Η προσκόλληση της Αθήνας διαπραγματευτικά στην επιλογή της επιστροφής όλων των προσφύγων στις πατρογονικές εστίες τους, αν και άριστη επιλογή, μαλλόν υπό το πνεύμα ρεαλιστικής θεώρησης των δεδομένων, δεν επιδιώχθηκε περαιτέρω. Η μαξιμαλιστική διαχείριση του ζητήματος ίσως να υπέσκαπτε την πορεία των συνομιλιών με δραματικό τρόπο. Η αμετακίνητη σπουδή της Αθήνας να αποδεχόταν αυτήν και μόνο τη συμφωνία ως προς το ζήτημα, με την

⁷⁷⁷ Κωσταρίδου-Ευκλείδη, *Ψυχολογία της Σκέψης*, σσ.93-94

⁷⁷⁸ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.160

Άγκυρα να υποστηρίζει την εκ διαμέτρου αντίθετη (δηλαδή υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών με πολύ ελάχιστες και μόνο εξαιρέσεις) και τους Ευρωπαίους άτομα υποστηρικτικούς των ελληνικών θέσεων, πιθανώς να θεώρησε ο Βενιζέλος ότι θα δημιουργούσε ένα αγεφύρωτο διαπραγματευτικό χάσμα (ήδη μεγάλο μέρος του πληθυσμού βρισκόταν στην Ελλάδα) με απρόβλεπτες συνέπειες για την πορεία της συνδιάσκεψης. Ο Τσιτσελίκης από την πλευρά του σημειώνει ως προς το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών ότι *οι αποφάσεις που υιοθετήθηκαν στη Λωζάννη αποτελούν προϊόν συμβιβασμού αντίθετων επιδιώξεων των διαπραγματευτών. Είναι συνυφασμένες με τα ερωτήματα που καθορίστηκαν από τα πολιτικά συμφέροντα και το ιδεολογικό υπόβαθρο των δύο χωρών, αλλά και τις προσδοκίες και εκτιμήσεις τους για την επόμενη μέρα. Απαντήσεις σε ερωτήματα, όπως εάν η Ανταλλαγή έπρεπε να θεμελιώνεται στην αρχή της ελεύθερης βούλησης των πληθυσμών ή στην υποχρεωτικότητα, ποιοι θα ανταλλάσσονταν και ποιοι θα εξαιρούνταν, έπρεπε να πάρουν τη μορφή κανόνων δικαίου προσαρμοσμένων στη νέα κατάσταση πραγμάτων.*⁷⁷⁹

Συνοπτικά, πάντως, για το ζήτημα, αν και τα νούμερα της σχετικής βιβλιογραφίας δεν συμπίπτουν απόλυτα, υπολογίζεται ότι περίπου 1.200.000 Έλληνες ορθόδοξοι και περίπου 350.000 μουσουλμάνοι εντάχθηκαν στην υποχρεωτική ανταλλαγή. *Συγκρίνοντας τη Σύμβαση αυτή με εκείνη του Νειϊγί, που καθιέρωνε την αμοιβαία και εθελούσια μετανάστευση των ελληνοβουλγαρικών μειονοτήτων, δεν μπορούμε να μη δεχθούμε ότι η πρώτη ήταν επαχθέστερη. Και τούτο γιατί υποχρέωνε τα άτομα που θα ανταλλάσσονταν να εγκαταλείψουν τη γη που είχαν γεννηθεί. Ενώ η δεύτερη, η Σύμβαση του Νειϊγί, έδινε στα άτομα που θα μετανάστευαν δικαίωμα επιλογής.*⁷⁸⁰ Ο Βερέμης σημειώνει σωστά ότι *η μετακίνηση ανθρώπων, χωρίς τη θέλησή τους από τους τόπους όπου είχαν ζήσει αυτοί και οι πρόγονοί τους – δόγμα της τουρκικής πολιτικής στο συνέδριο της Λωζάννης – υπήρξε τραγωδία πρώτου μεγέθους για τους πληθυσμούς που υπέστησαν τις συνέπειες του ξεριζωμού.*⁷⁸¹ Ο Onur Yıldırım επισημαίνει ότι η τουρκική βιβλιογραφία αντιμετώπισε τις τελικές αποφάσεις σχετικά με την ανταλλαγή των πληθυσμών ως θριαμβευτική αναδημιουργία.⁷⁸²

⁷⁷⁹ Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, «Η Συνθήκη της Λωζάννης και η ανταλλαγή των πληθυσμών», στο Χριστίνα Κουλούρη (επιμ.), Ηλίας Νικολακόπουλος, Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ. Σειράς «Εξι στιγμές του εικοστού αιώνα»), *Η Μικρασιατική Καταστροφή, 1922*, Τα Νέα, Ιστορία (ειδική έκδοση), Αθήνα, 2010, σ.107

⁷⁸⁰ Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.162

⁷⁸¹ Βερέμης, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.51

⁷⁸² Onur Yıldırım, «Η ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Πρόσφυγες και εθνικές ιστοριογραφίες στην Ελλάδα και την Τουρκία», στο Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (επιμ.-εισαγ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μίας εθνικής σύγκρουσης*, μετάφρ. Ελένη Τσερεζόλε, Μαρία Δεμεστιχα, Λεωνίδα Μοίρας, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Εκδ.Κριτική, Αθήνα, 2006, σ.67

Όσον αφορά εκείνους που τελικώς θα παρέμεναν, αποφασίσθηκε να εφαρμοστούν διάφορα μέτρα προστασίας. *Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις ερμηνείες που δόθηκαν στη Λωζάννη για τις μειονότητες ήταν ότι στους ορισμούς της Δύσης κυρίαρχα είναι τα χαρακτηριστικά της καταγωγής, της θρησκείας, της γλώσσας και της φυλής, ενώ στους Οθωμανούς κυρίαρχο στοιχείο ήταν η θρησκεία. Δηλ. δεν θεωρούνταν μειονότητα άτομα ή ομάδες από την ίδια θρησκεία.*⁷⁸³ Στη Λωζάννη, λοιπόν, μέτρα προστασίας των μειονοτήτων συμφωνήθηκαν για τους μη-μουσουλμάνους της Τουρκίας. Τα ίδια μέτρα προστασίας αφορούσαν και τους μουσουλμάνους στην Ελλάδα. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στη Δυτική Θράκη η μουσουλμανική μειονότητα αποτελείται από τουρκογενείς (ή τουρκόφωνους), πομάκους και αθιγγάνους (ή ρωμά). Κυριότερα σημεία των αρχών στις οποίες στηρίχθηκε το μειονοτικό καθεστώς της Λωζάννης είναι τα εξής: 1. η αρχή της αμοιβαιότητας, ως προς το σεβασμό των γλωσσικών, εκπαιδευτικών και θρησκευτικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων στην Ελλάδα και την Τουρκία. 2. η αρχή της αριθμητικής ισορροπίας των εκατέρωθεν μειονοτήτων σε Ελλάδα και Τουρκία. 3. η αρχή του θρησκευτικού χαρακτήρα των εκατέρωθεν μειονοτήτων.⁷⁸⁴

Επίσης, το πατριαρχείο παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, με πολύ πιο περιορισμένες, όμως, αρμοδιότητες. Για την αντίληψη του διαπραγματευτή Riza Nur περί του ζητήματος, μαθαίνουμε αρκετά από τις εξηγήσεις που έδωσε στις 2 Μαρτίου 1923, προσπαθώντας να πείσει τους Τούρκους βουλευτές για τις εξελίξεις γύρω από το ζήτημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στις απόψεις του εκεί *συμπλήρωνε την τουρκική εικόνα για το Πατριαρχείο με τα παρακάτω περίπου λόγια: το Πατριαρχείο αποτέλεσε ένα από τα ύψιστα θέματα και δεν ήταν μέσα στα σχέδια ούτε της Βουλής ούτε της κυβέρνησης, αλλά της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη με σκοπό κάτι να κερδίσει από αυτό. [...] Μπροστά στον κίνδυνο της απομάκρυνσής του από την Κωνσταντινούπολη οι υποστηρικτές του αρκέστηκαν στην παραμονή του στην Τουρκία χωρίς τα προνόμια που διέθετε, αλλά μόνο ως θρησκευτικό ίδρυμα. Αν ασχολούνταν με οτιδήποτε άλλο, θα εκδιωκόταν πάραυτα από την Τουρκία.*⁷⁸⁵

⁷⁸³ Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.192

⁷⁸⁴ Αθανάσιος Παρεσόγλου, «Μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδ.Γνώση, Αθήνα, 1995, σσ.817-819

⁷⁸⁵ Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.239

Κλίμα τέλεσης των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη

Ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα μας είναι ότι η συνδιάσκεψη της Λωζάννης απέπνευσε μία σχετική μετριοπάθεια και συναίνεση των περισσοτέρων δρώντων και των εμπλεκόμενων κρατών στα πλαίσια ενός πολιτικού ορθολογισμού και συντασσόμενη σε κάποιο βαθμό με την ειρηνιστική περιρρέουσα διεθνοπολιτική ατμόσφαιρα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, καθώς και της ανάγκης για τάξη στην περιοχή, αν και δεν έλειψαν και οι ανταγωνισμοί στα πλαίσια τέλεσής της. Παρά, λοιπόν, τον επιμέρους συγκρουσιακό χαρακτήρα, απότοκο των αντικρουόμενων συμφερόντων των συμμετεχόντων κρατών και των πολλαπλάσιων θέσεων που αυτά τα συμφέροντα παρήγαγαν, η συναίνεση ήταν σε κάποιο βαθμό παρούσα στις εκεί διαπραγματεύσεις. Όταν αναφερόμαστε σε μία διαπραγμάτευση συχνά λανθάνουμε θεωρώντας ότι αυτό που αδιαμφισβήτητα κυριαρχεί σ' αυτήν είναι η σύγκρουση. Αυτό είναι λάθος, καθώς παραβλέπουμε όλα εκείνα τα δομικά στοιχεία που εκφράζουν την πολύ πιθανή εποικοδομητική διάθεση συνεργασίας των συμμετεχόντων για χτίσιμο της σχέσης και της διάθεσης για μετριοπάθεια επί των επιμέρους χειρισμών τους. Έχουμε την τάση, δηλαδή, να οργανωνόμαστε πολύ συχνά γύρω από το θεωρητικό σχήμα: “διαπραγμάτευση ίσον σύγκρουση και κέρδη έναντι του απέναντι”, αμελώντας δραματικά το γεγονός ότι η διαπραγμάτευση ως έννοια βρίσκεται στην πραγματικότητα στον πυρήνα των ειρηνικών διεθνών σχέσεων.

Ο Churchill αποκάλυψε συνολικά τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης της Λωζάννης ως *μία ειρήνη αμοιβαίου σεβασμού*.⁷⁸⁶ **Εμείς θα την χαρακτηρίσαμε σαν μία έντιμη ειρήνη.** Επιπλέον, σύμφωνα με τον Jevakhoff, η απουσία ενός από τους σημαντικότερους ατομικούς δρώντες, του Curzon από τη δεύτερη φάση των εκεί διαπραγματεύσεων φαίνεται να συνέβαλλε στην αύξηση ακόμη περισσότερο του βαθμού συναίνεσης των συμμετεχόντων. Χάρη στην [...] *απουσία του λόρδου Κόρζον και τις καλές προσωπικές σχέσεις μεταξύ Ισμέτ και Βενιζέλου, η δεύτερη Διάσκεψη της Λωζάννης διεξάγεται σε καλή ατμόσφαιρα. Άρχισε στις 23 Απριλίου 1923 και θα τελειώσει τρεις μήνες αργότερα, με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης.*⁷⁸⁷ Πράγματι, η παρουσία ή και η απουσία ενός συγκεκριμένου προσώπου από μία διακρατική διαπραγμάτευση μπορεί να αλλάξει τις ισορροπίες μέσα σ' αυτή.

Οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστούν ακραία σκληρές, άκαμπτα ρεαλιστικές και εκβιαστικές. Ούτε,

⁷⁸⁶ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σ.59

⁷⁸⁷ Jevakhoff, *Κεφάλ Ατατούρκ*, σ.275

βεβαίως, μπορούν να χαρακτηριστούν και ως απόλυτα συνεργατικές, προσανατολισμένες αποκλειστικά στη δημιουργία κοινού συμφέροντος υπό το κλίμα αμοιβαίων υποχωρήσεων. Αυτό στο οποίο μέσα από την εξέτασή τους καταλήγουμε είναι ότι οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη ήταν ενδιάμεσης κουλτούρας διαπραγματεύσεις, όπου η συναίνεση διαδεχόταν τον ανταγωνισμό, με τις εναλλαγές ως προς τη φιλοσοφία τέλεσής τους να είναι συνεχείς από τους συμμετέχοντες εκπροσώπους. Οι διαβουλεύσεις που διεξήχθησαν στην ελβετική πόλη το 1922-1923 δεν φαίνεται να δομούνταν στο μέγιστο βαθμό στην επιθυμία των μερών για αμοιβαία επωφελή συμφωνία. Ούτε, όμως, θα αποτελούσαν και μία τυχοδιωκτική διαπραγμάτευση, παράλογα σκληρή και ακραία, με αποκλειστικό γνώμονα των συμμετεχόντων μερών την επιθυμία για νίκη των ιδίων και για ήττα των αντιπάλων. Ο στόχος της συνδιάσκεψης υπ' αυτή την έννοια εκτιμούμε ότι βρισκόταν ενδιάμεσως της επιθυμίας για εποικοδομητική συμφωνία που θα εγκαθίδρυε ένα status ισορροπίας στην περιοχή και της επιθυμίας για νίκη. Για παράδειγμα, η τακτική του τεμαχισμού των ανοικτών ζητημάτων εξέφραζε τη συναίνεση των συμμετεχόντων για σταδιακή και εποικοδομητική υποχώρηση των εκπεφρασμένων -και μη- «κόκκινων γραμμών» κατά τη διάρκεια των εργασιών της. Υπ' αυτή την έννοια, οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη αποτέλεσαν γεφυροποιητικού χαρακτήρα και προσανατολισμού διεργασίες με κυρίαρχο το αξίωμα του λεγόμενου πεφωτισμένου εγωισμού. Το παραπάνω ουσιαστικά σημαίνει ότι στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, αν και δεν αποφεύχθησαν σε γενικές γραμμές οι μπλόφες και άλλες ανταγωνιστικές ατομικές πρακτικές, κυρίαρχη υπήρξε η κατανόηση από τους πιο πολλούς συμμετέχοντες της πολυπλοκότητας των θεμάτων και αμοιβαίο υπήρξε το πρόταγμα για μη παραβίαση του κεντρικού πυρήνα των εθνικών συμφερόντων και των «κόκκινων γραμμών» των κρατών που συμμετείχαν στις εκεί εργασίες.

Ο Καργάκος, από την πλευρά του, υποστηρίζει ότι *οι Μεγάλες Δυνάμεις, που με τη Συνθήκη των Σεβρών θέλησαν να διαμελήσουν την Τουρκία, τώρα με τις νέες εργασίες που άρχισαν στη Λωζάννη θέλησαν να τη «συρράψουν», αλλά χωρίς να βλάψουν τα δικά τους συμφέροντα. Έτσι προτίμησαν να βλαφτεί η Ελλάδα που επί μία τριετία, κατ' εντολή τους φυσικά, σήκωσε το βάρος τού κατά των Τούρκων αγώνα. Μόνο η Μ. Βρετανία, εφόσον στην εξουσία ήταν ο Λόνιτ Τζώρτζ, έβλεπε με συμπάθεια την ελληνική πολεμική προσπάθεια, αλλ' όπως παραστατικά είπε ο Τσώρτσιλ, η θέση της Ελλάδος ως προς την Αγγλία ήταν όμοια με τη θέση του ανθρώπου που πνίγεται και*

καλεί απειγνωσμένα σε βοήθεια έναν θεατή, που είναι πρόθυμος να δώσει συμβουλές αλλά δεν είναι πρόθυμος να πέσει στη θάλασσα για να τον σώσει.⁷⁸⁸

Ασφαλώς, η εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος, για παράδειγμα σε μία κατάσταση διαπραγματεύσεως, στα πλαίσια άσκησης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, κινείται σε μία ευρεία κλίμακα διαβαθμίσεων και εντάσεων. Οι ηγέτες εκπροσωπούν το συμφέρον με διαφορετικό βαθμό φώτισης και επιδιώκουν το εθνικό συμφέρον με διαφορετικό βαθμό σεβασμού έναντι των συμφερόντων των άλλων Δυνάμεων. Ο *Morgenthau* παραδέχεται αυτή την πιθανότητα της εξυπηρέτησης των εθνικών συμφερόντων. Στο έργο του *In Defence of the National Interest* αναφέρει τα εξής: Το έργο της εξακρίβωσης του τι χρειάζεται και του τι επιθυμεί ένα έθνος προκειμένου να είναι ασφαλές, και του τι χρειάζεται και τι επιθυμεί ένα άλλο έθνος προκειμένου και αυτό να είναι ασφαλές, και του αν υπάρχει αναπόφευκτη σύγκρουση ή η πιθανότητα συμβιβασμού αυτών των αναγκών και των επιθυμιών – το έργο αυτό είναι διανοητικό, είναι το υψηλότερο από εκείνα τα εποικοδομητικά έργα που αντιμετώπισαν και επίλυσαν άνθρωποι όπως ο *Hamilton*, ο *Pitt*, ο *Canning*, ο *Disraeli* και ο *Churchill*, και την ύπαρξή του την αγνοούν οι ερασιτέχνες.⁷⁸⁹

Εκτίμησή μας είναι ότι η συνδιάσκεψη στη Λωζάννη κινήθηκε σε αρκετά μεγάλο (όμως όχι σε απόλυτο βαθμό, καθώς πράγματι εξυπηρετήθηκαν τα διάφορα εθνικά συμφέροντα) με βάση τη διαπραγματευτική λογική του μετριασμού του αριθμού των ειδικών συμφερόντων που ορίζονται ως ζωτικά από τα κράτη. Και αυτό σε αντιδιαστολή με τη ρεαλιστική οπτική θεώρηση η οποία τείνει κάπως επιθετικά να επεκτείνει την αρχή των ζωτικών συμφερόντων μέχρι όλα τα εθνικά συμφέροντα ενός και μόνο κράτους να μετατραπούν (εγωιστικώς;) σε ζωτικά, άρα και πιθανώς σε απόλυτα συγκρουσιακά. Η Λωζάννη, απεναντίας, φαίνεται να κινήθηκε προς τη λογική μείωσης του διαπραγματευτικού χάσματος με κάποια από τα συμφέροντα των κρατών να αντιμετωπίζονται όντως ως ζωτικά και κάποια άλλα όχι. Σύμφωνα με μία άποψη εάν η Λωζάννη έγινε η πιο μακράς αντοχής και πιο επιτυχημένη από όλες τις διευθετήσεις μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν επειδή οι απαιτήσεις των κύριων συμμετεχόντων ήταν ρεαλιστικές, περιορισμένες και εφικτές και η μυστική υπηρεσία έπαιξε το ρόλο της κάνοντας τουλάχιστον έναν από τους συμμετέχοντες στις διαπραγματεύσεις γνώστη των ζωτικών ενδιαφερόντων των αντιπάλων τους.⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ Καργάκος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)*, (Δ' Μέρος), σ.366

⁷⁸⁹ Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σ.157

⁷⁹⁰ Keith Jeffrey, Alan Sharp, «Lord Curzon and the use of secret intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923», *The Turkish Yearbook*, Vol.XXIII, σ.87 (μετάφραση δική μου)

Βεβαίως, όπως προαναφέραμε, υπήρξαν και περιορισμένης κλίμακας ανταγωνιστικές διαπραγματευτικές τακτικές. Για κάποιες από αυτές ο Ismet φαίνεται να είχε λάβει και «συμβουλές» λίγο πριν το άνοιγμα των επίσημων εργασιών. Ο διάσημος Γάλλος πολιτικός Φραγκλίνος Μπουγιόν τον οποίο ο Ισμέτ πασάς γνώριζε από πριν και τον εκτιμούσε ιδιαίτερα, δείχνοντας τη φιλία του, του υπέδειξε κάποιους εύστοχους χειρισμούς, λέγοντας τη χαρακτηριστική γαλλική έκφραση «να φθείρετε τη Συνδιάσκεψη».⁷⁹¹ Άλλοι φίλοι όμως του Ismet, κατά την επίσκεψή του αυτή στο Παρίσι, λίγες ημέρες πριν το άνοιγμα των εργασιών φαίνεται να τον συμβούλευσαν να ακολουθήσει πιο γεφυροποιητικές διαπραγματευτικές τακτικές. Οι φίλοι του Ισμέτ πασά στο Παρίσι του έδωσαν μερικές συμβουλές, ανεβάζοντας το ηθικό του. Του είπαν ότι οι Ευρωπαίοι δεν γνώριζαν τη νέα τουρκική κυβέρνηση κι ότι έπρεπε να παρατείνει τη διάρκεια της συνδιάσκεψης όσο μπορούσε περισσότερο για να μπορέσουν να τους γνωρίσουν οι Σύμμαχοι.⁷⁹²

Επιπρόσθετα, λαμβάνοντας υπόψη μας τις αρχές της κλασικής διπλωματίας εκτιμούμε ότι αυτές τηρήθηκαν στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης στο μέτρο του δυνατού. Ο Martin Wight κάνει τη σχετική απαρίθμηση των τεσσάρων βασικών αρχών της κλασικής διπλωματίας στο μνημειώδες έργο του «Διεθνής Θεωρία». Πρώτη κλασική αρχή είναι η ύπαρξη εντιμότητας και ειλικρίνειας. Η εξαπάτηση δεν έχει θέση στις όποιες διεργασίες, ενώ αντίθετα η καλή πίστη θωρακίζει τις συμφωνίες που προκύπτουν. Στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης παρατηρήσαμε ότι η κλασική αρχή της εντιμότητας και ειλικρίνειας δεν διατηρήθηκε στον ύψιστο βαθμό. Διαπραγματευτικές μπόφες και τεχνάσματα πράγματι υπήρξαν, έστω και σε μικρό βαθμό. Η δεύτερη κλασική αρχή της μετριοπάθειας και αυτοσυγκράτησης, δηλαδή, η διατήρηση της αίσθησης του μέτρου στο ύφος των συνομιλιών κατά τη διάρκεια μίας συνδιαλλαγής έως ένα βαθμό τηρήθηκε στη Λωζάννη. Το ύφος των συζητήσεων, σε γενικές γραμμές, κινήθηκε σε πολιτισμένα επίπεδα. Η τρίτη κλασική αρχή της διπλωματίας είναι η μη επιδίωξη διπλωματικών “θριάμβων”. Σύμφωνα μ’αυτή, η έννοια “θρίαμβος” ή/και “νίκη” θα πρέπει να αντικαθιστώνται από όρους όπως “συμφωνία” ή/και “κοινό επίτευγμα”. Πράγματι, παρατηρήσαμε ότι σχετικές υποχωρήσεις επί της ουσίας των θεμάτων, ιδιαίτερα προς τα τελευταία στάδια της εκεί διαπραγματεύσεως, υπερτόνισαν την έννοια της μετριοπάθειας, με τους περισσότερους ομολόγους να απεμπολούν έως ένα βαθμό το δογματικό εγωισμό της

⁷⁹¹ Μπιλγκεχάν, Μεβχιμπέ, η Κυρία Ινονού, σ.129

⁷⁹² Ο.π., σ.129

ακινήσιας και να προχωρούν σε μία μετριοπαθή υποχώρηση σε κάποιους από τους αρχικά διακηρυγμένους στόχους τους. Πάντως, σ' αυτό το σημείο υπάρχει έντονα το στοιχείο του προβληματισμού μας, καθώς η τήρηση της τρίτης κλασικής αρχής της διπλωματίας αποτελεί ρευστό όρο, δεδομένου ότι δέκτες μίας διαπραγματευτικής συμφωνίας δεν είναι μόνο οι ομόλογοι σ' αυτή (και οι ερευνητές του μέλλοντος) αλλά και το εσωτερικό κοινό του κάθε κράτους ξεχωριστά. Εάν, λοιπόν, δεχθούμε ως αναμενόμενα θετική και δημιουργική τη «ζύμωση» των ομολόγων με γνώμονα την αρχή της επιδίωξης κοινής συμφωνίας και όχι του θριάμβου σε βάρος των υπολοίπων, το ίδιο δεν φαίνεται να μπορεί να ισχύει όταν το μήνυμα αυτό μεταφέρεται στο εσωτερικό ακροατήριο, προς το οποίο αρκετές φορές τείνει για πολιτικούς λόγους να τονίζεται το στοιχείο της νίκης. Υπ' αυτή την έννοια, η τρίτη κλασική αρχή της διπλωματίας παρουσιάζει - και στα «απόνερα» της Λωζάννης - έναν έντονα διττό χαρακτήρα. Τέλος, η τέταρτη κλασική αρχή της διπλωματίας αναφέρεται στο σεβασμό για την άλλη πλευρά. Εδώ εκτιμούμε ότι στη Λωζάννη εφαρμόστηκε αρκετά εποικοδομητικά αυτή η τέταρτη κλασική αρχή, καθώς πράγματι υπήρξε αβρότητα στις επαφές των συμμετεχόντων στη συνδιάσκεψη και περιορισμένης μόνο κλίμακας εκατέρωθεν -κυρίως ιδιωτικού χαρακτήρα- συναισθηματικές «εξάρσεις».⁷⁹³

Φυσικά, η μετριοπάθεια, η πρόθεση συναίνεσης και ο εκατέρωθεν μετριασμός των ζωτικών συμφερόντων στη διαπραγμάτευση της Λωζάννης, θεωρούμε ότι σε σημαντικό βαθμό υπαγορεύτηκαν και από τη σε κάποιο βαθμό ισορροπία της διαπραγματευτικής ισχύος μεταξύ των συμμετεχόντων μερών. Με τον παραπάνω όρο ασχολήθηκε εκτενώς ο Wight. Τόνισε ότι σε κάποιες περιπτώσεις, *σε μία ισορροπία της διαπραγματευτικής ισχύος, η κάθε πλευρά έχει τη δυνατότητα να εξαναγκάσει την άλλη. [...] Ο Γκροτιανός αποδοκιμάζει την εκμετάλλευση κάποιων πλεονεκτημάτων, τη διατάραξη μίας συνόδου, τις διαδόσεις, αλλά όχι μόνο. [...] Ενώ η ισορροπία της διαπραγματευτικής ισχύος δεν αμφισβητείται, και οι δύο πλευρές γνωρίζουν ότι επικρέμεται η δαμόκλειος σπάθη του εξαναγκασμού, αποφεύγουν να αναφερθούν σε αυτόν. Γνωρίζουν ότι «εξαναγκασμός» στην ακραία του μορφή σημαίνει πόλεμο αυτός όμως δεν πρέπει να αναφερθεί. Σε έσχατη ανάγκη, μπορεί να διατυπωθεί μία απειλή πολέμου, όμως εννοείται ότι κάτι τέτοιο αποτελεί μία δήλωση ηθικής ακαμψίας και διαφέρει από τον πραγματικό πόλεμο.*⁷⁹⁴

⁷⁹³ Περισσότερα για τις Αρχές της Κλασικής Διπλωματίας βλέπε Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σσ.236-238

⁷⁹⁴ Ο.π., σ.231

Επίσης, ο μετριασμός εκατέρωθεν των ζωτικών συμφερόντων και η προσπάθεια συμβιβασμού των εμπλεκομένων στη Λωζάννη υπαγορεύτηκε και από άλλες επιμέρους εισροές του κρατικού και του συστημικού επιπέδου ανάλυσης. Για παράδειγμα, η ανάγκη της Τουρκίας να ανασυγκροτηθεί οικονομικά όσο το δυνατόν συντομότερα δεν μπορεί να αναιρεθεί ως επιμερούς εισροή και κατ'αυτόν τον τρόπο ίσως να διευκολύνθηκε κάπως η όλη διαδικασία. Σ'αυτό το πλαίσιο δεν πρέπει, μάλιστα, να ξεχνούμε το γεγονός ότι η Μ. Βρετανία αποτελούσε έναν δυνητικό πιστωτή του κράτους το οποίο διαδέχονταν την Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁷⁹⁵

Τέλος, συμπεραίνουμε ότι το πρόσφατο ιστορικό εχθρότητας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, δεν φαίνεται να επιβάρυνε σημαντικά ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή τις τυχόν προεξάρχουσες ατομικές αντιλήψεις των Βενιζέλου και Ismet στη Λωζάννη. Ο κίνδυνος να συμβεί κάτι τέτοιο ασφαλώς και ήταν υπαρκτός. Η υποβόσκουσα εκατέρωθεν προκατάληψη ως αποτέλεσμα ατομικών αλλά και συλλογικών εκατέρωθεν πεποιθήσεων, απότοκος των δραματικών πολεμικών συγκρούσεων όλο το προηγούμενο διάστημα ανάμεσα στις δύο χώρες και των -ενδεχόμενα- φορτισμένων υπέρμετρα πολιτικών μνήμης, θα μπορούσαν πράγματι να «στοιχειώσουν» τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους δύο ηγέτες. Ίσως και λίγο απροσδόκητα, οι Βενιζέλος και Ismet Pasha προσήλθαν στη συνδιάσκεψη με, έως ένα βαθμό, συναινετικό πνεύμα. Το παραπάνω ίσως δεν αναιρούσε την ενδεχόμενη υποσυνείδητη μεταξύ τους καχυποψία. Όμως, η εξέταση από πλευράς μας των πρακτικών της συνδιάσκεψης, δεν δείχνει σημαντικές ιδεοληπτικές δυναμικές στους δύο ηγέτες, οι οποίες θα κινδύνευαν να ακυρώσουν τη θετικού χαρακτήρα δυναμική της πρόθεσής τους για μεταξύ τους συνεννόηση με σκοπό την επίτευξη διευθέτησης των ελληνοτουρκικών ανοικτών ζητημάτων. Οι Βενιζέλος και Ismet πιθανώς διαβλέποντας την αξία του timing, όπως αυτό καθοριζόταν από το πλαίσιο της διαπραγματευτικής συνδιάσκεψης της Λωζάννης, φαίνεται να ήλπιζαν στη μοναδική ευκαιρία να επιλύσουν τα ανοικτά ζητήματα των δύο χωρών που εκπροσωπούσαν, εξομαλύνοντας τις διμερείς τους σχέσεις. Η ιστορική εμπειρία και μνήμη, ως εθνική μεταβλητή που μπορεί να επηρεάσει τις λήψεις αποφάσεων, διέθετε τη δική της δυναμική. Η πρόθεση συναίνεσης των δύο εκπροσώπων στη Λωζάννη, όμως, φαίνεται να διέθετε και αυτή τη δική της δυναμική, εξισορροπώντας με κάποιο τρόπο τις όποιες παρενέργειες του πολύ πρόσφατα επιβαρυσμένου και συγκρουσιακού παρελθόντος μεταξύ των δύο χωρών.

⁷⁹⁵ Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.218

Δυτική Θράκη

Οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη για την οριοθέτηση των συνόρων στην περιοχή της Θράκης πραγματοποιήθηκαν υπό όρους σχετικής συναίνεσης, ήπιων αντεπιχειρημάτων και ελάχιστων μόνο συναισθηματικών ατομικών παρορμήσεων. Ευθεία αντιπαράθεση δεν παρατηρήσαμε, στα πλαίσια ενός φανερού «μπραντεφέρ» δύναμης στο τραπέζι των εκεί συνομιλιών. Παρόλα αυτά, στοιχεία εντατικοποίησης του ανταγωνισμού και χρησιμοποίησης επιμέρους πιο σκληρών διαπραγματευτικών τακτικών δεν αποφεύχθησαν, κυρίως από τον Stambolijski.

Η διαπραγματευτική στάση, λοιπόν, της βουλγαρικής αντιπροσωπείας για τη δυτική Θράκη φαίνεται να προσέγγισε σε υψηλότερο βαθμό αυτό που ονομάζουμε «διαπραγματεύσεις βάσει θέσεων». Ο Stambolijski συγκεκριμένα χρησιμοποίησε κάπως πιο επιθετική γλώσσα στο τραπέζι των συνομιλιών. Σε συνάντησή του, εξάλλου, με τον Βρετανό πρεσβευτή στη Σόφια, William Erskine, στις 30 Μαΐου 1923, ο Stambolijski διατύπωσε την έντονη απογοήτευσή του για τη μη ικανοποίηση των βουλγαρικών αιτημάτων, με τον Erskine να του υπενθυμίζει ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν αναλάβει με υπευθυνότητα να εξασφαλίσουν την οικονομική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος, όμως, η Σόφια αποφάσισε να απορρίψει αυτές τις προτάσεις.⁷⁹⁶ Ως προς την Άγκυρα, φαίνεται ότι *η ανεπιτυχής προσπάθεια της τουρκικής αντιπροσωπείας να διασφαλίσει δημοψήφισμα στην Δυτική Θράκη, όρος που προβλεπόταν και από το Εθνικό Συμβόλαιο, την οδήγησε στην πρόταση για εξαίρεση του πληθυσμού της από την ανταλλαγή.*⁷⁹⁷

Τελικώς, ο ποταμός Έβρος ορίστηκε ως το σύνορο Ελλάδας και Τουρκίας. Στο άρθρο 2 των εδαφικών διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης αποτυπώθηκε επίσημα το παραπάνω.⁷⁹⁸ Η ιδέα ενός δημοψηφίσματος για τη συγκεκριμένη περιοχή σωστά απορρίφθηκε (τα επιχειρήματα της απόρριψης αποτυπώθηκαν στο αντίστοιχο κεφάλαιο του πονήματος) και η περιοχή επικυρώθηκε στην Ελλάδα. Επίσης, βάσει της Γ' Σύμβασης της συνθήκης περί της Μεθορίου της Θράκης υπήρξε πρόβλεψη σχετικά με την αποστρατικοποίηση στη ευρύτερη περιοχή αυτής, κατά μήκος των συνόρων των τριών γειτονικών χωρών. Η επιβολή καθεστώτος αποστρατικοποίησης εκεί είχε ως κεντρικό στόχο την πρόληψη νέων συγκρούσεων. Ας μην ξεχνούμε ότι τα κράτη της περιοχής είχαν εμπλακεί ήδη σε σοβαρές μεταξύ τους συγκρούσεις στο

⁷⁹⁶ D.B.F.P., Mr. Erskine (Sofia) to the Marquess Curzon of Kedleston, no.128 [C 10110/58/7], May, 31, 1923, σσ.682-684 (μετάφραση δική μου)

⁷⁹⁷ Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.188

⁷⁹⁸ Λεπτομέρειες στο Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.156

πρόσφατο παρελθόν.⁷⁹⁹ Αν και στην ελληνική μετάφραση της σύμβασης χρησιμοποιείται ο όρος «ουδετεροποίηση» («neutralisation»), όμως στο αυθεντικό κείμενο στη γαλλική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος «αποστρατικοποίηση» («demilitarisation»). Πρωταρχία δίδεται στο αυθεντικό γαλλικό κείμενο.⁸⁰⁰

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η Κοινωνία των Εθνών μόλις που είχε ιδρυθεί. Το πνεύμα συνεργασίας και συνεννόησης θεωρούνταν προϋπόθεση διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Οι μνήμες του πραγματικά τραγικού Α' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ακόμη νωπές στις μνήμες των περισσοτέρων. Κανείς δεν ήθελε να ακουστούν νέες ιαχές πολέμου για το οποιοδήποτε ζήτημα. Η αποστρατικοποίηση μέρους της Θράκης πιστεύουμε ότι στόχευε προς την κατεύθυνση διατήρησης της περιφερειακής τάξης. Πάντως, το καθεστώς αποστρατικοποίησης στην περιοχή καταργήθηκε αργότερα με τη Συμφωνία της Θεσσαλονίκης, της 31ης Ιουλίου 1938.⁸⁰¹ Ο *Ίνδνι* σημειώνει στα απομνημονεύματά του: «Το τρωτό σημείο μας στο θέμα των συνόρων της Θράκης συνίστατο όχι μόνο στην παραχώρηση στους Βουλγάρους της Δυτικής Θράκης κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, αλλά κάνοντας μία συμφωνία με τους Βουλγάρους στην παραχώρηση της περιοχής μεταξύ Ανδριανούπολης και Διδυμότειχου κατά τον Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό το χρησιμοποιούσαν εναντίον μας ως πλεονέκτημα. Ο Βενιζέλος έλεγε ότι εμείς τη Δυτική Θράκη δεν την πήραμε από σας αλλά από τους Βουλγάρους».⁸⁰²

Το Καραγάτς θυσιάστηκε στο βωμό του ζητήματος των ελληνικών αποζημιώσεων. Σε ανεπίσημη συνάντηση του Βενιζέλου με τον Ismet, όταν και το ζήτημα των αποζημιώσεων βρισκόταν σε απελπιστικό και επικίνδυνο διαπραγματευτικό αδιέξοδο, ο Τούρκος φέρεται να του είπε ότι «θα με λιθοβολήσουν εις την Άγκυραν, εάν υπογράψω χωρίς κανένα αντάλλαγμα». Επρωτάθη τότε παρά του Βενιζέλου όπως, αντί αποζημιώσεως, δοθή εις την Τουρκίαν το Καραγάτς (σιδηροδρομικός σταθμός του σιδηροδρόμου από Ευρώπης εις Κωνσταντινούπολιν, δυτικώς του Έβρου), το οποίον κατά τη γνώμην των συμμάχων θα ήτο αδύνατον να κρατηθῆ παρ' ἡμῶν εν περιπτώσει πολέμου.⁸⁰³

⁷⁹⁹ Αρετή Τούντα-Φεργάδη, «Το καθεστώς της αποστρατικοποίησης στην ελληνοτουρκική μεθόριο του Έβρου», στο Κατερίνα Μανολωπούλου-Βαρβιτσιώτη, Χρήστος Α. Ροζάκης (επιμ.), *Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1977, σ.50

⁸⁰⁰ Παρατίθεται στο *Ό.π.*, σ.52

⁸⁰¹ Παρατίθεται στο Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.156

⁸⁰² Παρατίθεται στο Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.134

⁸⁰³ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σ.269

Νησιά ανατολικού Αιγαίου

Οι τελικές αποφάσεις σχετικά με την τύχη των νησιών κινήθηκαν σε μεγάλο βαθμό προς την κατεύθυνση του συμβιβασμού. Τα νησιά επικυρώθηκαν στην Ελλάδα, όμως τα νησιά της Ίμβρου, της Τενέδου και των Λαγουσών νήσων παρέμειναν στην Τουρκία. Εντούτοις, για την Ίμβρο και τη Τένεδο προβλέφθηκε καθεστώς ειδικής διοικητικής οργάνωσης. Ουσιαστικά, η εγκαθίδρυση καθεστώτος πολιτικής και διοικητικής αυτονομίας σήμανε και την ουσιαστική επιβεβαίωση της εθνολογικής ακεραιότητας αυτών. Παρόλα αυτά, η ουσιαστική αναγνώριση πολιτειακής οντότητας στα δύο αυτά νησιά δυστυχώς δεν πραγματοποιήθηκε κατά ουσιαστικό τρόπο στα πλαίσια της Συνθήκης της Λωζάννης και σε κάποιο βαθμό αυτό οφείλεται και σε αβελτηρία της Αθήνας που παρέλειψε να το θέσει επιτακτικά. Όπως επισημαίνεται: *Προφανώς δεν μπορούσε να διανοηθεί κράτος δεκαπέντε χιλιάδων κατοίκων, παρορώντας πολιτειακά μορφώματα όπως του Αγίου Μαρίνου, της Ανδόρας αλλά και ιστορικών προηγούμενων όπως της Σαμιακής πολιτείας.*⁸⁰⁴

Αναλυτικότερα, τα Δωδεκάνησα, πάντως, πέρασαν υπό ιταλική διοίκηση και η Κύπρος υπό βρετανική. Όμως, όλα τα μεγάλα νησιά του βορείου και κεντρικού συγκροτήματος του ανατολικού Αιγαίου (Σαμοθάκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) καθώς επίσης και όλα τα μικρότερα νησιά και νησίδες της περιοχής που βρίσκονταν σε απόσταση μεγαλύτερη των τριών ναυτικών μιλίων από τις μικρασιατικές ακτές επικυρώθηκαν στην Ελλάδα. Πάντως, για τα νησιά της περιοχής αποφασίσθηκε αποστρατικοποίησή τους (πλήρης για Σαμοθράκη, Λήμνο, Ίμβρο, Τένεδο και μερική για Λέσβο, Χίο, Σάμο και Ικαρία).⁸⁰⁵ Ως προς τα χωρικά ύδατα τηρήθηκε το μέτρο των τριών ναυτικών μιλίων. *Το μέτρο αυτό των τριών μιλίων, σύμφωνα πάντα και με την διεθνή πρακτική της εποχής, έδειχνε ως πού μπορούσαν να φτάσουν τα θαλάσσια σύνορα της Τουρκίας. Άρα γινόταν αποδεκτό ότι τα νησιά που βρίσκονταν έξω από τα τρία μίλια έμεναν έξω από τα σύνορα αυτά.*⁸⁰⁶

Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ότι κατά τη διάρκεια της πορείας των διεργασιών πράγματι η σταδιακή ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατού στην περιοχή του δυτικά του Έβρου θα διαδραμάτιζε σημαντικό

⁸⁰⁴ Νεοκλής Σαρρής, «Ο αφελληνισμός των νησιών. Η ελληνική εξωτερική πολιτική, η συνθήκη της Λωζάννης και οι παραβιάσεις διεθνούς δικαίου», *Επτά Ημέρες, Καθημερινή*, (Μάϊ., 22, 1994), σ.7

⁸⁰⁵ Η Ελλάδα κατήγγειλε τους περιορισμούς αποστρατικοποίησης της Λήμνου και της Σαμοθράκης, στα πλαίσια της Συνθήκης του Μοντρέ του 1936.

⁸⁰⁶ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σσ.151-152

ρόλο ως προς την ελληνική δυναμική στις διαπραγματεύσεις. Όταν [...] ο στρατός παρετάχθη εις τον Έβρον, ο Βενιζέλος ήλλαξεν αμέσως ύφος και στάσιν, επανέυρε τον παλαιόν εαυτόν του. Δεν διεπραγματεύετο πλέον ως ηττημένος, αλλ'ως εμπόλεμος. Ο συντετριμμένος και αγωνιών άνθρωπος των πρώτων ημερών της Λωζάννης έγινε πάλιν εμπνευσμένος αρχηγός ενός ζωντανού έθνους, σφύζων από αδάμαστον ενεργητικότητα και γενναίαν θέλησιν. Από της στιγμής εκείνης, η Ελλάς ηδύνατο και πάλιν να ελπίζει εις το μέλλον.⁸⁰⁷ Ο Βενιζέλος θα διέθετε πλέον στη διαπραγματευτική φαρέτρα του ένα από τα πιο πολύτιμα χαρτιά: την ύπαρξη αξιόμαχου στρατού. Ο Γονατάς στα απομνημονεύματά του επισημαίνει το παραπάνω: *Ο Πάγκαλος, αν και λόγω της εγωιστικής του φιλοδοξίας είχε ορισμένα ελαττώματα, είχε και ωρισμένες ικανότητες, εις τας οποίας οφείλομεν να ομολογήσωμεν ότι δέον ν'αποδοθή η ταχεία και αρτία ανασύνταξις του Στρατού, επί του οποίου, ως ωμολόγησε βραδύτερον ο Βενιζέλος, εβασίσθησαν αι τελικαί διπλωματικά επιτυχίαι του εν Λωζάννη κατά την υπογραφήν της ειρήνης.*⁸⁰⁸

Στενά Δαρδανελίων και Βοσπόρου και άλλα ζητήματα

Ως προς το κρίσιμο ζήτημα των Στενών το θέμα ουσιαστικά λύθηκε με συμβιβασμό της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Τα πολεμικά πλοία θα μπορούσαν να διέρχονται ελεύθερα των Στενών, σε καιρό ειρήνης, χωρίς διατυπώσεις και κάτω από οποιαδήποτε σημαία. Ακόμη και στην περίπτωση που τα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας αποφάσιζαν να αφοπλιστούν πλήρως, τα υπόλοιπα κράτη θα μπορούσαν και πάλι να διέλθουν των Στενών με τρία στρατιωτικά πλοία από τα οποία κανένα δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει τους 10.000 τόνους. Ως προς τα εμπορικά πλοία ουσιαστικά δεν ετίθεντο σημαντικοί περιορισμοί. Η Τουρκία θα διατηρούσε σε μόνιμη βάση την προεδρία της Διεθνούς Επιτροπής των Στενών, τα μέλη της οποίας θα ήταν η Τουρκία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ρωσία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Βουλγαρία, η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία. Ο Chicherin από την πλευρά του, διαμαρτυρόμενος, χαρακτήρισε τις αποφάσεις για το ζήτημα “*προϊόν κρυφών διαπραγματεύσεων*”.⁸⁰⁹

Η Βρετανία πέτυχε αρκετά στις διαπραγματεύσεις για το ζήτημα των Στενών. Ο Nicolson θεωρεί ότι η κρίσιμη στιγμή που έκρινε την πορεία του ζητήματος ήταν οι διαπραγματευτικές συνομιλίες της 4ης, της 5ης και της 6ης Δεκεμβρίου του 1922.

⁸⁰⁷ Θεοτοκάς, *Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα*, σσ.43-44

⁸⁰⁸ Γονατάς, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά*, σ.263

⁸⁰⁹ Παρατίθεται στο Rabinowitz, *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference*, σσ.54-55

Σ'αυτές ο Curzon απέδειξε την αλληλεγγύη των Συμμάχων και των μικρότερων ευρωπαϊκών κρατών. Διέλυσε την ψευδαίσθηση των Τούρκων ότι ήταν οι κατακτητές του κόσμου. Προκάλεσε μία μεγάλη ρωγμή στη ρωσοτουρκική συμμαχία. Εξασφάλισε, καταρχήν, την ελευθερία των Στενών. Εμπόδισε το να μετατραπεί η Μαύρη Θάλασσα σε ρωσική λίμνη. Και πάνω απ'όλα, διαμέσου της δυναμικής προσωπικότητάς του, απέδειξε ότι η Μεγάλη Βρετανία παρέμενε η μεγάλη δύναμη σε οποιαδήποτε διευθέτηση στις διεθνείς υποθέσεις.⁸¹⁰ Επίσης, το ζήτημα της Μοσούλης στη συνδιάσκεψη, σημαντικό μέρος του πληθυσμού της οποίας ήταν κουρδικής καταγωγής, αν και δεν επιλύθηκε στη Λωζάννη, όμως και πάλι ήταν πιθανό να επιλύονταν βάσει των βρετανικών θέσεων, όταν θα ετίθετο προς διακανονισμό στα όργανα της Κοινωνίας των Εθνών. Και αυτό καθώς η επιρροή του Λονδίνου στα όργανα του Οργανισμού φαίνεται ότι ήταν δεδομένη.⁸¹¹ Επιπλέον, επαναβεβαιώθηκε η ζωτική άσκηση επιρροής της Μεγάλης Βρετανίας στον αραβικό κόσμο μέσω των βρετανικών εντολών σε Ιράκ και Παλαιστίνη και στην ευρύτερη περιοχή μέσω της προσάρτησης της Κύπρου.

Διεθνοπολιτική Περιρρέουσα Ατμόσφαιρα και Λωζάννη

Η διαπραγματευτική συνδιάσκεψη στη Λωζάννη πραγματοποιήθηκε σε μία περίοδο κατά την οποία οτιδήποτε προωθούσε την ειρήνη –τουλάχιστον σε διακηρυκτικό επίπεδο– «καθαγιάζονταν» και οτιδήποτε υπονοούσε νέες εντάσεις και αύξανε τον κίνδυνο για νέες πολεμικές συγκρούσεις «κατακεραυνώνονταν», γεγονός που θεωρούμε ότι συνιστούσε θετική (χρονικά) αξιακή σύμπτωση για την πορεία και τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης συνδιάσκεψης. Το Λονδίνο, αποκομίσαμε την εντύπωση, ότι θα έπρεπε να τηρήσει κάποια κυρίαρχα ιδεολογικά προστάγματα της περιόδου στις διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη. Το ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής, παρά τους κοιμώμενους (προς το παρόν) εθνικούς ανταγωνισμούς επέτασσε έως έναν βαθμό συναίνεση και ηρεμία. Χαρακτηριστική -ενισχυτική της θέσης μας για την επίδραση της περιρρέουσας διεθνοπολιτικής ατμόσφαιρας της περιόδου- είναι η άποψη του Βρετανού πρωθυπουργού Bonar Law εάν οι διαπραγματεύσεις οδηγούνταν τελικά σε ναυάγιο εξαιτίας του ζητήματος της Μοσούλης: *“Αυτό” έγραψε “θα ήταν το πιο ατυχές πράγμα που θα μπορούσε να συμβεί υπό κάθε έννοια,*

⁸¹⁰ Nicolson, *Curzon*, σ.313

⁸¹¹ Demirci, *The Lausanne Conference*, σ.219

μιας και οι μισοί από τους πολίτες μας, και όλος ο πλανήτης, θα έλεγε ότι αρνηθήκαμε την ειρήνη για χάρη του πετρελαίου...⁸¹²

Νικητές και Χαρμένοι στη Λωζάννη

Αποτελεί γεγονός ότι η Τουρκία κέρδισε πολλά στη Λωζάννη, παρά το γεγονός ότι συγκαταλέγονταν ανάμεσα στους ηττημένους του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Φαίνεται, μάλιστα, ότι η συνομολόγηση της συγκεκριμένης συνθήκης από τους κεμαλιστές αντιμετωπίστηκε ως η μεγαλύτερη διπλωματική νίκη.⁸¹³ Και η Ελλάδα, όμως, εκτιμούμε ότι διαπραγματεύτηκε αξιοπρεπώς. Ο Γιαννουλόπουλος από την πλευρά του σημειώνει ότι οι ανταγωνισμοί μεταξύ των συμμάχων (κυρίως Αγγλογάλλων και Αγγλοαμερικανών) *έδωσαν στον Ισμέτ – που έδειξε ιδιαίτερες ικανότητες σαν διαπραγματευτής στη Λωζάννη, παρά την απειρία του – τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει, συνήθως με επιτυχία, τις διπλωματικές και άλλες πιέσεις των εκπροσώπων της Entente, που ο τύπος της εποχής χαρακτήριζε – όχι άδικα – «γίγαντες του επαγγέλματος».*⁸¹⁴

Παρόλα αυτά, το συγκεκριμένο πόνημα επιχείρησε να εξηγήσει το εξής παράδοξο: Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία εξασφάλισε το μεγαλύτερο μέρος των διαπραγματευτικών θέσεων της (και ιδίως για εκείνα τα ζητήματα τα οποία της ήταν ζωτικής σημασίας), όμως και η ηττημένη Ελλάδα κατόρθωσε (κυρίως) διά του Α΄ πληρεξουσίου της να διαπραγματευτεί με σχετική επιτυχία, προασπίζοντας τα δίκαια αιτήματά της. Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι ενδεχόμενη αντιμετώπιση από ελληνικής πλευράς της Συνθήκης της Λωζάννης με όρους απόλυτης ήττας πιθανότατα να είναι κάπως υπερβολική. Η Ελλάδα, αν και ηττημένη στρατιωτικά, εκτιμούμε ότι κατάφερε να απορροφήσει σε κάποιο βαθμό τους κραδασμούς της μικρασιατικής καταστροφής και να περισώσει ότι μπορούσε από τα δίκαια αιτήματά της στη Λωζάννη. Όμως, και η Τουρκία κέρδισε πάρα πολλά από τις διεκδικήσεις της στη Λωζάννη. Ο ίδιος ο Ismet Inonu τονίζει αρκετά χρόνια αργότερα ότι οι θυσίες που έγιναν στη Λωζάννη ήταν λελογισμένες και ανεκτές. *Κανένα κράτος δεν έφυγε δυσαρεστημένο από τη συνδιάσκεψη. Υπήρχε η πεποίθηση ότι θεμελιώθηκε μία διαρκής ειρήνη ανάμεσα στην*

⁸¹² Nicolson, *Curzon*, σ.331

⁸¹³ Βλέπε αναλυτικότερα Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, σ.103

⁸¹⁴ Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», σ.262

Ελλάδα και την Τουρκία, διότι, μπροστά στα εθνικά τους συμφέροντα, οι θυσίες που απαιτήσε η Λωζάννη περιορίστηκαν σε ανεκτά και λελογισμένα όρια.⁸¹⁵

Τα «απόνερα» της Λωζάννης

Η συνθήκη της Λωζάννης είναι μία θεμελιώδης συνθήκη, καθώς αφορά εδάφη κλπ. και δεν μπορεί φυσικά να αναθεωρηθεί συμβατικά. Επέδρασε καθοριστικά στη διαμόρφωση μίας νέας εξωτερικής πολιτικής τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Τουρκία, αλλά και όλες τις εμπλεκόμενες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της περιόδου. Συνοπτικά, η ελληνική εξωτερική πολιτική μετατράπηκε, με αφετηρία τη Συνθήκη της Λωζάννης, σε εξωτερική πολιτική ασφάλειας. Η αποδέσμευση της εξωτερικής πολιτικής των ευρωπαϊκών δυνάμεων από την Ελλάδα και την Τουρκία συντελέστηκε σε κάποιο βαθμό. Το βρετανικό ενδιαφέρον μετατοπίστηκε σταδιακά στην περιοχή της διώρυγας του Σουέζ, στην Παλαιστίνη, στην Ιορδανία και στο Ιράκ με τα πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου της Μοσούλης. Η γαλλική εξωτερική πολιτική εστίασε πλέον το ενδιαφέρον της σε άλλες περιοχές, όπως για παράδειγμα στο Λίβανο και τη Συρία. Ο εδαφικός διαχωρισμός της Μέσης Ανατολής σε κράτη ήταν πια γεγονός. Η Σοβιετική Ένωση μείωσε σημαντικά την πίεσή της στην Άγκυρα για τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων. Για πρώτη φορά, μάλιστα, η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν τη δυνατότητα άσκησης μίας πιο ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής, δίχως την κηδεμονία των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.

Αναλυτικότερα, για την Ελλάδα η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης αποτελεί ιστορικό ορόσημο. Καταρχήν, έθεσε στο χρονοντούλαπο της ιστορίας τη λεγόμενη Μεγάλη Ιδέα. Συνεπακόλουθα, ο κεντρικός στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής άλλαξε άρδην προσανατολισμό. Απέκτησε πιο ρεαλιστικό χαρακτήρα και έθεσε ως προτεραιότητα τη στερέωση της χώρας στο διεθνές γίγνεσθαι.⁸¹⁶ Επισημαίνεται σχετικά ότι η Μεγάλη Ιδέα ήταν πλέον μία αναχρονιστική ιδέα και ότι στη Λωζάννη εγκαινιάστηκε η στροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής προς τη μετριοπάθεια.⁸¹⁷ Για την Τουρκία η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί τη ληξιαρχική πράξη γέννησής της και σηματοδοτεί την τουρκική στροφή, σε κάποιο βαθμό, προς το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Η Τουρκία δεν

⁸¹⁵ Παρατίθεται στο Ψωμάδης, *Η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος*, σ.152

⁸¹⁶ Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, σ.166

⁸¹⁷ Λίνα Λούβη, «Μηχανισμοί της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη συνθήκη της Λωζάννης (1923-1928)», στο Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, Χρήστος Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Β' Έκδ., Ηράκλειο, 1992, σ.392

αντιμετωπίζεται πλέον ως το αντίπαλο δέος, αλλά (σε κάποιο βαθμό) μετατρέπεται σε μέρος του ευρωπαϊκού υποσυστήματος. Η Λωζάννη επιδρά σημαντικά στον εντεινόμενο δομούμενο νέο προσανατολισμό του τουρκικού κράτους με ιδιαίτερες αναφορές στο εσωτερικό του. Κυρίαρχος ιδεολογικά γίνεται ο τουρκισμός ή τουρκικός εθνικισμός, δηλαδή η ιδέα περί τουρκικού έθνους που εμφανίζεται με την έλευση του 20ου αιώνα (ως εθνογένεση) και εδραιώνεται ευρύτερα, από την ίδρυση του τουρκικού κράτους το 1923, με *nation-building*, δηλαδή με σφυρηλάτηση του νέου αυτού έθνους, του τουρκικού, από την κεντρική κρατική εξουσία.⁸¹⁸

Η Τουρκία στρέφεται πολύ πιο ενεργά, λοιπόν, στα του οίκου της. Η εφαρμογή της συνθήκης αυτής έδειχνε τη νέα εξωτερική πολιτική της νέας Τουρκίας, στην οποία ο ρόλος των μειονοτήτων εξαλειφόταν και εξασφαλιζόταν μέσα στην χώρα η εθνική ομοιογένεια.⁸¹⁹ Προτεραιότητα στη μετά τη Λωζάννη περίοδο αποτελεί πλέον η αποτελεσματική σύνθεση των πολιτικών προϋποθέσεων για την επιτυχή στερέωση του κεμαλικού καθεστώτος στην Άγκυρα.⁸²⁰ Ο Σαρής, σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάλυσης, τονίζει ότι [...] η Συνθήκη της Λωζάννης είναι η πρώτη – και μοναδική – ρεβιζιονιστική συνθήκη, με την έννοια που δίνεται στη διπλωματική ιστορία, δηλαδή στην επαναφορά των πραγμάτων στην προ από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο κατάσταση. Και μάλιστα, πετυχαίνοντας το αποτέλεσμα αυτό, σε ένοπλη αντιπαράθεση με μία χώρα που δεν είχε ουσιαστικά λάβει μέρος στον Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως ήταν η Ελλάδα.⁸²¹

Δεν πρέπει, εξάλλου, να ξεχνούμε ότι η προσπάθεια για επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος εντάσσονταν κατά μία έννοια στο πλαίσιο ανόδου του ρεύματος του φιλελεύθερου διεθνισμού την εποχή που μελετούμε. Ο ουίλσονικής έμπνευσης δημοκρατικός φιλελευθερισμός προέτασσε την πολυμερή διαπραγμάτευση ως μέθοδο ειρηνικής επίλυσης των όποιων διεθνών διαφορών. Η πολυμερής διαπραγμάτευση στη Λωζάννη το 1922 εντάσσεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο αντίληψης και δράσης. Γενικότερα, η διαρκής αγωνία του Βενιζέλου δεν ήταν άλλη, παρά η επιτυχία της προσπάθειάς του η χώρα να συμμορφωθεί στο κλίμα που επέβαλε η Κοινωνία των Εθνών στον ταραγμένο μεταπολεμικό ευρωπαϊκό χώρο.⁸²²

⁸¹⁸ Ηρακλείδης, *Άσπονδοι Γείτονες*, σ.30

⁸¹⁹ Γιωλιτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930)*, σ.159

⁸²⁰ Αλέξης Αλεξανδρής, «Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1923-1954», στο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923-1987*, Εκδ.Γνώση - Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, 1988, σ.33

⁸²¹ Σαρής, «Ο αφελληνισμός των νησιών», σ.6

⁸²² Καρδάσης, «1920-1930: Το νέο δόγμα Βενιζέλου», σ.191

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τον Ισμέτ Ινονού λίγα χρόνια μετά τη Λωζάννη

Διαθέσιμο στο www.elvenizelos.org Ανακτήθηκε στις 07/09/2017

Είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι η περιφερειακή τάξη που επέβαλλε η συνθήκη της Λωζάννης πριμοδοτεί σε κάποιο βαθμό την εγκυρότητα της Νεοφιλελεύθερης Θεσμικής Προσέγγισης (κλάδου της θεωρίας του Φιλελευθερισμού) ως προς τη χρησιμότητα της έννοιας της διαπραγμάτευσης. Η συγκεκριμένη θεώρηση υποστηρίζει μεταξύ άλλων ότι η επιτυχής συνεργασία δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την ύπαρξη ενός ηγεμόνα, αλλά περισσότερο από έναν αριθμό παικτών του διεθνούς συστήματος που συμμετέχουν στις διαπραγματεύσεις, καθώς και από τα αναμενόμενα, μακροπρόθεσμα κυρίως, οφέλη που θα προκύψουν από αυτή τη συνεργασία. Από την άποψη αυτή οι ΔΣ δεν θεωρούνται κατ'ουσίαν άναρχες. Τα κράτη είναι οι κύριες μονάδες δράσης, αλλά εφόσον η συνεργασία είναι αμοιβαία επωφελής και ορθολογική, οι διεθνείς θεσμοί και τα καθεστώτα θα αντέχουν στο χρόνο, επιβιώνοντας από τη μετατόπιση της ισχύος και της επιρροής μεταξύ των κρατών.⁸²³ Πάντως, σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι η διαπραγμάτευση ως έννοια και λειτουργία είναι (ή πρέπει να είναι) μη συγκρουσιακή. Όπως σημειώνει

⁸²³ Steans, Pettiford, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, σσ.70-71

και ο Ηρακλείδης αποτελεί [...] την καρδιά της διεθνούς κοινωνίας και των ειρηνικών διεθνών σχέσεων εν γένει.⁸²⁴

Τελική αποτίμηση επί των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη

Κάνοντας μία τελική αποτίμηση της ελληνικής διαπραγματευτικής στάσης στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, πιστεύουμε ότι οι κινήσεις της Αθήνας και του Βενιζέλου στη διαπραγματευτική «σκακιέρα» ήταν αρκετά συγκροτημένες. Στις προκαταρκτικές συναντήσεις η Αθήνα κινήθηκε αρκετά δυναμικά. Η επίσκεψη στο Βελιγράδι Ελλήνων αξιωματούχων, πριν ακόμη το άνοιγμα των εργασιών στη Λωζάννη, ήταν σωστή επιλογή. Ο Πολίτης επισκέφθηκε το Βελιγράδι αρκετά προετοιμασμένος. Η Αθήνα σωστά προσέφερε στο Βελιγράδι οικονομικής φύσεως ανταλλάγματα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Το ίδιο ισχύει και για τα οικονομικά προνόμια στην (απρόθυμη όμως να τα αποδεχθεί) γείτονα Βουλγαρία. Το προκαταρκτικό στάδιο εξάλλου μίας διαπραγμάτευσης αποτελεί την καλύτερη στιγμή για τέτοιου είδους κινήσεις. Η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών ασφαλώς ήταν μία οδυνηρή λύση για τους πρόσφυγες. Υπήρξαν [...] διάφοροι λόγοι για τους οποίους η ελληνοτουρκική ανταλλαγή των πληθυσμών δεν υιοθετήθηκε ευρύτερα στη μεσοπολεμική Ευρώπη. Ο ένας ήταν το κόστος: ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε κατά το ένα τέταρτο [...] και οι δυσχέρειες της μετεγκατάστασης τόσο πολλών προσφύγων φόρτωσαν την χώρα μ'ένα κολοσσιαίο κοινωνικό και οικονομικό βάρος. Επιπρόσθετα, οι δύο κυβερνήσεις φιλονικούσαν χρόνια ολόκληρα για τις αποζημιώσεις και την αποτίμηση των περιουσιών. Είναι αμφίβολο αν οι διμερείς σχέσεις βελτιώθηκαν πολύ χάρη στην ανταλλαγή. [...] Τέλος, ο υποχρεωτικός ξεριζωμός πληθυσμών αντέβαινε φυσικά στις φιλελεύθερες ιδέες για τα ατομικά δικαιώματα.⁸²⁵

Για την Ελλάδα η Συνθήκη της Λωζάννης δεν αποτέλεσε τη συνθήκη της απόλυτης ήττας και της καταστροφής. Το παραπάνω αξίωμα, όταν και αν εκφράζεται, είναι ανάγκη να επαναξιολογηθεί κάπως προς το θετικότερο. Η Λωζάννη θεωρούμε ότι ουσιαστικά αποτέλεσε τη συνθήκη του συμβιβασμού και της ορθολογικής υποχώρησης. Η συνθήκη της Λωζάννης [...] δεν ήταν, όπως αποδείχθηκε, η απόλυτη καταστροφή για την Ελλάδα, αν και έτσι φαινόταν τότε.⁸²⁶ Ο Γιαννουλόπουλος

⁸²⁴ Ηρακλείδης, *Διεθνής Κοινωνία. Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας*, σ.90

⁸²⁵ Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος*, σσ.90-91

⁸²⁶ C. M. Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, μετάφρ.Λύντια Στεφάνου, Εκδ.Τουρίκη, Αθήνα, 2008, σ.261

σημειώνει ότι *μία σειρά ευτυχών συγκυρίων, η κυριότερη από τις οποίες ήταν η (σχετική) σύμπτωση των τριών μεγάλων εταίρων της Αντάντ απέναντι σε έναν απαιτητικό πλέον και επιθετικό κεμαλισμό, σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές διαπραγματευτικές ικανότητες του Βενιζέλου, έφεραν πολύ καλά αποτελέσματα σε δύο από τα σημαντικότερα θέματα για την Αθήνα: τα ελληνοτουρκικά σύνορα στη Θράκη και το εδαφικό καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου.*⁸²⁷

Η σύγκριση της Συνθήκης των Σεβρών με τη Συνθήκη της Λωζάννης αδικεί κατάφορα τη δεύτερη. Μία από τις σημαντικότερες αδυναμίες της Συνθήκης για την Ελλάδα “των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών” (Σεβρών) πιθανώς να ήταν η μη ρεαλιστική ανάγνωση της αλλαγής των συσχετισμών δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Σαράντος Καργάκος σε μία από τις πιο ενδιαφέρουσες αναλύσεις των όσων διαδραματίστηκαν την εποχή που μελετούμε σημειώνει ότι *εκείνο που δεν είχε αντιληφθεί ούτε και αυτός ο Βενιζέλος (κι αυτό δείχνει την υστέρηση των διπλωματικών οργάνων και των μυστικών υπηρεσιών της Ελλάδος στην Τουρκία) είναι πως η συνθήκη είχε υπογραφεί από τους εκπροσώπους του Σουλτάνου, από ένα αδύνατο χέρι και ότι το δυνατό χέρι, εδώ κι ένα χρόνο ήταν ο Κεμάλ. Η σουλτανική κυβέρνηση δεν είχε ούτε διάθεση ούτε δύναμη να τον συντρίψει.*⁸²⁸

Ως προς τους Τούρκους ο Σταυριανός σημειώνει πως οι γείτονές μας πέτυχαν έναν ιδιαίτερα ευνοϊκό διακανονισμό σε άμεση σύγκριση με τις Σέβρες.⁸²⁹ Ο Bierstadt μιλά για τουρκική νίκη. *Τα μεγάλα πλεονεκτήματα που κέρδισε η Τουρκία φαίνονται καθαρά με απλή απαρίθμηση των όρων της συμφωνίας: η Κωνσταντινούπολη αποδόθηκε οριστικά στην Τουρκία και όλες οι ξένες Δυνάμεις απομακρύνθηκαν απ'αυτή. Το θέμα των Στενών ρυθμίστηκε και η Τουρκία παρέμεινε ο τελικός τους κυρίαρχος. Επιτράπηκε στο Πατριαρχείο της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, αλλά η ανταλλαγή των Ελλήνων της Τουρκίας με τους Τούρκους της Ελλάδας έγινε υποχρεωτική. Το αρμενικό πρόβλημα αφέθηκε ολοκληρωτικά ανεπίλυτο. Η Τουρκία ελαττώθηκε σε μέγεθος με την αναγνώριση των αποσπασμένων απ'αυτή κρατών, των οποίων η εντολή είχε δοθεί στα συμμαχικά κράτη, όπως η Συρία, η Μεσοποταμία και η Παλαιστίνη, αλλά ανέκτησε τη Σμύρνη και την Ανατολική Θράκη. Η Τουρκία απαλλάχθηκε από τις νομικές διομολογήσεις και το μόνο που μπόρεσαν να πετύχουν οι Σύμμαχοι ως οικονομικό διακανονισμό ήταν η*

⁸²⁷ Γιαννουλόπουλος, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», σσ.100-101

⁸²⁸ Καργάκος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)*, (Α' Μέρος), σ.233

⁸²⁹ Λ. Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μετάφρ.Ελένη Δελιβάνη, Εκδ.Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, σ.1061

συμφωνία να διατηρήσουν οι πετρελαιοπηγές της Μοσούλης στο καινούργιο βασίλειο του Ιράκ την τότε καθεστηκυία τάξη, μέχρι να καθοριστεί η τύχη τους μέσω μελλοντικών συνομιλιών ανάμεσα στην Τουρκία και στη Μεγάλη Βρετανία. [...] Η Τουρκία κέρδισε τον πόλεμο στη Λωζάνη.⁸³⁰

Ο Βύρων Θεοδωρόπουλος επισημαίνει ότι οι παραχωρήσεις της Τουρκίας προς τα υπόλοιπα συμμετέχοντα κράτη της εν λόγω διάσκεψης ήταν σχετικά μικρές.⁸³¹ Ο ίδιος ο Kemal Ataturk σε ομιλία του αναφέρθηκε με ιδιαίτερη ικανοποίηση για τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης: *Η δεύτερη εκλογική περίοδος της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης συνέπεσε με μία ευτυχημένη στιγμή της Ιστορίας της νέας Τουρκίας. Είναι αλήθεια, λοιπόν, ότι ο απελευθερωτικός πόλεμός μας, που διήρκεσε τέσσερα χρόνια, είχε λήξει με μία ειρήνη που ήταν αντάξια του κύρους και της τιμής του έθνους μας.*⁸³² Εμείς εκτιμούμε ότι η Τουρκία θα πρέπει πράγματι να είναι ικανοποιημένη από τα αποτελέσματα της Λωζάννης. Παρόλο που ανήκε στους ηττημένους του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όμως πέτυχε διεθνή συμβατική αναγνώριση των περισσότερων αιτημάτων που είχε διατυπώσει στο λεγόμενο Εθνικό Συμβόλαιο. Όπως σημειώνεται, *η στρατιωτική μάχη είχε αποβεί νικηφόρα· το πολιτικό πρόγραμμα των εθνικιστών είχε επιτευχθεί και είχε αναγνωριστεί από όλο τον κόσμο με διεθνή συνθήκη.*⁸³³

Υπάρχουν βεβαίως και κάποιες απόψεις που κάνουν λόγο για απόλυτο θρίαμβο της πολιτικής του Μουσταφά Κεμάλ στη Λωζάννη.⁸³⁴ Ο Bierstadt, το 1924, μιλά για καταφανή νίκη και κατ'ουσίαν υπαγόρευση των όρων από την Τουρκία στους υπολοίπους στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης. *Οι Σύμμαχοι υπέκυψαν για δύο λόγους: πρώτον, γιατί η Τουρκία διέθετε έναν πολυάριθμο στρατό, του οποίου το μέγεθος παρουσίαζε στους Συμμάχους διογκωμένο, και καμία από τις Δυνάμεις δεν ήταν διατεθειμένη να πολεμήσει. Δεύτερον, γιατί η απόλυτη σύγκρουση στόχων ανάμεσα στα σχετικά με τα πετρέλαια συμφέροντα καθιστούσε αδύνατη μία από κοινού δράση των Συμμάχων. Ήταν ένα παράξενο δράμα: η Τουρκία που είχε συντριβεί το 1918, υπαγόρευε τους όρους της ειρήνης στις μεγάλες Δυνάμεις του κόσμου το 1923.*⁸³⁵

⁸³⁰ Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, σσ.213-214

⁸³¹ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και εμείς*, Εκδ.Φυτράκης/Ο Τύπος Α.Ε., Αθήνα, 1988, σ.109

⁸³² Ατατούρκ, *Κεμάλ Ατατούρκ, Ομιλίες*, σ.253

⁸³³ Bernard Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας. Τα στάδια της ανάδυσης*, μετάφρ.Πητ Κωνσταντέας, τόμ.Ι, Εκδ.Παπαζήσης, Αθήνα, σ.506

⁸³⁴ Θωμάς Αθ. Βαϊδης, *Κεμάλ Ατατούρκ. Ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, Εκδ.Ακροπόλεως, Αθήνα, 1936, σ.124

⁸³⁵ Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία*, σ.214

Η Συνθήκη της Λωζάννης χαρακτηρίστηκε από τον Βενιζέλο στο Ελεύθερον Βήμα της 13ης Οκτωβρίου 1930 (ίσως στα πλαίσια μίας συναισθηματικής ουδετεροποίησης θα λέγαμε απέναντι στις όποιες πιθανές αντιδράσεις) ως μία οριστική και αμετάκλητος πράξη. Όταν αποθάνω θα κάμω μίαν πολιτική διαθήκην και θα είπω εις τους συμπατριώτας μου: *Εβάσταζεν ο αγών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, ας τον ονομάσωμεν «δίκην», επτά αιώνας. Τώρα εβγήκε μία απόφασις οριστική διά της συνθήκης της Λωζάννης. Εγώ δεν έχω όρεξιν ούτε έφεσιν να κάμω, ούτε και αναψηλάφησιν. Και σας συνιστώ, το ίδιο να κάμετε και σεις.*⁸³⁶ Ο στρατηγός Πάγκαλος χαρακτήρισε το διπλωματικό έργο του Βενιζέλου στη Λωζάννη «ανταλκίδειο ειρήνη», ενώ ανάλογου «εθνικού» περιεχομένου ήταν και οι πρώτες δηλώσεις του άλλου δικτάτορα του ελληνικού Μεσοπολέμου, του Ιωάννη Μεταξά. Η πολεμική αυτή, ωστόσο, δεν πέτυχε να ανατρέψει, ούτε καν βραχυπρόθεσμα, τη γενική εκτίμηση ότι στις συγκεκριμένες δύσκολες συνθήκες, οι συμφωνίες της Λωζάννης (η κυρίως Συνθήκη Ειρήνης και οι δεκαέξι ακόμη συμβάσεις, δηλώσεις, συμφωνίες και πρωτόκολλα) δεν υπήρξαν απλώς «έντιμη ειρήνη» για την ηττημένη πλευρά του Μικρασιατικού Πολέμου, αλλά η καλύτερη δυνατή.⁸³⁷ Ο Άγγελος Συρίγος σημειώνει ότι για την Ελλάδα και την Τουρκία η σημασία της Συνθήκης της Λωζάννης δεν περιορίζεται μόνο στην προστασία των μειονοτήτων. Αν και η συνθήκη εφαρμόστηκε από την πρώτη στιγμή πλημμελώς σε αρκετά θέματα, απέτελεσε σημείο αναφοράς στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και έχει προσλάβει διαστάσεις σχεδόν μυθικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι και από τις δύο όχθες του Αιγαίου η συνήθης κατηγορία έναντι της άλλης πλευράς είναι ότι επιδιώκει παραβίαση και ανατροπή της συνθήκης. Για την Τουρκία αυτό συνέβη, επί παραδείγματι, με την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων πέραν των τριών μιλίων το 1936, με τη στρατικóποιηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, ακόμη και με την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα το 1947. Για την Ελλάδα, οι προσπάθειες για επέκταση της τουρκικής υφαλοκρηπίδας ή των ορίων του FIR Κωνσταντινουπόλεως στο μέσον του Αιγαίου και, μετά το 1996, η θεωρία περί «γκρίζων ζωνών» κυριαρχίας αποτελούν εκφάνσεις της τουρκικής στρατηγικής για την ανατροπή του καθεστώτος της συνθήκης.⁸³⁸

Ο Βενιζέλος σε δήλωσή του την ημέρα της υπογραφής της συνθήκης συνοψίζει το έργο του στη Λωζάννη με μία δήλωση με την οποία και ολοκληρώνουμε το παρόν πόνημα: *Μ'ερωτάτε τας εντυπώσεις μου εκ της υπογραφής της ειρήνης. Πώς*

⁸³⁶ Παρατίθεται στο Στεφάνου (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου, Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', σ.276

⁸³⁷ Γιαννουλόπουλος, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», σ.108

⁸³⁸ Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, σ.68

να σας κρύψω την βαθείαν μελαγχολίαν με την οποίαν υπογράφω την Συνθήκην της Λωζάννης, διά της οποίας οριστικώς καταργείται η Συνθήκη των Σεβρών. Εν τούτοις έθεσα την υπογραφήν μου με την συναίσθησιν ότι προσφέρω υπηρεσίαν εις την χώραν. Ηττήθημεν και μετά την πλήρη διπλωματικήν απομόνωσιν εις ήν περιήλθομεν διά της πολιτικής ήτις οδήγησε εις την ήτταν, επανάληψις του πολέμου ηδύνατο να οδηγήση εις πλήρη όλεθρον της Ελλάδος. Ενώ διά της θαυμαστής αναδιοργανώσεως του στρατού ήν επέτυχεν η Επανάστασις, επετύχαμεν ειρήνην ήτις επιτρέπει εις το Έθνος να τερματίση την πολεμικήν περίοδον και ν'αφοσιωθή εις το έργον της εσωτερικής ανασυντάξεως. Εάν καταπαύοντες τον εμφύλιον σπαραγμόν και επαναφέροντες την κανονικήν λειτουργίαν του πολιτεύματος, κατορθώσωμεν δι'ελευθέρων εκλογών την συγκρότησιν εθνικής αντιπροσωπείας δυναμένης να δώση εις την χώραν κυβέρνησιν ανάλογον των περιστάσεων, πιστεύω ότι δυνάμεθα ν'αποβλέπωμεν μετ'εμπιστοσύνης εις το μέλλον.⁸³⁹

Την αρκετά αισιόδοξη παραπάνω προσέγγιση του Βενιζέλου θα θέλαμε να επεκτείνουμε και εμείς ως προς την έννοια της διαπραγματεύσεως μεταξύ των κρατών. Η διαπραγμάτευση είναι μία ειρηνικού χαρακτήρα πράξη και κατά τη γνώμη μας έτσι θα πρέπει να εκλαμβάνεται πάντοτε. Αρκεί, βεβαίως, να αφορά ζητήματα υπαρκτά και πραγματικά και όχι ζητήματα που «εφευρίσκει» κάποιο κράτος, ζητώντας εν συνεχεία από τα υπόλοιπα κράτη να προσέλθουν για διαπραγμάτευση. Εμείς δεν αναφερόμαστε στο προηγούμενο. Η διαπραγμάτευση, γενικότερα, αν και συχνά λαμβάνει ανταγωνιστικό χαρακτήρα (όταν αποτελεί αυτό που από πολλούς ονομάζεται διανεμητική διαπραγμάτευση), όμως στο βαθύ πυρήνα της εντάσσεται στο πλαίσιο των ειρηνικών διεθνών σχέσεων των κρατών.

Ουσιαστικά μιλούμε για την αποκαλούμενη συνθετική διαπραγμάτευση, συνεργατικού χαρακτήρα και προοπτικής διεργασία που επιμερίζει κέρδη για όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές και προστατεύει σε μακροπρόθεσμο επίπεδο τις σχέσεις αυτών.⁸⁴⁰ Βρίσκεται πάντοτε εκεί για να επιλύει τα υπαρκτά προβλήματα μεταξύ των κρατών και όχι για να διογκώνει τα ήδη υπάρχοντα. Έτσι την αντιμετωπίσαμε, τουλάχιστον από φιλοσοφικής άποψης, στο παρόν πόνημα. Ως έννοια γεφύρωσης των χασμάτων, μετριασμού των ανταγωνισμών και ειρηνικής επίλυσης των διακρατικών προβλημάτων. Πιστεύουμε ακράδαντα ότι ως μία τέτοια γεφυροποιητική διεργασία

⁸³⁹ Παρατίθεται στο Γιαννουλόπουλος, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», σ.108

⁸⁴⁰ Και ο τομέας της Οργανωσιακής Συμπεριφοράς έχει ασχοληθεί εκτεταμένως με τη διάκριση μεταξύ διανεμητικής και συνθετικής διαπραγμάτευσης. Βλέπε περισσότερα στο Robbins, Judge, *Οργανωσιακή Συμπεριφορά*, σσ.443-447

προσέγγισε ο Ελευθέριος Βενιζέλος τη διαπραγμάτευση στη Λωζάννη το 1922/1923. Και ίσως γι' αυτό τελικά κατάφερε να πετύχει για την Ελλάδα μία έντιμη ειρήνη στις διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν στην ελβετική πόλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΡΧΕΙΑ – ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

α. Ελληνικά

- *Αρχείο Γεωργίου Στρέιτ*, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο
- *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου*, Μουσείο Μπενάκη
- *Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα, 1919-1940*, Τόμος Γ', Υπουργείο Εξωτερικών, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1994

β. Ξενόγλωσσα Μεταφράσεις δικές μου

- *Documente Diplomatice*, Nicolae Titulescu, Editura Politică, București, 1967
- *Documents Diplomatiques Francais (Ministere des Affaires Etrangeres, Commission des Archives Diplomatiques)*, 1922, Tome II, 1er Juillet - 31 Decembre
- *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, W.N.Medlicott, D.Dakin (ed.), First Series, Volume XXIV, Her Majesty's Stationery Office, London
- *Lozan Baris Konferansi. 1922-23*, İngiliz Belgelerinde, Cilt I, İstanbul, 1983
- *Papers relating to the foreign relations of the United States*, 1922, United States Department of State
- *The Communist International 1919-1943 Documents*, Jane Degras (ed.), Vol.I, 1919-1922, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1956

2. ΕΠΙΣΗΜΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Ξενόγλωσσα Μεταφράσεις δικές μου

- *Lausanne Conference on Near Eastern Affairs, 1922-1923, Records of Proceedings and Draft Terms of Peace*, His Majesty's Stationery Office, London, 1923

3. ΒΙΒΛΙΑ (+ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ - ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ - ΑΝΑΤΥΠΑ - ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ)

α. Ελληνικά

- Αλειφαντής Στέλιος, «Η ιστορική διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων της βαλκανικής», στο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Στέλιος Αλειφαντής (επιμ.), *Τα Βαλκάνια στο σταυροδρόμι των εξελίξεων*, Εκδ. Ροές, Αθήνα, 1988
- Αλεξανδρής Απόστολος, *Πολιτικά Αναμνήσεις*, Εκδ. Δ. Φραγκούλη - Κ. Βαρζάνη, Πάτραι, 1947
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1923-1954», στο συλλογικό έργο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923-1987*, Εκδ. Γνώση - Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, 1988
- Αντωνίου Σπύρος, «Η διαπολιτισμική διάσταση στην κοινωνική ψυχολογία», στο συλλογικό έργο Σ. Παπαστάμου, Σ. Αντωνίου, Ι. Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α. -Β. Ρήγα, Μ. Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί Προβληματισμοί και Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις*, τόμ.Α', Εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2008
- Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, «Ο Ρόλος των Ηγετών στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής», στο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμ.), *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνης, Αθήνα, 2005
- Ατατούρκ Κεμάλ, *Κεμάλ Ατατούρκ, Ομιλίες*, μετάφρ.Συμεών Σολταρίδης, Εκδ.«Νέα Σύνορα»-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα, 1995
- Βαϊδης Θωμάς Α., *Κεμάλ Ατατούρκ. Ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, Εκδ. Ακροπόλεως, Αθήνα, 1936
- Βαληνάκης Γιάννης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988
- Βαρβαρούσης Πάρις, *Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1991
- Βερέμης Θάνος, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Αξιωματικοί 1909–1924», ανάτυπο από το *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Εκδ. Φιλιπποτη, Αθήνα, 1980

- Βερέμης Θάνος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Εκδ. Άντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1986
- Βερέμης Θάνος, *Βαλκάνια από τον 19ο αιώνα ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και Αποδόμηση Κρατών*, Εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2005
- Georges Patrick D., Αλεξάνδρα Γ. Ευθυμιάδου, Δημήτρης Κ. Τσίτος, *Τέχνη και Τεχνική των Διαπραγματεύσεων*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998
- Γιαννουλόπουλος Ιωάννης, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ.ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1978
- Γιαννουλόπουλος Γιάννης Ν., “*Η ευγενής μας τύφλωσις...*” *Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή*, 2η Έκδ., Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 1999
- Γιαννουλόπουλος Γιάννης, «Ο διακανονισμός της Λωζάννης», στο Θάνος Βερέμης, Ηλίας Νικολακόπουλος (επιστ.επιμ.), Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Από το όραμα της Μεγάλης Ελλάδας εξόριστος στο Παρίσι*, τόμ.Β', Τα Νέα Ιστορία, Αθήνα, 2011
- Γιωλιτζόγλου Σταύρος Χ., *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις (1922-1930). Από την αντιπαλότητα στην συνδιαλλαγή*, Εκδ. Άντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2011
- Γονατάς Στυλιανός, *Απομνημονεύματα Στυλιανού Επ. Γονατά. Εκ του στρατιωτικού και πολιτικού δημοσίου βίου του από του 1897 μέχρι του 1957*, Αθήνα, 1958
- Γόνης Δημήτριος Β., *Ιστορία των Ορθόδοξων Εκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, Εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2001
- Γρηγοριάδης Φοίβος Ν., *Διχασμός-Μικρά Ασία (Ιστορία μίας εικοσαετίας) 1909-1930*, Εκδ. Κεδρηнос, Αθήνα, 1971
- Διβάνη Λενα, *Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2002
- Ζιώγας Χρήστος, *Διεθνής Τάξη: Θεωρίες Ηγεμονικής Σταθερότητας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Αθήνα, Ιούλιος, 2013
- Ηρακλείδης Αλέξης, *Η Διεθνής Κοινωνία και οι Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων. Μία κριτική περιδιάβαση*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000

- Ηρακλείδης Αλέξης, *Διεθνής Κοινωνία. Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ενοπλης Βίας: Μία εισαγωγή*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005
- Ηρακλείδης Αλέξης, *Άσπονδοι Γείτονες. Ελλάδα-Τουρκία: Η Διένεξη του Αιγαίου*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007
- Θεοδωρόπουλος Βύρων, *Οι Τούρκοι και εμείς*, Εκδ. Φυτράκης / Ο Τύπος Α.Ε., Αθήνα, 1988
- Θεοτοκάς Μιχαήλ Γ., *Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα*, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1947
- Καιρίδης Δημήτρης, «προλογικό σημείωμα», στο Valerie M. Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής. Από την Εμπειρία στη Θεωρία*, επιστ.επιμ. Δημήτρης Καιρίδης, μετάφρ. Αντώνης Κλάψης, Εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2017
- Καργάκος Σαράντος Ι., *Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922). Από το έπος στην τραγωδία*, ειδική έκδοση της Real Media, 2013
- Καρδάσης Βασίλης, «1920-1930: Το νέο δόγμα Βενιζέλου» στο *Σμύρνη, Μικρασία. Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή*, Εκδ. Χ. Κ. Τεγόπουλος, (έργο συγκροτημένο από τεύχη των Ε Ιστορικά)
- Καφετζόπουλος Ευάγγελος, *Ο σεξουαλικός πίθηκος. Πως το σεξουαλικό ένστικτο διαμόρφωσε την ανθρώπινη φύση και τον πολιτισμό*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 1999
- Κόκκινος Γιώργος, «Η δυναμική της μνήμης και της λήθης στη δημόσια σφαίρα και οι νόμοι για τη μνήμη στη Γαλλία», στο συλλογικό έργο Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου, Βλάσης Αγτζίδης, *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010
- Κολιόπουλος Ι. Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία. 1789-1945. Από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2001
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη. Από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδ. Ποιότητα, β' έκδοση, Αθήνα, 2008
- Κοπά Μαριλένα, *Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19ος αιώνας). Τρεις και μία περιπέτειες*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2002

- Κώνστας Δημήτρης, Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Διεθνείς Σχέσεις. Συνέχεια και Μεταβολή*, τόμ.Α', έκδ.Β', Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη Αναστασία, *Ψυχολογία της Σκέψης*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997
- Λαγάνη Ειρήνη, «Σερβία και Σέρβοι», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995
- Λούβη Λίνα, «Μηχανισμοί της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη συνθήκη της Λωζάννης (1923-1928)», στο Γιώργος Μαυρογορδάτος, Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, έκδ.Β', Ηράκλειο, 1992
- Μαζαράκης-Αιτιανός Αλέξανδρος, *Απομνημονεύματα*, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1948
- Μανωλικάκης Γιάννης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η άγνωστη ζωή του*, Εκδ. Γνώση
- Μαραγκάκης Εμμανουήλ Ν., *Η ρητορική τέχνη στην ακμή της*, Εκδ. Γιάννης Β. Βασδέκης
- Μαρκεζίνης Σπ. Β., *Πολιτική Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος, 1922-1924*, τόμ.Β', σειρά Β', Εκδ. Πάπυρος, 1973
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος Δ., «Εθνικά κράτη και μειονότητες», στο *Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Οι αιτίες, η φρίκη, ο μεσοπόλεμος*, Εκδ. Χ. Κ. Τεγόπουλος (έργο συγκροτημένο από τεύχη των Ε Ιστορικά)
- Μιχαλόπουλος Δημήτρης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Γιουγκοσλαβικό Ζήτημα*, Λέσχη Φιλελευθέρων – Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου, Αθήνα, 1991
- Μούτσογλου Βασίλης, *Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης 1821-1922*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1998
- Μπουμπαγιατζόγλου Χαράλαμπος, *Συγκριτική ανάλυση δύο παραμέτρων της διαδικασίας εκδημοκρατισμού: οι σχέσεις πλειοψηφίας – μειοψηφίας και το διεθνές στρατηγικό περιβάλλον. Η περίπτωση της Μολδαβίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών Σπουδών και Περιφερειακών Σπουδών, Αθήνα, Ιούλιος, 2013
- Μπουραντάς Δημήτρης, *Ηγεσία. Ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2005

- Μπούρας Νίκανδρος, «πρόλογος στην ελληνική έκδοση», στο Ντέιβιντ Οουεν, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*, μετάφρ. Ρούλα Κοκολιου, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2009, ειδική έκδοση για Το Βήμα, Αθήνα, 2015
- Νικήτας Κλεόβουλος Σ., *Περί προφορικού λόγου και ρητορικής. Οδηγός ομιλητικής και ρητορικής*, Εκδ. Ινστιτούτου Ρητορικής, Γ' έκδ., Αθήνα
- Πάλλης Α. Α., *Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών. Από άποψη νομική και ιστορική και η σημασία της για τη διεθνή θέση της Ελλάδος*, Εκδ. Βάρτσου, Αθήνα, 1933
- Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιράντα, *Η Δυτική Θράκη στην Εξωτερική Πολιτική της Βουλγαρίας. Το Ζήτημα της Βουλγαρικής Οικονομικής Διεξόδου στο Αιγαίο (1919-1923)*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1997
- Παπαστάμου Στάμος, «Κοινωνική Ψυχολογία και Ιδεολογία», στο συλλογικό έργο Σ. Παπαστάμου, Σ. Αντωνίου, Ι. Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α. -Β. Ρήγα, Μ. Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί Προβληματισμοί και Μεθοδολογικές Κατευθύνσεις*, τόμ. Α', Εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2008
- Παρεσόγλου Αθανάσιος, «Μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995
- Πελαγίδης Ευστάθιος Ε., *Μικρασιατικός και Ποντιακός Ελληνισμός. Από την Αρχαιότητα μέχρι την Μικρασιατική Καταστροφή*, Εκδ. Αντ. Σταμούλη, Αθήνα, (ειδική έκδοση από Τα Νέα "Ελληνες της Διασποράς", 2013)
- Πεσμαζόγλου Στέφανος, *Ευρώπη-Τουρκία. Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η Στρατηγική των Κειμένων*, βιβλίο πρώτο, Εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1993
- Ποταμιάνος Γρηγόρης, «Η μελέτη της προσωπικότητας: μία κριτική προσέγγιση», στο Γρηγόρης Α. Ποταμιάνος, Φώτιος Αναγνωστόπουλος (επιστ. επιμ.), *Προσωπικότητα. Θεωρίες, Κλινική Πρακτική και Έρευνα*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012
- Ρήγος Άλκης, «1922: Η χώρα σε διάλυση - Η Ανατολική Θράκη χάνεται», στο Σμύρνη, *Μικρά Ασία. Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή*, Εκδ. Χ.Κ. Τεγόπουλος (έργο συγκροτημένο από τεύχη των Ε Ιστορικά)

- Ροζάκης Παντελής Μ., *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (Με παγκόσμιον προέκτασιν). Από του 1920-1970*, Αθήνα, 1973
- Ροζάκης Χρήστος Λ., «Η Αποστρατικοποίηση σαν μέτρο για την προστασία της Διεθνούς Ειρήνης και Ασφάλειας», στο Κατερίνα Μανολωπούλου-Βαρβιτσιώτη, Χρήστος Λ. Ροζάκης (επιμ.), *Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1977
- Ροζάκης Χρήστος Λ., *Διεθνής Πολιτική. Εισαγωγικά Μαθήματα*, τεύχ.Α', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1985
- Ρούκουνας Εμμανουήλ, *Εξωτερική Πολιτική, 1914-1923*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1983
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλαρου και Σιας ΑΕ, 15η έκδ., 2008
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Ελευθέριος Βενιζέλος και διεθνής κοινωνία», στο Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης (επιστ.επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του. Ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Αθήνα, 2014
- Σιμώση Μαρία, «Ο ρόλος του διαμεσολαβητή στη διαχείριση συγκρούσεων», στο Διομήδης Μαρκουλης, Μαρία Δικαίου (επιμ.), *Πολιτική Ψυχολογία. Προβλήματα και Προοπτικές*, Εκδ.Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2005
- Σπυρόπουλος Ν. Κ., *Στρατιωτική Γεωγραφία της Βαλκανικής Χερσονήσου*, Αθήνα, 1926
- Στάγγος Άγγελος, «Ελευθέριος Βενιζέλος: Τότε, Μετά και Τώρα» (προλογικό σημείωμα), στο Θάνος Βερέμης, *Ο Ελευθέριος πίσω από τον Βενιζέλο*, Η Καθημερινή, Αθήνα, 2014
- Στεφανίδης Ιωάννης Δ., *Ισορροπία των Δυνάμεων και Ηγεμονική Πρόκληση. Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κρατών 1871-1945*, Εκδ.Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2006
- Στεφάνου Στέφανος Ι., (επιμ.) *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι. Ανθολογηθείσαι από τα κείμενα αυτού*, τόμ.Α', Αθήνα, 1965

- Στεφάνου Στέφανος Ι., (επιμ.), *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου. Πολιτικά Υποθήκαι*, τόμ.Β', Αθήνα, 1969
- Στεφάνου Στέφανος Ι., (επιμ.), *Ελευθερίου Βενιζέλου. Τα Κείμενα*, τόμ.Γ', Αθήνα, 1981
- Συρίγος Άγγελος Μ., *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Εκδ. Πατάκη, 2η έκδ., Αθήνα, 2016
- Ταρνανίδης Ιωάννης, *Πτυχές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992
- Τζανακάρης Βασίλης Ι., *Εις Θάνατον! Η δίκη και η εκτέλεση των έξι μέσα από τα πρακτικά, τα παραλείπόμενα και τα «ψιλά» των εφημερίδων*, Εκδ.Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010
- Τζεργιάς Παύλος Ν., *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολυτάραχη εποχή του. Διαλογισμοί με πυξίδα την νηφαλιότητα*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2014
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, «Το καθεστώς της αποστρατικοποίησης στην ελληνοτουρκική μεθόριο του Έβρου», στο Κατερίνα Μανολωπούλου-Βαρβιτσιώτη, Χρήστος Λ. Ροζάκης (επιμ.), *Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1977
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1932)*, Εκδ.Απ. Αναστασίου, Αθήνα, 1986
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Το διπλωματικό παρασκήνιο της δίκης των Εξ*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Πρακτικά ΚΓ' Πανελλήνιου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 2003
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, Εκδ.Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912-1941*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005
- Τσάγγας Νίκος, *Η Αθώωση των εξ και η ανατροπή της Ιστορίας*, Εκδ.Γκοβόστη, Αθήνα, 2012
- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική. Θεωρητικές προσεγγίσεις για το εσωτερικό και το διεθνές περιβάλλον*, Εκδ.Παπαζήσης, Αθήνα, 2006

- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «Ανάλυση εξωτερικής πολιτικής και διαδικασία λήψης αποφάσεων», στο Κώστας Α. Λάβδας, Δημήτρης Κ. Ξενάκης, Δημήτρης Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Κατευθύνσεις στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, Εκδ.Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 2010
- Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, «Η Συνθήκη της Λωζάννης και η ανταλλαγή των πληθυσμών», στο Χριστίνα Κουλούρη (επιμ.), Ηλίας Νικολακόπουλος, Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ. Σειράς «Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα»), *Η Μικρασιατική Καταστροφή, 1922*, Τα Νέα, Ιστορία (ειδική έκδοση), Αθήνα, 2010
- Υφαντής Κώστας, *Διεθνής Πολιτική Θεωρία. Η γοητεία του ρεαλιστικού λόγου*, Εκδ.Ι.Σιδέρη, Αθήνα, 2012
- Φωτιάδης Δημήτρης, *Σαγγάριος. Εποποιία και καταστροφή στη Μικρά Ασία. Φοβερά ντοκουμέντα*, Τα Νέα (ανατύπωση), Αθήνα, 2011
- Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής Κοινωνία. Διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Εκδ.Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006
- Watanabe Michihiro, *Η Ιαπωνική πολιτική και η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος (1919-1923)*, PhD, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσ/νίκη, 1988

β. Μεταφρασμένα στα ελληνικά

- Armstrong Karen, *Ο σταχτής λύκος. Η ζωή του Κεμάλ Ατατούρκ*, μετάφρ. Δ. Μαλανδράκη, Εκδ. Πάπυρος Πρeςς Ε.Π.Ε., 1972
- Berridge Geoff, *Διπλωματία, Θεωρία και Πρακτική*, μετάφρ. Άγγελος Μορφόπουλος. Εκδ. Κ. Τουρίκη, Αθήνα, 2007
- Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης. Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης. 1919 έως Σήμερα*, μετάφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997
- Bierstadt Edward Hale, *Η Μεγάλη Προδοσία. Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, μετάφρ. Ιωσήφ Γρηγόρης Κασσεσιάν, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1997
- Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, μετάφρ. Ηρακλεία Στροϊκού, Εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2001

- Carr Edward H., *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, μετάφρ. Ηρακλεία Στροϊκού, Εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2000
- Castellan Georges, *Ιστορία των Βαλκανίων (14ος–20ος αι.)*, μετάφρ. Βασιλική Αλιφέρη, Εκδ. Γκοβόστης, Αθήνα
- Clogg Richard, *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την παρακμή και πτώση του Βυζαντίου μέχρι το 1985*, μετάφρ. Χάρης Φουντέας, Εκδ. Καρδαμίτσα, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Αθήνα, 1999
- Dakin Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μετάφρ. Α. Ξανθόπουλος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2012
- Dimitrius Jo-Ellan, Mazarella Mark, *Διαβάζοντας τους ανθρώπους. Να Ερμηνεύουμε το Χαρακτήρα τους και να Προβλέπουμε τη Συμπεριφορά τους*, μετάφρ. Μάρω Ταυρή, Εκδ. Θυμάρι, 6η έκδ., Αθήνα, 2007
- Driault Edouard, *Το Ανατολικό Ζήτημα. Από τις αρχές του έως τη Συνθήκη των Σεβρών*, μετάφρ. Λίνα Σταματιάδη, μέρ.Α', Εκδ. Ιστορητής, Αθήνα, 1997
- Φίσερ Ρότζερ, Γιούρι Ουίλιαμ, Πάτον Μπρους, *Πετυχαίνω την Συμφωνία*, μετάφρ. Λίλυ Εξαρχοπούλου, Εκδ.Καστανιώτης, Αθήνα, 2001
- Φορ Γκυ Ολιβιέ, Σοστεντ Γκουναρ, «Παιδεία και Διαπραγμάτευση: Μία Εισαγωγή» στο Γκυ Ολιβιε Φορ, Τζέφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγμάτευση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk. Ο Μέγας Ρητορικός*, τόμ.Β', μετάφρ. Μάρω Μαυροπούλου, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009
- Gibbons Herbert Adams, *Βενιζέλος. Μία Βιογραφία (1864-1920)*, μετάφρ. Μιχάλης Κατσιμίτσης, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα, 2008
- Herzfeld Michael, *Πάλι Δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, μετάφρ. Μαρίνος Σαρηγιάννης, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002
- Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914 - 1991*, μετάφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2010
- Hotham David, *Οι Τούρκοι*, μετάφρ. - επιμ. Ελένη Ταμβάκη, Εκδ. Ι.Φλωρος, Αθήνα, 1986

- Hudson Valerie M., *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής. Από την Εμπειρία στη Θεωρία*, επιστ.επιμ. Δημήτρης Καιρίδης, μετάφρ. Αντώνης Κλάνης, Εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2017
- Jackson Robert, Sorensen Georg, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η σύγχρονη συζήτηση*, μετάφρ. Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006
- Jevakhoff Alexandre, *Κεμάλ Ατατούρκ*, μετάφρ. Αικατερίνη Ζησίμου, Εκδ. Π. Τραυλός, Αθήνα, 2002
- Κεμάλ Ατατούρκ, *Κεμάλ Ατατούρκ, Ομιλίες*, μετάφρ. Συμεών Σολταρίδης, Εκδ. «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1995
- Kennedy George A., *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής, αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής*, μετάφρ. Νίκος Νικολούδης, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 2001
- Κοέν Ρεϋμοντ, «Η Άποψη ενός Υπέρμαχου», στο Γκυ Ολιβιε Φορ, Τζέφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγματεύση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003
- Κουλουμπής Θεόδωρος, *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, μετάφρ. Νικηφόρος Σταματάκης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995
- Λανγκ Βίνφριντ, «Η Άποψη ενός Επαγγελματία», στο Γκυ Ολιβιε Φορ, Τζέφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγματεύση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003
- Lempereur Alain, Colson Aurélien, *Διαπραγματεύσεις. Σύγχρονες απόψεις και πρακτική*, μετάφρ. Θεόδωρος Κωτσόπουλος, Εκδ. Rosili, Αθήνα, 2017
- Lewicki Roy, Sounders David, Minton John, *Η Φύση των Διαπραγματεύσεων*, μετάφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2004
- Lewis Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας. Τα στάδια της ανάδυσης*, μεταφρ. Πητ Κωνσταντέας, τόμ.Ι, Εκδ.Παπαζήσης, Αθήνα, 2001
- Maisonneuve Jean, *Εισαγωγή στην Ψυχοκοινωνιολογία*, μετάφρ. Νικόλας Χρηστάκης, Εκδ. Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2001
- Mazower Mark, *Κυβερνώντας τον Κόσμο. Η Ιστορία μίας Ιδέας*, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013
- Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013

- Mearsheimer John J., *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, μετάφρ. Νίνα Μπούρη, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2012
- Μπιλγκεχάν Γκιουλσούν, *Μεβχιμπέ. Η κυρία Ινονού. Μία γυναίκα στη δύνη της ιστορίας, της Διπλωματίας και της Πολιτικής*, μετάφρ. Νικόλαος Μπελαλίδης, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000
- Nichols Ralph G., Stevens Leonard A., «Μάθετε να ακούτε», στο συλλογικό έργο του Harvard Business Review, *Για την Αποτελεσματική Επικοινωνία*, μετάφρ. Ανδρέας Σοκοδήμος, Εκδ. Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2002
- Nye Joseph, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, μετάφρ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2009
- Oliver David, *Πώς να Διαπραγματεύεστε Αποτελεσματικά*, μετάφρ. Μαρία Καρακωστανόγλου, Εκδ. Ελευθερουδάκης (ειδική έκδοση για τον Ελεύθερο Τύπο)
- Οουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*, μεταφρ. Ρούλα Κοκολιου, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, (ειδική έκδοση για Το Βήμα, Αθήνα, 2015)
- Pagden Anthony, *Κόσμοι σε Πόλεμο. 2.500 χρόνια σύγκρουσης ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση*, μετάφρ. Ελένη Αστερίου, Εκδ. Αλεξάνδρεια, 2014
- Perwin Lawrence A., John Oliver P., *Θεωρίες Προσωπικότητας. Έρευνα και Εφαρμογές*, μετάφρ. Αρχοντούλα Αλεξανδροπούλου, Ευγενία Δασκαλοπούλου, Εκδ. Τυπωθύτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1999
- Ψωμιάδης Χαράλαμπος Ι., *Η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος. Συμβολή στη μελέτη των ελληνοτουρκικών διπλωματικών σχέσεων*, μετάφρ. - επιμ. - προλ. Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος, Εκδ. Έφεσος, Αθήνα, 2004
- Ρίντλεϋ Ματ, *Οι Ρίζες της Αρετής*, μετάφρ. Τζέμη Τασάκου, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1998
- Robbins Stephen P., Judge Timothy A., *Οργανωσιακή Συμπεριφορά. Βασικές έννοιες και σύγχρονες προσεγγίσεις*, μετάφρ. Άννα Πλατάκη, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2011
- Ροζάκης Χρήστος, «Τα διδάγματα της διεθνούς διαπραγματευτικής εμπειρίας και οι ελληνο-τουρκικές σχέσεις», (πρόλογος στην ελληνική έκδοση), στο Ομάδα Διαχείρισης Συγκρούσεων του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, *Συγκριτικές Ειρηνευτικές Διαδικασίες. Μία ανάλυση των διαδικασιών*

διαπραγματεύσεως και συμφιλίωσης, μετάφρ. Αριάδνη Αλαβάνου, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2001

- Said Edward D., *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μετάφρ. Βανέσα Λάππα, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1996
- Σαλακιούζ Τζεσουόλντ, *Κλείνοντας Διεθνείς Συμφωνίες*, μετάφρ. Δημήτρης Α. Γεωργίου, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2002
- Σαλακιούζ Τζεσουόλντ, «Διαπιστώσεις για τους Διαπραγματευτές», στο Γκυ Ολβιε Φορ, Τζέφρεϋ Ζ. Ρουμπιν (επιμ.), *Παιδεία και Διαπραγμάτευση. Η Πλουραλιστική Άποψη*, μετάφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2003
- Σταυριανός Λ. Σ., *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μετάφρ. Ελένη Δελιβάνη, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007
- Steans Jill, Pettiford Lloyd, *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, μετάφρ. Άγγελος Μορφόπουλος, Εκδ. Τουρίκη, Αθήνα, 2010
- Tolleshaug Berit, *Φρίντριοφ Νάνσεν. Ένας νορβηγός ήρωας σε μία ελληνική τραγωδία*, μετάφρ. Κυριακή Παπαδοπούλου-Σάμουελσεν, Εκδ. Μάτι, 2012
- (Ury) Γιούρι Ουίλιαμ, *Πώς να ξεπερνάτε την άρνηση. Από την αντιπαλότητα στη συνεργασία*, μετάφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2002
- Van Avermaet Eddy, «Κοινωνική επίδραση σε μικρές ομάδες», στο Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Αμελαδιώτη, Φωτεινή Κουρή, Γεώργιος Μαμαλάκης, Μίνα Μπρούμου, Λαμπρινή Πάτση, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007
- Van Lange Paul A. M., De Dreu Carsten K. W., «Κοινωνική αλληλεπίδραση: συνεργασία και ανταγωνισμός», στο Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Αμελαδιώτη, Φωτεινή Κουρή, Γεώργιος Μαμαλάκης, Μίνα Μπρούμου, Λαμπρινή Πάτση, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007
- Wight Martin, *Διεθνής Θεωρία. Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετάφρ. Ηρακλεία Στροϊκού, Εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 1998
- Woodhouse C. M., *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, μετάφρ. Λύντια Στεφάνου, Εκδ. Τουρίκη, Αθήνα, 2008
- Yildirim Onur, «Η ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Πρόσφυγες και εθνικές ιστοριογραφίες στην Ελλάδα και την Τουρκία», στο Κωνσταντίνος

Τσιτσελίκης (επιμ.-εισαγ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μίας εθνικής σύγκρουσης*, μετάφρ. Ελένη Τσερεζόλε, Μαρία Δεμέστιχα, Λεωνίδα Μοίρας, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006

- Zürcher Eric J., *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, Σωκράτης Πετμεζάς (επιστ.επιμ.), μετάφρ. Βαγγέλης Κεχριώτης, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004

γ. Ξενόγλωσσα Μεταφράσεις δικές μου

- Alexandris Alexis, *The Greek Minority of Istanbul and Greek - Turkish Relations 1918 -1974*, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992
- Beriker Nimet F., *Negotiating Styles of the minor parties in multilateral peace negotiations: Greece and Turkey at the Lausanne Peace Conference, 1922,23*, PhD, George Mason University, Virginia, 1993
- Bilgic Bestami Sadi, *Turkish-Greek Relations in the Interwar Era: From War to Detente, c.1923-1940*, Dissertation, George Washington University, Columbian College of Arts and Sciences, 2004
- Bizzell Patricia, Herzberg Bruce, *The Rhetorical Tradition. Readings from Classical Times to the Present*, Bedford Books of St. Martin's Press, Boston, 1990
- Buckingham Peter Henry, *American Participation at the Lausanne Conference of 1922-1923 and the Subsequent Bilateral Treaty Negotiations with Turkey*, Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Washington State University, Department of History, 1976
- Busch Briton Cooper, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, State University of New York Press, Albany, New York, 1976
- Chadeaux Thomas, *Negotiating Power. Bargaining models of international politics*, Ph.D, University of Michigan, 2009
- Corbett Edward P. J., *Classical Rhetoric for the Modern Student*, Oxford University Press, 3d ed., New York, Oxford, 1990
- Davison Roderic H., «Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne» στο *The Diplomats, 1919-1939*, Gordon A. Craig, Felix Gilbert (ed.), Vol.I: The Twenties, Princeton University Press, Atheneum, New York, 1968

- Demirci Sevtap, *The Lausanne Conference: The evolution of turkish and british diplomatic strategies 1922-1923*, PhD, London School of Economics and Political Science, United Kingdom, March, 1997
- Di Casola Maria Antonia, «Italy and the Treaty of Lausanne 1923», στο *The Turkish Yearbook*, vol.XXIII, 1993
- Dockrill Michael, «Britain and the Lausanne Conference: 1922-1923», στο *The Turkish Yearbook*, vol.XXIII, 1993
- Duiker William J., Spielvogel Jackson J., *World History*, Wadsworth, Cengage Learning, 6th ed., Boston, 2010
- Gökay Bülent, *A Clash of Empires. Turkey between Russian Bolshevism and British Imperialism, 1918-1923*, Tauris Academic Studies, London-New York
- Hermann Margaret, Sundelius Bengt, *Comparative Foreign Policy Analysis*, Pearson Education Ltd, London, 1949
- Iordan Constantin, *România și relațiile internaționale din Sud-estul European: probleme ale păcii, securității și cooperării (1919-1924)*, Editura ALL Educational, București, 1999
- Janis Irving, *Crucial Decisions. Leadership in Policymaking and Crisis Management*, Macmilan, New York, 1989
- Jeffrey Keith, Sharp Alan, «Lord Curzon and the use of secret intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923», *The Turkish Yearbook*, vol.XXIII
- Jönsson Christer, «Cognitive Theory», στο Victor A. Kremenyuk (ed.), *International Negotiation. Analysis, Approaches, Issues*, Jossey-Bass, 2nd edition, San Francisco, 2002
- Lasswell D. Harold, *Psychopathology and Politics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1930
- Nicolson Harold, *Curzon: The Last Phase. 1919-1925. A study in post-war diplomacy*, Constable, London
- Öke Mim Kemal, *The Armenian Question 1914-1923*, K. Rustem and Brother, Oxford, 1988
- Pasley Kaye Suzanne, *The Collapse of British Imperialism in Turkey, 1919 to 1923*, PhD, Mississippi State University, Department of History, 1998
- Rabinowitz Eric H., *Anglo-russian rivalry at the Lausanne Conference, 1922-1923*, Hunter College, The City University of New York, 1969

- Rizopoulos Nicholas X., *Greece at the Paris Peace Conference, 1919: Venizelos and the Greek Territorial Problem: From the Armistice to Versailles (November 1918 - June 1919)*, Ph.D, Yale University, 1963
- Rosenau James, *The Scientific Study of Foreign Policy*, Nichols Publishing Company, New York, 1980
- Snyder Jack, *Myths of Empire. Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York
- Steenhausen Paul D., *Negotiating among mediators: Multiparty mediation in international politics*, Ph.D, University of Southern California, December, 2003
- Tarcher Martin, *Leadership and the Power of Ideas*, Harper and Row, New York and London
- Turan Omer, «The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks», στο Turkkaya Ataov (ed), *The Armenians in the Late Ottoman Period*, The Turkish Historical Society for the Council of Culture, Arts and Publications of the Grand National Assembly of Turkey, Ankara, 2001
- Van Eemeren Fran H., Grootendorst Rob, Henkemans Francisca Snoeck, Blair Antony J., Johnson Ralph H., Krabbe Erik C. W., Plantin Christian, Walton Douglas N., Willard Charles A., Woods John, Zarefsky David, *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1996
- Vickers Brien, *In defence of Rhetoric*, Clarendon Press, Oxford, 1988
- Yaylalier Dinc, *American Perceptions of Turkey, 1919-1927*, Dissertation, University of Utah, Department of Languages and Literature, June, 1996

4. ΑΡΘΡΑ

α. Ελληνικά

- Ανδρέου Γιάννα, Ανδρέου Ηλίας, «Η παιπαλόεσσα Ίμβρος», *Επτά Ημέρες, Καθημερινή*, (Μάϊ., 22, 1994), σσ.16-17
- Καλλιγέρης Θεμιστοκλής, «Στρατιά του Έβρου. Ένα ισχυρό χαρτί στο πόκερ της Λωζάννης», *Η Νέα Πολιτική*, τεύχ.2, (Ιούλ./Αύγ., 2013), σσ.44-45

- Σαρρής Νεοκλής, «Ο αφελληνισμός των νησιών. Η ελληνική εξωτερική πολιτική, η συνθήκη της Λωζάννης και οι παραβιάσεις διεθνούς δικαίου», *Επτά Ημέρες, Καθημερινή*, (Μάϊ., 22, 1994), σσ.6-9
- Τομαή Φωτεινή, «Ποιοι ήθελαν νεκρό τον Ελευθέριο Βενιζέλο;», *Το Βήμα*, (Μάρ, 10, 2013), σ.(Α)27

β. Ξενόγλωσσα Μεταφράσεις δικές μου

- Adler Nancy J., Brahm Richard, Graham John L., «Strategy Implementation: A comparison of face-to-face negotiations in the people's Republic of China and the United States», *Strategic Management Journal*, vol.13, issue 6 (1992), σσ.449-466
- Beriker Nimet, Druckman Daniel, «Simulating the Lausanne Peace Negotiations, 1922-1923: Power Asymmetries in Bargaining», *Simulation and Gaming*, vol.27, issue 2, (Jun., 1996), σσ.162-183
- Bonham Matthew G., «Simulating International Disarmament Negotiations», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.15, issue.3, (Sept., 1971), σσ.299-315
- Brett Jeanne M., Tetsushi Okumura, «Inter- and Intracultural Negotiation: US and Japanese Negotiators», *The Academy of Management Journal*, vol.41, no.5, (Oct., 1998), σσ.495-510
- Brett Jeanne M., «Culture and Negotiation», *International Journal of Psychology*, vol.35, issue 2, (Apr., 2000), σσ.97-104
- Brookmire David A., Sistrunk Frank, «The Effects of Perceived Ability and Impartiality of Mediators and Time Pressure on Negotiation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.24, issue.2, (Jun., 1980), σσ.311-327
- Garling Tommy, Kristensen Henrik, Ekehammar Bo, Backenroth-Ohsako Gunnel, Wessells Michael, «Diplomacy and Psychology: Psychological Contributions to International Negotiations, Conflict Prevention and World Peace», *International Journal of Psychology*, 35 (2), (2000), σσ.81-86
- Graham John L., «Cross-cultural Marketing Negotiations: A Laboratory Experiment», *Marketing Science*, vol.4, no.2, (May, 1985), σσ.130-146
- Kohut Heinz, Wolf Ernest S., «The Disorders of the Self and their Treatment: An outline», *The International Journal of Psychoanalysis*, vol.59 (1978), σσ.413-425

- Money Bruce R., «International Multilateral Negotiations and Social Networks», *Journal of International Business Studies*, vol.29, no.4, (4th Qrt, 1998), σσ.695-710
- Polzer Jeffrey T., Mannix Elizabeth A., Neale Margaret A., «Interest Alignment and Coalitions in Multiparty Negotiation», *Academy of Management Journal*, vol.41, no.1, (1998), σσ.42-54
- Randolph Lillian, «A suggested model of international negotiation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.10, no.3, (Sep., 1966), σσ.344-353
- Tsay Chia-Jung, Bazerman Max H., «A Decision-Making Perspective to Negotiation: A review of the past and a look to the future», *Negotiation Journal*, vol.25, issue 4, (Oct., 2009), σσ.467-480
- Winham Gilbert R., Bovis Eugene H., «Distribution of Benefits in Negotiation: Report on a State Department Training Simulation», *The Journal of Conflict Resolution*, vol.23, no.3, (Sep., 1979), σσ.408-424
- Winham Gilbert R., Bovis Eugene H., «Agreement and Breakdown in Negotiation: Report on a State Department Training Simulation», *Journal of Peace Research*, vol.15, no.4, (1978), σσ.285-303

5. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

α. Ελληνικές

- *Εμπρός*, Αθήνα
- *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη
- *Σκριπ*, Αθήνα

β. Ξενόγλωσσες Μεταφράσεις δικές μου

- *L'Action Francaise*, Paris
- *L'Echo de Paris*, Paris
- *Le Petit Journal*, Paris
- *The Citizen*, Kentucky
- *The Evening Star*, Washington D.C.
- *Spectator*, London (εβδομαδιαίο περιοδικό)